

आर्थिक सर्वेक्षण

आर्थिक वर्ष

२०६१/६२

श्री ५ को सरकार

अर्थ मन्त्रालय

२०६२

१. समष्टिगत अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय आर्थिक गतिविधि

अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक गतिविधि

- १.१ विश्व अर्थव्यवस्थाको विगतका प्रतिकूल गैर-आर्थिक घटनाक्रमले सिर्जित विश्वासको संकट र आर्थिक शिथिलतामा क्रमशः सुधारको संकेतको फलस्वरूप वस्तु तथा सेवा व्यापारमा विस्तार र समग्र आर्थिक व्यवस्थापनको दक्षता अभिवृद्धिवाट सन् २००२ मा विश्वको आर्थिक वृद्धिदर ३.० प्रतिशत रह्यो। त्यसैगरी संयुक्त राज्य अमेरिका र पूर्वी एशियाली मुलुकहरूले अपनाएको विस्तारकारी वित्त एवं मौद्रिक नीति र तिनीहरूको प्रभावकारी संचालनको फलस्वरूप सन् २००३ मा विश्वको आर्थिक वृद्धिदर अघिल्लो वर्ष भन्दा १.० प्रतिशत विन्दुले बढ्न गई ४.० प्रतिशत पुग्यो र विश्व अर्थतन्त्रमा सुधारको क्रम जारी नै रह्यो।
- १.२ भू-राजनीतिक जोखिम, आतङ्ककारी गतिविधि, पेट्रोलियम पदार्थको मूल्य जस्ता अनिश्चित एवं संवेदनशील विषयहरू यथावत रहेतापनि बढ्दो औद्योगिक उत्पादन, उपभोक्ताहरूमा बढ्दो विश्वास, विश्व व्यापारमा उल्लेख्य वृद्धिको साथै, समष्टिगत अर्थनीतिको संरचनात्मक सुधार विशेष गरी मौद्रिक क्षेत्र, खुला एवं उदार अर्थनीति, बाह्य भट्काहरू (shocks) सहन गर्न सक्ने वित्तीय क्षेत्रको क्षमता, नव उदीयमान बजारहरूको बाह्य क्षेत्रसंगको जोखिमको संवेदनशीलतामा क्रमिक कमी जस्ता कारणहरूले औद्योगिक एवं विकासोन्मुख मुलुकहरूको विगतको तुलनामा जोखिम बहन गर्न सक्ने क्षमतामा सुधार देखिएको छ। प्रमुखतः कमजोर निर्यात व्यापार एवं आन्तरिक माग र राष्ट्रिय लेखा विधिमा गरिएको पुनरावलोकनका कारण क्रमशः युरोप र जापानको आर्थिक वृद्धिदर निराशाजनक रहेता पनि संयुक्त राज्य अमेरिका, चीन, भारत, नवोदित बजार तथा विकासोन्मुख मुलुकहरूको आर्थिक वृद्धिदर अपेक्षा गरिए भन्दा सुदृढ रहन गई सन् २००४ मा समष्टिमा विश्वको आर्थिक वृद्धिदर विगत एक दशकमा सर्वाधिक उच्च तहमा ५.१ प्रतिशतले वृद्धि भएको अनुमान छ।
- १.३ संयुक्त राज्य अमेरिकाको बढ्दो चालुखाता घाटा, अमेरिकी डलरको अवमूल्यन र पेट्रोलियम पदार्थको मूल्य वृद्धिले विश्वको चालु खाता असन्तुलनलाई फराकिलो बनाउन सघाउ पुऱ्यायो भने नव उदीयमान एशियाली मुलुकहरू, जापान, पेट्रोलियम पदार्थ उत्पादक राष्ट्रहरू र केही हदसम्म युरोपेली मुलुकहरूको चालु खाता बचत रहन गई यी मुलुकहरूको विनिमय संचिति विशेष गरी अमेरिकी डलरमा उल्लेख्य रूपले वृद्धि भयो। पेट्रोलियम पदार्थको उच्च मूल्य वृद्धिले, अन्य कुराका अलावा, तुलनात्मक रूपमा कम विकसित औद्योगिक मुलुकहरू, उच्च ऋण भार रहेका केही उदीयमान बजारहरू र सबै जसो गरिब मुलुकहरूको जोखिममा वृद्धि गरेको छ। त्यसैगरी डिसेम्बर २००४ को सुनामी (tsunami) वाट प्रभावित केही मुलुकहरूको अपूरणीय मानवीय क्षति र वित्त एवं शोधनान्तर स्थितिमा पर्ने उल्लेख्य प्रतिकूल प्रभावले ती मुलुकहरूको आर्थिक वृद्धिदरमा सामान्य प्रभाव पर्ने अपेक्षा गरिएको छ, यद्यपि सुनामी प्रभावित क्षेत्रको उत्पादनको विश्व उत्पादनमा न्यून योगदान रहेको र प्रभावित क्षेत्रको प्रतिकूल असरलाई त्यसक्षेत्रमा हुने पुनर्निर्माण कार्यक्रमले थेग्ने (offset) देखिन्छ। समष्टिगत आर्थिक नीति समायोजनात्मक रहनु, संगठित संस्थागत क्षेत्रको मुनाफामा सुधार हुनु, वित्तीय बजारको स्थिति सहयोगी हुनु, रोजगारीमा क्रमशः वृद्धि हुदै जानु, चीन जस्ता आर्थिक शक्तिको रूपमा नवोदित मुलुकहरूको उच्च आर्थिक वृद्धिदरले निरन्तरता पाउनु

जस्ता कारणहरूको परिप्रेक्ष्यमा अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषले सन् २००५ को लागि विश्वको आर्थिक वृद्धिदर ४.३ प्रतिशतले हुने प्रक्षेपण गरेको छ । त्यसैगरी, सन् २००६ मा विश्व आर्थिक गतिविधिले निरन्तरता पाउने अनुमानका आधारमा विश्वको आर्थिक वृद्धिदर ४.४ प्रतिशत हुने पूर्वानुमान पनि कोषले गरेको छ । यस सन्दर्भमा हेर्दा, विश्व अर्थतन्त्रमा सन्तुलन कायम गर्न एवं संरचनागत सुधारका लागि निम्न प्रकृतिका समस्याहरू मध्यमकालीन प्रकृतिका भएता पनि छोटो अवधिको परिप्रेक्ष्यमा समेत असरदार रूपमा चुनौतीपूर्ण देखिन्छन्:

१.३.१ **विश्व आर्थिक असन्तुलन:** बढ्दो विश्व आर्थिक असन्तुलन कम गर्नका लागि संयुक्त राज्य अमेरिका, जसको चालु खाता घाटा उल्लेख्य रूपले बढ्दो छ, को कुल गार्हस्थ्य उत्पादन भन्दा आन्तरिक माग कमदरले बढ्नु पर्ने र चालु खाता बचत भएका मुलुकहरूमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादन भन्दा आन्तरिक माग बढीदरले बढ्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसैगरी विश्व आर्थिक असन्तुलन कम गर्नका लागि विस्तृत रणनीतिका रूपमा संयुक्त राज्य अमेरिकाको मध्यमकालीन वित्त सुदृढीकरण (**fiscal consolidation**) एवं विनिमय दरमा लचकता हुनुका साथै, आर्थिक रूपमा उदीयमान एशियाली मुलुकहरूको वित्तीय क्षेत्र सुधारमा निरन्तरता एवं संरचनागत सुधार मार्फत आपूर्ति पक्षको सुदृढीकरण, दक्षिण अमेरिकी मुलुकहरूको लगानी दक्षतामा अभिवृद्धि र युरोपेली क्षेत्र र जापानको आर्थिक वृद्धिदरमा सुधार हुनुपर्ने देखिन्छ ।

१.३.२ **संरचनागत सुधार :** युरोपेली क्षेत्रको श्रम तथा उत्पादन बजारमा सुधार, जापान तथा नवोदित एशियाली मुलुकहरूमा संगठित संस्थागत सुधार एवं वित्तीय क्षेत्र सुधार, दक्षिणी अमेरिकी मुलुकहरूको लगानी वातावरणको सुदृढीकरण, केन्द्रीय तथा पूर्वी युरोपमा बैकिङ्ग सुपरिवेक्षणमा सुधार र मध्य-पूर्वमा गैर-पेट्रोलियम क्षेत्रको विकासका लागि संगठित संस्थागत पूर्वाधारको विकास हुन सकेमा समष्टिमा विश्व बजारको संरचनागत कमजोरी हट्न गई आर्थिक वृद्धिदरमा सुधार एवं बाह्य ऋट्काहरू कम गर्न सघाउ पुग्ने देखिन्छ ।

१.३.३ **वित्त स्थिति :** धेरै जसो मुलुकहरूको वित्त स्थिति मध्यमकालीन रूपमा समष्टिगत अर्थतन्त्रको स्थिरतामा अवरोध पुऱ्याउने समस्याको रूपमा चुनौती बनेर रहेको छ । वित्त घाटा उच्च रहेका अधिकांश ठूला औद्योगिक मुलुकहरूमा विश्वसनीय एवं प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन हुन नसकेकोले सुधारको क्रम अपेक्षाकृत सन्तोषजनक रहन सकेको छैन । दक्षिण अमेरिकी मुलुकहरूका वित्त परिसूचकहरूमा सुधार देखिएता पनि अन्य धेरैजसो मुलुकहरूमा दिगो एवं धान्न सक्ने गरी सरकारी ऋण/कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वाञ्छित अनुपात (२५.० प्रतिशत देखि ५०.० प्रतिशत) कायम गर्न लामो समय लाग्ने देखिन्छ । तसर्थ, विश्व अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण भूमिका राख्ने संयुक्त राज्य अमेरिका, चीन, युरोपेली मुलुकहरू र जापान आदिको आर्थिक वृद्धिदरले विश्वको आर्थिक वृद्धिदरलाई निर्देशित गर्ने हुँदा सम्बन्धित नीति निर्माण कर्ताहरूले सुधारको क्रमलाई निरन्तरता दिँदै विश्व आर्थिक असन्तुलनलाई विश्वास र सहकार्यको शैलीबाट समाधान खोज्नुपर्ने प्रष्टै देखिन्छ । विकसित एवं विकासोन्मुख अर्थतन्त्रहरूले संरचनागत सुधार एवं लचिलो नीतिद्वारा आर्थिक वृद्धि दिगो एवं फराकिलो पार्न सघाउने किसिमको आर्थिक नीति लक्षित गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१.४ एशियाली विकासोन्मुख मुलुकहरुको आर्थिक वृद्धिदर सन् २००४ मा ८.२ प्रतिशत रह्यो भने सन् २००५ मा ७.४ प्रतिशत र सन् २००६ मा ७.१ प्रतिशतले वृद्धि हुने अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषले प्रक्षेपण गरेको छ। क्षेत्रीयस्तरमा आर्थिक वृद्धिदर हेर्दा समीक्षा अवधिका सवै वर्षहरुमा सवैभन्दा बढी दरले आर्थिक वृद्धिदर नवोदित एशियाको रहेको छ। सन् २००४ मा ७.८ प्रतिशत रहेको उक्त क्षेत्रको आर्थिक वृद्धिदर सन् २००५ मा ७.० प्रतिशत र सन् २००६ मा ६.९ प्रतिशत हुने पूर्वानुमान रहेको छ। प्रस्तुत गरिएका अन्य सवै क्षेत्रको वार्षिक औसत आर्थिक वृद्धिदर सन् २००४ देखि सन् २००६ सम्म हरेक वर्ष करिव ५.० प्रतिशतको हाराहारीमा हुने अनुमान रहेको छ। दक्षिण एशियामा आर्थिक वृद्धिदर सन् २००३ र सन् २००४ मा समान अर्थात् ७.१ प्रतिशत रहेकोमा सन् २००५ र सन् २००६ मा क्रमशः ६.५ प्रतिशत र ६.३ प्रतिशतले वृद्धि हुने प्रक्षेपण गरिएको छ। नेपालका छिमेकी मुलुकहरु भारत र चीनमा सन् २००४ मा आर्थिक वृद्धिदर क्रमशः ७.३ प्रतिशत र ९.५ प्रतिशत रह्यो। भारतमा सन् २००५ र सन् २००६ मा आर्थिक वृद्धिदर क्रमशः ६.७ प्रतिशत र ६.४ प्रतिशत हुने र चीनमा ती वर्षहरुमा क्रमशः ८.५ प्रतिशत र ८.० प्रतिशतको आर्थिक वृद्धिदर हुने प्रक्षेपण छ। त्यसैगरी नेपालको आर्थिक वृद्धिदर सन् २००५ र सन् २००६ को निम्ति क्रमशः ३.५ प्रतिशत र ५.० प्रतिशत हुने प्रक्षेपण कोषले गरेको छ।

तालिका १(क) : विश्वको आर्थिक वृद्धिदर

(वार्षिक प्रतिशत परिवर्तन)

	२००२	२००३	२००४	प्रक्षेपण	
				२००५	२००६
विश्वको उत्पादन	३.०	४.०	५.१	४.३	४.४
विकसित अर्थतन्त्र	१.७	२.०	३.४	२.६	३.०
प्रमुख विकसित अर्थतन्त्रहरु*	१.४	१.५	२.८	२.१	२.५
अन्य विकसित अर्थतन्त्रहरु	२.८	२.५	४.४	३.४	३.९
विकासोन्मुख अर्थतन्त्रहरु	४.६	६.४	७.२	६.३	६.०
विकासोन्मुख एशिया	६.४	८.१	८.२	७.४	७.१
नवोदित युरोपेली मुलुकहरु	४.४	४.६	६.२	४.५	४.५
अफ्रिकी मुलुकहरु	३.५	४.६	५.१	५.०	५.४
मध्यपूर्वका मुलुकहरु	४.२	५.८	५.५	५.०	४.९
पेट्रोलियम पदार्थ निर्यातक मुलुकहरु**	४.६	६.५	५.७	५.२	५.०
नवोदित एशिया***	६.२	७.४	७.८	७.०	६.९
नव औद्योगिक एशियाली अर्थतन्त्रहरु****	५.१	३.१	३.५	४.०	४.८
आसियान-४*****	४.३	५.४	५.८	५.४	५.८
चीन	८.०	९.३	९.५	८.५	८.०
दक्षिण एशिया*****	४.६	७.१	७.१	६.५	६.३
	४.९	५.४	५.४	५.५	५.९

	२००२	२००३	२००४	प्रक्षेपण	
				२००५	२००६
बंगलादेश					
भारत	४.७	७.५	७.३	६.७	६.४
नेपाल	-०.६	३.१	३.५	३.५	५.०
पाकिस्तान	४.४	५.६	६.५	६.७	६.३

* संयुक्त राज्य अमेरिका, जापान, जर्मनी, फ्रान्स, संयुक्त अधिराज्य र क्यानाडा ।

** इरान, इराक, कुवेत, लिविया, ओमान, कतार, सउदी अरेबिया, सिरिया र यमन ।

*** विकासोन्मुख एशिया, नव औद्योगिक एशियाली मुलुकहरु र मङ्गोलिया ।

**** कोरिया, ताइवान, हङकङ र सिङ्गापुर ।

***** इण्डोनेशिया, मलेशिया, फिलिपिन्स र थाइल्याण्ड ।

***** बंगलादेश, भारत, माल्दिभ्स, नेपाल, पाकिस्तान र श्रीलंका ।

स्रोत : वर्ल्ड इकोनोमिक आउटलुक, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, वासिङ्गटन डि.सी., अप्रिल २००५, पृ. ३, ३३, ४०, ४६, र ५२ ।

१.५ विश्वको व्यापार आयतन (trade volume) अर्थात् वस्तु तथा सेवाको आयात र निर्यात व्यापार सन् २००२ मा ३.१ प्रतिशत र सन् २००३ मा ४.९ प्रतिशतले वृद्धि भयो । विश्वको आर्थिक गतिविधि एवं वृद्धिदरमा देखिएको उत्साहजनक सुधारले अधिल्लो वर्षको तुलनामा थप ५.० प्रतिशत बिन्दुले उल्लेख्य सुधार भई सन् २००४ मा विश्वको व्यापार आयतन ९.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको अनुमान छ । विकासोन्मुख मुलुकहरुको तुलनामा विकसित मुलुकहरुको आयत तथा निर्यात दुवै व्यापारमा बढी संकुचन देखिएको छ । अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषले सन् २००५ र सन् २००६ को निम्ति विश्वको व्यापार आयतन क्रमशः ७.४ प्रतिशत र ७.६ प्रतिशतले वृद्धि हुने प्रक्षेपण गरेको छ ।

तालिका १(ख) : विश्व व्यापार

(वार्षिक प्रतिशत परिवर्तन)

	२००२	२००३	२००४	प्रक्षेपण	
				२००५	२००६
विश्वको व्यापार आयतन (वस्तु र सेवा)	३.१	४.९	९.९	७.४	७.६
<u>आयात</u>					
विकसित अर्थतन्त्रहरु	२.३	३.६	८.५	६.५	६.३
विकासोन्मुख अर्थतन्त्रहरु	६.२	८.९	१५.५	१२.०	११.०
<u>निर्यात</u>					
विकसित अर्थतन्त्रहरु	१.९	२.८	८.१	५.९	६.८
विकासोन्मुख अर्थतन्त्रहरु	६.५	१०.७	१३.८	९.९	९.७

स्रोत : वर्ल्ड इकोनोमिक आउटलुक, अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष, वासिङ्गटन डि.सी., अप्रिल २००५, पृ. ३ ।

१.६ सन् २००३ मा १५.८ प्रतिशतले वृद्धि भएको कच्चा पेट्रोलियम पदार्थको मूल्य सन् २००४ मा ३०.७ प्रतिशतको उच्च दरले वृद्धि भएको छ । यसरी उल्लेख्य रूपले मूल्य वृद्धि हुनुमा निरन्तर रूपमा कच्चा पेट्रोलियम पदार्थको विश्व मागमा वृद्धि, पेट्रोलियम निर्यातक मुलुकहरु

(ओपेक) को अनिश्चित उत्पादन योजना, गैर-ओपेक मुलुकहरुको आपूर्तिमा कमी आउनु एवं अधिक क्षमताको न्यूनता र भू-राजनीतिक अनिश्चितता एवं अस्थिरता जस्ता कारणहरु रहेका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषले सन् २००५ मा कच्चा पेट्रोलियम पदार्थको मूल्य २३.२ प्रतिशतले वृद्धि हुने र सन् २००६ मा त्यस्तो मूल्य ५.९ प्रतिशतले ह्रास हुने प्रक्षेपण गरेको छ ।

१.७ सन् २००४ मा उपभोक्ता मूल्य वृद्धिदर विकसित अर्थतन्त्रहरुमा २.० प्रतिशत, विकासोन्मुख अर्थतन्त्रहरुमा ५.७ प्रतिशत र दक्षिण एशियामा ४.३ प्रतिशत रह्यो । यस्तो मूल्य वृद्धि सन् २००५ मा विकसित अर्थतन्त्रहरुमा २.० प्रतिशत, विकासोन्मुख अर्थतन्त्रहरुमा ५.५ प्रतिशत र दक्षिण एशियामा ४.६ प्रतिशत रहने प्रक्षेपण छ । सन् २००६ मा उपर्युक्त समूहका अर्थतन्त्रहरुमा कमशः १.९ प्रतिशत, ४.६ प्रतिशत र ४.० प्रतिशतले मूल्य वृद्धि हुने पूर्वानुमान गरिएको छ । भारतको उपभोक्ता मूल्य वृद्धिदर सन् २००४ मा ३.८ प्रतिशत रहेकोमा सन् २००५ मा ४.० प्रतिशत र सन् २००६ मा ३.६ प्रतिशतले हुने प्रक्षेपण रहेको छ । त्यसैगरी, चीनको मूल्य वृद्धिदर सन् २००४ मा ३.९ प्रतिशत रहेकोमा सन् २००५ मा ३.० प्रतिशत र सन् २००६ मा २.५ प्रतिशतले वृद्धि हुने प्रक्षेपण छ ।

तालिका १(ग) : विश्वको मूल्य स्थिति

(वार्षिक प्रतिशत परिवर्तन)

	२००२	२००३	२००४	प्रक्षेपण	
				२००५	२००६
पेट्रोलियम पदार्थ (oil) *	२.५	१५.८	३०.७	२३.२	-५.९
गैर-इन्धन (non-fuel) वस्तुहरु	०.५	७.१	१८.८	३.८	-५.१
उपभोक्ता मूल्य					
विकसित अर्थतन्त्रहरु	१.५	१.८	२.०	२.०	१.९
विकासोन्मुख अर्थतन्त्रहरु	६.०	६.०	५.७	५.५	४.६
नवोदित युरोपेली मुलुकहरु	१५.३	९.५	६.७	५.४	४.१
अफ्रिकी मुलुकहरु	९.६	१०.६	७.७	७.७	५.९
मध्यपूर्वका मुलुकहरु	७.५	७.१	८.३	८.६	८.३
पेट्रोलियम पदार्थ निर्यातक मुलुकहरु**	९.४	८.८	९.०	९.२	९.४
नवोदित एशिया**	१.९	२.४	४.०	३.७	३.२
नव औद्योगिक एशियाली अर्थतन्त्र**	०.९	१.५	२.४	२.२	२.३
आसियन - ४ **	५.८	४.०	४.४	५.३	४.५
चीन	-०.८	१.२	३.९	३.०	२.५
दक्षिण एशिया **	४.२	३.९	४.३	४.६	४.०
बंगलादेश	३.८	५.४	६.१	५.७	४.५
भारत	४.३	३.८	३.८	४.०	३.६

	२००२	२००३	२००४	प्रक्षेपण	
				२००५	२००६
नेपाल	२.९	४.७	४.०	४.९	४.०
पाकिस्तान	२.९	२.९	६.७	७.९	६.५

* संयुक्त अधिराज्यको ब्रेन्ट, दुबई र पश्चिम टेक्सासको कच्चा पेट्रोलियम पदार्थको औसत मूल्य ।

** तालिका १(क) मा उल्लेख भए अनुरूप ।

स्रोत : तालिका १(क) मा उल्लेख भए अनुरूप ।

- १.८ विश्वको आर्थिक वृद्धिदरमा भएको उल्लेख्य वृद्धि र खास गरी छिमेकी मुलुक भारत र चीनमा देखिएको उच्च आर्थिक वृद्धिदरले दक्षिण एशिया क्षेत्रमै अनुकूल प्रभाव पार्ने हुँदा यसबाट नेपालको आर्थिक वृद्धिदरमा सकारात्मक प्रभाव पार्न सक्ने अवसरहरु प्रदान गर्दछ । विस्तारित बजारको अनुकूलता, भारत र चीन बीचको व्यापारिक सम्बन्ध, पारवाहन विन्दु (transit) को सम्भाव्यतालाई दृष्टिगत गर्दा भारत र चीन बीचको विस्तारित सम्बन्धले नेपालको पछाडी परेका भूभागहरुलाई पनि समेटि समानुपातिक क्षेत्रीय विकास गर्न सकिने अवसरहरुका साथै विस्तारित उत्पादनका अवसरहरुलाई उपयुक्त ढंगले प्रयोगमा ल्याएर यस अवसरको समयोचित प्रयोग गरी आर्थिक वृद्धिदर बढाउन सकिने सम्भावनाहरु रहेका छन् । यसबाट आर्थिक विकासमा स्वतः सकारात्मक असर पर्ने देखिन्छ । सन् २००४ मा पेट्रोलियम पदार्थको मूल्यमा उल्लेख्य वृद्धि भएको र सन् २००५ मा पनि त्यस्तो मूल्यमा उच्च वृद्धि कायम हुने अनुमान रहेता पनि नेपालको ठूलो व्यापार साझेदार, खुला सिमाना र खुला आवागमन आदि कारणले नेपालको मूल्यमा भारतीय मूल्यको बढी प्रभाव पर्ने हुँदा सन् २००५ र सन् २००६ दुवै वर्षमा भारतीय मूल्य ४.० प्रतिशत भन्दा बढी नहुने र सन् २००६ मा पेट्रोलियम पदार्थको मूल्यमा ह्रास आउने अनुमान रहेकाले नेपालको मूल्यमा बाह्य चाप उच्च नरहने अनुमान समेतका आधारमा सन् २००५ र सन् २००६ मा नेपालको उपभोक्ता मूल्य क्रमशः ४.९ प्रतिशत र ४.० प्रतिशतले बढ्ने कोषको प्रक्षेपण रहेको छ ।

राष्ट्रिय आर्थिक गतिविधि

- १.९ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ शान्ति-सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट विशेषगरी वर्षको उत्तरार्धमा केही सहज देखिएता पनि मौसमी प्रतिकूलता, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा शिथिलता, पर्यटन एवं निर्माण क्षेत्रमा अनपेक्षित नकारात्मक प्रभाव पर्न गएकोले आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा समष्टिगत आर्थिक परिसूचकका दृष्टिले कम सुधारोन्मुख देखिएको छ । यद्यपि यस आर्थिक वर्षमा, विगत वर्षहरुमा चालिएका नीतिगत तथा संस्थागत सुधारका साथै थप आर्थिक सुधारका कार्यक्रमहरु, कानूनी सुधार आदिको कार्यान्वयनमा क्रमिक सफलता हासिल गर्नमा श्री ५ को सरकारको प्रयत्न केही हदसम्म सार्थक रह्यो ।

तालिका : १(घ) : कुल गार्हस्थ्य उत्पादन

(वार्षिक प्रतिशत परिवर्तन)⁺

उद्योग		आर्थिक वर्ष		
		२०५९/६०	२०६०/६१*	२०६१/६२**
१	कृषि, मत्स्यपालन तथा वन	२.५	३.९	२.८

२	खानी	१.९	०.६	०.७
३	उत्पादन उद्योग	२.०	१.७	२.८
४	विद्युत, ग्यास तथा पानी	२३.१	२.५	८.०
५	निर्माण	१.८	०.२	-२.४
६	व्यापार, रेष्टुरा तथा होटल	३.३	६.०	-३.०
७	यातायात, संचार तथा भण्डार	४.३	५.३	५.४
८	वित्त तथा घर जग्गा	३.३	२.१	२.९
९	सामुदायिक तथा सामाजिक सेवाहरु	३.१	२.९	३.९
	कृषि गार्हस्थ्य उत्पादन	२.५	३.९	२.८
	गैर-कृषि गार्हस्थ्य उत्पादन	३.५	२.९	१.६
१०	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (साधनको लागतमा)	३.१	३.३	२.०
११	बैंकिंग सेवा शुल्क (-)	५.४	५.३	१.९
१२	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	३.०	३.२	२.१
१३	खुद अप्रत्यक्ष कर (+)	८.०	५.५	८.५
१४	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (उत्पादक मुल्यमा)	३.४	३.४	२.५

+ २०५१/५२ को मूल्यमा

* संशोधित अनुमान

** प्रारम्भिक अनुमान

स्रोत : केन्द्रीय तथ्यांक विभाग ।

१.१० आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (साधनको लागत- factor cost) स्थिर मूल्यमा ३.९ प्रतिशतले र गैर-कृषि क्षेत्रको उत्पादन २.९ प्रतिशतले बढी बैंक सेवा शुल्क (bank service charges) घटाउनुपूर्वको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन ३.३ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कृषि तथा गैर-कृषि क्षेत्रको उत्पादन क्रमशः २.८ प्रतिशत र १.६ प्रतिशतले वृद्धि भई समग्रमा आर्थिक वृद्धि २.० प्रतिशतमा सीमित रहने अनुमान रहेको छ । विगत केही वर्षदेखि बढ्दै गएका हिंसा र आतङ्कका घटनाका कारण सृजित समस्या एवं बाह्य घटनाहरुको प्रतिकूल प्रभावबाट अर्थतन्त्र अभै पनि पूर्णतया मुक्त भई नसकेको, मौसमको प्रतिकूलता र निर्माण र व्यापार, रेष्टुरेन्ट तथा होटल उपक्षेत्रहरुको वृद्धिदर नकारात्मक रहने अनुमानका आधारमा आर्थिक वृद्धिदर उक्त तहमा झरेको हो । अर्थतन्त्रमा देखिएका विभिन्न आर्थिक गतिविधिको प्रमुख परिसूचकहरु तालिका १(ड) मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.११ कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको क्षेत्रगत स्रोत अनुसारको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा कृषि तथा गैर कृषि दुवै क्षेत्रको आर्थिक वृद्धिदर आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा भन्दा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कम दरले बढेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ३.९ प्रतिशत रहेको कृषि क्षेत्रको वृद्धिदर आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा २.८ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । यसरी कृषि क्षेत्रको आर्थिक वृद्धिदर तुलनात्मक रुपमा कम रहनुको कारण मकै, गहुँ, कोदोको उत्पादनमा केही वृद्धि भएता पनि धान तथा जौको उत्पादनमा उल्लेख्य गिरावट आएकोले समग्र खाद्यान्न बालीको उत्पादन घट्न गएता पनि उखु, तेलहन, जुट, आलु जस्ता नगदेबाली र अन्य बाली एवं पशुपंक्षी, माछा तथा वनजन्य उत्पादन वृद्धि हुनु रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को उपक्षेत्रगत आर्थिक वृद्धिदरमा सर्वाधिक अंश विद्युत, ग्याँस तथा पानीको रहन गएको छ जसको वृद्धिदर ८.० प्रतिशत रहेको अनुमान छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यो वृद्धिदर २.५ प्रतिशतको दरले बढेको थियो । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा यस उपक्षेत्रमा उल्लेख्य वृद्धिदर हासिल हुनुमा रैराड खोला र सुनकोशी सानो जलविद्युत् आयोजनाबाट थप विद्युत्

तालिका १ (ड): आर्थिक गतिविधिका प्रमुख परिसूचकहरु

क्र.सं.	विवरण	इकाई	आर्थिक वर्ष										
			२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
१	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (२०५१/५२ को उत्पादक मूल्यमा)	वार्षिक % परिवर्तन	३.३	५.३	५.३	२.९	४.५	६.१	५.५	-०.६	३.४	३.४	२.५
२	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन क	"	२.७	५.४	४.८	३.३	४.५	६.१	४.९	-०.३	३.१	३.३	२.०
	- कृषि	"	-०.९	३.७	४.२	०.८	२.८	४.९	५.५	२.२	२.५	३.९	२.८
	- गैर-कृषि	"	५.१	६.५	५.२	४.७	५.३	६.८	४.५	-१.९	३.५	२.९	१.६
३	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (प्रचलित उत्पादक मूल्यमा)	"	१०.०	१३.६	१२.७	७.२	१३.७	१०.९	८.०	२.८	८.०	८.५	६.७
४	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन ख	"	९.६	१४.०	१२.६	७.५	१३.९	११.०	७.६	३.१	७.७	८.४	६.३
	- कृषि	"	६.२	१३.२	१२.३	३.४	१७.७	९.६	४.१	६.०	६.८	७.२	५.४
	- गैर-कृषि	"	१२.१	१४.५	१२.८	१०.३	११.५	११.९	९.९	१.२	८.३	९.१	६.९
५	कुल राष्ट्रिय आय (प्रचलित मूल्यमा)	"	१०.३	१२.७	१२.९	७.६	१५.०	११.२	८.९	३.२	७.२	७.५	६.१
६	प्रमुख कृषि बाली उत्पादन ग	"	-	४.२	४.३	०.८	२.८	४.९	४.३	२.४	२.३	३.९	३.४
	- खाद्यान्न बाली	"	-	१६.१	०.७	०.६	२.०	७.९	२.८	०.७	१.६	५.५	०.३
	- नगदे बाली	"	-	७.७	४.७	-२.३	१३.९	६.५	९.१	७.६	१.९	५.२	७.२
७	प्रमुख औद्योगिक वस्तु उत्पादन (२०४३/४४=१००)	"	९.२	९.७	३.०	३७.६	१४.६	६.१	६.३	२.६	-६.५	१.४	१.७
८	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन मूल्य सूचकांक ग	"	६.७	७.९	७.२	४.०	८.९	४.६	२.६	३.४	४.५	४.९	४.२
	- कृषि	"	७.२	९.१	७.६	२.५	१४.४	४.५	-१.३	३.७	४.२	३.२	२.६
	- गैर-कृषि	"	६.३	७.६	६.५	५.०	५.५	४.७	५.२	३.२	४.७	६.०	५.३
९	राष्ट्रिय शहरी उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क, वार्षिक औसत (२०५२/५३=१००)	"	७.७	८.१	८.१	८.४	११.४	३.५	२.४	२.९	४.८	४.०	४.३
१०	कुल राष्ट्रिय बचत/कुल राष्ट्रिय उत्पादन अनुपात	%	१७.०	१५.४	१५.७	१५.८	१६.६	१८.०	१८.३	१५.८	१५.०	१४.६	१३.९
११	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (प्रचलित उत्पादक मूल्य) संगको अनुपात												
	- कुल गार्हस्थ्य बचत	%	१४.८	१३.८	१४.०	१३.८	१३.६	१५.२	१५.१	१२.१	१२.०	१२.४	१२.३
	- कुल लगानी	%	२५.२	२७.३	२५.३	२४.८	२०.५	२४.३	२४.१	२४.२	२६.१	२७.२	२६.१
	- गार्हस्थ्य बचत र लगानी बीचको अन्तर	%	-१०.४	-१३.५	-११.४	-११.१	-६.९	-९.१	-९.०	-१२.१	-१४.१	-१४.८	-१३.८
	- कुल उपभोग	%	८५.२	८६.२	८६.०	८६.२	८६.४	८४.८	८४.९	८७.९	८८.०	८७.७	८७.७
	- कुल सरकारी खर्च घ	%	-	-	-	-	१७.४	१७.५	१९.४	१८.९	१८.४	१८.०	
	- चालु खर्च घ	%	-	-	-	-	९.३	९.४	११.१	११.५	११.४	११.२	
	- पूँजीगत खर्च घ	%	-	-	-	-	६.७	६.७	६.९	५.९	४.९	४.६	
	- साँवा भुक्तानी खर्च घ	%	-	-	-	-	१.४	१.४	१.४	१.५	२.१	२.२	
	- कुल राजस्व	%	११.२	११.२	१०.८	१०.९	१०.९	११.३	११.९	११.९	१२.३	१२.६	
	- कर राजस्व	%	९.०	८.७	८.७	८.६	८.४	८.७	९.५	९.३	९.३	९.७	
	- गैर-कर राजस्व	%	२.२	२.५	२.१	२.३	२.५	२.६	२.४	२.६	३.०	२.९	
	- बजेट घाटा	%	-४.८	-५.६	-५.१	-५.९	-५.३	-४.७	-५.९	-५.४	-३.६	-३.२	
	- प्राप्त वैदेशिक ऋण	%	३.३	३.८	३.२	३.७	३.५	३.१	२.७	२.४	१.४	१.९	
	- प्राप्त वैदेशिक ऋण र अनुदान	%	५.१	५.७	५.४	५.५	४.७	४.६	४.६	३.४	३.५	३.८	

क्र.सं.	विवरण	इकाई	आर्थिक वर्ष											
			२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*	
	- कुल तिर्न बाँकी आन्तरिक ऋण	%	१४.६	१३.८	१२.८	१२.८	१४.५	१४.३	१४.६	१७.४	१८.५	१७.४		
	- कुल तिर्न बाँकी वैदेशिक ऋण	%	५१.६	५१.४	४७.१	५३.६	४९.६	५०.२	४८.७	५२.१	४८.९	४७.०		
	- कुल तिर्न बाँकी ऋण	%	६६.२	६५.२	५९.९	६६.४	६४.१	६४.५	६३.३	६९.५	६७.४	५४.४		
	- कुल (वस्तु) निर्यात	%	८.०	८.०	८.१	९.१	१०.४	१३.१	१३.५	११.१	१०.९	१०.९		
	- कुल (वस्तु) आयात	%	२९.१	३०.०	३३.४	२९.६	२५.६	२८.६	२८.१	२५.४	२७.२	२७.५		
	- व्यापार घाटा	%	-२१.१	-२२.०	-२५.३	-२०.४	-१५.२	-१५.५	-१४.६	-१४.३	-१६.३	-१६.६		
	- चालु खाता	%	-५.४	-८.६	-५.९	-५.०	०.१	४.५	४.९	४.३	२.५	३.०		
१२	कुल तिर्न बाँकी वैदेशिक ऋण/कुल सरकारी राजस्व	%	४५९.८	४५९.०	४३४.९	४८९.४	४५४.९	४४४.६	४०९.९	४३६.४	३९७.४	३७३.५		
१३	कुल तिर्न बाँकी वैदेशिक ऋण/कुल निर्यात	%	६४०.६	६४४.०	५८३.५	५८५.९	४७४.८	३८२.६	३६०.१	४६८.९	४४७.५	४३१.८		
१४	कुल सरकारी राजस्व	% परिवर्तन	२५.५	१३.५	८.९	८.४	१३.१	१५.१	१४.०	३.२	११.५	१०.८		
१५	चालु खर्च घ	% परिवर्तन	-	-	-	-	-	११.४	२८.८	६.६	६.६	६.६		
१६	पूँजीगत खर्च घ	% परिवर्तन	-	-	-	-	-	१०.८	११.१	-१२.५	-९.८	३.३		
१७	साँवा भुक्तानी खर्च घ	% परिवर्तन	-	-	-	-	-	१२.३	९.२	१३.१	४८.६	१२.९		
१८	कुल सरकारी खर्च घ	% परिवर्तन	-	-	-	-	-	११.२	२०.५	०.३	४.९	६.५		
१९	ऋण सेवा (साँवा र व्याज भुक्तानी)/चालु खर्च	%	-	-	-	-	२७.३	२७.२	२२.७	२५.०	३१.१	३१.२		
२०	संकुचित मुद्रा प्रदाय (एम _१)	% परिवर्तन	१५.७	१०.६	५.४	१७.४	१३.१	१९.४	१५.७	९.३	८.६	१२.२	११.२	
२१	विस्तृत मुद्रा प्रदाय (एम _२)	% परिवर्तन	१६.१	१४.४	११.९	२१.९	२०.८	२१.८	१५.२	४.४	९.८	१२.८	१२.५	
२२	वैकिंग क्षेत्रबाट प्रवाहित कुल कर्जामा निजी क्षेत्र कर्जाको अंश	%	५८.७	६२.२	६४.१	६६.३	६७.३	६९.३	६७.५	६४.३	६६.१	६८.७	७०.८	
२३	कुल निर्यात	% परिवर्तन	-८.५	१२.६	१३.८	२१.५	२९.६	३९.६	११.७	-१५.६	६.४	८.०	३.५#	
२४	कुल आयात	% परिवर्तन	२३.५	१७.०	२५.६	-४.८	-१.६	२३.९	६.६	-७.२	१५.८	९.६	-४.०#	
२५	निर्यात/आयात अनुपात	%	२७.७	२६.७	२४.२	३०.९	४०.७	४५.९	४८.१	४३.७	४०.२	३९.५	४२.७#	
२६	चालु खाता च	रु. करोडमा	-११७८.६	-२१५४.२	-१६५०.८	-१५१८.८	२३.५	१७०८.४	२०१४.९	१८१६.१	११६१.५	१४५९.८	२२५८.०#	
२७	शोधनान्तर स्थिति च	रु. करोडमा	-३१.४	-१०८.१	३२०.२	१०९६.६	९८४	१४४४.८	५२२.१	-३३४.३	४३६.४	१६००.१	५५०.०#	
२८	वैदेशिक विनिमय संचित	रु. करोडमा	४३०८.५	४४४३.८	४८५४.१	६५१५.८	७६६५.१	९३८५.८	१०५१७.३	१०५९०.१	१०८२२.९	१३०२०.१	१३०३३.०	
२९	विनिमय दर छ	अ.डलर १=रु...	५०.७	५६.५	५७	६७.९	६८.५	७०.९	७५.०	७८.३	७७.८	७४.०	७१.१	
३०	कुल जनसंख्या	हजारमा	२००५३	२०५३३	२१०२३	२१५२६	२२०४०	२२५६७	२३१५१	२३६७०	२४२००	२४७४०	२५३००.०	

© प्रस्तुत तालिकामा समाविष्ट केही तथ्यांकहरूलाई विभिन्न संवद्ध स्रोतहरूबाट प्राप्त विवरणको आधारमा अद्यावधिक गरिएकोले विगतका आर्थिक सर्वेक्षणहरूमा प्रस्तुत तथ्यांकसंग केही फरक परेको हुनसक्छ ।

* वार्षिक प्रारम्भिक अनुमान (प्रथम ८ महिनामा आधारित) ।

वार्षिक प्रारम्भिक अनुमान (प्रथम ७ र ८ महिनामा आधारित)

क बैंक सेवा शुल्क घटाउनुपूर्व साधनको लागतको स्थिर मूल्यमा ।

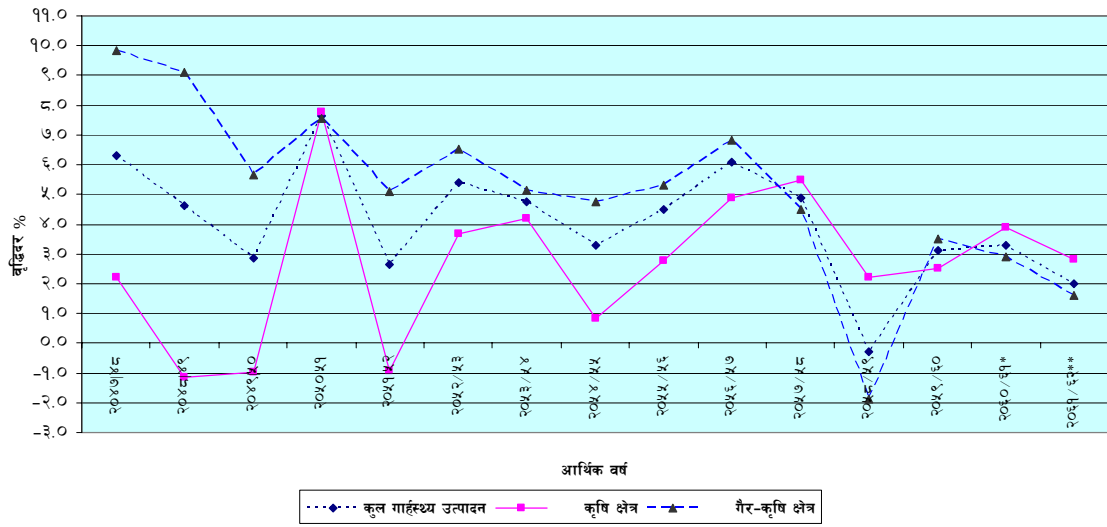
ख बैंक सेवा शुल्क घटाउनुपूर्व साधनको लागतको प्रचलित मूल्यमा ।

ग आधार वर्ष परिवर्तन भएको ।

घ सरकारी खर्च शीर्षकमा गरिएको परिवर्तनले आर्थिक वर्ष २०५५/५६ भन्दा पूर्वको तथ्याङ्क नयाँ ढाँचामा रुपान्तरण गर्न नसकिएको ।

च आर्थिक वर्ष २०५६/५७ देखि शोधनान्तरको नयाँ ढाँचामा estimated विप्रेषण आय समावेश गरिएको ।

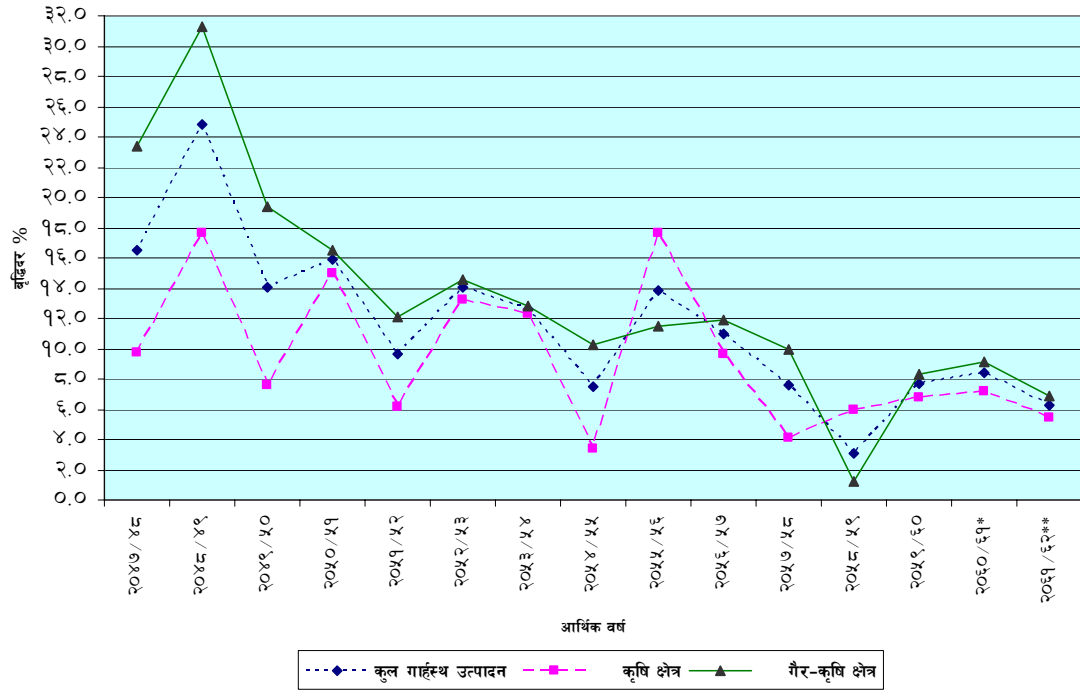
चार्ट १(क) : कुल गार्हस्थ्य उत्पादन
(२०११/१२ को मूल्यमा+)

उत्पादन हुनु र विद्युत्को माग पुरा गर्न जडान क्षमताको उपयोग (**capacity utilization**) मा पनि वृद्धि हुनु प्रमुख कारण रहेका छन् । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यातायात, संचार तथा भन्डार उपक्षेत्रको वृद्धिदर ५.३ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा यातायातका साधनहरूको आयातमा वृद्धि तथा दुरसंचारको क्षेत्रमा भएको विस्तारको कारणले यस उपक्षेत्रको गार्हस्थ्य उत्पादन ५.४ प्रतिशतको उच्च दरले बढेको अनुमान छ । त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा २.९ प्रतिशतको वृद्धिदर रहेको सामुदायिक तथा सामाजिक सेवा उपक्षेत्रमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ३.९ प्रतिशतको वृद्धिदर रहने अनुमान छ । सामाजिक तथा निजी सेवा क्षेत्रको गार्हस्थ्य उत्पादन सामान्य रहेता पनि सरकारी क्षेत्रमा कर्मचारीहरूको भत्तामा भएको वृद्धिका कारण यस उपक्षेत्रको वृद्धिदर बढ्न गएको हो ।

- १.१२ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा २.१ प्रतिशतले वृद्धि भएको वित्त तथा घरजग्गा कारोवारको गार्हस्थ्य उत्पादनको स्थिर मूल्यमा वृद्धिदर आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा २.९ प्रतिशतले हुने अनुमान छ । यसो हुनुमा वित्तीय क्षेत्रको कारोवार वृद्धि हुनु प्रमुख कारण देखिएता पनि घट्दो व्याजदरको कारण वित्तीय मध्यस्थता (**financial intermediation**) मा भने समानुपातिक वृद्धि हुन सकेको छैन । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा तयारी पोशाक, सूर्तिजन्य र फलामजन्य औद्योगिक उत्पादनमा गिरावट आएता पनि खाद्यन्न वस्तुहरूको उत्पादन जस्तै वनस्पति घ्यू/तेल, दुग्ध पदार्थ, अन्य खाद्य पदार्थ, कपडा, छाला, काठ, पस्मीना, कागज, छपाई, रासायनिक वस्तुहरूको उत्पादन वृद्धि हुने तथा भुक्तानी प्रक्रियामा सरलता र सीमा वृद्धिका कारण औद्योगिक वस्तुहरूको उत्पादन २.८ प्रतिशतले वृद्धि हुने अनुमान छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यस उपक्षेत्रको वृद्धिदर १.७ प्रतिशत रहेको थियो । त्यसैगरी खानी तथा उत्खननमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ०.७ प्रतिशतको आर्थिक वृद्धिदर रहने अनुमान छ, जुन आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ०.६ प्रतिशत थियो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ६.० प्रतिशतले वृद्धि भएको व्यापार, रेष्टुराँ तथा होटल उपक्षेत्रको उत्पादन आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ३.० प्रतिशतले ह्रास हुने अनुमान छ । व्यापारजन्य वस्तुहरूको आयातमा उल्लेखनीय रूपले गिरावट आउनु, आन्तरिक उत्पादनमा नगण्य वृद्धि हुनुका अतिरिक्त पर्यटन आगमन तथा होटल उपक्षेत्रको आयमा उच्च गिरावट आदिका कारण यस उपक्षेत्रको उत्पादनमा गिरावट आएको हो । यसैगरी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ०.२ प्रतिशतको सीमान्त वृद्धि रहेको निर्माण उपक्षेत्रको उत्पादन निर्माणजन्य वस्तुहरूको आयातमा भएको उल्लेख्य कमी र आन्तरिक उत्पादनमा नगण्य वृद्धिका साथै, निर्माणजन्य वस्तुहरू जस्तै फलामे छड र पाताहरू, विजुलीका तार तथा केबुलमा भएको उच्च मूल्य वृद्धिका कारण आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा यस उपक्षेत्रको वास्तविक वृद्धिदर २.४ प्रतिशतले घट्ने अनुमान छ ।
- १.१३ कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, प्रचलित उत्पादक मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा रु. ४ खर्ब ९५ अर्ब ५९ करोड रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा रु. ३३ अर्ब ४१ करोडले वृद्धि भई रु. ५ खर्ब २९ अर्ब पुगेको अनुमान छ ।
- १.१४ साधनको लागतको स्थिर मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ तथा २०६१/६२ दुवैमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान ३९.० प्रतिशत र गैर-कृषि क्षेत्रको योगदान ६१.० प्रतिशतकै हाराहारीमा रहेको छ ।
- १.१५ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (per capita GDP) प्रचलित उत्पादक मूल्यमा रु. २०,०३०।- (रु. बीस हजार तीस अर्थात् अमेरिकी डलर करीव २७१)

चार्ट १(ख) : कुल गार्हस्थ उत्पादन
(प्रचलित मूल्यमा+)

रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन ४.४ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. २०,९१२।- (रु. बीस हजार नौ सय बाह्र अर्थात् अमेरिकी डलर करीव २९४) पुगेको छ। त्यसैगरी अमेरिकी डलरमा प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन ८.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा प्रतिव्यक्ति आयको वृद्धिदर नेपाली रुपैयामा भन्दा अमेरिकी डलरमा उल्लेख्य रहनुमा नेपाली रुपैयाको अमेरिकी डलरसंगको पुनर्मूल्यन प्रमुख कारण रहेको छ। साथै प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, उत्पादक मूल्यको स्थिर मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा १.१ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ०.२ प्रतिशतले मात्र वृद्धि हुने अनुमान छ।

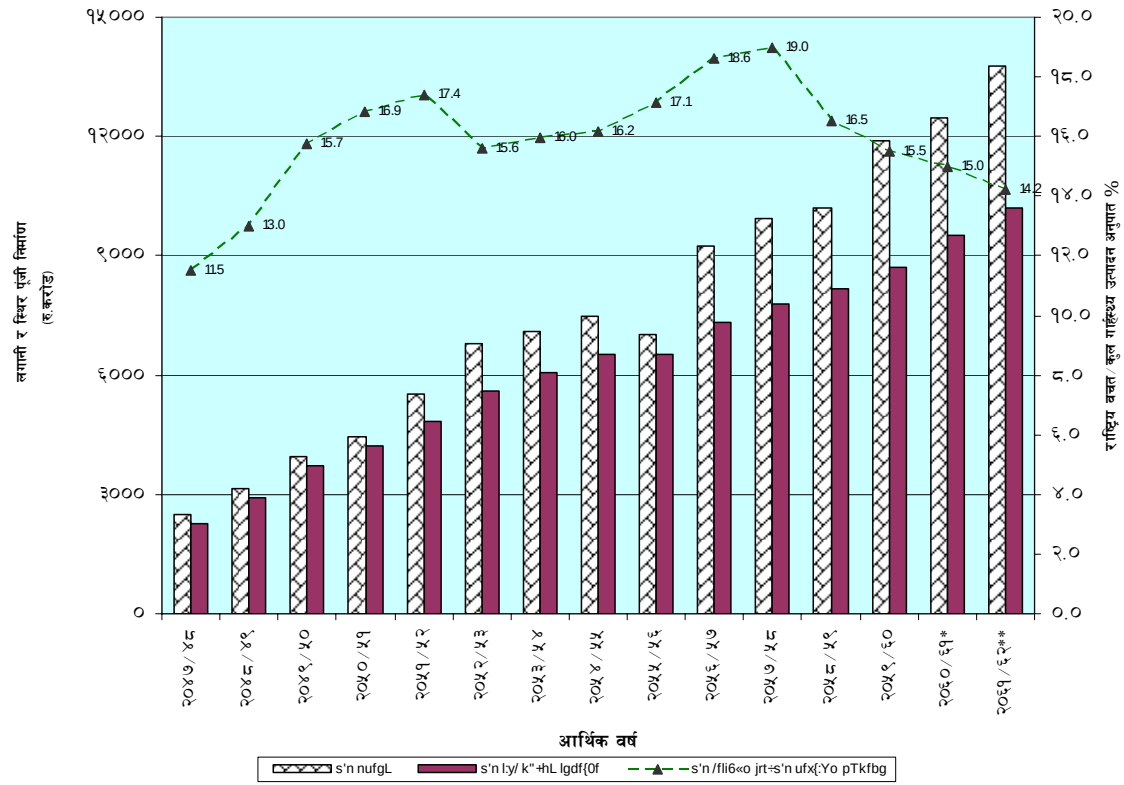
राष्ट्रिय उत्पादन

१.१६ कुल राष्ट्रिय उत्पादन प्रचलित बजार मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को रु. ५ खर्ब ८ अर्ब ५४ करोडबाट वृद्धि भई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा रु. ५ खर्ब ३९ अर्ब ३७ करोड पुग्ने अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा प्रतिव्यक्ति राष्ट्रिय उत्पादन (per capita GNP) मा ३.७ प्रतिशतले वृद्धि हुने अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय उत्पादन रु. २०,५५४।- (रु. बीस हजार पाँच सय चौबन्ना अर्थात् अमेरिकी डलर करीव २७८) रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा त्यस्तो आय रु. २१,३२२।- (रु. एक्काइस हजार तीन सय बाइस अर्थात् अमेरिकी डलर ३००) पुगेको अनुमान छ। यसरी अमेरिकी डलरमा प्रतिव्यक्ति राष्ट्रिय उत्पादन गणना गर्दा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ७.९ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ।

स्रोत-साधनको उपयोग

१.१७ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ र २०६१/६२ दुवैमा प्रचलित उत्पादक मूल्यमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसंग कुल उपभोगको अनुपात ८७.७ प्रतिशत रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ र २०६१/६२ मा कुल उपभोगमा निजी क्षेत्रको उपभोग ८८.५ प्रतिशत रहेको छ भने सार्वजनिक क्षेत्रको यो अनुपात आर्थिक वर्ष २०६०/६१ र २०६१/६२ दुवैमा करिब ११.५ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ। यसरी कुल उपभोगको वृद्धिदरलाई विश्लेषण गर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ८.१ प्रतिशतले वृद्धि भएको कुल उपभोग आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ६.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको अनुमान छ। निजी क्षेत्रतर्फको उपभोगको वृद्धिदर आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ८.० प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ७.० प्रतिशत रहेको छ। सार्वजनिक क्षेत्रतर्फको उपभोगको वृद्धिदर आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ८.७ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ५.७ प्रतिशतले बढेको अनुमान छ। परिणामतः प्रचलित उत्पादक मूल्यको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसंगको कुल लगानीको अनुपात आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा २७.२ प्रतिशत रहेकोमा केही घट्न गई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा २६.१ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ। कुल गार्हस्थ्य बचत/कुल गार्हस्थ्य उत्पादन अनुपात आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को १२.४ प्रतिशतबाट सीमान्त रुपमा घटी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १२.३ प्रतिशत पुगेको छ। यसरी कुल गार्हस्थ्य बचत र कुल लगानीमा भएको ह्रास मध्ये लगानीको ह्रासदर बढी भएकोले बचत-लगानी अन्तर (savings-investment gap) १४.८ प्रतिशतबाट घट्न गई १३.८ प्रतिशत पुगेको छ। यसैगरी कुल राष्ट्रिय बचत/कुल गार्हस्थ्य उत्पादन अनुपात आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा १५.० प्रतिशत रहेकोमा सीमान्त रुपमा घटी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १४.२ प्रतिशतमा झरेको छ। कुल लगानी/कुल गार्हस्थ्य

चाट १(ग) : लगानी, पूँजी निर्माण र वचत

उत्पादन अनुपात यस अवधिमा कुल राष्ट्रिय बचत/कुल गार्हस्थ्य उत्पादन अनुपात भन्दा केही बढीदरले घटेकोले कुल राष्ट्रिय बचत-कुल लगानी अन्तर १२.२ प्रतिशतबाट सीमान्त रुपले घटी ११.९ प्रतिशत रहेको छ । यद्यपि कुल गार्हस्थ्य बचत-लगानी अन्तरको तुलनामा कुल राष्ट्रिय बचत-लगानी अन्तर १.९ प्रतिशत विन्दुले कम रहेको छ ।

१.१८ यसैगरी प्रचलित उत्पादक मूल्यको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसंग वस्तु तथा सेवा निर्यातको अनुपात आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को १६.८ प्रतिशतबाट केही घटी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १६.४ प्रतिशत पुगेको छ भने वस्तु तथा सेवा आयातको यस्तो अनुपात आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को ३१.७ प्रतिशतबाट घटी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ३०.२ प्रतिशतमा झरेको फलस्वरुप निर्यात/आयात अनुपात आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को ५३.१ प्रतिशतबाट केही बढी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ५४.२ प्रतिशत पुगेको छ ।

१.१९ कुल स्थिर पूँजी निर्माणको वृद्धिको प्रवृत्तिमा कमी आउने संकेत देखा परेको अनुमान छ । फलस्वरुप, आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ९.३ प्रतिशतले बढेको कुल स्थिर पूँजी निर्माण आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ७.१ प्रतिशतले वृद्धि हुने अनुमान छ । देशको असहज परिस्थितिमा सुधार आउन नसकेकाले निजी क्षेत्रको पूँजी निर्माण आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को १२.२ प्रतिशतको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १०.५ प्रतिशतले मात्र वृद्धि भएको अनुमान छ । त्यसैगरी, सार्वजनिक क्षेत्रको साधन स्थिर पूँजी निर्माणमा बढी उपयोग गर्नुको साटो शान्ति-सुरक्षा र अन्य उपभोगका शीर्षकमा खर्च गर्नुपर्ने बाध्यता रहेकोले सार्वजनिक पूँजी निर्माण आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ४.१ प्रतिशतले बढेको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ०.६ प्रतिशतले मात्र बढेको छ । फलस्वरुप, कुल स्थिर पूँजी निर्माणमा वृद्धि ल्याउन सरकारी एवं निजी क्षेत्रको संयुक्त प्रयास सफल हुन सकेन । तर कुल स्थिर पूँजी निर्माणको वृद्धिदर प्रचलित उत्पादक मूल्यको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वृद्धिदर भन्दा सीमान्त रुपमा बढी भएकोले कुल पूँजी निर्माणको उक्त गार्हस्थ्य उत्पादनसंगको अनुपात आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को १९.२ प्रतिशतबाट सीमान्त रुपमा बढी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १९.३ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ । यसैगरी, कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसंग सार्वजनिक क्षेत्रको कुल स्थिर पूँजी निर्माणको अनुपात आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को ६.६ प्रतिशतबाट सीमान्त रुपमा घट्न गई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ६.२ प्रतिशतमा ओर्लेको छ भने निजी क्षेत्रको पूँजी निर्माण सोही अवधिमा १२.६ प्रतिशतबाट बढी १३.१ प्रतिशतमा पुग्ने अनुमान छ । त्यस्तै, आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कुल स्थिर पूँजी निर्माणमा निजी क्षेत्रको अंश ६५.८ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा त्यस्तो अंश ६७.९ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ भने सार्वजनिक क्षेत्रको अंश उक्त अवधिमा ३४.२ प्रतिशतबाट घटी ३२.१ प्रतिशत पुग्ने अनुमान छ । यसरी कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, कुल राष्ट्रिय उत्पादन, कुल उपभोग, कुल लगानी तथा साधनको स्रोत तथा उपयोगको परिमाणमा आएको शिथिलताले आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा समष्टिगत अर्थतन्त्रमा तुलनात्मक रुपले कम सुधारको प्रवृत्तिलाई इङ्गित गर्दछ ।

चुनौतीहरू

१.२० कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (GDP) एवं राष्ट्रिय आय सम्बन्धी अन्य तथ्याङ्कहरू हाल वार्षिक रुपमा तयार गर्ने र सो पनि हरेक वर्ष एघाढौँ महिनामा मात्र तयार गर्ने गरिएकोमा अर्थतन्त्रका गतिविधिहरूको कार्यमूलक अध्ययन र विश्लेषण गरी नीति निर्माणमा आवश्यक

परिमार्जन गर्नुका साथै, अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा तुलनात्मक अध्ययन एवं अर्थतन्त्रका विविध पक्षहरूको अनुसंधान तथा अध्ययनहरूमा समेत **GDP** जस्तो **scale variable** अत्यावश्यक पर्ने हुँदा राष्ट्रिय आय सम्बन्धी तथ्याङ्कहरू त्रैमासिक रुपमा प्रक्षेपण/पूर्वानुमान (**estimate**) गर्ने व्यवस्थालाई तादात्म्य हुने गरी श्री ५ को सरकारका सबै निकायहरूमा विद्यमान चौमासिक तथ्याङ्क राख्ने व्यवस्थालाई त्रैमासिक प्रणालीमा परिवर्तन गर्नु आवश्यक एवं चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

- १.२१ कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुमान निकाल्न आवश्यक पर्ने विभिन्न सर्वेक्षणहरू हुन नसक्दा अर्थतन्त्रमा आइरहेको संरचनात्मक परिवर्तन अनुसारको क्षेत्रगत भार अद्यावधिक गराउनु पर्ने काम चुनौतीको रुपमा रहेको छ । त्यस्तै नयाँ आर्थिक गतिविधिहरूलाई पनि समेटी अरु सर्वेक्षणहरूका साथै राष्ट्रिय आयको अनुमान निकाल्ने अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त पद्धति (**SNA-1993**) लागू गर्ने कार्य अझ पनि चुनौती नै रहेको छ । यस सन्दर्भमा विभिन्न मन्त्रालयहरूबाट केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागलाई पुर्‍याउन सकिने सहयोगको सन्दर्भमा पनि प्रभावकारी व्यवस्था मिलाउनु आवश्यक देखिन्छ ।
- १.२२ सरकारी खर्च आर्थिक तथा विकासका लक्ष्यहरू पुरा गर्ने तर्फ केन्द्रित हुन नसक्नु तर खर्च बढ्दै जानुले वित्तीय सन्तुलनमा समस्या उत्पन्न हुने र यसबाट समग्र अर्थतन्त्रमा सन्तुलन कायम राख्नु चुनौतीको विषय बनेको छ भने, अर्कोतर्फ, स्रोत कम तर उपयोगको मागमा वृद्धि हुँदा यसमा सन्तुलन मिलाउनु पनि त्यत्तिकै आवश्यक हुन गएको छ ।
- १.२३ कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा अझै पनि उल्लेख्य योगदान रहेको कृषि क्षेत्रलाई व्यावसायीकरण गरी उपलब्ध स्रोत - साधनहरूको समुचित परिचालनद्वारा आर्थिक अवसर एवं स्वरोजगारी /रोजगारीको विकास र विस्तार गर्न **APP** को सफल कार्यान्वयन, कृषि वालीहरू नहुने भीर पाखामा परम्परागत कृषिवाली वाँस, निगालो, वेत, अम्रिसो आदि वनजन्य उत्पादन, पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा महत्वपूर्ण जडिवुटीको उत्पादनलाई प्रोत्साहन, भौगोलिक र जलवायु विविधताका कारण फलफूल र वेमौसमी तरकारी उत्पादन, **chain farming system** को अनुसरण गरी पोखरीमा मत्स्य पालन, पोखरीको डीलमा केरा खेती तथा पोखरीको छेउ-छाउमा बंगुर र हाँस पालन आदि विषयलाई प्राथमिकता दिनुका साथै, मुख्य कृषि वालीको निम्ति मौसमी निर्भरताको सट्टा मानव नियन्त्रण बढाउन कृषियोग्य भूमिको अधिकांश भागमा स्थायी सिंचाई सुविधा वृद्धि गरी यस क्षेत्रको उत्पादकत्व एवं उत्पादन वृद्धिगर्नु चुनौतीकै रुपमा रहिरहेको छ ।
- १.२४ स्रोत र साधनको उपलब्धतामा वृद्धि गरी तिनीहरूको दक्षतापूर्वक उपयोगद्वारा समग्र आर्थिक वृद्धिदरलाई दिगो, फराकिलो र उच्च पार्न उत्पादनका साधनको उत्पादकत्व वृद्धि गर्नुपर्ने संरचनात्मक चुनौती रहिरहेकै छ भने कूल गार्हस्थ्य बचत वृद्धिगरी लगानी बढाई आर्थिक वृद्धिदरलाई उच्च र दिगो पार्न सघाउने गरी समष्टिगत आर्थिक नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु पनि त्यत्तिकै महत्वपूर्ण छ ।
- १.२५ नेपालको सन्दर्भमा विद्यमान न्यून आर्थिक वृद्धिदर, न्यून बचत दर, न्यून लगानी, न्यून आयस्तर, न्यून अत्यावश्यक उपभोगको स्तर आदि एक आपसका कारण र असरको रुपमा रही रहेकोले यी सबै चलहरू (**variables**) लाई सुचक्र (**virtuous circle**) को रुपमा परिणत गरी आर्थिक वृद्धिदरलाई उच्च बनाउने तर्फ संरचनागत एवं नीतिगत सुधार गर्नु अझै पनि चुनौतीकै रुपमा रहिरहेको छ ।

१.२६ आन्तरिक द्वन्द्वका कारण भौतिक संरचना एवं विकासका पूर्वाधारमा क्षति पुगेको, सरकारी क्षेत्रको विकास खर्च बढ्न नसकेको, निजीक्षेत्रको लगानी बढ्न नसकेको, विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरु बन्द हुने/गाभिने प्रवृत्ति बढेको, अनिश्चित बन्द, नाकाबन्दी जस्ता थुप्रै प्रतिकूल समस्याहरुले गर्दा समग्रमा उत्पादकत्व/उत्पादन, आपूर्ति, मूल्य, बचत परिचालन, कर्जा आदिमा प्रतिकूल अवस्था विद्यमान छ। तसर्थ, विश्व अर्थतन्त्र र खासगरी दुई छिमेकी देशहरुको उच्च र दिगो आर्थिक वृद्धिदरको फलस्वरूप ती देशहरुमा हुँदै गएको विकासबाट लाभान्वित हुन आन्तरिक द्वन्द्व समाधानका साथै, संरचनात्मक सुधारद्वारा आर्थिक विकासमा गतिल्याउन लचिलो, निजीक्षेत्र-मैत्री र पारदर्शी नीति अवलम्बन गर्नु अत्यन्त आवश्यक छ।

१०. ऊर्जा तथा वन

ऊर्जा

- १०.१ आर्थिक वर्ष २०५९/६० को दाँजोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ऊर्जाको खपत २.४ प्रतिशतले वृद्धि भई ८ हजार ५ सय १ टन तेल शक्ति बराबर भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कुल ऊर्जा खपत ८ हजार ६ सय ६२ टन तेल शक्ति बराबर हुने अनुमान गरिएकोछ । ऊर्जाको यो अनुमानित खपत अधिल्लो वर्षको दाँजोमा १.९ प्रतिशतले बढी रहेको छ ।
- १०.२ ऊर्जाको स्रोतलाई परम्परागत, व्यावसायिक एवं नवीकरणीय गरी तीन भागमा विभाजन गरी हेर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा परम्परागत, व्यावसायिक एवं नवीकरणीय ऊर्जा खपत अनुपात क्रमशः ८७.० प्रतिशत, १२.५ प्रतिशत र ०.५ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा सो अनुपात क्रमशः ८७.२ प्रतिशत, १२.२ प्रतिशत र ०.६ प्रतिशत रहेको अनुमान छ । यसबाट नेपाली अर्थतन्त्रको परम्परागत ऊर्जा माथिको निर्भरता यस वर्ष पनि गत वर्ष भन्ने कायमै रहेको स्पष्ट हुन्छ ।
- १०.३ प्राकृतिक ऊर्जातर्फ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा दाउराबाट ८९.० प्रतिशत कृषिजन्य अवशेषबाट ४.३ प्रतिशत र पशुजन्य अवशेषबाट ६.५ प्रतिशत खपत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा समेत सो अनुपात यथावत् नै रहने अनुमान गरिएको छ । व्यावसायिक ऊर्जा तर्फ, आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कुल ऊर्जा खपतमध्ये पेट्रोलियम पदार्थको ७०.४ प्रतिशत, कोइलाको १६.२ प्रतिशत र विद्युत्को १३.४ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ऊर्जा खपत अनुपात पेट्रोलियमको ७१.५ प्रतिशत र कोइला तथा विद्युत्को खपत क्रमशः १४.५ प्रतिशत र १४.० प्रतिशत रहेको अनुमान गरिएको छ ।
- १०.४ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कूल ऊर्जा आपूर्तिको खपत अनुपात घरेलु प्रयोगमा ९०.१ प्रतिशत, औद्योगिक क्षेत्रतर्फ ३.८ प्रतिशत, व्यावसायिक प्रयोगतर्फ १.० प्रतिशत र कृषि र अन्य क्षेत्रतर्फ क्रमशः ०.८ प्रतिशत र ०.२ प्रतिशत रहेकोमा चालु आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा घरेलु प्रयोगतर्फ ९०.६ प्रतिशत, औद्योगिक क्षेत्रतर्फ ३.६ प्रतिशत, व्यापारिक क्षेत्रतर्फ १.१ प्रतिशत, कृषिमा ०.७ प्रतिशत र अन्य क्षेत्रतर्फ ०.१ प्रतिशत रहने अनुमान छ ।

विद्युत्

- १०.५ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को अन्त्यसम्ममा नेपाल अधिराज्यका विभिन्न आयोजनाहरूबाट जम्मा ५५२.२०१ मेगावाट विद्युत् उत्पादन गर्न सकिएको छ । त्यसैगरी तापीय विद्युत् केन्द्रहरूबाट कुल ५६.७५६ मेगावाट र सौर्यशक्ति केन्द्रहरूबाट उत्पादन भएको १०० किलोवाट समेत कुल विद्युत् उत्पादन ६०९.०५७ मेगावाट पुगेको छ । हालसम्म नेपालका ७५ वटै जिल्लामा विद्युत् सेवा पुर्‍याउने कार्य सम्पन्न भइसकेको छ । नेपाल विद्युत् प्राधिकरण र निजी क्षेत्रको संयुक्त लगानीबाट चिलिमे जलविद्युत् आयोजना (२० मेगावाट), निजी क्षेत्रबाट सम्पन्न भएको भएको पिलुवा जलविद्युत् आयोजना (३ मेगावाट), रैराङखोला

(०.५ मेगावाट) र सुनकोशी सानो (सानीमा २.६ मेगावाट) समेत यस आर्थिक वर्षको कुल विद्युत् उत्पादन ५५७.०१ मेगावाट पुगेको छ । जर्मन सरकारको सहयोगमा लमजुङ जिल्लामा मर्स्याङ्दी जलविद्युत् आयोजना (७० मेगावाट) को निर्माण कार्य धमाधम भैरहेको छ । सौर्य शक्तिबाट मात्र विद्युत् उत्पादन भइरहेको मुगु र हुम्ला जिल्लामा समेत भरपर्दो विद्युत् सेवा पुर्‍याउन ५०० र ४०० किलोवाट क्षमताका हेलदुङ र गमगाड साना जलविद्युत् आयोजनाहरूको निर्माण कार्य चालु अवस्थामा छन् । उत्पादित जलविद्युत् मध्ये ५४५.७८५ मेगावाट विद्युत् राष्ट्रिय ग्रीडमा जडान गरीएको छ भने बाँकी साना जलविद्युत्ले स्थानीय स्तरमा विद्युत् सेवा पुर्‍याइरहेका छन् ।

१०.६ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा भै आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा पनि निजी क्षेत्रको सहभागिता उत्साहजनक रहेको पाइएको छ । निजी क्षेत्रबाट निर्माण भएका विद्युत् आयोजनाहरूको हस्तान्तरण कार्य क्रमिक रूपमा सम्पन्न भई सञ्चालनमा आउन थालेका छन् । यसै क्रममा विद्युत् खरिद सम्झौता भएका मध्य मादीखोला (३.१ मेगावाट), माएलुङ्ग (५.० मेगावाट) तल्लोम्याग्दी (४.५ मेगावाट), खुदी (३.४ मेगावाट), मायकाडा (५.० मेगावाट), दरम खोला (५.० मेगावाट), वरम्ची (०.९९९ मेगावाट), तल्लो इन्द्रावती (४.५ मेगावाट), माथिल्लो मादीखोला (१४.० मेगावाट) र चाकुखोला (१.५ मेगावाट) निर्माण कार्य शुरु भैसकेका छन् ।

१०.७ विद्युतीकरणको विस्तार गर्दै लैजाने क्रममा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को अन्त्यसम्ममा उच्च भोल्टेज प्रसारण लाइन १३२ के.भि. स्तरमा सिंगल सर्किट ११३६.२० कि.मि., डबल सर्किट ४०७ कि.मि.; ६६ के.भि. स्तरमा सिंगल सर्किट २३१.३० कि.मि., डबल सर्किट १६४.५० कि.मि., बार सर्किट ३.३७ कि.मि.; ६६ र १३२ के.भि. संयुक्त प्रसारण लाइनमा २२ कि.मि. र ३३ के.भि. स्तरमा २४७१ कि.मि. लाइन चालु रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १३२ के.भि. तर्फ वुटवल-सुनौली (२५ कि.मि.), परवानीपुर-विरगञ्ज (१५ कि.मी.) र ३३ के.भि. तर्फ इलाम-फिदिम-ताप्लेजुङ्ग (९० कि.मि.), सितलपाटी-मुसीकोट (५० कि.मि.), वुङ्गा-ओखलढुंगा (२९ कि.मि.), छिन्चु-राकम-जाजरकोट (७० कि.मि.), घोराही-होलेरी (४५ कि.मि.) र उदीपुर-वेशीसहर-मनाङ (९० कि.मि.), डडेलधुरा - वैतडी (१४ कि.मी.) प्रसारण लाइनहरू निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका छन् । छिमेकी राष्ट्र भारतसँग ५० मेगावाट सम्मको विद्युत् आदान-प्रदान भैरहेकोमा सो क्षमतालाई बढाई १५० मेगावाट पुर्‍याउने सैद्धान्तिक सहमति अनुरूप विद्युत् आदान-प्रदान हुने नेपाल-भारत सीमाका थप तीन बिन्दुहरू वुटवल-सुनौली (२५ कि.मी.), परवानीपुर-विरगञ्ज (१५ कि.मी.), ढल्केवार-वित्तामोड (४५ कि.मी.) प्रसारण लाइनहरू बनाउन अध्ययन तथा तयारी कार्यहरू भइरहेकोमा वुटवल-सुनौली खण्डको निर्माण कार्य भने शुरु हुन लागेको छ । सो अनुसार १३२ के.भि. क्षमतामा वुटवल-सुनौली (२५ कि.मि.), परवानीपुर-विरगञ्ज (२५ कि.मि.), ढल्केवार-भित्तामोड (४५ कि.मि.) प्रसारण लाइनहरू निर्माणार्थ आवश्यक अध्ययन एवं तयारीका कार्यहरू भैरहेकोमा हाल वुटवल-सुनौलीको निर्माण कार्य शुरु हुन लागेको छ । बढ्दो शहरीकरणले गर्दा काठमाण्डौ उपत्यकाको विद्युत् प्रसारण क्षमता सुदृढीकरण गर्न १३२ के.भि. क्षमताको “रिंगमैन” प्रसारण लाइन बनाउने सिलसिलामा एशियाली विकास बैंकको ऋण सहयोगमा थानकोट-चापागाउँ-भक्तपुर १३२ के.भि. प्रसारण लाइनको निर्माण शुरु भएको छ । विद्यमान खिम्ती तथा भोटेकोशी जलविद्युत् केन्द्रहरू लगायत यस भेगमा बन्ने नयाँ आयोजनाहरूबाट उत्पादन हुने विद्युत् शक्ति नेपालको पूर्वी क्षेत्रमा प्रसारण गर्न खिम्ती-ढल्केवार २२० के.भि. प्रसारण लाइन (७५ कि.मि.) निर्माण गरिने लक्ष्य रहेको र त्यसैगरी हेटौडा-ढल्केवार तथा वुटवल-बर्दघाट १३२ के.भि. प्रसारण लाइन (१७४ कि.मी.) र विरगञ्ज-कोरिडोर (१७ कि.मी.) प्रसारण लाइनको निर्माण भइरहेको छ ।

- १०.८ विद्यमान विद्युत् संरचनालाई अद्यावधिक एवं सुदृढ गर्न अधिराज्यका मुख्य सब-स्टेशन तथा पावर हाउसहरूलाई भार प्रेषण केन्द्रसंगको संचार प्रणाली तथा स्काडा (SCADA) मा आबद्ध गरी प्रणाली नियन्त्रण गर्ने र उत्पादन वृद्धि गर्ने उद्देश्य रहेको भार प्रेषण केन्द्र विस्तार आयोजना सम्पन्न भै संचालनमा आइसकेको छ ।
- १०.९ श्री ५ को सरकार र नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको आफ्नो स्रोतबाट विद्युत् सेवा पुगेका सबै जिल्लामा विद्युतीकरण विस्तार गर्ने कार्य अनुरूप डेनमार्क सरकारको सहयोगमा कैलाली, कञ्चनपुर जिल्लामा थप विद्युतीकरणको कार्य भइरहेको छ । एशियाली विकास बैंकको ऋण सम्भौता अन्तर्गत सञ्चालित ग्रामीण विद्युतीकरण तथा वितरण प्रणाली सुदृढीकरण आयोजनाबाट २७ जिल्लामा थप विद्युतीकरण गर्ने कार्य भइरहेको छ । भक्तपुर, ललितपुर, नुवाकोट, धादिङ र काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाहरूमा थप स्थानहरूमा विद्युतीकरण गर्न विश्व बैंकसंग ऋण संभौता सम्पन्न भै प्रारम्भिक कार्य शुरु भएको छ । त्यसैगरी स्वीडेन सरकारको सहयोगमा मध्यपश्चिम र सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका आठ जिल्लाहरू (सुर्खेत, दैलेख, अछाम, डोटी, बझाङ, डडेल्धुरा, बैतडी र दार्चुला) मा विद्युतीकरण गर्ने सन्दर्भमा सम्भाव्यता अध्ययनको कार्य सम्पन्न भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा श्री ५ महाराजाधिराजको मध्य-पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रको भ्रमणको अवसरमा बक्सैको निर्देशन बमोजिम सो क्षेत्रका विभिन्न जिल्लाहरूमा केन्द्रीय ग्रिडबाट विद्युतीकरण गर्न आवश्यक प्रक्रिया शुरु भएको छ ।
- १०.१० जल विद्युत्को सम्भाव्यता एवं विस्तृत अध्ययन तर्फ विभिन्न कार्यहरू जारी रहेका छन् । चमेलियागाड जल विद्युत् आयोजनाको विकासको लागि वित्तीय व्यवस्था एवं पूर्वाधार विकासको कार्य भइरहेको छ भने जलाशययुक्त आयोजनाको अध्ययन गर्ने क्रममा पहिचान गरिएका १०२ संभाव्य आयोजनाहरूको प्रारम्भिक छनौटद्वारा ४ वटा आकर्षक आयोजनाहरू माथिल्लो सेती (तनहुँ), मादी ईशानेश्वर (कास्की र लम्जुङ), लाङटाङ (रसुवा) र मादी/वेगनास (कास्की) संभाव्यता अध्ययनको लागि छानिएकोमा माथिल्लो सेती आयोजनाको संभाव्यता अध्ययन सम्पन्न भै हाल जाइकाको प्राविधिक सहयोग र नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको संयुक्त कार्यक्रम अन्तर्गत आयोजनाको अद्यावधिक सम्भाव्यता अध्ययन भइरहेको छ । विद्युत् सेवाको माग र आपूर्तिमा मौसमी असन्तुलन हटाउन जलाशययुक्त आयोजनाको कार्यान्वयन आवश्यक भएकोले हालसम्मको अध्ययनबाट आकर्षक देखिएको १२२ मेगावाट क्षमताको माथिल्लो सेती जलाशययुक्त आयोजनाको विस्तृत अध्ययनका लागि वैदेशिक स्रोत जुटाउने प्रयास भै रहेको छ । त्यसैगरी सेती-त्रिशूली (तनहुँ), नलसियाउगढ (जाजरकोट) तथा उत्तरगंगा (बाग्लुङ) को अध्ययन कार्य चालु रहेको छ । नेपाल विद्युत् प्राधिकरण र निजी क्षेत्रको संयुक्त लगानीमा जलविद्युत् आयोजनाहरू विकास गर्न दोलखा जिल्लाको माथिल्लो तामाकोशी आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन तयार भएको छ । सो आयोजनाको अध्ययन कार्यको लागि नर्वे सरकारको अनुदान सहयोग प्राप्त भएको थियो । माथिल्लो हेवा, माथिल्लो मोदी (ए) आयोजनाहरूको सम्भाव्यता अध्ययन भई माथिल्लो मोदी (ए) आयोजनाको आवाधिक सम्भाव्यता अध्ययन गर्नको लागि आवश्यक थप स्थलगत अध्ययन तथा वित्तीय व्यवस्थाको लागि प्रयास जारी रहेको छ । साना जलविद्युत् गुरुयोजना अध्ययन आयोजनाबाट ५ मेगावाट भन्दा कम क्षमताका संभाव्य आयोजनाहरूको विभिन्न स्तरको अध्ययन कार्य जारी रहेको छ ।

१०.११ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा जलविद्युत् उत्पादन २१८५.९३१ गेगावाट घण्टा, तापीय विद्युत् उत्पादन ९.९२ गेगावाट घण्टा र भारतबाट पैठारी १८५.६४७ गेगावाट घण्टा गरी कुल विद्युत् आपूर्ति २३८१.४९८ गेगावाट घण्टा मध्ये १६७१.० गेगावाट घण्टा आन्तरिक खपत भएको र १४१.२ गेगावाट घण्टा भारत निकासी भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कुल जलविद्युत् उत्पादन २४०८.३०६ गेगावाट घण्टा, तापीय विद्युत् उत्पादन १५.५ गेगावाट घण्टा र भारतबाट पैठारी १४२ गेगावाट घण्टा गरी जम्मा २५६५.८०७ गेगावाट घण्टा विद्युत् उपलब्ध हुने अनुमान छ। उपलब्ध विद्युत्मध्ये आन्तरिक खपत १८३३.३ गेगावाट घण्टा र निकासी १२४.० गेगावाट घण्टा हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ।

१०.१२ क्षेत्रगत हिसावमा विद्युत् ऊर्जाको खपत आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा उद्योग क्षेत्रमा ३८.१ प्रतिशत, गार्हस्थ्य क्षेत्रले ३७.३ प्रतिशत, व्यापारिक क्षेत्रले ६.० प्रतिशत र निकासी ७.८ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा औद्योगिक क्षेत्रमा ३७.२ प्रतिशत, गार्हस्थ्य क्षेत्रले ३८.५ प्रतिशत, व्यापारिक क्षेत्रले ५.५ प्रतिशत, निर्यात ६.३ प्रतिशत र विविध क्षेत्रले १२.४ प्रतिशत उपभोग गर्ने अनुमान गरिएको छ।

१०.१३ विद्युत् उपभोग गर्ने ग्राहकहरूको संख्या आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा १० लाख ६१ हजार रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १०.३ प्रतिशतले वृद्धि भई ११ लाख ७० हजार ग्राहक संख्या पुग्ने अनुमान छ।

पेट्रोलियम पदार्थ

१०.१४ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा पेट्रोलियम पदार्थको खपतमा ३.७ प्रतिशतले कमी आई ७,५५,४१३ किलो लिटर र एल.पी. ग्यासको खपतमा १७.९ प्रतिशतले वृद्धि भई ६६,१४२ मे.टन भएको छ। यी दुवैको मूल्य रु. २२ अर्ब ६० करोड थियो। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महीनामा पेट्रोलियम पदार्थ र एल.पी. ग्यास खपत क्रमशः ४,८०,०३८ किलो लिटर र ४३,८७१ मेट्रिक टन रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महीनामा पेट्रोलियम पदार्थको खपतमा ६.८ प्रतिशतले कमीआई ४,४७,५०० किलो लिटर र एल.पी. ग्यासको खपतमा १५.९ प्रतिशतले वृद्धि भई ५०,८३५ मेट्रिक टन पुगेको छ। यस वर्षको प्रथम आठ महीनाको पेट्रोलियम पदार्थ तथा एल.पी. ग्यास खपतको मूल्य रु. १५ अर्ब ८० करोड रहेको छ।

१०.१५ पेट्रोलियम पदार्थहरूको खपतको अधिकांश हिस्सा डिजेल, मट्टितेल, पेट्रोल र हवाई इन्धनले ओगटेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा एल.पि. ग्यास बाहेक पेट्रोलियम पदार्थको खपतमा डिजेल, मट्टितेल, पेट्रोल र हवाई इन्धनको अंश क्रमशः ३९.६ प्रतिशत, ४१.१ प्रतिशत, ८.९ प्रतिशत र ८.५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यस आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महीनाको खपतलाई हेर्दा सो अनुपात डिजेलको ५०.४ प्रतिशत, पेट्रोलको १०.७ प्रतिशत, मट्टितेलको ३५.६ प्रतिशत र हवाई इन्धन ९.९ प्रतिशत रहेको छ।

१०.१६ पेट्रोलियम पदार्थको कारोवार गर्दै आएको एक मात्र संस्था नेपाल आयल निगमको पेट्रोलियम पदार्थको भण्डारण क्षमता ७०,३०० किलो लिटर रहेको छ जुन औसत खपतको हिसावले करिब २५ दिनको लागि मात्र पुग्ने देखिन्छ। बढ्दो खपतको आधारमा भण्डारण क्षमता वृद्धि गर्नुपर्ने र दशौं पञ्चवर्षीय योजनाले निर्दिष्ट गरेको लक्ष्य अनुरूप निगमको भण्डारण क्षमता १,००,००० किलो लिटर पुर्याउनु पर्ने भएकोले भण्डारण क्षमता वृद्धि गर्ने

क्रममा नेपालगञ्ज डिपोको सञ्चय क्षमतामा १,५२० किलो लिटर वृद्धि ल्याई निरन्तरता दिने तथा थानकोट डिपोमा ३५० किलो लिटरको अन्डरग्राउण्ड टैङ्क निर्माण गर्ने कार्यक्रम रहेको छ । साथै नेपाल अधिराज्यमा खपत हुने पेट्रोलिम पदार्थको करीव ६५.० प्रतिशत परिमाण इण्डियन आयल कर्पोरेशनको रक्सौल डिपोबाट आयात हुने गरेको र मौजुदा रक्सौल डिपोको लोडिङ क्षमता एवं रक्सौलदेखि वीरगंज भन्सार क्षेत्रसम्मको विभिन्न सवारी साधनहरूको चापलाई दृष्टिगत गर्दा पेट्रोलियम पदार्थको हुवानीको वैकल्पिक व्यवस्था गर्नु अपरिहार्य भइसकेको परिप्रेक्षमा रक्सौल देखि अमलेखगंज डिपोसम्मको ३५ कि.मी. दुरीमा **petroleum product pipeline** विछ्याउने सम्बन्धी कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने छ ।

कोइला

१०.१७ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कोइलाको खपतमा अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा २७.४ प्रतिशतले वृद्धि भई १७१ टन तेल शक्ति बराबर भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कोइलाको खपत १०.६ प्रतिशतले घट्न गई १५३ टन तेल तेल शक्ति बराबर हुने अनुमान गरिएको छ ।

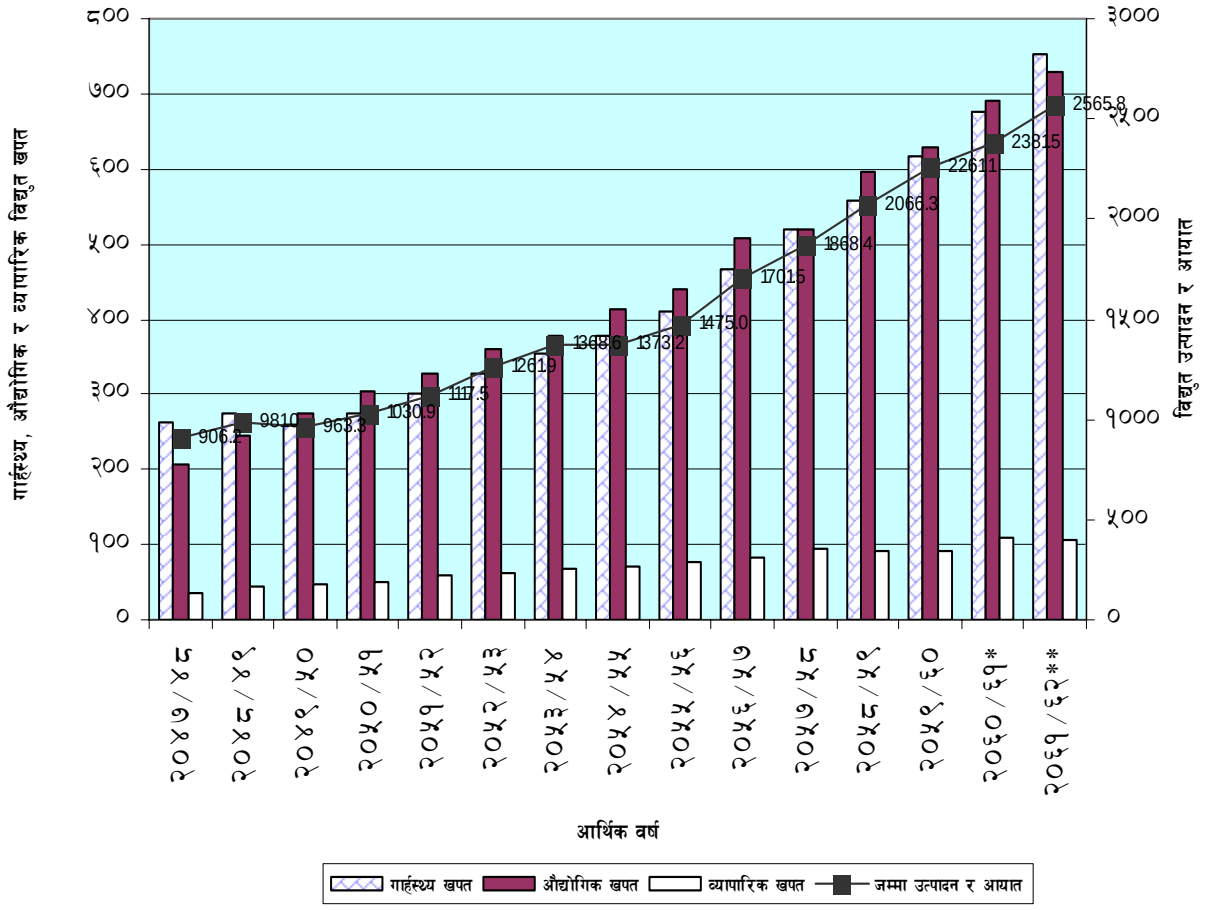
वैकल्पिक ऊर्जा

१०.१८ सौर्य ऊर्जा तथा लघु जलविद्युत् आयोजनाको लागि श्री ५ को सरकार, डेनिस तथा नर्वेजियन सरकारबाट प्राप्त हुने आर्थिक स्रोतहरूलाई व्यवस्थित, सरल, छिटो-छरितो रुपमा परिचालन गर्न तथा आवश्यक ऋणहरूको लागि बैंकहरूसँग समन्वय गरी ऋणको व्यवस्था गर्न वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र अन्तर्गत अन्तरिम ग्रामीण ऊर्जा कोषको स्थापना गरी संचालन भइरहेको छ । यस कोषले विशेषगरी ग्रामीण जनताको नयाँ तथा दिगो ऊर्जा प्रणालीहरूको पहुँचमा वृद्धि भई राष्ट्रिय विद्युत् प्रसारणबाट विद्युत् सेवा पुग्न नसकेका ठाउँहरूमा विद्युत् सेवा पुगी यसबाट ज्यादै सकारात्मक प्रभाव पर्ने देखिएको छ । हाल उक्त कोषलाई ग्रामीण ऊर्जा कोषमा परिणत गरी सबै वैकल्पिक/नवीकरणीय ऊर्जाहरूको अनुदान परिचालन गर्ने नीति अनुरूप ग्रामीण ऊर्जा कोषको अन्तिम मस्यौदा भै सकेको छ ।

गोबरग्यास

१०.१९ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम ८ महिनामा कुल १,१४६ वटा गोबरग्यास प्लाण्ट स्थापना भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा गोबरग्यास प्लाण्टको स्थापना २२.० प्रतिशतले वृद्धि भई कुल १,४०० प्लाण्ट स्थापना भइसकेको छ । गोबरग्यास कार्यक्रमलाई खासगरी गरीब जनताको पहुँचमा पुऱ्याई खाना पकाउने स्वच्छ, सफा ग्यासको साथै यसबाट निस्कने लेदो मल (स्लरी) बाट गुणस्तरीय कम्पोष्ट मल तयार गरी उपलब्ध गराउन गोबरग्यास प्लाण्ट निर्माणको लागि सस्तो ब्याजदरमा छिटो, सरल तथा व्यवस्थित रुपमा ऋण उपलब्ध गराउने उद्देश्य अनुरूप वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रमा वायोग्यास कर्जा इकाई स्थापना गरी विपन्न जनता तथा महिलाहरूलाई ६८ वटा लघुवित्तीय संस्थाहरू मार्फत सस्तो ब्याजदरमा तथा विना धितोमा ऋण उपलब्ध गराइएको छ । यसबाट उक्त क्षेत्रका विपन्न जनता तथा महिलाहरूले खाना पकाउने इन्धन प्राप्त गरी उनीहरूको आर्थिक तथा सामाजिक स्थितिमा सकारात्मक प्रभाव परेको पाइएको छ । उक्त ऋण जर्मनीको KfW बाट आर्थिक वर्ष २०५८/५९ देखि उपलब्ध हुँदै आएको छ ।

चार्ट १०(क) : विद्युत उत्पादन तथा खपत
(दश लाख किलो वाट घण्टामा)

वन

- १०.२० सामुदायिक र कवुलियती वन जस्ता गाँउघरका जनतासम्म पुग्ने सबै कार्यक्रमहरुमा समष्टिगत आर्थिक विकासका आधारहरु बढाउने, सामाजिक सशक्तीकरण, लैङ्गिक समानता, सामाजिक न्याय र समता एवं सुशासन कायम गरी गरीब, महिला र विपन्न वर्गका जनताको जीवनस्तरमा सुधार गर्न एकीकृत रुपमा कार्यक्रम संचालन गर्ने कार्यको शुरुवात भएको छ । सामुदायिक वन कार्यक्रम अन्तर्गत वन उपभोक्ता समूहहरुलाई वनमा आधारित व्यवसाय सञ्चालन गर्न संस्थागत रुपमा ऋण उपलब्ध गराउने वारे व्यवस्था गर्न आवश्यक कानूनको अन्तिम मस्यौदा तयार भएको छ । सामुदायिक वन कार्यक्रमद्वारा वृहत् आर्थिक विकासका आधारहरु बढाउने, सामाजिक सशक्तीकरण, लैङ्गिक समानता सामाजिक न्याय र समता एवं सुशासन कायम गरी सामुदायिक वनमा विपन्न महिला तथा दलित वर्गको सहभागिता बढाउने महिला वर्गको प्रतिनिधित्व बढाउने नीति अनुरूप करीव २५.० प्रतिशत महिलाहरु सहभागी भएका छन् । अधिराज्यभरि महिलामात्र संलग्न रहेका सामुदायिक वनको संख्या ६९५ पुगेको छ । सामुदायिक वनमा गरीवहरुको पहुँच वढाई जीविकोपार्जनका अवसरहरु बढाउने निर्दिष्ट लक्ष्य अनुरूप गरिवोन्मुख सामुदायिक वन कार्यक्रम लागु गर्न इलाम, धादिङ, पाल्पा, सुर्खेत जिल्लाहरुमा गरीब पहिचान, जग्गा छनौट तथा अभिमुखीकरण गोष्ठी र वनव्यवस्थापन तालिम जस्ता कार्यक्रम आर्थिक वर्ष २०६९/७० देखि शुरु भएका छन् । आधारभूत सेवा प्रवाह गर्ने अधिकार स्थानीय निकायमा निक्षेपण गर्ने उद्देश्य अनुरूप निम्न आय भएका जनताका जीवनस्तर उकास्न २५२ वटा कवुलियती वन समूह गठन, १९४ वटा कार्ययोजना तयार गर्नुका साथै वन समूहका सदस्यहरुका लागि जग्गा विकास, माहुरी पालन र नर्सरी व्यवस्थापन सम्बन्धी १३६ वटा तालीम गोष्ठी सम्पन्न भएका छन् । कार्यक्रम सञ्चालन भएका जिल्लाहरुमा कवुलियती वन समूहसँग आवद्ध किसानहरुको ग्रामीण पूर्वाधार विकास कार्यक्रम अन्तर्गत १८ वटा विद्यालयहरुमा सुधार, १६ वटा साना खानेपानी सञ्चालन, ३ वटा पोखरी सुधार र ३०.५ किलोमिटर गोरेटो सुधार जस्ता कार्यक्रम सम्पन्न भएका छन् ।
- १०.२१ सार्वजनिक राजस्व बढाउने तथा राष्ट्रिय उत्पादन अभिवृद्धि गर्न राष्ट्रिय वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरी वन स्रोतको अधिकतम उपयोग गर्ने उद्देश्यले आर्थिक वर्ष २०६०/६१ देखि भित्री मधेसका १२ जिल्लाहरुमा वन व्यवस्थापन कार्ययोजना लागु भई कार्यान्वयन भइरहेको छ । वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरी वन पैदावारको यथोचित विक्री वितरणद्वारा यस क्षेत्रको उत्पादकत्व बढाउने आर्थिक वर्ष २०६०/६१ देखि ३८ जिल्लाहरुमा पाँचवर्षे वन कार्ययोजना स्वीकृत भई कार्यान्वयन भइरहेको छ । हिमाली तथा पहाडी क्षेत्रमा सामुदायिकको तथा कवुलियती वन कार्यक्रमलाई जोड दिने उद्देश्यले विभिन्न दातृ राष्ट्रहरुको सहयोगमा सो क्षेत्रका ५५ जिल्लामा सामुदायिक वन २६ वटा कवुलियती वन र तराई तथा भित्री मधेशका ११ जिल्लाहरुमा स्थानीय जनताहरुलाई सहभागी बनाई साभेदारी वन व्यवस्थापन कार्यक्रम लागु गरिएको छ ।
- १०.२२ सामुदायिक तथा निजी वन कार्यक्रमलाई तीब्र रुपमा अगाडि बढाउनुको साथै विभिन्न क्षेत्रहरुमा व्यावसायिक रुपमा वन व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रको संलग्नतालाई प्रोत्साहित गरी सामुदायिक समूह बीच वनजन्य उत्पादनको वितरणमा देखिएका समस्याहरु निराकरण गर्न समूह निर्माण प्रक्रियामा सुधार तथा अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने नीति लिइएको छ । निजी वनको विकास, व्यवस्थापन तथा समुचित उपयोगको लागि केन्द्रीय नर्सरी र जिल्ला तथा उपभोक्ता नर्सरीबाट समेत निःशुल्क विरुवा उपलब्ध गराउनुको साथै वन

व्यवस्थापन कार्यको लागि प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने कार्यलाई निरन्तरता दिइएको छ । साथै, सहभागितामूलक अनुगमन प्रणाली तर्जुमा गर्नुका साथै कार्ययोजना नवीकरणमा विशेष जोड दिइएको छ । अधिराज्यका १२ जिल्लाहरूमा सामुदायिक वनबाट स्थानीय जनताको जीविकोपार्जनमा पुगेको टेवासम्बन्धी विस्तृत अध्ययन गरिएको छ ।

१०.२३ भाडी-बुट्यान भएका वन क्षेत्रलाई दिगो वन विकासको दृष्टिकोणले उपयुक्त वन पैदावार उत्पादन तथा पर्यटनको निमित्त लामो अवधिको कबुलियत वन दिने कानूनी व्यवस्था अपनाइएको छ । पर्या-पर्यटनको लागि कबुलियती वनको उपयोग गर्ने नीति अनुरूप नवलपरासी क्षेत्रको ३ वटा क्षेत्रमा ३०६ हेक्टर, भापा जिल्लाको सतासी धाममा १५० हेक्टर, रेगीया डाँडामा ९८.६ हेक्टर र काठमाडौं जिल्लाको चम्पादेवी डाँडाको २२ हेक्टर क्षेत्रफल जग्गा वन पैदावार उत्पादन गर्न तथा पर्या-पर्यटनको लागि विभिन्न उद्योगहरूलाई उपलब्ध गराउन कारवाही भइरहेको छ ।

१०.२४ वनस्पति अनुसन्धान तथा विकासमा जोड दिई अति महत्वपूर्ण तर लोप हुँदै जान लागेको जडिवुटीहरूको उपयुक्त प्रविधि सम्बन्धी अनुसन्धान र तथ्यांक संकलन गरी त्यस्ता प्रजातिहरूको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनमा जोड दिई हिमाली एवं पहाडी क्षेत्रहरूमा रोजगारी अभिवृद्धि, निकासी प्रवर्द्धन एवं आय आर्जनको प्रमुख स्रोतको रूपमा जडिवुटी उत्पादन, प्रशोधन एवं बजार व्यवस्थापनमा संम्वन्धित निकायहरू र निजी क्षेत्र समेतको सहभागितामा राष्ट्रिय कार्यक्रम अगाडि बढाइनेछ । यस प्रयोजनको लागि आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा जिल्लाहरूमा वनक्षेत्र बाहिर रहेका रुखहरू (tree outside forest) को क्षेत्रफल अनुमान गर्न तथा तिनको अवस्थाको बारेमा अध्ययन गर्न मोरङ जिल्लामा प्रारम्भिक सर्वेक्षण कार्य भइरहेकोले सोबाट वन क्षेत्र बाहिरको वस्तुस्थितिको जानकारी लिन सघाउ पुग्नेछ ।

१०.२५ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा विकेन्द्रीत कार्यक्रम, शहरी वातावरण सुधार, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन, महासन्धीहरूको कार्यान्वयन, वातावरण कोष, वातावरणीय प्रवर्द्धन तथा जन चेतना अभिवृद्धि जस्ता कार्यक्रमहरूको संचालनमा निरन्तरता दिइएको थियो । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा पनि ती कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिनुका साथै सवारी प्रदूषण सम्बन्धी अनुगमन गर्ने कार्य, वातावरण जर्नल प्रकाशन र विभिन्न वातावरण पुरस्कारहरू वितरण गर्नुका साथै, हरेक वर्ष जस्तै विभिन्न कार्यक्रमहरूका साथ विश्व वातावरण दिवस मनाइयो ।

१०.२६ जनसंख्या र वातावरणलाई छुट्टै विषय वस्तुको रूपमा अगाडि बढाउँदा क्षेत्रगत मन्त्रालयहरूसँग तालमेल मिलाउन असजिलो भएको महसुस गरी यी विषयहरूलाई बहुक्षेत्रगत अन्तरसम्बन्ध (cross cutting issues) को रूपमा लैजाने नीति अनुरूप श्री ५ को सरकारले जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालयलाई विघटन गरी जनसंख्यालाई स्वास्थ्य मन्त्रालयमा र वातावरणलाई विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत समाहित गरेको छ । यस संरचनागत परिवर्तनबाट जनसंख्या र वातावरणलाई अन्तरक्षेत्रगत तादात्म्यता कायम गर्न सजिलो हुने विश्वास लिएको छ ।

चुनौतीहरू

- १०.२७ देशमा जनसंख्या वृद्धि लगायत विकास निर्माणका अन्य क्रियाकलापहरूमा भएको विस्तारसँगै ऊर्जाको माग निरन्तर रूपमा बढ्ने भएता पनि नेपालको परम्परागत ऊर्जा प्रतिको निर्भरतामा कमी आउन सकेको छैन । यसबाट प्राकृतिक सम्पदामा परेको बढ्दो चापका कारण वन विनाशको क्रम बढ्न गई प्राकृतिक सन्तुलनमा प्रतिकूल असर पर्ने देखिएबाट यस प्रकारको जोखिमलाई प्रतिस्थापन गर्न निर्माणाधीन विद्युत् आयोजनाको निर्माण कार्य यथासम्भव छिटो सम्पन्न गरी जनतालाई सर्वसुलभ ढंगबाट उचित मूल्यमा विद्युत् सेवाको आपूर्ति गर्नु चुनौतीको रूपमा रहेको छ । विगत केही वर्षदेखि मुलुकमा सृजना भएको शान्ती सुरक्षाको असहज परिस्थितिका कारण उपलब्ध आर्थिक स्रोतहरूको उपयोगमा विकास निर्माणले भन्दा शान्ति सुरक्षा व्यवस्थापनको कार्यसूचीले प्राथमिकता बढी पाउने र निर्माण भइसकेका विकासका संरचनाहरू समेत पूर्ण रूपमा सुरक्षित नभएका कारण समस्या भन्नु वढ्दै गएको छ ।
- १०.२८ देशमा विद्यमान वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धनका प्रमुख क्षेत्रहरूमा वायोग्यास, लघु जलविद्युत्, सौर्य शक्ति तथा वायुशक्ति रहेता पनि यस्ता स्रोतहरूको अपेक्षित परिमाणमा उपयोग गर्न सकिएको छैन । यसरी वैकल्पिक ऊर्जाका स्रोतहरूको समुचित विकास हुन नसक्नुमा आर्थिक स्रोतको पर्याप्त व्यवस्था हुन नसक्नु तथा शान्ति सुरक्षाको स्थितिमा अपेक्षित सुधार हुन नसक्नु जस्ता पक्षहरू चुनौतीकै रूपमा रहेका छन् ।
- १०.२९ दुर्लभ वन्यजन्तु तथा जनावरहरूको संरक्षण गर्न यिनीहरूको गैर-कानूनी ओसारपसारमा प्रभावकारी नियन्त्रण गर्न आवश्यक कानूनी व्यवस्था गर्नु अपरिहार्य भएको छ । यसका लागि वन्यजन्तु पालन (**farming**) सम्बन्धी कानूनी आधार तयार हुनुपर्ने आवश्यकता अपरिहार्य बनेको छ ।
- १०.३० नेपालमा विद्युत् उत्पादनको प्रचुर सम्भावना रहेता पनि कुल सम्भावनाको करीव एक प्रतिशत मात्र हालसम्म उत्पादन गर्न सकिएको छ । आर्थिक विकासका दृष्टिले अत्यन्त महत्वपूर्ण मानिएको यस क्षेत्रको समुचित उपयोग हुन नसकी अधिकांश जनताहरू विद्युत् सेवाको पहुँचबाट बाहिरिएका छन् भने उत्पादित जलविद्युत्को उच्चलागतका कारण निर्यातको सम्भावना समेत न्यून रहेको छ । यसर्थ, उपलब्ध सम्पदाको समुचित उपयोग गरी विद्युत्को घरेलु माग (**domestic demand**) पूर्ति गर्नुका साथै, विद्युत् उत्पादनमा लागत घटाउने प्रविधिको खोजी तथा उपयोग गरी भविष्यमा यसको निर्यात बढाई राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउने गरी विद्युत् विकास गर्न सकिने अवस्थाको सृजना गर्नु चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

११. यातायात तथा संचार

सडक यातायात

११.१ दशौं पञ्चवर्षीय योजनाको अन्त्यसम्ममा ७० वटा जिल्लाका सदरमुकामसम्म मोटरबाटोको सुविधा पुऱ्याउने उद्देश्य रहेकोमा हालसम्म ६० वटा जिल्ला सदरमुकाम सडक यातायातबाट जोडिएका छन् । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ भित्र ४ जिल्ला सदरमुकामलाई सडक यातायातबाट जोड्ने लक्ष्य रहेता पनि शान्ति-सुरक्षाको प्रतिकूलताका कारण प्रथम आठ महिनासम्ममा कुनै प्रगति हुन सकेको छैन । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को अन्त्यसम्म कालोपत्र ४ हजार ८ सय ७१ कि.मी., खण्डास्मित ४ हजार ६ सय ९७ कि.मी. र कच्ची सडक ७ हजार ६ सय १४ कि.मी. गरी जम्मा १७ हजार १ सय ८२ कि.मी. सडक निर्माण भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा खण्डास्मित ६ कि.मी. र कच्ची सडक २९ कि.मी. निर्माण भै जम्मा नेपालको सडक लम्बाइ कालोपत्र ४ हजार ८ सय ७१ कि.मी., खण्डास्मित ४ हजार ७ सय ३ कि.मी. र कच्ची सडक ७ हजार ६ सय ४३ कि.मी. गरी कुल लम्बाइ १७ हजार २ सय १७ कि.मी. पुगेको छ ।

तालिका ११ (क) : नेपालमा उपलब्ध सडक सुविधा

कि.मि.

क्र.सं	किसिम	आर्थिक वर्ष			
		२०६०/६१	२०६१/६२*	२०६१/६२**	
				कि.मी.	अंश प्रतिशत
१	कालोपत्रे सडक	४८७१	-	४८७१	२८.३
२	खण्डास्मित सडक	४६९७	६	४७०३	२७.३
३	कच्ची सडक	७६१४	२९	७६४३	४४.४
	जम्मा	१७१८२	३५	१७२१७	१००.०

* प्रथम आठ महिनासम्मको ।

** फाल्गुण मसान्तसम्मको जम्मा ।

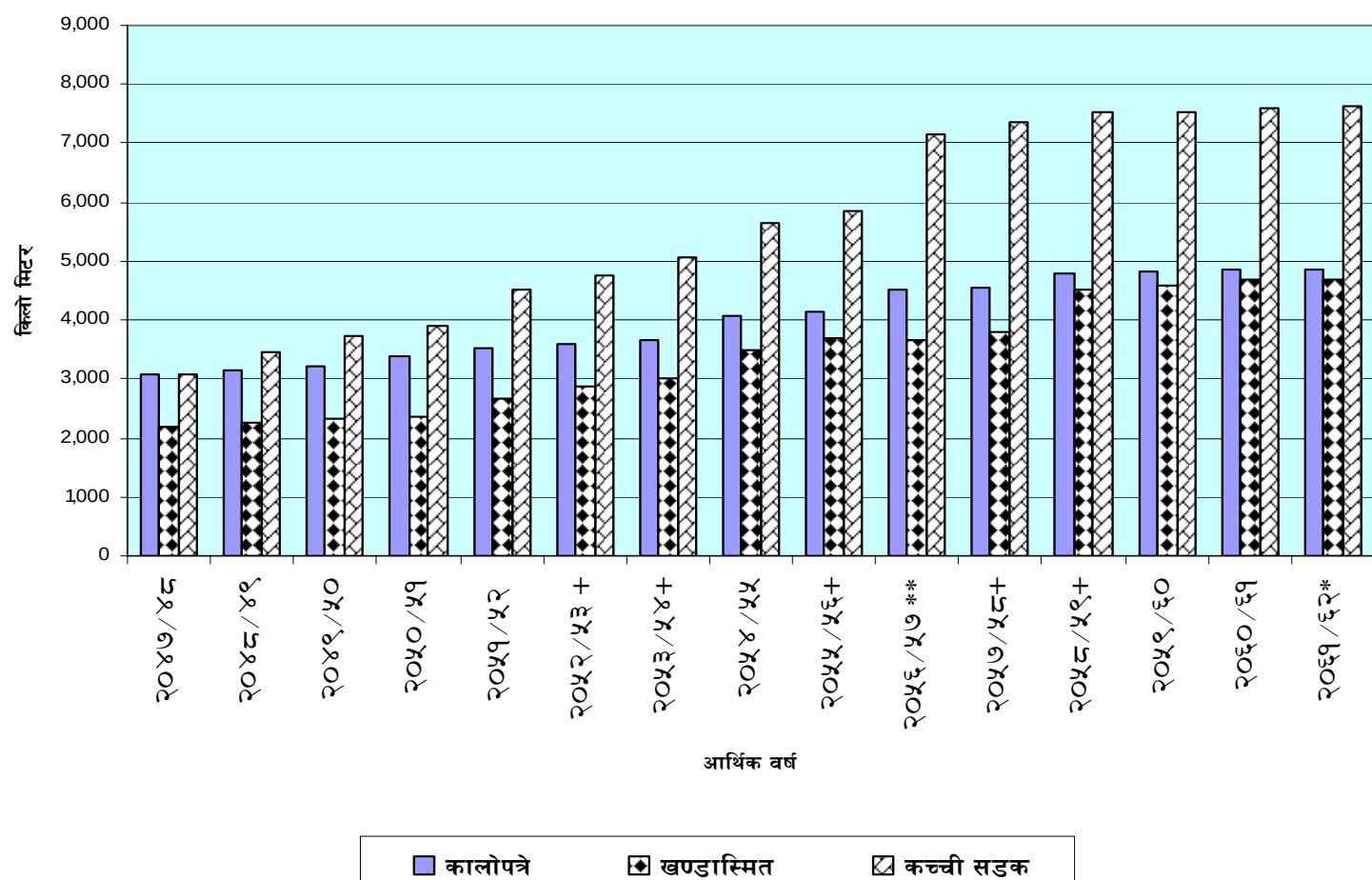
दृष्टव्य : सडक विभागबाट वनाइएको सडक मात्र समावेश गरिएको ।

स्रोत : सडक विभाग, बबरमहल, काठमाडौं ।

सवारी साधन

११.२ नेपाल अधिराज्यमा आर्थिक वर्ष २०४६/४७ देखि २०६०/६१ को अन्त्यसम्ममा ४ लाख ३२ हजार २ सय ६४ वटा सवारी साधन रहेकोमा चालु आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा २६ हजार ९ सय ६० (६.२ प्रतिशत) ले वृद्धि भई सवारी साधनहरूको कुल संख्या ४ लाख ५९ हजार २ सय २४ पुगेको छ । यसरी अधिराज्यभर आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को फाल्गुण मसान्तसम्ममा सरदर प्रति कि.मी. २७ वटा सवारी साधनहरू पुगेको अनुमान छ । गत आर्थिक वर्षमा सरदर प्रति कि.मी. २६ वटा सवारी साधन थिए ।

चार्ट ११(क) : सडक सुविधाको विस्तार

तालिका ११(ख): सवारी साधनहरुको संख्या

किसिम	आर्थिक वर्ष		कुल	प्रतिशत वृद्धि (प्रथम आठ महिना)
	२०६०/६१+	२०६१/६२*		
बस	12578	401	12979	3=2
मिनिबस	3971	201	4172	5=1
ट्रक, टेंकर	26067	926	26993	3=6
कार, जीप, भ्यान	73474	3387	76861	4=6
	31856	992	32848	3=1
ट्रयाक्टर	270949	20443	291392	7=5
मोटरसाइकल	7215	9	7224	0=1
टेम्पो	1116	429	1545	38=4
माइक्रो	5038	172	5210	3=4
डोजर, क्रेन र अन्य				
जम्मा	432264	26960	459224	6=2
प्रति कि.मी. सवारी संख्या	26		27	

* फाल्गुण महिनासम्म थप

स्रोत : यातायात व्यवस्था विभाग ।

+ २०४६/४७ देखि २०६०/६१ सम्मको कूल ।

अन्य यातायात

११.३ ट्रल वस सेवा र साभा यातायात सेवा नागरिक समाज र नगरपालिकाको अगुवाइमा सुरु रुपले संचालनमा रहेका छन् । त्यस्तै रेल्वे सेवा पनि सामान्य रुपमा संचालित छ ।

नीतिगत तथा संस्थागत प्रगति

११.४ यातायात संजाल योजना क्षमता (**network planning capability**) विकासको लागि १० वर्षे प्राथमिकताप्राप्त लगानी योजना (**priority investment plan**) तयार गरी सो अनुरूप नवौ योजनादेखि नै कार्यान्वयनको प्रयास जारी छ । साथै, २० वर्षे सडक गुरुयोजना तयार गरी लागू गरिएको छ । यसको अतिरिक्त मध्यकालीन खर्च संरचना (**MTEF**) लागू गरी सोही अनुसार वार्षिक कार्यक्रम र बजेट बीच तालमेल ल्याई कार्यक्रममा निरन्तरता प्रदान गर्ने कार्य जारी राखिएको छ ।

११.५ राष्ट्रिय मानक (**national standard**) तयार गर्ने सिलसिलामा स्थानीय निर्माण सामग्री तथा मानकको नयाँ स्पेसिफिकेशन स्वीकृत भई कार्यान्वयन गरिएको छ ।

११.६ सडक विभागको जनशक्ति विकासको लागि सडक क्षेत्र सीप विकास इकाइ (**road sector skill development unit**) खडा गरी कर्मचारीको तथ्यांक अभिलेख (**database**) तयार गर्ने

तथा तालिम, गोष्ठी, सेमिनार, छलफल आदि संचालन गर्ने कार्य भइरहेको छ। सडक क्षेत्र मानव संसाधन विकास नीति (**road sector human resource development policy**) स्वीकृत भैसकेको र सो बमोजिम कार्यहरु संचालन भैरहेका छन्।

- ११.७ सडक सुरक्षामा सुधारको लागि ट्राफिक इन्जिनियरिंग तथा सुरक्षा इकाइ (**Traffic Engineering & Safety Unit**) खडा भई ट्राफिक चिन्ह मानक (**traffic sign standard**) तयार गर्ने, दुर्घटना तथ्यांक अभिलेख (**accident data record**) राख्ने आदि कार्य भएको छ। साथै, आवागमन सुरक्षा (**traffic safety**) का विभिन्न व्यवस्थाहरु लागू गरिएका छन्।
- ११.८ योजना, अनुगमन र मूल्यांकन कार्य गर्न अनुगमन तथा मूल्यांकन इकाइ खडा गरी अनुगमन मूल्यांकनलाई योजनाको अभिन्न अंग बनाउने प्रक्रियाको थालनी गरिएको छ। सडक सुरक्षा सम्बन्धी समष्टिगत अनुगमन प्रणाली (**Global Monitoring System**) विकास गर्ने कार्य सम्पन्न भै पुस्तिका तयार भई लागू भैसकेको छ। अनुगमनलाई सुदृढ बनाउन कम्प्युटर सूचना केन्द्रको स्थापना गरी विकास योजना तथा डिभिजनहरुबाट सहज रूपमा सूचना प्राप्त हुने गरी कम्प्युटर नेटवर्क प्रणालीलाई अझ सुदृढ बनाउने प्रयास जारी छ।
- ११.९ स्थानीय स्तरका संरचनाहरु स्थानीय निकायहरुलाई नै हस्तान्तरण गर्ने लक्ष्य अनुरूप सडक विभाग अन्तर्गतका सम्पूर्ण स्थानीय सडकहरु स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि सडक विभाग (**DOLIDAR**) मार्फत स्थानीय निकाय र शहरी सडक सम्बन्धित नगरपालिकाहरुलाई हस्तान्तरण गर्ने प्रक्रिया शुरु भैसकेको छ।
- ११.१० शाही नेपाली सेना र स्थानीय जनश्रमदान समेत परिचालन गरी सडकले नछोएका जिल्ला सदरमुकामहरुलाई सडकले जोडी यातायात सञ्जालभित्र पार्ने प्रयास गरिएको छ।

हवाई सेवा

- ११.११ नेपालको भौगोलिक जटिलतालाई दृष्टिगत गरी हवाई यातायात सेवाको विस्तार तथा सुदृढीकरणको प्रयास आवधिक योजना तथा राष्ट्रिय हवाई नीति अनुरूप जारी रहेको छ। नेपालमा नागरिक उड्डयनको विकास तथा विस्तार गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय हवाई सम्पर्कको लागि हवाई उडान, हवाई संचार, हवाई पथ प्रदर्शन (**air navigation**) र हवाई परिवहन (**air transportation**) सेवाहरुको संचालनलाई सुरक्षित, नियमित, स्तरीय र प्रभावकारी बनाउन नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणले विभिन्न विकास तथा सुधार कार्य सुचारुरूपले संचालन गरेको छ। साथै, व्यवसायिक सिद्धान्त अनुरूप प्रधिकरणले संस्थागत विकासका लागि संस्थागत सुदृढीकरण सम्बन्धी अध्ययन कार्य परामर्शदाताबाट सम्पन्न गराएको छ। नागरिक उड्डयन नियमावली, २०५८ मा पहिलो संशोधन गरी सेवाको शर्त र सुविधा सम्बन्धी व्यवस्थालाई सामयिक गराइएको छ। विमानस्थलबाट प्रदान गरिने सेवा गुणस्तरीय बनाउन र **ICAO** बाट विमानस्थल संचालन प्रमाणपत्र नियमावली (**aerodrome certification regulation**) २०६० स्वीकृत भई लागू गरिसकिएको छ। मालसामान (**cargo**) प्रवन्ध दस्तुर समावेश गरी मौजुदा विमानस्थल दस्तुर (चौथो संशोधन) नियमावली स्वीकृत भई लागू गरिएको छ। वायु सेवाहरुलाई दुर्गम क्षेत्रमा उडान विस्तार प्रोत्साहित गरी सर्वसाधारणलाई सेवा पुर्याउने हेतुले “दुर्गम क्षेत्र हवाई सेवा कोष” को स्थापना गरी सोको सञ्चालन कार्यविधिको तर्जुमा गरी कार्यान्वयनतर्फ कार्य भैरहेको छ।

- ११.१२ त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल सुधार गुरु योजना अनुरूप (ADB तथा OPEC को ऋण सहयोगमा) १ देखि ६ प्याकेज अन्तर्गतका सबै कार्यहरु सम्पन्न भई संचालनमा आएका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको सिमानासँग जोडिएका वासिन्दाको आवश्यकतालाई केन्द्रविन्दुमा राखी वडा क्षेत्रमा सडक, खानेपानी, ढल निकास आदि सामुदायिक विकास निर्माणका कार्यहरु प्राधिकरणको आन्तरिक स्रोतबाट चरणबद्ध रुपमा सञ्चालन भइरहेका छन् । त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको वेबसाइट www.tiaairport.com खोली सो website मा विमानस्थल सम्बन्धी सूचना तथा जानकारीहरु राखिएको छ ।
- ११.१३ अन्तर्राष्ट्रिय टर्मिनल कार्यालयलाई सूचना केन्द्रको रुपमा विकास गरी आवश्यक सर-सल्लाह, सहयोग तथा उडान लगायतका विमानस्थलसँग सम्बन्धित विभिन्न सूचनाहरुको प्रवाह गर्ने कार्य गरिएको छ । साथै, टेलिफोन नं. ४४७५५५५ बाट अन्तर्राष्ट्रिय हवाई उडान सम्बन्धी जानकारी लिन सकिने व्यवस्था गरिएको छ ।
- ११.१४ आन्तरिक उडान सूचनालाई सुलभ र प्रभावकारी रुपमा प्रवाह गर्नका लागि स्वर्णद्वार नजिकै उडान सूचना प्रदर्शन (**flight information display**) प्रणाली जडान गरिएको छ । साथै, आन्तरिक टर्मिनल अफिसबाट समेत आवश्यक सरसल्लाह सहयोग तथा उडानसँग सम्बन्धित सूचनाहरु प्रवाह गर्ने गरिएको छ । साथै, यात्रुहरुको सुविधालाई अझ प्रभावकारी बनाउने हेतुले स्वचालित ट्रेलर मेशिन (**ATM**) जडान गरिएको छ ।
- ११.१५ धावनमार्गको दक्षिण तर्फ (**RWY-20**) ठूला जहाजका लागि घुमाउरो मोड (**turning pad**) को विस्तार कार्य भइरहेको छ । विमानस्थलमा संभावित असुरक्षालाई (**threat**) दृष्टिगत गरी असुरक्षा (**threat**) मूल्याङ्कन समिति गठन गरिएको छ, भने विमानस्थल सुरक्षा प्रहरीहरुको लागि विभिन्न तालिमहरु सञ्चालनको व्यवस्था मिलाइएको छ । यात्रुहरुको मनोरञ्जनलाई ध्यान दिई विमानस्थलका विभिन्न क्षेत्रहरुमा **T.V.** सेट जडान गरिएको छ ।
- ११.१६ नेपालगञ्ज विमानस्थलको धावनमार्ग, टैक्सी वे, एप्रोनको स्तर वृद्धि गर्ने क्रममा पक्की कालोपत्रे (**asphalt concrete overlay**) गर्ने कार्य आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मै सम्पन्न भई हाल उक्त विमानस्थलमा जेट स्तरीय वायुयानहरु समेत सञ्चालनमा रहेका छन् । कार्गो सामानहरुलाई व्यवस्थित गर्न एउटा छुट्टै कार्गो एप्रोनको आवश्यकता भए अनुसार ६० X ३५ मिटरको एक रिजिड कार्गो एप्रोनको निर्माण कार्य यसै आर्थिक वर्षमा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखिएको छ ।
- ११.१७ भरतपुर विमानस्थलमा विशेषगरी वर्षा याममा हुने यात्रु चापलाई हृदयङ्गम गरी धावनमार्ग तथा टैक्सी वेको स्तर वृद्धि (कालोपत्रे) गर्ने कार्य आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा शुरु भई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम चौमासिकभित्रै सम्पन्न भइसकेको छ । विगतमा दैनिक औसत ३-४ वटा नियमित उडान हुने गरेको उक्त विमानस्थलमा हाल दैनिक औसत ८-९ वटा नियमित उडान हुने भई यात्रुहरुको लागि सुविधा विस्तार गएको छ । सो विमानस्थलको धावनमार्गलाई १२०० मिटरसम्म विस्तार गरी कालोपत्र गर्न दोस्रो चरणको कार्य चालू आर्थिक वर्ष २०६१/६२ भित्रै सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखी निर्माण कार्य प्रारम्भ गरिसकिएको छ । उक्त कार्य सम्पन्न भई सकेपछि सो विमानस्थलमा **Fokker-100** जस्तो स्तरीय विभिन्न वायुयानहरुका लागि वाह्रै महिना सेवा संचालन भई प्रतिस्पर्धात्मक वायु सेवा उपलब्ध हुनेछ ।

- ११.१८ ADB को ऋण सहयोगमा दोस्रो पर्यटन पूर्वाधार विकास आयोजना अन्तर्गत विराटनगर विमानस्थलको धावनमार्ग, एप्रोन टैक्सीवे को स्तरवृद्धि एवं क्षेत्रीय सन्तुलनका दृष्टिले धनगढी विमानस्थलको स्तरवृद्धि तथा विस्तार कार्य स्थानीय जनसहभागिता समेत परिचालन गरी दुई चरणमा अगाडि बढाइने भएको छ ।
- ११.१९ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा इजराइल र मलेशियासँग नयाँ हवाई सेवा सम्झौता र युनाइटेड अरब इमिरेट्स, कतार, चीन, भुटान र थाइल्याण्डसँगको मौजुदा हवाई सम्झौतामा पुनरावलोकन/संशोधन गरिएको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा फिलिपिन्ससँग नयाँ सम्झौता भएको, दक्षिण कोरियासँगको हवाई सम्झौतामा हस्ताक्षर भएको र श्रीलंकासँगको मौजुदा सम्झौतामा पुनरावलोकन गरिएको छ । उपर्युक्त देशहरु समेत कूल ३५ मुलुकहरूसँग द्विपक्षीय हवाई सेवा सम्झौता तथा समझदारीपत्रमा हस्ताक्षर गरिएको छ । यी मुलुकहरूसँग भएको हवाई सम्झौता अनुसार नेपाललाई द्वितीयां वार्षिक १०,५२,६३६ हवाई सिट उपलब्ध भएकोमा सोको ४५.८२ प्रतिशत मात्र उपयोग हुन सकेको छ ।
- ११.२० निजी क्षेत्रलाई विमान सेवा संचालन गर्न प्रोत्साहित गर्ने नीति अनुरूप आन्तरिक एवं अन्तर्राष्ट्रिय हवाई सेवा संचालन समेतका लागि प्राधिकरणबाट हवाई संचालन प्रमाणपत्र (AOC) प्राप्त वायुसेवा कम्पनीको संख्या ३८ पुगेको छ । यस मध्ये **Cosmic Air** ले आन्तरिक एवं अन्तर्राष्ट्रिय दुवै सेवा प्रवाह गरिरहेको छ । अन्तर्राष्ट्रिय सेवा संचालन गर्न पाउने गरी AOC प्राप्त गरेका **Aair Shangrila ltd.** र **Air Nepal Interational** सेवा संचालनको लागि गृहकार्यमा रहेका छन् । उपर्युक्त AOC प्राप्त ३८ विमान सेवा मध्ये चारवटा वायुसेवाहरु मनोरञ्जनात्मक एवं साहसिक उड्डयन खेलकुद (**aviation sports**) सँग सम्बन्धित रहेका र यसमध्ये १/१ वटा **hot air ballon** तथा **ultralight power glider** र दुईवटा **paraglider** रहेका छन् । यसरी सबै किसिमका वायुसेवा गरी हाल सम्म १७ वटा वायुसेवाहरुले सेवा संचालन गरिरहेका छन् । यसरी वायुसेवाहरुको संख्या र सेवास्तरमा भएको विस्तारबाट सेवाग्राहीहरुले थप सेवा प्राप्त गरिरहेका छन् । हाल आन्तरिक वायुसेवाहरुले काठमाडौँ, बर्भाङ्ग, वाजुरा, डोटी, साँफेबगर, धनगढी, जुम्ला, डोल्पा, रारा, सिमिकोट, नेपालञ्ज, चौरभारी, रुकुम सल्ले, दाङ, सुर्खेत, मुस्ताङ, मनाङ, पोखरा, भैरहवा, भरतपुर, मेघौली, सिमरा, जनकपुर, राजविराज, विराटनगर, तुम्लिङ्गटार, लामिडाँडा, लुक्ला, फाप्लु, रामेछाप, रुम्जाटार, भोजपुर, चन्द्रगढी र चौरभारी गरी ३४ वटा विमानस्थलहरुमा सेवा संचालन गरिरहेका छन् । फ्लाईङ्ग क्लब, वेलुनिङ्ग, ग्लाइडिङ्ग जस्ता मनोरञ्जनात्मक उडान क्रियाकलापलाई प्रोत्साहन दिने नीति अनुरूप काठमाडौँ उपत्यकामा वेलुनिङ्ग तथा पोखरा विमानस्थलमा **micro light aircraft** बाट **power gliding** संचालनलाई निरन्तरता दिइएको छ । यसै गरी **paragliding** आदि मनोरञ्जनात्मक उडानहरुलाई समेत प्रोत्साहन गरिएको छ ।
- ११.२१ भू-उपग्रह तथा अत्याधुनिक प्रविधिमा आधारित संचार तथा पथ प्रदर्शन, निगरानी तथा हवाई यातायात व्यवस्थापन (**CNS/ATM**) प्रणाली क्रमशः लागू गर्ने नीति अनुरूप आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ग्लोबल नेभिगेशन स्याटलाईट सिस्टम (**GNSS**) मा आधारित हवाई पथप्रदर्शन (**air navigator**) प्रणालीको विकास तथा विस्तार गर्न पहिलो चरणको कार्य अन्तर्गत तालिम दिने, **GPS procedure** हरूको मस्यौदा प्रतिवेदन तयार गर्ने जस्ता कार्य गरिसकिएको छ । विराटनगर, भैरहवा तथा नेपालगंज विमानस्थलहरुको सुविधा विस्तार गरी तिनलाई मुख्य विमानस्थल (**hub airport**) को रूपमा विकसित गर्ने लक्ष्य अनुरूप अन्य भौतिक पूर्वाधारको साथै विराटनगरमा रात्रि अवतरण सुविधा (**night landing facility**)

उपलब्ध भएको छ । ललितपुरको भट्टेडाँडामा प्रयोगहीन अवस्थामा रहेको उड्डयन सहाय उपकरण (DVOR/DME) मध्य पश्चिमाञ्चलको क्षेत्रीय हवाई केन्द्र नेपालगञ्ज विमानस्थलमा स्थानान्तरण तथा जडान गरी संचालनमा ल्याइएको छ । यसबाट हवाई सेवाको ठूलो सञ्जाल रहेको त्यस क्षेत्रको उड्डयन सुरक्षा अभिवृद्धिमा सघाउ पुग्नेछ । विभिन्न विमानस्थलहरूमा जडित Navigational/ Visual aid को संचालनस्तर परीक्षण गरी दुरुस्त राख्न flight calibration कार्य सम्पन्न भएको छ । साथै, त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलमा यान्त्रिक अवतरण प्रणाली (ILS) बाट x-precision approach को सम्भावना बारे न्यूजिल्याण्डको एयरवेज इन्टरनेशनल कम्पनीको सहयोगमा संभाव्यता अध्ययन गरिएको छ । काठमाडौँ एरिया कन्ट्रोल सेन्टरको VHF (ACC VHF) संचार प्रणालीको coverage विस्तार गर्न नेपालगञ्जमा रिमोट कन्ट्रोल एयर ग्राउण्ड सिस्टम (RCAG) उपकरण स्थापना गरी V-SAT बाट संचार सम्पर्क स्थापना गर्ने सन्दर्भमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा नेपालगञ्जमा RCAG उपकरण स्थापना र काठमाडौँसँग V-SAT माध्यामबाट आवद्ध गर्नको लागि चीनको सरकारी स्वामित्व प्राप्त कम्पनी AEROTELNET (ATNC) का साथै एशिया प्रशान्त क्षेत्रका सरकारी स्वामित्व प्राप्त अन्य स्याटलाइट नेटवर्क सर्भिसेज प्रदायकसँग प्रस्ताव माग गरिएको छ ।

सूचना तथा संचार

हुलाक सेवा

११.२२ सूचना तथा संचारको साधनका रूपमा गाउँ-गाउँसम्म हुलाक सेवा पुगिसकेको छ । नेपाल अधिराज्यमा क्षेत्रीयस्तर, जिल्लास्तर र इलाकास्तर एवं अतिरिक्त हुलाक समेत गरी कूल ३९९२ हुलाक कार्यालयद्वारा हुलाक सेवा उपलब्ध भइरहेको छ । हुलाक सेवा अन्तर्गत संचालन भइरहेको धनादेश सेवालाई प्रभावकारी बनाउन चक्रकोषमा रकम वृद्धि गर्दै लगिएको छ । धनादेश सेवा भारत, जोर्डन र कतारमा संचालन भइरहेकोमा यस वर्ष थाइलैण्ड र हङकङमा समेत विस्तार भएको छ । नेपाल अधिराज्यका ५२१ हुलाक कार्यालयबाट धनादेश सेवा प्रदान भइरहेको छ । ११७ हुलाक कार्यालयबाट हुलाक बचत बैंक सेवा संचालन भइरहेको र हुलाक बचत बैंकमा निक्षेपित रकमलाई ४१ हुलाक कार्यालयबाट ३ करोडभन्दा बढी लगानी भैसकेको छ । द्रुत वैदेशिक हुलाक सेवा २६ विदेशी राष्ट्रमा र आन्तरिक द्रुत हुलाक सेवा ४८ नगरपालिका तथा नगरोन्मुख शहरमा विस्तार भई संचालन हुँदै आएको छ । हुलाक सेवालाई प्रभावकारि एवं छिटो, छरितो बनाउन तथा कार्य प्रणालीमा सरलता ल्याउन हुलाक सेवा कार्यविधि निर्देशिका, २०६० लागू गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।

यस वर्ष अमेरिका बसोबास गर्न जानेहरूले पाउने भिसा (electronic diversity visa-EDV) २००६ को फाराम भर्ने कार्य गोश्वारा हुलाक, सुनसरी, र पर्सा जिल्ला हुलाकबाट समेत संचालन गरी २२ लाख राजस्व संकलन भएको छ । सूचना प्रविधिको पहुँच सरल र सहज बनाउन हुलाक सेवा विभाग, गोश्वारा हुलाक कार्यालयमा कम्प्यूटर नेटवर्किङ गरी यस वर्ष ३८ थान कम्प्यूटर, फोटोकपी २ थान, प्रिन्टर २४ थान खरिद गरी हुलाक कार्यालयहरूमा वितरण गरिएको छ । गोश्वारा हुलाक कार्यालयमा ४ हजार पोष्ट बक्स थप गरी मागेकै दिनमा पोष्ट बक्स उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइएको छ । विदेशमा जाने डाँकहरूको

अभिलेख तथा पहुँचको जनकारीको लागि **track and trace system** लागू गरिएको छ ।
वैदेशिक द्रुत हुलाक बस्तुको दर्ता गोश्वारा हुलाकका अतिरिक्त डिल्लीबजार र भोटाहिटी
हुलाक काउण्टरबाट दर्ता गर्न शुरु गरिएको छ ।

दूरसञ्चार सेवा

११.२३ नेपाल दूर सञ्चार संस्थानलाई नेपाल दूर सञ्चार कम्पनी लिमिटेडमा परिणत गरिसकिएको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनासम्ममा नियामक निकायका रूपमा स्थापित नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट इन्टरनेट (इमेल समेत) ३१ वटा, भिस्याट नेटवर्क सेवा प्रदायक १० वटा, भिस्याट सेवा प्रयोगकर्ता ७४ वटा, रेडियो पेजिङ्ग नेटवर्क ८ वटा, भिडियो कन्फरेन्सिङ्ग सेवा १ वटा, फ्याक्स मेल सेवा ६ वटा, आधारभूत दूरसञ्चार सेवा २ वटा, सेलुलर मोबाइल सेवा २ वटा, GMPCS सेवा २ वटा, ग्रामीण दूर सञ्चार सेवा १ वटा र स्थानीय डाटा नेटवर्क सेवा १ वटा समेत गरी जम्मा १३८ वटा इजाजतपत्र जारी भैसकेको छ ।

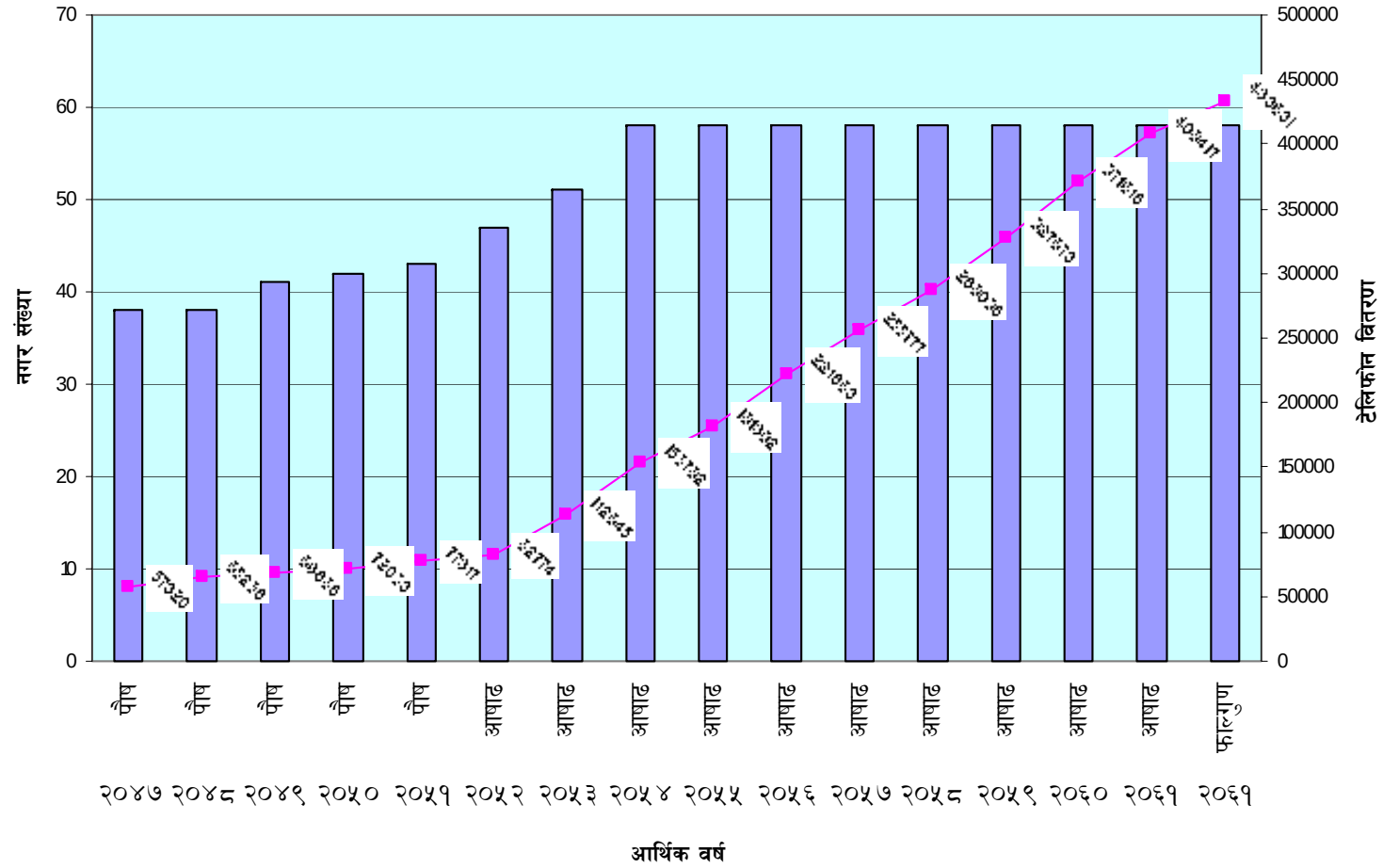
११.२४ नेपाल टेलिकमबाट २०६१ फाल्गुण मसान्तसम्ममा अधिराज्यका कूल १९५ वटा एक्सजेन्जहरुबाट टेलिफोन सेवा संचालन भएको छ । यी एक्सजेन्जहरुमा कूल ५ लाख २५ हजार २१ लाइन क्षमता रहेकोमा यसमध्ये ४ लाख ३३ हजार ६ सय ३१ लाइन टेलिफोन वितरण भई सेवा संचालनमा रहेको छ । पोष्टपेड मोबाइल तर्फ ७५ हजार ६ सय ४५ र प्रिपेड तर्फ १ लाख ७३ हजार १ सय ७५ ग्राहक संख्या पुगेको छ । अधिराज्यका ३९१४ गा.वि.स. हरू मध्ये यस वर्ष ३२५ गा.वि.स. मा थप सेवा विस्तार भई २२३४ गा.वि.स.हरुमा र ५८ नगरपालिकाहरुमा टेलिफोन सेवा पुगेको छ । निजी क्षेत्रको एक सेवा प्रदायक **United Telecom Ltd.** ले २०६१ फाल्गुण सम्ममा ३११०५ लाइन **WLL** प्रविधिमा आधारित दूर सञ्चार सेवा संचालन गरेको छ । विश्व बैंकको सहयोगमा पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्रका टेलिफोन सेवा पुग्न बाँकी ५३४ गा.वि.स. हरूमा टेलिफोन सेवा पुर्‍याउनका लागि निजी क्षेत्रको **STM Telecom Sanchar Pvt.ltd.** ले २७१ गा.वि.स.मा ५४२ थान **VSAT terminal** जडान गरी सेवा शुरु गरिसकेको छ ।

११.२५ विश्वभरि सिधा अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सम्पर्क कायम हुन सक्ने गरी नेपाल दूर सञ्चार कम्पनीको क्षमता वृद्धि मार्फत यस वर्ष थप ७२० सर्किट विस्तार गरी कुल सर्किट क्षमता २०८२ पुर्‍याइएको छ । टेलिफोन लाइन लिन निवेदन दिई प्रतीक्षा सूचीमा बस्ने ग्राहकहरुको संख्या करिब ३ लाख १९ हजार ७४७ पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा अधिराज्यभर २४९४४ नयाँ टेलिफोन लाइन वितरण गरिएको छ र प्रतीक्षा सूचीलाई न्यून गर्न चालू वर्ष भित्रमा **CDMA** प्रविधिमा आधारित टेलिफोन सेवा १ लाख लाइन जडान गरी संचालनमा ल्याउने कार्य भैरहेको छ ।

तालिका ११(ग) : टेलिफोन सेवा (एक्सचेञ्ज) विस्तार

शीर्षक	आर्थिक वर्ष	
	२०६०/६१	२०६१/६२*
कुल जम्मा		
(क) नगर क्षेत्र संख्या	५८	५८

चार्ट ११(ख) : टेलिफोन सुविधा विस्तार

नगर क्षेत्र संख्या
 टेलिफोन लाईन वितरण संख्या

(ख) टेलिफोन लाइन वितरण संख्या	४०८४१७	४३३६३१
(ग) जनसंख्या प्रतिहजार टेलिफोन लाइन**	१७.६४	१८.७

* प्रथम आठ महिना ।

** राष्ट्रिय जनगणना २०५८ को जनसंख्या (२३,१५१,४२३) मा आधारित ।

स्रोत : नेपाल दूर सञ्चार कम्पनी, भद्रकाली प्लाजा, काठमाडौं ।

द्रष्टव्य : सबै एक्सचेन्जहरु डिजिटल स्वचालितमा रहेको ।

सूचना सम्प्रेषण

११.२६ यस वर्ष सूचना विभागमा सार्क सूचना केन्द्रको स्थापना गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ । पत्रकारीको विकासको लागि आचारसंहिता लागू गरी सो अनुरूप भए नभएको अनुगमन कार्य गरिएको छ । पत्रपत्रिकाको दीर्घकालीन संरक्षणको लागि **CD-ROM** प्रविधि लागू गरी हालसम्म ९ लाख ९७ हजार ७५१ पेज सुरक्षित गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ । मिडिया विकास कोष मार्फत मोफसलका पत्रकारिताको विकासको लागि भौतिक सामान खरिद गर्न लिएको बैंक ऋणमा ब्याज सहूलियत प्रदान गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइएको छ ।

२०६१ फाल्गुण मसान्तसम्ममा नेपाल अधिराज्यका विभिन्न जिल्लाहरुमा दर्ता भएका पत्रपत्रिकाहरुको संख्या ४०४९ पुगेको छ । तीमध्ये २९८ वटा दैनिक, ९ वटा अर्ध-साप्ताहिक, १४१४ वटा साप्ताहिक, २७६ वटा पाक्षिक, १२३१ वटा मासिक, २५९ वटा द्वैमासिक, ४०७ वटा त्रैमासिक, २२ वटा चौमासिक, ६० वटा अर्ध-वार्षिक र ७३ वटा वार्षिक पत्रपत्रिकाहरु रहेका छन् । भाषागत रुपमा २०६१ फाल्गुण मसान्तसम्ममा दर्ता भएका पत्रिकाहरुको संख्या देहाय बमोजिम छ :

भाषा	संख्या	भाषा	संख्या
नेपाली	२८०६	भोजपुरी	२
अङ्ग्रेजी	३३६	संस्कृत	२
नेपाली-अङ्ग्रेजी	६८६	उर्दु	१
नेवारी	२४	तिब्बती	१
हिन्दी	१३	लिम्बु	१
मैथिली	११	डोटेली	१
थारु	३	अन्य	१६२

स्रोत: सूचना तथा संचार मन्त्रालय ।

टेलिभिजन प्रसारण सेवा

११.२७ विद्युतीय सञ्चारको सशक्त र प्रभावकारी माध्यमको रुपमा रहेको टेलिभिजन सेवा नेपालमा २०४२ साल देखि नियमित रुपमा संचालनमा रही हाल यसका ३ वटा स्टुडियो सहित अधिराज्यभर १५ प्रसारण केन्द्र स्थापना भई अधिराज्यको ४५ प्रतिशत भू-भागमा र करिब ६५ प्रतिशत जनसंख्याले नेपाल टेलिभिजन (NTV) को कार्यक्रम हेर्न सक्ने अनुमान छ । यसको प्रसारण क्षमता वृद्धि गर्ने तथा क्षेत्र विस्तार गर्ने कार्य निरन्तर जारी छ । नेपाल

टेलिभिजन (NTV) को प्रसारणलाई अधिराज्यव्यापी बनाउन भू-उपग्रह माध्यमको प्रयोग भईरहेको छ । NTV को दोस्रो च्यानल NTV मेट्रोले चालु आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि उपत्यका भित्र दैनिक ८ घण्टा ३० मिनेटको शैक्षिक, सूचनामूलक, व्यावसायिक एवं मनोरञ्जनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ । NTV ले **digital satellite news gathering (DSNG)** उपकरणको जडान गरी नेपाल अधिराज्यको जुनसुकै स्थानबाट प्रत्यक्ष प्रसारण गर्न सक्ने क्षमता हासिल गरेका छ । निजी क्षेत्रका ५ वटा संस्थाले टेलिभिजन प्रसारण सेवा संचालन गर्न अनुमति प्राप्त गरेको छन्, जसमध्ये ३ वटाले सेवा संचालन गरिसकेका छन् । प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणमा सूचना तथा मनोरञ्जनप्रधान कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेर निजी क्षेत्रका प्रसारण संस्थाले दर्शकहरूलाई रुचि अनुसार कार्यक्रम छनौट गर्ने अवसर उपलब्ध भएको छ । केवल टेलिभिजन प्रसारणतर्फ निजी क्षेत्रको सहभागितामा हालसम्म ३२६ वटा केवल टेलिभिजन सञ्चालकहरूले इजाजतपत्र प्राप्त गरी अधिराज्यका शहरी क्षेत्रहरूमा २०६ केवल टेलिभिजन सञ्चालन गरेका छन् ।

रेडियो प्रसारण सेवा

११.२८ २००७ साल चैत्र २० गते स्थापना भएको रेडियो नेपाल व्यापक पहुँच भएको देशको जेठो विद्युतीय संचार माध्यम हो । शर्टवेभ प्रसारण प्रणालीमा रेडियो नेपालको प्रसारण सेवा अधिराज्यभर तथा मिडियमवेभ प्रसारण प्रणालीमा ८३.० प्रतिशत जनतासम्म पुग्न सकेको छ । मिडियमवेभ प्रसारणले ढाकन नसकेका क्षेत्रहरूमा स्थानीय सहभागिता समेत परिचालन गरी क्रमिक रूपमा फ्रिक्वेन्सी मोडुलेशन (FM) प्रणाली मार्फत सेवा विस्तार गर्ने गरी कार्य भैरहेको छ । अधिराज्यभर रेडियो प्रसारण स्पष्ट सुन्न सकियोस् भन्ने उद्देश्यले VSAT प्रविधिको समेत प्रयोग गरिएको छ । हाल अधिराज्यका पाँचै विकास क्षेत्रमा स्थापित मिडियमवेभ प्रसारण केन्द्रहरूबाट विभिन्न राष्ट्रिय भाषामा समाचार, गीत संगीत लगायतका मनोरञ्जनात्मक र सूचनामूलक कार्यक्रम प्रसारण भैरहेको छ । निजी क्षेत्रमा पनि मनोरञ्जनात्मक एवं सूचनामूलक कार्यक्रमहरू प्रसारण गर्ने उद्देश्यले फ्रिक्वेन्सी मोडुलेशन प्रणालीमा सामुदायिक रेडियो प्रसारण केन्द्र सञ्चालन गर्न हालसम्म ५४ वटा संस्थाहरूलाई इजाजतपत्र प्रदान गरिएकोमा ४८ एफ.एम. बाट प्रसारण चालु भैरहेको छ ।

मुद्रण सेवा

११.२९ श्री ५ को सरकारको मुद्रण कार्य गर्नका लागि मुद्रण विभागको छापाखानालाई सुरक्षण मुद्रणालयका रूपमा विकास, विस्तार र सुदृढ गर्दै लैजाने उद्देश्य अनुरूप भवन, भौतिक साधन सम्पन्न बनाउन चालु आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा २ वटा अफसेट प्रेस खरिद गरी नयाँ सुरक्षण मुद्रण भवनमा जडान गरी सुरक्षण मुद्रण सम्बन्धी छपाई कार्यमा टेवा पुगेको छ । नयाँ भवन निर्माण कार्य सम्पन्न भई बैंकहरूको चेक बुक, राजस्व स्टिकर, नागरिकता प्रमाणपत्र कार्ड, हुलाक सेवा विभागको पोष्ट कार्ड र महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय र उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् लगायत विभिन्न संस्थाहरूको प्रश्नपत्र र संवैधानिक निकायका वार्षिक प्रतिवेदन छपाई कार्य सम्पन्न भएका छन् । यसका अतिरिक्त सरकारी संस्थाहरूको सुरक्षण मुद्रण सम्बन्धी कार्यहरू समेत सम्पादन हुँदै आएको छ ।

चलचित्र

११.३० चलचित्र क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धनका लागि चलचित्र विकास बोर्ड क्रियशील रहेको छ । देशको कला, संस्कृति र प्राकृतिक सुन्दरताको चित्रण गरी चलचित्रका माध्यमबाट स्वदेश तथा विदेशमा नेपालीपनको संरक्षण, प्रचार-प्रसार गर्ने कार्य चलचित्र विकास बोर्डद्वारा निरन्तररूपमा सञ्चालन भइरहेको छ । चलचित्र सूचना केन्द्र सञ्चालनका लागि आवश्यक उपकरणहरु खरिद कार्य सम्पन्न भएको छ । चलचित्र संग्राहलयलाई व्यवस्थित गरी ऐतिहासिक वृत्तचित्रलाई धुलाइ गरी वातानुकूलित तवरले सुरक्षित गर्ने प्रबन्ध मिलाइएको छ । राष्ट्रिय चलचित्र महोत्सव २०६२ यसै आर्थिक वर्षभित्र सम्पन्न गर्ने गरी कार्य भइरहेको छ । निजी क्षेत्रबाट चलचित्र क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धनमा उल्लेखनीय भूमिका निर्वाह भएको छ । राष्ट्र भाषा र राष्ट्रिय भाषाहरुमा गरी यस वर्ष कूल २२ वटा चलचित्रहरुले चलचित्र जाँच समितिबाट जाँच प्रमाणपत्र प्राप्त गरिसकेका छन् । चलचित्र विकास बोर्डलाई नेपाली चलचित्र क्षेत्रलाई विदेशमा बजार प्रवर्द्धन गर्नका लागि नेपाली चलचित्र प्रवर्द्धन प्रतिनिधि नियुक्त गर्न परराष्ट्र मन्त्रालय र सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयलाई अग्रिम जानकारी गराई नियुक्त गर्ने सहमति प्रदान गरिएको छ । बोर्डले भौतिक साधन जुटाउने क्रममा आफ्नो भवन निर्माण गरिरहेको छ ।

चुनौतीहरु

- ११.३१ सडक यातायातको विकासमा भौगोलिक जटिलता, शान्ति सुरक्षाको कठिनाई, सडक निर्माणका क्रममा आवश्यक पर्ने विस्फोटक पदार्थको अनुपलब्धता, उपलब्ध विस्फोटक पदार्थको प्रयोग समयमा गर्न नसक्नु, समयमा कार्यक्रम स्वीकृत हुन नसक्नु, जनसहभागिताको परिचालन पर्याप्त मात्रामा हुन नसक्नु जस्ता चुनौतीहरु विद्यमान छन् ।
- ११.३२ यातायातको पूर्वाधार पर्याप्त मात्रामा विकास भई नसकेको र आधुनिक प्रविधिको उपयोग गर्न नसकेको अवस्था, ठूलो मात्रामा लगानीको लागि आवश्यक स्रोतको अभाव रहनु, विदेशी लगानी आकर्षित गर्न नसक्नु र कार्यान्वयनका क्रममा अपेक्षित समन्वयको अभाव रहनु पनि समस्याकै रुपमा रहेका छन् ।
- ११.३३ सार्वजनिक सञ्चारको प्रभावकारी माध्यम रेडियो नेपाल र नेपाल टेलिभिजनको सेवा विस्तार गरी अधिराज्यभर व्यापक वनाउन नसक्नु, सूचना प्रविधि उद्योगको विकास प्रारम्भिक अवस्थामा रहनु र पर्याप्त मात्रामा जनशक्ति विकास भइनसक्नुले पनि कठिनाई सृजना गरी रहेका छन् ।
- ११.३४ खर्चिलो सडक, न्यून ट्राफिक घनत्वले तथा एकीकृत विकास नभएका कारणबाट लगानीको दाँजोमा सडक क्षेत्रको आर्थिक प्रतिफल कम देखिनु पनि बाधककै विषय बनेको छ ।
- ११.३५ सञ्चारको क्षेत्रमा निजी क्षेत्रसँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्ने अवस्था सृजना भइसक्दा समेत सञ्चारको संभाव्य क्षमता उपयोग गर्न नसकी जनतालाई आवश्यक माग पूर्ति गर्ने गरी टेलिफोन सेवा उपलब्ध गराउन नसकी प्रतीक्षा सूचीमै बस्नुपर्ने अवस्था आउन नदिनेतर्फ आवश्यक व्यवस्था मिलाउनुपर्ने चुनौती पनि टङ्कारो देखिन्छ ।

- ११.३६ नेपाल खानेपानी संस्थान, खानेपानी तथा ढल निकास विभाग, नेपाल टेलिकम र सडक विभाग जस्ता निर्माण कार्यमा संलग्न निकायहरूबीच आवश्यक समन्वय कायम गर्न नसक्दा विशेषतः शहरी क्षेत्रमा दिगो, भरपर्दो, कम खर्चिलो र समन्वित रूपमा निर्माण कार्य अभै पनि सुनिश्चित बन्न सकेको छैन ।
- ११.३७ सुपरिवेक्षण, अनुगमन तथा मूल्यांकन व्यवस्थाका अतिरिक्त पृष्ठपोषण (**back stopping**) लाई प्रभावकारी बनाई लाभ-लागत अनुपात घटाउनेतर्फ जोड दिई सडकको आयु (life period) वढाउन निर्माण कार्यको गुणस्तरीयता कायम गर्नु अर्को प्रमुख चुनौतीको विषय बनेको छ ।

१२. सामाजिक सेवा

- १२.१ मुलुकको सर्वपक्षीय विकासका लागि सामाजिक सेवाका क्षेत्रहरु जस्तै शिक्षा, स्वास्थ्य, महिला विकास, समाजकल्याण, खानेपानी आदिको विकासलाई पनि संगसंगै लैजानुपर्ने आवश्यकता हुन्छ । यस क्रममा, सक्षम, उत्पादनशील, अनुशासित र स्वस्थ नागरिक उत्पादन गरी सबैको लागि शिक्षाको उपलब्धता सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य क्षेत्रको विकासमा संलग्न सरकारी एवं गैरसरकारी संयन्त्रमा आर्थिक तथा मानवीय स्रोतको व्यवस्थापनमा सुधार, अधिकांश जनसमुदायमा वातावरणीय, पारिवारिक तथा व्यक्तिगत सरसफाइतर्फ पर्याप्त चेतनाको विकास, पानीजन्य रोगहरुको नियन्त्रण, स्वच्छ खानेपानीको वितरण तथा लैंगिक विभेद सम्बन्धी कानूनी संरचना तथा बाल, अपाङ्ग नागरिक, जेष्ठ नागरिकहरुको अधिकारका सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा गरिएका प्रतिबद्धता जस्ता कार्यमा ठोस कदम चालिनु आवश्यक देखिन्छ ।

शिक्षा

- १२.२ शिक्षा नियमावली (सातौँ संशोधन), २०५९ मा उल्लेख भए अनुसार सामुदायिक विद्यालयको संचालन, रेखदेख र व्यवस्थापन गर्नका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई प्रशस्त अधिकारहरु दिएर बलियो बनाउने उद्देश्य लिइएको थियो । यस उद्देश्य अनुरूप हस्तान्तरण गरिएका विद्यालयलाई थप रु. १ लाख उपलब्ध गराउने, उक्त विद्यालयहरुको व्यवस्थापनको लागि रु. १५ करोड निकासा भैसकको छ । साथै, आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्ममा २ हजार विद्यालयहरुमा व्यवस्थापन समुदायमा हस्तान्तरण हुने लक्ष्य लिइएको छ । चालु आर्थिक वर्षमा समुदायबाट संचालित प्राथमिक विद्यालयहरुलाई २ शिक्षक तलब बराबर रकम अनुदान दिने नीति रहेर अनुरूप ४ हजार २ सय ४२ शिक्षकलाई २२ करोड ६१ लाख अनुदान दिइएको छ ।
- १२.३ विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरुको लागि बालशिक्षा प्रथम, बालशिक्षा द्वितीय, वैकल्पिक शिक्षा, प्राथमिक शिक्षा विस्तार कार्यक्रम तथा अनौपचारिक प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमहरु संचालन भैरहेकोमा यस वर्ष पनि यी कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइएको छ । साथै, अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत विद्यालय जान नसक्ने सबै बाल-बालिकाहरुलाई आधारभूत प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रममा अवसर प्रदान गर्न वैकल्पिक विद्यालय कार्यक्रमको व्यवस्था मिलाई यस अन्तर्गत विस्तारित शिक्षा कार्यक्रम (**school outreach programme**) र अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम (**flexible schooling programme**) लाई अझ व्यापक बनाइएको छ ।
- १२.४ आर्थिक वर्ष २०५८/५९ मा शिक्षा विभाग अन्तर्गत आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रममा दोस्रो चरणको समष्टिगत रुपमा ५ कम्पोनेन्टहरुमा समायोजन गरी कार्यान्वयन गरिएकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा “सबैका लागि शिक्षा” भन्ने प्रतिबद्धतालाई पुरा गर्न डकार सम्मेलनका ६ वटा उद्देश्य अनुरूप **Core Document 2004-2009** को आधारमा कार्य भैरहेको छ ।

- १२.५ प्रवेशिका परीक्षामा ५० जना विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराई ५०.० प्रतिशत भन्दा बढी नतिजा ल्याउने विद्यालयहरूलाई निश्चित मापदण्डको आधारमा अनुदान दिने नीति लिइए अनुरूप ३६ विद्यालयहरूलाई रु. ४ लाखका दरले तथा बाँकी २ सय २१ विद्यालय प्रति विद्यालय २ लाखका दरले वितरण गर्ने कार्ययोजना तय भएको छ ।
- १२.६ निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण गर्ने कार्यलाई यस वर्ष पनि निरन्तरता दिइएको छ । निःशुल्क पाठ्यपुस्तकको संख्यामा वर्षेनी वृद्धि हुने गरेकोले यसबाट श्री ५ को सरकारलाई वर्षेनी व्ययभार बढ्दै गएको छ । पाठ्यपुस्तक वितरण गर्ने कार्यलाई सरल, सुगम र मितव्ययी बनाउन विभिन्न विधिहरू प्रयोग र परीक्षण गर्दै आएकोमा निजी क्षेत्रलाई समेत वितरण कार्यमा समावेश गर्न हाल परीक्षणको लागि मेची अञ्चलका ४ र कोशी अञ्चलका १ गरी जम्मा ५ जिल्लाहरूमा निःशुल्क पाठ्यपुस्तक वितरण कार्य निजी क्षेत्रलाई दिने व्यवस्था गरिएको छ ।
- १२.७ साक्षरता, साक्षरोत्तर, आयमूलक र जीवनोपयोगी अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रम संचालन गरी विशेषतः पिछडिएका समूह तथा महिलाको जीवनस्तर उकास्ने उद्देश्य अनुरूप प्रौढ साक्षरता ७ लाख २ हजार ४ सय ७० जनालाई, महिला शिक्षा १ लाख ३२ हजार ६ सय ४२ जनालाई, बाल शिक्षा १ लाख २७ हजार १ सय ५५ जनालाई र आयमूलक कार्यक्रम १ हजार १३ जनालाई दिइनुका साथै साक्षरता कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिन ५० वटा सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरू स्थापना गरिएको छ ।
- १२.८ विश्वविद्यालयले प्रदान गर्ने शिक्षालाई लागत असूलीको सिद्धान्तमा आधारित बनाउन आवश्यक उपायको अवलम्बन गर्ने, त्रिभुवन विश्वविद्यालयको उत्पादनशील प्रयोग वा परीक्षण कार्यक्रमहरू संचालन गरी थप आम्दानी गर्ने र यसरी गरिएको थप आम्दानी सम्पूर्ण आफैले राखी निश्चित मापदण्डका आधारमा अध्यापकहरूलाई थप आर्थिक प्रोत्साहन दिन सक्ने गराउने गरी स्वायत्तता प्रदान गर्ने सम्बन्धमा त्रि.वि.वि. अनुदान आयोगमा कार्य भैरहेको छ । साथै वर्तमान अवस्थामा एउटै उच्च शिक्षा सम्बन्धी छाता ऐन (umbrella act) को रूपमा कानून तर्जुमा गर्न विश्वविद्यालय अनुदान आयोगले एक कार्यदल गठन गठन गरिएकोमा सो कार्यदलको सिफारिशमा कानून न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालयमा मस्यौदा तयार गरी पठाइएको छ ।
- १२.९ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्ले आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा लामो अवधिको तालिम २ हजार ९७ जना परिक्षार्थीलाई, अल्पकालीन तालिम २ हजार ३ सय ९ जनालाई र सीप परिक्षण तालिम १ हजार २ सय २१ जनालाई तथा सामुदायिक सेवा कार्यक्रम अन्तर्गतको तालिम ११ हजार ६ सय ७३ जना परिक्षार्थीलाई दिएको छ । विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा सेवाकालीन तथा पूर्वसेवाकालीन शिक्षक तालिम संचालन गर्ने लक्ष्यअनुरूप अधिराज्य भरमा वैकल्पिक साभेदार उच्च माध्यमिक विद्यालयहरू तथा शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तर्गतका क्याम्पस ८८ र निजी तालिम केन्द्रहरू १ सय ४६ को संजालले तालिमप्राप्त शिक्षकको संख्यामा वृद्धि गर्ने कार्यक्रम राखिएको छ । तालिमप्राप्त शिक्षकको संख्याशत प्रतिशत पुर्‍याउने लक्ष्य अनुरूप प्राथमिक विद्यालयस्तरको ४ वटै प्याकेज पुरा गरेको शिक्षक संख्या १४ हजार ९ सय ९२ र माध्यमिक विद्यालयतर्फ तालिमप्राप्त शिक्षक संख्या १४ हजार ८ सय ६ रहेको छ । चालु आर्थिक वर्षमा अध्यापन अनुमतिपत्र सवै तह गरी १ लाख ९१ हजार १ सय ७२ जनालाई दिइएको छ ।

१२.१० शैक्षिक सत्र २०६१ को तथ्यांक अनुसार प्राथमिक, निम्न माध्यमिक र माध्यमिक तहको विद्यालय, विद्यार्थी र शिक्षक अनुपात देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका १२(क) : विद्यालय, विद्यार्थी र शिक्षक अनुपात

अनुपात	प्राथमिक	निम्न माध्यमिक	माध्यमिक
विद्यार्थी/विद्यालय	१६३	१९४	१२९
शिक्षक/विद्यालय	४	३	४
विद्यार्थी/शिक्षक	४०	५६	२९
विद्यार्थी/तालिमप्राप्त शिक्षक	१३०	१८५	६०

स्रोत : शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय ।

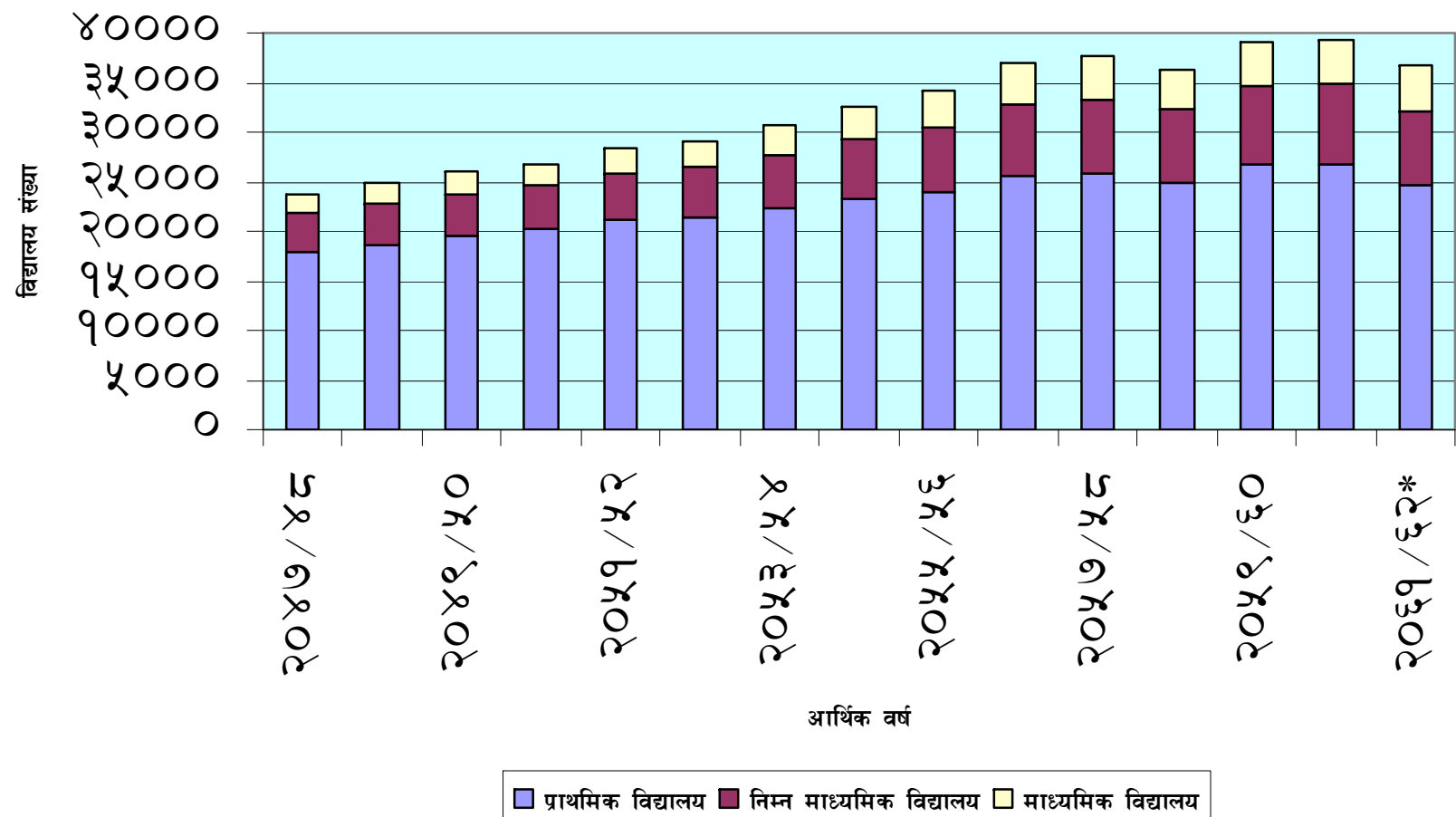
शैक्षिक सत्र २०६१ को प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा हेर्दा विद्यार्थी/विद्यालय अनुपात प्राथमिक, निम्न माध्यमिक र माध्यमिक विद्यालयहरूमा क्रमशः १ सय ६३, १ सय ९४ र १ सय २९ रहेको छ । त्यसैगरी प्राथमिक, निम्न माध्यमिक र माध्यमिक तहमा शिक्षक/विद्यालय अनुपात क्रमशः ४, ३ र ४; विद्यार्थी/ शिक्षक अनुपात क्रमशः ४०, ५६ र २९ तथा विद्यार्थी/तालिमप्राप्त शिक्षक अनुपात क्रमशः १ सय ३०, १ सय ८५ र ६० रहेको छ ।

१२.११ शिक्षा (सातौँ संशोधन) ऐन, २०५८ को वर्गीकरणमा परेका सामुदायिक विद्यालयहरूले श्री ५ को सरकारबाट अनुदान प्राप्त गर्दछन् भने संस्थागत विद्यालयहरू गुठी वा कम्पनी ऐन अन्तर्गत रही संचालित हुन्छन् । सरकारी र सामुदायिक विद्यालयहरू वर्गीकरणको दृष्टिकोणले सामुदायिक विद्यालय अन्तर्गत पर्दछन् भने निजी विद्यालयहरू संस्थागत विद्यालय अन्तर्गत पर्दछन् । शैक्षिक सत्र २०६१ को अनुमानित प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार नेपाल अधिराज्यका पाँच विकास क्षेत्रहरूमा सरकारी, सामुदायिक र निजीस्तरबाट सञ्चालित विद्यालयहरूमा विद्यार्थी/शिक्षक अनुपात निम्नबमोजिम रहेको थियो ।

तालिका १२(ख) : विद्यार्थी/शिक्षक अनुपात, २०६०/६१*

क्षेत्र	प्रति शिक्षक विद्यार्थी अनुपात		
	प्राथमिक	निम्न माध्यमिक	माध्यमिक
नेपाल अधिराज्य	४०	५६	२९
सरकारी	४८	७०	३५
सामुदायिक	२०	३६	२०
निजी			
पूर्वाञ्चल			
सरकारी	४८	६९	४०
सामुदायिक	-	-	-
निजी			

चाट १२(क) : सार्वजनिक विद्यालयहरूको संख्या

क्षेत्र	प्रति शिक्षक विद्यार्थी अनुपात		
	प्राथमिक	निम्न माध्यमिक	माध्यमिक
मध्यमाञ्चल			
सरकारी	५०	६९	३४
सामुदायिक	-	-	-
निजी			
पश्चिमाञ्चल			
सरकारी	४०	६२	३२
सामुदायिक	-	-	-
निजी			
मध्य पश्चिमाञ्चल			
सरकारी	५८	९३	३६
सामुदायिक	-	-	-
निजी			
सुदूर पश्चिमाञ्चल			
सरकारी	५३	६०	३२
सामुदायिक	-	-	-
निजी			

* अनुमानित ।

स्रोत : शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालय

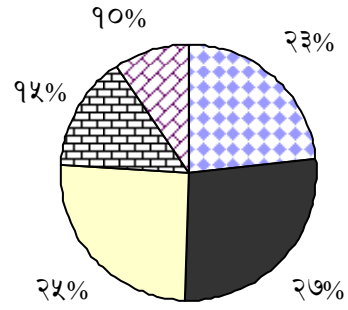
द्रष्टव्य : सरकारी र सामुदायिक विद्यालय भन्नाले क्रमशः अनुदान पाउने र अनुदान पाउने आशामा रहेका विद्यालय भन्ने बुझिन्छ ।

१२.१२ भौगोलिक अवस्थितिका आधारमा शैक्षिक सत्र २०६१/६२ सम्म सम्बन्धनप्राप्त सार्वजनिक, निजी, दसजोड २ र क्याम्पसहरुको कूल संख्यामा हिमाली क्षेत्र, पहाडी क्षेत्र, तराई क्षेत्र र उपत्यकाभित्र रहेका विद्यालयहरुको संख्या देहायबमोजिम रहेको छः

**तालिका १२(ग) : भौगोलिक अवस्थितिका आधारमा
शैक्षिक सत्र २०६१/६२ सम्म सम्बन्धनप्राप्त विद्यालयहरु**

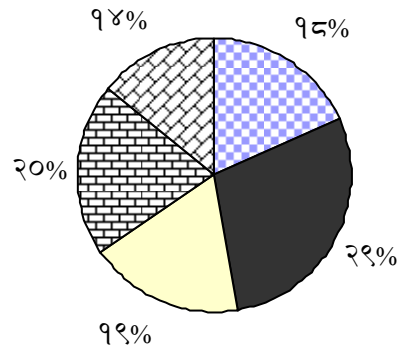
विकासक्षेत्र	भौगोलिक अवस्थिति			जम्मा
	हिमाल	पहाड	तराई	
पूर्वाञ्चल	१९	५३	११८	१९०
मध्यमाञ्चल	३१	२७८	१०२	४११
पश्चिमाञ्चल	८	१८९	६१	२५८
मध्य पश्चिमाञ्चल	८	३६	१७	६१

सार्वजनिकस्तरका विद्यालयहरू

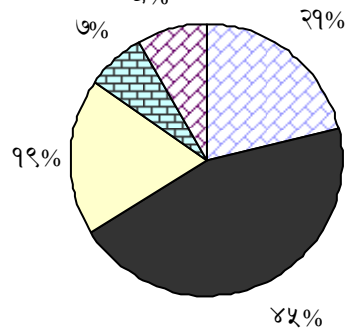
■ पूर्वाञ्चल
 ■ मध्यमाञ्चल
 ■ पश्चिमाञ्चल
 मध्यपश्चिमाञ्चल
 सुदूर पश्चिमाञ्चल

सामुदायिकस्तरका विद्यालयहरू

■ पूर्वाञ्चल
 ■ मध्यमाञ्चल
 ■ पश्चिमाञ्चल
 मध्यपश्चिमाञ्चल
 सुदूर पश्चिमाञ्चल

निजीस्तरका विद्यालयहरू

■ पूर्वाञ्चल
 ■ मध्यमाञ्चल
 ■ पश्चिमाञ्चल
 मध्यपश्चिमाञ्चल
 सुदूर पश्चिमाञ्चल

सुदुर पश्चिमाञ्चल	१४	२८	३८	८०
जम्मा	८०	५८४	३३६	१०००

स्रोत : उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् ।

१२.१३ उच्च माध्यमिक विद्यालय अन्तर्गत कक्षा ११ र १२ को परीक्षामा शैक्षिक वर्ष २०६१/६२ सम्म नियमित तथा आंशिक रुपमा उपस्थित भएका विद्यार्थीहरूको संख्या निम्नानुसार रहेको छः

तालिका १२(घ) : शैक्षिक सत्र २०५०/५१ देखि २०६१/६२ सम्म कक्षा ११ र १२ को परीक्षामा उपस्थित विद्यार्थी संख्या

वर्ष	एघार कक्षा			बाह्र कक्षा			दुवैको जम्मा
	नियमित	आंशिक	जम्मा	नियमित	आंशिक	जम्मा	
२०५०	१३४३		१३४३				१३४३
२०५१	१०६६	०	१०६६	७८२	०	७८२	१८४८
२०५२	३०४०	८२७	३८६७	८८४	११४०	२०२४	५८९१
२०५३	६३४१	२०२६	८३६७	२२५६	७६६	३०२२	११३८९
२०५४	८९०७	४६०१	१३५०८	४७२७	२०००	६७२७	२०२३५
२०५५	१२१६३	७५०५	१९६६८	६९९५	३९१९	१०९१४	३०५८२
२०५६	१८८३३	९२८८	२८१२१	१०१८८	८३८६	१८५७४	४६६९५
२०५७	२८१२०	३६६८	३१७८८	१५९५४	७०१७	२२९७१	५४७५९
२०५८	४९९५१	१८११७	६८०६८	२४३६८	७४११	३१७७९	१००१४७
२०५९	४४४१६	३५७३७	८०१५३	४१८३८	१६१२६	५७९६४	१३८११७
२०६०	६६२६४	३९९७३	१०६२३७	३७१३१	३०५७५	६७७०६	१७३९४३
२०६१	६१४५५	५४०७७	११५५३२	५७६१३	३७१९९	९४८१२	२१०३४४
जम्मा	३०१८९९	१७६११९	४७८०१८	२०२७३६	११४५३९	३१७२७५	७९५२९३

स्रोत : उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् ।

१२.१४ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा अंगीकार गरिएका नीति एवं कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिदै केही नयाँ कार्यक्रमहरू समेत चालु आर्थिक वर्षमा संचालन गरिएका छन् । उत्कृष्ट नतिजा प्राप्त गर्ने सार्वजनिक उच्च माध्यमिक विद्यालयहरूलाई क्षेत्रगत रुपमा पुरस्कृत गर्ने, सार्वजनिक विद्यालय कोष व्यवस्थालाई क्षेत्रगत रुपमा लागू गर्ने अन्तरदेशीय शैक्षिक भ्रमण जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने, प्रशिक्षक-प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू तथा शैक्षिक सूचना केन्द्र एवं शैक्षिक परामर्श सेवा केन्द्रको स्थापना गर्ने आदि कार्यक्रमहरू संचालन गरिएका छन् । गत वर्ष संचालन भएका कार्यक्रमहरूको प्रत्यक्ष प्रभाव चालु आर्थिक वर्षको २०६१ वैशाखमा संचालित कक्षा १२ को नतिजा प्रतिशतमा भएको वृद्धिदरको रुपमा देखिएको छ । भौतिक

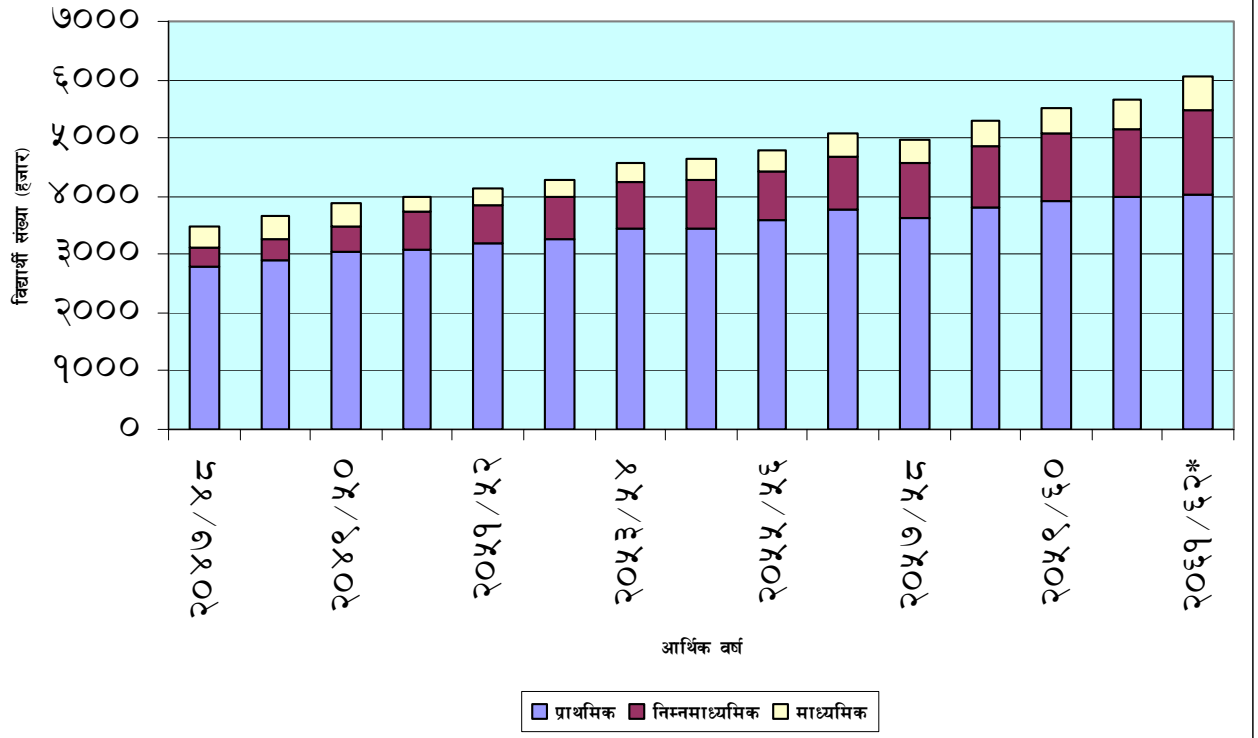
विज्ञान, **BOOM**, लेखा गणित, शिक्षाको परिचय र भाषा विषयमा ६ सय ५० शिक्षकहरूलाई तालिम दिनुका साथै उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्बाट गठित “परीक्षा सुधार सुभाव समिति” को प्रतिवेदनको सिफारिस बमोजिम परीक्षा व्यवस्थापन एवं सुधारमा चालिएका कदमहरूको फलस्वरूप विगत वर्षहरूको तुलनामा विज्ञान तर्फ १० प्रतिशतले र अन्यतर्फ ७ प्रतिशतले परीक्षा नतिजा वृद्धि भएको छ । गत वर्ष स्थापना गरिएका दुई क्षेत्रीय सम्पर्क कार्यालयबाट स्थानीय तहमै विद्यार्थी एवं विद्यालयका कामहरू हुने भएबाट ४ सय ३० विद्यालय, करिव ३ हजार १० शिक्षक तथा एक लाख विद्यार्थीहरू प्रत्यक्षरूपमा लाभान्वित हुने भएका छन् । गत वर्षको कार्यक्रममा समावेश भएअनुसार विद्यार्थी छात्रवृत्ति बैंकको स्थापन पछि सामुदायिक विद्यालयबाट प्रवेशिका उत्तीर्ण गरेका दलित/जनजातिका ७ सय विद्यार्थीहरू निजी उच्च माध्यमिक विद्यालयहरूमा निःशुल्क अध्ययन गरिरहेका छन् । यस कार्यक्रमको माध्यमबाट गरिवीको रेखामुनि रहेका दलित/जनजातिका विद्यार्थीहरूको समेत यसतहको शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने प्रयास भएको छ । ४३४ सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयमा उपलब्ध गराइएको शिक्षक तलब अनुदान एवं ४ सय ३४ सामुदायिक उच्च माध्यमिक विद्यालयलाई ४/४ सेट पुस्तक उपलब्ध गराइएको कारण र गत आर्थिक वर्षभरिमा ६ सय ३७ उच्च माध्यमिक विद्यालयहरूको नियमित एवं समूहगत निरीक्षण एवं अनुगमनका कारण विद्यालयको पूर्वाधारमा टेवा पुगी केहीहदसम्म उपलब्धि भएको छ ।

१२.१५ सयमको गतिशीलता एवं परिवर्तनशीलतालाई मनन गरी गत आर्थिक वर्षमा ७ विषयको पाठ्यक्रम परिमार्जन गरिएको थियो । यसबाट विद्यार्थीहरूको प्राकृतिक प्रवृत्ति अनुरूप उद्देश्यपरक विषयवस्तु पाठ्यक्रममा समावेश हुनगई यस तहको शिक्षा ग्रहण गरे पश्चात् **world of work** र माथिल्लो तहको अध्ययनमा उच्च माध्यमिक तह उत्तीर्ण गरेका विद्यार्थीको पहुँच राम्रो देखिएको छ । चालु आर्थिक वर्षभित्र ८ सय पूर्णाङ्कको नयाँ पाठ्यक्रम निर्माण एवं १ हजार ५ सय पूर्णाङ्कको पाठ्यक्रम परिमार्जनको कार्यक्रम तर्जुमा गरिएको छ ।

१२.१६ शिक्षकहरू लामो अवधिको तालिम भन्दा निरन्तर अध्यापन, गोष्ठी/सेमिनार, विज्ञहरूसँगको साक्षात्कार र छोटोसमयको तालिमतर्फ बढी आकर्षित देखिएकोले आगामी आर्थिक वर्षमा १ हजार २ सय शिक्षकलाई तालिममा सहभागीता गराउने कार्यक्रम तर्जुमा गरिएको छ । चालु आर्थिक वर्षमा १४ वटा उच्च माध्यमिक विद्यालयलाई नमूना उच्च माध्यमिक विद्यालयको रूपमा संचालन गर्न कार्यक्रम तर्जुमा गरिएकोमा आगामी आर्थिक वर्षमा २८ वटा उच्च माध्यमिक विद्यालय थपगरी दशौँ पञ्चवर्षीय योजनाको अन्त्यसम्म ७५ जिल्लामा १/१ वटा नमूना उच्च माध्यमिक विद्यालय संचालन गरिनेछ । यस कार्यक्रमबाट करिव २० हजार विद्यार्थीले कम शुल्कमा गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्न सक्ने देखिन्छ ।

१२.१७ चालू आर्थिक वर्षमा प्रश्नपत्र बैंक निर्माण, प्रश्नपत्र निर्माण/परिमार्जन एवं उत्तर पुस्तिका परीक्षण/सम्परीक्षण सम्बन्धी कार्यशाला संचालन, शिक्षाको सेवा, शर्त र आचार संहिता सम्बन्धी निर्देशिका तयारी, ३ क्षेत्रमा प्राचार्य/जिल्ला शिक्षा अधिकारी/क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशकहरूको कार्यशाला, ०+२, (stand alone) लाई **down-ward trend** मा लैजानको लागि पूर्वाधार तयारी, विद्यालय प्रोफाइल निर्माण, उच्च माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धमा शोधपत्र लेखन, उच्च माध्यमिक शिक्षाको दीर्घकालीन योजना निर्माण, पाठ्यक्रम कार्यन्वयन एवं तालिम प्रभावकारिता वारे मूल्याङ्कन, पाठ्यपुस्तक लेखन तथा छनौट र जनसंख्या शिक्षा सम्बन्धी शिक्षक तालिम/कार्यशाला जस्ता कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकताका साथ समावेश गरिएको छ ।

चार्ट १२(ग) : विद्यार्थी भर्ना संख्या

उच्च शिक्षा

१२.१८ उच्च शिक्षा अन्तर्गत चालु आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा त्रिभुवन विश्वविद्यालय (त्रि.वि.वि.), महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय, काठमाडौं विश्वविद्यालय, पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय र पोखरा विश्वविद्यालय गरी पाँच वटा विश्वविद्यालय संचालनमा रहेका छन्। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत आंगिक क्याम्पस ६० वटा तथा सम्बन्धन प्राप्त निजी क्षेत्रका क्याम्पस २ सय ८७ वटा गरी जम्मा ३ सय ४७ वटा क्याम्पसहरु सञ्चालनमा रहेका छन्। त्रिभुवन विश्वविद्यालयमा आंगिकतर्फ १ लाख १२ हजार ७ सय २८ तथा निजी क्षेत्रतर्फ (त्रि.वि.बाट सम्बन्धनप्राप्त) क्याम्पसहरुमा ६४ हजार ६ सय ४७ गरी जम्मा १ लाख ७७ हजार ३ सय ७५ विद्यार्थीहरु अध्ययनरत रहेको अनुमान छ। त्रि.वि.वि.को आंगिक क्याम्पसतर्फ नवौं पञ्चवर्षीय योजनाको अन्तिम वर्ष आर्थिक वर्ष २०५८/५९ मा १ लाख ४२ हजार ९ सय २४ विद्यार्थीहरु अध्ययनरत रहेकोमा दशौं पञ्चवर्षीय योजनाको शुरु वर्ष आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा अघिल्लो वर्षको तुलनामा १.७५ प्रतिशतले कमी भई १ लाख ४० हजार ४ सय १२ विद्यार्थीहरु अध्ययनरत रहेको देखिएको थियो। चालु पञ्चवर्षीय योजनाको दोस्रो वर्ष आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा पहिलो वर्षको तुलनामा ११.९९ प्रतिशतले कमी भई १ लाख २३ हजार ५ सय ६६, तेस्रो वर्ष आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा दोस्रो वर्षको तुलनामा ८.७७ प्रतिशतले कमी आई १ लाख १२ हजार ७ सय २८ विद्यार्थी अध्ययनरत हुने अनुमान छ। यसरी प्रत्येक वर्ष विस्तारै विद्यार्थीको संख्या घट्नुमा प्रमाणपत्र तहलाई उच्चमाध्यमिक विद्यालय (१०+२) तर्फ स्थानान्तरण गर्ने नीति अगाडि बढेको देखिन्छ।

१२.१९ त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत प्राविधिक अध्ययन संस्थानहरुको उत्पादन विवरण निम्न बमोजिम रहेको छ :

तालिका १२(ड) : त्रिभुवन विश्वविद्यालय प्राविधिक क्षेत्रका अध्ययन संस्थानहरुको उत्पादन विवरण

अध्ययन संस्थान र कार्यक्रम	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१
१. इन्जिनियरिङ.	२५५	३३२	६४७	५५९	६४८	६६५	८७०	९८५
क. प्रमाणपत्र	२४१	२३८	५१४	३७२	४३६	४४१	५५४	५५९
ख. स्नातक	१४	९४	१३३	१५०	१८४	१८१	२५७	३५७
ग. स्नातकोत्तर	-	-	-	३७	२८	४३	५९	६९
२. कृषि र पशुविज्ञान	७५	११६	१०१	१४६	-	१७५	२४१	१६५
क. प्रमाणपत्र	५७	३२	२१	६९	-	४२	५३	१५
ख. स्नातक	१८	८४	८०	७७	-	१०८	१४४	१०७
ग. स्नातकोत्तर	-	-	-	-	-	२५	४४	४३
३. चिकित्साशास्त्र	३६५	३९०	३७६	४५८	४५०	५०४	५१६	५९७
क. प्रमाणपत्र	२६८	२२८	२६८	३०९	२९४	३१४	३०२	३३०
ख. स्नातक	४८	१३९	६७	९०	१०९	१२४	१४८	१६९
ग. स्नातकोत्तर	४९	२३	४१	५९	४७	६६	६६	९८

४. वन विज्ञान	१६६	९१	८७	१३४	१६९	१६४	६६	-
क. प्रमाणपत्र	१२४	८८	८७	९५	१०३	११३	६६	-
ख. स्नातक	४२	३	-	३९	६६	५१	-	-
५. विज्ञान तथा प्रविधि अध्ययन संस्थान	३६१	४५१	३४६	१६४	३४९१	४१९०	३७२७	३२२२
क. प्रमाणपत्र					२२३५	२७८०	२२४९	१९४६
ख. स्नातक					८३९	९६३	११७५	९६१
ग. स्नातकोत्तर	३६१	४५१	३४६	१६४	४१५	४४७	३०३	३१५
कुल जम्मा	१२२२	१३८०	१५५७	१४६१	४७५६	५६९८	५४२०	४९९२

स्रोत : त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।

१२.२० त्रिभुवन विश्व विद्यालय अन्तर्गत अप्राविधिक अध्ययन संस्थानहरूको उत्पादन विवरण निम्न बमोजिम रहेको छः

तालिका १२ (च) : त्रिभुवन विश्व विद्यालय अप्राविधिक अध्ययन संस्थानको उत्पादन विवरण

अध्ययन संस्थान र कार्यक्रम	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१
1= sfg"g ;+sfo	1440	1245	795	500
-s_ k df)fkq	97	68	28	15
-v_ :gfts	1315	1150	734	469
-u_ :gfts]Q/	28	27	33	16
2= Joj:yfkg ;+sfo	10496	12923	13381	11573
-s_ k df)fkq	7096	8093	8435	7043
-v_ :gfts	2258	3607	3996	3877
-u_ :gfts]Q/	1142	1223	950	653
3= lzIffzf:q ;+sfo	3746	4462	4987	5639
-s_ k df)fkq	2009	1706	1559	3632
-v_ :gfts	1421	2460	3195	3632
-u_ :gfts]Q/	316	296	233	224
4= dfgljSL / ;fdflhszf:q ;+sfo	10758	15043	13498	12544
-s_ k df)fkq	6926	10530	8424	7876
-v_ :gfts	2462	2838	3689	3425
-u_ :gfts]Q/	1370	1675	1385	1243
hDdf	26440	33673	32661	30256

स्रोत : त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।

प्रस्तुत तालिकहरू बमोजिम त्रि.वि. विद्यालय अन्तर्गत प्राविधिक क्षेत्रमा अध्ययन संस्थाहरूबाट आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा जम्मा ५ हजार ४ सय २० विद्यार्थी उत्पादन भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सो संख्या ४ हजार ९ सय ९२ उत्पादन भएको छ

भने साधारण क्षेत्रका संकायहरुबाट आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा जम्मा ३२ हजार ६ सय ६१ उत्पादन तथा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ३० हजार २ सय ५६ उत्पादन भएका छन् । कूल विद्यार्थी उत्पादन २०५९/६० मा ३८ हजार ८१ भएको थियो भने आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ३५ हजार २ सय ३९ भएको छ ।

१२.२१ त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट विद्यावारिधिको उत्पादन विवरण निम्नानुसार रहेको छ ।

तालिका १२ (छ) : विद्यावारिधि उत्पादन विवरण

अध्ययन संस्थान / संकाय	०५३५४	०५४५५	०५५५६	०५६५७	०५७५८	०५८५९	०५९५०	०६०/६१
१. इन्जिनियरिङ्ग	-	-	-	-	-	१	-	-
२. विज्ञान तथा प्रविधि अध्ययन संस्थान	२	१	१	१	२	-	३	५
३. व्यवस्थापन संकाय	१	१	३	१	१	३	४	१
४. कानून संकाय	-	-	-	-	-	-	१	-
५. मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र	८	९	८	८	७	१३	१३	२०
कुल जम्मा	११	११	१२	१०	१०	१७	२१	२६

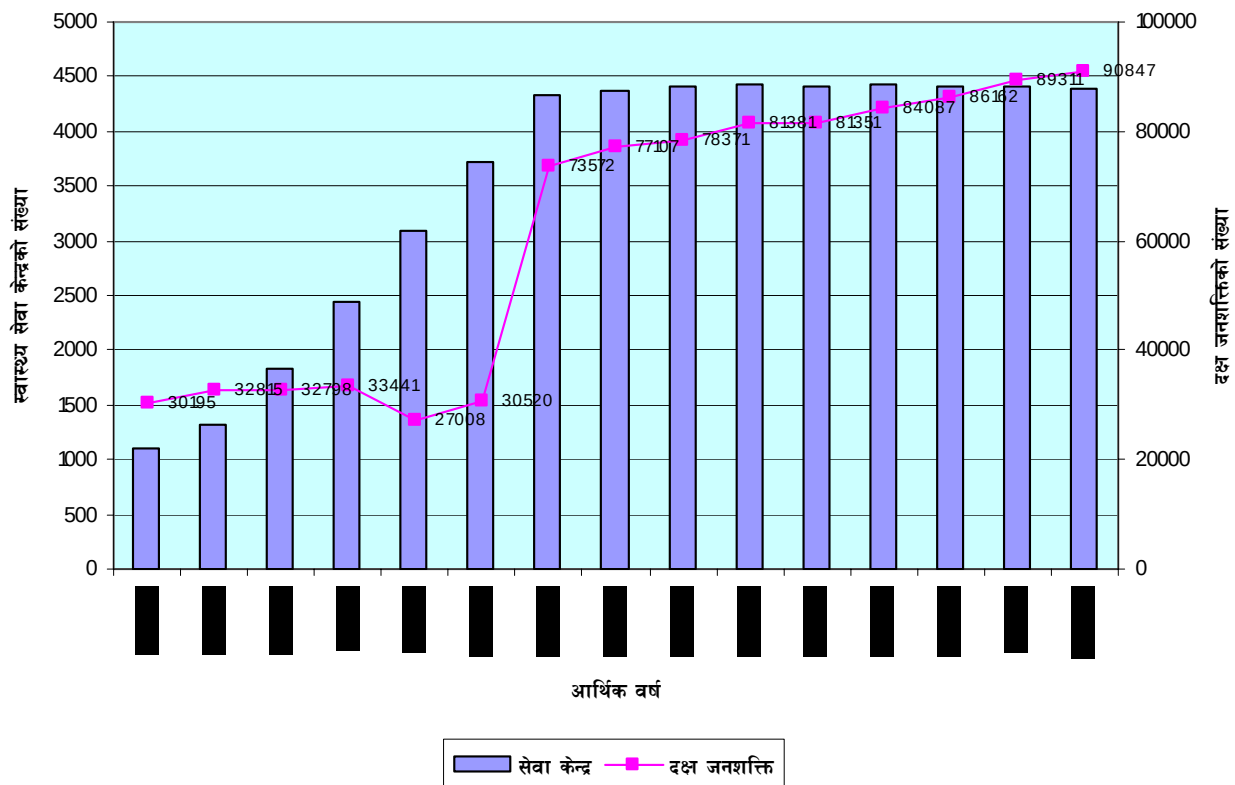
स्रोत : त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा २१ जनाले विद्यावारिधि हासिल गरेकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा विद्यावारिधि हासिल गर्नेहरुको संख्या २६ पुगेको छ ।

१२.२२ त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत त्रि. वि. शिक्षण अस्पताल, वि.पि. कोइराला, लायन्स नेत्र अध्ययन केन्द्र (आँखा अस्पताल), लागू औषध दुर्व्यसनी स्याहार केन्द्र र त्रि.वि. हेल्थ सेन्टरमा चिकित्सा सेवा प्राप्त गर्ने विरामीहरुको कूल संख्या आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा ४ लाख ४ हजार ८ सय ५३ पुगेकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ३ लाख ४ हजार १ सय ७६ रहेको छ ।

१२.२३ परम्परागत मूल्य र मान्यतालाई आत्मसात् गरी हिन्दु सभ्यता र संस्कृतिलाई अक्षुण्ण राख्दै समयसापेक्ष जनशक्तिको उत्पादन गर्ने उद्देश्य बमोजिम महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालयले आफ्ना कार्यक्रमलाई प्रभावकारीरूपमा अगाडि बढाउँदै आएको छ । महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय अन्तर्गत १२ वटा आंगिक र १५ वटा सम्बन्धनप्राप्त विद्यापीठका साथै, २ वटा संस्कृत माध्यमिक विद्यालयहरु संचालित छन् । उपाधिमूलक अनुसन्धान, विशेष अनुसन्धान, ग्रन्थ सम्पादन र प्रकाशनका कार्यक्रम संचालनका लागि म.सं.वि. अनुसन्धान केन्द्रको व्यवस्था रहीआएको छ । १२ वटा आंगिक विद्यापीठका साथै, ४ वटा सम्बन्धन प्राप्त विद्यापीठमा उत्तरमध्यमा, विज्ञानोत्तरमध्यमा, आयुर्वेद उत्तरमध्यमा, शास्त्री, शिक्षाशास्त्री र आचार्य तहको पठनपाठन संचालन भइरहेको छ भने ११ वटा सम्बन्धनप्राप्त विद्यापीठहरुमा एक वर्षे शिक्षाशास्त्री र आयुर्वेद उत्तरमध्यमा तहको कक्षा संचालन भइरहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा आंगिक तथा सम्बन्धनप्राप्त विद्यापीठहरुमा ३ हजार ६ सय १० जना विद्यार्थी भर्नागर्ने लक्ष्य राखी ३ हजार ३ सय ३८ विद्यार्थीहरु भर्ना गरिएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ३ हजार ८ सय ३८ जना विद्यार्थी भर्नागर्ने लक्ष्य रहेकोमा २ हजार ९ सय

चार्ट १२(घ) : स्वास्थ्य सेवाको विस्तार

५८ मात्र विद्यार्थी भर्ना भएका छन् । भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये उत्तर मध्यमा प्रथम वर्षमा ३ सय ८५ र द्वितीयमा २ सय ९२, शास्त्री प्रथममा १ सय ३५, द्वितीयमा २ सय ५३ र तृतीयमा ९५, आचार्य प्रथममा ५७, द्वितीयमा ५७, एकवर्षे शिक्षाशास्त्रीमा ३ सय ५१, आयुर्वेदमा ५ सय ३२ र अन्यमा ८ सय १ रहेका छन् ।

१२.२४ काठमाडौं विश्वविद्यालय अन्तर्गत आंगिक र सम्बन्धनप्राप्त कलेजहरुमा विभिन्न विषयमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ३ हजार ७ सय ४० पुरुष तथा २ हजार २ सय ७५ महिला अध्ययनरत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ३ हजार ८ सय ७६ पुरुष र २ हजार ५ सय महिला अध्ययनरत रहेका छन् । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यस विश्वविद्यालयको आंगिक अध्यापनमा स्कूल अफ साइन्समा ८ सय ९८, स्कूल अफ इन्जिनियरिङमा ५ सय ५८, स्कूल अफ म्यानेजमेण्टमा १ सय ३५, स्कूल अफ एजुकेशनमा १ सय ९९, स्कूल अफ आर्ट्समा १ सय ६६ तथा स्कूल आफ मेडिकल साइन्समा ७ सय ७२ छात्रछात्रा अध्ययनरत रहेका छन् । सम्बन्धनप्राप्त कलेजहरुमा मेडिकल साइन्सतर्फ २ हजार ८ सय ५, व्यवस्थापनतर्फ ५ सय ८७, कलातर्फ २ सय ५६ जना छात्रछात्रा अध्ययनरत रहेका छन् ।

१२.२५ पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका आङ्गिक र सो विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धनप्राप्त क्याम्पसहरुमा समेत गरी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कुल ६ हजार ३ सय ८८ जना विद्यार्थीहरु अध्ययनरत थिए भने आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा सो संख्या ६ हजार ७ सय ४ पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा यस विश्वविद्यालय अन्तर्गत संचालित कलेज/क्याम्पसहरुको संख्या ७४ र शैक्षिक कार्यक्रमको संख्या ४५ रहेको छ ।

१२.२६ पोखरा विश्वविद्यालयले शैक्षिक कार्यक्रमको विस्तारको क्रममा गत शैक्षिक सत्रदेखि विज्ञान तथा प्रविधि कार्य अन्तर्गतको स्कूल अफ फर्मास्यूटीकल एण्ड बायोमेडिकल साइन्समा **Bachelor of Science in Medical Laboratory Technology (B.SC.MLT)** को कार्यक्रम संचालन गरेको छ । यसको अलावा यसअघि संचालनमा ल्याइएका व्यवस्थापन संकाय अन्तर्गत स्नातक र स्नातकोत्तर कार्यक्रम र विज्ञान तथा प्रविधि संकाय अन्तर्गत स्नातक तहको औषधि विज्ञानको पठनपाठनमा निरन्तरता दिएको छ । यस विश्वविद्यालयले २४ वटा शैक्षिक संस्थाहरुलाई सम्बन्धन प्रदान गरेको छ ।

स्वास्थ्य

१२.२७ श्री ५ को सरकार स्वास्थ्य मन्त्रालयको दरबन्दी अनुसार आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को आठ महिनासम्ममा नेपाल अधिराज्यभर अस्पताल संख्या ८७, स्वास्थ्य केन्द्र ६, स्वास्थ्य चौकी ६ सय ९९, आयुर्वेद औषधालय २ सय ८७, उपस्वास्थ्य चौकी ३ हजार १ सय ३२ र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र १ सय ८० रहेका छन् भने अस्पताल शैया ६ हजार ७ सय ९६, डाक्टर १ हजार २ सय ५९, परिचारिका ११ हजार ६ सय ३७, कविराज ३ सय ८७ (अधिकृत कविराज समेत), वैद्य ३ सय ५४, स्वास्थ्य सहायक (हे.अ. र अ.हे.व. समेत) ७ हजार ४ सय ९१, स्वास्थ्य कार्यकर्ता (ग्रा.स्वा.का.) ३ हजार १ सय ९०, स्थानीय स्वास्थ्य कार्यकर्ता ३ हजार ९ सय ८५ र अन्य स्वास्थ्य कार्यकर्ता (तालीम प्राप्त सुँडेनी, महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका) ६२ हजार ५ सय ४६ रहेका छन् ।

१२.२८ चालू आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा मोरङ जिल्लाको उर्लावारी तथा नवलपरासी जिल्लाको दुम्कैलीमा सामुदायिक स्वास्थ्य वीमा कार्यक्रम संचालन गरी सेवा प्रदान गरिएको छ भने

थप ४ वटा स्थानहरु-कैलालीको टिकापुर, दाङको लमहि, रौतहटको चन्द्रनिगाहपुर र उदयपुरको गाइघाट विमाको लागि छनौट गरिएको छ । आनन्द वन कुष्ठरोग निवारण कार्यक्रममा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले स्वास्थ्य मन्त्रालय र **Leprosy Mission International** बीच ३ वर्षका लागि संझौता सम्पन्न भएको छ ।

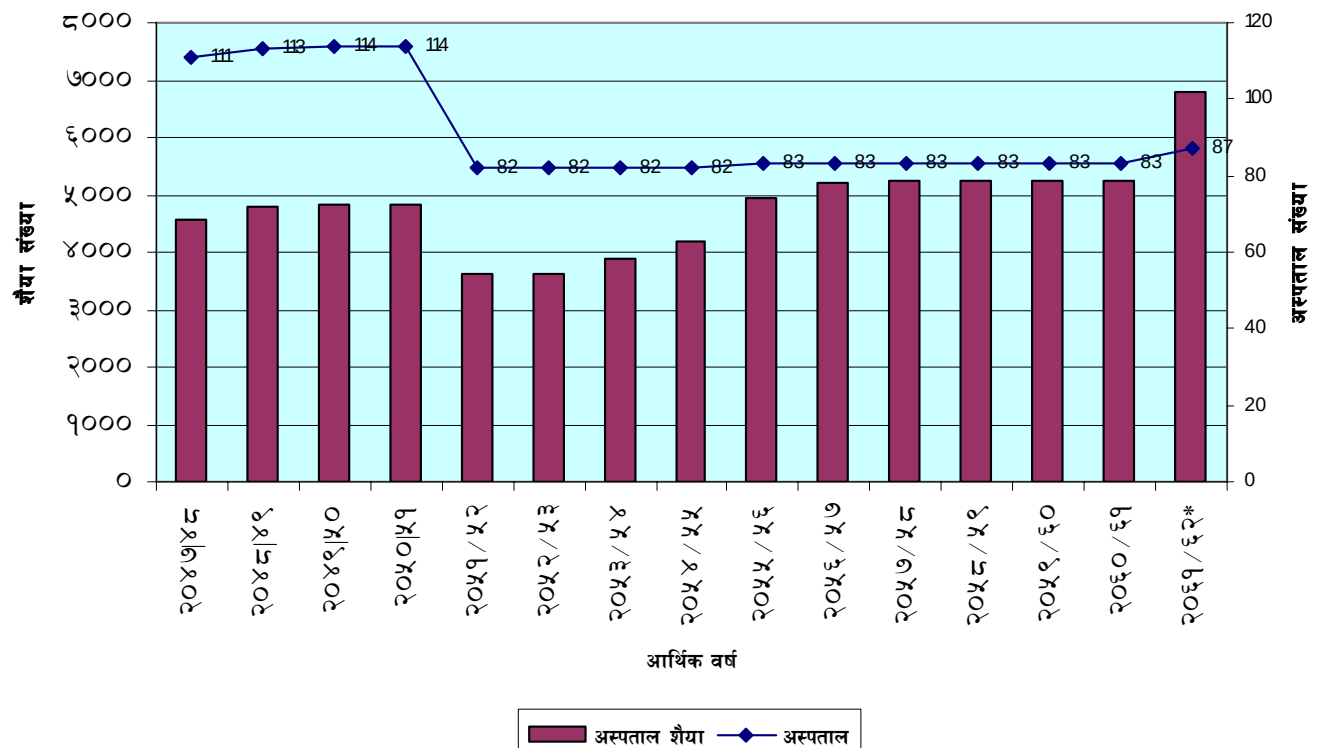
१२.२९ विकेन्द्रीकरण कार्ययोजना अन्तर्गत आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा १२ जिल्लाका ४ सय ७२ र आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा थप १३ जिल्लाको ६ सय ८४ गरी जम्मा १ हजार १ सय ५६ उप-स्वास्थ्य चौकीहरु तथा १९ वटा स्वास्थ्य चौकी र ९ वटा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र गरी जम्मा १ हजार १ सय ८४ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरु स्थानीय निकायलाई हस्तान्तरण गरी सकिएको छ । आगामी आर्थिक वर्षमा समेत यस कार्यलाई निरन्तरता दिइने र ५ सय वटा स्वास्थ्य संस्थाहरु स्थानीय निकायलाई हस्तान्तरण गर्ने लक्ष्य रहेको छ । एड्स रोग लागेका आमाबाट जन्मने शिशुहरुमा एड्स रोग सर्नबाट रोक्नको लागि एड्स पीडित महिलाहरुलाई प्रसूतिगृह थापाथलीमा **Prevention of Maternal to Child Transmission Diseases (PMCTD)** को कार्यक्रम शुरु गरिएको र वयस्कहरुका लागि **Anti Retro Viral** कार्यक्रम सरुवारोग अस्पताल टेकुमा सुरुवा गरिएको छ । शुल्क तिर्न नसक्ने गरिब तथा असहाय मुटुका विरामीहरुको पहिचान गरी वर्षमा १ सय जना विरामीहरुलाई निशुल्क मुटुका भल्भ प्रत्यारोपण गर्ने लक्ष्य अनुसार चालु आर्थिक वर्षको आठमहिनामा ४७ जना मुटुरोगीहरुलाई ६९ वटा मुटुका भल्भहरु निशुल्क प्रत्यारोपण गरिएको र यस बापत रु. ४१ लाख ४० हजार खर्च भएको छ ।

१२.३० यस चालु आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कालीकोट, मुगु, रोल्पा र डोल्पा जिल्लामा अस्पताल खोल्ने योजना भएकोमा मुगु र डोल्पामा अस्पताल संचालन भैसकेको र बाँकी स्थानमा आगामी आर्थिक वर्षमा अस्पताल खोल्ने तयारी पुरा भएको छ । मातृ मृत्युदर घटाउने उद्देश्य साथ सुरक्षित मातृत्व सेवा गुणस्तरीय एवं प्रभावकारी ढंगबाट प्रदान गर्न एस.एल.सी. उत्तीर्ण मातृ शिशु कार्यकर्तालाई मातृ शिशु कार्यकर्ताबाट अ.न.मि. स्तरको १८ महिने सीप अभिवृद्धि तालिम दिने कार्यक्रम अनुरूप गत आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा तालिममा गएका ५ सय जना मा.सि.का. हरुको रिक्त रहेको पदमा अ.न.मि. हरुलाई परामर्श सेवामा लिइएको छ । आगामी वर्ष ५ सय ५० जना एस.एल.सी. पास मा.सि.का. हरुलाई अ.न.मि. को तालिम दिने कार्यक्रम रहेको छ ।

१२.३१ चालु आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ९ महिनादेखि १५ वर्षसम्ममा बालबालिकाहरुलाई दादुरा विरुद्धको खोप दिइने कार्यक्रम रहेकोमा हालसम्म ६ वटा हिमाली जिल्लाहरु मनाङ्ग, मुस्ताङ्ग, हुम्ला, जुम्ला, मुगु र डोल्पा जिल्ला वाहेक सम्पूर्ण स्थानहरुमा खोप कार्यक्रम सफलतापूर्वक सम्पन्न गरिएको छ । ६ वटा हिमाली जिल्लाहरुमा यसै आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को वैशाखमा खोप कार्यक्रम संचालन गरिने योजना रहेको छ । सुरक्षित मातृत्व सेवा अन्तर्गत १३ वटा जिल्लाहरुमा आधारभूत प्रसूतिसेवा विस्तारको लागि जिल्ला छनौट गरी केहि स्थानमा आवश्यक तालिमसम्पन्न भएको छ ।

१२.३२ चालु आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा स्वास्थ्य मन्त्रालय अन्तर्गत ३८ वटा विकास योजनाहरु संचालन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ३७ वटा आयोजनाहरु संचालनमा रहेका छन् । संचालित आयोजनाहरु मध्ये ३२ वटा केन्द्रीयस्तर र ५ वटा जिल्लास्तरका रहेका छन् । यी मध्ये २१ वटा आयोजनाहरुलाई प्रथम प्राथमिकता (**P₁**) अन्तर्गत राखी संचालन गरिएको छ । उपचारात्मक सेवा अन्तर्गत सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरुमा कूल जनसंख्याको १८.४

चार्ट १२(ड) : स्वास्थ्य सुविधाको विस्तार

प्रतिशतले वहिरङ्ग सेवा प्राप्त गरेका छन् । जनस्वास्थ्य तर्फ १ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरु मध्ये यस माघ मसान्तसम्म ४६.१ प्रतिशतले वि.सि.जी. खोप, ३९.३ प्रतिशतले डि.पि.टि. खोप ३ मात्रा तथा पोलीयो ३ मात्रा र ३७.६ प्रतिशत बालबालिकाहरुले दादुरा विरुद्धको खोप सेवा प्राप्त गरिसकेका छन् । ३ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरुमध्ये ११.१ प्रतिशत कुपोषित पाइएका छन् । गर्भवती महिलाहरुमध्ये २२.१ प्रतिशतले टिटानस विरुद्धको खोप २ मात्रा प्राप्त गरेका छन् भने ४३.५ प्रतिशतले आइरन चक्की लिएका छन् । त्यसै गरी ४ पटक गर्भवती जाँच पहिलो पटकको तुलनामा ४४.७ प्रतिशत रहेको छ भने प्रथम पटक सेवा लिन आउने गर्भवतीहरुको प्रतिशत ३२.८ प्रतिशत रहेको छ । दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट ७.९ प्रतिशत महिलाहरुले सुत्केरी सेवा प्राप्त गरेका छन् । परिवार नियोजन प्रयोगकर्ता दर ३७.९१ प्रतिशत रहेको छ । कालाज्वरबाट प्रभावित ३ सय ९ गा.वि.स.का ४ सय ७ विरामीहरुमध्ये ७ जनाको मृत्यु भएको छ । कुष्ठरोगको १ हजार २ सय ४२ नयाँ विरामी फेला परेका छन् ।

खानेपानी, सरसफाइ तथा ढल निकास

१२.३३ अधिराज्यका शहरी खानेपानी प्रणालीहरुलाई अझ बढी चुस्त र प्रभावकारी बनाउन शहरी खानेपानी प्रणालीहरुमा भइरहेको चुहावट नियन्त्रण गर्नुका साथै खानेपानी प्रणालीहरुलाई सुदृढ बनाउने कार्यक्रम रहेको र काठमाडौँ उपत्यकाको खानेपानी आपूर्ति नभएसम्मको लागि बढ्दो खानेपानीको मागलाई केही हदसम्म पुरागर्न उपत्यका भित्र पहिचान भएका मनोहरा तथा सैवु स्रोतहरुबाट थप पानी ल्याउनको लागि काठमाडौँ उपत्यका खानेपानी सुदृढीकरण आयोजना चालू आर्थिक वर्ष २०६१/६२ भित्र सम्पन्न गरिने र उपत्यका वरिपरिका स-साना मूलहरु परिचालन गरी थप पानी उपलब्ध गराउनुका साथै सतह तथा भूमिगत स्रोतहरु **conjunctive use** को आधारमा परिचालित गरेर थप पानी उपलब्ध गर्दै लैजाने नीति अवलम्बन गरिएको छ ।

१२.३४ उच्च जनसंख्या वृद्धिदर रहेका अधिराज्यका शहरी/अर्ध शहरी (emerging towns) क्षेत्रका जनतालाई विद्यमान सुविधा अपर्याप्त हुँदै गएकाले यी क्षेत्रहरुमा खानेपानीको सेवास्तर सुधार गर्नुपर्ने भए अनुसार एसियाली विकास बैंकको ऋण सहयोगमा ४० देखि ५० शहरहरुमा उच्च सेवास्तरको खानेपानी तथा सरसफाई सुविधा पुर्याउने लक्ष्य राखी लागत उठ्तीको सिद्धान्त अनुसार आर्थिक वर्ष २०५७/५८ देखि साना शहरी खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना सुरु गरिएको छ । यस आयोजनाबाट करीव ६ लाख जनसंख्यालाई उच्च स्तरका सेवा उपलब्ध हुने अनुमान रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०५७/५८ देखि ६ वर्षसम्म संचालन अवधि रहेको यस आयोजना अन्तर्गत पहिलो चरणमा पर्सा, वन्दीपुर, रत्ननगर, विरेन्द्रनगर, त्रिज्युगा, फिक्कल, अत्तरीया र लेखनाथ गरी जम्मा ८ वटा, दोस्रो चरणमा सुरुङ्गा, कमलामाई, वर्दिवास, कावासोती, कोहलपुर, विजुवार, सुनवल, तुलसीपुर, त्रिभुवननगर, पृथ्वीनारायण, खैरेनीटार, कुस्मा, वेनी, वालिङ्ग र महेन्द्रनगर गरी जम्मा १५ वटा र तेस्रो चरणमा १० वटा नगर योजनाहरु छनौट गरिएको छ ।

१२.३५ खानेपानी क्षेत्रको संस्थागत सुधारमा स्थानीय निकाय र गैर-सरकारी संस्थाहरुलाई संलग्न गराउने नीति अनुरूप चालु आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा चौथो समूहमा अभिराज्यका पाँच विकास क्षेत्रहरुमा कार्यान्वयन सम्पन्न हुन बाँकी ४८ वटा ग्रामीण खानेपानी आयोजनाहरु मध्ये ३० वटा आयोजनाहरुको निर्माण कार्य सम्पन्न भइसकेको छ भने बाँकी आयोजनाहरु

पनि यथाशीघ्र सम्पन्न हुने क्रममा छन् । पाँचौ समूहमा छनौट भई विकास चरण पुरा भएका अधिराज्यका ६० जिल्लाहरूमा संचालित ३ सय ४५ आयोजनाहरूको कार्यान्वयन चरण प्रारम्भ हुने प्रक्रियामा रहेका छन् ।

१२.३६ ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाको दोस्रो चरण अन्तर्गत पाँचौ समूहका लक्षित ३ सय ६० आयोजनाहरूमध्ये ३ सय ४६ वटा समुदायमा संचालनहुने आयोजनाहरूमा निर्माण पूर्वको सामुदायिक तयारी कार्य शुरु भई २ सय ८५ आयोजनाहरूको कार्य प्रायः समाप्त भई निर्माणका लागि डिजाइन र इष्टिमेट प्राप्त हुने क्रममा रहेको छ । बाँकी ६१ आयोजनाहरूको पनि करिब ७० प्रतिशत कार्य सम्पन्न हुने अवस्थामा रहेको छ । छैटौँ समूहका लागि १ सय १८ सहयोगी संस्थाहरू छनौट भैसकेका छन् र ती संस्थाहरूको माध्यमबाट करिब ४ सय ४३ आयोजनाहरू अधिराज्यका ५० जिल्लाहरूमा संचालन हुनेछन् ।

१२.३७ खानेपानी तथा सरसफाई सुविधाबाट वञ्चित जनतालाई सुगम रूपमा सेवाहरू पुऱ्याउन विद्यमान सेवा सुविधाको स्तर वृद्धि गर्ने एवं खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि गर्ने विगतका नीतिलाई आगामी आर्थिक वर्षमा पनि निरन्तरता दिइनेछ । चाँडो सम्पन्न हुने र छिटो प्रतिफल दिने आयोजना संचालनमा जोड दिई क्रमागत आयोजनाहरूको निर्माण गरी सुविधा विस्तार सम्पन्न भैसकेका आयोजनाको दिगो संचालन र संभारको व्यवस्था, पानीको गुणस्तर वृद्धि तथा समग्र खानेपानी तथा सरसफाई आयोजनाको संचालनमा स्थानीय निकाय एवं उपभोक्ता वर्गको साभेदारी अभिवृद्धि गर्न जोड दिइएको छ । खानेपानी सुविधा विस्तारको लागि सरकारी प्रयास मात्र पर्याप्त नहुने हुँदा संभाव्यताको आधारमा स्थानीय निकायहरू, गैर-सरकारी संघ संस्था र निजी क्षेत्रको संलग्नताबाट समेत सुविधा विस्तारको नीति अवलम्बन गरिएको छ । सामुदायिक व्यवस्थापनको अवधारणालाई सुनिश्चित गर्न आयोजना कार्यान्वयनमा लाग्ने खर्चको कम्तीमा २० प्रतिशत रकम समुदायले व्यहोर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ भने पिछडिएका वर्गप्रति लक्षित समुदायका हकमा सो रकम १० प्रतिशत मात्र हुने नीति लिइएको छ । खानेपानी सुविधाबाट अपेक्षित लाभ तथा जनस्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक प्रभाव सुनिश्चित गर्नका लागि सरसफाई तथा स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रमलाई खानेपानी सुविधाको अभिन्न अंगको रूपमा विकसित गर्न निश्चित रकम छुट्याउने व्यवस्था गरिएको छ ।

आवास तथा शहरी विकास

१२.३८ शहरी विकासका लागि चालू आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा अपनाइएका नीतिलाई आगामी आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा पनि निरन्तरता दिइनेछ । अधिराज्यका विभिन्न शहरी क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधार विकास गर्ने स्थानीय निकाय एवं निजी क्षेत्र र श्री ५ को सरकारको समेत सहभागितामा जग्गा विकासको कार्यक्रम संचालन गरी व्यवस्थित शहरीकरणको विकासद्वारा उत्पादनयोग्य जमिन उपरको अतिक्रमण घटाउने तथा सो सम्बन्धी अध्ययन गर्ने उद्देश्यले **शहरी क्षेत्र विकास तथा बजार केन्द्र अध्ययन कार्यक्रम** लागू गरिएको र यस कार्यक्रम अन्तर्गत चालू आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा विनियोजित १ करोड ४० लाख बजेटबाट आगलागीबाट ध्वस्त भएको फुङ्गलिङ्ग बजारको पुनः निर्माण, घरगर्गा कारोवार ऐन, जग्गा एकीकरण ऐन, जग्गा विकास चक्रकोषको स्थापना, विभिन्न क्षेत्रको भौतिक विकास योजना तर्जुमा जस्ता कार्यहरू संचालन भएका छन् ।

- १२.३९ गाउँ तथा शहरको अन्तरसम्बन्धको अभिवृद्धिको माध्यमद्वारा साना शहरमा शहरी पूर्वाधारको विकासद्वारा शहरी सुविधामा वृद्धिगरी भविष्यमा नगरपालिकाको लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्ने, शहरी क्षेत्रमा वसाइ सराइको क्रम घटाउने, ग्रामीण पूर्वाधारको विकास गरी उत्पादित वस्तुको बजार विकासद्वारा ग्रामीण गरिबी घटाउने उद्देश्यले **साना शहर बजार विकासबाट ग्रामीण विकास** भन्ने कार्यक्रम संचालन गरिएको छ। चालु आर्थिक वर्ष २०६९/६२ मा यस कार्यक्रमको लागि विनियोजित २ करोड ५० लाख बजेटबाट विभिन्न २९ स्थानमा शहरी ग्रामीण अन्तरसम्बन्ध विकास गर्न पूर्वाधार सुधार कार्यक्रम संचालन गरिएका छन्।
- १२.४० नगरपालिकाको प्रत्यक्ष संलग्नता तथा जनसहभागिताको आधारमा बढी भन्दा बढी जनतालाई शहरी विकास योजना तर्जुमामा आवश्यक स्रोत र साधन निश्चित गरी तोकिएको समय भित्र सम्पन्न हुने गरी योजना एवं कार्यक्रमहरूको तर्जुमा गर्न एकीकृत कार्यमूलक योजना चालु गरिएको छ। चालु आर्थिक वर्ष २०६९/६२ मा यस कार्यक्रम अन्तर्गत रु. २५ लाख ४५ हजार बजेट विनियोजन भई राष्ट्रिय शहरी नीति तर्जुमा गर्ने, भौतिक विकास योजना तर्जुमा गर्ने, लेखनाथ नगरपालिकाको आवधिक योजना तयार गर्ने मेची, इनरुवा, इलाम र जनकपुर नगरको डिजिटल नक्सा तयार गर्ने, चारवटा नगरपालिकाको आवधिक योजना परिमार्जन गर्ने जस्ता कार्यहरू भएका छन्।
- १२.४१ दिगो विकासको अवधारणा अनुसार विभिन्न सांस्कृतिक तथा धार्मिक क्षेत्रहरूको मर्मत सम्भार तथा वातावरण संरक्षण समेतलाई ध्यानमा राखी चालु आर्थिक वर्ष २०६९/६२ मा विशेष भौतिक तथा पूर्वाधार क्षेत्र विकास आयोजना संचालन गरिएको छ र यो योजना अन्तर्गत श्री ५ को सरकारको रु. २५ लाख र वैदेशिक स्रोतबाट रु. ५५ लाख गरी जम्मा रु. ८० लाख बजेट विनियोजन भएको छ। यस योजना अन्तर्गत गुरुयोजना तयार गरी चाँगुनारायण, सूर्यविनायक, वज्रयोगिनी, पुरानो गुहेश्वरी, गोकर्णेश्वर क्षेत्रको भौतिक पूर्वाधार विकास तथा मन्दिर क्षेत्र संरक्षण सुधारको काम भएको छ। अधिराज्यमा घोषित ५ वटा नमूना शहरमा भौतिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने, काठमाडौं टुडिखेल फेन्सिड कार्य चालू राख्ने, पुराना बस्तीहरूको वसोवास सुधारको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने, हरिसिद्धि उपनगर विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने र नगर विकास समितिलाई पूँजीगत तथा संचालन अनुदान प्रदान गर्ने कार्यको लागि शहरी विकास आयोजना संचालन गरिएको छ। यस कार्यक्रम अन्तर्गत चालू आर्थिक वर्षमा रु. ३ करोड १६ लाख ५ हजार बजेट विनियोजन भई धनकुटा, काठमाडौं, पाल्पामा शहरी पूर्वाधार विकास गर्ने, उपत्यकामा ३ वटा पुराना बस्तीहरूमा पूर्वाधार विकास गर्ने, उपत्यकामा बाहिरी चक्रपथ निर्माण गर्ने कार्यका साथै अधिराज्यका २९ स्थानमा शहरी वातावरण सुधार कार्यक्रम संचालन गरिएको छ।
- १२.४२ चालु आर्थिक वर्ष २०६९/६२ मा विष्णुमती लिंकरोड आयोजना, म्याङलुङ बजार पुनः निर्माण योजना, शहरी वातावरण सुधार आयोजना र भवन निर्माण संहिता र सरकारी भवन निर्माण आयोजनाहरू चालु छन्। यी आयोजनाहरूलाई चालु आर्थिक वर्ष २०६९/६२ मा क्रमशः रु. ९४ लाख ३५ हजार, रु. ८० लाख, रु. ११ करोड र १ करोड ६० लाख बजेट विनियोजन भएको छ।

महिला, श्रम तथा सीप विकास तथा बालबालिका एवं समाजकल्याण

१२.४३ महिलाहरूको सशक्तीकरण, लैङ्गिक समानता एवं मूलप्रवाहीकरणका लागि उनीहरूको उत्थान एवं विकास गर्न र नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा गरेका प्रतिबद्धतालाई परिपूर्ति गर्न नीतिगत, संस्थागत र कानूनी व्यवस्था गरी विविध कार्यक्रमहरूको माध्यमबाट महिलाहरूको हालको स्थिति र अवस्थामा सुधार गर्ने प्रयासहरू भएका छन् । महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि, वेइजिङ्ग घोषणापत्रमा व्यक्त प्रतिबद्धता अनुरूप तयार गरिएका राष्ट्रिय कार्ययोजनाहरू मन्त्रालय मातहतका निकायहरू र अन्य सम्बद्ध सरकारी र गैर सरकारी निकायहरूका माध्यमबाट कार्यान्वयन भई रहेका छन् । महिला सशक्तीकरण तथा विकासका लागि नीतिगत सुधार गर्ने क्रममा सार्वजनिक प्रशासनका क्षेत्रमा महिलाहरूलाई नीति निर्माण तहमा पुऱ्याउन विशेष तयारी कक्षाहरू संचालन गरिएका छन् । महिलाहरूको आय आर्जन गर्ने कार्यमा सघाउ पुऱ्याउने अभिप्रायले ७५ वटै जिल्लाहरूमा महिला विकास कार्यक्रम अन्तर्गत गठन गरिएका महिला समूह मार्फत विभिन्न सीप विकास तालिमहरू प्रदान गरिएको छ । यसरी महिलाहरूको आय आर्जनको लागि गैर-सरकारी निकायहरूलाई परिचालन गरी कार्यक्रम संचालन गरिएका छन् । सरकारी र गैर-सरकारी निकायहरूका बीच समन्वय ल्याउन नीतिगत व्यवस्था गरिनुका साथै आगामी बजेट तथा लेखा परीक्षणका सम्बन्धमा लैङ्गिक अवधारणा अगाडि बढाइएको छ । महिला विरुद्धका विभेदपूर्ण कानूनहरूलाई समतामूलक बनाउन सो सम्बन्धी विधेयक तयार गरिनुका साथै घरेलु हिंसा नियन्त्रण र राष्ट्रिय महिला आयोग स्थापना सम्बन्धी विधेयक तर्जुमा गरिएको छ । संस्थागत सुधारका सन्दर्भमा मन्त्रालयहरूमा लैङ्गिक सम्पर्क बिन्दुहरूको स्थापना गरिएको छ । महिला बालबालिका, अपाङ्गका साथै जेष्ठ नागरिकहरूका सम्बन्धमा जिल्ला स्तरमा सरकारी र गैर-सरकारी निकायहरूबाट संचालन गरिएका कार्यक्रमहरूमा समन्वय ल्याउन सहजकर्ता, समन्वयकर्ता तथा सम्पर्कसूत्रका रूपमा सम्पर्क निकाय तोक्ने काम भैसकेको छ । महिलाहरूको सशक्तीकरण तथा विकासका लागि लिइएका नीति तथा कार्यक्रम अनुरूप घरेलु हिंसा नियन्त्रणका लागि इलाम, बारा र पर्वत जिल्लाहरूमा ५०/५० जना विभिन्न सम्बद्ध क्षेत्रका व्यक्तित्वहरूको सहभागिता गराई जनजागरण गोष्ठी संचालन गरिएको छ । प्रशासनिक क्षेत्रमा महिलाहरूको सहभागिता बढाउन लोक सेवा आयोगबाट लिइने ना.सु. स्तरको परीक्षाको तयारीका लागि धनकुटा, दाङ्ग र पाल्पा जिल्लामा तयारी कक्षाहरू संचालन भएका छन् । महिलाहरूमा हुने घरेलु हिंसा नियन्त्रणका लागि पीडित महिलाहरूको आश्रयका लागि २ वटा गैसहरूलाई कार्यक्रम गर्न आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराइएको छ । चेलिबेटी बेचबिखन नियन्त्रणका लागि प्रभावित २६ जिल्लाहरूका जिल्ला कार्य समितिहरूलाई अनुदान दिइनुका साथै द्वन्द्वपीडित एकल महिला समूहलाई सीपमूलक तालिम संचालन गर्न अनुदान उपलब्ध गराइएको र लैङ्गिक समानता र महिला सशक्तीकरणका पक्षमा विशेष योदान पुऱ्याउने पत्रकारहरूलाई पुरस्कृत गर्ने कार्य भएको छ । यसका अतिरिक्त पद्म कन्या क्याम्पसमा महिला विषयको अध्ययन गर्ने १० जना छात्राहरूलाई छात्रवृत्ति प्रदान गरिएको, विभिन्न मन्त्रालय तथा निकायमा लैङ्गिक केन्द्रबिन्दुहरू सम्मिलित बैठकहरू निरन्तर रूपमा संचालन गरिएको छ ।

१२.४४ सामाजिक सुरक्षा तथा सुधारका सम्बन्धमा विगत वर्षहरूमा अवलम्बन गरिएका नीतिहरूलाई निरन्तरता दिई नीतिगत, कानूनी र संस्थागत सुधारका सम्बन्धमा अपाङ्ग तथा जेष्ठ नागरिकहरूको हकहितका लागि दशौं योजनाले अवलम्बन गरेका नीति, लक्ष्य र योजना अनुसार कार्यक्रमहरू संचालन भइरहेका छन् । यस्ता कार्यक्रमहरूबाट सम्बन्धित क्षेत्रमा सहभागिता, तालिम तथा उपचार लगायतका सेवाहरू प्रदान गरिनका साथै यस्ता कार्यक्रम संचालन गर्ने निकायहरूलाई अनुदान उपलब्ध गराई कार्यक्रम संचालनमा टेवा पुऱ्याइदै

आएको छ । अपाङ्गहरूलाई समुदायमा पुनर्स्थापना गर्ने सन्दर्भमा उनीहरूको आय आर्जनका लागि सहयोग उपलब्ध गराइएको छ । सामाजिक सुरक्षा तथा सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत ६५ जना अपाङ्गहरूलाई सीपमूलक तालिम प्रदान गरिएको, जेष्ठनागरिक उपचार सेवा कार्यक्रम अन्तर्गत अधिराज्यका २८ जिल्लाहरूमा उपचार सेवा कार्यक्रम संचालन गरिएको छ । अपाङ्गहरूको पुनर्स्थापना कार्यक्रम ६ जिल्लाहरूमा संचालन गरिएको छ । यसै सन्दर्भमा नेपाल अपाङ्ग संघलाई ८ जिल्लामा कार्यक्रम संचालन गर्न सरिक गराइएको छ । ३४ जना बृद्धबृद्धाहरूलाई आश्रयका लागि समाज कल्याण केन्द्र बृद्धाश्रममा पठाइनुका साथै विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरूलाई अनुदान प्रदान गरिएको छ ।

१२.४५ बालबालिकाको शारीरिक, बौद्धिक, सामाजिक र मनोवैज्ञानिक विकासको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दै शोषण र भेदभावबाट मुक्त गरी बाल अधिकारको संरक्षण र प्रबर्द्धन गर्ने दीर्घकालीन उद्देश्य रहेको छ । त्यसको लागि बालअधिकार सापेक्ष कानूनी, संस्थागत र संरचनागत सुदृढीकरणको कार्यलाई अगाडि बढाउने नीति अवलम्बन गरिएको छ । यसका लागि सरकारी, गैरसरकारी निकायहरूका साथै नागरिक सामज र निजी क्षेत्रलाई समेत बालअधिकारमुखी कार्यक्रम संचालन गर्न उन्मुख गराइएको छ । बालबालिकाको हक अधिकार संरक्षणका लागि शिक्षा र स्वास्थ्य सुनिश्चित गरी पोषण स्थिति सुधार गर्ने र बालबालिकाको जन्मदर्ता सुनिश्चित गरी बालबालिकाको विकासका लागि बाल सहभागिता वृद्धि गर्ने क्षेत्रगत लक्ष्यहरू लिइएको छ । बाल अधिकार, संरक्षण र विकासका लागि लिइएका लक्ष्य नीति तथा कार्यक्रम अनुरूप मन्त्रालय तथा मातहतका निकायहरूका साथै गैर सरकारको क्षेत्र, नागरिक समाज र निजी क्षेत्रबाट समेत विविध कार्यक्रमहरू संचालन भएका छन् । यसरी संचालन गरिएका मुख्य मुख्य कार्यक्रमहरूमा सडक बालबालिका पुनर्स्थापना कार्यक्रम अन्तर्गत गैर-सरकारी निकायलाई अनुदान दिई सोबाट मोटर मेकानिक, अटोमेकानिक लगायतका प्राविधिक तालिम प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । अनाथ बालबालिकाहरूलाई संरक्षण दिने सन्दर्भमा मन्त्रालय मातहत विराटनगर, राजविराज, वीरगञ्ज र बुटवल समेत ४ स्थानमा २७ जनाका दरले र महेन्द्रनगरमा गैर सरकारी निकायबाट समेत बाल कल्याण गृह संचालनमा रहेका छन् । बालसुधार गृह सानोठिमी, भक्तपुरमा थुनुवा, कैद ठेकिएका, लागुपदार्थको कुलतमा लागेका तथा जेलमा परेका बाबु आमाका सन्तान बालबालिकाहरू राख्नु बालसुधार गृह संचालनमा रहेका छन् । बालअधिकार, बाल पैरवी, बालकानून संशोधन, बालश्रमिक एवं निकृष्ट बालश्रम उन्मूलन सम्बन्धी कार्यगर्न बालबालिकाका निमित्त गैससहरूको महासंघ नेपाललाई कार्यक्रमका आधारमा अनुदान दिने व्यवस्था गरिएको छ । आपतकालीन राहत कार्यक्रम अन्तर्गत द्वन्द्वबाट प्रभावित १८ जिल्लाका १ सय ८० जना बालबालिकाहरूलाई खान, बस्न र पढ्नका लागि प्रति महिना प्रति बालबालिका रु. १ हजारका दरले अनुदान उपलब्ध गराइएको छ । उनीहरूको पुनर्स्थापनाको लागि सम्बन्धित बालमन्दिरमा आश्रयका लागि कार्यक्रम संचालनगरी निरन्तरता दिइएको छ । द्वन्द्वपीडित बालबालिकाका लागि उपयुक्त नीति तथा कार्यक्रम सहित सुभाष पेशगर्न केन्द्रीय बालकल्याण समितिका कार्यकारी निर्देशकको संयोजकत्वमा एक समन्वय समिति गठनगरी सो कार्यका लागि समिति कार्यरत रहेको छ । संयुक्त राष्ट्र संघको साधारण सभाको बालअधिकार सम्बन्धी दोस्रो विशेष सम्मेलनमा पारित भएको बालबालिकाका लागि सुहाउँदो विश्व घोषणा पत्रमा भएको प्रतिवद्धता अनुरूप बालबालिकाका लागि १० वर्षे राष्ट्रिय कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयनमा रहेको छ । द्वन्द्व प्रभावित बालबालिकाको संरक्षण तथा विकासका लागि २५ जिल्लाका द्वन्द्वप्रभावित बालबालिका संरक्षण तथा विकास कार्यक्रम संचालन भइरहेको छ ।

१२.४६ संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रमको सहयोगमा महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय अन्तर्गत सन् १९९८ देखि संचालित लैङ्गिक समताका लागि मूलप्रवाहीकरण कार्यक्रम अधिराज्यका विभिन्न १६ जिल्लाहरूमा संचालित छ । यस कार्यक्रमले लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण गर्ने उद्देश्य अनुरूप निम्न क्षेत्रहरूमा आफ्ना कार्यक्रम संचालन गर्दै आइरहेको छ । समुदायका महिला तथा पुरुष खासगरेर पिछडिएका र अल्पसंख्यकहरूमा महिला अधिकार, मानव अधिकार, लैङ्गिक विभेद, महिला पुरुष सम विकास र महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि सम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम अनुरूप ५ सय २६ जना महिला र १ सय ४१ जना पुरुषहरूलाई महिला विरुद्धहुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि सम्बन्धी प्रशिक्षण दिइनुका साथै २ सय ११ जना महिला र ५० जना पुरुषहरूलाई मानव अधिकार सम्बन्धी प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ । यसका अतिरिक्त महिला पुरुष सम विकास सम्बन्धी विषयमा १ सय ६३ जना महिला र ६९ जना पुरुषहरूलाई नियमित अभिमुखीकरण र कार्यक्रम लागू भएका क्षेत्रका २ सय ९ जना महिला र २ सय २७ जना पुरुषहरूलाई विविध विषयमा अभिमुखीकरण कार्यक्रम संचालन गरिएको छ । यस बाहेक कार्यस्थलका ५ सय ४८ जना महिला र पुरुषहरूलाई समेत लैङ्गिक सचेतना सम्बन्धी प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ । लैङ्गिक सचेतना र भेदभाव विरुद्ध आमसंचार मार्फत जनवकालत अभियानका लागि (छाउपडी) नामको वृत्तचित्र र “सुदूर पश्चिमाञ्चलका महिलाहरूको आवाज नामक” गीती क्यासेट तथा रेडियोबाट “बराबरी” कार्यक्रम ५२ श्रृंखला प्रसारण गरिएको छ । स्रोत र सेवामा पहुँच नपुगेका, पिछडिएका र अल्पसंख्यक समुदायहरूको पहुँच पुऱ्याउने र समुदायमा उपलब्ध हुन सक्ने सेवा सुविधा, स्रोत र साधन प्राप्त गर्न उनीहरूलाई सक्षम बनाउने कार्यक्रम अनुसार ७ सय ७ जना महिला र २ सय १ पुरुषलाई समूह परिचालन तथा सामाजिक विकास विषयमा अभिमुखीकरण प्रदान गरिएको छ, यसका अतिरिक्त यस कार्यक्रम अनुरूप १६ जिल्लाका कार्यक्रम अधिकृत, स्थलगत अनुसन्धानकर्ताहरूलाई समेत सम्बन्धित विषयमा प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ । यस कार्यक्रम अनुरूप १३ जिल्लाहरूमा आधारभूत सर्वेक्षण र १ सय २६ वटा नयाँ समूह गठन भएका छन् । यस बाहेक कार्यक्रम संचालन भएका स्थानहरूमा प्रौढ शिक्षा कार्यक्रम संचालन, २ जिल्लाहरूमा बाखा सहयोग, २ जिल्लामा तरकारी खेतीका लागि पानी तान्ने पम्प, एच.आइ.भी, एड्स तालिम, प्रजनन स्वास्थ्य र समूहका ४ सय १५ जना महिला तथा ५१ जना पुरुष सदस्यहरूलाई बचत तथा ऋण संचालन सम्बन्धी १ दिने प्रशिक्षण दिने कार्य सम्पन्न गरिएको छ । यस्ता समूहहरूलाई विभिन्न व्यवसायहरू संचालन गर्न यस कार्यक्रमबाट रु. ६ लाख ८३ हजार विउ पूँजीका रूपमा वितरण गरिएको छ । पिछडिएका र अल्पसंख्यक समुदायप्रतिको अपहेलना र उत्पीडन खासगरेर महिला विरुद्ध हुने हिंसाबाट सिजित विवादको समाधान गर्न शान्तिपूर्ण उपायहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने कार्यक्रम अनुरूप सामुदायिक मध्यस्थता समितिहरूलाई अभिमुखीकरण गरिनुका साथै छुवाछुत र विभेद उन्मूलनका लागि सेवा प्रदान गर्न स्थानीय स्तरमा सामुदायिक मध्यस्थता समिति गठन भएका छन् । यस्ता सामुदायिक मध्यस्थता समितिहरूबाट मुद्दाहरूमा मध्यस्थता गरेको, सम्बन्धित निकायका व्यक्तिहरूलाई सो सम्बन्धमा प्रशिक्षण प्रदान गरिएको र विभिन्न संचार माध्यमहरूमा प्रचार-प्रसार गर्ने काम भएको छ । लैङ्गिक पक्षहरूलाई सम्बोधन गर्न स्थानीय निकायहरूको क्षमता सुदृढ गर्ने कार्यक्रम अन्तर्गत लैङ्गिक बजेट र लेखा परीक्षण सम्बन्धी पुस्तिका प्रकाशन र वितरण गरिएको, सम्बन्धित व्यक्तिहरूलाई यस विषयमा प्रशिक्षण प्रदान गरिएको, जिल्लास्थित सरकारी कार्यालयहरूमा लैङ्गिक सम्पर्कविन्दु स्थापना गरिनुका साथै कार्यक्रम लागू भएका १६ जिल्लाहरूमध्ये ३ वटा जिल्लाहरूमा लैङ्गिक तथा बाल अधिकार मूलप्रवाहीकरण समन्वय समिति समेत गठन गरिएका छन् । राष्ट्रिय स्तरमा लैङ्गिक

मूलप्रवाहीकरणका लागि आवश्यक संरचनाको संस्थागत विकास गर्ने कार्यक्रम अन्तर्गत सम्बद्ध निकायका व्यक्तिहरु बीच अन्तरक्रिया, अभिमुखीकरण गरिनका साथै स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठानलाई राष्ट्रिय स्तरमा लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणको संयन्त्र र प्रक्रियालाई संस्थागत गर्ने कार्य शुरु गरिएको छ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत केन्द्रीय महिला कानूनी सहायता समितिद्वारा १ सय २ वटा मुद्दाहरुमा वहस भै सकेको महिला प्रहरी सेवाद्वारा २ सय ५२ जनालाई सेवा प्रदान गरिएको छ । लैङ्गिक समानताका लागि अनुकूल नीतिगत तथा कानूनी संरचना तयार गर्न जनवकालत सम्बन्धमा महिला विरुद्धहुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धिको राष्ट्रिय कार्ययोजना अंग्रेजी भाषामा अनुवाद गरिएको, बेइजिङ्ग घोषणाको उपलब्धिहरुको प्रतिवेदन तयार गरिनका साथै निजामती सेवामा महिलाहरुको सहभागिता बढाउन १ सय ६३ जना शाखा अधिकृत तथा २० जना उप-सचिव र सह-सचिवको तयारीका लागि महिलाहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम संचालन गरिएको छ ।

१२.४७ चेलिबेटी वेचविखन विरुद्ध संयुक्त कार्यक्रम (JIT) अन्तर्गत नुवाकोट र कास्की जिल्लाहरुमा संचालित कार्यक्रमबाट सामुदायिक महिलालाई नेतृत्व विकास तालिम अन्तर्गत १ सय १९ जनालाई प्रशिक्षण प्रदान गरिनका साथै १४ जनालाई प्रशिक्षक प्रशिक्षण पुनर्ताजगीकरण तालिम समेत सम्पन्न गरिएको छ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत पुरानो समूहको क्षमता अभिवृद्धि तथा अन्य समूहहरु गठन गर्ने कार्यक्रम अन्तर्गत नेतृत्व विकास, कृषि, वनविज्ञान लगायत समूहको बैठकद्वारा प्रजातान्त्रिक परिपाटीको सिद्धान्त विकास सम्बन्धी विषयहरुमा ६ सय ८१ जनालाई प्रशिक्षण प्रदान गरिएको छ । कार्यक्रम संचालन स्थलका १८ जना महिलाहरुलाई अध्ययन भ्रमण गराइएको छ भने यस कार्यक्रमबाट संचालित क्रियाकलापहरु मध्ये महिला सहायक कानून स्रोत व्यक्ति जिल्ला तथा गा.वि.स.स्तरमा उत्पादन गर्ने क्रियाकलाप अन्तर्गत नुवाकोट जिल्लामा महिला न्यायिक मन्चको ४७ पटक बैठक बसेको र ४ सय ८२ जनालाई कानूनी साक्षरता विषयको प्रशिक्षण समेत प्रदान गरिएको छ । नुवाकोट र कास्की जिल्लाहरुमा ४१ वटा मुद्दाहरु फछ्यौट भएका छन् । सामुदायिक महिलाद्वारा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने सन्दर्भमा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने विषयमा ३ पटक जनचेतना अभियान संचालन गरिनका साथै १७ जनालाई परामर्श सेवा प्रदान गरिएको छ । चेलिबेटीका लागि ३ वटा राहतगृह संचालनमा रहेका र उद्धार तथा पुनर्स्थापनाका सम्बन्धमा ३ पटक बैठक समेत राखिएको छ । समूहको सूचना प्रणाली विस्तारका लागि १० वटा विभिन्न सामुदायिक तालिम समेत प्रदान गरिएको छ । वैदेशिक रोजगारीमा जाने व्यक्तिलाई आवश्यक सूचना प्रदान गर्न ३ जनालाई प्रशिक्षण दिइएको, ३ वटा स्रोत केन्द्रहरु राष्ट्रिय स्तरमा संचालन गरिएको, २ वटा एच.आइ.भि. एड्स सम्बन्धी प्रशिक्षण संचालन गरिनका साथै महिला विरुद्ध हुने हिंसा नियन्त्रणका सम्बन्धमा जनचेतना जगाउन ७ वटा क्रियाकलापहरु संचालन गरिएका छन् । चेलिबेटी वेचविखन विरुद्ध २ वटा कार्यशाला संचालन गरिएको, ४ वटा संचार अभियान सामग्री उत्पादन गरिएको, ४ वटा संस्थाहरुलाई अनुसन्धानमा सहयोग पुऱ्याइनुका साथै नेपाल र भारतका सीमा क्षेत्रहरुमा १ पटक चेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ । राष्ट्रिय समाधिषकको कार्यालयको कार्ययोजना कार्यान्वयन र वार्षिक प्रतिवेदनको तयारी र छपाइ गरी १२ पटक विभिन्न तालिम, कार्यशाला र बैठक गर्ने कार्य समेत सम्पन्न भएको छ ।

जनसंख्या

१२.४८ आर्थिक विकास तथा सामाजिक सेवाका हरेक क्षेत्रमा जनसंख्या पक्षलाई एकीकरण गरी जनसंख्यासंग सम्बन्धित सरकारी तथा गैर-सरकारी निकायहरुको भूमिका अभूत बढी प्रभावकारी बनाउन जनसंख्या सम्बन्धी दीर्घकालीन योजना (**population prospective plan**) को आवश्यकता महशुस गरी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा अवधारणा पत्र स्विकृत गरी योजना तयार गरिदै छ । चालु आर्थिक वर्षमा संयुक्त राष्ट्र जनसंख्या कोषको आर्थिक सहयोगमा न्यू एरा नामक संस्था मार्फत सम्बन्धित विशेषज्ञहरुबाट तर्जुमा कार्य भईरहेको र यो कार्य आगामी आर्थिक वर्षको पूर्वार्धमानै पुराहुने लक्ष्य लिइएको छ । स्थानीय तहमा जनसंख्या व्यवस्थापन गर्ने सन्दर्भमा सुन्सरी, सप्तरी र रुपन्देही जिल्लाहरुमा स्थानीय तहमा जनसंख्या व्यवस्थापन तथा किशोर किशोरी एवं युवा सम्बन्धी कार्यक्रम स्थानीय निकायको सहयोगमा संचालन गरिएको छ ।

चुनौतीहरू

१२.४९ वर्तमान असहज परिस्थितिले गर्दा आयोजनाहरुले पूर्णरूपमा सफलता प्राप्त गर्न नसकेको अवस्थामा दशौं योजनामा साक्षरता प्रतिशत (१५ वर्षमा) ७० प्रतिशत पुऱ्याउने भनी लिइएको लक्ष्य पूर्ति गर्न कठिनाई देखिएकाले निकै मेहनत गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

१२.५० खानेपानीमा प्रत्येक वर्ष तोकिएको लक्ष्यको ९६ प्रतिशत भन्दा बढी भौतिक प्रगति हुँदा पनि वार्षिक करीव ०.५ प्रतिशत जनसंख्यालाई मात्र खानेपानीको सुविधा पुऱ्याउन सकिएको अवस्था र वर्तमान असहज परिस्थितिलाई दृष्टिगत गर्दा दशौं योजना अवधिमा सो सुविधा ७१.६ प्रतिशतबाट ८५ प्रतिशत जनसंख्यामा पुऱ्याउने लक्ष्य अनुसार प्रगति गर्नका लागि तदनु रूप कार्यान्वयन क्षमतामा अभिवृद्धि गरी पर्याप्त साधन स्रोतको सुनिश्चिततामा विशेष ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ ।

१२.५१ त्रि.वि.वि. लगायत अन्य विश्व विद्यालयहरुको शिक्षा क्षेत्रमा देखिएका कमजोरी समाधान गर्ने प्रयास आर्थिक अवस्था कमजोर भएका कारणले सार्थक हुन नसकेको, उच्च शिक्षा अध्ययनार्थ विद्यार्थीहरु विदेश पढ्न जाने प्रकृतिमा वृद्धि भएको र विश्व विद्यालयबाट प्रमाण पत्रतह **phase out** र उ.मा.वि. मा **phase in** गर्ने कार्यले मूर्तरूप लिन नसक्नु समस्या भएकोले सो हटाउनु जरुरी छ ।

१३. आर्थिक तथा संरचनात्मक सुधार

समष्टिगत आर्थिक ढाँचा र आर्थिक वृद्धिदरको प्रक्षेपण

१३.१ नेपाल समष्टिगत आर्थिक ढाँचा (Nepal macro economic model) एशियाली विकास बैंकको प्राविधिक सहयोगमा संचालित प्रभावकारी सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनको लागि संस्थागत सुदृढीकरण परियोजना अन्तर्गत तयार पारिएको हो । अर्थतन्त्रको समष्टिगत माग पक्षलाई हेरी तयार पारिएको यो ढाँचाले सुप्रसिद्ध अर्थशास्त्री किन्स (Keynes) को विचारसंग सम्बन्ध राख्छ । यसले अर्थतन्त्रका नीतिगत पक्षमा लिइने निर्णयहरु वारे विभिन्न पूर्वानुमानलाई आधार मानेर त्यसबाट आर्थिक वृद्धिदरका साथै अन्य समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरुमा पर्न जाने प्रभावको अनुमान गर्दछ । तर आपूर्ति पक्षबाट तयार पारिएका यस्तै मोडेलहरुमा भने केही पक्षहरुको पूर्वानुमान गर्नु अप्ठ्यारो छ । उदाहरणार्थ, कृषि उत्पादनलाई प्रभाव पार्ने मौसमको पूर्वानुमान लगाउन गाह्रो छ र यो नीति निर्माताहरुको नियन्त्रण भन्दा बाहिरको कुरा हो । यसमा मध्यम खालका ३७ समीकरणहरु छन् जसमध्ये २० समीकरणहरु प्रभाव/व्यवहारजन्य छन् भने १७ पारिभाषिक रुपमा सम्बन्ध राख्ने (identities) छन् । यसमा ३७ आन्तरिक र २२ वहिर्मुख चलहरु (variables) लिइएका छन् र यिनीहरु मध्ये पाँचलाई नीतिगत निर्णय लिन सकिने चलहरुको रुपमा पहिचान गरिएका छन् ।

१३.२ यसमा समावेश भएका प्रमुख पाँच क्षेत्रहरु अन्तिम मागको क्षेत्र, मूल्य, मुद्रा तथा कर्जा, सरकारी र शोधनान्तर क्षेत्र रहेका छन् । नीतिगत पक्षमा लिइने कुनै निर्णयलाई लागू गर्ने सन्दर्भमा यसले समस्त अर्थतन्त्रलाई यसै मोडलभित्रको समीकरणको अधीनमा रही कस्तो प्रभाव पार्दछ र त्यसबाट अर्थतन्त्र कुन अवस्थामा रहन जान्छ भन्ने कुराको अनुमान लगाउँदछ । यसबाट बाह्य स्रोतबाट व्यहोरिने सरकारी खर्चको माग मात्र प्रभावित हुने नभै निजी क्षेत्रको लगानीलाई समेत प्रभावित पारेको हुन्छ । यस अध्यायमा नेपाल म्याक्रो मोडेलको आधारमा आर्थिक वर्ष २०६२/६३ को लागि आर्थिक वृद्धिदरको प्रक्षेपण गरिएको छ । यसरी आर्थिक वृद्धिदर प्रक्षेपण गर्दा सरकारी खर्चलाई (पुरानै शीर्षकहरु अनुसार) निम्नानुसार चार भागमा पूर्वानुमान गरिएको छ:

१३.२.१ न्यूनतम वृद्धिमा आधारित प्रक्षेपण: सन् २००२/०३ र २००३/०४ मा भएको सरकारी खर्चको स्तर र त्यसको दरलाई आधार मानी तयार पारिएको यस प्रक्षेपणमा आर्थिक वृद्धिदर १.५७ प्रतिशतले मात्र बढ्ने पाइएको छ । यो प्रक्षेपण अनुसार खर्च घट्ने क्रममा रहेको र यस अनुसार आगामी आर्थिक वर्षमा विकास खर्च रु. ४७ अर्ब ६८ करोड र साधारण खर्च रु. ६५ अर्ब ३६ करोड रहने अनुमान छ । राजस्व रु. ६७ अर्ब ४ करोड पुग्ने अनुमान छ जसमध्ये रु. ५३ अर्ब १५ करोड कर राजस्व हुनेछ ।

१३.२.२ दीर्घकालीन वृद्धिमा आधारित प्रक्षेपण: यस म्याक्रो मोडेलको प्रयोगबाट सन् १९७४/७५ देखि हालसम्मका तथ्याङ्कहरुलाई तथा यस अवधिमा भएको सरकारी खर्चको औसत वृद्धिदरलाई आधार मानी यो प्रक्षेपण तयार गरेको छ । यस अनुसार विकास खर्च अर्थात् पूँजीगत खर्च रु. ५० अर्ब ११ करोड रहन जाने अनुमान छ ।

त्यसैगरी आर्थिक वृद्धिदर ४.८७ प्रतिशत रहने अनुमान छ । साधारण खर्च भने रु. ७३ अर्ब ४ करोड रहने छ । राजस्व रु. ६८ अर्ब ८६ करोड पुग्ने अनुमान छ र त्यसमध्ये रु. ५५ अर्ब ४४ करोड कर राजस्वबाट उठ्ने छ । बजेट घाटा कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको ६.०८ प्रतिशत पुग्ने अनुमान गरिएको छ ।

१३.२.३ **उच्च वृद्धिमा आधारित प्रक्षेपण:** यो प्रक्षेपण पछिल्ला वर्षहरूमध्ये सरकारी खर्चको वृद्धिदर सबैभन्दा उच्च रहेको आर्थिक वर्षलाई आधार मानी तयार पारिएको छ । यस अनुसार विकास खर्च रु. ५४ अर्ब ७५ करोड पुग्ने अनुमान छ र यो १९९६/९७ को वृद्धिदरमा आधारित छ । साधारण खर्च रु. ६५ अर्ब ५२ करोड पुग्ने अनुमान छ । यसबाट कूल गार्हस्थ्य उत्पादन वृद्धिदर ७.८७ प्रतिशत पुग्ने अनुमान गरिएको छ ।

१३.२.४ **प्रस्तावित विकास खर्चमा आधारित:** श्री ५ को सरकारले विभिन्न मन्त्रालयहरूलाई २०६१/६२ को बजेट बनाउने प्रयोजनको लागि बजेटको अधिकतम सीमा उपलब्ध गराए अनुसार विकास खर्च रु. ४९ अर्ब ६४ करोड र साधारण खर्च रु. ७२ अर्ब ७० करोड पुर्‍याउने लक्ष्य राखिएको छ । यस्तो नीतिगत रूपमा निर्धारित सरकारी खर्चको स्तर अनुसार आर्थिक वृद्धिदर ४.५१ प्रतिशत पुग्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । शान्ति सुरक्षामा अत्यधिक सुधार आउने सोचाइमा यो परिदृश्य (scenario) तयार भएको हो ।

मन्जूषा: १३(१)				
आर्थिक वर्ष २०६२/६३ का लागि विभिन्न सरकारी खर्चको स्तरमा प्रक्षेपित आर्थिक वृद्धिदर				
	न्यून वृद्धिदर	दीर्घकालीन वृद्धिदर	उच्च वृद्धिदर	प्रस्तावित खर्चमा आधारित वृद्धिदर
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वृद्धिदर (प्रतिशतमा)	१.५६	४.८७	७.८७	४.५१
विकास खर्च	४७.६८१ अर्ब	५०.१०६ अर्ब	५४.७४९ अर्ब	४९.६४५ अर्ब
साधारण खर्च	६५.३५६ अर्ब	७३.०४० अर्ब	६५.५८१ अर्ब	७२.७०१ अर्ब
राजस्व	६७.०४२ अर्ब	६८.८५६ अर्ब	७३.६७४ अर्ब	६८.५९४ अर्ब
घाटा (कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँगको प्रतिशतमा)	-४.९४	-६.०८	-४.६३	-६.०५
सरकारी खर्चलाई प्रमुख नीतिको रूपमा लिइएका यी प्रक्षेपणहरूमा ती खर्चहरूको वृद्धिदर निम्नानुसार रहेका छन्:				
	न्यून वृद्धिदर	दीर्घकालीन वृद्धिदर	उच्च वृद्धिदर	प्रस्तावित खर्चमा आधारित वृद्धिदर
विकास खर्च	१.२२	६.३७	१६.२२	५.३९
साधारण खर्च	११.६५	२४.७८	१२.०३	२४.२०

स्रोत: ADB TA/Nep-4017 Project, अर्थमन्त्रालय

१३.३ सरकारी खर्चलाई शान्ति सुरक्षाको असहज परिस्थितिले प्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित गरेको देखिएको छ । सरकारी खर्चको दीर्घकालीन वृद्धिदर ६.३७ प्रतिशत रह्यो भने हालैका वर्षहरूमा यसमा देखिएको घटदो क्रमलाई ध्यानमा राख्दा यस्तो खर्च १.२२ प्रतिशतले मात्र बढ्न सकेको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष १९९६/९७ मा यसको वृद्धिदर १६.२२ प्रतिशतसम्म पुगेको थियो । यी विभिन्न परिदृश्यहरूबाट सरकारी खर्चको न्यूनतम वृद्धि आंकलन गर्न कठिन देखिन्छ । के स्पष्ट हुन्छ भने नेपालको लागि स्वाभाविक रूपले हासिल गर्न सकिने न्यूनतम वृद्धिदर निर्धारण गर्नु सम्भव छैन । शान्ति सुरक्षाको परिस्थिति विग्रियो भने आर्थिक वृद्धिदर ऋणात्मक हुन सक्ने संकेत देखिएको छ । विकासको प्रयासलाई अगाडि वढाउन सरकारी खर्च प्रमुख माध्यम हो र निजी क्षेत्रको लगानी समेत सरकारी विकास खर्चबाट प्रभावित छ । त्यसकारण सरकारी विकास खर्च बढाउनको लागि आवश्यक वातावरण र प्रक्रिया तयार पार्नु नितान्त आवश्यक छ । आउँदो तीन वर्षका लागि आर्थिक वृद्धिदरको प्रक्षेपणबाट यो कुरा अब्ब बढी स्पष्ट हुन्छ:

तालिका १३ (क) : वृद्धिदरको प्रक्षेपण

(प्रतिशतमा)

	न्यून वृद्धिदर	दीर्घकालीन वृद्धिदर	उच्च वृद्धिदर	प्रस्तावित खर्चमा आधारित वृद्धिदर
२००५/०६	१.५६	४.८७	७.८७	४.५१
२००६/०७	-२.७६	२.७६	७.४५	२.७६
२००७/०८	-३.४२	३.९३	९.२७	३.९२

स्रोत: ADB TA/Nep-4017 Project, अर्थमन्त्रालय

आर्थिक कूटनीति

१३.४ कम विकसित मुलुकहरूको अर्थतन्त्रमा वैदेशिक सहायताले प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्ने गरेको छ । वैदेशिक सहयोगको अभिवृद्धि गर्नेतर्फ आर्थिक कूटनीतिलाई एक सशक्त माध्यमको रूपमा हेर्ने गरिएको पाइन्छ । नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा वैदेशिक सहयोगले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै आएको पक्षलाई नकार्न सकिन्न । दशौं योजना (२०५९-६४) ले परिलक्षित गरे अनुरूपको आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्नुका साथै हासिल भएको आर्थिक वृद्धिदरलाई स्थायित्व दिनको लागि आर्थिक कूटनीतिको माध्यमबाट वैदेशिक सहायतामा अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

१३.५ विश्वका विभिन्न राष्ट्रहरूबीच आर्थिक सम्बन्धलाई अब्ब बलियो तथा विस्तारित गर्ने उद्देश्यले आर्थिक कूटनीति (economic diplomacy) सम्बन्धी धारणाको विकास भएको हो । आर्थिक कूटनीति भनेको राष्ट्रको वैदेशिक नीतिमा आर्थिक आयाम (economic dimension) लाई समेत महत्व दिँदै आफ्नो राष्ट्रको आर्थिक आवश्यकता प्रवर्द्धन गर्नको निम्ति बाहिरी विश्वसँग सहयोग आदानप्रदान गर्नु हो । आर्थिक कूटनीतिको प्रमुख उद्देश्य भनेकै आफ्नो राष्ट्रको राष्ट्रिय आकांक्षाको विस्तारका निम्ति मित्रराष्ट्रहरू तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरूसँग अर्थतन्त्रका विविध क्षेत्रहरू जस्तै व्यापार, पर्यटन, लगानी, प्राविधिक तथा आर्थिक सम्बन्ध आदिको विषयमा समन्वय गर्नु हो । श्री ५ को सरकारले देशको आर्थिक कूटनीतिलाई अब्ब

प्रभावकारी र परिणाममुखी बनाउन नीतिगत पहल गर्दै आइरहेकोछ । यसै सन्दर्भमा, नेपालको आर्थिक कूटनीति अन्तर्गत विभिन्न छ क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिइएको छ । ती क्षेत्रहरूमा पर्यटन, व्यापार, वैदेशिक लगानी, वैदेशिक रोजगारी, आर्थिक विकासमा गैर-आवासीय नेपालीहरू (NRN) को सहभागिता तथा सूचना एवं सञ्चार प्रविधिको विकास रहेका छन् ।

- १३.६ आर्थिक कूटनीतिलाई प्रभावकारी ढंगबाट संचालन गर्न सुझाव पेश गर्ने गरी श्री ५ को सरकारले गठन गरेको उच्चस्तरीय कार्यदल (**high level task force**) ले सरकार समक्ष २०५२ सालमा आफ्नो प्रतिवेदन पेश गरेको थियो । यसैको निरन्तरतास्वरूप गठित **policy study group on Nepal's economic diplomacy (PSGNED)** ले आफ्नो प्रतिवेदन पेश गर्‍यो । उक्त प्रतिवेदनले दिएका सुझाव अनुसार आर्थिक कूटनीतिलाई संस्थागत रूपले विकास गर्नका लागि प्रधानमन्त्रीको संयोजकत्वमा एक उच्चस्तरीय आर्थिक कूटनीति समन्वय समिति (**economic diplomacy coordination committee - EDCC**) को गठन गरियो । उक्त **EDCC** का सदस्यहरूमा आर्थिक कूटनीतिसँग सम्बन्धित विभिन्न मन्त्री तथा सचिव, मुख्य सचिव, राष्ट्रिय योजना आयोगका उपाध्यक्ष तथा अन्य निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिहरूको समेत सहभागिता रहने र परराष्ट्र सचिव उक्त समितिको सदस्य-सचिव रहने व्यवस्था छ । **EDCC** को २०५९/१०/३ मा बसेको पहिलो बैठकले आर्थिक कूटनीतिका विविध विषयमा छलफल गर्नुका साथै परराष्ट्र मन्त्रीको संयोजकत्वमा २९ सदस्यीय आर्थिक कूटनीति स्थायी समिति (**economic diplomacy standing committee -EDSC**) गठन गर्ने निर्णय गर्‍यो । **EDSC** को कार्यक्षेत्र परराष्ट्र मन्त्रालय, अन्य मन्त्रालयहरू, नेपाली कूटनैतिक नियोगहरू तथा निजी क्षेत्रका कार्यहरूलाई समन्वय गरी आर्थिक कूटनीतिको विकास गर्ने उद्देश्यका लागि नियमित रूपमा विचारविमर्श गर्नु रहेको छ । परराष्ट्र मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित स्थायी समितिका सदस्यहरूमा राष्ट्रिय योजना आयोगका सदस्य, मुख्य सचिव, आर्थिक कूटनीतिसँग सम्बन्धित विभिन्न मन्त्रालयका सचिव तथा निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिहरू रहेका छन् भने सदस्य सचिवमा परराष्ट्र मन्त्रालय अन्तर्गत आर्थिक कूटनीति हेर्ने महाशाखाका सह सचिव रहने व्यवस्था छ । २०६०/१/९ मा बसेको **EDSC** को पहिलो बैठकमा मन्त्रालय तथा शाही नेपाली कूटनैतिक नियोगहरूले आर्थिक कूटनीतिका विविध विषयहरूका सम्बन्धमा गर्ने कार्यहरूको खाका (**outline**) प्रस्तुत भयो ।

मन्जूषा: १३(२)

आर्थिक कूटनीति सम्बन्धी कार्यहरू

क) परराष्ट्र मन्त्रालयमा रहेको आर्थिक सम्बन्ध तथा समन्वय शाखा (**economic relations and coordination section**) लाई पुनर्संरचना गरी बहुपक्षीय आर्थिक मामिला महाशाखा (**multilateral economic affairs division-MEAD**) गठन गरिएको उक्त महा-शाखाका आर्थिक कूटनीतिसँग सम्बन्धित कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

- वैदेशिक आर्थिक नीति तथा आर्थिक कूटनीति सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा अनुगमन ।
- वैदेशिक व्यापार, निर्यात, वैदेशिक लगानी, पर्यटन तथा वैदेशिक रोजगारी प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन ।

- बहुपक्षीय अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूमा नेपालको आर्थिक हित प्रवर्द्धन ।
- **WTO** मा नेपालको आर्थिक हितका साथै अति कम विकसित तथा भू-परिवेष्टित राष्ट्रहरूको हित प्रवर्द्धन ।
- श्री ५ को सरकारका विभिन्न निकायहरू तथा निजी क्षेत्रको सहभागितामा आर्थिक कूटनीति सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको तर्जुमा ।

ख) आर्थिक कूटनीतिलाई अभिवृद्धि गर्ने खालका विभिन्न कार्यहरू उदाहरणार्थ निम्न अनुसार रहेका छन्:

- मुलुकको आर्थिक सामाजिक विकासमा गैर-आवासीय नेपालीहरू (**NRN**) लाई सहभागी बनाउने विषयलाई आर्थिक कूटनीतिको प्राथमिकताको क्षेत्रमा समावेश गरिएको पृष्ठभूमिमा श्री ५ को सरकार, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ तथा गैर-आवासीय नेपालीहरूको अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय समितिको संयुक्त आयोजनामा आश्विन २४-२७, २०६० मा गैर आवासीय नेपालीहरूको प्रथम सम्मेलन ठोस तथा उपलब्धिमूलक निर्णय तथा सुझावहरूको साथ काठमाडौंमा सम्पन्न भएको ।
- आर्थिक कूटनीतिसँग सम्बन्धित संस्था एवं सूचना सामग्री प्रतिको पहुँचलाई अझ सहज बनाउन यस्ता निकाय एवं सूचनाहरू समाविष्ट **website address** लाई एकबद्ध गरी परराष्ट्र मन्त्रालयको **home page** अन्तर्गत **economic page** मा समावेश गरिएको ।
- नेपालको आर्थिक जानकारी समेटिएको नेपाल इकोनोमिक ह्याण्डबुक, २०५६ प्रकाशित गरी विभिन्न कूटनीतिक नियोग मार्फत विदेशमा प्रचार प्रसार गरिएको ।
- विदेशस्थित विभिन्न शाही नेपाली नियोगहरूले आफ्नो वित्तीय साधन र जनशक्तिको अधिकतम उपयोगद्वारा आर्थिक कूटनीतिका विभिन्न क्षेत्रहरूको प्रवर्द्धनका लागि उचित उपायहरू अवलम्बन गर्दै आएका ।

ग) नेपालको आर्थिक कूटनीतिलाई अझ प्रभावकारी ढंगले संचालन गर्न निम्न उपायहरू अपनाउनु पर्ने हुन्छ:

परराष्ट्र मन्त्रालय तथा यस अन्तर्गतका कूटनीतिक नियोगहरू र अन्य मन्त्रालय तथा निजी क्षेत्रबीचको सहयोग एवं समन्वयमा वृद्धि ।

- आवश्यक जनशक्तिको उपलब्धता तथा जनशक्ति विकास, र
- आवश्यक वित्तीय स्रोतको व्यवस्था ।

स्रोत: परराष्ट्र मन्त्रालय ।

निजामती सेवा सुधार

१३.७ श्री ५ महाराजाधिराज सरकारबाट बक्स भएको माघ १९, २०६१ को शाही घोषणामा समेटिएका प्रमुख विषय मध्ये श्री ५ को सरकारको २१ बुँदे कार्यक्रमको सुशासन र शासकीय सुधार एक महत्वपूर्ण पक्ष रहेको सन्दर्भमा निजामती सेवाको सुधार र समग्र

प्रशासनमा सुशासनको प्रत्याभूति दिई राष्ट्रको बृहत्तर उद्देश्य गरिवी निवारणमा टेवा पुऱ्याउने तथा प्रभावकारी प्रशासनिक सेवाका माध्यमबाट राज्यप्रतिको आम नागरिकहरुको धारणामा सकारात्मक परिवर्तन ल्याई आन्तरिक द्वन्द्वको न्यूनीकरण र शान्ति प्रवर्द्धनको लक्ष्यमा पुग्न आवश्यक रहेको छ ।

- १३.८ दशौं योजनाले परिलक्षित गरेको सुशासन र शासकीय सुधारका माध्यमबाट गरिवी निवारणको लक्ष्य प्राप्त गर्ने ध्येयका साथ निजामती सेवाको क्षेत्रमा आवश्यक सुधार गर्दै सक्षम र प्रभावकारी सरकारको माध्यमबाट जनतामा सेवा, सुविधा पुऱ्याउने अहं दायित्व बोधका साथ शासकीय सुधार कार्यक्रम (**governance reform program**) सन् २००१ देखि संचालनमा आएको छ ।

मन्जूषा: १३(३)

शासकीय सुधारको उद्देश्य एवं कार्यनीति

- क) शासकीय सुधारको एक महत्वपूर्ण क्षेत्रको रुपमा रहेको निजामती सेवामा सुधार गर्दै सुशासनको लक्ष्य प्राप्तितर्फ समग्र निजामती सेवालाई उन्मुख गर्ने शासकीय सुधार कार्यक्रमका मुख्य उद्देश्यहरु निम्नानुसार छन्:

सुधार कार्यक्रमलाई अघि बढाउन समग्र निजामती सेवाको आन्तरिक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,

- निजामती सेवाको दक्षता अभिवृद्धि गर्ने,
- सरकारी निकायहरुमा भ्रष्टाचारलाई घटाई सुशासनलाई बढावा दिने,
- निजामती सेवाको समग्र दक्षता र उत्प्रेरणा अभिवृद्धि गर्ने, र
- कार्यसम्पादन सुधारको प्रक्रिया अगाडि बढाउने ।

यी उद्देश्यहरु प्राप्तिका लागि आवश्यक संयन्त्रको विकास गरी विभिन्न ५ मन्त्रालयहरुमा परिवर्तन इकाइ (**change unit**) गठन भई अगुवा (**pilot**) कार्यक्रमहरु संचालनमा रहेका ।

- ख) शासकीय सुधार कार्यक्रमको उद्देश्य प्राप्त गर्ने रणनीतिका साथ श्री ५ को सरकार, सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले समग्र सुशासनको बृहत लक्ष्यलाई आत्मसात गर्दै शासकीय सुधार कार्यक्रमको मार्गचित्र (**roadmap**), २०६० तयार गरी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ देखि आर्थिक वर्ष २०६५/६६ सम्मको कार्ययोजना बनाई सुधार प्रयासलाई अघि बढाएको । त्यस्तै, शासकीय सुधारको प्रतिबद्धतालाई मूर्तरुप दिने प्रयासकै सिलसिलामा श्री ५ को सरकारको शासकीय सुधार कार्यक्रममा समेटिएका प्रमुख नीतिहरु निम्नानुसार रहेका छन्:

- क्षमतामा आधारित निजामती सेवालाई चुनौतीहरुको सामना गर्नसक्ने बनाउन भर्ना तथा पदोन्नति प्रणालीलाई अझ बढी कार्य सम्पादन क्षमतामा आधारित (**merit based**) बनाउने ।
- निजामती सेवालाई अझ बढी उत्तरदायी र जिम्मेवार बनाउन उत्तराधिकार योजना (**succession plan**) लागू गर्ने ।

- सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता वृद्धि गर्न र सुशासनको अनुभूति दिलाउन गुनासो व्यवस्थापन र सार्वजनिक सुनुवाईलाई प्रभावकारी तुल्याउने ।
- लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण एवं सामाजिक समावेशीकरणका माध्यमबाट सुशासनमा टेवा पुऱ्याउने ।
- निजामती सेवाका कर्मचारीहरुको तलब-भत्ता लगायतका सुविधा सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्ने ।
- निजामती सेवालाई वाञ्छित आकार (**right size**) मा ल्याई तलब भत्ता वृद्धि गर्न र व्यावसायिकता वृद्धि गर्न तदनुरूपको नीति लागू गर्ने ।

स्रोत: सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

१३.९ श्री ५ को सरकारको संगठनहरुलाई चुस्त र छरितो बनाउन संगठन पुनर्संरचना तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण अध्ययन कार्य जारी रहेको छ । यस अन्तर्गत यस वर्ष शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय र केन्द्रीय तथ्यांक विभागको पुनर्संरचना गरिएको छ । यसरी नै सर्वोच्च अदालत र लोकसेवा आयोगको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण अध्ययन प्रतिवेदन तयार भैसकेको छः

मन्जूषा: १३(४)

शासकीय सुधारसम्बन्धी नीति एवं कार्यक्रम

आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा लागू भएका शासकीय सुधारसम्बन्धी नीति एवं कार्यक्रम निम्न अनुसार रहेका छन्ः

- क) सवै सेवानिवृत्त शिक्षकहरुले स्थानीय बैंक मार्फत निवृत्तिभरण पाउने व्यवस्था शुरुवात भैसकेको ।
- ख) निजामती सेवामा महिला, दलित तथा जनजातिहरुको सहभागिता वृद्धि गर्न राजपत्रांकित प्रथम र द्वितीय श्रेणीको परीक्षाको लागि ५० जना र राजपत्रांकित तृतीय श्रेणीको मूल परीक्षाको लागि ८८ जनालाई तालिम प्रदान गरिएको ।
- ग) निजामती सेवा नियमावली, २०५० मा छैठौँ संशोधन गरिएको । उक्त संशोधनबाट काठमाडौँ उपत्यकामा श्री ५ को सरकारका निकायहरुबाट जनतालाई सरकारी सेवा सुविधा प्रवाह गर्न बढी सुविधा पुग्न गएको ।
- घ) निजामती सेवा ऐन, २०४९ मा दोस्रो संशोधन अध्यादेश २०६२ श्री ५ को सरकार (मं.प.) समक्ष पेश गरिएको । यस संशोधनपश्चात् निजामती सेवाको सुरुवा प्रणाली, बढुवा तथा कार्य विवरण, कार्य सम्पादन मूल्यांकन र तलब भत्ता पुनरावलोकनसम्बन्धी व्यवस्था अझ बढी व्यवस्थित, वैज्ञानिक र प्रभावकारी हुने अपेक्षा गरिएको ।
- ङ) सरकारी कर्मचारीहरुलाई समय सापेक्ष तलब/सुविधा वृद्धि गर्ने उद्देश्यले उच्चस्तरीय तलब समितिको गठन गरी सोको प्रतिवेदनको आधारमा २०६१ माघ १ गतेदेखि लागू हुने गरी सम्पूर्ण कर्मचारीहरुलाई आफ्नो शुरु तलब स्केलको २० प्रतिशत बराबरको रकम भत्तास्वरुप वृद्धि गरिएको ।

च) निजामती कर्मचारी, प्रहरी तथा शाही नेपाली सेनाका कर्मचारीहरूका लागि स्वेच्छिक सहभागिताका आधारमा लागू गर्न प्रस्तावित स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम नीतिगत निर्णयको प्रक्रियामा रहेको ।

स्रोत: सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

१३.१० श्री ५ को सरकारको २०६१/१२/१० को निर्णयानुसार साविकको जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालय खारेज गरी उक्त मन्त्रालयको जनसंख्या महाशाखा र वातावरण महाशाखा अन्तर्गतका कार्यहरू क्रमशः स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय र वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयमा समायोजन गरिएको छ । यसबाट श्री ५ को सरकारका मन्त्रालयहरूको संख्या घटी आवश्यक संख्या निर्धारण गर्ने नीति कार्यान्वयनमा टेवा पुग्न जानुका साथै प्रशासनिक व्ययभार समेत कम हुन गएको छ । शासकीय सुधार कार्यक्रम अन्तर्गतका विषयगत मन्त्रालयहरू मध्ये कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय अन्तर्गतका तीनवटा जिल्लाहरूमा **pilot basis** मा कार्य सम्पादनमा आधारित व्यवस्थापन प्रणाली (**performance based management system**) कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।

मन्जूषा: १३(५)

सुशासन र प्रभावकारी सेवा

- क) कर्मचारी सरुवा नीति-२०६१ लाई परिमार्जन गरी “निजामती कर्मचारी सरुवा नीति-२०६२” लागू गरिएको । यसबाट सरुवा प्रणाली बढी व्यवस्थित र पारदर्शी हुन मद्दत पुग्ने ।
- ख) राष्ट्रको समग्र मानव स्रोतको समयानुकूल योजना, विकास र व्यवस्थापन गर्न मानवीय संसाधन मन्त्रालय स्थापना गर्ने सन्दर्भमा गठित कार्यदलले प्रतिवेदन पेश गरिसकेको ।
- ग) सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको “सुशासन अभिवृद्धि तथा निजामती सेवा सुधार कार्ययोजना-२०६१” तयार भई समयावद्ध रूपमा कार्यक्रम संचालन भएवाट सुशासन अभिवृद्धि र निजामती सेवा सुधारमा टेवा पुगेको ।
- घ) केन्द्रीय स्तरका कार्यालयहरूको हकमा भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय, जलस्रोत मन्त्रालय र शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालयको आकस्मिक रूपमा र महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयको नियमित रूपमा तथा जिल्लास्थित कार्यालयहरूको हकमा काभ्रे, पाल्पा, सुनसरी र सुर्खेत गरी जम्मा ४ जिल्लाहरूका ८-८ वटा कार्यालयहरूको व्यवस्थापन परीक्षण गरी सोबाट देखिएका प्रशासनिक बेरुजुहरूलाई प्रतिवेदन मार्फत श्री ५ को सरकारसमक्ष पेश गरिएको । यसप्रकारको परीक्षणबाट सम्बन्धित पदाधिकारीहरूलाई कानूनबमोजिम मात्र काम कारवाही गर्न बाध्य तुल्याई प्रशासनिक बेरुजुहरू घट्न जाने विश्वास लिइएको ।
- ङ) बहुवासम्बन्धी व्यवस्थालाई अझै व्यवस्थित बनाउन “बहुवा समितिको कार्य व्यवस्थापन निर्देशिका-२०६२” तयार पारिएको । कार्यसम्पादन मूल्यांकन, शैक्षिक सम्बद्धता निर्धारण सम्बन्धी विभिन्न निर्णय तथा परिपत्रहरू जारी गरिएको ।
- च) कर्मचारी सूचना प्रणालीलाई बढीभन्दा बढी व्यवस्थित गराउन निजामती

कितावखानामा प्राप्त भै रीत पुगेका सिटरोलहरूलाई क्रमशः कम्प्युटरीकृत गदै लगेको र निजामती कर्मचारीहरूको वैयक्तिक विवरण र दरबन्दी विवरण अद्यावधिक गर्ने कार्य पनि सुचारुरूपले संचालन भैरहेको ।

स्रोत: सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

१३.११ श्री ५ को सरकारका सम्पूर्ण मन्त्रालयहरूलाई सिंहदरवार परिसरभित्र स्थानान्तरण गर्ने नीति अनुरूप यस वर्ष सामान्य प्रशासन मन्त्रालयलाई हरिहरभवनबाट सिंहदरवारस्थित साविकमा जनसंख्या तथा वातावरण मन्त्रालय रहेको भवनमा स्थानान्तरण गरिएको छ । सुशासन तथा शासकीय सुधारका लागि निजामती सेवालाई दक्ष, सक्षम, जनमुखी, प्रभावकारी, प्रतिस्पर्धी, उत्प्रेरित र उच्च मनोबलयुक्त बनाउन सामान्य प्रशासन मन्त्रालय निजी क्षेत्र, नागरिक समाज, गैरसरकारी संस्था, अन्तर्राष्ट्रिय समुदाय आदिसंग सहकार्य गरी आगामी दिनहरूमा प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढ्नेतर्फ सचेष्ट छ ।

विकेन्द्रीकरण र निक्षेपण

१३.१२ नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले राज्य संचालनमा जनता नै निर्णायक शक्ति हुन् भन्ने मान्यता अनुरूप देशको सार्वभौमसत्ता जनतामा निहित रहने व्यवस्था र राज्यको संचालन जनताको अभिमतद्वारा हुने तथा जनप्रतिनिधिहरू जनताप्रति उत्तरदायी हुने व्यवस्थालाई सुनिश्चित गदै राज्यका निर्देशक सिद्धान्तमा “विकेन्द्रीकरणको माध्यमद्वारा जनतालाई शासनमा अधिकाधिक मात्रामा सम्मिलित हुने अवसर जुटाई प्रजातन्त्रका लाभहरूको उपभोग गर्नसक्ने व्यवस्था कायम गर्नु राज्यको प्रमुख दायित्व हुने” कुरा उल्लेख गरेको छ । संविधानमा रहेको उक्त सिद्धान्तलाई कार्यान्वित गर्नका निमित्त स्थानीय तहमा जनतामा पुर्‍याउनुपर्ने सेवा र सुविधाहरूको सन्दर्भमा निर्णय गर्ने अधिकार निर्वाचित स्थानीय निकायहरूलाई प्रदान गर्ने कानूनी व्यवस्था भई विकेन्द्रीकरण एवं निक्षेपणको अभ्यासलाई अगाडि बढाउने कार्य भइरहेको छ ।

मन्जूषा: १३(६)

स्थानीय स्वायत्त शासनका सिद्धान्त एवम् नीतिहरू

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को भावना अनुरूप स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ ले स्वायत्त शासनको सन्दर्भमा निम्नलिखित सिद्धान्त र नीतिहरूको व्यवस्था गरेको छः

- क) स्थानीय निकायहरूलाई सक्षम र प्रभावकारी बनाउन आवश्यक पर्ने अधिकार, जिम्मेवारी र स्रोत साधन निक्षेपण गर्ने ।
- ख) स्थानीय निकाय स्थानीयलाई जनताका लागि सोच्ने र जवाफदेही वहन गर्न सक्ने संस्थागत एवं कार्यगत संयन्त्रको रूपमा विकास गर्ने ।
- ग) स्थानीय निकायलाई सुम्पिएका काम, कर्तव्य र जिम्मेवारीहरू र जवाफदेही वहन गर्न स्रोत साधनको संकलन र परिचालन गर्ने अधिकार निक्षेपण गर्ने ।
- घ) स्थानीय निकायको व्यवहारलाई प्रजातान्त्रिक, पारदर्शी, जनउत्तरदायी र जनसहभागितामा आधारित नागरिक समाजको स्थापना गर्नेतर्फ उन्मुख गर्ने ।

- ड) स्थानीय नेतृत्वको प्रभावकारी विकास गरी जनताप्रति उत्तरदायी संयन्त्रको व्यवस्था गर्ने ।
- च) स्थानीय स्वायत्त शासन प्रक्रियामा निजी क्षेत्रको सहभागितालाई सुनिश्चित गर्ने ।

स्रोत : स्थानीय विकास मन्त्रालय

१३.१३ **विकेन्द्रीकरण कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति:** स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनको उद्देश्य, नीति तथा व्यवस्था अनुरूपका कार्यहरु सम्पादन भएका छन्/छैनन् सोको अनुगमन गर्न तथा स्थानीय स्वायत्त शासन सम्बन्धी मान्यता अनुरूप कार्य गर्न गराउन विकेन्द्रीकरण कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति (**decentralization implementation and monitoring committee - DIMC**) को गठन भएको छ ।

१३.१४ दशौं पञ्चवर्षीय योजना (२०५९-६४) ले विकेन्द्रीकरणलाई कुनै एक मन्त्रालय वा निकायको मात्र जिम्मेवारीमा सीमित नगरी समग्र राष्ट्रिय विकास, सेवा प्रवाह र गरिवी निवारण गर्ने माध्यमको रूपमा अङ्गीकार गर्ने नीति लिई तदनुरूप केन्द्रीय स्तरबाट स्थानीय स्तरमा कार्य निक्षेपण गरिने कुरा उल्लेख गरेको छ । उक्त योजनाले ऐनको उद्देश्य अनुरूप कार्य गर्न स्थानीय निकायहरुलाई स्वायत्तता प्रदान गर्ने, स्थानीय निकायहरुको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, जनसवलीकरणको माध्यमद्वारा जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्ने र स्थानीय निकायलाई आन्तरिक एवं बाह्य स्रोत परिचालन गर्न सक्षम तुल्याउने रणनीति अङ्गीकार गरेको छ ।

१३.१५ माघ १९, २०६१ को शाही घोषणामा विकेन्द्रीकरणको सिद्धान्तलाई उच्च महत्व दिदै राज्य संचालनमा सोको परिचालन गर्ने दृढता व्यक्त भएको छ । त्यसैगरी, श्री ५ को सरकारको २१ बुँदे कार्यक्रममा विकेन्द्रीकरणको सम्बन्धमा विकेन्द्रीकरणको सिद्धान्त अनुसार स्थानीय निकायहरुलाई अधिकतम स्वायत्तता प्रदान गर्ने उद्देश्यले क्रमिक रूपले राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, प्रशासनिक एवम् अर्धन्यायिक अधिकारहरु केन्द्रबाट गाउँसम्म विकेन्द्रित गरिने कुरा उल्लेख भएको छ ।

मन्जूषा: १३(७)

स्थानीय निकायहरुको सेवा प्रभावकारी बनाउने कार्ययोजना- २०६१

- क) विकेन्द्रीकरणको मर्म अनुरूप स्थानीय निकायको संरचना, सङ्ख्या र प्रतिनिधित्व व्यवस्थालाई समावेशी प्रजातन्त्र (**inclusive democracy**) को अवधारणा समेतको आधारमा सक्षम इकाई (**viable unit**) को रूपमा विकास गर्न पुनःसंरचनाको अध्ययन कार्य प्रारम्भ गर्ने ।
- ख) हाल प्रारम्भ गरिएका विषयगत निक्षेपण अन्तर्गतका कृषि प्रसार र पशु सेवा, प्राथमिक शिक्षा, प्राथमिक स्वास्थ्य र स्थानीय पूर्वाधार विकास जस्ता कार्यक्रमहरुलाई चालू आर्थिक वर्ष भित्रै पूर्ण र समष्टिगत रूपमा निक्षेपण गरी जिल्ला विकास समितिमा आन्तरिकीकरण गर्ने ।
- ग) विकेन्द्रीकरण कार्यान्वयन कार्ययोजना, २०५८ को पुनरावलोकन गर्ने ।
- घ) आगामी वर्ष छनौट गरिएका केही जिल्लामा परीक्षणको रूपमा पूर्ण निक्षेपण गर्ने

कार्यको थालनी गर्ने ।

ड) स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन/नियम र सोसंग बाभिएका अन्य ऐन नियमहरूको संशोधन गर्ने ।

च) स्थानीय सेवा ऐन लगायत अन्य सम्बद्ध नयाँ ऐन/नियमहरूको तर्जुमा गर्ने ।

स्रोत : स्थानीय विकास मन्त्रालय

१३.१६ **पूर्ण निक्षेपण:** पूर्ण निक्षेपणलाई नमूनाको रूपमा संचालन गर्न भौगोलिक क्षेत्र (हिमाल, पहाड र तराई) समेतको प्रतिनिधित्व हुने गरी १३ अञ्चलका एक-एक जिल्ला र कर्णाली अञ्चलका सबै जिल्ला गरी १८ जिल्ला छनौट गर्ने कार्यक्रम छ । जिल्ला छनौट गर्दा भौगोलिक क्षेत्रका अतिरिक्त विकासको स्तर, जनसंख्या, पूर्वाधारको स्थिति, साधन स्रोतको उपलब्धता, सेवा सुविधामा पहुँचको स्थिति, जिल्लाका दुर्गमता तथा आन्तरिक क्षमता, मानव विकास सूचकांक, द्वन्द्वको स्थिति आदिलाई समेत ध्यान दिई निम्नानुसारका जिल्ला छनौट गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ:

● मेची - इलाम	● लुम्बिनी - रुपन्देही
● कोशी - मोरङ	● धवलागिरी - पर्वत
● सगरमाथा - सप्तरी	● राप्ती - दाङ
● जनकपुर - महोत्तरी	● भेरी - सुर्खेत
● नारायणी - चितवन	● सेती - डोटी
● बागमती - भक्तपुर	● कर्णाली - सवै
● गण्डकी - तनहुँ	● महाकाली-कञ्चनपुर

मन्जूषा: १३(द)

सामाजिक समावेशीकरण

क) स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनको दफा ७ र ७५ बमोजिम गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाका वडा समितिहरूमा २०.० प्रतिशत महिला प्रतिनिधित्व रहने गरी आरक्षणको व्यवस्था गरिएको ।

ख) स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनको दफा ८, ७६ र १७२ बमोजिम क्रमशः गाउँ परिषद्, नगर परिषद् र जिल्ला परिषद्मा महिला, आर्थिक र सामाजिक दृष्टिकोणले पिछडिएका जाति, जनजाति, दलित तथा आदिवासी र प्रतिनिधित्व हुन नसकेका वर्गको परिषदद्वारा मनोनीत सदस्यहरू रहने व्यवस्था गरिएको ।

ग) स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनको दफा १२, ८० र १७६ बमोजिम क्रमशः गाउँ विकास समितिको हकमा ऐनको दफा ८ बमोजिम मनोनीत, नगरपालिकाको हकमा दफा ७६ बमोजिम मनोनीत र जिल्ला विकास समितिको हकमा दफा १७२ बमोजिम मनोनीत सदस्यहरूमध्ये कम्तीमा एक महिला सहित २ जना क्रमशः गाउँ विकास समिति, नगरपालिका र जिल्ला विकास समितिमा प्रतिनिधित्व गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको ।

घ) स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनको दफा ४३, १११ र २०१ मा क्रमशः गाउँ विकास समिति, नगरपालिका र जिल्ला विकास समितिले संचालन गर्ने योजनाहरूको

प्राथमिकतामा पिछडिएका तथा उत्पीडित जाति, जनजाति एवम् महिला र बालबालिकाको लागि आयमूलक तथा सीपमूलक कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकतामा पारी योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गरिएको ।

- ड) जिल्ला विकास समितिले जिल्ला आवधिक विकास योजना बनाउँदा महिला, उत्पीडित, उपेक्षित र जनजातिलाई लक्ष्य गरी योजना बनाउने गरिएको । हालसम्म ५२ जिल्ला विकास समितिहरूले आवधिक जिल्ला विकास योजनाको तर्जुमा गरिसकेका ।
- च) स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनको दफा २८, ९६ र १८९ बमोजिम गाउँ विकास समिति, नगरपालिका र जिल्ला विकास समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार किटान गरी महिला, बालबालिका, अपाङ्ग तथा पिछडिएका वर्गको हित सम्बर्द्धन गर्न कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने व्यवस्था रहेको ।
- छ) स्थानीय निकायहरूद्वारा संचालन गरिने अधिकांश योजनाहरू उपभोक्ता समिति मार्फत संचालित रहेका र उपभोक्ता समितिहरूमा कमिमा ३०.० प्रतिशत महिलाहरू रहने व्यवस्था रहेको ।
- ज) सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत एउटा जिल्ला विकास क्षेत्रभित्र ५० जना अपाङ्गहरूलाई मासिक भत्ता उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेको । जिविस/न.पा./गाविसले आफ्नो आन्तरिक आयबाट अपाङ्ग हित सम्बन्धमा छुट्टै कार्यक्रम संचालन गर्ने गरेका ।
- झ) सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत अधिराज्यभरमा ७५ वर्ष उमेर पुगेका २,१७,४३८ जना जेष्ठ नागरिकहरूलाई मासिक रु. १७५१-, ६० वर्ष उमेर पुगेका असहाय विधवा २,३९,१९९ जनालाई मासिक रु. १२५१- र असक्त अपाङ्ग ३,६९२ जनालाई मासिक रु. १७५१- का दरले मासिक भत्ता उपलब्ध गराउँदै आइएको ।
- ञ) स्थानीय निकायहरूले वार्षिक योजना र कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा महिला, अपाङ्ग, दलित र पिछडिएका वर्गलाई लक्षित गरी रकम विनियोजन गर्ने र सोही अनुसार कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था रहेको ।
- ट) दातृ संस्थाबाट संचालित योजनाहरूले महिला तथा पिछडिएका समुदायको उत्थानमा कार्यक्रमहरू केन्द्रित गरेका । **DACAW, DFDP / DLGSP** जस्ता कार्यक्रमहरूले महिला, बालबालिका र पिछडिएका वर्गको लागि अलग्गै बजेट विनियोजन गरी कार्यक्रम संचालन गरिरहेका ।
- ठ) गुम्बा विकास समिति, दुर्गम क्षेत्र विकास समिति, उपेक्षित, उत्पीडित तथा दलित वर्ग उत्थान विकास समिति, आदिवासी तथा जनजाति राष्ट्रिय प्रतिष्ठान र राष्ट्रिय दलित जस्ता निकायको आयोग गठन भई लक्षित समूहमा सेवा पुऱ्याउने कार्य भइरहेको ।

स्रोत : स्थानीय विकास मन्त्रालय

एकीकृत आन्तरिक सुरक्षा तथा विकास कार्यक्रम

१३.१७ यो कार्यक्रम आर्थिक वर्ष २०५७/५८ देखि शुरु गरिएको हो । शान्ति सुरक्षा एवं विकासका दृष्टिबाट संवेदनशील एवं आर्थिक र सामाजिक दृष्टिले पिछडिएका क्षेत्रका जनतालाई लक्षित गरी संचालन गरिएको यस कार्यक्रमले शुरुमा रुकुम, रोल्पा, प्यूठान, सल्यान, कालिकोट, जाजरकोट र गोरखा गरी जम्मा ७ वटा जिल्लालाई समेटेको थियो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१

देखि रसुवा, नुवाकोट, धादिङ्ग, काभ्रेपलान्चोक, सिन्धुपाल्चोक, भक्तपुर र ललितपुरलाई समेत समावेश गरिएपछि प्रस्तुत कार्यक्रमले समेटेका जिल्लाहरूको संख्या १४ पुगेको छ । यस कार्यक्रमबाट खानेपानी, ग्रामीण सडक र सिंचाइ आयोजनाहरूको कार्यान्वयन, विद्यालय भवन पुनः निर्माण, आय आर्जन, सुरक्षा निकाय मार्फत स्वास्थ्य शिविर संचालन जस्ता जनतालाई प्रत्यक्ष लाभान्वित तुल्याउने कार्यक्रमहरू संचालन गरिएका छन् । जनतालाई तत्कालै सेवा पुग्ने सुरक्षा तथा विकास निर्माण कार्यक्रमहरू एकीकृत रुपमा संचालन गर्दा उनीहरूको आर्थिक एवं सामाजिक स्थितिमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने देखिएकाले कतिपय कार्यक्रमहरूलाई चालु आर्थिक वर्षमा पनि निरन्तरता दिइएको छ ।

१३.१८ चालु आर्थिक वर्ष २०६९/७० मा यस कार्यक्रमका लागि रु. १२ करोड विनियोजन गरिएको थियो । यसबाट सुरक्षासंग सम्बन्धित कार्यक्रमहरू (जनपद प्रहरी, शसस्त्र प्रहरी बल र राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागको फिल्ड फोर्टिफिकेशन), पूर्वाधार निर्माण (सडक र बसपार्क निर्माण), आय आर्जनसंग सम्बन्धित विविध कार्यक्रमहरू (गैर सरकारी क्षेत्रसंग सहकार्य गर्ने क्रममा श्री ५ महेन्द्र प्रकृति संरक्षण कोष मार्फत मनास्लु क्षेत्रमा काठेपुल निर्माण, प्राकृतिक सम्पदा संरक्षण, शिक्षा तथा चेतना अभिवृद्धि) का साथै सुर्खेत-जुम्ला, छिन्चु-जाजरकोट, देवस्थल-कलैया-चौरभारी, सल्यान-मुसिकोट सडक खण्ड निर्माण र सोको आसपासमा सोलर पावर स्थापना, गोबर ग्याँस प्लान्ट, सुधारिएको चुलो, पशुपालन, तरकारी खेती र उन्नत बीउ वीजन उत्पादन, नर्सरी विकास, सुलभ शौचालय, अल्लो प्रशोधन तालिम, हिमाली जडिबुटी संकलन केन्द्र स्थापना तथा शसस्त्र प्रहरी बलको अस्पताल भवन निर्माण जस्ता कार्यक्रम समावेश गरिएका छन् । यसैगरी शाही नेपाली सेनाले समन्वय गर्ने गरी विभिन्न स्थानमा स्वास्थ्य शिविर संचालन, विद्यालय पुनः निर्माण, फर्निचर वितरण, जेहेन्दार छात्रवृत्ति प्रदान तथा खानेपानी आयोजना मर्मत संभार जस्ता जनहितकारी कार्यक्रम समावेश गरिएका छन् । उपर्युक्त कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनबाट गरिबी र पछाडिपनबाट ग्रस्त एवं सुरक्षाका दृष्टिबाट संवेदनशील क्षेत्रका जनताको आर्थिक सामाजिक स्थितिमा सुधार आउने र यसबाट मुलुकमा विद्यमान द्वन्द्व कम पार्न सहयोग पुग्ने विश्वास लिइएको छ ।

तत्काल कार्य योजना तथा अन्य सुधार कार्य

१३.१९ श्री ५ को सरकारले राष्ट्रिय स्तरमा व्यापक प्रभाव पार्ने खालका केही कार्यहरू छनौट गरी समय सीमा र स्पष्ट जिम्मेवारी सहितको कार्य योजना विगत ३ वर्षदेखि कार्यान्वयन गर्दै आएको छ । यो तत्काल कार्य योजना (**immediate action plan- IAP**) को नामले स्थापित पनि भैसकेको छ । चालु आर्थिक वर्ष २०६९/७० मा पनि २२ वटा महत्वपूर्ण कार्यहरू समावेश गरिएको तत्काल कार्य योजना, २०६९ लाई कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । यस कार्य योजनाको पनि मासिक रुपमा प्रगति विवरण संकलन गरी अद्यावधिक गर्ने तथा आवधिक रुपमा राष्ट्रिय योजना आयोगका उपाध्यक्षको अध्यक्षतामा बस्ने बैठकमा प्रगतिको समीक्षा गरी कार्यान्वयनमा पछाडि परेका कार्यहरूको निर्धारित अवधिभित्रै प्रगति हासिल गर्न आवश्यक पर्ने कदमहरूको पहिचान गर्ने कार्यलाई जारी राखिएको छ । यस कार्ययोजनाको समीक्षा अवधिसम्मको कार्यान्वयन स्थिति हेर्दा अधिकांश कार्यहरू सम्पन्न हुने अवस्थामा छन् ।

१३.२० श्री ५ को सरकारले गरिवी निवारण रणनीतिलाई प्रभावकारी बनाउन विभिन्न सुधार कार्यक्रमहरु अगाडि सारेको छ । ती सुधार कार्यक्रमहरु बजेट बक्तव्य, तत्काल कार्ययोजना लगायत विभिन्न दातृ निकायसंग गरेका प्रतिबद्धतामा समावेश हुने गरेका र तिनको कार्यान्वयन समन्वयात्मक रुपमा समयमा नै गर्न गराउनका लागि अनुगमन कार्यलाई सुदृढ गर्नुपर्ने हुँदा राष्ट्रिय योजना आयोगमा सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिवहरुसंग समय समयमा बैठकको आयोजना गरी तिनको प्रगतिको समीक्षा गर्ने र समयसीमा भन्दा पछाडि परेका र ज्यादै महत्वपूर्ण प्रकृतिका कार्यहरुमा मन्त्रिपरिषद्बाटै आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिएका कार्यक्रमहरुको हकमा कार्यतालिका सहितको विवरण प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयमा पठाइने गरिएको छ ।

१३.२१ विकास आयोजनाहरुको तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्यांकनमा सूचना प्रणालीको स्थान ज्यादै महत्वपूर्ण हुने भएकाले आयोजना सम्बन्धी सूचना तथा विवरणहरु छिटो छरितो र दुरुस्त रुपमा प्राप्त गर्ने उद्देश्यले राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालयमा स्थापना गरिएको आयोजना कार्यसम्पादन सूचना प्रणाली (**project performance information system**) लाई सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा भएको विकाससंग आवद्ध बनाउने र श्री ५ को सरकारको बजेट प्रणाली र कार्यक्रम तर्जुमा प्रक्रिया समेतलाई ध्यानमा राखी यस सूचना प्रणालीलाई अद्यावधिक गराउने कार्य सम्पन्न गरिएको छ । यो सूचना प्रणाली हाल उक्त सचिवालयमा आन्तरिक प्रयोजनको लागि प्रयोगमा ल्याइएको छ । यसको सफल कार्यान्वयनपछि यसलाई मन्त्रालय, विभाग र आयोजनास्तरसम्म विस्तार गर्ने सरकारको कार्यक्रम रहेको छ ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी कार्य

१३.२२ विकास आयोजना/कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयनमा शिथिलता आउन नदिई वाञ्छित उपलब्धि हासिल गर्न प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा गठित राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समिति (रा.वि.स.स.) र हरेक मन्त्रालयमा सम्बन्धित मन्त्री/राज्यमन्त्रीको अध्यक्षतामा गठित मन्त्रालयस्तर विकास समस्या समाधान समिति (म.वि.स.स.) का बैठकहरु बसी मन्त्रालयहरुबाट संचालित कार्यक्रमहरुको प्रगति स्थितिको समीक्षा एवं कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरुको समाधान गर्ने गरिएको छ । रा.वि.स.स. का बैठकहरुलाई बढी उपलब्धिमूलक र प्रभावकारी बनाउन बैठकमा नियमित प्रकृतिका विकास आयोजना र कार्यक्रममा भएका प्रगति र समस्याका अतिरिक्त मुलुकको समग्र आर्थिक विकास तथा शासकीय सुधारका क्षेत्रमा देखापरेका बाधा अड्चन समेतलाई सम्बोधन गर्ने प्रयास र अग्रसरतालाई निरन्तरता दिइएको छ । यसै क्रममा यस बैठकमा विभिन्न २० वटा महत्वपूर्ण कार्यहरुको समयसीमा तोकी तिनका लागि विभिन्न तहका पदाधिकारीहरुलाई जिम्मेवार बनाउने र तिनको सघन रुपमा अनुगमन गर्ने कार्य गरिएको छ ।

१३.२३ आयोजना तथा कार्यक्रमहरुको भौतिक प्रगतितर्फ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा पहिलो प्राथमिकताप्राप्त २०६ वटा आयोजना/कार्यक्रमहरुमध्ये १४० को ८० प्रतिशत भन्दा बढी, ३१ वटाको ५० देखि ८० प्रतिशतसम्म र २० वटाको ५० प्रतिशत भन्दा कम भौतिक प्रगति भएको पाइएको थियो । विगतका बैठकहरुमा भन्दा यस बैठकमा राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालयको केन्द्रीय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन महाशाखामा सम्बन्धित मन्त्रालयहरुबाट प्रगति प्रतिवेदन पठाइएका आयोजना तथा कार्यक्रमहरुको संख्या उल्लेख्य रुपमा बढी थियो ।

यस अवधिमा म.वि.स.स. का बैठकहरु पनि प्रायः जसो मन्त्रालयहरुमा नियमित रुपमा सम्पन्न भए । म.वि.स.स. का बैठकहरु समयमै सम्पन्न गर्नमा मन्त्रालयका पदाधिकारीहरु बढी सजग हुँदै गएको महसुस भएता पनि म.वि.स.स. का बैठकहरुलाई अझ बढी प्रभावकारी बनाउन सबै मन्त्रालयहरुमा सूचना प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने, आयोजना र कार्यक्रमहरुको सम्पादनको स्तर र नतिजाका आधारमा तिनको कार्यान्वयनमा जिम्मेवार पदाधिकारीहरुलाई पुरस्कार र दण्ड दिने व्यवस्थालाई संस्थागत गर्नुपर्ने जस्ता चुनौतीहरु अझै विद्यमान छन् ।

- १३.२४ हालसम्म क्षेत्रगत मन्त्रालयहरुले आगामी वर्षको वित्तीय लक्ष्य प्रक्षेपण गर्ने र सो अनुसार कार्यक्रमहरु तर्जुमा गरे तापनि त्यसको प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन तथा कार्यप्रगतिको अनुगमन एवं मूल्याङ्कन भएको देखिदैन । तसर्थ, आगामी वर्षदेखि सबै क्षेत्रगत मन्त्रालयहरुले स्पष्ट र परिमाणात्मक लक्ष्य एवं सो अनुसारका कार्यक्रमहरुको प्रगति विवरण वार्षिक प्रतिवेदनका रुपमा प्रस्तुत एवं प्रकाशित गर्ने व्यवस्था गरी सो आधारमा सम्बन्धित मन्त्रालयको कार्य सम्पादनस्तर निर्धारण गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस व्यवस्थाले सम्बन्धित मन्त्रालयहरु जिम्मेवार हुने, स्व-नियन्त्रणमा रहने, लक्ष्य हासिल गर्नेतर्फ प्रतिबद्ध हुने भई समग्रमा श्री ५ को सरकारको कार्यसम्पादनको स्तर अभिवृद्धि गर्नमा सघाउ पुग्न जाने आशा गर्न सकिन्छ ।

२. सार्वजनिक वित्त

वित्तीय स्वरूप तथा बजेट

- २.१ कूल गार्हस्थ्य उत्पादनसंग राजस्व परिचालनको अनुपात आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा १२.३ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सो अनुपात ०.३ प्रतिशत बिन्दुले वृद्धि भई १२.६ प्रतिशत पुगेको छ । कूल सरकारी खर्चको कूल गार्हस्थ्य उत्पादन संगको अनुपात भने आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ०.४ प्रतिशत बिन्दुले घटी १८.० प्रतिशत रहेको छ । कूल गार्हस्थ्य उत्पादनसंग कूल खर्च र कूल राजस्वको अनुपातको विश्लेषण गर्दा कूल खर्चको अनुपात घटेको र कूल राजस्वको अनुपात वृद्धि भएको कारण कूल खर्च र कूल राजस्व परिचालन बीचको अन्तर ०.७ प्रतिशत बिन्दुले घट्न गई आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा सो अन्तर ६.१ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ५.४ प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका २(क): सरकारी खर्च र राजस्व/कूल गार्हस्थ्य उत्पादन अनुपात

(प्रचलित उत्पादक मूल्यमा)

(प्रतिशत)

आर्थिक वर्ष	सरकारी खर्च				राजस्व परिचालन	खर्च र राजस्व बीचको अन्तर
	चालु खर्च	पूँजीगत खर्च	साँवा भुक्तानी खर्च	कुल		
२०५५/५६	९.३	६.७	१.४	१७.४	१०.९	६.५
२०५६/५७	९.४	६.७	१.४	१७.५	११.३	६.२
२०५७/५८	११.१	६.९	१.४	१९.४	११.९	७.५
२०५८/५९	११.५	५.९	१.५	१८.९	११.९	७.०
२०५९/६०	११.४	४.९	२.१	१८.४	१२.३	६.१
२०६०/६१	११.२	४.६	२.२	१८.०	१२.६	५.४

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।

- २.२ आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा राजस्व बचत कूल पूँजीगत खर्च तथा साँवा भुक्तानी खर्चको ७.० प्रतिशत बिन्दुले वृद्धि भई २०.० प्रतिशत पुगेको छ । कूल खर्चको वृद्धिदर भन्दा कूल राजस्वको वृद्धिदर बढी भएको कारण राजस्व बचतमा वृद्धि भएको मान्न सकिन्छ ।
- २.३ पूँजीगत खर्च तथा साँवा भुक्तानी खर्च व्यहोर्ने स्रोतहरु मध्ये राजस्व बचतको अंशमा आएको सुधारको कारण वैदेशिक अनुदान तथा न्यून वित्त परिचालन गर्ने अरु स्रोतहरुको अंश आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा घट्दो दरमा रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा पूँजीगत खर्च तथा साँवा भुक्तानी खर्च व्यहोर्ने स्रोतहरुमा वैदेशिक अनुदानको अंश ३५.५ प्रतिशत र न्यून वित्त परिचालनका स्रोतहरुको अंश ५१.५ प्रतिशत रहेको थियो । आर्थिक वर्ष

२०६०/६१ मा तालिका २ (ख) मा प्रस्तुत भए अनुरूप वैदेशिक अनुदानको अंश ३३.३ प्रतिशत र न्यून वित्त परिचालनका स्रोतहरूको अंश ४६.७ प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका २ (ख): पूँजीगत तथा साँवा भुक्तानी खर्च र सोको पूर्ति गर्ने स्रोतहरू

शीर्षक	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१
कुल पूँजीगत तथा साँवा भुक्तानी खर्च (रु. करोडमा)	२७६३.४८	३०६९.३४	३३९९.७८	३१२०.८३	३१९१.५६	३३८९.०५
क . पूँजीगत खर्च	२२९९.२१	२४४८.०७	२८३०.७२	२४७७.३४	२२३५.६१	२३०९.५६
ख . साँवा भुक्तानी खर्च	४६४.२७	५२१.२७	५६९.०६	६४३.४९	९५५.९५	१०७९.४९
खर्च व्यहोर्ने स्रोतहरू (प्रतिशतमा)						
क . राजस्व वचत	१९.२	२३.८	९.०	५.१	१३.०	२०.०
ख . वैदेशिक अनुदान	१५.७	१८.६	१९.९	२१.४	३५.५	३३.३
ग . न्यून वित्त परिचालन	६५.१	५७.६	७१.१	७३.५	५१.५	४६.७
अ. वैदेशिक ऋण	(४२.९)	(३८.५)	(३५.४)	(२४.७)	(१४.३)	(२२.५)
आ. आन्तरिक ऋण	(१७.०)	(१७.९)	(२०.६)	(२५.६)	(२७.८)	(१६.५)
इ. मौज्जात परिवर्तन	(५.२)	(१.२)	(१५.१)	(२३.२)	(९.४)	(७.७)

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय ।

सरकारी वित्त

२.४ कुल सरकारी खर्चको प्रवृत्ति बढ्दो कममा रहेको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा कुल सरकारी खर्च ४.९ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सो खर्च ६.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । सरकारी खर्चको वर्गीकरण अनुसार चालु खर्च आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा ६.६ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो भने आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा पनि सोही प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । पूँजीगत खर्चको विश्लेषण गर्दा आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा सो खर्च अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा ९.८ प्रतिशतले घटेकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ३.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । साँवा भुक्तानी खर्चतर्फ आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा ४८.६ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सो खर्च १२.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।

२.५ आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा भएको कुल सरकारी खर्च रु ८४ अर्ब ६१ लाख मध्ये राजस्व परिचालनबाट ६६.९ प्रतिशत, वैदेशिक अनुदानबाट १३.५ प्रतिशत, वैदेशिक ऋणबाट ५.४ प्रतिशत, आन्तरिक ऋणबाट १०.६ प्रतिशत र मौज्जात परिवर्तनबाट ३.६ प्रतिशत खर्च व्यहोरिएको थियो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कुल सरकारी खर्च रु ८९ अर्ब ४४ करोड २६ लाख भएको देखिन्छ । उक्त खर्चलाई परिपूर्ति गर्ने स्रोतहरूको रूपमा राजस्व परिचालनबाट ६९.७ प्रतिशत, वैदेशिक अनुदानबाट १२.६ प्रतिशत, वैदेशिक ऋणबाट ८.५ प्रतिशत, आन्तरिक ऋणबाट ६.३ प्रतिशत र मौज्जात परिवर्तनबाट २.९ प्रतिशत रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सरकारी खर्च व्यहोर्ने

स्रोत मध्ये वैदेशिक ऋणको अंशमा भएको वृद्धिले गर्दा मौज्दात परिवर्तन तर्फ ०.७ प्रतिशत विन्दुले घट्न गएको छ ।

सरकारी खर्च

२.६ साधारण खर्च र विकास खर्चमा वर्गीकरण गरी लेखांकन गरिदै आएको सरकारी खर्चलाई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि चालु खर्च, पूँजीगत खर्च र साँवा भुक्तानी खर्चमा वर्गीकरण गरिए अनुसार सोही अनुरूप सरकारी खर्चको विश्लेषण गरिएको छ ।

चालु खर्च

२.७ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा चालु खर्च ६.६ प्रतिशतले वृद्धि भई कूल चालु खर्च रु ५५ अर्ब ५५ करोड २१ लाख पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा कूल चालु खर्च रु. ५२ अर्ब ९ करोड ५ लाख रहेको थियो । कूल चालु खर्च मध्ये आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा संवैधानिक अंगहरुको खर्चको अंश १.३ प्रतिशत, साधारण प्रशासनको अंश १३.२ प्रतिशत, राजस्व तथा आर्थिक प्रशासनको अंश ०.९ प्रतिशत, आर्थिक प्रशासन र योजनाको अंश ०.५ प्रतिशत, न्याय प्रशासनको अंश ०.८ प्रतिशत, वैदेशिक सेवाको अंश १.३ प्रतिशत रहेको छ भने रक्षा तर्फको खर्चको अंश ११.९ प्रतिशत, सामाजिक सेवाको अंश ३७.५ प्रतिशत, आर्थिक सेवाहरुको अंश ९.९ प्रतिशत, साँवा ब्याज भुक्तानीको अंश ११.८ प्रतिशत र विविध खर्चको अंश १०.९ प्रतिशत रहेको छ ।

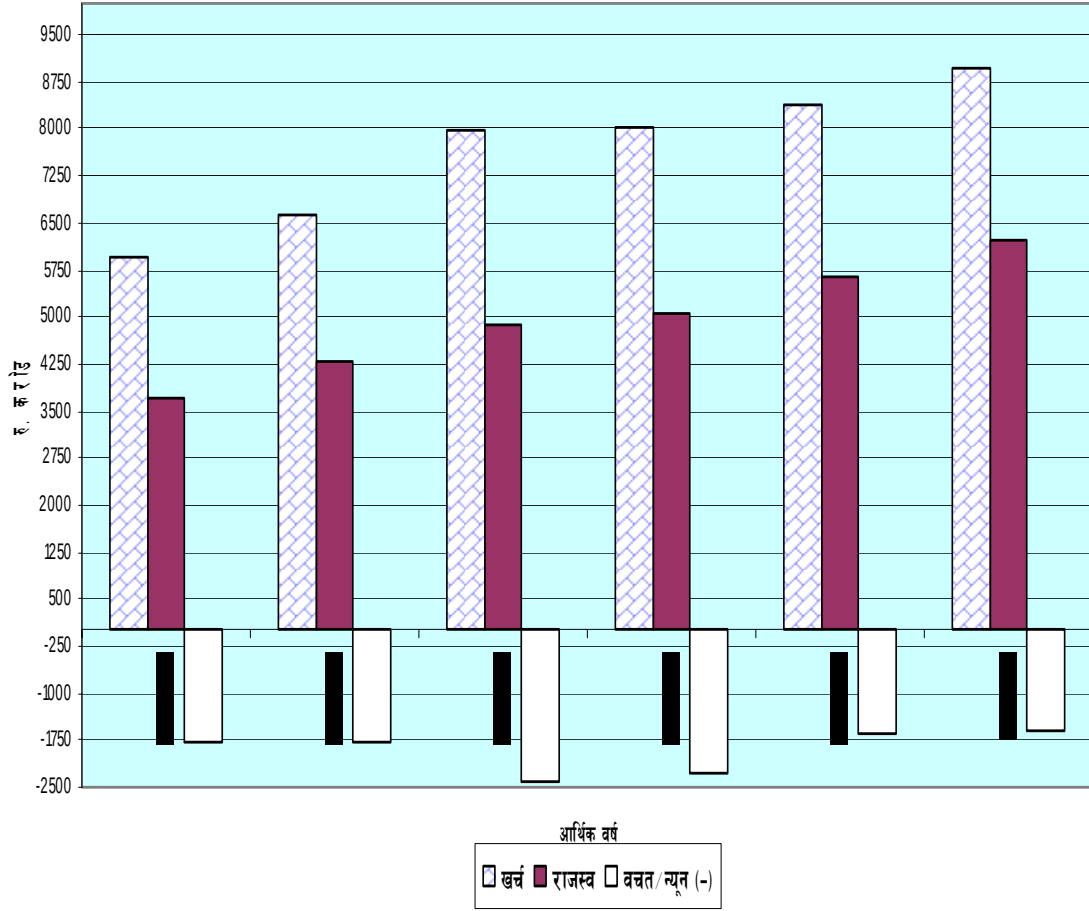
२.८ कूल चालु खर्च आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सबै भन्दा बढी खर्च शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, स्थानीय विकास र अन्य सामाजिक सेवामा रु. २० अर्ब ८० करोड ८५ लाख भएको थियो । यसै गरी प्रमुख अन्य चालु खर्चमा साधारण प्रशासनमा रु. ७ अर्ब ३२ करोड ५३ लाख खर्च भएको थियो भने रक्षा तर्फ रु. ६ अर्ब ६२ करोड ९६ लाख र आर्थिक सेवाहरुमा रु. ५ अर्ब ५१ करोड २८ लाख खर्च भएको थियो । उक्त आर्थिक वर्षमा साँवाको ब्याज भुक्तानीतर्फ रु. ६ अर्ब ५४ करोड ३९ लाख रहेको थियो ।

२.९ आर्थिक वर्ष २०५९/६० को चालु खर्चसंग केही प्रमुख खर्चहरुको तुलना गर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सामाजिक सेवातर्फ १०.२ प्रतिशतले खर्च वृद्धि भएको देखिन्छ भने आर्थिक सेवाहरु तर्फ ८.५ प्रतिशतले, राजस्व तथा आर्थिक प्रशासन तर्फ ५.५ प्रतिशतले, आर्थिक प्रशासन र योजनातर्फ १४.४ प्रतिशतले र रक्षातर्फ ७.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । अर्को तर्फ अधिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा संवैधानिक अंगहरु तर्फको खर्च १०.० प्रतिशतले घटेको देखिएको छ भने साधारण प्रशासन तर्फको खर्च ०.१ प्रतिशतले र साँवाको ब्याज भुक्तानी खर्च १.२ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ ।

पूँजीगत खर्च

२.१० आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा अधिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा पूँजीगत खर्च ३.३ प्रतिशतले वृद्धि भई कूल रु. २३ अर्ब ९ करोड ५६ लाख खर्च भएको छ । आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा कूल पूँजीगत खर्च रु. २२ अर्ब ३५ करोड ६१ लाख भएको थियो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कूल पूँजीगत खर्चको केही प्रमुख खर्चहरु मध्ये आर्थिक सेवाहरुमा रु. १३ अर्ब १२ करोड ९० लाख (५६.९ प्रतिशत), सामाजिक सेवामा रु. ७ अर्ब १३ करोड ५२ लाख (३०.९

चार्ट २(क) : सरकारी राजस्व, खर्च तथा न्यून वित्त

प्रतिशत) र रक्षातर्फ रु. १ अर्ब ८९ करोड ४ लाख (८.२ प्रतिशत) खर्च भएको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा भएको पूँजीगत खर्चसँग तुलना गर्दा सामाजिक सेवातर्फ १.२ प्रतिशतले, आर्थिक सेवाहरूतर्फ ४.५ प्रतिशतले, रक्षातर्फ ५५.८ प्रतिशतले र न्याय प्रशासनतर्फ २६.८ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ।

साँवा भुक्तानी खर्च

२.११ साँवा भुक्तानी खर्च क्रमिक रूपमा बढ्दो प्रवृत्तिमा रहेको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा साँवा भुक्तानी खर्च रु १० अर्ब ७९ करोड ४९ लाख पुगेको छ जुन खर्च आर्थिक वर्ष २०५८/५९ मा रु ६ अर्ब ४३ करोड ४९ लाख र आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा रु ९ अर्ब ५५ करोड ९५ लाख थियो। अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा साँवा भुक्तानी खर्च १२.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ।

२.१२ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कुल साँवा भुक्तानी खर्च मध्ये आन्तरिक ऋणको साँवा भुक्तानी खर्चको अंश ४६.६ प्रतिशत र बाह्य ऋणको साँवा भुक्तानी खर्चको अंश ५३.४ प्रतिशत रहेको छ। अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा आन्तरिक ऋणको साँवा भुक्तानी खर्च २३.८ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ भने बाह्य ऋणको साँवा भुक्तानी खर्च ४.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ।

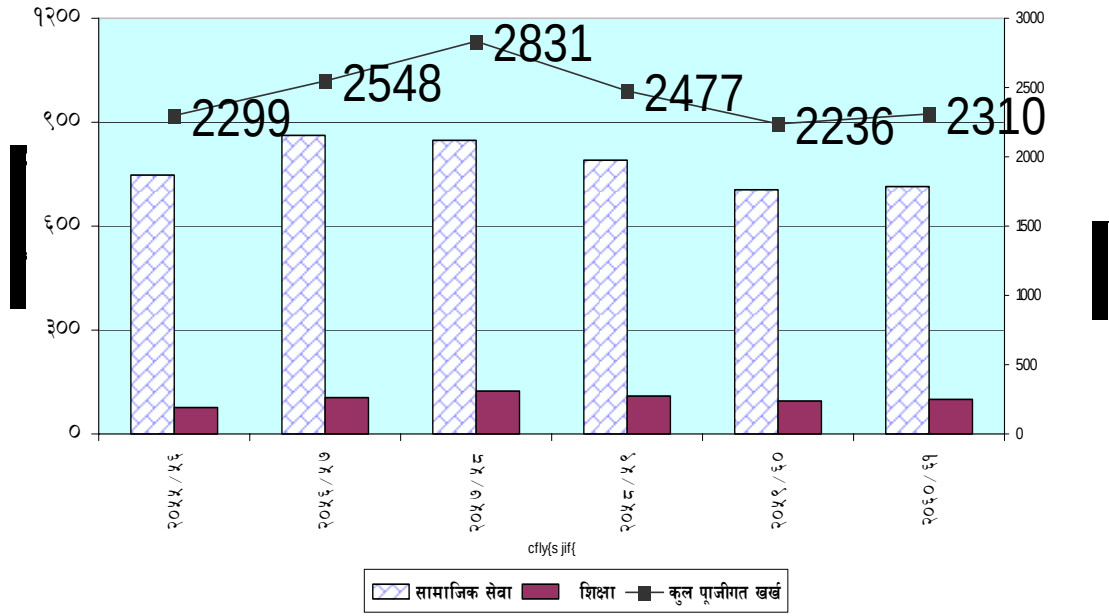
आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनासम्मको खर्चको स्थिति

२.१३ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनासम्मको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनासम्मको अवधिमा कूल खर्च १.४ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ४९ अर्ब ८० करोड ३१ लाख खर्च भएको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा रु. ४९ अर्ब १३ करोड ५३ लाख खर्च भएको थियो। कूल खर्च मध्ये आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा चालु खर्च तर्फ रु. ३४ अर्ब ५१ करोड ५३ लाख, पूँजीगत खर्चतर्फ रु. ९ अर्ब ३१ करोड १० लाख र साँवा भुक्तानीतर्फ रु. ५ अर्ब ९७ करोड ६८ लाख खर्च भएको देखिएको छ। अघिल्लो आर्थिक वर्षको समीक्षा अवधिको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा पूँजीगत खर्च १७.७ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ भने चालु खर्च १.८ प्रतिशतले र साँवा भुक्तानी खर्च १.४ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनासम्मको अवधिमा चालु खर्चतर्फ रु. ३५ अर्ब १६ करोड ३४ लाख, पूँजीगत खर्चतर्फ रु. ७ अर्ब ९० करोड ९१ लाख र साँवा भुक्तानी खर्चतर्फ रु. ६ अर्ब ६ करोड २८ लाख खर्च भएको थियो।

वित्तीय स्रोत

२.१४ सरकारी खर्च जुटाउने वित्तीय संयन्त्रको रूपमा राजस्व परिचालन, वैदेशिक अनुदान तथा ऋण, आन्तरिक ऋणको साथै नगद मौज्जात परिवर्तनलाई उपयोग गरिदै आएको छ।

चार्ट २(ख) : कुल पूँजीगत खर्च, सामाजिक सेवा र शिक्षा

राजस्व

- २.१५ आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा राजस्व संकलनमा १०.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु ६२ अर्ब ३३ करोड १० लाख पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा अघिल्लो आर्थिक वर्ष को तुलनामा राजस्व संकलन ११.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो। राजस्व संकलनको वृद्धिदर बढ्दो दरमा देखिए अनुरूप आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा कुल सरकारी खर्चको ६६.९ प्रतिशत राजस्व परिचालनबाट व्यहोरिएको र आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सो खर्चको ६९.७ प्रतिशत राजस्व परिचालनबाट व्यहोरिएको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०५८/५९ मा राजस्व परिचालनबाट कूल सरकारी खर्चको ६३.० प्रतिशत खर्च व्यहोरिएको थियो।
- २.१६ कूल राजस्व संकलन मध्ये आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कर राजस्वको अंश ७७.३ प्रतिशत रहेको छ भने गैर कर राजस्वको अंश २२.७ प्रतिशत रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा कर राजस्व र गैर कर राजस्वको अंश कूल राजस्वको क्रमश ७५.७ प्रतिशत र २४.३ प्रतिशत रहेको थियो।
- २.१७ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा कर राजस्व १३.१ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा कर राजस्व ८.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो। कर राजस्वको संरचना अन्तर्गत आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कुल कर राजस्वमध्ये भन्सार महसुलको अंश ३२.३ प्रतिशत रहेको छ भने वस्तु तथा सेवाको उत्पादन तथा उपभोगमा लाग्ने करको अंश ४३.० रहेको छ। यसै गरी आय, नाफा र सम्पत्ति करको अंश २१.२ प्रतिशत र मालपोत तथा रजिष्ट्रेशनको अंश ३.५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ।
- २.१८ कर राजस्वतर्फ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा भन्सार महसुल ९.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ भने वस्तु तथा सेवाको उत्पादन तथा उपभोगमा लाग्ने कर १३.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। यसै गरी आय, नाफा र सम्पत्ति कर १७.५ प्रतिशत र मालपोत तथा रजिष्ट्रेशन दस्तुर २०.० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा भन्सार महसुल अन्तर्गत पैठारी महसुल ०.९ प्रतिशत र भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता ६३.८ प्रतिशतले वृद्धि भएको र निकासी महसुल ३८.४ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ। वस्तु तथा सेवाको उत्पादन तथा उपभोगमा लाग्ने कर अन्तर्गत अन्तःशुल्क ३०.१ प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर ७.६ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ।
- २.१९ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा गैर कर राजस्व आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा ३.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १४ अर्ब १५ करोड ८० लाख पुगेको छ। कूल गैर कर राजस्व मध्ये दस्तुर, दण्ड, जरिवाना र जफतको अंश ८.५ प्रतिशत, सरकारी सेवा तथा वस्तुको विक्रीबाट प्राप्त आयको अंश २४.७ प्रतिशत, लाभांशको अंश १८.८ प्रतिशत, रोयल्टी तथा सरकारी सम्पत्ति विक्रीको अंश १०.३ प्रतिशत, साँवा र ब्याजको अंश २४.८ प्रतिशत र विविध गैर कर राजस्वको अंश १२.९ प्रतिशत रहेको छ। अघिल्लो आर्थिक वर्षसंग तुलना गर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा गैर कर राजस्व अन्तर्गत सवारी इजाजत दस्तुरमा उल्लेखनीय वृद्धि भई दस्तुर, दण्ड, जरिवाना र जफत तर्फ १०७.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ भने सरकारी सेवा तथा वस्तुको विक्रीबाट प्राप्त आय १४.२ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। यसै गरी लाभांश ६.५ प्रतिशतले र साँवा र ब्याज ४२.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। अर्को तर्फ रोयल्टी तथा

सरकारी सम्पत्ति विक्री र विविध गैर कर राजस्व भने क्रमशः २४.७ प्रतिशत र ४१.० प्रतिशतले घटेको छ ।

आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनासम्मको राजस्वको स्थिति

- २.२० आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनाको अवधिमा कुल राजस्व रु ३९ अर्ब ५४ करोड ७४ लाख सङ्कलन भएको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा कुल राजस्व ३५ अर्ब ९७ करोड ५ लाख संकलन भएको देखिन्छ । यसरी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा कुल राजस्व ९.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को यसै अवधिमा कुल राजस्व मध्ये रु ३१ अर्ब ४७ करोड ४५ लाख कर राजस्व र रु ८ अर्ब ७ करोड २९ लाख गैर कर राजस्व सङ्कलन भएको छ । अघिल्लो आर्थिक वर्षको प्रथम आठ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को यसै अवधिमा कर राजस्व ११.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ भने गैर कर राजस्व ५.० प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिएको छ ।
- २.२१ भन्सारतर्फ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनाको अवधिमा रु ९ अर्ब ६१ करोड ३४ लाख असुली भई गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा ४.१ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । यस अवधिमा वस्तु तथा सेवाको उत्पादन तथा उपभोगमा लाग्ने कर रु १४ अर्ब ५९ करोड ९८ लाख असुली भई अघिल्लो आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा १४.७ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । समीक्षा अवधिमा पैठारी महशुल ४.६ प्रतिशतले, निकासी महशुल ५.७ प्रतिशतले र भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता ६.१ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । यसै गरी यस अवधिमा अन्तःशुल्क २.९ प्रतिशतले र मूल्य अभिवृद्धि कर २०.० प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिएको छ । यसरी नै मालपोत तथा रजिष्ट्रेशन दस्तुर २६.२ प्रतिशतले र आय, नाफा र सम्पत्ति कर १३.१ प्रतिशतले बढी असुली भएको छ ।
- २.२२ गैर कर राजस्व तर्फ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को यसै समीक्षा अवधिमा दस्तुर, दण्ड, जरिवाना र जफतमा ६.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ भने सरकारी सेवा तथा वस्तुको विक्रीबाट प्राप्त आय १.१ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । समीक्षा अवधिमा लाभांश १२७.४ प्रतिशतले र रोयल्टी तथा सरकारी सम्पत्ति विक्री ७.७ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिएको छ भने साँवा र व्याज ५३.९ प्रतिशतले र विविध गैर कर राजस्व १६.९ प्रतिशतले घटेको देखिएको छ ।

वैदेशिक सहायता

- २.२३ आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा वैदेशिक सहायताको प्रतिबद्धतामा कमी आएको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा कुल स्वीकृत वैदेशिक सहायता रु ४३ अर्ब २० करोड २७ लाख रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा रु २३ अर्ब ७३ करोड ८० लाख रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को कुल स्वीकृत वैदेशिक सहायता मध्ये द्विपक्षीय सहायतामा रु ८ अर्ब २२ करोड ३६ लाख र बहुपक्षीय सहायतामा रु १५ अर्ब ५१ करोड ४४ लाख रहेको छ । स्वीकृत वैदेशिक सहायतालाई ऋण र अनुदान सहायतामा वर्गीकरण गरी विश्लेषण गर्दा वैदेशिक अनुदान सहायतातर्फ रु ८ अर्ब ९५ करोड ७० लाख र वैदेशिक ऋण सहायतातर्फ रु १४ अर्ब ७८ करोड १० लाख रहेको देखिन्छ । अघिल्लो

आर्थिक वर्षको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा वैदेशिक ऋण सहायता ६.७ प्रतिशतले घटेको देखिएको छ ।

- २.२४ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को स्वीकृत वैदेशिक सहायता रकमलाई क्षेत्र अनुसार वर्गीकरण गरी विश्लेषण गर्दा कुल स्वीकृत सहायता रकम मध्ये कृषि, सिंचाई र वन क्षेत्रको अंश ८.८ प्रतिशत, यातायात तथा संचार क्षेत्रको अंश ०.२ प्रतिशत, विद्युत् क्षेत्रको अंश ७.९ प्रतिशत, ग्रामिण विकास क्षेत्रको अंश २.० प्रतिशत, पिउने पानी तथा ढल निकास क्षेत्रको अंश १२.७ प्रतिशत, शिक्षा क्षेत्रको अंश ३.८ प्रतिशत, स्वास्थ्य क्षेत्रको अंश ०.७ प्रतिशत र अन्य क्षेत्रको अंश ६३.९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

अनुदान तथा ऋण

- २.२५ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनाको अवधिमा कुल स्वीकृत वैदेशिक सहायता रु १३ अर्ब ७५ करोड ५० लाख मध्ये अनुदान सहायता रु ६ अर्ब ४३ करोड २२ लाख र ऋण सहायता रु ७ अर्ब ३२ करोड २८ लाख रहेको थियो । यसरी कुल स्वीकृत वैदेशिक सहायता मध्ये अनुदान सहायताको अंश ४६.८ प्रतिशत र ऋण सहायताको अंश ५३.२ प्रतिशत रहेको थियो । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनाको समीक्षा अवधिमा कुल स्वीकृत वैदेशिक सहायता रु ३५ अर्ब ३ करोड १६ लाख भई अघिल्लो आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा १५४.७ प्रतिशतले उल्लेखनीय वृद्धि भएको छ । कुल स्वीकृत वैदेशिक सहायता मध्ये समीक्षा अवधिमा वैदेशिक अनुदान सहायता रु. २३ अर्ब १ करोड ३३ लाख (६५.७ प्रतिशत) र वैदेशिक ऋण सहायता रु. १२ अर्ब १ करोड ८३ लाख (३४.३ प्रतिशत) रहेको छ ।

प्रतिबद्धता तथा उपयोग

- २.२६ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा कुल स्वीकृत वैदेशिक सहायता मध्ये द्विपक्षीय सहायताको अंश ५४.१ प्रतिशत र बहुपक्षीय सहायताको अंश ४५.९ प्रतिशत रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही समीक्षा अवधिमा द्विपक्षीय सहायता र बहुपक्षीय सहायताको अंश क्रमशः ४५.६ प्रतिशत र ५४.४ प्रतिशत रहेको थियो । स्वीकृत वैदेशिक सहायता रकमको क्षेत्र अनुसार विश्लेषण गर्दा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा स्वास्थ्य क्षेत्रमा रु. १२ अर्ब ४३ करोड ७३ लाख (३५.५ प्रतिशत), शिक्षा क्षेत्रमा रु. १० अर्ब ९४ करोड ५९ लाख (३१.२ प्रतिशत), पिउने पानी तथा ढल निकास क्षेत्रमा रु. १ अर्ब ८८ करोड ८४ लाख (५.४ प्रतिशत), ग्रामीण विकास क्षेत्रमा रु. २ अर्ब ९२ करोड (८.३ प्रतिशत), यातायात तथा संचार क्षेत्रमा रु. १ अर्ब ४१ करोड ५० लाख (४.० प्रतिशत), कृषि, सिंचाई र वन क्षेत्रमा रु. ७४ करोड (२.२) प्रतिशत) र अन्य क्षेत्रहरूमा रु. ४ अर्ब ६८ करोड (१३.४ प्रतिशत) को प्रतिबद्धता व्यक्त भएको देखिन्छ ।
- २.२७ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा वैदेशिक सहायताको उपयोग आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा १९.१ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १८ अर्ब ९१ करोड २४ लाख भएको छ । यस आर्थिक वर्षमा कुल वैदेशिक सहायता उपयोग मध्ये रु. ११ अर्ब २८ करोड ३४ लाख (५९.७ प्रतिशत) वैदेशिक अनुदानबाट र रु. ७ अर्ब ६२ करोड ९० लाख (४०.३ प्रतिशत) वैदेशिक ऋणबाट भएको छ । आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा भएको कुल वैदेशिक सहायताको उपयोग रु. १५ अर्ब ८८ करोड ५५ लाख मध्ये रु. ११ अर्ब ३३ करोड ९१ लाख (७१.४ प्रतिशत)

वैदेशिक अनुदानबाट र रु. ४ अर्ब ५४ करोड ६४ लाख (२८.६ प्रतिशत) वैदेशिक ऋणबाट भएको थियो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कूल वैदेशिक सहायताको उपयोग मध्ये द्विपक्षीय सहायता रु. ९ अर्ब १ करोड ३२ लाख (४७.७ प्रतिशत) उपयोग भएको छ भने बहुपक्षीय सहायता अन्तर्गत रु. ९ अर्ब ८९ करोड ९२ लाख (५२.३ प्रतिशत) उपयोग भएको छ । अघिल्लो आर्थिक वर्षमा कूल वैदेशिक सहायताको उपयोग मध्ये द्विपक्षीय सहायता अन्तर्गत रु. १० अर्ब ४ करोड ४४ लाख (६३.२ प्रतिशत) र बहुपक्षीय सहायता अन्तर्गत रु. ५ अर्ब ८४ करोड ११ लाख (३६.८ प्रतिशत) उपयोग भएको थियो ।

२.२८ वैदेशिक सहायता उपयोगको क्षेत्र अनुसार विश्लेषण गर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सामाजिक सेवातर्फ रु. ८ अर्ब ७३ करोड १ लाख (४६.२ प्रतिशत), यातायात, विद्युत् तथा संचार क्षेत्रतर्फ रु. ७ अर्ब ५७ करोड ८ लाख (४०.० प्रतिशत), कृषि, सिंचाई र वनतर्फ रु. २ अर्ब ४२ करोड ९६ लाख (१२.८ प्रतिशत), उद्योग तथा वाणिज्य क्षेत्रतर्फ रु. १४ करोड ६८ लाख (०.८ प्रतिशत) र अन्य क्षेत्रतर्फ रु. ३ करोड ५१ लाख (०.२ प्रतिशत) उपयोग भएको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा भएको वैदेशिक सहायताको उपयोगसंग तुलना गर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कृषि, सिंचाई तथा वन क्षेत्रमा ११.६ प्रतिशतले र सामाजिक सेवातर्फ ६४.१ प्रतिशतले बढी उपयोग भएको देखिन्छ । यातायात, विद्युत् तथा संचार क्षेत्रमा भने २.६ प्रतिशतले र उद्योग तथा वाणिज्य क्षेत्रमा ६३.४ प्रतिशतले वैदेशिक सहायताको उपयोगमा कमी आएको देखिन्छ ।

सार्वजनिक ऋण

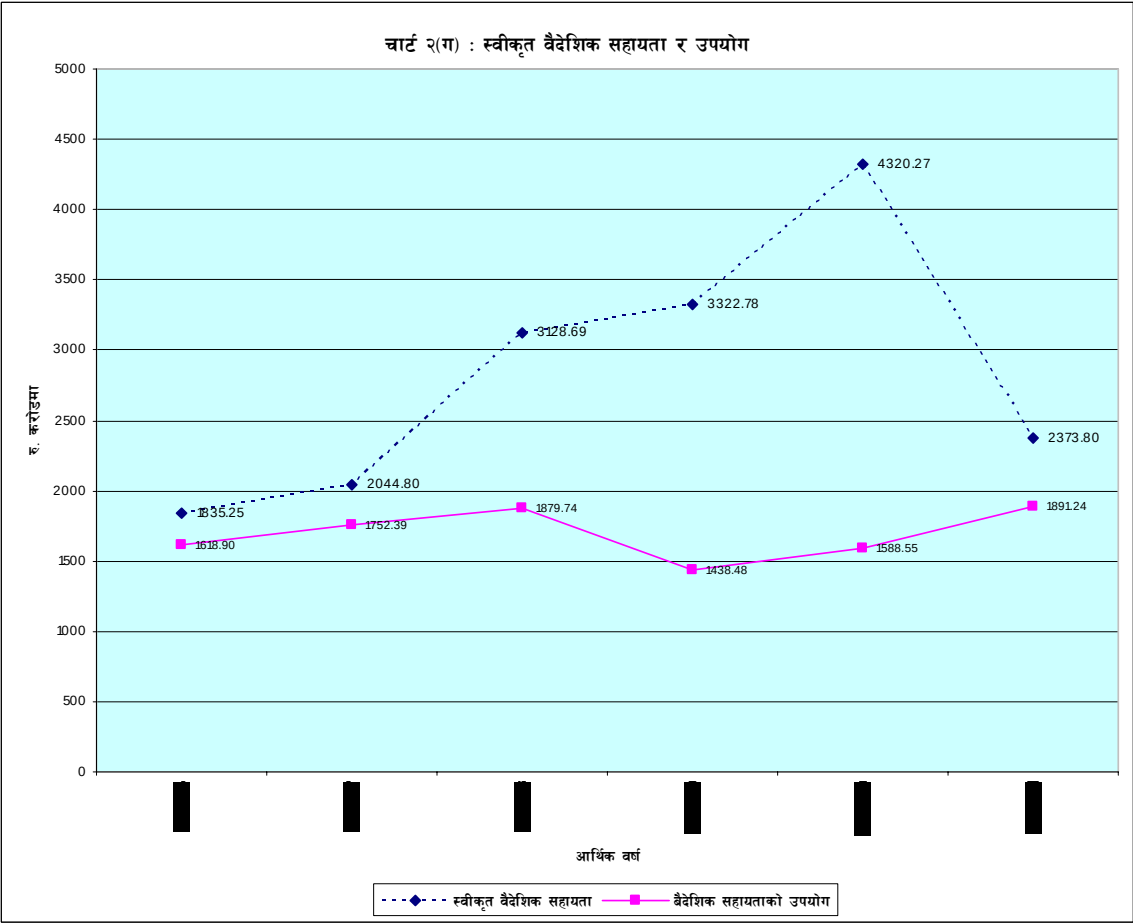
२.२९ नेपालको सार्वजनिक ऋणमा सहूलियतपूर्ण वाह्य ऋणको बाहुल्य रहेता पनि आन्तरिक ऋणको अंश पनि बढ्दै गएको छ । विकास कार्यक्रमहरुको खर्च धान्न र नगद प्रवाह व्यवस्थापनमा उक्त ऋणहरुको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । राष्ट्र ऋण उठाउने अधिकारको व्यवस्था गर्न बनेको ऐन र ऋण तथा जमानत ऐनको आधारमा अधिकतम ऋणको सीमा तोक्ने काम हुन्छ । राष्ट्र ऋण ऐनले विकास ऋणपत्र, राष्ट्रिय बचतपत्र, ट्रेजरी बिल, विशेष ऋणपत्र र नागरिक बचत पत्र मार्फत आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न कानूनी संयन्त्र तोकेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ ले राष्ट्र बैंकले आफ्नो स्वामित्वमा राख्न पाउने अधिकतम ऋणको सीमा तोकेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले अघिल्लो आर्थिक वर्षको राजस्वको १०.० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋणको स्वामित्व ग्रहण गर्न सक्ने र त्यसैगरी श्री ५ को सरकारको अधिविकर्ष सापटी अघिल्लो आर्थिक वर्षको राजस्वको ५.० प्रतिशत नाघ्न नहुने सीमा तोकेको छ ।

२.३० सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनमा श्री ५ को सरकारको विभिन्न निकायहरु संलग्न छन् । सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनको लागि केन्द्रविन्दु भनिएको ऋण व्यवस्थापन इकाई अर्थ मन्त्रालयको आर्थिक कार्य विषयक तथा नीति विश्लेषण महाशाखा अन्तर्गत पर्दछ । यसको प्रमुख कार्यमा सार्वजनिक ऋण सम्बन्धी नीति निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउनु, नीतिगत विश्लेषणहरु गर्नुको साथै सार्वजनिक ऋणको विश्लेषणात्मक अध्ययनहरु तयार पार्नु रहेको छ । अर्थ मन्त्रालयकै वैदेशिक सहायता समन्वय महाशाखाले वाह्य स्रोतको परिचालन गर्ने काम गर्दछ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले कारोवारमा संलग्न भै त्यसको लेखा राख्ने गर्दछ । आन्तरिक ऋणको हकमा खुल्ला बजार संचालन समितिको निर्देशनमा नेपाल राष्ट्र बैंक, राष्ट्र ऋण व्यवस्थापन विभागले सम्पूर्ण व्यवस्थापनको काम गर्दछ ।

- २.३१ वाह्य ऋणको तुलनामा आन्तरिक ऋणको परिमाण थोरै भएता पनि वाह्य ऋण सहूलियत दरमा आइरहेको र आन्तरिक ऋण साधारणतया बजार ब्याजदरमा उपलब्ध हुने हुँदा आन्तरिक ऋणको भुक्तानी रकम वाह्य ऋणको तुलनामा धेरै देखिन्छ । आन्तरिक ऋणको परिचालन वाह्य ऋणको तुलनामा महंगो पर्दछ । तर वाह्य ऋण विदेशी मुद्राको विनिमय दरद्वारा प्रभावित हुने हुँदा स्वदेशी मुद्रा अवमूल्यन हुँदा महंगो र पुनर्मूल्यन हुँदा सस्तो हुन जान्छ । वाह्य ऋण सहूलियतपूर्ण भएकोले सार्वजनिक ऋणको भुक्तानी रकम नेपालको लागि बोझिलो भैसकेको छैन ।
- २.३२ सार्वजनिक ऋणका विविध पक्षहरूलाई एकीकृत रूपमा हेर्नु पर्ने कुरालाई महसूस गरी श्री ५ को सरकारले विभिन्न सुधारहरू गर्ने तयारी गरिरहेको छ । सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनमा उच्चस्तरीय नीति निर्माण निकाय बनाउनुको साथै उक्त निकायहरूलाई **front office, middle office** र **back office** को सोचाई अनुरूप संस्थागत संरचनामा परिवर्तन गर्नेतर्फ समीक्षा भैरहेको छ । उच्चस्तरीय नीतिगत निकायको रूपमा सार्वजनिक ऋण एवं वैदेशिक सहायता समन्वय समितिको परिकल्पना गरिएको छ । उक्त निकायमा अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग र नेपाल राष्ट्र बैंकको सहभागिता रहनेछ । त्यस्तै आर्थिक कार्य विषयक तथा नीति विश्लेषण महाशाखा, अर्थ मन्त्रालयले सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनको समन्वय गर्ने तथा विश्लेषणात्मक क्षमता बढाउने र आकस्मिक ऋण भुक्तानी कोष (**contingent reserve fund**) को अवधारणातर्फ अघि बढ्ने सोचाइ भैरहेको सन्दर्भमा यसै अनुरूप सार्वजनिक ऋण ऐनको मस्यौदा तर्जुमा भई छलफलको क्रममा छ ।
- २.३३ दशौँ योजनाले सार्वजनिक ऋणको सम्बन्धमा केही नीतिहरू अघि सारेको छ । तर सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनको विविध पक्ष समेट्ने गरी सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन नीति उपलब्ध छैन । सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनलाई व्यवस्थित गर्न निर्देशक सिद्धान्तहरूलाई संलग्न गरी यससम्बन्धी नीतिको मस्यौदा तयार पारिएको छ । यसलाई अर्थ मन्त्रालयको वेबसाइटमा पनि राखिएको छ । यस मस्यौदामा वाह्य तथा आन्तरिक ऋण, सरकारको जमानतको व्यवस्था, सरकारले अन्य निकायहरूलाई दिने ऋण सम्बन्धी नीतिहरू संलग्न गरिएका छन् । आन्तरिक क्षेत्रमा सरकार जमानत बसी ऋण उपलब्ध गराउने कामलाई विकास कार्यक्रम संचालनको एक प्रमुख माध्यमको रूपमा लिन सकिने पनि देखिन्छ । सरकारले सरकारी ऋणपत्रको लागि दोस्रो बजार खुल्ला गरेको छ । यस प्रक्रियालाई संगठित पार्ने दृष्टिकोणले ऋणपत्रको बजार संगठित गर्ने प्रस्ताव तयार पारिएको छ । यसको लागि केन्द्रीय निक्षेप प्रणाली (**CDS**) को आवश्यकता समेत औल्याइएको छ । श्री ५ को सरकारले यस सन्दर्भमा गुठी कोष कानून (**trust fund law**) तर्जुमा गर्ने कार्य शुरु गरेको छ ।

कुल वैदेशिक ऋण

- २.३४ कुल सरकारी खर्च कुल आयबाट परिपूर्ति हुन नसकेको कारण न्यून रकम व्यहोरिने स्रोतहरू मध्ये वैदेशिक ऋणले उल्लेखनीय भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ । वैदेशिक ऋणको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा खुद वैदेशिक ऋणको अंश बढ्दो क्रममा रहेको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा खुद तिर्न बाँकी वैदेशिक ऋण रु. २ खर्ब २३ अर्ब ४३ करोड ३२ लाख रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ४.२ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. २ खर्ब ३२ अर्ब ७७ करोड ९३ लाख पुगेको देखिन्छ ।

२.३५ खुद तिर्न बाँकी वैदेशिक ऋणमा थप प्राप्त भएको ऋण र साँवा तथा ब्याज भुक्तानीको समायोजन गर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनाको अन्त्यमा खुद तिर्न बाँकी वैदेशिक ऋण रु. २ खर्ब ४५ अर्ब २१ करोड १४ लाख रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिसंग तुलना गर्दा खुद तिर्न बाँकी ऋण ४.१ प्रतिशतले घटी रु. २ खर्ब ३५ अर्ब २० करोड ४० लाख पुगेको देखिन्छ।

२.३६ खुद तिर्न बाँकी वैदेशिक ऋण र कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (उत्पादकको प्रचलित मूल्यमा) को अनुपात आर्थिक वर्ष २०५८/५९ मा ५२.१ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा ४८.९ प्रतिशत र आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ४७.० प्रतिशत रहेको देखिन्छ। कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको प्रमुख हिस्सा वैदेशिक ऋणले ओगटेको पक्षलाई दृष्टिगत गर्दा नेपालले पनि **HIPC Initiative** मा अग्रसरता लिनु पर्ने अवस्था देखिएको छ।

मञ्जूषा : २(१)

अत्यधिक ऋणभार भएका गरीब मुलुकहरुको लागि लक्षित कार्यक्रम (HIPC Initiative)

क) अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोष र विश्व बैंकले समायोजन र सुधारका कार्यक्रमहरु मार्फत् अत्यधिक ऋणभार भएका मुलुकहरुको ऋण घटाउने उद्देश्यले शुरु गरेको समष्टिगत अवधारणा (**comprehensive approach**) नै **Highly Indebted Poor Countries Initiative** हो। सन् २००५ मार्चसम्म यस कार्यक्रम अन्तर्गत विश्वका २७ मुलुकहरुका लागि ऋण घटाउने प्याकेज अन्तर्गत खुद वर्तमान मूल्य (**net present value**) मा ३२ अर्ब अमेरिकी डलर स्वीकृत गरिएको थियो।

ख) गरीब मुलुकहरुले धान्न नसक्ने गरी ऋणभार बोक्न नपरोस् भन्ने उद्देश्यका साथ सन् १९९६, सेप्टेम्बरमा अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोष र विश्व बैंकको संयुक्त कार्यक्रमको रुपमा **HIPC Initiative** प्रस्तुत गरिएको हो। अत्यधिक ऋणभार भएका मुलुकहरु थप ऋणको बोझमा नजेलिउन् र तिनीहरुको ऋणभार धान्न सक्ने तहमा पुगेस् भन्ने उद्देश्यले अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय समुदायको एउटा समन्वयात्मक कार्यक्रमको रुपमा **HIPC Initiative** अगाडि सारिएको हो। सन् १९९९, सेप्टेम्बरमा यस कार्यक्रममा थप सुधार र समायोजन गरी गरिवी निवारण र सामाजिक नीतिका बीचको अन्तरसम्बन्धलाई अझ बढी सुदृढ तुल्याउने काम भएको थियो। यसै पृष्ठभूमिमा **HIPC Initiative** मा प्रवेश भएका मुलुकहरुले समग्र आर्थिक समायोजन तथा संरचनात्मक एवम् सामाजिक नीतिको सुधारका दिशामा अगाडि बढ्दै स्वास्थ्य र शिक्षा जस्ता आधारभूत विषयसँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरुमा आफ्नो लगानी बढाउँदै लगेको देखिन्छ।

(ग) **HIPC initiative** अन्तर्गत सहयोग प्राप्त गर्न निम्न शर्तहरु विद्यमान हुनुपर्ने:

- धान्न नसक्ने ऋण भार भएको,
- अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोष र विश्व बैंकको सहयोगमा संचालित कार्यक्रमहरु मार्फत् सुधारका क्षेत्रमा अगाडि बढिरहेको र राम्रा नीतिहरु कार्यान्वयनमा रहेको, तथा
- गरिवी निवारण रणनीतिपत्र तयार पारेको।

कुनै पनि मुलुकको ऋणभार धान्न सक्ने क्षमता सम्बन्धी विश्लेषण (**debt sustainability analysis**) निम्न आधारमा गरिन्छ:

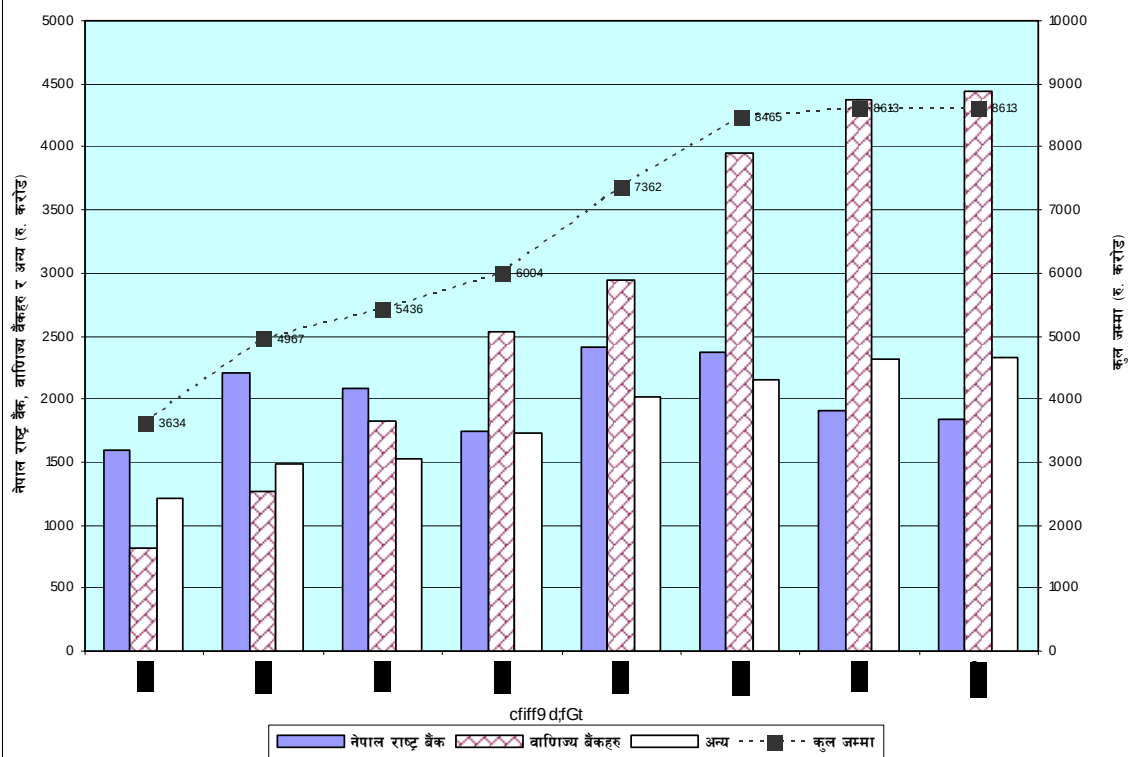
आधार	सांख्यिकीय स्तर (प्रतिशतमा)
NPV debt/exports	१५०.० प्रतिशत भन्दा बढी
वित्तीय आधार	
NPV debt/revenue	२५०.० प्रतिशत भन्दा बढी
वित्तीय आधार अन्तर्गत योग्य हुनका लागि चाहिने आधार	
(qualifying shareholders)	
Exports/GDP	३०.० प्रतिशत भन्दा कम
Revenue /GDP	१५.० प्रतिशत भन्दा कम
सामान्यतया NPV debt/exports १५०.० प्रतिशत भन्दा बढी भएका मुलुकहरुका लागि HIPC Initiative अन्तर्गतको सहयोग वाञ्छनीय मानिन्छ तापनि धेरै खुला अर्थतन्त्र भएका मुलुकहरुका लागि वित्तीय आधार अपनाउने गरिन्छ ।	
(घ) NPV debt/exports को गणना गर्दा ऋण रकम अन्तर्गत सरकारी वा सरकारी जमानतमा लिइएको वैदेशिक ऋणको खुद वर्तमान मूल्य र exports को गणना गर्दा विगत ३ वर्षको वस्तु तथा सेवा निर्यातको औसत निकाली अनुपात निर्धारण गरिन्छ । वित्तीय आधार अन्तर्गत NPV debt/revenue को अनुपात गणना गर्दा भर्खरै समाप्त भएको आर्थिक वर्षको revenue लाई आधार बनाई थप आधारहरुको गणना गर्दा संलग्न सूचकाङ्कहरु (exports, revenue र GDP) को विगत तीन वर्षको औसत लिने गरिन्छ ।	
(ङ) नेपालको संभाव्यता: अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोष र विश्व बैंकको सदस्य राष्ट्र भएको र त्यसमा पनि निम्न आय भएका देशहरुमा पर्ने भएकोले नेपालले पनि आफ्नो वैदेशिक ऋणभार घटाउन HIPC Initiative मा प्रवेशका लागि पहलकदमी गर्न उपयुक्त हुन्छ । यद्यपि नेपालको वैदेशिक ऋणभार धान्ने क्षमतामा ह्रास आएको देखिदैन तापनि सुधारका कार्यक्रमहरुलाई निरन्तरता दिइरहेको र गरिबी निवारण रणनीतिपत्र तयार पारिसकेको परिप्रेक्ष्यमा नेपालको आफ्नो विद्यमान असहज आर्थिक अवस्थालाई अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय समुदाय समक्ष प्रस्तुत गर्दै HIPC Initiative मा प्रवेशका लागि प्रयास गर्नु वर्तमान परिस्थितिले प्रदान गरेको अवसर हो । निर्यातको विस्तृत, दिगो र स्वफूर्त आधार नभएको, विप्रेषण आयका माध्यमबाट चालू खाता घाटा पूर्ति गरिरहेको, विद्यमान द्वन्द्वका कारण अर्थतन्त्र असहज अवस्थामा पुगेको र कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५०.० प्रतिशत भन्दा बढी वैदेशिक ऋणभार वहन गरिरहेको कारण नेपाल जस्तो निम्न आय भएको मुलुकले ऋण घटाउने एउटा महत्वपूर्ण अवसरको रुपमा HIPC Initiative लाई लिनेतर्फ आवश्यक पहलकदमी गर्नु वाञ्छनीय हुने देखिन्छ ।	

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक

कुल आन्तरिक ऋण

२.३७ कुल आन्तरिक ऋण २०६० आषाढको तुलनामा २०६१ आषाढमा १.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ८६ अर्ब १३ करोड ३७ लाख पुगेको छ । २०६० आषाढमा कुल आन्तरिक ऋण रु. ८४

चार्ट २(घ) : सरकारी ऋणपत्र र ट्रेजरी बिलको स्वामित्वको विवरण

अर्ब ६४ करोड ५३ लाख रहेको थियो । २०६१ आषाढ मसान्तमा कायम भएको कुल आन्तरिक ऋण मध्ये नेपाल राष्ट्र बैंकको अंश रु. १९ अर्ब १३ करोड ८८ लाख (२२.२) प्रतिशत, वाणिज्य बैंकहरुको अंश रु. ४३ अर्ब ७९ करोड ६३ लाख (५०.९ प्रतिशत) र अन्य संस्थाहरु तथा निजी क्षेत्रको अंश रु. २३ अर्ब १९ करोड ८६ लाख (२६.९ प्रतिशत) रहेको छ । २०६१ आषाढ मसान्तमा कायम रहेको कुल आन्तरिक ऋण मध्ये ट्रेजरी विलको अंश ५७.४ प्रतिशत (रु. ४९ अर्ब ४२ करोड ९६ लाख), विकास ऋणपत्रको अंश २०.४ प्रतिशत (रु. १७ अर्ब ५४ करोड ९२ लाख), राष्ट्रिय बचत पत्रको अंश १०.५ प्रतिशत (रु. ९ अर्ब २ करोड ९८ लाख), नागरिक बचत पत्रको अंश १.३ प्रतिशत (रु. १ अर्ब १७ करोड ८९ लाख) र विशेष ऋणपत्रको अंश १०.४ प्रतिशत (रु. ८ अर्ब ९४ करोड ६२ लाख) रहेको छ ।

२.३८ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनासम्मको कुल आन्तरिक ऋण रु. ८६ अर्ब १३ करोड २७ लाख रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा कुल आन्तरिक ऋण रु. ८३ अर्ब २ करोड ९ लाख रहेको थियो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनासंग आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिसंग तुलना गर्दा कुल आन्तरिक ऋण ३.७ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । २०६१ फाल्गुण मसान्तमा कायम रहेको कुल आन्तरिक ऋण मध्ये नेपाल राष्ट्र बैंकको अंश २१.४ प्रतिशत (रु. १८ अर्ब ४१ करोड १५ लाख), वाणिज्य बैंकहरुको अंश ५१.६ प्रतिशत (रु. ४४ अर्ब ४३ करोड २० लाख) र अन्य संस्थाहरु तथा निजी क्षेत्रको अंश २७.० प्रतिशत (रु. २३ अर्ब २८ करोड ९२ लाख) रहेको देखिन्छ । आन्तरिक ऋणको स्वरूपको विश्लेषण गर्दा ट्रेजरी विलतर्फ रु. ५१ अर्ब ८ करोड ८१ लाख (५९.३ प्रतिशत), विकास ऋणपत्रतर्फ रु. १६ अर्ब ९९ करोड ९२ लाख (१९.७ प्रतिशत), राष्ट्रिय बचत पत्रतर्फ रु. ८ अर्ब ५५ करोड ९८ लाख (९.९ प्रतिशत), नागरिक बचत पत्रतर्फ रु. १ अर्ब १७ करोड ८९ लाख (१.४ प्रतिशत) र विशेष ऋणपत्र तर्फ रु. ८ अर्ब ३० करोड ६७ लाख (९.७ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ । आन्तरिक ऋण, वैदेशिक ऋण, एवं कूल सार्वजनिक ऋणको स्थिति र भुक्तानीको केही समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरुसंगको अनुपात तालिका २.१३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

वित्तीय घाटा

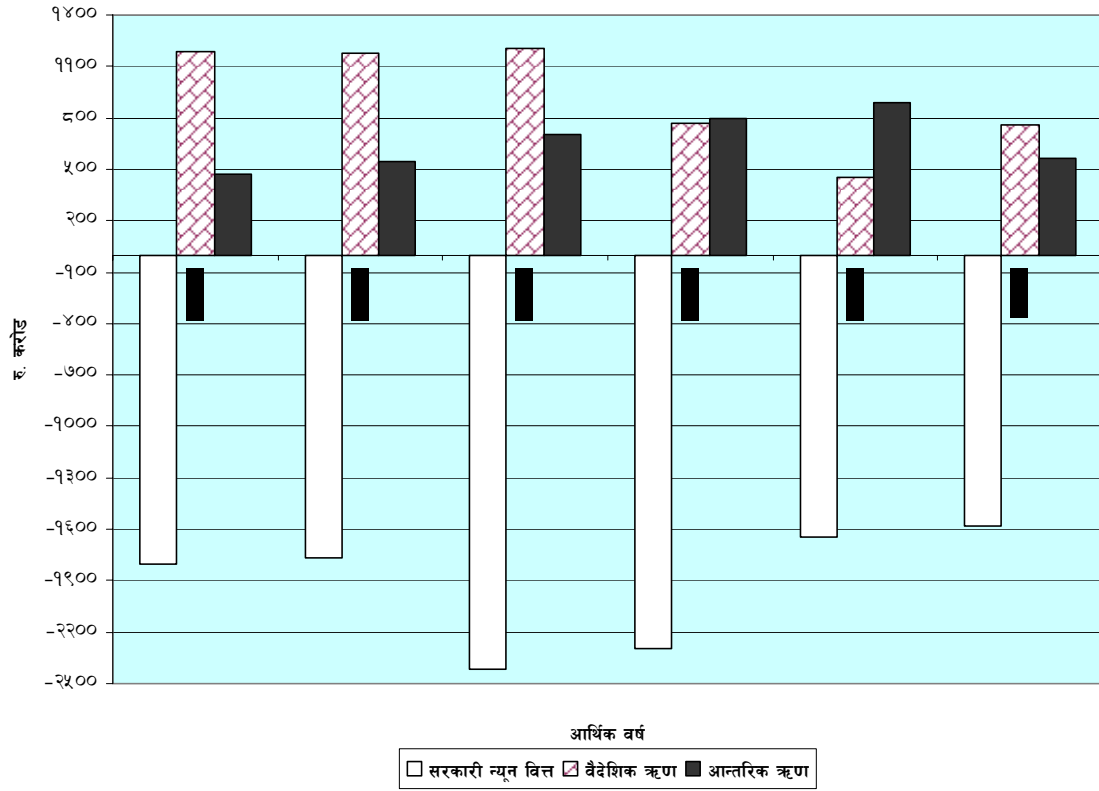
२.३९ सरकारी खर्चको बढ्दो प्रवृत्ति कायमै रहनु र सोही अनुरूप आय व्यवस्थापन हुन नसक्नुबाट वित्तीय घाटाले निरन्तरता पाइ नै रहेको देखिन्छ । केही वर्ष यता वित्तीय घाटाको स्वरूप तथा ऋण/कूल गार्हस्थ्य उत्पादनसंगको अनुपात निम्नानुसार रहेको देखिन्छ ।

तालिका २(ग) : वित्तीय घाटा

रु. करोडमा		
आर्थिक वर्ष	वित्तीय बचत/ घाटा*	वित्तीय घाटा/ कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसंगको अनुपात (प्रतिशतमा)
२०५५/५६	-१७९९.१४	५.३
२०५६/५७	-१७६६.७०	४.७
२०५७/५८	-२४१८.८१	५.९
२०५८/५९	-२२९४.०६	५.४
२०५९/६०	-१६४३.७२	३.६
२०६०/६१	-१५८२.८२	३.२

स्रोत : महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग ।

चार्ट २(ड) : सरकारी न्यून वित्त तथा वैदेशिक ऋण र आन्तरिक ऋण

२.४० आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा वित्तीय घाटा रु. १६ अर्ब ४३ करोड ७२ लाख भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ३.७ प्रतिशतले घट्नु गरी वित्तीय घाटा रु. १५ अर्ब ८२ करोड ८२ लाख भएको देखिन्छ । वित्तीय घाटाको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा आर्थिक वर्ष २०५८/५९ देखि क्रमिक रुपमा घाटाको आकार घट्दै गएको देखिनाले खर्च र आयको अन्तर क्रमिक रुपमा सांघुरिदै गएको देखिन्छ । यही कारणले गर्दा वित्तीय घाटा र कूल गार्हस्थ्य उत्पादनसंगको अनुपात आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा ३.६ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ०.४ प्रतिशत बिन्दुले घटी ३.२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

वित्तीय घाटा पूर्तिको स्रोत

२.४१ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा रहेको वित्तीय घाटा रु. १५ अर्ब ८२ करोड ८२ लाख वैदेशिक ऋण, आन्तरिक ऋण र मौज्जात परिवर्तनबाट पूर्ति गरिएको थियो । वित्तीय घाटा पूर्ति गर्ने स्रोतहरुको विश्लेषण गर्दा वैदेशिक ऋणबाट रु. ७ अर्ब ६२ करोड ९० लाख (४८.२ प्रतिशत), आन्तरिक ऋणबाट रु. ५ अर्ब ६० करोड ७८ लाख (३५.४ प्रतिशत) र नपुग रु. २ अर्ब ५९ करोड १४ लाख (१६.४ प्रतिशत) मौज्जात परिवर्तनबाट व्यहोरिएको देखिन्छ ।

आर्थिक नीति सञ्जाल परियोजना

२.४२ अर्थ मन्त्रालयको आर्थिक कार्य विषयक तथा नीति विश्लेषण महाशाखा अन्तर्गत रहेको यो परियोजना एशियाली विकास बैंकले प्राविधिक सहायता-अनुदान (TA 4288-NEP) का रुपमा सन् २००३ मा स्वीकृत गरे पश्चात् अगष्ट २००४ देखि शुरु भएको हो । यसको प्रमुख उद्देश्य उत्तरदायित्व, पारदर्शी र परिणाममुखी आर्थिक नीति निर्माण प्रक्रियामा सरकार, प्राज्ञिक तथा पेशागत क्षेत्र र निजी क्षेत्र सबै सरोकारवालाहरुको सहभागिता र स्वामित्व सुनिश्चित गरी नीतिको कार्यान्वयनमा सरकारलाई सहयोग गर्नु रहेको छ । यसले आर्थिक सहजीकरण र एकीकरण गरी दशौं योजनाले राखेको गरिवी निवारणको उद्देश्यलाई सघाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेलेछ ।

२.४३ आयोजनाको संचालनका लागि श्री ५ को सरकारको मुख्य सचिवको अध्यक्षतामा निजी क्षेत्र र स्वतन्त्र विज्ञहरु सदस्य रहेको उच्च स्तरीय निर्देशन समितिले समग्र मार्गदर्शन गर्ने र अर्थ मन्त्रालय, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय र संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय गरी ४ वटा मन्त्रालयहरुका सचिवहरुको संयोजकत्वमा क्रमशः समष्टिगत आर्थिक व्यवस्थापन, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार, लगानी र रोजगार, भौतिक आधारशिलाहरुको विकास र पर्यटन, कृषि र क्षेत्रीय विकासका क्षेत्रमा सल्लाहकार समितिहरु गठन गरी प्रत्येक विषयगत क्षेत्रहरुलाई सम्बोधन गर्न खोजिएको छ । निर्देशन समिति र सल्लाहकार समितिहरुको कार्यमा सहयोग, समन्वय र सहजीकरणको भूमिका निर्वाह गर्ने दायित्व आर्थिक कार्य विषयक तथा नीति विश्लेषण महाशाखालाई सुम्पिएको छ ।

२.४४ परियोजनाले पहिचान गरेका आर्थिक क्षेत्रका विषयहरुमा नीतिगत गहन छलफल भई २१ वटा नीति कार्यपत्रहरु तयार भइसकेको छन् भने थप ११ वटा नीति कार्यपत्रहरु तयार हुने क्रममा छन् । सन् २००५ को डिसेम्बरमा सम्पन्न हुने यस आयोजनाले आयोजनाको अन्त्यसम्ममा प्रत्येक विषय क्षेत्रहरुमा आठ आठ वटा गरी कूल ३२ वटा नीति कार्यपत्रहरु

तयार पार्ने छ । यी नीति कार्यपत्रहरुले सरकारी, गैरसरकारी र निजीक्षेत्रका सम्बद्ध पक्षहरु बीच नीति सम्बादको लागि महत्वपूर्ण आधार तयार पार्ने छन् ।

लेखापरीक्षण तथा नगद व्यवस्थापन

२.४५ सार्वजनिक वित्तको प्रभावकारिता एवं कार्यकुशलता अभिवृद्धि गर्नुका अतिरिक्त वित्तीय अनुशासन कायम राख्ने र जवाफदेही वहन गराउने सन्दर्भमा लेखा प्रणाली तथा लेखापरीक्षणले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने गर्दछ । नगद व्यवस्थापन, आन्तरिक लेखापरीक्षण र अन्तिम लेखापरीक्षणले सार्वजनिक वित्तलाई अनुशासनको परिधिमा राख्न र स्वनियन्त्रण प्रक्रियामा रहन सकारात्मक प्रभाव पार्ने गर्दछ ।

लेखापरीक्षण

२.४६ श्री ५ को सरकारले जनताको सुविधाका लागि विभिन्न सेवा उपलब्ध गराउन आर्थिक साधन परिचालन गरेको हुन्छ । आर्थिक साधन कुन प्रयोजनको लागि कति र कसरी परिचालन गरिएको छ त्यसका बारेमा सु-सूचीत हुने अधिकार आम नागरिकलाई हुन्छ । नागरिक समाज जति सवल, सक्षम र आफ्नो अधिकार प्रति सचेत रहन्छ, सरकारबाट सम्पादन गरिने कार्यहरु त्यति नै जिम्मेवारीपूर्ण र प्रभावकारी ढंगले सम्पादन हुन सक्दछन् । यही तथ्यलाई मनन गरी श्री ५ को सरकारले सार्वजनिक सम्पत्तिको लगानी कहाँ, कसरी, कति र किन गरेको छ तथा उल्लिखित लगानीबाट के कस्तो उपलब्धि हासिल भएको छ वा हुन सक्छ भन्ने कुरामा सर्वसाधारण जनतालाई सु-सूचित गर्नु आवश्यक हुन्छ । यस्तो आवश्यकता पुरा गर्नको लागि सरकारले कानूनी तथा प्रक्रियागत व्यवस्था मिलाएको हुन्छ ।

२.४७ सामान्यतया सार्वजनिक खर्च भन्नाले जनताका आवश्यकताहरु परिपूर्ति गर्ने उद्देश्यले गरिएको खर्चलाई जनाउँछ । यस्तो खर्च केन्द्रीय सरकार अन्तर्गतका निकायहरु, स्थानीय निकायहरु, गैरसरकारी संस्थाहरु तथा निजी क्षेत्रको माध्यमबाट गरिएको हुन्छ । यसरी खर्च गरिनुको प्रमुख उद्देश्य सर्वसाधारण जनताको जीवनस्तर उकास्नमा मद्दत पुर्‍याउनु नै हो । यसर्थ प्रत्येक सार्वजनिक खर्चको प्रभावकारिताको कसी भन्नु नै त्यस खर्चबाट जनताले प्राप्त गरेको सेवा/सुविधा तथा यस विषयमा जनताले बनाएको धारणा हो ।

२.४८ विकसित मुलुकहरुको आर्थिक क्रियाकलापमा सरकारी संलग्नतामा कमी हुँदै गए तापनि नेपाल जस्तो विकासशील मुलुकका आर्थिक क्रियाकलापमा भने सरकारी क्षेत्रले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्नुपर्ने हुन्छ । बजार व्यवस्था प्रतिस्पर्धात्मक भैनसकेको सन्दर्भमा जनतालाई उपलब्ध गराउनुपर्ने सेवा र सुविधाको जिम्मेवारी वहन गर्ने कार्य सरकारी क्षेत्रबाट नै निर्वाह गर्नु परिरहेको छ । उल्लिखित जिम्मेवारी वहन गर्न आवश्यक वित्तीय स्रोत जुटाउने कार्यका लागि सरकारले जनताबाट कर सङ्कलन गर्नुको अतिरिक्त विभिन्न वैदेशिक सहयोग समेत लिएको हुन्छ । जनताबाट सङ्कलित कर र जनताकै नाममा लिइएको वैदेशिक सहयोगको उपयोग प्रभावकारी ढङ्गबाट गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तो सार्वजनिक सम्पत्तिको प्रयोग मितव्ययी ढङ्गबाट दक्षतापूर्वक उपयोग भएको छ भन्ने विश्वास समेत जनतालाई दिलाउन सक्नु पर्दछ । त्यसैले प्रत्येक प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्था अँगालेका देशहरुमा सरकारको जवाफदेहीता मूल्याङ्कन गरी जनतालाई सुसूचित गर्ने संयन्त्रको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । नेपालको सन्दर्भमा हेर्दा सरकारको वित्तीय जवाफदेहीता मूल्याङ्कन गरी जनतालाई सु-सूचित

गर्ने जिम्मेवारी स्वतन्त्र संवैधानिक निकाय महालेखा परीक्षकको विभाग र सर्वोच्च जनप्रतिनिधिमूलक संस्था प्रतिनिधि सभाको सार्वजनिक लेखा समितिलाई तोकिएको छ । यिनै संस्थाहरूको माध्यमबाट सरकारले वहन गरेको वित्तीय जवाफदेहीको जानकारी जनताले पाउने गर्दछन् ।

- २.४९ वित्तीय जवाफदेहीको अन्तिम मूल्याङ्कन गर्ने निकाय महालेखा परीक्षकको विभाग तथा सार्वजनिक लेखा समिति भएतापनि सरकारबाट सम्पादन गरिने प्रत्येक क्रियाकलापको मूल्याङ्कन सरकार स्वयंले पनि कार्यान्वयनको चरणदेखि नै गर्ने परिपाटी बसाल्न सके यसबाट एकातर्फ कार्यान्वयन प्रक्रियामा देखिएका समस्याहरू समयमै समाधान गर्न सहयोग पुग्न गई प्रभावकारी रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ सरकारी क्रियाकलापमा पादरर्शिता कायम गरी जनताको विश्वास अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ । यही तथ्य अनुरूप सार्वजनिक सम्पत्तिको प्रभावकारी ढंगबाट उपयोग गर्नका लागि आन्तरिक नियन्त्रण तथा आन्तरिक लेखापरीक्षण समेतको व्यवस्था गरिएको हो ।

अन्तिम लेखापरीक्षण

- २.५० नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ ले सरकारी निकाय तथा श्री ५ को सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व भएका संगठित संस्थाहरूको लेखापरीक्षण गर्न स्वतन्त्र संवैधानिक निकाय महालेखा परीक्षकको विभागको व्यवस्था गरेको छ । यसले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएपछि उल्लिखित निकायहरूको अन्तिम लेखापरीक्षण गर्ने कार्य गर्दछ । अन्तिम लेखापरीक्षण गर्दा नियमितता, मितव्ययिता, कार्यक्षमता, प्रभावकारिता र औचित्यता समेत विश्लेषण गरी लेखापरीक्षण गर्ने गरिन्छ । साथै, वित्तीय लेखापरीक्षणको अलावा केही निकायहरूको कार्यमूलक लेखापरीक्षण समेत यस विभागबाट हुने गरेको छ ।

आन्तरिक नियन्त्रण

- २.५१ प्रत्येक संगठनमा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको व्यवस्था गरिने र त्यस्तो प्रणाली आन्तरिक कार्यहरूलाई व्यवस्थित गर्नका लागि उपयोग गरिने साधन हो । यसले संगठनको उद्देश्य प्राप्तिको लागि व्यवस्थापनलाई सहयोग पुऱ्याउने हुन्छ । सवैले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीले संगठनभित्र प्रचलित ऐन, नियम तथा नीति निर्देशन पालना गर्न मद्दत पुऱ्याउनका साथै, मितव्ययी ढङ्गबाट दक्षतापूर्वक प्रभावकारी ढंगले संगठनको कार्यसम्पादन गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ । यसले साधनको दुरुपयोग तथा अनावश्यक खर्च गर्नबाट बचाव गर्नका साथै धोखाधडी (**fraud**) हुन नदिई कुशलतापूर्वक साधनको व्यवस्थापन गर्न समेत सहयोग पुऱ्याउँछ । यसको अलावा व्यवस्थापनलाई आवश्यक पर्ने भरपर्दा वित्तीय सूचनाहरू चाहेको वखत उपलब्ध गराउन र समयमै वित्तीय प्रतिवेदनहरू संबन्धित निकायमा उपलब्ध गराउन मद्दत गर्दछ । त्यसैले प्रत्येक सरकारी निकायहरूमा गरिने आर्थिक कारोवारसंग सम्बन्धित कुराहरूमा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको व्यवस्था हुनु आवश्यक हुन्छ । मालसामान खरीद गर्न छुट्टै भण्डार शाखाको व्यवस्था, गुणस्तर परीक्षणको लागि प्राविधिकको व्यवस्था, बैङ्क खाता सञ्चालन गर्न संयुक्त दस्तखतको व्यवस्था एवं कर्मचारी व्यवस्था आदिलाई उदाहरणको रूपमा लिन सकिन्छ । यसको अलावा प्रत्येक सरकारी निकायले खर्च गर्नुपूर्व प्रचलित कानून अनुसार खर्च लेख्न मिल्छ, मिल्दैन, प्रक्रिया पुरा भएको छ/छैन र आवश्यक कागजातहरू संलग्न छन्/छैनन् जस्ता विषय हेर्नुपर्ने कानूनी प्रावधानले गर्दा आर्थिक कारोवारमा नियमितता कायम राख्न मद्दत पुग्ने हुन्छ ।

आन्तरिक लेखापरीक्षण

- २.५२ आन्तरिक लेखा परीक्षणको सर्वमान्य अवधारणा अनुरूप यसले संगठनको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली पर्याप्त र प्रभावकारी रूपमा भए/नभएको, प्रचलित ऐन कानून तथा नीति निर्देशनको परिपालना भए/नभएको र वित्तीय कारोवारसँग संबन्धित अभिलेखहरू तथा वित्तीय प्रतिवेदनहरू सही रूपमा तयार भए/नभएको निर्यात गर्ने हुँदा विद्यमान आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्यपद्धति यसै अनुरूप रहेको छ ।
- २.५३ नेपालमा सरकारी निकायहरूको आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्नका लागि पचहत्तरै जिल्लामा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरू कार्य गरिरहेका छन् । यी सबै कार्यालयहरूको रेखदेख, सुपरिवेक्षण र नियन्त्रण महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट गर्ने गरिन्छ । आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ तथा आर्थिक प्रशासन संवन्धी नियमावली २०५६, कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय निर्देशिका २०५४ तथा आन्तरिक लेखा परीक्षण निर्देशिका २०५२ ले आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्यलाई निर्देशित गरेका हुन्छन् । प्रचलित कानूनद्वारा आन्तरिक लेखापरीक्षणको स्पष्ट रूपमा कार्यक्षेत्र नतोकिएतापनि आन्तरिक लेखापरीक्षण निर्देशिका, २०५२ ले आर्थिक कारोवारको गणितीय शुद्धता (**airthmetic accuracy**), नियमितता (**regularity**) र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको मूल्याङ्कन (**evaluation of internal control system**) लाई आन्तरिक लेखापरीक्षणको कार्यक्षेत्र तोकिएकै अनुरूप आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्य सम्पादन हुँदै आएको छ ।
- २.५४ अन्तिम लेखापरीक्षण हुनुपूर्व व्यवस्थापनबाट भए गरेका आर्थिक कारोवारमा भएका कमीकमजोरी तथा अनियमितताहरू औल्याई अन्तिम लेखापरीक्षणको समय सम्ममा यस्ता विषयहरूमा आवश्यक सुधार गरी श्रेस्ता दुरुस्त राख्न लगाउन आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्य गर्ने गरिन्छ । आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्यलाई व्यवस्थापनपक्षले सकारात्मक रूपमा लिई औल्याइएका त्रुटीहरूलाई समयमै सुधार गरी आर्थिक प्रशासनलाई स्वच्छ र पारदर्शी बनाउनु व्यवस्थापन पक्षको दायित्व मानिन्छ ।

मन्जूषा : २(२)

आन्तरिक लेखापरीक्षणको आधुनिक अवधारणा

आन्तरिक लेखापरीक्षण व्यवस्थापनको सहयोगका लागि गरिने स्वमूल्याङ्कन हो । यसमा संगठनले अपनाएको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको प्रभावकारिताको समीक्षा गरिन्छ । यसका साथै संगठनलाई उपलब्ध साधन र स्रोतको उचित, मितव्ययी, कुशल र प्रभावकारी प्रयोग भए/नभएको मूल्याङ्कन गर्नुका साथै वित्तीय कारोवारसँग सम्बन्धित अभिलेख तथा वित्तीय काम कार्यवाहीको मूल्याङ्कन समेत गरिन्छ:

कार्यक्षेत्र

आन्तरिक लेखापरीक्षणको आधुनिक अवधारणाले निम्न कुराहरूको पुनरावलोकन तथा मूल्याङ्कन गर्दछ ।

- वित्तीय सूचनाहरूको विश्वसनीयता (**reliability**) र सत्यता (**integrity**) ।
- सञ्चालित कार्यक्रमहरू स्वीकृत नीति, योजना, कार्यविधि तथा ऐन नियम अनुरूप भए/नभएको ।
- भौतिक सम्पत्तिको अवस्थाको परीक्षण तथा यसको संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था ।

- साधनहरूको उपयोग मितव्ययी तथा प्रभावकारी तरिकाबाट भए/नभएको ।
- सञ्चालित कार्यक्रमहरू संगठनको उद्देश्य तथा लक्ष प्राप्त गर्ने दिशातर्फ निर्देशित छन्/छैनन् र उक्त कार्यहरू शुरुमा निर्धारण भए अनुरूपनै सञ्चालन भएका हुन्/होइनन् ।

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

२.५५ जिल्लास्थित सम्पूर्ण सरकारी कार्यालयहरूको आर्थिक कारोवार सम्बन्धमा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले सल्लाहकारको भूमिको बहन गर्नुपर्ने हुन्छ । यी कार्यहरूलाई व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउन कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको निर्देशिका-२०६१ तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइसकिएको छ । आर्थिक प्रशासनसंग संबन्धित जनशक्तिलाई विशेष सीप र तालीमको जरुरत पर्दछ । वर्तमान अवस्थामा आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्यमा संलग्न कर्मचारीहरूलाई आवश्यक तालिम प्रदान गराउन समय लाग्ने हुँदा कार्य सञ्चालन सुनिश्चित पार्ने उद्देश्यले आन्तरिक लेखापरीक्षण निर्देशिका-२०५२ लाई परिमार्जन गरी समयानुकूल बनाउने कार्यलाई निरन्तरता दिइएको छ । आन्तरिक लेखापरीक्षणले वर्ष भरि नै आर्थिक कारोवारमा भएका कमी कमजोरी सुधार गर्न उत्प्रेरित गर्नुपर्ने हुनाले साविकमा आन्तरिक लेखापरीक्षण चौमासिक रुपमा गर्ने गरिएकोमा गत आर्थिक वर्षदेखि प्रत्येक दुई/दुई महिनामा गर्ने प्रक्रिया लागू गरिसकिएको छ ।

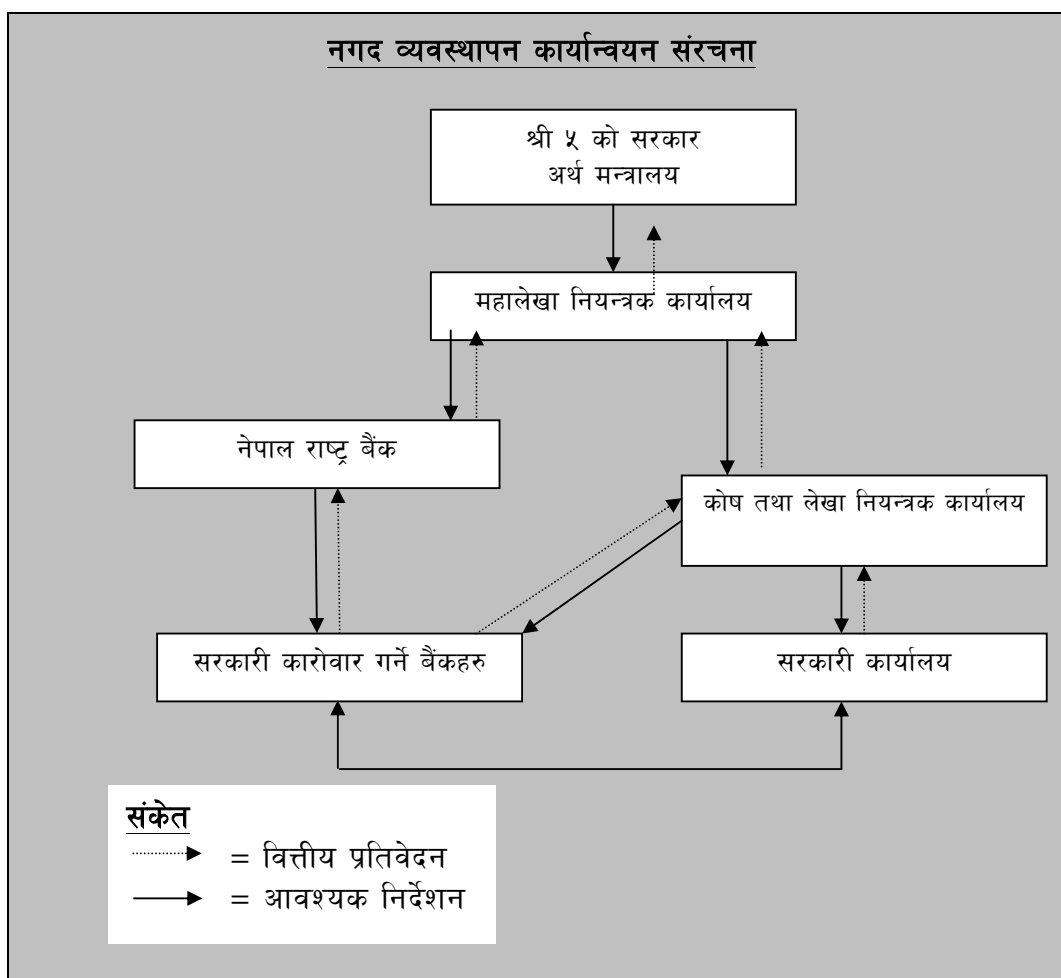
नगद व्यवस्थापन

२.५६ राष्ट्रको सीमित स्रोत र साधनलाई अधिकतम रुपमा प्रभावकारी ढंगबाट उपयोग गरी देशमा विद्यमान गरीबीको मात्रा घटाउन श्री ५ को सरकारले विभिन्न कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । मध्यमकालीन खर्च संरचना (**medium term expenditure framework-MTEF**) को माध्यमले यस्ता कार्यक्रमहरूको गरिवी निवारण संबन्धी रणनीति दस्तावेज (**poverty reduction strategy paper-PRSP**) संग तालमेल मिलाइएको छ । **MTEF** ले स्रोत साधनको प्रक्षेपण र कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरण गरे अनुरूप वार्षिक बजेटको माध्यमबाट उच्च प्राथमिकताका कार्यक्रमहरूलाई वित्तीय स्रोतको सुनिश्चितता प्रदान गरिएको छ । सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन यी नै नीतिगत तथा कार्यक्रमगत व्यवस्थाको परिधि भित्र रही सञ्चालन गरिएको छ ।

२.५७ प्रत्येक आर्थिक वर्षको बजेट अनुमानमा उक्त आर्थिक वर्ष भरिमा सरकारलाई आवश्यक पर्ने कुल वित्तीय साधनको अनुमान तथा स्रोतहरूको पहिचान गरी यस्ता स्रोतहरूमा आन्तरिक राजस्व, आन्तरिक ऋण तथा वैदेशिक सहायताको हिसाव रहने हुन्छ । वार्षिक बजेटमा अङ्कित वित्तीय अनुमान निश्चित सिद्धान्तका आधारमा गरिएको भएता पनि यसलाई मूर्तरुप दिन नगद व्यवस्थापन (**cash management**) कार्य प्रभावकारी रुपमा सम्पादन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

२.५८ नगद व्यवस्थापन कार्यलाई मुख्यतया दुई किसिमबाट विश्लेषण गर्ने गरिन्छ । वार्षिक बजेटमा अनुमान गरिए अनुरूपको वित्तीय साधनको व्यवस्था अर्थ मन्त्रालयबाट गरिन्छ भने यसरी व्यवस्था गरिएको साधन नगदमा उपलब्ध गराउने कार्य महालेखा नियन्त्रक कार्यालय अन्तर्गतका कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरूद्वारा गरिन्छ । यसरी कार्यस्थलसम्म नगद परिचालन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

२.५९ नेपाल अधिराज्यभरका करिव ४००० को संख्यामा छरिएर रहेका सरकारी खर्च केन्द्रहरुबाट स्वीकृत कार्यक्रम तथा बजेटको परिधिभित्र रही कार्य सम्पादन गर्ने गरिन्छ । यस्तो कार्य सम्पादनका लागि आवश्यक वित्तीय साधन कार्यस्थलमै उपलब्ध गराउने कार्य महालेखा नियन्त्रक कार्यालय अन्तर्गतका पचहत्तर जिल्लामा रहेका कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरुको माध्यमबाट गरिन्छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, नेपाल राष्ट्र बैंक तथा सरकारी कारोवार गर्ने स्वीकृति प्राप्त वाणिज्य बैंकहरुको समन्वयात्मक प्रयासबाट नगद परिचालन गर्ने गरिन्छ ।

२.६० स्वीकृत कार्यक्रम तथा बजेट खर्च गर्ने अख्तियारी प्राप्त भएपछि संबन्धित कार्यालयहरुले कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा बजेट निकासामा माग गर्दछन् । यसरी बजेट निकासामा माग भए पछि प्रथम प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाको हकमा चालु वर्षको स्वीकृत बजेटको एक तिहाई वा प्रथम चौमासिक अवधिको लागि कार्यक्रममा उल्लेखित रकममध्ये जुन बढी हुन्छ सो बराबरको रकम र अन्य कार्यक्रमको हकमा स्वीकृत वार्षिक बजेटको ६ भागको १

भाग रकम संबन्धित कार्यालयको खातामा चालु कोषको रुपमा निकास दिइन्छ। तत्पश्चात् चालु कोषबाट खर्च भएको आधारमा कोष पूर्ति/सोधभर्ना निकास गरिन्छ। आर्थिक कारोबार सञ्चालन गर्नको लागि प्रत्येक सरकारी कार्यालयको खाता सरकारी कारोबार गर्ने बैंकमा खोलिएको हुन्छ र सोही खातामा बजेट निकास भएको रकम जम्मा गरी सोही खाताबाट खर्च गर्ने गरिन्छ।

- २.६१ नगद व्यवस्थापनको अनुगमन गर्नको लागि प्रत्येक सरकारी निकायको निकास तथा खर्चलाई वित्तीय प्रतिवेदनको माध्यमबाट केन्द्रमा वित्त सूचनाहरु उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाइएकोले यस्ता सूचनाहरु संबन्धित कार्यालयले जिल्लास्थित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा र तालुक विभाग/मन्त्रालय/सचिवालयमा पठाउने गर्छन्। जिल्लास्थित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले जिल्लास्थित सम्पूर्ण कार्यालयहरुको वित्तीय सूचनाहरु संकलन र सम्पादन (**compile**) गरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा र सरकारी कारोबार गर्ने सम्पूर्ण बैंकहरुले यस्ता सूचना नेपाल राष्ट्र बैंकमा पठाउँछन्। केन्द्रमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालय तथा नेपाल राष्ट्र बैंकले यस्ता सूचना सम्पादन गरी राष्ट्रिय स्तरको नगद परिचालन संबन्धी तथ्याङ्क (**database**) तयार पार्ने र यही तथ्याङ्कको आधारमा नगद परिचालन सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्थामा आवश्यक संशोधन/परिमार्जन गर्ने गरिन्छ।

सुधारात्मक कदमहरु

- २.६२ प्रभावकारी रुपमा नगद व्यवस्थापन गर्नका लागि समयमै सही (**accurate**) र विश्वसनीय (**reliable**) वित्तीय सूचनाको आवश्यकता पर्दछ। यही तथ्यलाई मनन गरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा रहेको कम्प्युटरीकृत (**computerized**) वित्तीय व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (**financial management information system-FMIS**) संग आवद्ध हुने गरी जिल्लाका कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरुमा जिल्ला खर्च नियन्त्रण प्रणाली (**district expenditure control system-DECS**) लागु गरी संचालनमा ल्याइएको छ। यसबाट प्रत्येक महिना महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट केन्द्रीय वित्तीय सूचना प्रणालीमा तथ्याङ्क स्थानान्तरण (**data transfer**) गर्ने गरिन्छ। **Online data transfer** को सुविधा ५५ जिल्लामा स्थापित भै सकेको छ। बाँकी २० जिल्ला मध्ये १८ जिल्लाबाट **data diskette** मा **copy** गरी नजिकको **online data transfer** सुविधा भएको कोष मार्फत **data transfer** गरिने हुँदा कुल वित्तीय कारोबारको अधिकांश हिस्सा (९५.० प्रतिशत) यसले समेटेको छ।
- २.६३ वित्तीय सूचना प्रणालीलाई अझ भरपर्दो, विश्वसनीय र दिगो बनाउनका लागि स्थापित वित्तीय व्यवस्थापन सूचना प्रणालीलाई निरन्तरता दिई अझ बढी परिष्कृत एवं परिमार्जन गर्दै जान आवश्यक हुन आउँछ। यसका लागि जनशक्तिको सीप विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यलाई निरन्तरता दिनु जरुरी हुन्छ। यसै क्रममा गत आर्थिक वर्षसम्ममा वित्तीय व्यवस्थापन सूचना प्रणाली तथा जिल्ला खर्च नियन्त्रण प्रणाली सञ्चालन गर्नको लागि महालेखा नियन्त्रक कार्यालय तथा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा कार्यरत ४२५ जना कर्मचारीहरुलाई तालिम प्रदान गरिएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा थप ७५ जना कर्मचारीलाई तालिम प्रदान गरिएको छ।
- २.६४ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को बजेटको २८.९ प्रतिशत वैदेशिक सहायताले ओगटेको छ। अधिकांश वैदेशिक सहायताबाट सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरुमा श्री ५ को सरकारले पहिले आफ्नै स्रोतबाट खर्च गरी खर्चको आधारमा सोधभर्ना प्राप्त हुने व्यवस्था रहेको छ।

आन्तरिक स्रोत सीमित भएकोले नगद व्यवस्थापन जटिल हुँदै गएको छ । सम्बन्धित आयोजनाहरुबाट समयमै सोधभर्ना नमागनुले श्री ५ को सरकारले दातृ संस्थाहरुबाट प्राप्त गर्नुपर्ने रकम भन् भन् बढ्न गई थप समस्या सृजना हुने हुँदा यसमा सुधार ल्याउन विभिन्न कदमहरु चालिएका छन् । उदाहरणार्थ, वैदेशिक सहायता समावेश भएका आयोजनाहरुको वित्तीय कारोवारको निरन्तर अनुगमन गरी समयमै सोधभर्ना माग गर्न लगाउने र समयमै सोधभर्ना माग नगर्ने जिम्मेवार व्यक्तिमाथि कार्यवाही समेत गर्ने गरिएको छ । फलस्वरूप, सोधभर्ना हुने प्रक्रियामा क्रमिक सुधार हुँदै आएको छ ।

- २.६५ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा प्रथम प्राथमिकता प्राप्त (P₁) आयोजनाको लागि विनियोजित बजेट ७५.३ प्रतिशत रहेको छ । यस्ता कार्यक्रमको लागि स्रोत तथा निकासको सुनिश्चितता (guarantee) प्रदान गरिएको छ । यस्ता आयोजनाहरुमा नगदको अभाव भई कार्यक्रम कार्यान्वयनमा बाधा नपरोस् भन्ने उद्देश्यले आर्थिक वर्षको शुरुमै कुल वार्षिक बजेटको एक-तिहाई वा प्रथम चौमासिक अवधिको लागि कार्यक्रममा उल्लिखित रकम जुन बढी हुन्छ, सो रकम उपलब्ध गराइन्छ । तत्पश्चात् सोधभर्ना खर्च प्रणालीको आधारमा कोषपूर्ति निकास दिँदै जाने व्यवस्था मिलाइएको छ । यसबाट प्रथम प्राथमिकताप्राप्त आयोजनाहरुमा वित्तीय साधन समयमै उपलब्ध भई कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सघाउ पुगेको छ ।

चुनौतीहरु

- २.६६ कूल सरकारी खर्च बढ्दो प्रवृत्तिमा रहनु तर खर्च धान्नको लागि आवश्यक राजस्व संकलनको अनुपात अपेक्षित रुपमा बढ्न नसक्नाले खर्च र आयको दूरीमा कमी आउन सकेको छैन । फलस्वरूप, बजेट घाटाको परिमाणलाई न्यून गर्न सकिएको छैन । अतः खर्चको परिमाण, मूलतः चालु खर्चलाई नियन्त्रणमा राखी आयको परिमाणलाई वृद्धि गर्दै बजेट घाटाको वर्तमान आकारलाई न्यून गरी समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम राख्नु पर्ने देखिन्छ ।
- २.६७ सार्वजनिक लगानीलाई उत्पादनशील तथा आयमूलक क्षेत्रमा केन्द्रित गरी लगानी तथा खर्चको प्रतिफल प्राप्त हुने गरी खर्च नियन्त्रणमा सघाउ पुऱ्याउने योजना तथा कार्यक्रमहरुलाई उच्च प्राथमिकता दिँदै सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने खाँचो छ ।
- २.६८ वैदेशिक सहायताको उपयोग स्वीकृति र प्रतिबद्धता अनुरूप हुन नसकी स्वीकृति र उपयोगको बीचमा उल्लेखनीय दूरी (gap) रहने प्रवृत्ति कायमै रहेको देखिएको छ । स्वीकृत वैदेशिक सहायताको रकमलाई लाभदायी एवं कल्याणकारी योजना तथा कार्यक्रमहरुमा सदुपयोग गर्न सकिए राजस्व परिचालनमा सघाउ पुग्नको साथै गरिवी न्यूनीकरणको उद्देश्य हासिल गर्नमा समेत सहयोग पुऱ्याउने हुन्छ । वैदेशिक सहायता रकमको प्रभावकारी एवं समुचित उपयोग गर्नु जरुरी छ ।
- २.६९ नेपाल विश्व व्यापार संगठन (WTO) को सदस्य भइसकेको परिप्रेक्ष्यमा अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड र सिद्धान्त अनुरूप भन्सार महशुल र करका दरहरु समायोजन गर्नु पर्ने अवस्था देखा पर्न सक्ने परिप्रेक्ष्यलाई अंगीकार गरी प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता तथा मागमा आधारित

वस्तु तथा सेवाको उत्पादन र उपलब्धतामा अभिवृद्धि गरी आयका स्रोतहरूमा अभिवृद्धि गर्ने काम बाँकी नै छ ।

- २.७० सरकारी राजस्व वृद्धि गर्ने संयन्त्रको रूपमा कर राजस्वको अहं भूमिका रही आएको परिप्रेक्ष्यमा कर राजस्व वढाउन सम्भाव्य कर, करको दायरा विस्तार, करको दर परिवर्तन जस्ता औजारहरूको पुनरावलोकन, परिमार्जन तथा उपयोगका साथै कर शिक्षा एवं कर चेतना सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको माध्यमबाट करदाताहरूमा जागरुकता ल्याई कर राजस्व संकलन वढाउने चुनौती रहेको छ । साथै, कर प्रशासनलाई पूर्ण **automation** मा लाने, भन्सारको मूल्याङ्कन पद्धतिलाई अझ वस्तुपरक बनाउने, मूल्य अभिवृद्धि करको सीमा घटाउने, प्रशासनिक सुधार गर्ने, आयकरलाई सरल बनाउने तथा गैर-कर राजस्व तर्फ विभिन्न समायोजनका कामहरू चुनौतीका रूपमा रहिरहेका छन् ।
- २.७१ आर्थिक क्रियाकलापहरूको साथै सार्वजनिक एवं सामाजिक क्षेत्र अन्तर्गतका कार्य तथा कार्यक्रमहरूमा निजी क्षेत्रको सहभागितामा अभिवृद्धि गर्ने सहज वातावरण निर्माण गरी सरकारी खर्चमाथिको व्ययभारको परिमाणलाई न्यून गदै आर्थिक सन्तुलन कायम राख्नु पर्ने देखिएको छ ।
- २.७२ आर्थिक कूटनीतिलाई वैदेशिक आर्थिक सम्बन्ध विकासको लागि कसरी विकास गर्ने भन्नेमा स्पष्ट अवधारणा आउन सकेको छैन । विशेषतः वैदेशिक रोजगारी, वैदेशिक व्यापार र पर्यटन क्षेत्रको विकासमा यसलाई उन्मुख गराउनु आवश्यक छ ।
- २.७३ सार्वजनिक ऋण विषयमा नियमित रूपमा विश्लेषणात्मक काम गर्ने व्यवस्थालाई निरन्तरता दिनुका साथै बाह्य स्रोतबाट विभिन्न मुद्रामा ऋण उपलब्ध भएकोमा तिनीहरूको भुक्तानीको लागि अन्तर्राष्ट्रिय बजारबाट बेलाबेलामा आफूलाई चाहिएको मुद्रा किन्ने गरिएको प्रक्रिया पारदर्शी बनाउनु पर्ने देखिन्छ । त्यस्तै, विभिन्न मुद्रामा तिर्नुपर्ने बाह्य ऋणको सन्दर्भमा पनि नेपाल राष्ट्र बैंकले समयमै विभिन्न मुद्रामा तिर्नुपर्ने ऋण रकमको प्रक्षेपण र अन्य सूचना बढी प्रभावकारी बनाउनु चुनौतीकै रूपमा रहेको छ । साथै, सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन संस्थागत संरचना, क्षमता विकास र स्पष्ट कानूनी प्रावधानहरूको साथै विश्लेषणात्मक क्षमता विकास गर्नु समेत आवश्यक एवं चुनौतीपूर्ण देखिन्छ ।
- २.७४ ऋणको साँवा/ब्याज भुक्तानी हालसम्म बोझिलो देखिएको छैन तापनि भुक्तानी रकम सरकारी खर्चको करीव ३०.० प्रतिशत पुगिसकेकोले सतर्कताको खाँचो छ । आन्तरिक ऋणको ब्याजदर बढी हुनु र यसको सम्पूर्ण भुक्तानीलाई नियमित पाउँदै लग्नु पर्ने चुनौती एकातर्फ छ भने अर्कोतर्फ आन्तरिक ऋणलाई कम बोझिलो पार्ने गरी व्यवस्थापनको दृष्टिकोणले ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने देखिन्छ । उच्च बाह्य ऋण विदेशी विनिमयमा हुने परिवर्तनबाट धेरै प्रभावित हुन्छ र विशेष गरी स्वदेशी मुद्रा अवमूल्यन हुँदा देशको ऋण भार अपभ्रष्ट बढ्ने र पुनर्मूल्यन हुँदा घट्ने भएकोले त्यसतर्फ ध्यान दिनु उत्तिकै जरुरी छ ।
- २.७५ सरकारी कार्यालयहरूको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली अपेक्षित रूपमा प्रभावकारी नभएको कारणले गर्दा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीले स्वतः नियन्त्रण गरिनुपर्ने कुराहरू समेत आन्तरिक लेखापरीक्षणबाट हेर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ । यसले गर्दा आन्तरिक लेखापरीक्षण

कार्यलाई परम्परागत अवधारणा भन्दा माथि उठाउन सकिएको छैन । अतः आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाई आन्तरिक लेखापरीक्षणको कार्यक्षेत्रलाई परम्परागत अवधारणाको कार्यक्षेत्रबाट माथि उठाई आधुनिक अवधारणाको कार्यक्षेत्र भित्र कसरी प्रवेश गराउने भन्ने चुनौती हालसम्म पनि कायमै रहेको छ ।

- २.७६ कार्यक्रम सम्पादन गर्न आवश्यक पर्ने नगद व्यवस्थापनका लागि विस्तृत मासिक अनुमान नगद प्रवाह प्रक्षेपण योजना (**cash flow forecast plan**) बनाउने प्रक्रियाको थालनी हुन सकेको छैन । यसले गर्दा श्री ५ को सरकारलाई कुन समयमा के कति नगदको आवश्यकता पर्दछ र त्यसलाई कसरी व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ भन्ने कुराको विश्लेषणको अभावमा परम्परागत रूपमै नगद व्यवस्थापन गरिदै आइएको छ । सीमा भन्दा बढी अधिविकर्ष लिनु पर्ने अवस्था सृजना भएमा नगद व्यवस्थापन कसरी गर्ने भन्ने चुनौती पनि सरकारसामु कायमै रहेको छ ।
- २.७७ आर्थिक नीति र सोको विश्लेषणमा समयसापेक्ष पुनरावलोकन (**periodic review**) गरी आवश्यकता अनुसार आर्थिक नीतिमा पुनः संरचना एवं परिमार्जन गर्ने, राजस्व नीति र सार्वजनिक खर्च नीतिमा तादात्म्यता ल्याउने लगायत अन्य नीतिहरूको समन्वयात्मक कार्यान्वयन हुनु अत्यावश्यक भएकोले अर्थ मन्त्रालय अन्तर्गत अनुसन्धान तथा विश्लेषण इकाई (**research and analysis unit**) को विकास गरिनु आवश्यक भएको देखिन्छ । यस इकाईले आवश्यकता अनुरूप आर्थिक विषयक **theme papers, economic policy papers, occasional papers**, आदिको तयार गरी नीतिगत पृष्ठपोषण (**policy feedback**) दिनेभएकोले मन्त्रालयको सम्बन्धित महाशाखालाई शसक्त पार्नु अत्यावश्यक देखिन्छ ।
- २.७८ सरकार र निजी क्षेत्रको समझदारी (**public private partnership**) बाट विकासका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपबाट चलाउन सक्ने देखिएतापनि यसको संस्थागत सम्बन्धमा अझ स्पष्ट सोचाई आउन नसकेको चुनौती यथावत छ ।
- २.७९ सार्वजनिक वित्त सम्बन्धमा विश्लेषणात्मक कामहरूबाट नीति निर्माण र निर्णयको प्रक्रियालाई सघाउ पुऱ्याउने र जनस्तरमा पनि सुसूचित गर्ने आधार तयार हुने भएतापनि यस किसिमको संस्थागत क्षमताको विकास अझ पनि हुन सकेको छैन ।

३. मूल्य तथा आपूर्ति स्थिति

समष्टिगत उपभोक्ता मूल्य स्थिति

३.१ शहरी क्षेत्रको राष्ट्रिय मूल्य सूचकाङ्क (आधार वर्ष २०५२/५३=१००) को आधारमा मूल्य वृद्धिदरको विश्लेषण गर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा विन्दुगत मूल्यमा उच्च वृद्धि देखिएता पनि औसत मूल्य भने कमदरले बढेको छ। विन्दुगत आधारमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ०.१ प्रतिशतले घटेको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ३.५ प्रतिशतले बढेको छ। पेट्रोलियम पदार्थमा भएको मूल्य वृद्धिको प्रभाव, मूल्य अभिवृद्धि करको दरमा गरिएको परिवर्तन र मौसमी प्रतिकूलताले प्रमुख खाद्यान्न वाली धानको उत्पादनमा आएको कमीले चामलको मूल्यमा परेको चाप आदि कारणले विशेष गरी यस वर्षको उत्तरार्धमा मूल्य वृद्धिदर उच्च रहने देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ५.१ प्रतिशतले बढेको औसत मूल्यमा १.४ प्रतिशत विन्दुले कमी आई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा त्यस्तो मूल्य ३.७ प्रतिशतले मात्र बढेको छ। क्षेत्रगत आधारमा विन्दुगत मूल्य परिवर्तन हेर्दा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा पहाडमा सबैभन्दा बढी अर्थात् ४.५ प्रतिशतले उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क वृद्धि भएको छ भने काठमाण्डौं उपत्यका र तराईमा यस्तो मूल्य क्रमशः ३.८ प्रतिशत र ३.० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। २०६० आषाढको तुलनामा फाल्गुणमा काठमाण्डौंमा २.३ प्रतिशतले बढेको विन्दुगत मूल्य पहाड र तराईमा क्रमशः १.० प्रतिशत र १.१ प्रतिशतले ह्रास भएको थियो।

मन्जूषा: ३(१)

नेपालको मूल्यलाई प्रभाव पार्ने कारकहरू

नेपालको विद्यमान आर्थिक संरचना, भारतसँगको खुला सीमाना र अत्यावश्यक वस्तुहरू आयात गर्नुपर्ने जस्तो स्थितिलाई मध्यनजर राख्दा नेपालको मूल्यलाई माग वृद्धिको सँगसँगै आपूर्तिजन्य कारकहरूले पनि उल्लेख्य प्रभाव पार्ने गरेको छ। आर्थिक वर्ष २०२९/३० देखि २०६०/६१ सम्मको समयावधिमा मूल्य परिवर्तनलाई गणितीय समीकरण (econometrical equation) को आधारमा यसलाई प्रभाव पार्ने कारक तत्वहरू पहिचान गर्ने उद्देश्यले गरिएको उपर्युक्त समयावधिको अर्थगणितीय परिणाम निम्नानुसार रहेको देखिन्छ:

$$d\ln(CPI) = -0.009 + 0.44d\ln(AM1) - 0.002 d\ln(GEXP) - 0.18d\ln(RGDP) + 0.47d\ln(WPI(-1)) - 0.003d\ln(XUS\$)$$

(-0.27) (2.28)** (0.021) (-0.70) (3.49)* (-0.04)

Adj. R² = 0.33, DW = 1.75

Figures in parenthesis show t-statistics,

* indicates significance at 1 percent level

** Indicates significance at 5.0 percent level

CPI = नेपालको उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क, **AM1** = नेपालको औसत संकुचित मुद्राप्रदाय
GEXP = श्री ५ को सरकारको खर्च, **RGDP** = नेपालको वास्तविक कुल गार्हस्थ्य उत्पादन,
WPI = भारतको थोक मूल्य सूचकाङ्क, **XUS\$** = अमेरिकी डलरसँगको विनिमयदर
d = the first difference, *ln* = natural logarithm

उपर्युक्त सम्बन्ध विश्लेषण समीकरण (regression) को परिणामले मुद्रास्फीतिका कारणहरुमा मुद्राप्रदायको वृद्धि र भारतीय थोक मूल्य सूचकाङ्कलाई देखाएको छ । विश्लेषण अनुसार नेपालमा संकुचित मुद्रा प्रदाय १०.० प्रतिशतले बढ्दा मूल्य ४.४ प्रतिशतले बढ्ने र भारतीय थोक मूल्य १०.० प्रतिशतले बढ्दा मूल्य ४.७ प्रतिशतले बढ्ने देखिन्छ ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

- ३.२ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा खाद्य तथा पेय पदार्थ समूहमा उल्लेख्य भार रहेको धानको उत्पादनमा ह्रास आएतापनि तरकारी तथा फलफूलको उत्पादन एवं आपूर्ति राम्रो रहनुका साथै, सकारात्मक ऋतुगत प्रभाव जस्ता कारणले सबै वस्तुहरुको विन्दुगत मूल्य सूचकाङ्कमा ०.७ प्रतिशतले मात्र वृद्धि भएको छ । विन्दुगत हिसावले तरकारी, तथा फलफूल, मरमसला, तेल तथा घ्यू र दुध तथा दुग्ध पदार्थको मूल्यमा उल्लेख्य ह्रास आएतापनि चिनी तथा चिनीजन्य पदार्थ, रेफ्टुरेन्टको खाना, पेय पदार्थ अन्न तथा अन्नवाट बनेका परिकार, मासु, माछा तथा फुल एवं दलहन सबैको मूल्य वृद्धि भएवाट समग्र खाद्य तथा पेय पदार्थ समूहको मूल्यमा सीमान्त वृद्धि देखिएको छ । तर गैर-खाद्य तथा सेवा समूहको यातायात तथा संचार र घरायसी सामानको मूल्यमा पेट्रोलियम पदार्थको मूल्यमा गरिएको वृद्धिले उल्लेख्य वृद्धि हुनुका साथै, शिक्षा, स्वास्थ्य सेवा लगायत लता कपडा र सूर्तिजन्य पदार्थहरुको मूल्यमा क्रमिक रुपमा वृद्धि हुने क्रमले निरन्तरता पाउनु र अन्य सबै उपसमूहहरुको मूल्यमा समेत वृद्धि भएवाट आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा समग्र मूल्य सूचकाङ्कमा उच्च वृद्धि भएको हो । यद्यपि, उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कको औसत मूल्य वृद्धिदर आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा कमदरले बढेको छ ।

तालिका ३(क) : शहरी क्षेत्रको औसत उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क

(प्रतिशत परिवर्तन)*

आधार वर्ष २०५२/५३=१००

क्षेत्र	भार प्रतिशत	आर्थिक वर्ष			
		२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२**
काठमाडौं	३०.८	१.९	२.७	६.५	४.८
पहाड	१८.८	२.७	२.६	४.४	३.१
तराई	५०.४	३.६	४.४	४.६	३.२

नेपाल अधिराज्य	१००.००	२.९	३.६	५.१	३.७
-------------------	--------	-----	-----	-----	-----

* प्रथम आठ महिनाको औसत मूल्य वृद्धिदर ।

** अपरिष्कृत ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

खाद्य तथा पेय पदार्थ समूह

- ३.३ समूहगत आधारमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा खाद्य तथा पेय पदार्थ समूहको विन्दुगत मूल्य २.१ प्रतिशतले ह्रास भएको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ०.७ प्रतिशतले बढेको छ । यसरी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा यस समूहको मूल्य सूचकाङ्क वृद्धि हुनुमा तरकारी तथा फलफूल, मरमसला, दुध तथा दुग्ध पदार्थ र तेल तथा घ्यू उपसमूहहरूको मूल्यमा ०.३ प्रतिशतदेखि १५.० प्रतिशतसम्मले ह्रास आएको पनि यस समूहको मूल्य सूचकाङ्कमा अधिक भार रहेका अन्न तथा यसबाट बनेको परिकार, दाल, मासु, माछा तथा फुल, चिनी तथा चिनीजन्य पदार्थ, पेय पदार्थ र रष्टुरेन्टको खाना उपसमूहहरूको मूल्यमा १.९ प्रतिशतदेखि १३.५ प्रतिशतसम्म वृद्धि देखिनु नै प्रमुख कारण रहेको छ ।
- ३.४ अन्न तथा त्यसबाट बनेका परिकारको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ५.८ प्रतिशतले घटेको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को यसै अवधिमा ३.२ प्रतिशतको उल्लेख्य दरले बढेको छ । साथै, नेपाल तथा छिमेकी मुलुक भारतमा अनुकूल मौसमका कारण चामलको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ८.१ प्रतिशतले घटेको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को यसै अवधिमा त्यस्तो मूल्य १.६ प्रतिशतले बढेकोले अन्न तथा त्यसबाट बनेका परिकारको मूल्य पनि उल्लेख्य रूपमा बढेको छ । धानवालीको निम्ति मौसम प्रतिकूल भई भारतमा पनि धानको उत्पादनमा ह्रास आएको र नेपालको धानवालीको उत्पादन उल्लेख्य (३.७ प्रतिशत) रूपले घटी चामलको आपूर्तिमा अपर्याप्तता देखिएकोले यस्तो मूल्य वृद्धि भएको हो । विन्दुगत हिसावले हरेक वर्ष आषाढको तुलनामा फाल्गुण महिनामा तरकारी आपूर्ति सुदृढ रहने प्रवृत्ति देखिनु र काठमाण्डौ उपत्यकाको आसपासका जिल्लाहरूका साथै अन्य पहाडी तथा तराईका जिल्लाहरूका कृषकहरूमा क्रमिकरूपमा व्यावसायिकताको विकास भई तरकारी र फलफूल उत्पादनतर्फ आकर्षण बढेका कारण समग्रमा यस उपसमूहको मूल्य सूचकाङ्कमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा १५.० प्रतिशतको उल्लेख्य ह्रास आएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यो उपसमूहको मूल्यमा १२.३ प्रतिशतले ह्रास आएको थियो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ३.० प्रतिशतले बढेको मरमसलाको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ६.० प्रतिशतले घटेको छ । नगदेवालीका रूपमा अदुवा, लसुन, खुर्सानी आदिको खेतीतर्फ कृषकहरूको आकर्षण बढेका कारण यी वस्तुहरूको आपूर्ति स्थिति सवल भई मरमसला उपसमूहको मूल्यमा गिरावट आएको हो ।
- ३.५ दलहनको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ०.६ प्रतिशतले बढेको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १.९ प्रतिशतले बढेको छ । दलहनको उत्पादनमा सीमान्त वृद्धि भएतापनि भारत तर्फ यसको निर्यातमा वृद्धि भएबाट आन्तरिक मूल्य वृद्धि भएको हो । मासु, माछा तथा फुलको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा २.६ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यी वस्तुहरूको मूल्य २.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो ।

नेपालको तराइ क्षेत्रमा माछाको उत्पादन बढेको र भारतबाट समेत आपूर्ति सरल रूपमा भएपनि बन्द, हडताल तथा पहाड तथा तराइबाट खसी तथा बोका र राँगाको आपूर्तिमा कमी आएकोले पनि खसी/राँगाको मासुमा चाप पर्न गएबाट यो उपसमूहको मूल्यमा बढोत्तरी देखिएको हो । दुध तथा दुग्ध पदार्थको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ०.६ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा हडताल र नाकाबन्दी जस्ता कारणले यस उपसमूहको उत्पादन एवं बिक्रीमा केही प्रतिकूल असर रहेता पनि यी वस्तुको उत्पादनमा व्यावसायिकताको विकासका कारण आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा यो मूल्यमा ०.३ प्रतिशतले ह्रास भएको छ । तेल तथा घ्यूको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा १०.१ प्रतिशतले बढेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा यी वस्तुहरूको आपूर्ति सुदृढ रहेका कारण ०.७ प्रतिशतले ह्रास आएको छ ।

मन्जूषा: ३(२)

पारिवारिक बजेट सर्वेक्षण

क) देशको समग्र मूल्य स्थितिको जानकारीको लागि मूल्य सूचकाङ्कको आवश्यकता पर्दछ । नेपाल राष्ट्र बैंकको प्रमुख उद्देश्यहरू मध्ये अर्थतन्त्रको दिगो विकासको निमित्त मूल्य र शोधनान्तर स्थिरता कायम गर्नको लागि आवश्यक मौद्रिक तथा विदेशी विनिमय नीति निर्माण गरी सोको व्यवस्थापन गर्नु पनि एक हो । नेपालमा शहरी क्षेत्रको उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कको आधारमा मुद्रास्फीति मापन गर्ने गरिन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले पहिलो पारिवारिक बजेट सर्वेक्षण २०३०-३२, दोस्रो २०४१-४२ र तेस्रो २०५२-५३ मा संचालन गरी सो को आधारमा तयार गरेको शहरी क्षेत्रको उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कमा समूहगत भार निम्नानुसार रहेको छ:

सर्वेक्षण वर्ष	खाद्य तथा पेय पदार्थ	गैर-खाद्य वस्तु तथा सेवा	कुल सूचकाङ्क
२०३०-३२	६६.८	३३.२	१००.०
२०४१-४२	६२.६	३७.४	१००.०
२०५२-५३	५३.२	४६.८	१००.०

ख) उपर्युक्त सर्वेक्षणहरूको नतिजा अनुसार खाद्य तथा पेय पदार्थ समूहको भार क्रमशः घट्दै गएको छ भने गैर-खाद्य तथा सेवा समूहको भार क्रमशः बढ्दै गएको छ । विद्यमान शहरी क्षेत्रको उपभोक्तामूल्य सूचकाङ्कको वस्तु डालो (commodity basket) र भार विभाजन २०५२-५३ मा सम्पन्न गरिएको तेस्रो पारिवारिक बजेट सर्वेक्षणको आधारमा तय गरिएको छ । मूल्य सूचकाङ्क संवेदनशील विषय भएकोले यसको बनोट र आधारहरूले देशको अर्थव्यवस्था र उपभोक्ताहरूको उपभोग गर्ने बानीसँग तादात्म्यता राख्नु अपरिहार्य भएकोले बजारको वास्तविक मूल्य स्थितिको यथार्थ प्रतिनिधित्व गर्न सक्ने मूल्य सूचकाङ्क निर्माण हुनु पर्ने देखिएको छ । तेस्रो पारिवारिक बजेट सर्वेक्षण पछिको अवधिमा अर्थतन्त्रको संरचना र शहरी क्षेत्रको उपभोक्ताहरूको उपभोगको बानीमा उल्लेख्य परिवर्तन हुनाको साथै, बजारमा नयाँ-नयाँ वस्तु तथा सेवाको विकास र पुरानो वस्तु लोप हुने प्रवृत्ति बढ्दै गएको पाइन्छ । यिनै तथ्यहरूलाई मनन गरी निकट भविष्यमा नेपाल राष्ट्र बैंकले चौथो पारिवारिक बजेट सर्वेक्षण संचालन गर्ने भएको छ । चौथो पारिवारिक बजेट सर्वेक्षणका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

- देशको समग्र मूल्यस्थितिको प्रतिनिधित्व गर्न सक्ने राष्ट्रिय उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क तयार गर्ने र ग्रामीण क्षेत्रमा पनि आर्थिक क्रियाकलापहरु क्रमशः बढ्दै गइरहेको परिप्रेक्ष्यमा शहरी र ग्रामीण क्षेत्रलाई समेटी राष्ट्रिय उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क निर्माण गर्ने गरी सर्वेक्षण कार्यलाई अगाडि बढाइने ।
- घर परिवारको खर्च प्रणाली र उपभोग गर्ने वस्तु तथा सेवाहरुलाई सूचीकृत गर्ने ।
- घर परिवारको आम्दानी तथा बचत र सम्पत्ति तथा दायित्वको बारेमा आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गरी विश्लेषण गर्ने ।
- घर परिवारको जीवनयापनको लागत (cost of living) पत्ता लगाउने ।
- रोजगार, शैक्षिक अवस्था, परिवार संख्या आदि सम्बन्धमा सामाजिक आर्थिक परिसूचकहरु (socio-economic indicators) विकास गरी सर्वसाधारणको जानकारीमा ल्याउने ।
- सर्वेक्षण क्षेत्रमा संस्थागत र निजी क्षेत्रबाट प्रवाहित कर्जाको अनुपात र व्याजदरको संरचना पत्ता लगाउने ।
- विप्रेषण आय अर्थव्यवस्थाको एक महत्वपूर्ण अंग बन्दै गएको सन्दर्भमा विप्रेषणको स्रोत र त्यसको उपयोगिताको अध्ययन गर्ने समेत सर्वेक्षणको उद्देश्य रहेको ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

३.६ चिनी तथा चिनीजन्य पदार्थको मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा राष्ट्रको सवैभन्दा ठूला चाड दशैं, तिहारका अवसरमा आयातमा नियन्त्रण हुन गई आपूर्ति कमजोर भएकोले १३.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यो उपसमूहको मूल्य ८.७ प्रतिशतले बढेको थियो । उखु उत्पादकहरुले उचित मूल्य र समयमै आफ्नो उत्पादन बिक्री गर्न कठिनाई हुने गरेको जस्ता कारणले उखुको उत्पादनमा कमी आउनुका साथै, आयातित चिनीमा केही समय उल्लेख्य कमी आएकोले यो उपसमूहको मूल्य बढ्न गएको हो । आयातित विभिन्न प्रकारका मदिरा र अन्य पेय पदार्थले गर्दा समग्र पेय पदार्थको आपूर्ति बढेकोले यसको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ०.७ प्रतिशतले ह्रास आएकोमा बन्द, नाकाबन्दी जस्ता असहज परिस्थितिले स्वदेशी मदिरा उत्पादनमा अवरोध आई यस वर्षको समीक्षा अवधिमा त्यस्तो मूल्य ३.६ प्रतिशतले बढ्न गएको छ । रेष्टुरेन्टको खाना उपसमूहको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा १.८ प्रतिशतले बढेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा ७.४ प्रतिशतले बढेको छ । यो उपसमूहको मूल्य वृद्धिमा निरन्तरता रहनुमा मासु, माछा तथा फुल, चिनी तथा चिनीजन्य पदार्थ एवं पेट्रोलियम पदार्थमा भएको मूल्य वृद्धिको प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष प्रभाव स्वरूप सहायक पदार्थहरुको मूल्य वृद्धिको असर प्रमुख कारण रहेको छ ।

गैर-खाद्य तथा सेवा समूह

३.७ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा गैर-खाद्य वस्तु तथा सेवा समूहको विन्दुगत मूल्य वृद्धिदर ६.६ प्रतिशत रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा यो समूहको मूल्य वृद्धिदर २.१ प्रतिशत रहेको थियो। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा यो समूह अन्तरगतका सबै उपसमूहहरूको मूल्य वृद्धि भएको छ। यस्तो वृद्धिमा सबैभन्दा कम दरले औषधि तथा व्यक्तिगत हेरचाह उपसमूह (१.२ प्रतिशत) को र सबै भन्दा उच्चदरले यातायात तथा संचार उपसमूह (१४.० प्रतिशत) को मूल्य वृद्धि भएको छ। लत्ता-कपडा तथा तयारी पोशाक उपसमूहको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा २.१ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ जुन आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को १.९ प्रतिशतको वृद्धि भन्दा सीमान्त रुपले बढी छ। स्वदेशी कपडा उद्योग बन्द भई उत्पादन घट्नु र तयारी पोशाकको स्थानीय स्तरमा सिलाई ज्याला बढ्दै जानुले यो उपसमूहको मूल्य वृद्धिले निरन्तरता पाएको हो। जुत्ता उपसमूहको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ०.३ प्रतिशतले घटेको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा १.३ प्रतिशतले बढेको छ।

३.८ घरायसी सामान उपसमूहको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा १२.० प्रतिशतको उल्लेख्य वृद्धि भएको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यो उपसमूहको मूल्य वृद्धि १.४ प्रतिशत मात्र रहेको थियो। विजुली, पानी, घरभाडा, मट्टितेल आदिको मूल्यमा वृद्धि भइरहनु र यस वर्ष पेट्रोलियम पदार्थको मूल्यमा उल्लेख्य वृद्धि भई यातायात अर्थात ढुवानी भाडामा भएको मूल्य वृद्धिले घरायसी सामान उपसमूहको मूल्यमा उल्लेख्य वृद्धि भएको हो। यातायात तथा संचार उपसमूहको मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा १.७ प्रतिशतले ह्रास भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को यसै अवधिमा यस्तो मूल्यमा १४.० प्रतिशतको उल्लेख्य वृद्धि हुनुमा प्रत्यक्षतः पेट्रोलियम पदार्थको मूल्य वृद्धि प्रमुख कारक रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा औषधि तथा व्यक्तिगत हेरचाह उपसमूहको मूल्य १.२ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ जवकि आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यो उपसमूहको मूल्य ३.६ प्रतिशतले बढेको थियो। निजी क्षेत्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूको उच्च सेवा शुल्क वृद्धिको असर गत वर्ष परेको र औषधिको मूल्य वृद्धिका कारण यस उपसमूहको मूल्य सामान्यदरले वृद्धि भएको हो।

तालिका ३(ख) : शहरी क्षेत्रको विन्दुगत राष्ट्रिय उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क

(प्रतिशत परिवर्तन)*

(आधार वर्ष २०५२/५३ = १००)

उपभोग्य वस्तुहरू	भार प्रतिशतमा	आर्थिक वर्ष			
		२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२**
कुल (क+ख)	१००.०	-०.१	१.५	-०.१	३.५
क. खाद्य तथा पेय पदार्थ	५३.२	-२.२	-०.१	-२.१	०.७
अन्न तथा त्यसबाट बनेका परिकार	१८.०	१.५	३.२	-५.८	३.२
दलहन	२.७	-०.८	-४.९	०.६	१.९
तरकारी तथा फलफूल	७.९	-१९.९	-१३.८	-१२.३	-१५.०
मरमसला	१.९	-२.९	-१.५	३.०	-६.०
मासु, माछा तथा फुल	५.२	१.२	१.४	२.९	२.६

दुध तथा दुध पदार्थ	४.०	-१.१	०.५	०.६	-०.३
तेल तथा घ्यू	३.१	२.९	१०.४	१०.१	-०.७
चिनी तथा चिनीजन्य पदार्थ	१.२	-३.६	-९.२	८.७	१३.५
पेय पदार्थ	२.३	४.६	५.६	-०.७	३.६
रेष्टुरेण्टको खाना	६.९	०.२	२.८	१.८	७.४
ख. गैर-खाद्य वस्तु तथा सेवा	४६.८	२.०	३.२	२.१	६.६
लता कपडा तथा तयारी लुगा	८.९	१.७	१.८	१.९	२.१
जुता	२.२	१.०	०.५	-०.३	१.३
घरायसी सामान	१४.९	२.५	२.९	१.४	१२.०
यातायात तथा संचार	४.०	०.१	०.९	-१.७	१४.०
औषधि तथा व्यक्तिगत हेरचाह	८.०	५.९	२.४	३.६	१.२
शिक्षा, शैक्षिक सामग्री तथा मनोरञ्जन	७.१	-१.४	९.२	४.८	४.६
सूति तथा सूतिजन्य पदार्थ	१.७	४.२	१.८	१.३	२.५

* आपाह-फाल्गुणको विन्दुगत मूल्य

** अपरिष्कृत ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

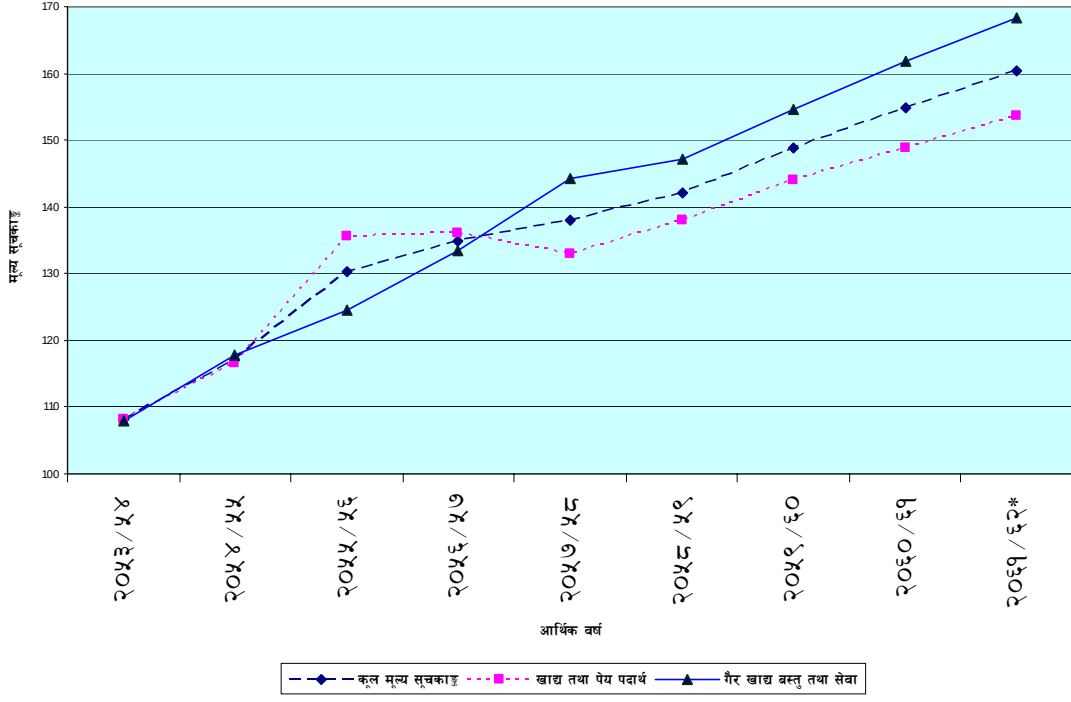
३.९ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा शिक्षा, शैक्षिक सामग्री तथा मनोरञ्जन उपसमूहको मूल्य ४.६ प्रतिशतको दरले बढेको छ जुन आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को (४.८ प्रतिशत) हाराहारीमै रहेको छ । यसरी यो उपसमूहको निरन्तर मूल्य वृद्धि हुँदै जानुमा शैक्षिक सामग्रीको मूल्य वृद्धि हुनुलाई प्रमुख कारकका रूपमा लिन सकिन्छ । सूति तथा सूतिजन्य पदार्थ उपसमूहको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा २.५ प्रतिशतले बढेको छ, जबकि आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा यो उपसमूहको मूल्य १.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो ।

क्षेत्रगत उपभोक्ता मूल्य स्थिति

३.१० क्षेत्रगत आधारमा विन्दुगत हिसावले शहरी उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क विश्लेषण गर्दा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा सबैभन्दा बढी दरले पहाडी क्षेत्रमा मूल्य वृद्धि भएता पनि काठमाडौँ र तराईको मूल्यमा पनि चाप परेको छ । वर्तमान असहज परिस्थितिका कारण पटक-पटक यातायात सेवामा अवरोध आई तुलनात्मक रूपमा पहाडी क्षेत्रमा आपूर्ति पक्ष कमजोर र महङ्गो भएतापनि प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा मुख्यतः पेट्रोलियम पदार्थको मूल्य वृद्धिको प्रभाव तथा शान्ति सुरक्षाका कारण काठमाण्डौमा वसोवास गर्ने जनसंख्यामा बढोत्तरी भई उपभोक्ताहरुको बढी चाप परेकोले मूल्य वृद्धि हुन गएको छ । त्यसैगरी धानको उत्पादनमा उल्लेख्य ह्रास भएकोले तराई क्षेत्रको खाद्यान्नको मूल्यमा वृद्धि भएवाट सो क्षेत्रको समग्र मूल्य वृद्धि भएको हो । क्षेत्रगत रूपमा समष्टी मूल्य सूचकाङ्क आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा पहाडमा ४.५ प्रतिशत, काठमाडौँ उपत्यकामा ३.८ प्रतिशत र तराईमा ३.० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा त्यस्तो मूल्य काठमाडौँमा २.३ प्रतिशतले बढेकोमा पहाड र तराईमा क्रमशः १.०

चार्ट ३ (क) : राष्ट्रिय शहरी उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क

(आधार वर्ष: २०५२/५३=१००)

प्रतिशत र १.१ प्रतिशतले घटेको थियो । काठमाण्डौ उपत्यका प्रवेश गर्ने मार्गहरूमा वेला-वेलामा विभिन्न अवरोधहरूका कारण र ढुवानी भाडामा भइरहेको उतार-चढावका कारण तराई तथा पहाडी क्षेत्रको तुलनामा काठमाण्डौ उपत्यकाको मूल्य वृद्धिमा उतार-चढाव रहने गरेको पाइएको छ । समूहगत हिसाबले खाद्य तथा पेय पदार्थ समूहको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा काठमाण्डौमा १.१ प्रतिशत र पहाडमा २.१ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा तराईमा यस्तो मूल्यमा ०.२ प्रतिशतले गिरावट आएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा पहाड र तराईको यो समूहको मूल्यमा क्रमशः २.० प्रतिशत र ३.८ प्रतिशतले ह्रास आएको थियो भने काठमाडौंमा त्यस्तो मूल्य ०.९ प्रतिशतले बढेको थियो । त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा गैर-खाद्य तथा सेवा समूहको मूल्य पहाड, काठमाडौं र तराईमा क्रमशः ७.२ प्रतिशत, ६.६ प्रतिशत र ६.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ, जबकि आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा ती क्षेत्रहरूमा क्रमशः ०.२ प्रतिशत, ३.७ प्रतिशत र १.९ प्रतिशतले मूल्य वृद्धि भएको थियो ।

थोक मूल्य सूचकाङ्क

३.११ राष्ट्रिय थोक मूल्य सूचकाङ्क (आधार वर्ष २०५६/५७=१००) को विन्दुगत विश्लेषण गर्दा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा ४.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा यस्तो मूल्य ०.७ प्रतिशतले मात्र वृद्धि भएको थियो । राष्ट्रिय थोक मूल्य सूचकाङ्कमा अधिक भार (४९.६ प्रतिशत) भएको कृषि सम्बन्धी वस्तुहरूको समूह मध्येका उपसमूहहरू नगदे वाली २४.७ प्रतिशत, दलहन ४.३ प्रतिशत, फलफूल तथा तरकारी १.० प्रतिशत र मरमसला ९.५ प्रतिशतले मूल्यमा ह्रास भएता पनि यस समूह भित्रको आधाभन्दा बढी भार भएका उपसमूहहरूको मूल्यमा उल्लेख्य वृद्धि भएको छ । यस क्रममा खाद्यान्न वस्तुमा १२.३ प्रतिशत र पशुजन्य उत्पादनमा ८.२ प्रतिशतले मूल्य वृद्धि भएको कारण यो समूहको समग्र मूल्य सूचकाङ्कमा ०.२ प्रतिशतको सीमान्त वृद्धि भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यो समूह अन्तर्गत खाद्यान्न वस्तुको मूल्यमा ७.९ प्रतिशत, नगदे वालीको मूल्यमा १५.८ प्रतिशत र फलफूल तथा तरकारीको मूल्यमा १.७ प्रतिशतले ह्रास आएका कारण अन्य सबै उपसमूहहरूमा ३.६ प्रतिशत देखि ५.७ प्रतिशतसम्मले मूल्य वृद्धि भएतापनि कृषि वस्तु समूहको समग्र मूल्यमा ३.१ प्रतिशतले ह्रास आएको थियो ।

तालिका ३(ग) : राष्ट्रिय थोक मूल्य सूचकाङ्क

(प्रतिशत परिवर्तन)*

(आधार वर्ष २०५६/५७ = १००)

समूह	भार प्रतिशतमा	आर्थिक वर्ष		
		२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२**
कुल	१००.०	३.१	०.७	४.३
कृषि वस्तु	४९.६	३.५	-३.१	०.२
स्वदेशमा उत्पादित औद्योगिक वस्तु	२०.४	३.०	६.६	३.१
आयातित वस्तु	३०.०	२.७	२.९	११.३

* आधार-फाल्गुणको विन्दुगत मूल्य ।

** अपरिष्कृत

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

३.१२ राष्ट्रिय थोक मूल्यमा २०.४ प्रतिशत भार रहेका स्वदेशमा उत्पादित औद्योगिक वस्तुहरूको मूल्यमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा ३.१ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ जबकि आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यो समूहको मूल्य ६.६ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो । यो समूह अन्तरगत आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा खाद्यजन्य वस्तुको मूल्य ०.७ प्रतिशतले ह्रास भएता पनि पेय तथा सूर्तिजन्य वस्तुमा ६.२ प्रतिशत, निर्माण सामग्रीमा ५.० प्रतिशत र अन्य वस्तुहरूमा १.८ प्रतिशतको मूल्य वृद्धि भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा सबै उपसमूहहरूको मूल्यमा ३.७ प्रतिशतदेखि १५.७ प्रतिशतसम्मले वृद्धि भएको थियो ।

मन्जूषा: ३(३)

थोक मूल्य सूचकाङ्क र उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क बीचको अन्तर

नेपालको मुद्रास्फीति दर राष्ट्रिय थोक मूल्य सूचकाङ्कको आधारमा मापन नगरी शहरी क्षेत्रको राष्ट्रिय उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कका आधारमा गर्ने गरिएको छ । शहरी क्षेत्रको राष्ट्रिय उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कका आधारमा मुद्रास्फीतिको मापन गर्नुपर्नाका प्रमुख कारणहरू निम्नानुसार छन् ।

- उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क नेपाल राष्ट्र बैंकको स्थापना कालदेखि नै अभारित मूल्य सूचकाङ्क (**unweighted price index**) को रूपमा प्रकाशित भई आएको र विक्रम सम्वत् २०३०-३२ मा बृहत् पारिवारिक बजेट सर्वेक्षणका आधारमा वस्तु तथा सेवाको भार निर्धारण गरी भारित मूल्य सूचकाङ्क (**weighted price index**) प्रकाशित हुँदै आएको । साथै, उपभोक्ताको रुचि, बजारमा पुराना वस्तुहरू लोप हुने र नयाँ वस्तु प्रवेश गर्ने प्रवृत्ति तथा विविध आर्थिक प्रक्रियाहरूका कारण दश/दश वर्षमा पारिवारिक बजेट सर्वेक्षण भई मूल्य सूचकाङ्क नियमित रूपमा परिमार्जित तथा अद्यावधिक हुँदै आएको र हालसम्म उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कले नै मूल्य स्थितिको सही प्रतिनिधित्व गर्ने गरेको ।
- थोक मूल्य सूचकाङ्कको तुलनामा उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कमा मूल्य संकलन गरिने वस्तु डालो (**commodity basket**) ठूलो हुनाका साथै मूल्य संकलन संख्या (**number of price quotation**) समयक्रमसँगै बढ्दै जाने ।
- थोक मूल्य सूचकाङ्कले वस्तुको मूल्य वृद्धिको स्थितिको मात्र प्रतिनिधित्व गर्ने अर्थात् यसमा सेवा समूह समावेश नहुने ।
- थोक मूल्य सूचकाङ्क र उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कको बजार केन्द्र अनुसारको भार फरक पर्ने । साथै, थोक मूल्य सूचकाङ्कमा राष्ट्रिय मूल्य सूचकाङ्क मात्र प्रकाशित गर्ने प्रक्रिया रहने तर उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क तराई, काठमाण्डौ उपत्यका र पहाडी क्षेत्रको मूल्य सूचकाङ्क गरी क्षेत्रीय मूल्य सूचकाङ्क समेत प्रकाशित भइरहने ।
- थोक मूल्य सूचकाङ्क र उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कमा रहेका कतिपय वस्तुहरू अलग-अलग रहनुका साथै, वस्तुको भारमा पनि धेरै अन्तर रहने ।
- उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कमा उपभोक्ताहरूले उपभोग गर्ने वस्तुहरू समावेश हुने तर थोक मूल्य सूचकाङ्कमा प्रायः सबै व्यापारिक कारोबार हुने वस्तुहरू रहने ।

उपर्युक्त कारणहरूले गर्दा उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क र थोक मूल्य सूचकाङ्कको वृद्धिदर फरक

हुँदै आएको छ । हालसम्म नेपालको मुद्रास्फीति दर मापन उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कबाट भइरहेको छ र यही सूचकाङ्कले नै मुद्रास्फीतिको सही मापन गरिरहेको तथ्याङ्कहरूले देखाउने गरेको छ । थोक मूल्य सूचकाङ्क मुद्रास्फीति मापन गरिने उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कसँग तुलनात्मक विश्लेषण गर्न, उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कले नसमेटेका वस्तुहरूको मूल्य स्थिति अध्ययन गर्न तथा मूल्य सूचकाङ्कहरूको दायरा फराकिलो पार्न उपयोगी हुँदै आएको छ ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

- ३.१३ राष्ट्रिय थोक मूल्यमा ३०.० प्रतिशतको भारप्राप्त आयातित वस्तु समूहको मूल्य आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा ११.३ प्रतिशतको उल्लेख्य दरले वृद्धि भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यो समूहको मूल्य २.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो । यो समूह अन्तर्गत विद्युत् तथा विद्युतीय वस्तु उपसमूहको मूल्यमा ०.५ प्रतिशत र कपडाजन्य वस्तुको मूल्यमा १.७ प्रतिशतले ह्रास आएकोमा अन्य उपसमूहहरूको मूल्य २.३ प्रतिशतदेखि ३३.७ प्रतिशतसम्मले उल्लेख्य वृद्धि भएको छ । पेट्रोलियम पदार्थ र कोइला, रासायनिक मल तथा रासायनिक वस्तु, र अन्य वस्तु उपसमूहहरूको मूल्य वृद्धिदर तुलनात्मक रूपमा कम रही विद्युत् तथा विद्युतीय वस्तु उपसमूहको मूल्यमा तुलनात्मक रूपमा बढी ह्रास आएकोले आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यो समूहको मूल्य वृद्धि कम दरले भएको थियो ।

केही प्रमुख वस्तुहरूको सरदर खुद्रा मूल्य

- ३.१४ २०६१ श्रावणको तुलनामा २०६१ फाल्गुणमा अधिराज्यका प्रमुख १० कृषिजन्य वस्तुहरूको सरदर खुद्रा बजार मूल्य (प्रति किलोग्राम/लिटर) विश्लेषण गर्दा दुई वस्तुहरूको मूल्य वृद्धि भएको छ भने आठ वस्तुको मूल्य घटेको छ । मूल्य घटेका वस्तुहरूमा चामल मोटो (१.७ प्रतिशत), मासको दाल (१.६ प्रतिशत), रहरको दाल (२.१ प्रतिशत), तोरीको तेल (२.५ प्रतिशत), खारेको घ्यू (२.४ प्रतिशत), आलु (२२.४ प्रतिशत), सुकेको प्याज (३.७ प्रतिशत) र अदुवा (३२.४ प्रतिशत) रहेका छन् भने मूल्य बढेका वस्तुहरूमा गहुँको पिठो (८.३ प्रतिशत) र खसीको मासु (२.८ प्रतिशत) रहेका छन् । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा चामल मोटो, गहुँको पीठो, मासको दाल, रहरको दाल, तोरीको तेल, खसीको मासु, सुकेको प्याज र अदुवाको मूल्य बढेकोमा आलुको मूल्य मात्र घटेको थियो ।
- ३.१५ पहाडी क्षेत्रमा २०६१ श्रावणको तुलनामा २०६१ फाल्गुणमा उपर्युक्त प्रमुख १० वस्तुहरूमध्ये पाँच वस्तुहरू (गहुँको पिठो, मासको दाल, रहरको दाल, खसीको मासु र सुकेको प्याज) को सरदर खुद्रा बजार मूल्य बढेको छ भने बाँकी पाँच वस्तुको मूल्य घटेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को समीक्षा अवधिमा आठ वस्तुहरू (चामल मोटो, गहुँको पीठो, रहरको दाल, तोरीको तेल, खारेको घ्यू, खसीको मासु, सुकेको प्याज र अदुवा) को मूल्य बढेको र बाँकी दुई वस्तुहरूको मूल्य घटेको थियो । तराईमा २०६१ श्रावणको तुलनामा २०६१ फाल्गुणमा चामल मोटो, गहुँको पिठो, खारेको घ्यू र खसीको मासुको मूल्य बढेको छ भने बाँकी छ वस्तुको मूल्य घटेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा तराईमा गहुँको पिठो, मासको दाल, रहरको दाल, तोरीको तेल, खारेको घ्यू, खसीको मासु, सुकेको प्याज र अदुवाको मूल्य बढेकोमा चामल मोटो र आलुको मूल्य घटेको थियो ।
- ३.१६ २०६० फाल्गुणको तुलनामा २०६१ फाल्गुणमा पहाडी क्षेत्रमा उपर्युक्त १० वस्तुहरूमध्ये मासको दाल, रहरको दाल, खसीको मासु, आलु र अदुवा गरी पाँच वस्तुहरूको मूल्य बढेको छ भने अन्य पाँच वस्तुको मूल्य घटेको छ । सोही अवधिमा तराईमा मूल्य वृद्धि भएका पाँच

वस्तुहरुमा चामल मोटो, गहुँको पिठो, खारेको घ्यू, खसीको मासु र आलु छन् भने बाँकी पाँच वस्तुहरुको मूल्य घटेको छ । अधिराज्यव्यापी रुपमा हेर्दा उक्त अवधिमा मूल्य बढेका वस्तुहरुमा खसीको मासु र आलु रहेको र बाँकी आठ वस्तुहरुको मूल्य घट्न गएको छ ।

- ३.१७ उक्त १० कृषिजन्य वस्तुहरुको मासिक राष्ट्रिय सरदर औसत खुद्रा मूल्यको विश्लेषण गर्दा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा चार वस्तुहरुको मूल्य बढेको छ भने छ वस्तुहरुको मूल्य घटेको छ । मूल्य बढेका वस्तुहरुमा रहरको दाल (४.७ प्रतिशत), खसीको मासु (४.३ प्रतिशत), सुकेको प्याज (२५.३ प्रतिशत) र अदुवा (१४३.० प्रतिशत) रहेका छन् । मूल्य घटेका वस्तुहरुमा चामल मोटो (०.३ प्रतिशत, गहुँको पीठो (६.२ प्रतिशत), मासको दाल (०.२ प्रतिशत), तोरीको तेल (४.७ प्रतिशत), खारेको घ्यू (०.१ प्रतिशत) र आलु (२.२ प्रतिशत) रहेका छन् ।
- ३.१८ पेट्रोलियम पदार्थको मूल्य स्थितिको विश्लेषण गर्दा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा पेट्रोलको मूल्यमा १४.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ६२/- प्रतिलिटर पुगेको छ । त्यसैगरी डिजेल र मट्टितेलको मूल्यमा पनि सोही अवधि भित्र क्रमशः ३२.३ प्रतिशत र ४१.७ प्रतिशतले मूल्य वृद्धि भई ती वस्तुहरुको मूल्य क्रमशः प्रति लिटर रु. ४१/- र रु. ३४/- कायम भएको छ । साथै मट्टितेललाई बजार दर वाहेकको सहूलियत दरको कुपन रेट रु. ३०/- प्रति लिटरमा कायम गरिएको छ । सोही अवधिमा हवाई इन्धनको मूल्य ४५.५ प्रतिशतले वृद्धि भई प्रतिलिटर रु. ४८/- र एल.पी.ग्याँसको मूल्य १६.२ प्रतिशतले वृद्धि भई प्रति मे.टन रु. ४३,५७०/२८ पुगेको छ ।

आपूर्ति स्थिति

- ३.१९ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिको तुलनामा केही पेट्रोलियम पदार्थहरुको आपूर्ति स्थिति विश्लेषण गर्दा पेट्रोल ४.३ प्रतिशतले बढी ४८,०३८ किलो लिटर, डिजेल ०.४ प्रतिशतले बढी १,८२,४८९ किलो लिटर पुगेको छ भने मट्टितेल २८.५ प्रतिशतले घटी १,४८,८३० किलो लिटर र फर्नेस आयल ६५.४ प्रतिशतले घटी २,२१५ किलो लिटरमा झरेको छ । त्यसैगरी इन्धन १.४ प्रतिशतले एल.पि.ग्याँसको आपूर्ति १५.९ प्रतिशतले वृद्धि भई क्रमशः ४५,३०० किलोलिटर र ५०,८३५ मेट्रिक टन पुगेको छ भने लाइट डिजेल आयलको आपूर्ति बन्द भएको छ ।
- ३.२० सडक यातायात नभएका दुर्गम पहाडी जिल्लाका जनतालाई सरल र सुलभ तरिकाले खाद्यान्न उपलब्ध गराउन खाद्यान्न ढुवानी अनुदान दिने नीतिअनुरूप आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ३० दुर्गम पहाडी जिल्लाहरुमा ६४,४४० क्विन्टल खाद्यान्न ढुवानी गरी आपूर्ति गर्ने कार्यक्रम रहेकोमा प्रथम आठ महिनामा ७५.० प्रतिशत अर्थात् ४८,०४० क्विन्टल खाद्यान्न आपूर्ति गरिएको थियो । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा पनि ३० दुर्गम जिल्लाका लागि ६५,२०० क्विन्टल खाद्यान्न ढुवानी गरी आपूर्ति गर्ने कार्यक्रम रहेकोमा प्रथम आठ महिनाको अवधिमा ४६.० प्रतिशत अर्थात् ३०,१८० क्विन्टल खाद्यान्न ढुवानी गरी आपूर्ति गरिएको छ । कर्णाली अञ्चलका सबै जिल्लाहरुमा साविकमा जस्तै हवाईजहाज/हेलिकोप्टरबाट खाद्यान्न ढुवानी गरी आपूर्ति गरिएको छ भने असहज परिस्थितिका कारण साविकमा स्थलमार्गबाट खाद्यान्न ढुवानी हुने कतिपय जिल्लाहरु जस्तै बझाङ, बाजुरा, जाजरकोट, रुकुम, खोटाङ्ग, सोलुखुम्बु र भोजपुरमा स्थलमार्गबाट ढुवानी हुन नसकेकोले ती जिल्लाहरुको

खाद्यान्न समस्यालाई दृष्टिगत गरी हेलिकोप्टरबाट खाद्यन्न ढुवानी गरी आपूर्ति गरिएको छ । अन्य दुर्गम जिल्लाहरूमा पनि समय समयमा गरिएका नाकाबन्दी, नेपालबन्द, खाद्यान्न ढुवानीमा लगाइएको रोक आदि कारणले लक्ष्य अनुसार खाद्यन्न ढुवानी हुन सकेको छैन । तसर्थ, दुर्गम जिल्लाहरूमा खाद्यन्न आपूर्ति व्यवस्थालाई सुलभ र सहज बनाउने उद्देश्यले अवस्था हेरी स्थल तथा हवाईमार्गबाट समेत खाद्यन्न ढुवानी गरी आपूर्ति गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा खाद्यान्न खरीद मूल्यमा वृद्धि भएको छ । उदाहरणार्थ, आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा चामल मोटो प्रति क्वीन्टल रु. १,२२५/- देखि १,२३९/- निर्धारण भई खरीद भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा सो मूल्य रु. १,४४१/- पुगेको छ । त्यसै गरी डिजेलको मूल्य र हवाई इन्धनको मूल्य वृद्धिले गर्दा ढुवानी भाडामा पनि वृद्धि हुन गएतापनि सर्वसाधारणको हितलाई दृष्टिगत गरी दुर्गम जिल्लाहरूमा साविककै मूल्यमा खाद्यान्न बिक्री गरिएको छ ।

- ३.२१ दैनिक उपभोग्य वस्तुहरूको उत्पादन तथा अन्य उत्पादन सामग्रीहरूको आपूर्ति तथा बिक्री वितरणले उपभोक्ता तथा उत्पादकलाई सहज र सुलभ तरिकाले वस्तु तथा सामग्रीको उपलब्धतामा सहयोग गर्दछ । तसर्थ नेपाल अधिराज्यभरी यस्ता बजारहरूको सुव्यवस्था गर्न श्री ५ को सरकारले निजी क्षेत्र र गैरसरकारी क्षेत्र (जस्तै **community based organization-CBO, voluntary organization-VO**, टोल सुधार समिति, आदि) लाई यस दिशातर्फ उत्प्रेरित र आकर्षित गरी कार्यान्वयन अगाडि बढाउनु आवश्यक भएको छ । नमूनाको रूपमा केही क्षेत्रहरूमा यस्ता बजारहरूको व्यवस्था गरिसकिएको छ भने अधिराज्यभर विस्तार गर्ने र भैरहेका यस्ता खुद्रा तथा थोक बजारहरूलाई सुदृढीकरण गर्नेतर्फ प्रयास गर्नुपर्ने देखिएको छ । यस प्रयासले कृषि तथा औद्योगिक प्रवर्द्धन विकासमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा राख्न सकिन्छ ।

चुनौतीहरू

- ३.२२ राष्ट्रिय उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कमा सरकारद्वारा मूल्य नियन्त्रित वस्तु तथा सेवाको अंश कमी रहेता पनि यस्तो मूल्य लामो अवधिसम्म दमित (**repressed**) भई एकै पटक उच्चदरले वृद्धि हुने परम्पराले समग्र मूल्यमा अप्रत्याशित प्रभाव पार्ने गरेको छ । तसर्थ, सरकारद्वारा नियन्त्रित वस्तु तथा सेवाको मूल्य माग तथा आपूर्तिको पक्षबाट प्रतिस्पर्धी प्रणालीद्वारा निर्धारित हुने र व्यापारयोग्य वस्तुको मूल्य स्थिर राख्न स्वदेशी उत्पादन सुदृढ पार्न सके आयातित मूल्य विशेष गरी भारतको मूल्य वृद्धिबाट पर्ने प्रभावमा समेत कमी आई समग्र मूल्यमा स्थिरता आउनुका साथै, आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धन गर्न समेत सघाउ पुग्ने हुँदा यससँग सम्बन्धित नीति एवं निकाय त्यस तर्फ लक्षित हुनु पर्ने चुनौती छ ।
- ३.२३ नेपालको भारतसँगको खुला सीमाना, स्वतन्त्र आवागमन र भारतीय मुद्राको असीमित परिवर्त्यताले गर्दा भारतको उत्पादन एवं मूल्य दुवैको प्रभाव अधिक रहने गरेकोले खासगरी नेपाली कृषिजन्य वस्तु प्रतिस्पर्धी हुनुपर्ने देखिन्छ । भारतले विगत केही वर्षदेखि कृषि क्षेत्रमा बीमा सुविधा, अनुदान, विद्युत् महसुल र डिजेल मूल्यमा छुट, क्रेडिट कार्डको व्यवस्था, कृषि औजार खरिदमा छुट जस्ता सुविधा प्रदान गर्नुको साथै, उत्पादकत्व बढाउने प्रविधिको पहिचान र विस्तार शसक्त पारेकोले त्यहाँको उत्पादन लागत कम रहेको तर नेपालमा कृषि सामग्रीहरूको कृतिम अभावका साथै, कृषकहरूले उच्च लागत व्यहोर्नु परिरहेको र भारतीय उत्पादनसँग प्रतिस्पर्धा गर्न नसकिरहेको अवस्था विद्यमान छ । उचित मूल्य प्राप्त हुन नसकी

कृषि पेशाप्रति नै अनाकर्षण बढी समग्र मूल्यमा अनपेक्षित असर परिरहेको हुँदा कृषिलाई बढी व्यावसायिक बनाई, उचित बजार, भण्डारण व्यवस्था, सिंचाइ सुविधामा विस्तार आदिद्वारा दक्षिण एशियामा नै कम रहेको नेपालको कृषि उत्पादकत्व वृद्धि गरी मूल्यमा स्थिरता ल्याउनु चुनौतीकै रूपमा रहिरहेको छ । उच्च उत्पादकत्वका लागि प्रविधिको विस्तारमा जोडिदिनु पर्ने खाँचो रहेको छ ।

- ३.२४ नेपालको मूल्यस्तरमा मुद्रा प्रदायको वृद्धि र भारतीय मूल्यको समान असर रहेको कुरा विभिन्न प्रयोगात्मक अध्ययन (**empirical study**) हरुले देखाएका छन् भने त्यसैगरी, कम भारवहन क्षमता भएका सडकहरुको वैकल्पिक व्यवस्था हुन नसक्नुबाट विशेष गरी काठमाडौं उपत्यकाको ढुवानी भाडामा चाप पर्ने गरेकोले यसको निम्ति नीति एवं संरचनागत सुधारद्वारा समस्याको हल हुने गरी उत्पादन एवं उत्पादकत्व वृद्धिका माध्यमबाट आपूर्तिमा सरलीकरण र मूल्यमा स्थिरीकरण गर्नुपर्ने चुनौती यथावतै छ ।
- ३.२५ शहरी क्षेत्रमा व्यवस्थित बजारको विकास हुन नसकी, एकातर्फ, उत्पादकहरुले उपयुक्त मूल्य नपाउनु तर उपभोक्ताहरुले बढी मूल्य तिर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ भने, अर्कोतर्फ, अप्रतिस्पर्धी एवं अनुदार आर्थिक प्रवृत्ति रहि रहँदा उद्योगी एवं व्यापारीहरुले मूल्य मिलोमतो (**price cartelling**) द्वारा एकाधिकार मुनाफा लिई उपभोक्ता वर्गले उच्च मूल्य व्यहोर्नुपर्ने अवस्थाको अन्त र ग्रामीण क्षेत्रमा न्यूनतम पूर्वाधारको अभावमा बजार विकास हुन नसकी स्थानीय उत्पादन बिक्री गर्ने समस्या एवं गैर-स्थानीय वस्तुको आपूर्तिमा समेत सहजता आउन नसकी मूल्यमा उतार-चढाव मुख्य समस्याको रूपमा रहेकोले यसलाई हल गरी प्रतिस्पर्धाको वातावरणलाई बनाईराख्न संरचनागत र कानूनी सुधार गर्ने र प्रशासनिक अनुगमनलाई निरन्तर रूपमा सुदृढ पाउँ लानु पर्ने भएको छ ।
- ३.२६ उपभोक्ताहरुको उपभोगको वानी र सो अनुरूप खर्च प्रवृत्तिमा देखिएको उल्लेख्य परिवर्तनले शिक्षा, स्वास्थ्य, संचार आदि क्षेत्रमा खर्चको भार उल्लेख्य रूपले वृद्धि भईरहेको र त्यस्ता सेवाहरुको मूल्यमा अस्वाभाविक वृद्धि देखिँदै आएकोले यस प्रकारको प्रवृत्ति निरुत्साहित गर्न प्रभावकारी नियमन तथा अनुगमनद्वारा समग्र मूल्यमा स्थिरता ल्याउनु चुनौती कै विषय भएको छ ।
- ३.२७ सहज आपूर्ति, गुणस्तरीय सेवा र मूल्यमा स्थिरता ल्याउन सार्वजनिक संस्थानहरुको एकाधिकार प्राप्त उत्पादन, आपूर्ति एवं मूल्य निर्धारणलाई अल्पकालीन रूपमा तिनीहरुको व्यवस्थापन सुधार, अधिकतम क्षमताको उपयोग र खर्च कटौती गरी तथा मध्यम एवं दीर्घकालीन दृष्टिले सम्बेदनशील विषयमा बाहेक सार्वजनिक संस्थानहरुमा निजी क्षेत्रको सक्रिय सहभागिता बढाउने वा निजीकरण गर्नुपर्ने चुनौती रहि रहेकै छ । आपूर्ति व्यवस्थाको माध्यमबाट विना कुनै सरकारी सुविधा र **support** मा निजीक्षेत्रसंग बराबरीको स्तरमा प्रतिस्पर्धा गरी मूल्य स्थिरीकरण गर्ने तर्फ सार्वजनिक संस्थाहरुको भूमिका बढाउनु आवश्यक छ भने त्यसरी आफ्नो भूमिका खेल नसक्ने सरकारी संरक्षणमा सरकारको दायित्व बढ्ने गरी रही आएका संस्थाहरुलाई निजीक्षेत्रको व्यवस्थापनसंग सहभागिता बढाउने र तिनीहरुको निजीकरण गर्ने काम चुनौतीपूर्ण रहिआएको छ ।

४. मुद्रा, बैकिङ तथा कर्जा

मौद्रिक तथा वित्तीय क्षेत्र सम्बन्धी नीति

४.१. नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ मा भएको व्यवस्था अनुरूप नेपाल राष्ट्र बैंकले आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को लागि मौद्रिक नीति २०६१ श्रावण ४ गते सार्वजनिक गरेको थियो । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को मौद्रिक नीतिको प्रमुख उद्देश्य मूल्य स्थिरता र शोधनान्तरमा आवश्यक बचत कायम गर्ने रहेको छ । मुद्रास्फीतिदर र शोधनान्तर बचतले वर्तमान विनिमयदरमा अनावश्यक चाप नपारी यथार्थ विनिमय दर सन्तुलित राख्ने अपेक्षा गरिएको छ । यसका अतिरिक्त विद्यमान आर्थिक, मौद्रिक तथा वित्तीय स्थितिको पृष्ठभूमिमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को मौद्रिक नीतिको अडान मूल्य स्थिरता र शोधनान्तर सन्तुलनलाई दखल नपुऱ्याई, समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम राख्न, आर्थिक गतिविधिलाई सहज तुल्याउने हदसम्म तरलता प्रवाह गर्नु रहेको छ । साथै, मौद्रिक प्रसारणका संवाहकको रूपमा रहने वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्वतर्फ मौद्रिक उपकरणहरूको प्रयोग गर्नु मौद्रिक नीतिको उद्देश्य रहेको छ । आर्थिक वृद्धिदर न्यून रहेको परिप्रेक्ष्यमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को मौद्रिक नीतिले लचिलो (accommodative) अडान लिएको छ ।

मन्जूषा : ४(१)

आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को मौद्रिक नीति तथा कार्यक्रम

- क) मौद्रिक नीतिको तर्जुमा गर्दा श्री ५ को सरकारको वित्त नीतिसँग तादात्म्य रहने गरी मौद्रिक नीतिको उद्देश्य स्पष्ट किटान गरी सो प्राप्तिका लागि अपनाउनुपर्ने मौद्रिक नीतिको रणनीति, उपकरणहरू र कार्यान्वयन रणनीति निक्कौल गरिएको ।
- ख) लक्षित आर्थिक वृद्धिदरलाई सघाउ पुऱ्याउने उद्देश्यले मूल्य स्थिरता तथा शोधनान्तर सुदृढीकरण कायम गर्ने मौद्रिक नीतिको प्रमुख उद्देश्य रहेको । साथै, समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्न मौद्रिक नीतिको कार्यान्वयन रणनीतिमा विशेष जोड दिइने ।
- ग) मौद्रिक नीतिको संचालन लक्ष्यको रूपमा वाणिज्य बैंकहरूको अधिक तरलतालाई लिइने सन्दर्भमा अल्पकालीन तरलताको स्थिति अनुगमन तथा प्रक्षेपण गर्न २०६१ आषाढ मसान्तदेखि तरलता अनुगमन तथा प्रक्षेपण संरचना (**liquidity monitoring and forecasting framework-LMFF**) संचालनमा ल्याइएको । सो कार्य सहजरूपमा संचालन गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकमा अन्तरविभागीय तरलता कार्यदल गठन गर्नुका साथै, मौद्रिक व्यवस्थापन एवं तरलता अनुगमन तथा प्रक्षेपण संरचना संचालनार्थ नीति निर्देशनद्वारा सघाउ पुऱ्याउने उद्देश्यले उच्चस्तरीय मौद्रिक व्यवस्थापन समिति गठन गरिएको ।
- घ) मौद्रिक अनुगमन तथा विश्लेषणका लागि विदेशी मुद्राको निक्षेप समावेश गरी तेस्रो मौद्रिक योगाङ्क, M_3 (M_2 with foreign currency deposits) तयार पारी यसलाई विस्तृत मौद्रिक तरलताको मापनको रूपमा लिइने ।
- ङ) दोस्रो बजारमा ट्रेजरी बिल्स सोभै बिक्री गर्दा वाणिज्य बैंकहरूले प्रतिफल रेखा

(yield curve) ले देखाएको भन्दा तलको व्याजदर माग (bid) गरेमा नेपाल राष्ट्र बैंकले तरलता प्रशोचन गर्ने र दोस्रो बजारमा सोभै खरीद गर्दा प्रतिफल रेखा (yield curve) ले देखाएको व्याजदरमा केही प्रतिशत विन्दु (हाल २.० प्रतिशत विन्दु) थपी नेपाल राष्ट्र बैंकले तरलता प्रवाह (injection) गर्ने व्यवस्था कायम रहेको । साथै tap sale का आधारमा पनि नेपाल राष्ट्र बैंकले तरलता प्रशोचन गर्दै आएको । यी सबै साविक व्यवस्थाहरूलाई खारेज गरी तरलता अनुगमन र प्रक्षेपण संरचना एवं मौद्रिक लक्ष्यहरूको स्थितिको आधारमा दोस्रो खुला बजार सोभै खरीद, बिक्री र रिपो कारोबारको लागि नेपाल राष्ट्र बैंकले परिमाण तोक्ने र दोस्रो बजार परिमाणको बोलकबोलको आधारमा दोस्रो बजार बोलकबोलदर बजारबाट निर्धारण हुने परिपाटी शुरु गरिने । साविकमा दोस्रो बजार कारोबारको लागि वाणिज्य बैंकहरूले अग्रेसरता लिने गरेकोमा अब तरलताको स्थितिको आधारमा नेपाल राष्ट्र बैंकले अग्रेसरता लिने । यस प्रक्रियाको थालनीबाट २०४६ साल भाद्रदेखि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले निक्षेप र कर्जाको व्याजदर स्वतन्त्र रूपले निर्धारण गरी शुरु गरिएको व्याजदर निर्धारण स्वायत्तताको प्रक्रियाले पूर्णता पाउने ।

- च) विभिन्न अवधिको ट्रेजरी बिल्स (२८-दिने, ९१-दिने, १८२-दिने र ३६४-दिने) दोस्रो बजारबाट सोभै खरीद र बिक्री गर्न खुला गरिने । तर ओभरनाइट अन्तर-बैंकदरलाई प्रभाव पार्ने किसिमले दोस्रो बजार कारोबार व्यवस्था प्रभावकारी बनाउन छोटो अवधिका ट्रेजरी बिल्स निष्काशनमा बढी जोड दिइने । दोस्रो बजार खरीद र बिक्री कारोबारमा ऋणपत्रको स्वामित्वमा परिवर्तन हुने भएकाले समयावधिको प्रश्न नउठ्ने । तर रिपो दोस्रो बजार बोलकबोल कारोबारको भुक्तानी समयावधि साविकको १ देखि ७ दिन यथावत् कायम गरिएको ।
- छ) वाणिज्य बैंकहरूसँग तरलताको अभाव भएको अवस्थामा १ देखि ७ दिनसम्मको रिपो कर्जामार्फत वाणिज्य बैंकहरूलाई राष्ट्र बैंकले दिदै आएको स्थायी तरलता सुविधा (standing liquidity facility - SLF) को रूपमा रहेको विद्यमान रिपो कर्जाको सट्टा नयाँ स्थायी तरलता सुविधाको परिमाण वाणिज्य बैंकहरूको स्वामित्वमा रहेको श्री ५ को सरकारको कुल ऋणपत्रको आधारमा निर्धारण गरिने । कुल स्थायी तरलता सुविधाको परिमाण अन्तर्गत रही सोही मापदण्डको आधारमा वाणिज्य बैंकहरूको लागि छुट्टाछुट्टै तरलता सुविधाको कोटा निर्धारण गरिने ।
- ज) स्थायी तरलता सुविधा अन्तर्गत कर्जा स्वतः (automatic) उपलब्ध हुने, यस्तो कर्जा पूर्णतया धितोयुक्त (fully collateralized) हुने र त्यस्तो धितोको रूपमा श्री ५ को सरकारको ट्रेजरी बिल्स र विकास ऋणपत्र रहने । धितोको अङ्कित मूल्य (face value) को ९०.० प्रतिशतसम्म यो सुविधा अन्तर्गत कर्जा उपलब्ध गराइने । ट्रेजरी बिल्समा हुने दोस्रो बजार र अन्तर-बैंक बजारको विकल्पको रूपमा रहने हुँदा यस्तो कर्जा सुविधामा लिइने व्याजदर हर्जाना (penal) व्याजदर हुनुपर्ने । तसर्थ सुविधाको दुरुपयोग नहोस् र दोस्रो खुला बजार कारोबार तथा अन्तर-बैंक कारोबारमा प्रतिकूल असर नपरोस् भन्ने उद्देश्यले अर्थतन्त्रको तरलता र वित्तीय बजारको अवस्था हेरी ९१-दिने ट्रेजरी बिल्सको अन्तिम बोलकबोल दरमा निश्चित प्रतिशत विन्दु थपी खुला बजार संचालन समितिले यो सुविधाको व्याजदर निर्धारण गर्ने । यसको भुक्तानी अवधि १ देखि ५ दिनसम्म मात्र रहने ।
- झ) दोस्रो बजारमा सोभै बिक्री गर्दा बोलकबोलको व्याजदरले अल्पकालीन मुद्रा बजारमा न्यूनतम (floor) दरको रूपमा कार्य गर्ने र स्थायी तरलता सुविधा अन्तर्गत निर्धारण गरिएको व्याजदरले अधिकतम (ceiling) दरको रूपमा कार्य गर्ने । यी दुई व्याजदरले

सुरुङ्ग मार्ग (tunnel corridor) को काम गर्ने र अन्तर-बैंक कारोवार ब्याजदर यसैभित्र रहने विश्वास लिइएको ।

- ब) श्री ५ को सरकारको आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न र मौद्रिक तरलता उपयुक्त किसिमले व्यवस्थापन गर्न सो ऋण उठाउने समय-तालिका (issue calendar) समेत सार्वजनिक गरिएकोमा गत वर्ष आन्तरिक ऋणको उक्त परिमाण आवश्यक नपरेकोले सार्वजनिक समय-तालिकाअनुसार आन्तरिक ऋण उठाउन नसकी मौद्रिक तरलता व्यवस्थापन गर्न कठिनाई भएको । मौद्रिक तरलताको उचित व्यवस्थापन हुन नसक्दा अर्थतन्त्रमा विसंगतिहरु सिर्जना हुने भएकोले यस वर्षको लागि व्यवस्था भएको कूल आन्तरिक ऋण नेपाल राष्ट्र बैंकले सार्वजनिक गरेको समय-तालिका बमोजिम उठाउने व्यवस्था गर्ने ।
- ट) मौद्रिक नीतिको प्रयोजन वाहेक राष्ट्र बैंकले श्री ५ को सरकारबाट खरीद गरी आफ्नो स्वामित्वमा लिएको ऋणपत्रको कूल रकम अधिल्लो आर्थिक वर्षको खुद राजस्व आयको १०.० प्रतिशतभन्दा बढी हुन नहुने व्यवस्था नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ ले गरेको । सो सीमाभन्दा बढी भएमा बढी भएको जति ऋणपत्र नेपाल राष्ट्र बैंकले विक्री गर्नुपर्ने । नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वामित्वमा रु. ८६ करोड ४० लाख विक्री गर्न नसकिने (non-marketable) ऋणपत्रको रुपमा रहेकाले यसलाई कानूनी सीमामा राख्नको साथै, वाणिज्य बैंकहरूसंग रहेको अधिक तरलतालाई प्रशोचन गर्ने कार्यलाई सहज पार्न उपर्युक्त ऋणपत्रहरूलाई बजारयोग्य ऋणपत्रमा परिणत गर्ने ।
- ठ) सरकारी संस्थानहरूले बैंक कर्जा उपयोग गर्दा हाल श्री ५ को सरकार जमानत बस्ने गरेको छैन तापनि विगतमा सरकारी संस्थानहरूले श्री ५ को सरकारको जमानतमा उपयोग गरेका केही बैंक कर्जाहरु चुक्ता हुन बाँकी रहेका तर त्यस्तो कर्जाको ब्याजदर हाल चलनचल्तीमा रहेको भन्दा उच्च रहेकोले कूल ब्याज व्ययभार क्रमिक रुपमा प्रत्येक वर्ष बढ्ने क्रम जारी रहेको । हाल बजारमा अल्पकालीन ब्याजदर कम भएकोले जमानतमा गएको साँवा ब्याज गरी एकमुष्ट ऋण अल्पकालीन ऋणपत्र जारी गरी बजारयोग्य बनाउँदा श्री ५ को सरकारले भविष्यमा व्यहोर्नुपर्ने व्ययभार कम हुने, बैंकहरूले रकम प्राप्त गरी तिनीहरूको वित्तीय स्थिति सुध्दिने र बैंकलाई तरलता तथा मौद्रिक व्यवस्थापनको निम्ति थप खुला बजार ऋणपत्र उपलब्ध हुने भएकाले उक्त जमानत बराबरको रकमको साँवा ब्याज चुक्ता भएमा स्वतः ऋणपत्रहरु खारेज हुने गरी तदर्थ (adhoc) ऋणपत्र जारी गर्नु पर्ने ।
- ड) श्री ५ को सरकारको विकास ऋणपत्र बोलकबोल प्रथाद्वारा प्राथमिक निष्काशन गरी नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लि. मार्फत् दोस्रो बजार कारोवारको लागि खुला गरिने । विकास ऋणपत्र अङ्कित ब्याज (coupon bonds) मा निष्काशन गरिने र मूल्यमा बोलकबोल (price auction) गरी एकल मूल्य (uniform price) मा जारी गर्ने व्यवस्था गरिने । नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लि. मार्फत् यस्तो ऋणपत्र दोस्रो बजार कारोवारको लागि खुला गरिए तापनि रिपो बोलकबोल कारोवार र वाणिज्य बैंकहरूलाई स्थायी तरलता सुविधा प्रदान गर्दा यस्ता विकास ऋणपत्रहरु समेत धितोको रुपमा ग्राह्य हुने व्यवस्था मिलाइने ।
- ढ) आर्थिक वर्ष २०५८।५९ देखि रुग्ण उद्योगहरूको लागि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई करीव रु. २ अर्ब २५ करोड पुनर्कर्जा व्यवस्था भएको मध्ये आर्थिक वर्ष २०६०।६१ मा औद्योगिक क्षेत्रमा रहेका उद्योगहरु समेतका लागि २०६१ आषाढ मसान्तसम्म रु. ६३ करोड ५१ लाख पुनर्कर्जा स्वीकृत भइसकेको । यस व्यवस्था अन्तर्गत विगत तीन

वर्षयता ११४ वटा होटल र ३२ वटा उद्योग गरी जम्मा १४६ होटल तथा उद्योग व्यवसायीहरूले रु. ६ करोड २१ लाखको ब्याज राहत पाई लाभान्वित भएका । यसै क्रममा चालू आर्थिक वर्षको लागि पनि साविककै शर्त र प्रक्रियाअनुसार रु. १ अर्बको पुनर्कर्जाको व्यवस्था गरिएको । रुग्ण उद्योगलाई प्रदान हुने यस्तो पुनर्कर्जाको ब्याजदर साविकको २.० प्रतिशतबाट १.५ प्रतिशतमा झारिएको । र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले यस्तो पुनर्कर्जा सुविधा प्रदान गर्दा सम्बन्धित ऋणीलाई ४.५ प्रतिशत व्याजदर कायम गर्नुपर्ने ।

- ण) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको कर्जासम्बन्धी सूचना प्रणालीलाई व्यवस्थित गरी सम्बद्ध पक्षहरूलाई आवश्यक सूचना प्रवाह गर्न, कर्जाको दुरुपयोग गर्नेहरूको कालोसूची तयार गरी अद्यावधिक गरी राख्न र कर्जा सूचनाको दायरालाई फराकिलो पार्न वर्तमान कर्जा सूचना केन्द्रलाई प्रतिस्थापन गरी कम्पनीको रुपमा कर्जा सूचना केन्द्रको स्थापना यसै आर्थिक वर्षमा गरिने ।
- त) नेपाल राष्ट्र बैंकको सुपरिवेक्षकीय दायराभित्र रहेका साना किसान सहकारी संस्थाहरूको नियमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण कार्य साना किसान विकास बैंकमार्फत् सम्पादन गरिने व्यवस्था गरिएको । नेपाल राष्ट्र बैंकबाट स्वीकृतिप्राप्त अन्य सहकारी संस्थाहरू तथा वित्तीय मध्यस्थतासम्बन्धी कार्य गर्न स्वीकृतिप्राप्त गैरसरकारी संस्थाहरूको निरीक्षण एवं सुपरिवेक्षणको कार्य हाल नेपाल राष्ट्र बैंकबाट भइरहेकोमा यी संस्थाहरूको सुपरिवेक्षकीय निकायको रुपमा एउटा छुट्टै **second-tier institution** स्थापना गर्नेतर्फ आवश्यक व्यवस्था गरिने । सहकारी ऐन, २०४८ अन्तर्गत स्थापना भई संचालनमा रहेका वित्तीय सहकारी संस्थाहरूको नियमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण कार्य गर्न संस्थागत व्यवस्था गरिने ।
- थ) ग्रामीण क्षेत्रमा संस्थागत कर्जाको विस्तार गर्न र सो कर्जामा विपन्न वर्गको पहुँच बढाउन लघुवित्त सेवाको विस्तार नै एक भरपर्दो र सर्वसुलभ माध्यम रहेको । तर वित्तीय मध्यस्थताको काम गर्ने संस्थासम्बन्धी ऐन, २०५५ पर्याप्त नदेखिएकोले यस वर्ष राष्ट्रिय लघुवित्त नीति तर्जुमा गरिने । ग्रामीण क्षेत्रमा बैकल्पिक ऊर्जाको आवश्यकता उच्च रहेको परिप्रेक्ष्यमा लघुवित्तको क्षेत्रमा कार्य गर्ने वित्तीय संस्थाको स्थापनालाई प्राथमिकता दिई यस्ता संस्थाहरू मार्फत् बैकल्पिक ऊर्जामा समेत लगानी गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाइने ।
- द) निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षणसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय संस्था **Basel Committee on Banking Supervision** ले सन् २००७ देखि लागू गर्ने न्यूनतम पूँजीकोष सम्बन्धी कार्यपत्र **Basel II** लाई नेपालको सन्दर्भमा लागू गर्न मिल्ने गरी **New Capital Accord Implementation Preparatory Core Committee** ले **New Capital Accord (Basel II)** को प्रभावकारिता सम्बन्धमा तयार गरेको अध्ययन अवधारणापत्रलाई **BIS** बाट परिमार्जन भई आए अनुसार व्यवस्था गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइने ।
- ध) हाल नेपाल राष्ट्र बैंकले भुत्रो (**soiled**) नोटहरू सर्वसाधारणबाट आफै साटेर लिने गरेकोमा उक्त बैंकको कार्यालय नभएको ठाउँमा समेत यो कार्य सजिलैसँग होस् र यस कार्यमा निजी क्षेत्रको संलग्नता रहोस् भन्ने उद्देश्यले यस वर्षदेखि उक्त कार्य निजी क्षेत्रलाई दिइने । यो कार्य गर्न चाहने व्यक्ति वा निकायले यसका लागि नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वीकृति लिनुपर्ने र स्वीकृति प्राप्त निकाय वा व्यक्तिबाट मात्र नेपाल राष्ट्र बैंकले भुत्रा नोटहरू साट्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- न) व्यक्ति तथा संघ संस्थाहरूलाई विभिन्न प्रयोजनका लागि बढीमा अमेरिकी डलर

५०००- सम्मको सटही सुविधा वाणिज्य बैंकहरुले सोभै प्रदान गर्नसक्ने व्यवस्था रहँदै आएको । यस व्यवस्थाबाट स-साना रकमको भुक्तानी पठाउने प्रक्रिया सरल भई सर्वसाधारण लाभान्वित भएको देखिएको सन्दर्भमा यस व्यवस्थालाई अझ सरल र सुविधायुक्त बनाउने उद्देश्यले यस वर्षदेखि लागू हुने गरी यस्तो रकमको सीमा अमेरिकी डलर १,००००- सम्म गरिने ।

- प) विदेश भ्रमण गर्न जाने नेपालीहरुको संख्या हालका दिनहरुमा बढ्दै गएकोले यससम्बन्धी कागजी कार्यको परिमाण अत्यधिक हुन थालेको तथा सोको अनुगमन प्रक्रिया भङ्गटिलो हुन आएकोले यस वर्षदेखि लागू हुने गरी नेपाली नागरिकहरुले विदेश भ्रमण गर्न खरीद गरेको हवाई टिकटको रकम फिर्ता (**repatriation**) स्वतः प्राप्त हुने व्यवस्था लागू गरिने ।
- फ) विदेश भ्रमणका लागि तोकिएका पदाधिकारीको लागि मात्र प्रथम दर्जा (**business class**) को हवाई टिकटको **repatriation** प्रदान हुने व्यवस्था रहेकोमा विदेशी विनिमय व्यवस्थापनसम्बन्धी उदार, खुकुलो र लचिलो नीतिको पृष्ठभूमिमा **business class** को टिकटमा यात्रा गर्न चाहने नेपाली नागरिकहरुलाई सो सुविधा प्रदान गरिने व्यवस्था गरिने ।
- ब) वाणिज्य बैंकको विदेशस्थित एजेन्सी खाताहरुमा जम्मा भएको रकम कारणवश भुक्तानी नहुने अवस्था आएमा रकम फिर्ता गर्दा अमेरिकी डलर २,००००- वा सोभन्दा बढी रकमको हकमा राष्ट्र बैंकको स्वीकृति लिएर मात्र त्यस्तो रकम फिर्ता पठाउन सकिने व्यवस्था रहेकोमा सो सीमालाई हटाई यस्तो रकम फिर्ता गर्ने कार्य सम्बन्धित वाणिज्य बैंक आफैले गर्नसक्ने व्यवस्था गरिने ।
- भ) नेपालका वाणिज्य बैंकहरुमा प्रचलित व्यवस्थाअन्तर्गत परिवर्त्य विदेशी मुद्राका खाताहरु रहेका व्यक्ति तथा अन्य निकायहरुले नेपालमा विदेशी मुद्रामा भुक्तानी गर्न नपाउने व्यवस्था रहेकोमा सोमा संशोधन गरी यसरी भुक्तानी पाउने पक्ष श्री ५ को सरकारका निकायहरु भएको खण्डमा त्यस्तो बन्देज नलाग्ने व्यवस्था गरिने ।
- म) प्रचलित व्यवस्थाअन्तर्गत विदेशी मुद्रा खाता खोल्न ग्राह्य व्यक्ति तथा संस्थाहरुले खोलेको खाताको निक्षेपबाट प्राप्त रकम सम्बन्धित वाणिज्य बैंकहरुले परिवर्त्य विदेशी मुद्रा आर्जन हुने गरी लगानी गर्दा अधिकतम १ वर्ष अवधिको मात्र हुनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा सो सीमा हटाइएको ।
- य) वाणिज्य बैंकहरुले नेपाल राष्ट्र बैंकमा बुझाउन ल्याउने नगद अमेरिकी डलरको हकमा २.० प्रतिशत कट्टा गरी बाँकी ९८.० प्रतिशत सम्बन्धित वाणिज्य बैंकहरुबाट नेपाल राष्ट्र बैंकमा रहेको अमेरिकी डलर खातामा जम्मा गरिँदै आइएकोमा यस वर्षदेखि अन्य परिवर्तित विदेशी मुद्राहरुको हकमा-
- (क) प्रचलित खरीद दर अनुसार रुपैयाँको गणना गर्ने,
- (ख) उक्त रुपैयाँमा २.० प्रतिशत कट्टा गरी बाँकी ९८.० प्रतिशतले हुन आउने रकम सम्बन्धित वाणिज्य बैंकको अमेरिकी डलर खातामा जम्मा गर्ने,
- (ग) यस प्रयोजनका लागि अमेरिकी डलरको खरीद दर नै प्रयोग गरिने, र
- (घ) यस व्यवस्थापश्चात् वाणिज्य बैंकहरुलाई अमेरिकी डलर बाहेक अन्य विदेशी मुद्राका खाताहरु नेपाल राष्ट्र बैंकमा राख्न आवश्यक नहुने भएको हुँदा त्यस्ता सबै खाताहरु बन्द गरिने ।
- र) प्रचलित व्यवस्था अन्तर्गत रही कुनै व्यक्तिले परिवर्त्य विदेशी मुद्राको **credit card** लिएको छ भने त्यस्ता व्यक्तिले आफूले पाउने सटही सुविधा बापतको विदेशी मुद्रा

रकम नगद वा यात्रु चेकको रुपमा मात्र नलिइकन **credit/debit card** का माध्यमबाट पनि उपयोग गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाइएको । साथै, पछि विदेशी मुद्रामा नै हिसाब मिलान गर्नुपर्ने शर्तहरू अन्तर्गत वाणिज्य बैंकहरूले चाहेमा अमेरिकी डलर ५,०००/- सम्म खर्च गर्न सक्ने गरी **credit/debit card** हरु जारी गर्न सक्ने बारेको नीतिगत व्यवस्था गरिने ।

- ल) विदेशस्थित कुनै **money transfer** कम्पनीको नेपालस्थित **agent** भई काम गर्ने इजाजतपत्रप्राप्त निकायलाई आ-आफ्नो **principal company** बाट अग्रिम भुक्तानी प्राप्त गर्ने प्रयोजनको लागि बैंक ग्यारेण्टीको आवश्यकता भएमा त्यस्तो बैंक ग्यारेण्टी तोकिएको सीमाभित्र रही नेपालका वाणिज्य बैंकहरूले सोभै उपलब्ध गराउन सक्ने नीतिगत व्यवस्था यसै आर्थिक वर्षबाट मिलाइने । यस व्यवस्थाले नेपालस्थित विप्रेषणको कारोवार गर्ने इजाजतपत्र प्राप्त **agent** हरुलाई विप्रेषण रकम सम्बन्धित पक्षलाई तत्कालै भुक्तानी दिने प्रयोजनको लागि सुलभ दरमा साधन उपलब्ध हुन गई विप्रेषण प्रवाह बढ्ने ।
- व) अन्य केन्द्रीय बैंकहरूको जस्तै राष्ट्र बैंकको कुल विदेशी विनिमय संचितिको केही अंश सुनको रुपमा रहिआएको र वित्तीय बजारको विकास सँगसँगै अन्य मुद्रा सरह सुनलाई पनि निक्षेपको रुपमा लगानी गरी ब्याज आर्जन गर्न सकिने हुँदा विदेशमा रहेको सुन मौज्दातलाई अन्य विदेशी मुद्रासरह लगानी गरी ब्याज आर्जन गर्ने कार्य भइरहेको । अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा सुनलाई लगानी गर्नको लागि त्यस्तो सुनको शुद्धता र आकार अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप हुनुपर्ने तर नेपालमा रहेको सुनको अधिकांश मौज्दात त्यस्तो मापदण्ड अनुरूपको नभएको हुँदा सुनलाई लगानी गरी ब्याज आर्जन गर्न के-कस्तो विकल्प अपनाउन सकिन्छ भन्ने सन्दर्भमा नेपाल राष्ट्र बैंकले अध्ययन गरिरहेको ।
- श) विदेशी विनिमय व्यवस्थापन सम्बन्धमा नेपाली निकायहरूले विदेशमा लगानी गर्ने र विदेशमा कार्यालयहरू खोल्ने सम्बन्धमा हालसम्म कुनै पनि व्यवस्था नभएको । विश्वव्यापीकरण तथा विश्व व्यापार संगठनको सदस्य भइसकेको सन्दर्भमा नेपाली बजारहरू विदेशीहरूको लागि खोल्नुका अतिरिक्त नेपाली उद्यमीहरूको लागि पनि विदेशी बजार खोल्नु उपयुक्त भइसकेकोले नेपाली निकायहरूलाई विदेशमा कार्यालय/सम्पर्क कार्यालय खोल्न र लगानी गर्ने सम्बन्धमा के-कस्तो व्यवस्था अपनाउन सकिन्छ भन्ने नीतिगत व्यवस्था गरिने ।
- ष) वाणिज्य बैंकहरूलाई भा.रु.को अन्तर-बैंक खरीद-बिक्री कारोवार गर्न पाउने सुविधा भएकोमा यसरी बैंकहरूका बीच भा.रु.को अन्तर-बैंक कर्जा सापटी (**lending/borrowing**) कारोवार समेत गर्न पाइने नीतिगत व्यवस्था गरिने ।
- स) वाणिज्य बैंकहरूले कायम गरिरहेको परिवर्त्य विदेशी मुद्राहरूको खरीददर र बिक्रीदरको बीचको अन्तर (**spread**) को परिमाणले पारिरहेको असर र यस सम्बन्धमा गर्न सकिने सुधार सम्बन्धमा अध्ययन गरी आवश्यक व्यवस्था मिलाइने ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

अनिवार्य नगद अनुपात र पुनर्कर्जा

- ४.२ आर्थिक गतिविधिमा गतिशीलता अभिवृद्धि गर्न मौद्रिक सहजताको नीति अवलम्बन गर्दै बैंकहरूको स्रोतको लागत कम गर्ने उद्देश्यले नेपाल राष्ट्र बैंकले २०६१ श्रावणदेखि लागू हुने गरी वाणिज्य बैंकहरूले राख्नुपर्ने अनिवार्य नगद मौज्दात अनुपातमा परिवर्तन गरेको छ ।

अनिवार्य नगद मौज्जात अनुपातलाई सरलीकृत एवं एकीकृत बनाउने उद्देश्यलाई निरन्तरता दिँदै वाणिज्य बैंकहरूले नेपाल राष्ट्र बैंकमा आफ्नो स्वदेशी कूल निक्षेप दायित्वको एकमुष्ट ६.० प्रतिशत अनिवार्य नगद मौज्जातको रूपमा राख्नुपर्ने साविकको व्यवस्थामा परिवर्तन गरी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि त्यस्तो अनुपात ५.० प्रतिशत कायम गरिएको छ । यस नीतिगत परिवर्तनबाट वाणिज्य बैंकहरूलाई करिब रु. २ अर्ब बराबरको थप लगानीयोग्य साधन उपलब्ध भई वित्तीय साधनको लागत केही कम गर्न र असहज परिस्थितिमा सुधार आउनासाथ अर्थ व्यवस्थामा वृद्धि हुनसक्ने समग्र मागलाई परिपूर्ति गर्न मद्दत पुग्नेछ । वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्य सम्पन्न नभएसम्म र दोस्रो बजार कारोवार पूर्णतः विकसित नभएसम्म बैंकहरूलाई मौद्रिक नीतिको अडान (stance) को संकेतको रूपमा लिइने व्यवस्थालाई कायमै राखिएको छ । विश्वका केही केन्द्रीय बैंकहरूले बैंकदर बढाएको, मूल्य स्थिति पूर्ण रूपमा नियन्त्रणमा आइनसकेको र अर्थतन्त्रमा विद्यमान तरलता मध्यमकालीन अवधिसम्मका लागि व्यवस्थापन गर्नुपर्ने चुनौतीका सन्दर्भमा बैंकदरलाई साविककै ५.५ प्रतिशतमा कायम गरिएको छ । साविकको क्षेत्रगत पुनर्कर्जाको हकमा बैंकहरूबाट विदेशी मुद्रामा प्रवाह हुने निर्यात कर्जाको लागि २.० प्रतिशत कायम राखी ग्रामीण विकास बैंकहरूको लागि तथा स्वदेशी मुद्रामा उपलब्ध गराउने निर्यात कर्जाका लागि ४.५ प्रतिशत रहेकोमा यसमा कृषि कर्जा समेत समावेश गरी सो पुनर्कर्जादरलाई ३.० प्रतिशतमा झार्न गरिएको छ । त्यसैगरी ऋणबाट बढीमा ४.० प्रतिशत व्याजदर लिने गरी विदेशी मुद्रामा उपलब्ध गराइने कर्जामा साविकको २.० प्रतिशत कायम राखी रुग्ण उद्योगलाई प्रदान गरिने पुनर्कर्जादर साविकको २.० प्रतिशतबाट घटाई १.५ प्रतिशत कायम गरिएको छ भने आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को निम्ति रुग्ण उद्योग पुनर्कर्जाको लागि रु. १ अर्बको व्यवस्था गरिएको छ ।

मञ्जूषा : ४(२) अनिवार्य नगद मौज्जात अनुपातमा गरिएको परिवर्तन (प्रतिशत)				
	विवरण	२०५९ श्रावण ६	२०६० श्रावण ८	२०६१ श्रावण ४
(क)	वाणिज्य बैंकहरूले नेपाल राष्ट्र बैंकमा राख्नुपर्ने नगद मौज्जात	-	६*	५*
	(१) कूल स्वदेशी चल्ती र बचत निक्षेप दायित्वको	७.०	-	-
	(२) कूल स्वदेशी मूढती निक्षेप दायित्वको	४.५	-	-
(ख)	वाणिज्य बैंकहरूले आफ्नो ढुक्टीमा राख्नुपर्ने नगद मौज्जात, - कूल स्वदेशी निक्षेप दायित्वको	२.०	-	-

* एकमुष्ट

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

अन्य मौद्रिक उपकरणहरू

४.३ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा मूल्य वृद्धिदर ४.० प्रतिशत र रु. १६ अर्बको उल्लेखनीय शोधनान्तर बचत रहेतापनि आर्थिक वृद्धिदर ३.५ प्रतिशत मात्र रहेको परिप्रेक्ष्यमा आर्थिक गतिविधिलाई अरु विस्तार गर्न मौद्रिक सहजताको अडानलाई सहयोग पुग्नेगरी वाणिज्य बैंकहरूको लगानीयोग्य साधन बढाउन र त्यस्तो साधनको लागतमा कमी ल्याउन सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले यस वर्षको शुरुमै अनिवार्य नगद अनुपातमा १.० प्रतिशत विन्दुले कटौती गरियो । अनिवार्य नगद अनुपातमा गरिएको कटौतीको पहिलो प्रभाव तरलतामा परेका

४.४ साप्ताहिक रुपमा तरलता अनुगमन गर्दै प्रभावकारी ढंगबाट खुला बजार कारोबार संचालन गर्न आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि तरलता अनुगमन तथा प्रक्षेपण संरचना (LMFF) कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । यस संरचनामा आधारित भई २०६२ जेष्ठको तेस्रो हप्तामा विक्री बोलकबोल मार्फत् रु. १० अर्ब ५० करोड तरलता प्रशोचन, २ खरीद बोलकबोल मार्फत् रु. १ अर्ब ३१ करोड तरलता प्रवाह गरियो । त्यसैगरी रिपो मार्फत रु. ६ अर्ब ३६ करोड तरलता प्रवाह र रिभर्स रिपो बोलकबोल मार्फत् रु. ५ अर्ब २७ करोड तरलता प्रशोचन गरियो ।

प्रतिकूल प्रभाव नपारोस् भन्ने उद्देश्यले श्री ५ को सरकारको ट्रेजरी बिल्स र विकास ऋणपत्रहरुको धितोमा अंकित मूल्यको ५०.० प्रतिशतसम्म कर्जा उपलब्ध गराइने भएको छ । २०६२ जेष्ठको तेस्रो हप्तासम्ममा वाणिज्य बैंकहरुले पटक-पटक गरी जम्मा (cumulative) रु. ४५ अर्ब ८४ करोड स्थायी तरलता सुविधा उपयोग गरिसकेका छन् ।

मञ्जूषा : ४(४)

मौद्रिक रणनीतिको रुपमा लक्षित मुद्रास्फीति (inflation targeting): नेपालको सन्दर्भ

- क) विकसित र नवोदित विकासशील करीव २२ मुलुकहरुले लक्षित मुद्रास्फीतिमा आधारित मौद्रिक रणनीति अवलम्बन गरेका र मूल्य स्थिरता कायम राख्न सफल पनि भएका छन् । मौद्रिक नीतिको प्रमुख उद्देश्य मूल्य स्थिरता रहेको सन्दर्भमा यस किसिमको रणनीतितर्फ किन नजाने भन्ने बहस चल्नु स्वाभाविकै हो । खासगरी विकसित देशहरुमा वित्तीय विकासको क्रममा मुद्राको माग अस्थिर हुने भएकोले मौद्रिक योगाङ्क लक्षित रणनीति कार्यान्वयन गर्न कठिन देखियो । त्यस्तै, उदीयमान देशहरुले स्थिर विनिमयदर असफल भएकोले त्यसको साटो **nominal anchor** को रुपमा लक्षित मुद्रास्फीतिमा आधारित मौद्रिक रणनीति अवलम्बन गरे । ती सन्दर्भमा यस किसिमको मौद्रिक रणनीति सफल नै देखिएको पाइयो ।
- ख) नेपालको प्रसंगमा हालसम्म मुद्राको माग स्थिर रहेको छ र ने.रु. को भा.रु. सँगको स्थिर विनिमय दर प्रणालीले आर्थिक स्थायित्वको वातावरण सिर्जना गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ । अर्कोतर्फ, लक्षित मुद्रास्फीतिमा आधारित मौद्रिक रणनीति अवलम्बन गर्न केही शर्तहरु पूरा हुनु पर्ने देखिन्छः
- पहिलो, मूल्य स्थिरता मौद्रिक नीतिको एक मात्र उद्देश्य रहनुपर्ने । यसको लागि ऐनमा स्पष्ट व्यवस्था हुनुपर्ने । नेपालको आर्थिक संरचना हेर्दा र मूल्यका कारक तत्वहरुलाई नियाल्दा मूल्य स्थिरतालाई मौद्रिक नीतिको एकल उद्देश्यको रुपमा लिन कठिन हुने ।
 - दोस्रो, लक्षित मुद्रास्फीतिमा आधारित मौद्रिक रणनीतिमा मौद्रिक अधिकारीलाई मूल्य स्थिरता कायम गर्न जिम्मेवार ठहराइने । मौद्रिक नीतिको पक्षबाट तोकिएको मुद्रास्फीति कायम गर्न नसके त्यसको जिम्मेवारी केन्द्रीय बैंकको गभर्नरले लिनु पर्ने । तोकिएको मुद्रास्फीति कायम राख्न अर्थतन्त्रको स्थिति हेरीकन ब्याजदरमा उतारचढाव ल्याउनुपर्ने । जसको लागि नेपाल जस्तो भर्खरै स्थापित हुन लागेको निजीक्षेत्रले ग्रहण गर्न कठिन देखिने ।
 - तेस्रो, यस किसिमको रणनीतिमा लक्षित मुद्रास्फीति र प्रक्षेपित मुद्रास्फीति दर बीचको अन्तरको आधारमा मौद्रिक उपकरणहरुलाई संचालन गर्नुपर्ने । यसको लागि मुद्रास्फीतिलाई सही ढंगबाट प्रक्षेपण गर्ने क्षमता विद्यमान हुनुपर्ने । नेपालको मूल्य स्थिति आपूर्ति पक्षबाट बढी प्रभावित हुने गरेको र आपूर्ति राज्यको पूर्ण नियन्त्रणमा नरहेको विद्यमान अवस्थामा मूल्य स्थितिको प्रक्षेपण सही हुन कठिन हुने ।
 - चौथो, यदि लक्षित मुद्रास्फीतिमा आधारित मौद्रिक रणनीति अवलम्बन गर्ने हो भने राष्ट्र बैंक स्वयम्ले मूल्य स्थितिको मापन गर्न नमिल्ने । यसको लागि राष्ट्र

बैंक भन्दा अलगगै मूल्य संकलन, प्रशोधन एवं प्रकाशन गर्ने सक्षम निकायको आवश्यकता पर्ने । तत्काल यस्तो व्यवस्था गर्न सजिलो नहुने हुँदा विद्यमान रणनीतिलाई परिवर्तन गरिहाल्नु नपर्ने ।

ग) वित्तीय उदारीकरण सँगै पूँजी खाता परिवर्तन गरिएमा विनिमयदरलाई लचिलो पार्नुपर्ने । विनिमयदर लचिलो भएको अवस्थामा **nominal anchor** को रुपमा लक्षित मुद्रास्फीतिमा आधारित मौद्रिक रणनीति अवलम्बन गर्नु उपयुक्त एवं आवश्यक देखिने ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

४.६ ग्रामीण क्षेत्रमा वित्तीय साधन प्रवाह गर्न र राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरूलाई आवश्यक पर्ने दीर्घकालीन पूँजी जुटाउन योगदान पुऱ्याउने उद्देश्यले नेपाल राष्ट्र बैंकले आफ्नो मुनाफाको ५.० प्रतिशत रकम ग्रामीण स्वावलम्बन कोषलाई उपलब्ध गराउँदै आएको छ । यस अनुसार उक्त बैंकले २०६०/६१ को मुनाफाबाट रु. ७ करोड ८६ लाख ग्रामीण स्वावलम्बन कोषको खातामा जम्मा गरेको छ । हालसम्म नेपाल राष्ट्र बैंकले उक्त कोषमा रु. २५ करोड ३४ लाख जम्मा गरिसकेको छ । ग्रामीण स्वावलम्बन कोषलाई थोक लघु कर्जा उपलब्ध गराउने वित्तीय संस्थाको रुपमा परिणत गर्ने कार्य शुरु भएको छ ।

प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र कर्जा

४.७ प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र जस्तो निर्देशित कर्जा कार्यक्रम वित्तीय क्षेत्रको विस्तार र विकास तथा खुला र उदार वित्तीय नीति-मैत्री नदेखिनुका साथै वाणिज्य बैंकहरू बढी व्यावसायिक बन्दै जान सक्नु भन्नाका लागि तदनुकूल वातावरण सिर्जना गर्न प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र कर्जा कार्यक्रमलाई आर्थिक वर्ष २०६४/६५ सम्ममा क्रमशः हटाइने व्यवस्था गरिएको छ । यसरी वाणिज्य बैंकहरूले आर्थिक वर्ष २०६१/६२ का लागि प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्र कर्जा कार्यक्रम अन्तरगत कूल बाँकी कर्जाको न्यूनतम ४.० प्रतिशत कर्जा प्रवाह गर्नुपर्नेछ । यद्यपि गरिवीलाई दृष्टिगत गरी लक्षित विपन्न वर्गमा प्रवाह गर्नुपर्ने विद्यमान कर्जा अनुपात नयाँ र पुराना बैंकहरूको लागि ०.२५ प्रतिशत देखि ३.० प्रतिशतको अनिवार्यता भने कायमै राखिएको छ ।

मञ्जूषा : ४(५) प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्रमा प्रवाह हुनुपर्ने कर्जा				
आर्थिक वर्ष	२०६१/६२	२०६२/६३	२०६३/६४	२०६४/६५
कुल बाँकी कर्जाको अंश (प्रतिशतमा)	४	२	२	अनिवार्यता नहुने

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम

४.८ विगत केही वर्षयता मौद्रिक स्थायित्व कायम रहेतापनि मौद्रिक नीतिका सम्बाहकका रुपमा रहेका केही मौद्रिक संस्थाहरूको वित्तीय स्वास्थ्य सन्तोषजनक रहन सकेको छैन । मौद्रिक नीतिको कार्यान्वयन प्रभावकारी बनाउन एवं मौद्रिक नीतिको प्रमुख उद्देश्यहरूमध्ये वित्तीय स्थायित्व कायम गर्न पनि वित्तीय संस्थाहरू सवल र सक्षम हुनु पर्ने हुन्छ । वित्तीय क्षेत्रको

सुदृढीकरणको लागि वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम संचालनमा रहेको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी विभिन्न ऐनहरूलाई खारेज गरी छाता ऐनको रूपमा बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अध्यादेश, २०६० लागू गरिएकोमा उक्त अध्यादेशमा भएका कमी-कमजोरी र देखा परेका समस्याहरूलाई समयानुकूल खारेज/परिमार्जन/संशोधन गरी बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ जारी भई लागू भएको छ ।

- ४.९ बैकिङ्ग क्षेत्रमा नयाँ प्रविधिको विकाससँगै यस क्षेत्रको विकासलाई बढी स्वस्थ र प्रतिस्पर्धात्मक बनाउन नेपाल राष्ट्र बैंकको नियमन क्षमता अभिवृद्धि गर्न विगत दुई वर्षसम्म विदेशी परामर्शदाताको सहयोग लिई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको नियमन व्यवस्था तर्जुमा गरिसकिएको छ । यसका अतिरिक्त नेपाल राष्ट्र बैंकको निरीक्षण तथा सुपरीवेक्षण क्षमता अभिवृद्धि गर्न अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको स्थलगत निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण निर्देशिका तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याई सकिएको छ । वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमको प्रथम र दोस्रो चरण अन्तर्गत नेपाल राष्ट्र बैंकको पुनर्संरचना (**re-engineering**) सम्बन्धी कार्यहरू संचालनमा रहेका छन् । यस कार्यका लागि अमेरिकी संस्था **IOS Partenors** लाई परामर्शदाताको रूपमा छनौट गरी उक्त संस्थाले २०५९ फागुन १७ देखि कार्य शुरु गरी सम्भौता बमोजिम कार्य सम्पन्न भइसकेको छ ।

मन्जूषा : ४(६)

नेपाल राष्ट्र बैंकको पुनर्संरचना (re-engineering) कार्य

- क) निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण कार्यमा दक्षता तथा कुशलता ल्याउनका लागि नेपाल राष्ट्र बैंकका कर्मचारीहरूलाई परामर्शदाताहरूबाट **on the job training** प्रदान गरिएको ।
- ख) बाह्य लेखापरिक्षक (**external auditor**) हरूलाई समक्षमताका साथ कार्य सम्पादन गर्न मद्दत पुर्याउने उद्देश्यले आन्तरिक लेखापरिक्षक (**internal auditor**) हरूलाई तालिम प्रदान गरिएको ।
- ग) अन्तर्राष्ट्रिय लेखापरीक्षण मानक (**international auditing standard-IAS**) अनुसारको लेखा प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याउनका लागि लेखा विवरण (**charts of account**) तयार गरी सकिएको र नेपाल राष्ट्र बैंकको विद्यमान लेखा निर्देशिका (**accounting manual**) मा आवश्यक सुधार गरी अन्तर्राष्ट्रिय लेखापरीक्षण मानक अनुरूप (**IAS compliant**) बनाउने कार्य भैरहेको ।
- घ) नेपाल राष्ट्र बैंकका कर्मचारीको कार्य विवरण तयार गरिएको र उक्त बैंकका कर्मचारीले पाउने सुविधामा पुनरावलोकन गरिएको ।
- ङ) नेपाल राष्ट्र बैंकको विद्यमान जनशक्तिको दक्षता तथा ज्ञानमा अभिवृद्धि ल्याउन तालिमको आवश्यकता पहिचान गरी सोही अनुसार तालिम संचालन गरी कर्मचारीको कार्य सम्पादनमा अभिवृद्धि गरिने ।
- च) वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमको प्रथम चरण अन्तर्गत नेपाल राष्ट्र बैंकको **re-engineering** कार्यको लागि नियुक्त परामर्शदातृ संस्थाको सम्भौता अवधि समाप्त भई सकेको र वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमको दोस्रो चरण अन्तर्गत **re-engineering** कार्यको लागि नयाँ परामर्शदाताहरू नियुक्त गर्ने कार्य अगाडि बढाइएको ।

- छ) वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमका गतिविधिहरुबारे सर्वसाधारणलाई सु-सूचित गर्ने उद्देश्यले नेपाल राष्ट्र बैंकमा जनसम्पर्क इकाइको व्यवस्था गरिएको ।
- ज) नेपाल राष्ट्र बैंकको सूचना प्रविधि प्रणाली (**IT system**) लाई आधुनिकीकरण गर्न एक संयन्त्र (**NRB-IT platform**) स्थापना गरी कार्य सम्पन्न गर्न विदेशी परामर्शदाताको को व्यवस्था गरिएको ।
- झ) नेपाल राष्ट्र बैंकको बैंकर्स प्रशिक्षण केन्द्रलाई सुदृढीकरण एवं आधुनिकीकरण र कर्जा सूचना केन्द्रलाई सुदृढ एवं आधुनिक गर्ने कार्यका लागि आवश्यक अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको विज्ञको व्यवस्था गरी कार्य शुरु भइसकेको ।
- ञ) नेपाल बैंक लिमिटेड र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकका कार्यहरु बढी व्यवस्थित र सुचारु गर्ने उद्देश्यले आवश्यक **MIS** प्रविधिको विकास गर्न अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्र माफत छनौट भएका संस्थाहरुसँग सम्झौता भई आवश्यक सफ्टवेयर तथा हार्डवेयर जडानको कार्य भइरहेको ।
- ट) देशका ठूला बैंकहरु नेपाल बैंक लिमिटेड र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको निजीकरण गर्ने उद्देश्यले सो को लागि आवश्यक पूर्वाधार तयार पार्न अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको **restructuring advisor** को व्यवस्था गर्ने ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

वाणिज्य बैंकतर्फ

- ४.१० वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत नेपाल बैंक लि. को व्यवस्थापन सुधार गर्ने सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैंक र **ICC consulting, Bank of Scotland (Ireland) Ltd.** बीच १७ जुन २००२ मा २ वर्षको लागि सम्झौता भई उक्त फर्मको व्यवस्थापन समूहले नेपाल बैंक लि. मा कार्य गरिरहेकोमा सो करार अवधि जुलाई २१, २००४ देखि समाप्त भएकोले जुलाई २२, २००४ देखि लागू हुनेगरी एक वर्षको लागि थप गर्न स्वीकृति प्रदान गरिएको छ । त्यसैगरी राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको व्यवस्थापन समूहका परामर्शदाताहरुको करार अवधि पनि १५ जनवरी २००६ सम्मका लागि थप गरिएको छ । यसरी करार अवधि थप गर्दा विश्व बैंक र **DFID** बाट प्राप्त वित्तीय सहयोगलाई मितव्ययी ढंगबाट सदुपयोग गर्ने नीति अनुरूप व्यवस्थापन लागत घटाइएको छ ।
- ४.११ पुनर्संरचना गर्न थालिएका दुवै बैंकहरुमा भाखा नाघेको कर्जाको असुली तर्फको प्रगति खासै सन्तोषजनक नदेखिए तापनि हालसम्म विविध क्षेत्रमा हासिल गरेको प्रगतिलाई समग्रमा समीक्षा गर्दा दुवै बैंकले आर्थिक वर्ष २०६०/६१ देखि खुद मुनाफा आर्जन गरेका, बैंकको ऋणात्मक पूँजीकोषलाई घटाउँदै लगेका, बैंकलाई स्थिरता प्रदान गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्थापन समूहले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका विभिन्न निर्देशिका, नीति, नियमहरु तयार गरी लागू गरेको र बैंकहरुभित्र अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा स्वीकार्य व्यवस्था तथा कार्यशैलीहरु तर्जुमा गरी सोको कार्यान्वयन गरिरहेको तथ्यलाई दृष्टिगत गर्दा हालसम्म भएको प्रगतिलाई सकारात्मक रुपमा नै लिन सकिन्छ ।

मन्जूषा: ४(७)

नेपाल बैंक लिमिटेड र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको सुधार प्रक्रिया

- क) **मुनाफा स्थिति:** २०५६ सालदेखि वार्षिक अबै रकम घाटा व्यहोदै आएको नेपाल बैंक लि.ले आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा खुद नोक्सानलाई करीब रु. २५ करोडमा भारेको र आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सो बैंक रु. ७१ करोड खुद मुनाफा आर्जन गर्न सफल भएको । त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको खुद नोक्सान रु. ४८ करोड रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सो बैंकले रु. १ अर्ब २ करोड खुद मुनाफा आर्जन गरेको ।
- ख) **पूँजीकोष:** उर्पयुक्त दुवै बैंकको ऋणात्मक पूँजीकोषमा क्रमशः सुधार हुन थालेको । नेपाल बैंक लिमिटेड र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको पुनर्संरचना गर्ने कार्यको सुरुवात पश्चात २०६० आषाढमा नेपाल बैंक लि. को रु. ९ अर्ब ८ करोडको ऋणात्मक कुल पूँजीकोष घटी २०६१ आषाढमा रु. ८ अर्ब ९ करोड ऋणात्मक पूँजीकोष रहन गएको । २०६० आषाढमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको कुल पूँजीकोष रु. २२ अर्ब ३९ करोडले ऋणात्मक रहेकोमा २०६१ आषाढमा ऋणात्मक स्थितिमा कमी आई उक्त पूँजीकोष रु. २१ अर्ब ३ करोडले ऋणात्मक रहन गएको ।
- ग) **निष्क्रिय कर्जा:** अपेक्षित रुपमा निष्क्रिय कर्जाको मात्रा नघटेतापनि सोको स्तर भने घट्न थालेको । नेपाल बैंक लि. को कुल कर्जामा भाखा नाघेको कर्जा (NPA) २०६० आषाढमा ६०.५ प्रतिशत रहेकोमा २०६१ आषाढमा त्यस्तो खराब कर्जाको अनुपात ५३.१ प्रतिशतमा झरेको । नेपाल बैंक लिमिटेडको व्यवस्थापन समूहले भाखा नाघेको कर्जाबाट २ वर्षको अवधिमा करीब रु. ४ अर्ब १ करोड बराबरको रकम नगदमै असुल उपर गरेको । यसैगरी, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकमा पनि भाखा नाघेको कर्जा २०६० आषाढमा ६०.२ प्रतिशत रहेकोमा २०६१ आषाढमा त्यस्तो कर्जा ५७.६ प्रतिशतमा झरेको । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको व्यवस्थापन समूहले डेढ वर्षको अवधिमा करीब रु. ३ अर्ब ३ करोड भाखा नाघेको कर्जा नगदमै असुल उपर गरेको ।
- घ) **लेखा परीक्षण:** दुवै बैंकको विगत केही वर्षदेखि लेखा परीक्षण हुन नसकिरहेकोमा नेपाल बैंक लि. मा व्यवस्थापन करारमा दिइएपछि आर्थिक वर्ष २०५६/५७, २०५७/५८, २०५८/५९, २०५९/६० र २०६०/६१ सम्मको लेखा परीक्षण गर्ने कार्य सम्पन्न भइसकेको । लेखा परीक्षण विवरणहरु अद्यावधिक गरिनुका साथै, त्रैमासिक वित्तीय विवरणहरु नियमित रुपमा प्रकाशन हुन थालेको । त्यस्तै, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकमा नयाँ व्यवस्थापनले आर्थिक वर्ष २०५८/५९, २०५९/६० र २०६०/६१ सम्मको लेखा परीक्षण गर्ने कार्य सम्पन्न गरेको ।
- ड) **मानव संसाधन:** आवश्यक पर्ने जनशक्तिको योजनाबद्ध विकास गरी जनशक्तिलाई उपयुक्त स्तरमा ल्याउन दुवै बैंकले व्यवस्थापन योजना (management plan), मानव संसाधन विकास योजना (human resource development plan), सीप प्रवर्द्धन योजना (skill enhancement plan) बनाई लागू गरिसकेका । जनशक्ति आवश्यकता पहिचान (staff need assessment) गर्ने कार्य सम्पन्न भएको । कर्मचारीको संख्यालाई उपयुक्त स्तरमा राख्न स्वेच्छिक अवकाश योजना (VRS) लागू गरी नेपाल बैंक लि. मा रहेको कर्मचारी संख्या ५३२२ बाट घटाई २०६१ आषाढ मसान्तमा ३८१८ मा झरेको र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले कर्मचारी संख्या ५४२२ बाट घटाएर ३९९४ मा झारेको ।

च) **संचालन प्रणाली तथा आन्तरिक व्यवस्थापन:** व्यवस्थापन समूहले बैकिङ्ग प्रणालीलाई भित्रैबाट मजबुत तथा सक्षम बनाउन विभिन्न किसिमका योजना, नीति, मार्गदर्शन बनाई लागू गरिसकेको । खासगरी कर्जा व्यवस्थापनमा सुधार ल्याउन कर्जा नीति तथा निर्देशिका र सम्पत्ति तथा दायित्व व्यवस्थापनतर्फ सम्पत्ति तथा दायित्व व्यवस्थापन निर्देशिका (**asset-liability management guidelines**) बनाई लागू गर्नुका साथै, **asset liability committee (ALCO)** गठन गरेको । नयाँ लेखा निर्देशिका, आन्तरिक लेखा परीक्षण निर्देशिका, लेखा शीर्षक वर्गीकरण निर्देशिका, **portfolio status and plan, budget plan, strategic plan** तर्जुमा गरी लागू गरिएको ।

छ) **कम्प्यूटर प्रविधि:** बैकिङ्ग कारोवारलाई कम्प्यूटर पद्धतिबाट सम्पन्न गरी छिटो छरितो तथा व्यवस्थित बनाउने सम्बन्धमा सूचना प्रविधि सम्बन्धी योजना तर्जुमा भई सोहि अनुरूप कम्प्यूटरका **software and hardware** खरीद गर्ने कार्य भइसकेको । नेपाल बैंक लि. मा **pilot branch testing program** सम्पन्न भई अन्य शाखामा विस्तार हँदै गरेको र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकमा पनि सो कार्य शुरु भएको ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

- ४.१२ वित्तीय क्षेत्रको विश्वसनीयता र साख अभिवृद्धि गरी शेयरधनी र निक्षेपकर्ताको हित संरक्षण गर्न नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को दफा ८६ को उपदफा (१) बमोजिम लुम्बिन बैंक लि. को मौजुदा संचालक समितिलाई निलम्बन गरी नेपाल राष्ट्र बैंकले मिति २०५८/१२/७ देखि उक्त बैंकको व्यवस्थापन आफ्नो नियन्त्रणमा लिई तीन सदस्यीय व्यवस्थापन समिति गठन गरी उक्त समिति मार्फत बैंक संचालन गरिएको थियो ।
- ४.१३ लुम्बिनी बैंक लि. लाई सुधार गर्न व्यवस्थापनमा पुनर्संरचना गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई महसुस गरी उक्त बैंकका संस्थापक शेयरधनीहरूसहित सर्वसाधारण शेयरधनीहरूमध्येबाट समेत संचालक समितिमा प्रतिनिधित्व गराई बैंक संचालन हुने स्थिति सिर्जना गर्न, सर्वसाधारणलाई छुट्याइएको शेयर बिक्री बितरण गर्न, सर्वसाधारण सहितको प्रतिनिधित्व भएको साधारण सभाबाट लेखा परीक्षण प्रतिवेदन पारित गराउन तथा नयाँ संचालक समितिको गठन गर्ने लगायतका कार्य गर्ने सिलसिलामा व्यवस्थापन समितिको म्याद पहिलो पटक २०५९/१२/७ देखि एक वर्षका लागि तथा दोस्रो पटक मिति २०६०/१२/७ देखि पुनः ८ महिना तथा तेस्रो पटक मिति २०६१/८/७ देखि बढीमा पाँच हप्ता अर्थात् २०६१/११/९ सम्म म्याद थप गरिएको थियो ।
- ४.१४ नेपाल राष्ट्र बैंकले उक्त बैंकको व्यवस्थापन नियन्त्रणमा लिएपछि व्यवस्थापन समिति मार्फत पुनर्संरचना कार्य गरी बैंकको वित्तीय स्थितिमा सुधार गरेको, वित्तीय कार्यसम्पादनमा अनुशासन कायम गर्न विभिन्न नीति तथा निर्देशिकाहरू तयार गरेको बैंकमा प्रयोगमा रहेका बैकिङ्ग सफ्टवेयरलाई परिवर्तन गरी समयसापेक्ष आधुनिक सुविधाहरू भएको एकीकृत बैकिङ्ग सफ्टवेयर जडान गर्ने कार्य आरम्भ भएको छ, भने बैंक आफैले सकार गरेको केही गैर-बैकिङ्ग सम्पत्ति बिक्री गरी उक्त बैंक सुधारको लागि गर्नुपर्ने प्रारम्भिक कार्यहरू समयमा नै सम्पन्न गरी बैंकलाई स्वस्थ रूपमा संचालन हुने वातावरण सृजना गर्न सर्वसाधारण सहितको प्रतिनिधित्व भएको सात सदस्यीय संचालक समिति समेत गठन गरी २०६१/९/१२ देखि उक्त बैंकको नियन्त्रण अवधि फुक्नुवा गरी बैंकलाई अझ दिगो तथा स्वस्थ रूपमा संचालन गर्न विभिन्न पक्षहरूमा सुधार गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकले उक्त बैंकलाई आवश्यक निर्देशन समेत दिएको छ ।

मन्जूषा: ४(द)

वाणिज्य बैंकहरुसम्बन्धी निर्देशनहरुमा परिमार्जन

- क) वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुको कर्जा प्रवाहमा शुद्धता र उपयुक्तता कायम गर्ने प्रयोजनार्थ २०६०/६/१ मा जारी गरिएको कर्जा सूचना तथा कालोसूची व्यवस्थासम्बन्धी निर्देशनलाई खारेज गरी २०६१/२/२२ मा समयानुकूल परिमार्जनका साथै नयाँ निर्देशन जारी गरिएको ।
- ख) नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजतपत्र प्राप्त संस्थाहरुले प्रवाह गर्ने सहवित्तीयकरण कर्जालाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले २०६१/२/१८ मा सहवित्तीयकरण कर्जासम्बन्धी निर्देशन जारी गरिएको ।
- ग) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले कर्जा पुनर्तालिकीकरण वा पुनर्संरचना गरेको अवस्थामा कायम गर्नुपर्ने जोखिम व्यवस्थाका सम्बन्धमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को लागि मात्र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले शतप्रतिशत व्याज असूल गरी कर्जा पुनर्तालिकीकरण वा पुनर्संरचना गरेमा त्यस्तो कर्जालाई असल कर्जा सरह १.० प्रतिशत कर्जा नोक्सानी व्यवस्था गर्न पाउने तर त्यस्तो छुट लिने बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले उक्त छुटको कारणबाट भएको फाइदाबाट शेयरधनीहरुलाई लाभांश बाँड्न नपाउने व्यवस्था गरिएको ।
- घ) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले आफ्नो जोखिम भारित सम्पत्तिको आधारमा कायम गर्नुपर्ने न्यूनतम पूँजीकोष आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को लागि ११.० प्रतिशत कायम गरी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि १२.० प्रतिशत हुनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा विद्यमान असहज परिस्थितिलाई मनन गरी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को लागि पनि सोही न्यूनतम ११.० प्रतिशत (५.५ प्रतिशत प्राथमिक पूँजीकोष) कायम गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको ।
- ङ) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले अन्य वित्तीय संस्थाहरुको शेयरमा गरेको लगानीलाई नेपाल राष्ट्र बैंकको निर्देशन अनुसार २०६१ आषाढसम्ममा बिक्री गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था गरिएकोमा त्यस्तो शेयर बिक्री गर्न प्रचलित कानूनले रोक लगाएको लगानी बाहेक २०६१ आषाढसम्ममा बिक्री गर्न नसकेको त्यस्तो सम्पूर्ण लगानीको हकमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा शतप्रतिशत प्रोभिजन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको ।
- च) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले दशैं, तिहार जस्ता विशेष अवसरमा आफ्नो शाखाबाट ग्राहकहरुलाई कार्यालय समयभन्दा अतिरिक्त समयमा वा सार्वजनिक विदाका दिनहरुमा पनि सेवा पुर्याउन चाहेमा नेपाल राष्ट्र बैंकको पूर्व स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्थालाई खारेज गरी राष्ट्र बैंकलाई पूर्व जानकारी दिई कारोवार गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको ।
- छ) वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुको कर्जा प्रवाहमा शुद्धता र उपयुक्तता कायम गर्ने प्रयोजनका लागि २०६१/२/२२ मा जारी गरिएको कर्जा सूचना तथा कालो सूची व्यवस्थामा कर्जा सूचना केन्द्र लिमिटेडलाई नेपाल बैंकर्स संघको मातहतबाट हटाई कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा पब्लिक लिमिटेड कम्पनीको रूपमा दर्ता भइसकेकोले सोही अनुसार परिमार्जन गरिएको ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

४.१५ वाणिज्य बैंकहरू स्थापना सम्बन्धी परिमार्जित नीति अनुसार काठमाडौं उपत्यका बाहिर केन्द्रीय कार्यालय रहने गरी स्थापना हुने वाणिज्य बैंकहरूले कम्तीमा ३ वर्षको कार्य सन्तोषजनक ढङ्गले सञ्चालन गर्नुका साथै चुक्ता पूँजी न्यूनतम रु. १ अर्ब पुऱ्याई तोकिएका अन्य शर्तहरू पूरा गरेमा मात्र काठमाडौं उपत्यकासहित अधिराज्यभर कार्यालय सञ्चालन गर्न स्वीकृति दिन सकिने व्यवस्था गरिएको छ । स्थापना भइसकेका क्षेत्रीय स्तरका वाणिज्य बैंकहरूको हकमा चुक्ता पूँजी रु. १ अर्ब पुऱ्याई तथा विदेशी बैंकसँग कम्तीमा ३ वर्षको प्राविधिक सेवा सम्झौता (TSA) गरी निवेदन दिएमा ३ वर्ष नपुगे तापनि काठमाडौं उपत्यकामा कार्यालय खोल्न दिन सकिने व्यवस्था गरिएको छ । साथै, काठमाडौं उपत्यका बाहिर ३ वर्षको कार्य सञ्चालन गर्ने बैंकहरूले काठमाडौं उपत्यकामा कार्यालय खोल्नको निम्ति पुरा गर्नुपर्ने अन्य शर्त समेत किटानी गरी सो प्रक्रियालाई स्पष्ट बनाइएको छ । उपर्युक्त शर्तहरू मध्ये बैंकले खुद मुनाफा आर्जन गरेको हुनुपर्ने शर्त पनि रहेको छ । बैंकहरूले कति वर्षसम्म खुद मुनाफा आर्जन गरेको भएमा बैंकको कार्य सञ्चालन सन्तोषजनक भएको मान्ने सम्बन्धमा बैंकहरूको ३ वर्षे कार्य सञ्चालन अवधिका वित्तीय परिसूचकहरू नाफा अभिमुखीकरण तर्फ केन्द्रित हुनुको साथै कम्तीमा एक वर्ष खुद मुनाफा आर्जन गरेको हुनुपर्ने भन्ने नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ ।

विकास बैंकतर्फ

४.१६ नेपाल औद्योगिक विकास ऐन, २०१६ र कृषि विकास बैंक ऐन, २०२४ अन्तर्गत स्थापना भएका क्रमशः नेपाल औद्योगिक विकास निगम र कृषि विकास बैंक तथा विकास बैंक ऐन, २०५२ र बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ अन्तर्गत स्थापित विकास बैंकहरूको संख्या २५ रहेको छ । श्री ५ को सरकार र नेपाल राष्ट्र बैंकको संलग्नतामा क्षेत्रीय स्तरमा प्रत्येक विकास क्षेत्रमा १/१ ग्रामीण विकास बैंक गरी ५ वटा, निजी क्षेत्रबाट स्थापना भएका लघु वित्त कारोवार गर्ने ४ वटा विकास बैंक, थोक कर्जा उपलब्ध गराउने राष्ट्रिय स्तरका ग्रामीण लघु वित्त विकास केन्द्र (RMDC) र साना किसान विकास बैंक २ वटा गरी थोक र खुद्रा लघु वित्त कारोवार गर्ने विकास बैंकहरूको संख्या ११ पुगेको छ । मुलुकको विद्यमान आन्तरिक द्वन्द्वका कारण ग्रामीण क्षेत्रमा वाणिज्य बैंकहरूका शाखाहरू गाभिने वा बन्द हुने गरेको अवस्थामा क्षेत्रीयस्तरमा खुलेका विकास बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले वित्तीय सुविधा प्रदान गरिरहेको परिप्रेक्षमा थप बैंकिङ्ग एवं वित्तीय सेवा विस्तार गर्न दुर्गम एवं पहाडी क्षेत्रमा स्थापना हुन चाहने विकास बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई प्राथमिकता दिदै आइएको छ ।

४.१७ नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को दफा ७८ बमोजिम वित्तीय कारोवार गर्ने संस्थाले नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजत लिनुपर्ने प्रावधान रहेको छ । लघुवित्त कारोवार गर्ने विकास बैंकहरू, कृषि विकास बैंक र नेपाल ((औद्योगिक विकास निगम बाहेक अन्य विकास बैंकहरूलाई २०५७ माघ ९ गतेदेखि लागू हुने गरी जारी गरिएको निर्देशनलाई अर्न्तराष्ट्रिय मापदण्डअनुरूप हुने गरी संशोधन एवं परिमार्जन गरी २०५९/१०/९ देखि पुरानो निर्देशन खारेज गरी निर्देशन नं. १ देखि १३ सम्मका नयाँ निर्देशन लागू गरिएकोमा ती निर्देशनहरूउपर विकास बैंकका कार्यकारी प्रमुखहरूसँग गरिएको छलफलबाट प्राप्त सुझावहरू समेतलाई दृष्टिगत गरी विकास बैंकहरूको लागि निर्देशन, २०६० संशोधित सहितको निम्न निर्देशनहरू जारी गरिएको छ ।

मन्जूषा: ४(९)

विकास बैंक तथा 'ख' वर्गका वित्तीय संस्थासम्बन्धी निर्देशन

- क) **पूँजीकोष:** विकास बैंक तथा 'ख' वर्गका वित्तीय संस्थाहरूले कायम गर्नुपर्ने पूँजीकोषको व्यवस्था अनुरूप आर्थिक वर्ष २०५९/६०, २०६०/६१ र २०६१/६२ मा प्राथमिक पूँजी र पूँजीकोष क्रमशः ५.० प्रतिशत र १०.० प्रतिशत, ५.५ प्रतिशत र ११.० प्रतिशत र ६.० प्रतिशत र १२.० प्रतिशतको सट्टा देशको असहज परिस्थितिलाई ध्यानमा राखी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को लागि न्यूनतम पूँजीकोष ११.० प्रतिशत र आर्थिक वर्ष २०६२/६३ देखि न्यूनतम पूँजीकोष १२.० प्रतिशत कायम गर्नुपर्ने ।
- ख) **वित्तीय स्रोत:** विकास बैंकहरूको लागि मुद्दती निक्षेप, बचत निक्षेप, क्रमिक निक्षेप योजना र संचयकोष निक्षेपमार्फत निक्षेप संकलन गर्न सक्ने । बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ अनुसार संस्थापित 'ख' वर्गका वित्तीय संस्थाहरूले निर्व्याजी निक्षेप संकलन गर्न सक्ने ।
- ग) **तरल सम्पत्ति:** विकास बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले आफ्नो कुल निक्षेप दायित्व र सापटीकोषको १.० प्रतिशतले हुने रकम अनिवार्य नगद मौज्जात राख्नुपर्ने र कुल निक्षेप दायित्वको ७.० प्रतिशत तरल सम्पत्ति राख्नुपर्ने गरिएको ।
- घ) **कर्जा तथा सापट:** विकास बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले पनि वाणिज्य बैंकहरूसरह कर्जा तथा सापटको वर्गीकरण असल, कमसल, शंकास्पद र खराब वर्गमा गणना गर्नुपर्ने र कर्जा जोक्सानी व्यवस्था क्रमशः १.० प्रतिशत, २५.० प्रतिशत, ५०.० प्रतिशत र १००.० प्रतिशत कायम गर्नुपर्ने गरिएको ।
- ङ) **प्रतिग्राहक कर्जा:** विकास बैंकले प्रतिग्राहक कोषमा आधारित २५.० प्रतिशत र गैर-कोषमा आधारित सुविधा भएमा ५०.० प्रतिशतसम्म कर्जा तथा सापट र सुविधा प्रदान गर्नसक्ने । बैंकहरूले जमानत दिँदा आफ्नो प्राथमिक पूँजीको तीन गुणासम्म मात्र जमानत दिन सक्ने गरिएको ।
- च) **संस्थागत सुशासन:** विकास बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको कार्य क्षमता अभिवृद्धि गर्न संस्थापक, संचालक र कर्मचारीहरू व्यावसायिक, इमान्दार, अनुशासित र उच्च नैतिक हुनुपर्ने ।
- छ) **क्षेत्रगत कर्जा सीमा:** विकास बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कुल कर्जाको क्षेत्रगत रूपमा कृषि, उद्योग, सेवा व्यवसाय, जग्गा विकास र आवास गृह तथा व्यापारिक भवन निर्माण, विपन्न वर्ग र व्यापारिक क्षेत्रमा क्रमशः ६०.०, ६०.०, ७५.०, ५०.०, ५०.० र ५०.० प्रतिशतसम्म कर्जा प्रवाह गर्नसक्ने गरिएको ।
- ज) **लगानी:** विकास बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले सरकारी ऋणपत्र, नेपाल राष्ट्र बैंक ऋणपत्र तथा संगठित संस्थाहरूको शेयर तथा डिभेन्चरमा लगानी गर्ने नीति तथा विधि संचालक समितिबाट स्वीकृत गराएर मात्र लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको ।
- झ) **ब्याजदर:** विकास बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले निक्षेपमा दिने ब्याज दर र कर्जा तथा सापटमा लिने ब्याजदर स्वयं निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको ।
- ञ) **शाखा कार्यालय:** विकास बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कुनै पनि किसिमको शाखा कार्यालय खोल्न नेपाल राष्ट्र बैंकको पूर्व स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको ।

- ट) **संस्थापक शेयर बिक्री:** संस्थापक शेयर बिक्री गर्दा वा नामसारी गर्दा नेपाल राष्ट्र बैंकको पूर्व स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको ।
- ठ) **लेखापरीक्षण:** नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वीकृतिप्राप्त लेखा परीक्षकबाट लेखा परीक्षण गराई सो अनुसारको लेखा परीक्षण प्रतिवेदन वार्षिक साधारण सभा हुनुभन्दा कम्तीमा ३० दिन अगावै नेपाल राष्ट्र बैंकमा पेश गर्नुपर्ने वार्षिक साधारणसभा सम्पन्न भएको ७ दिनभित्र सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गर्नुपर्ने ।
- ड) विकास बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको वित्तीय विवरणहरू स्पष्ट, पारदर्शी बनाउन नेपाल राष्ट्र बैंकले तोकेको ढाँचामा वित्तीय विवरणहरू तयार गरी उक्त बैंकमा पेश गर्नुपर्ने ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

४.१८ ग्रामीण क्षेत्रको विकासको लागि आवश्यक पूँजी परिचालन र कर्जा व्यवस्थापनका लागि ग्रामीण विकास बैंकहरूको संरचनात्मक सुधारलाई गति दिनुका साथै, नाफामा रहेका ग्रामीण विकास बैंकहरूलाई क्रमशः निजीकरण गर्दै जाने उद्देश्य रहेको छ । तदनुरूप, पश्चिमाञ्चल ग्रामीण विकास बैंक, बुटवलको निजीकरण सम्पन्न भइसकेको छ । आर्थिक वर्ष २०६९/७० मा पूर्वाञ्चल ग्रामीण विकास बैंक, विराटनगरलाई पनि निजीकरण गर्ने कार्य शुरु भई सो बैंकमा नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वामित्वमा रहेको ६६.७५ प्रतिशत शेयरमध्ये ५६.७५ प्रतिशत शेयर उक्त बैंकका समूह सदस्य, कर्मचारी, लघु वित्तीय संस्थाहरू तथा सर्वसाधारणमा बिक्री गर्ने निर्णय भएको छ । यस अनुसार ३४.२९ प्रतिशत शेयरको लागि आवेदन प्राप्त भइसकेको र बाँकी शेयर पनि हस्तान्तरण हुने प्रक्रियामा रहेको छ । ग्रामीण विकास बैंकहरूलाई निजीकरण गर्दै लैजाने नीतिले प्रत्येक वर्ष बढ्दै गइरहेको यी बैंकहरूको लागि व्यहोर्नुपर्ने आर्थिक भार कम हुँदै जाने र यी बैंकहरूको सञ्चालनमा व्यावसायिकता वृद्धि भई प्रतिस्पर्धी वातावरणमा सुलभ सेवा प्रदान हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

४.१९ लघुवित्त कार्यक्रमबाट विपन्न वर्गका परिवारहरूमा ठूलो मद्दत र सहूलियत पुग्न गएको देखिन्छ । धितो दिन नसक्ने र पटक-पटक बैंकमा धाएर बैंकका नीति नियमानुसार सबै कागजपत्र पुर्‍याएर ऋण लिन नसक्ने विपन्न वर्गका सदस्यहरूलाई लघुवित्त संस्थाहरूले विना धितो, सजिलो प्रक्रियाबाट, घर दैलोमा नै गई लघुवित्त सेवा पुर्‍याइरहेका छन् । विपन्न वर्गका परिवारले आफूले पाएको सानो ऋणबाट स-साना व्यवसायद्वारा आय आर्जन गरी स-साना किस्तामा ऋण चुक्ता गरी ऋणबाट खरिद गरेको वस्तु उनीहरूको स्वामित्वको सम्पत्ति हुने गर्छ । यसैगरी उनीहरूले क्रमिक रूपमा आर्थिक रूपमा उन्नति गर्दै जाने र लघुवित्त संस्थाहरूले पनि ऋणको आकार बढाउँदै लग्ने गरेका छन् । यसका अतिरिक्त, लघुवित्त संस्थाहरूले सामाजिक परिचालन गरी विपन्न परिवारहरूलाई स्वावलम्बी बनाउन ठूलो मद्दत पुर्‍याइरहेका छन् । हालको द्वन्द्वको स्थितिमा विभिन्न बैंकहरूले आफ्ना शाखा/उपशाखा बन्द गर्ने/गाभ्ने गर्दा पनि लघुवित्त संस्थाहरूले विपन्न वर्गको आर्थिक तथा सामाजिक विकासको लागि विपन्न समुदायको घर दैलोमा गई लघुवित्त सेवा निरन्तर पुर्‍याइ आएका छन् । लघुवित्त संस्थाहरूको ऋण असूली दर ९८.० प्रतिशत भन्दा माथि रहेको छ ।

मन्जूषा: ४(१०)					
बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ बमोजिम इजाजतपत्रप्राप्त संस्थाको वर्गीकरण सम्बन्धमा देहाय बमोजिमको नीतिगत व्यवस्था गरिएको छः					
बैंक तथा वित्तीय संस्थाको वर्गीकरण					
वर्ग	आवश्यक न्यूनतम चुक्ता पूँजी				
	राष्ट्रियस्तर	क्षेत्रीयस्तर ^१	४-१० जिल्ला ^१	१-३ जिल्ला ^१	१ जिल्ला ^१
“क”	रु. १०० करोड	रु. २५ करोड	X	X	X
“ख”	रु. ३२ करोड	X	रु. ५ करोड	रु. २ करोड	X
“ग”	रु. १५ करोड ^२	X	X	X	रु. २ करोड
	रु. ५ करोड	X	X	X	रु. १ करोड ^३
“घ” ^४	रु. १० करोड	रु. ६ करोड	रु. २ करोड	रु. १ करोड	X

^१ काठमाडौँ उपत्यका बाहेक ।

^२ लिजिङ्ग कारोवार गर्ने वित्तीय संस्थाको हकमा मात्र लागू हुने ।

^३ मध्य पश्चिमाञ्चल र सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र अर्न्तर्गत कुनै एक जिल्लामा मात्र सीमित रहने ।

^४ लघुवित्तको कारोवार मात्र गर्ने वित्तीय संस्था ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ बमोजिम इजाजतपत्रप्राप्त संस्थाको लागि निवेदन दस्तूर तोक्ने सम्बन्धमा देहायबमोजिमको नीतिगत व्यवस्था कायम गरिएको छ ।

क) बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ को दफा ४(१) को प्रयोजनको लागि बैंक तथा वित्तीय संस्था स्थापना गर्नको लागि सम्बन्धित व्यक्तिले त्यस्तो बैंक तथा वित्तीय संस्था प्रचलित कानूनबमोजिम दर्ता गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकमा निवेदन दिँदा सम्बन्धित बैंक तथा वित्तीय संस्थाको जारी पूँजीको ०.०१ प्रतिशतले हुने रकम बराबर दस्तूर लाग्ने ।

ख) बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अध्यादेश, २०६० दफा २९(२) को प्रयोजनको लागि वित्तीय कारोवार गर्ने इजाजतपत्रको लागि नेपाल राष्ट्र बैंक समक्ष निवेदन दिँदा सम्बन्धित बैंक तथा वित्तीय संस्थाको जारी पूँजीको ०.०२ प्रतिशतले हुने रकम बराबर दस्तूर लाग्ने ।

ग) वित्तीय कारोवार गर्ने इजाजत पत्रको लागि नेपाल राष्ट्र बैंकबाट सैद्धान्तिक सहमति प्राप्त गरिसकेका र प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भई नेपाल राष्ट्र बैंकमा निवेदन परिसकेका वित्तीय संस्थाहरूको हकमा माथि खण्ड (क) मा उल्लिखित दस्तूर नलाग्ने तर, खण्ड (ख) मा उल्लिखित दस्तूर भन्ने लाग्ने ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

वित्त कम्पनीतर्फ

४.२० २०६१ फाल्गुण मसान्तसम्म वित्तीय कारोवार गर्न इजाजतपत्र प्राप्त वित्त कम्पनीहरूको संख्या ५९ पुगेको छ । २०६१/२/१८ मा प्रुडेन्सियल मर्चेण्ट बैंकिङ्ग एण्ड फाइनान्स

कम्पनी र २०६१/३/३० मा श्री इन्भेष्टमेण्ट एण्ड क्रेडिट फाइनान्स लि. लाई वित्तीय कारोबार गर्न इजाजत प्रदान गरिएको र हाइसेफ फाइनान्स कम्पनी २०६१/७/२६ मा लक्ष्मी बैंक लिमिटेडमा गाभिएको छ । काठमाडौंमा प्रधान कार्यालय रहेका यी दुवै कम्पनीहरूको अधिकृत पूँजी रु. १० करोड र जारी पूँजी रु. ५ करोड रहेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकबाट वित्त कम्पनी एवं वित्तीय सेवालाई समयसापेक्ष, सुव्यवस्थित, पारदर्शी, सुरक्षित र भरपर्दो बनाउन विद्यमान नीति निर्देशनहरूमा देहायको मन्जूषामा उल्लेख भएबमोजिम संशोधन तथा परिमार्जन गरिएको छ ।

मन्जूषा: ४(११)

वित्त कम्पनी सम्बन्धी नीति-निर्देशनमा परिमार्जन

- क) **पूँजीकोष:** वित्त कम्पनीहरूले पूँजीकोषको गणना गर्ने प्रयोजनार्थ कर्जाको जोखिम भार देहाय अनुसार संशोधन गरिएको छ:
- सरकारी वा नेपाल राष्ट्र बैंक ऋणपत्र वा आफ्नो मुद्दती रसीदको धितोमा प्रवाह गरिएको कर्जा ०.० प्रतिशत
 - नेपाल राष्ट्र बैंकबाट स्वीकृति प्राप्त अन्य वित्तीय संस्थाहरूको मुद्दती रसीदको धितोमा प्रवाहित कर्जा ०.२ प्रतिशत
- ख) **कर्जा नोक्सानी व्यवस्था:** वित्त कम्पनीहरूलाई जारी गरिएको कर्जा तथा सापट र पट्टा सम्पत्तिको वर्गीकरण र कर्जा नोक्सानी व्यवस्था सम्बन्धी निर्देशन अनुसार कर्जा तथा सापट र पट्टा सम्पत्तिलाई पुनर्तालिकीकरण वा पुनर्संरचना गर्नु परेमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ का लागि मात्र त्यस्ता कम्पनीले शतप्रतिशत व्याज असुल गरी कर्जा पुनर्तालिकीकरण वा पुनर्संरचना गरेमा त्यस्तो कर्जा तथा सापट र पट्टा सम्पत्तिलाई असल कर्जा सरह १.० प्रतिशत कर्जा नोक्सानी व्यवस्था कायम गर्न सक्ने गरी छुट प्रदान गरिएको । तर, त्यस्तो छुट लिए बापत हुन सक्ने फाइदाबाट प्राप्त हुने लाभांश शेयरधनीहरूलाई बाँडफाँड गर्न नपाउने व्यवस्था समेत गरिएको ।
- ग) **पूँजीकोष घटाइएको:** वित्त कम्पनीहरूले आर्थिक वर्ष २०६०/६१ देखि आफ्नो जोखिम भारित सम्पत्तिको न्यूनतम पूँजीकोष १२.० प्रतिशत (प्राथमिक पूँजी ६.० प्रतिशत) कायम गर्नु पर्ने व्यवस्था भएकोमा असहज परिस्थितिका कारण आर्थिक वर्ष २०६०/६१ र आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को लागि न्यूनतम पूँजीकोष ११.० प्रतिशत (प्राथमिक पूँजीकोष ५.५ प्रतिशत) कायम गर्ने व्यवस्था गरिएको ।
- घ) **शेयरमा लगानी:** वित्त कम्पनीहरूले अन्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको शेयरमा गरेको लगानीलाई प्रचलित कानूनले बिक्री गर्न रोक लगाएको लगानी बाहेक २०६१ आषाढसम्ममा बिक्री गरिसक्नुपर्ने र सो अवधिभित्र बिक्री गर्न नसकेमा त्यस्तो सम्पूर्ण लगानीको हकमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा शत प्रतिशत प्रोभिजन गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिएको ।
- ङ) **पूर्वस्वीकृति लिनु नपर्ने:** वित्त कम्पनीहरूले दशैं, तिहार जस्ता विशेष अवसरमा ग्राहकहरूलाई कार्यालय समयभन्दा बाहिरको अतिरिक्त समयमा वा सार्वजनिक विदाको दिनहरूमा सेवा पुऱ्याउन चाहेमा नेपाल राष्ट्र बैंकको पूर्व स्वीकृति

लिनपुर्ने व्यवस्था हटाई नेपाल राष्ट्र बैंकलाई पूर्व जानकारी दिई कारोवार गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको ।

- च) **वित्तीय स्रोत:** निक्षेप परिचालन गर्दा वित्त कम्पनीहरूले आफ्नो प्राथमिक पूँजीभन्दा २.५ गुणा नबढ्ने गरी बचत निक्षेप संकलन गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको ।
- छ) **अनिवार्य नगद मौज्दात र तरल सम्पत्ति:** अनिवार्य नगद मौज्दातको हकमा वित्त कम्पनीहरूले आफ्नो कुल निक्षेप दायित्व र सापटी कोषको कम्तीमा १.० प्रतिशतले हुने रकम नेपाल राष्ट्र बैंकमा खाता खोली जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था भै आएकोमा अब उपरान्त नजिकको वाणिज्य बैंकमा छुट्टै चल्ती खाता खोली जम्मा गरेको रकमलाई पनि अनिवार्य मौज्दातमा गणना गर्ने व्यवस्था गरिएको । अनिवार्य नगद मौज्दात र तरल सम्पत्ति व्यवस्था सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैंकद्वारा वित्त कम्पनीहरूको लागि “राष्ट्रिय स्तरको विकास बैंकमा निक्षेपको रुपमा रहेको मौज्दात” तरल सम्पत्ति अन्तर्गत समावेश गर्ने गरिएकोमा सो प्रावधानलाई संशोधन गरी “विकास बैंक (लघु वित्त कारोवार गर्ने विकास बैंक बाहेक) मा निक्षेपको रुपमा रहेको मौज्दात” कायम गरिएको । वित्त कम्पनीले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त हुँदा आफ्नो ढुकुटीमा रहेको नगद मौज्दातको विवरण कम्पनीका कार्यकारी प्रमुखबाट प्रमाणित गरी नेपाल राष्ट्र बैंकको, बैंक तथा वित्तीय संस्था नियमन विभाग र वित्तीय संस्था सुपरीवेक्षण विभागमा अनिवार्यरुपमा पेश गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिएको ।
- ज) **कर्जा तथा सापट:** कर्जा तथा सापट र पट्टा सम्पत्तिको पुनर्तालिकीकरण वा पुनर्संरचना सम्बन्धमा पुनर्तालिकीकरण वा पुनर्संरचना गर्नु अघि कर्जा तथा लगानी र पट्टा सम्पत्तिको सम्झौतामा उल्लेख भएबमोजिम पाकेको व्याज मध्ये कम्तीमा २५.० प्रतिशत व्याज रकम असुल भएको हुन पर्ने । तर, उठाउँन बाँकी रहेको बाँकी व्याजलाई उठाउन बाँकी साँवामा पूँजीकृत गरी कर्जालाई पुनर्तालिकीकरण वा पुनर्संरचना गर्न नपाइने गरी संशोधन गरिएको । त्यस्तै, अन्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट सट्टा पट्टा (swap) गरिने कर्जाको हकमा जुन वर्गीकरणमा परेको कर्जा swap गरिने हो, swap गरिलिने वित्त कम्पनीलाई पनि सोही वर्गीकरणमा राखी विद्यमान कर्जा नोक्सानी व्यवस्था बमोजिम कर्जा नोक्सानी व्यवस्था कायम गर्नुपर्ने र त्यस्तो कर्जा swap गरी लिने वित्त कम्पनीले सम्बन्धित कर्जा कुन वर्गीकरणमा रहेको थियो भन्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट प्रमाणित विवरण लिनपुर्ने व्यवस्था गरिएको ।
- झ) **प्रति ग्राहक कर्जा:** आपसी सम्बन्ध भएका ग्राहकहरूलाई एउटै समूह मानिने व्यवस्था अन्तर्गतका केही प्रावधानहरूमा संशोधन गरिएको ।
- ञ) **संस्थापक शेयरमा लगानी:** वित्त कम्पनीहरूले नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजतप्राप्त अन्य कुनै पनि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको संस्थापक शेयरमा लगानी गर्न नपाउने व्यवस्था गरिएको ।
- ट) **वित्तीय जमानत:** वित्तीय जमानत सम्बन्धी व्यवस्थाका लागि निम्नानुसार निर्देशन जारी गरिएको :
१. बैंक/वित्तीय संस्थाले वित्तीय जमानत जारी गर्ने सम्बन्धमा सीमा, सुरक्षण, मार्जिन, अख्तियारी र सूचना प्रणाली जस्ता विषयमा स्पष्ट नीति तर्जुमा गरी सो

नीतिलाई आ-आफ्नो सञ्चालक समितिबाट पारित गरी लागू गर्नुको साथै सो नीति बारे नेपाल राष्ट्र बैंकलाई समेत जानकारी गराउनु पर्ने ।

२. सञ्चालक समितिबाट वित्तीय जमानत सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्दा देहाय बमोजिम गर्नुपर्ने:

- जमानत जारी गर्ने बैंक/वित्तीय संस्थासँग त्यस्तो ग्राहकको कर्जा कारोबार हुनैपर्ने र प्रति ग्राहक कर्जा सीमा नाघ्ने कारणले थप कर्जा प्रदान गर्न नमिल्ने भएमा मात्र सम्बन्धित बैंक/वित्तीय संस्थाले आफ्नो ग्राहकलाई अन्य बैंक/वित्तीय संस्थाको पक्षमा वित्तीय जमानत जारी गर्न सक्ने ।
- उपदफा (१) बमोजिम वित्तीय जमानत जारी गर्दा जमानत जारी गर्ने बैंक/वित्तीय संस्थाले गैर-कोषमा आधारित कारोबारका लागि तोकिएको प्रतिग्राहक सीमा ननाघ्ने गरी मात्र वित्तीय जमानत जारी गर्नु पर्ने ।
 - निर्देशन जारी हुनु पूर्व जारी गरिएको जमानतको अवधि समाप्त भएपछि यस निर्देशन अनुसार जमानत जारी गर्न नमिल्ने भएमा पुन नवीकरण गर्न नपाइने र यो निर्देशन विपरीत पुनः नवीकरण गरेमा शतप्रतिशत कर्जा व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
 - देहायको जमानतका हकमा भने यो व्यवस्था लागू नहुने:
 - अन्तर्राष्ट्रिय श्रेणीकृत विदेशी बैंकको काउन्टर ग्यारेन्टीमा जारी हुने ग्यारेन्टी ।
 - विड वण्ड ।
 - अग्रिम भुक्तानी जमानत ।
 - परफरमेन्स वण्ड ।
 - वित्तीय जमानत बाहेकका अन्य जमानतहरु ।

ठ) अवकाश कोष: आयकर ऐन, २०५८ को प्रयोजनका लागि वित्त कम्पनीहरुले अन्य संगठित संस्थाका कर्मचारीहरु समेतका लागि अवकाश कोष सञ्चालन गर्ने र त्यस्तो कोष नेपाल राष्ट्र बैंकबाट स्वीकृत गराउनुपर्ने भएमा निम्नानुसारका सम्पूर्ण शर्तहरु पूरा गरेको वित्त कम्पनीले मात्र नेपाल राष्ट्र बैंक समक्ष अनुरोध गर्नु पर्ने व्यवस्था लागू गरिएको:

- प्राथमिक पूँजी रु. १० करोड पुगेको ।
- सर्वसाधारणमा शेयर बिक्री वितरण गरी नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लि. मा सूचीकृत भइसकेको ।
- लगातार ३ वर्षदेखि खूद मुनाफामा सञ्चालन भएको, र
- प्रचलित कानून र नेपाल राष्ट्र बैंकको निर्देशन पालना गरेको ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

- ४.२१ वित्त कम्पनीका शेयरधनी, निक्षेपकर्ता एवं वित्त कम्पनीहरूसँग कारोबार गर्ने र कम्पनीहरूको व्यवस्थाप्रति अभिरुचि राख्ने सर्वसाधारणसमक्ष वित्त कम्पनीहरूसँग सम्बन्धित महत्वपूर्ण परिसूचकहरू पारदर्शी रूपमा राख्नका लागि वित्त कम्पनीहरूको वित्तीय स्थितिको उचित र यथार्थ चित्रण गराउने र वित्त कम्पनीहरूले पालना गर्ने लेखा नीति र वित्तीय विवरणमा एकरूपता ल्याउने उद्देश्यले वित्त कम्पनीहरूले पालना गर्नु पर्ने लेखानीति तथा वित्तीय विवरणहरूको ढाँचा सम्बन्धी व्यवस्था लागू गरी वित्तीय स्वार्थको समेत स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ । वित्तीय स्वार्थ भन्नाले संस्थापक वा सञ्चालक, १.० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी शेयर लिएका शेयरधनी वा कार्यकारी प्रमुख वा त्यस्ता व्यक्तिको परिवारका सदस्य वा सञ्चालक मनोनीत गर्ने अधिकार पाएको व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संगठित संस्थाले कुनै फर्म, कम्पनी वा संगठित संस्थाको चुक्ता पूँजीको १०.० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी हुनेगरी छुट्टाछुट्टै वा संयुक्त रूपमा शेयर खरीद गरेको रहेछ भने त्यस्तो कम्पनी वा संगठित संस्थामा त्यस्तो संस्थापक वा सञ्चालक, १.० प्रतिशत वा सो भन्दा बढी शेयर लिएको शेयरधनी वा कार्यकारी प्रमुख वा त्यस्ता व्यक्तिको परिवारका सदस्यको वित्तीय स्वार्थ रहेको सम्झनु पर्दछ ।

मन्जूषा: ४(१२)

गैर-बैंकिङ्ग सम्पत्ति सम्बन्धी व्यवस्था

वाणिज्य बैंक, विकास बैंक तथा वित्त कम्पनीहरूका लागि समेत गैर-बैंकिङ्ग सम्पत्तिको नोक्सानी व्यवस्था सम्बन्धमा देहाय बमोजिम गर्न निर्देशन जारी गरिएको:

क) आर्थिक वर्ष २०५९/६० को अन्त्यसम्ममा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले सकारेको गैर-बैंकिङ्ग सम्पत्तिलाई आर्थिक वर्ष २०५९/६० पश्चात्का ३ आर्थिक वर्ष अर्थात् आर्थिक वर्ष २०६२/६३ भित्रमा बिक्री हुन नसकेमा त्यस्तो गैर-बैंकिङ्ग सम्पत्तिको लागि देहायमा उल्लेख भए बमोजिम शत प्रतिशत नोक्सानी व्यवस्था गर्नु पर्ने ।

आर्थिक वर्ष	नोक्सानी व्यवस्था
२०६०/६१	३३.३३ प्रतिशत
२०६१/६२	६६.६७ प्रतिशत
२०६२/६३	१००.०० प्रतिशत

तर, त्यस्तो गैर-बैंकिङ्ग सम्पत्ति बिक्री गरी सक्नुपर्ने सम्बन्धमा ऐन/निर्देशनमा तोकिएको अवधि (वाणिज्य बैंकको हकमा ७ वर्ष र विकास बैंक र वित्त कम्पनीको हकमा ५ वर्ष) ३ वर्षभन्दा कम रहेछ भने त्यस्तो अवस्थामा निम्नानुसार नोक्सानी व्यवस्था गर्नुपर्ने:

- ऐन/निर्देशनमा तोकिएको अवधि आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा पुरा हुँदैछ भने त्यस्तो गैर-बैंकिङ्ग सम्पत्तिका लागि आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को अन्त्यसम्ममा शत प्रतिशत नोक्सानी व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- ऐन/निर्देशनमा तोकिएको अवधि आर्थिक वर्ष २०६२/६३ मा पुरा हुँदैछ भने त्यस्तो गैर-बैंकिङ्ग सम्पत्तिका लागि आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ५०.० प्रतिशत र आर्थिक वर्ष २०६१/६२ सम्ममा १००.० प्रतिशत नोक्सानी व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

ख) आर्थिक वर्ष २०६०/६१ र सो पछि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले सकार गरेको गैर-बैंकिङ्ग सम्पत्ति विक्री नभएसम्मका लागि सकार गरिएको आर्थिक वर्षमा २५.० प्रतिशत बराबर रकम नोक्सानी व्यवस्था कायम गरी तत्पश्चात्का ३ आर्थिक वर्ष भित्रमा देहाय बमोजिम नोक्सानी व्यवस्था कायम गर्नुपर्ने ।

वर्ष	नोक्सानी व्यवस्था
पहिलो वर्ष	५०.० प्रतिशत
दोस्रो वर्ष	७५.० प्रतिशत
तेस्रो वर्ष	१००.० प्रतिशत

(ग) गैर-बैंकिङ्ग सम्पत्ति विक्री भएको अवस्थामा जुन आर्थिक वर्षमा विक्री भएको हो सोही आर्थिक वर्षको नाफा-नोक्सान हिसाबमा त्यस्तो सम्पत्तिका लागि गरिएको नोक्सानी व्यवस्थाको आवश्यक हिसाव मिलान गर्न सकिने ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

४.२२ बैंक तथा वित्तीय संस्था अध्यादेश, २०६० लागू हुनु अगाडि विभिन्न ऐन अन्तर्गत संचालनमा रहेका अन्य बैंकिङ्ग वित्तीय संस्थाहरूमध्ये विकास बैंकहरू, वित्त कम्पनीहरू र लघु वित्त कारोबार गर्ने वित्तीय संस्थाहरू यसै अध्यादेश अन्तर्गत क्रमशः “ख”, “ग” र “घ” वर्गका वित्तीय संस्थाहरूमा वर्गीकरण गरिएको छ । २०६१ चैत्र मसान्तसम्म “ख” वर्गका विकास बैंकहरू २३ वटा, “ग” वर्गका वित्त कम्पनीहरू ५९ वटा र श्री ५ को सरकार, नेपाल राष्ट्र बैंक र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्वामित्वमा स्थापित क्षेत्रीय ग्रामीण विकास बैंकहरू ५ वटा समेत “घ” वर्गका लघुवित्त कारोबार गर्ने ११ विकास बैंकहरूका अतिरिक्त नेपाल राष्ट्र बैंकबाट सीमित बैंकिङ्ग कारोबार गर्न स्वीकृति प्राप्त २० वटा वित्तीय सहकारी संस्थाहरू एवं ४७ वटा वित्तीय गैर-सरकारी संस्थाहरू नेपाल राष्ट्र बैंकको नियमन परिधि भित्र रही संचालनमा रहेका छन् । बचत तथा कर्जा लगानीका लागि नेपाल राष्ट्र बैंकबाट स्वीकृति लिएका संस्थाहरूको भन्दा सहकारी ऐन अन्तर्गत संचालनमा रहेका वित्तीय सहकारी संस्थाहरूको संख्या धेरै बढी छ । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक, नेपाल बैंक लिमिटेड र कृषि विकास बैंकका ग्रामीण इलाकामा संचालित शाखाहरूमध्ये आन्तरिक द्वन्द्व र वित्तीय स्थिति खराब रहेका कारणबाट केही बन्द भएका तथा केही गाभिएकाले ग्रामीण इलाकामा वित्तीय सेवाको आपूर्तिमा संकुचन आईरहेको वर्तमान अवस्थामा वित्तीय सहकारी र गैर-सरकारी संस्थाहरूको माग वृद्धि भई ग्रामीण वित्तीय संस्थाहरू स्थापना हुने क्रम वृद्धि भएको छ ।

सहकारी तथा गैर-सरकारी संस्थातर्फ

४.२३ नेपाल राष्ट्र बैंकबाट सीमित बैंकिङ्ग कारोबार गर्न स्वीकृति प्राप्त बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरूलाई (साना किसान सहकारी संस्थाहरू बाहेक) २०५९ श्रावणदेखि नयाँ निर्देशन जारी गरिएकोमा २०६० आषाढदेखि उक्त निर्देशनका केही प्रावधानहरूमा संशोधन गरिएको छ । तदनुरूप, सहकारी संस्थाहरूले कुल निक्षेप तथा सापटी कोषको कम्तीमा १.० प्रतिशत अनिवार्य नगद मौज्जात राख्नुपर्ने व्यवस्था कायम गरिएकोमा उक्त संशोधन पछि संस्थाले २०६० श्रावण १ गतेदेखि लागू हुने गरी कुल निक्षेप

तथा सापटी कोषको कम्तीमा ०.५ प्रतिशत अनिवार्य नगद मौज्दातको रुपमा नेपाल राष्ट्र बैंकमा वा उक्त बैंक नभएको स्थानमा उक्त बैंकबाट इजाजतप्राप्त वाणिज्य बैंकमा छुट्टै चल्ली खाता खोली जम्मा गर्नुपर्ने निर्देशन जारी गरिएको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकबाट सीमित बैकिङ्ग कारोवार गर्न स्वीकृतिप्राप्त सहकारी संस्थाहरु मध्ये ११ वटा साना किसान सहकारी संस्थाहरुको नियमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षणको कार्य मिति २०६०/१/२९ मा साना किसान विकास बैकलाई हस्तान्तरण गरिसकिएको छ । सीमित बैकिङ्ग कारोवार गर्ने इजाजतपत्रप्राप्त सहकारी संस्थाहरुलाई जारी गरेको निर्देशन अनुसारको पर्याप्त पूँजीकोष कायम नगरेको कारणले प्राथमिक पूँजीकोष ऋणात्मक हुन गई नेपाल राष्ट्र बैंकबाट जारी भएको निर्देशनहरुको पालना हुन नसकेको र बराबर निर्देशनको उल्लंघन समेत गरेको कारणले गर्दा समीक्षा अवधिमा नेपाल राष्ट्र बैंकले मिति २०६०/१२/२३ मा नेशनल डेभलपमेण्ट को-अपरेटिभ्स सोसाइटी लिमिटेड, ललितपुरको, २०६१/२/१ मा नेपाल सहकारी संस्था लिमिटेड, काठमाडौँको र २०६१/५/२९ मा नव-क्षितिज सहकारी संस्था लिमिटेड, काठमाडौँको सीमित बैकिङ्ग कारोवार गर्ने इजाजतपत्र रद्द गरेको छ । यसरी ३ वटा संस्थाको इजाजतपत्र रद्द भए पछि सीमित बैकिङ्ग कारोवार गर्ने इजाजतपत्रप्राप्त सहकारी संस्थाको संख्या २० कायम भएको छ । साथै, आगामी दिनहरुमा सहकारी संस्थाहरुलाई वित्तीय कारोवार गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजत प्रदान नगर्ने नीति कायमै रहेको छ ।

- ४.२४ वित्तीय मध्यस्थताको काम गर्ने संस्था सम्बन्धी ऐन (पहिलो संशोधन), २०५५ लागू भए पछि लघु कर्जाको कारोवार गर्ने वित्तीय संस्थाहरुको संख्या बढ्दै गएको छ । हालसम्म नेपाल राष्ट्र बैंकबाट वित्तीय मध्यस्थताको कारोवार गर्न इजाजतपत्रप्राप्त गैर-सरकारी संस्थाहरुको संख्या ४७ पुगेको छ । २०६१/६/१३ मा छिमेक समाज संघ संस्था, काठमाडौँ, २०६१/७/१६ मा स्वावलम्बन विकास केन्द्र, काठमाडौँ र विकास आयोजना सेवा केन्द्र (डिप्रोक्स-नेपाल), काठमाडौँलाई वित्तीय मध्यस्थताको कारोवार गर्ने इजाजतपत्र प्रदान गरिएको छ । वित्तीय मध्यस्थताको काम गर्ने संस्था सम्बन्धी ऐन, २०५५ मा पहिलो संशोधन भएपछि सोही अनुसार गर्नुपर्ने भएकोले वित्तीय मध्यस्थता नियमावली, २०५६ का केही नियमहरुमा संशोधन भई श्री ५ को सरकारबाट २०६०/१२/२ मा स्वीकृति भई लागू भई सकेको छ ।

बीमा कम्पनीहरुतर्फ

- ४.२५ बीमा समितिले बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, विकसित तथा नियन्त्रित गर्न बीमा ऐन, २०४९ अनुसारका उद्देश्य अनुरूप बीमा व्यवसायको नियमन तथा सुपरिवेक्षण गर्ने, बीमा क्षेत्रमा लगानीको प्राथमिकता क्षेत्र तोक्ने, बीमा सम्बन्धी कार्य गर्ने निकाय र व्यक्तिहरुलाई इजाजत प्रदान गर्ने र बीमित बीच मध्यस्थता गर्ने/उजुरी उपर निर्णय गर्ने, बीमा कम्पनीहरुलाई आवश्यक निर्देशन दिने, बीमितको हक हित सुरक्षा गर्ने र बीमा व्यवसायसँग सम्बन्धित अन्य सबै कार्य गर्दै आएको छ । नेपाल विश्व व्यापार संगठनको सदस्य भएपछि नेपालको बीमा व्यवसाय विदेशी बीमा कम्पनीहरुको लागि पनि सुलभ हुने भएकाले यसका लागि बीमा ऐन, २०४९ तथा बीमा नियमावली, २०४९ मा समय सापेक्ष सुधार गर्ने कार्य प्रारम्भ भइसकेको छ ।

मन्जुषा : ४(१३)

बीमा क्षेत्रको नीतिगत व्यवस्था

बीमा ऐन, २०४९ को उद्देश्य प्राप्त तथा बीमा उद्योगको विकास एवं विस्तारका लागि निम्नानुसारको नीति अवलम्बन गरिएको:

- क) बीमकहरूको स्थलगत तथा गैर-स्थलगत निरीक्षण एवं सुपरिवेक्षण कार्यलाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गर्ने र यस क्रममा उठेका कैफियत माथि आवश्यक कारवाही गर्ने ।
- ख) बीमक तथा बीमित बीचको विवादमा मध्यस्थता गर्नुका साथै बीमा दायित्व निर्धारणका सम्बन्धमा बीमक विरुद्ध बीमितले दिएको उजुरी उपर यथाशक्य छिटो निर्णय गर्ने ।
- ग) बीमा उद्योगमा कार्यरत जनशक्तिहरूको दक्षता अभिवृद्धि गर्न बीमा विषयमा आधारभूत, मध्यम तथा उच्चस्तरीय प्रशिक्षण कार्य संचालन गर्दै जाने र यसका लागि बीमा प्रतिष्ठान स्थापना गर्ने ।
- घ) जीवन बीमा तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्दै आएका बीमकले अलग-अलग संस्थानको रूपमा बीमा व्यवसाय गर्नुपर्ने बीमा नियमावली, २०४९ को व्यवस्था अनुरूप अधिराज्यभरमा कार्यरत दुई बीमा कम्पनीहरूको जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय अलग अलग गराउने ।
- ङ) बीमा सभ्येर तथा बीमा अभिकर्ताको कार्य गुणात्मक बनाउँदै लैजाने सन्दर्भमा सभ्येर तथा अभिकर्ताहरूलाई आचार संहिताको पूर्ण पालना गर्न लगाई बीमा व्यवसायलाई जनमुखी बनाउँदै लैजाने ।
- च) बीमाबाट प्राप्त हुन आएको रकम लगानी गर्नको लागि ठोस र समयसापेक्ष सान्दर्भिक लगानी नीति तर्जुमा गरी प्राथमिकता क्षेत्र तोक्ने ।
- छ) जीवन बीमाका बीमितहरूको लगानी संरक्षण गर्दै बीमा व्यवसायलाई विश्वसनीय बनाउने, र
- ज) बीमा व्यवसाय मार्फत हुने पूँजी वहिर्गमन (**capital outflow**) हुन नदिने ।
- झ) **रणनीति** : बीमा व्यवसायलाई (१) वित्तीय बचत परिचालन गर्ने सशक्त माध्यमको रूपमा विकास गर्ने, (२) आर्थिक सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्ने व्यवसायको रूपमा सुदृढ गर्ने, (३) प्रतिस्पर्धात्मक एवं विश्वसनीय लगानी क्षेत्रको रूपमा विकास एवं विस्तार गर्ने र (४) विकास परियोजनाको लागि आवश्यक पर्ने दीर्घकालीन पूँजी परिचालनलाई प्रोत्साहन गर्ने जस्ता बीमा क्षेत्रको रणनीति रहेको ।

स्रोत: बीमा समिति ।

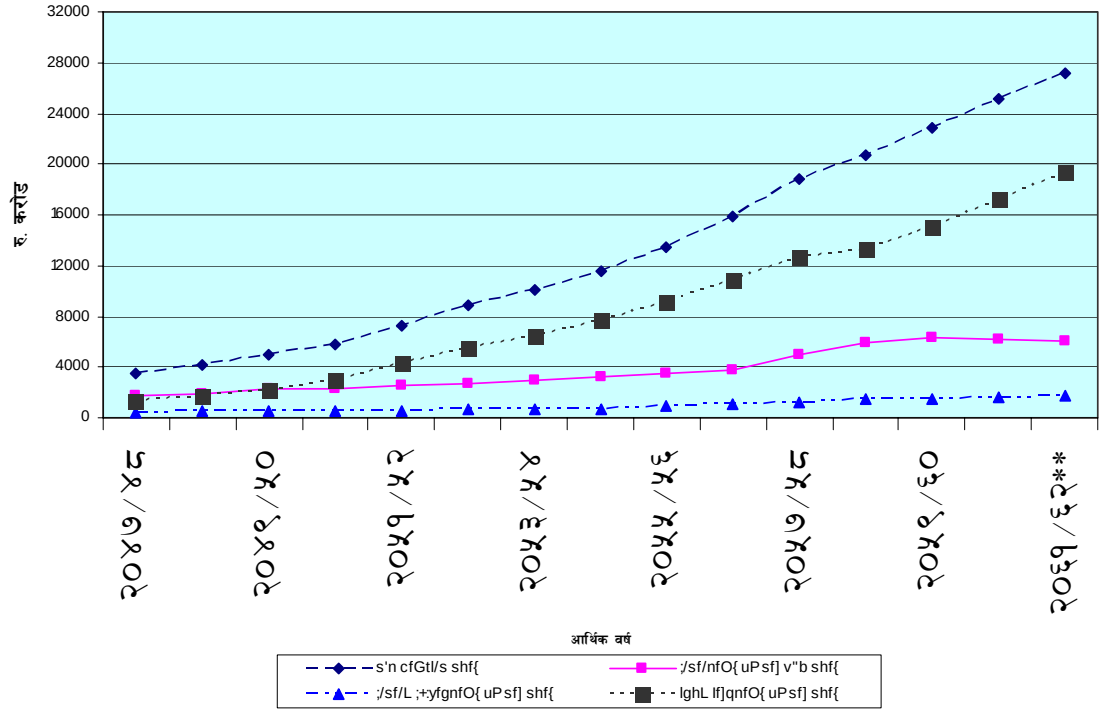
- ४.२६ कुल १८ वटा बीमा कम्पनीहरू जीवन र निर्जीवन बीमा सेवा प्रदान गर्न कार्यरत छन् । यी मध्ये सरकारी क्षेत्रको एउटा, निजी क्षेत्रका ११, विदेशी ३ र संयुक्त लगानीका ३ बीमा कम्पनीहरू रहेका छन् । त्यसैगरी, बीमा कम्पनीहरूलाई व्यावसायिक आधारमा हेर्दा निर्जीवन बीमातर्फ १३, जीवन बीमातर्फ ३, जीवन एवं निर्जीवनतर्फ २ कम्पनीहरू कार्यरत छन् । पुनर्बीमा कम्पनीको स्थापना भइनसकेको सन्दर्भमा भविष्यमा पुनर्बीमा कम्पनी खोल्न सघाउ

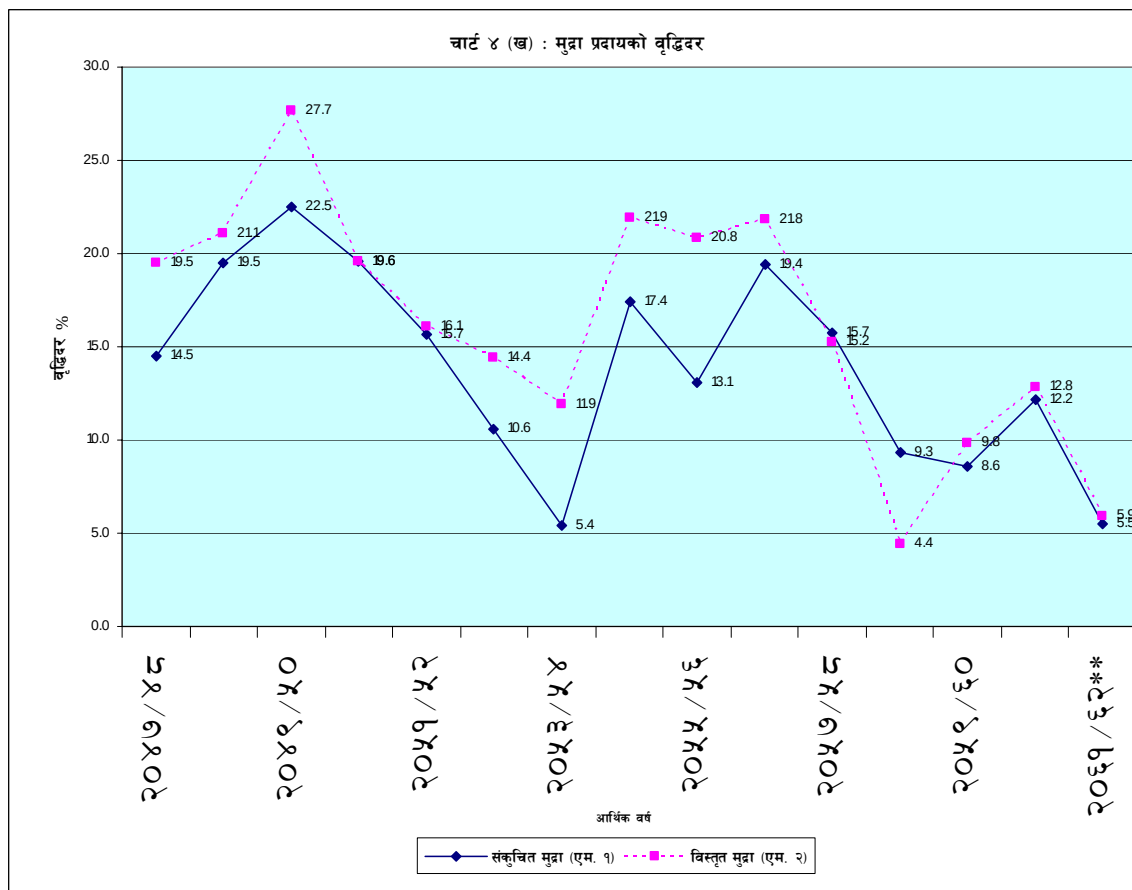
पुऱ्याउने उद्देश्यले आकस्मिक बीमा कोषको स्थापना गरिएको छ । बीमा व्यवसायमा संलग्न जनशक्तिमा बीमा अभिकर्ता १६ हजार, बीमा सभैयर १०० र बीमा कम्पनीहरुमा कार्यरत कर्मचारी १,५०० प्रत्यक्ष रुपमा संलग्न रहेका छन् ।

मौद्रिक स्थिति

- ४.२७ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा विस्तृत मुद्रा प्रदाय आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको ६.७ प्रतिशतको वृद्धिको तुलनामा ५.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । खुद वैदेशिक सम्पत्ति सीमान्त दरले वृद्धि भएता पनि खुद आन्तरिक सम्पत्तिमा उल्लेख्य वृद्धि भएकोले विस्तृत मुद्रा प्रदाय समीक्षा अवधिमा बढी दरले बढेको हो । संकुचित मुद्रा प्रदाय आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को २.३ प्रतिशतको वृद्धिको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ५.५ प्रतिशतले बढेको छ । खुद अमौद्रिक दायित्व उल्लेख्य रुपले वृद्धि भएकोले आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा अधिल्लो वर्षको तुलनामा संकुचित मुद्रा प्रदायको वृद्धिदर उल्लेख्य रहेको हो । संकुचित मुद्रा प्रदायका अंशहरुमध्ये आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को समीक्षा अवधिमा मुद्रा ९.६ प्रतिशतले बढेको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ७.७ प्रतिशतले बढेको छ । संकुचित मुद्रा प्रदायको अर्को अंश चल्ती निक्षेप आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा १३.२ प्रतिशतले घटेको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १.० प्रतिशतले बढेको छ ।
- ४.२८ मुद्रा प्रदायमा विस्तारकारी प्रभाव पार्ने कारकहरुमध्ये मौद्रिक क्षेत्रको खुद वैदेशिक सम्पत्ति आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा ०.७ प्रतिशतको सीमान्त दरले वृद्धि भएको छ । निर्यात तथा विप्रेषण आयको रकम कम दरले बढेको र वैदेशिक ऋण प्रवाहमा कमी आएको कारण खुद वैदेशिक सम्पत्ति सीमान्त रुपले मात्र बढेको हो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा खुद वैदेशिक सम्पत्ति ११.६ प्रतिशतको उल्लेख्य दरले बढेको थियो । मुद्रा प्रदायमा विस्तारकारी प्रभाव पार्ने अर्को कारक कुल आन्तरिक कर्जा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ३.५ प्रतिशतले मात्र वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा ८.१ प्रतिशतको उल्लेख्य वृद्धि भई २०६१ फाल्गुण मसान्तसम्ममा रु. २ खर्ब ७१ अर्ब ५५ करोड पुगेको छ । मौद्रिक क्षेत्रको खासगरी सरकारी संस्थान माथिको दावी र निजी क्षेत्रमाथिको दावी अधिल्लो वर्षको तुलनामा उच्च दरले बढेकोले सरकारमाथिको दावीमा ह्रास आएतापनि समीक्षा अवधिमा कुल आन्तरिक कर्जा उल्लेख्य दरले बढेको हो ।
- ४.२९ कुल आन्तरिक कर्जामध्ये मौद्रिक क्षेत्रबाट श्री ५ को सरकारलाई गएको खुद कर्जा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा ३.३ प्रतिशतले घटी २०६१ फाल्गुण मसान्तसम्ममा रु. ६० अर्ब २५ करोडमा ओर्लेको छ । श्री ५ को सरकारको नगद मौज्जात कायम रहन गएको हुँदा श्री ५ को सरकारलाई गएको खुद कर्जा घटेको हो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा पनि यस्तो कर्जा ११.२ प्रतिशतको उल्लेख्य दरले घटेको थियो । कुल आन्तरिक कर्जामा महत्वपूर्ण स्थान ओगट्ने मौद्रिक क्षेत्रको निजी क्षेत्रमाथिको दावी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ९.२ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा १२.३ प्रतिशतको उल्लेख्य वृद्धि भई २०६१ फाल्गुण मसान्तमा रु. १ खर्ब ९३ अर्ब ७२ करोड पुगेको छ । वाणिज्य बैंकहरुले प्रतिस्पर्धात्मक ढंगबाट उपभोग कर्जा विस्तार गरेका कारण यस वर्ष निजी क्षेत्रमाथिको दावी उल्लेख्य रुपमा बढ्न गएको हो ।

चार्ट ४ (क) : मुद्रा प्रदायलाई असर पार्ने कारकहरू

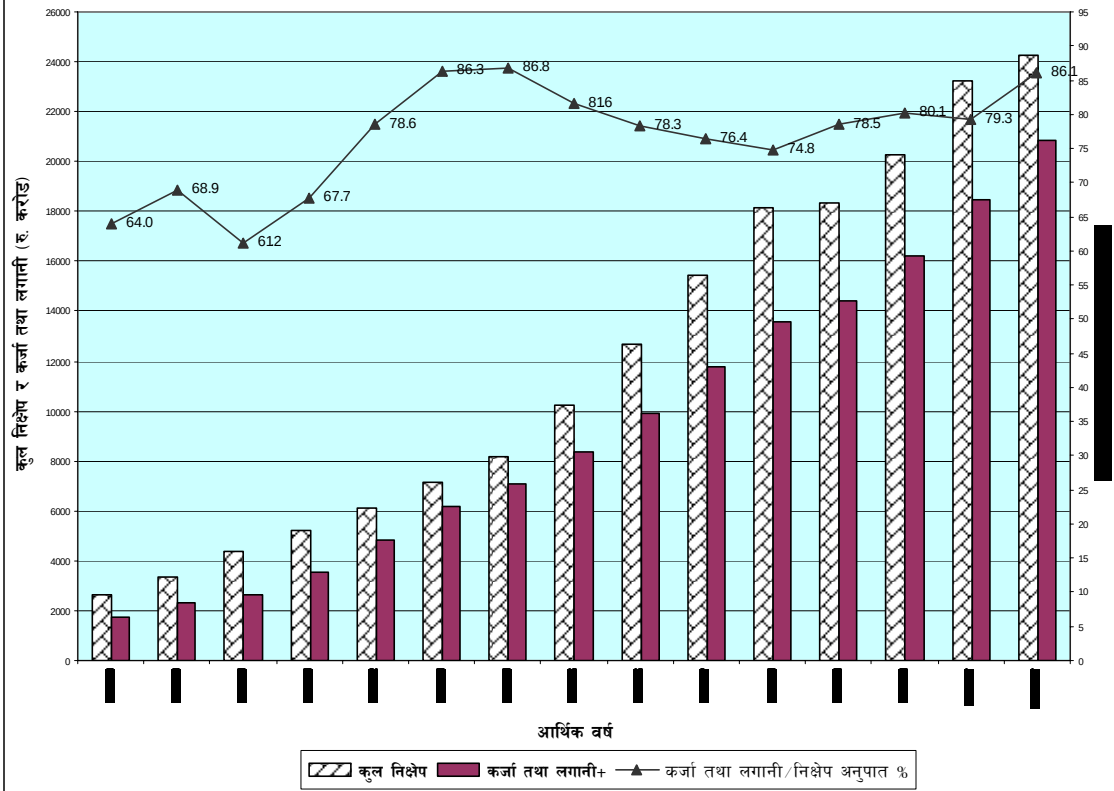

- ४.३० आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ८.७ प्रतिशतले बढेको सरकारी संस्थानहरूमाथिको दावी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ८.१ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। ग्रामीण विकास बैंक तथा विकास बैंकहरूले नेपाल राष्ट्र बैंकबाट उपयोग गरेको केही पुनर्कर्जा चुक्ता गरेकोले मौद्रिक क्षेत्रको वित्तीय संस्थानमाथिको दावी घट्न गएको पनि वाणिज्य बैंकहरूद्वारा शाही नेपाल वायु सेवा निगम र नेपाल आयल निगमलाई गएको कर्जामा उल्लेख्य वृद्धिका कारण समग्रमा सरकारी संस्थानहरूमाथिको मौद्रिक क्षेत्रको दावी बढ्न गएको हो। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को फाल्गुण महिनासम्ममा मौद्रिक क्षेत्रबाट विस्तारित कुल आन्तरिक कर्जामध्ये श्री ५ को सरकार, सरकारी संस्थान र निजी क्षेत्रलाई गएको कर्जाको हिस्सा क्रमशः -३२.४ प्रतिशत, १४.४ प्रतिशत र ११८.० प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को फाल्गुण महिनासम्ममा त्यस्तो हिस्सा क्रमशः १२.८ प्रतिशत, ४.७ प्रतिशत र ८२.५ प्रतिशत रहेको छ।
- ४.३१ विस्तृत मुद्रा प्रदायको महत्वपूर्ण अंश आवधिक निक्षेप आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा ६.२ प्रतिशतले वृद्धि भई २०६१ फाल्गुण मसान्तमा रु. १ खर्ब ९४ अर्ब ६८ करोड पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा यस्तो निक्षेप ९.० प्रतिशतले बढेको थियो। राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कारणहरूले गर्दा यस वर्षको शुरुमा विदेशमा काम गर्ने नेपालीहरूबाट प्राप्त हुने विप्रेषण आयमा केही कमी आएकोले आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा आवधिक निक्षेप अघिल्लो वर्षको तुलनामा कम दरले बढेको हो।
- ४.३२ मुद्रा प्रदायमा संकुचनकारी भूमिका खेल्ने खुद अमौद्रिक दायित्व आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ३.० प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ५.८ प्रतिशतले बढेको छ। वाणिज्य बैंकहरूले खराब कर्जाको लागि राख्नुपर्ने जगेडाको रकम र चुक्ता पूँजी वृद्धि भएकोले अमौद्रिक दायित्व बढ्न गएको हो। खुद आन्तरिक सम्पत्ति आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ३.८ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ९.३ प्रतिशतको उल्लेख्य वृद्धि हुन गएको छ। खुद अमौद्रिक दायित्व र कुल आन्तरिक कर्जा दुवै उल्लेख्य दरले विस्तार भएकोले आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा खुद आन्तरिक सम्पत्ति बढी दरले बढेको हो।

वाणिज्य बैंकहरूको साधन र स्रोत तथा उपयोगको स्थिति

- ४.३३ वाणिज्य बैंकहरूको समग्र साधन तथा स्रोत आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा ६.६ प्रतिशतले बढ्न गई २०६१ फाल्गुण मसान्तमा रु. २ खर्ब ९७ अर्ब ६ करोड पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा यस्तो साधन तथा स्रोत ८.१ प्रतिशतले बढेको थियो। चल्ती र मुद्दती निक्षेपमा ह्रास आएकोपनि बचत निक्षेप दायित्व तथा खुद अन्य स्रोतमा उल्लेख्य वृद्धिका कारण आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा समग्र साधनको वृद्धि दर उच्च नै रहेको हो। वाणिज्य बैंकहरूसँग अधिक तरलताको स्थिति नरहेको हुँदा उनीहरूको नेपाल राष्ट्र बैंकसँगको मौज्दातमा कमी आएकोले अघिल्लो वर्ष बढेको तरल कोष यस वर्ष घट्न गएको र कर्जा तथा लगानी अन्तर्गत विदेशी विल खरिद घटेता पनि सरकारमाथिको दावी, सरकारी संस्थानमाथिको दावी र निजी क्षेत्रमाथिको दावी वृद्धि भएका कारण समीक्षा अवधिमा कुल उपयोग बढेको हो।

चार्ट ४(ग) : वाणिज्य बैंकहरूको कर्जा तथा लगानी र निक्षेप⁺

- ४.३४ वाणिज्य बैंकहरूको दायित्वमध्ये कुल निक्षेप दायित्व आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ७.० प्रतिशतले बढेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को यसै अवधिमा ४.२ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। कुल निक्षेप मध्ये चल्ती निक्षेप आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ९.५ प्रतिशतले ह्रास भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ०.६ प्रतिशतले घटेको छ। यसैगरी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा बचत निक्षेप ९.४ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को यसै अवधिमा त्यस्तो वृद्धिदर ९.९ प्रतिशत रहेको छ। मुद्दती निक्षेपको ब्याजदर न्यून रहेकोले बचतकर्ताहरू बैकल्पिक लगानीको अवसरको खोजीमा रहेका कारण बचत निक्षेप, जसको रकम फिर्ता लिन पाउने सुविधा (**withdrawal facility**) उदार रहेको र निक्षेपमा रहेको रकमको ब्याज समेत प्राप्त गर्ने हुँदा, गत वर्षको तुलनामा बढीदरले बढेको हो। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा मुद्दती निक्षेप २.४ प्रतिशतले घटेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा मुद्दती निक्षेपको वृद्धिदर ९.७ प्रतिशत रहेको थियो। नेपाल राष्ट्र बैंकबाट वाणिज्य बैंकहरूले लिएको कर्जा २०६१ आषाढको तुलनामा २०६१ फाल्गुणमा रु. १३ करोडले बढी रु. ६१ करोड पुगेको छ। रुग्ण उद्योग पुनरुत्थान गर्न सहूलियत दरमा पुनर्कर्जाको व्यवस्था र वाणिज्य बैंकहरूले अल्पकालीन तरलता समस्या समाधानका लागि उल्लेख्य परिमाणमा स्थायी तरलता सुविधा उपयोग गरेकोले यस्तो कर्जा बढेको हो। वाणिज्य बैंकहरूको खुद अन्य दायित्व आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ११.९ प्रतिशतले बढेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा २०.० प्रतिशतले बढेको छ। वाणिज्य बैंकहरूको मुनाफामा सुधार आएकोले खुद अन्य दायित्व बढेको हो।
- ४.३५ साधनको उपयोगतर्फ वाणिज्य बैंकहरूको कुल तरल सम्पत्ति आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा १२.६ प्रतिशतले घटेको छ। यस्तो सम्पत्ति आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा ४.९ प्रतिशतले बढेको थियो। तरल सम्पत्तिमध्येको नेपाल राष्ट्र बैंकमा रहेको मौज्जात आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा ३५.५ प्रतिशतले ह्रास भएको छ। तर नगद मौज्जात, विदेशी मुद्राको मौज्जात र विदेशी बैंक मौज्जातमा भने क्रमशः १५.७ प्रतिशत, ३१.२ प्रतिशत र ८.० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा बैंकहरूसँग रहेको नगद मौज्जात १७.९ प्रतिशतले र विदेशी मुद्रा मौज्जात १६.७ प्रतिशतले घटेतापनि नेपाल राष्ट्र बैंकमा रहेको मौज्जात र विदेशी बैंकमा रहेको मौज्जात क्रमशः १५.१ प्रतिशत र २.५ प्रतिशतले बढी समग्र तरल संपत्तिमा वृद्धि भएको थियो।
- ४.३६ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा कुल कर्जा तथा लगानी ८.८ प्रतिशतले बढेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा यस्तो वृद्धिदर १०.९ प्रतिशतले बढेको छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा बैंकहरूको कुल कर्जा तथा लगानी वृद्धि हुनुमा अनिवार्य नगद मौज्जातमा गरिएको कटौती एवं वाणिज्य बैंकहरूको उपभोग कर्जामा वृद्धि बैंकहरूको कर्जा लगानी विस्तारका प्रमुख कारण रहेका छन्। कुल कर्जा तथा लगानीमध्ये वाणिज्य बैंकहरूबाट श्री ५ को सरकारलाई गएको कर्जा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा १.५ प्रतिशतले मात्र बढेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा यस्तो कर्जा ८.१ प्रतिशतले बढेको थियो। वाणिज्य बैंकहरूबाट सरकारी संस्थानलाई गएको कर्जा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ९.७ प्रतिशतले बढेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा १०.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा वाणिज्य बैंकहरूको कुल कर्जा तथा लगानीमध्ये निजी क्षेत्रतर्फ प्रवाहित कर्जा मुख्यतः उपभोग कर्जा बढेको कारण १३.५

प्रतिशतको उल्लेख्य वृद्धि भएको छ, जुन आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा ९.१ प्रतिशतले बढेको थियो। वाणिज्य बैंकहरूले खरीद गरेको विदेशी विल आर्थिक वर्ष २०६०/६१ र २०६१/६१ दुवै वर्षको समीक्षा अवधिमा करिव समान स्तर (९.८ प्रतिशत) ले घटेको छ। विदेशी मुद्रा बजार कारोवारतर्फ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनासम्ममा विदेशी मुद्रा बजारमा १८ पटक हस्तक्षेप गरिएकोमा १७ पटक बजारमा अधिक भएको रु. १७ अर्ब ३० करोड बराबरको विदेशी मुद्रा खरिद गरियो भने एक पटक बजारमा अभाव रहेको रु. ५० करोड बराबरको विदेशी मुद्रा बिक्री गरी रु. १६ अर्ब ८० करोड बराबरको तरलता प्रवाह गरियो।

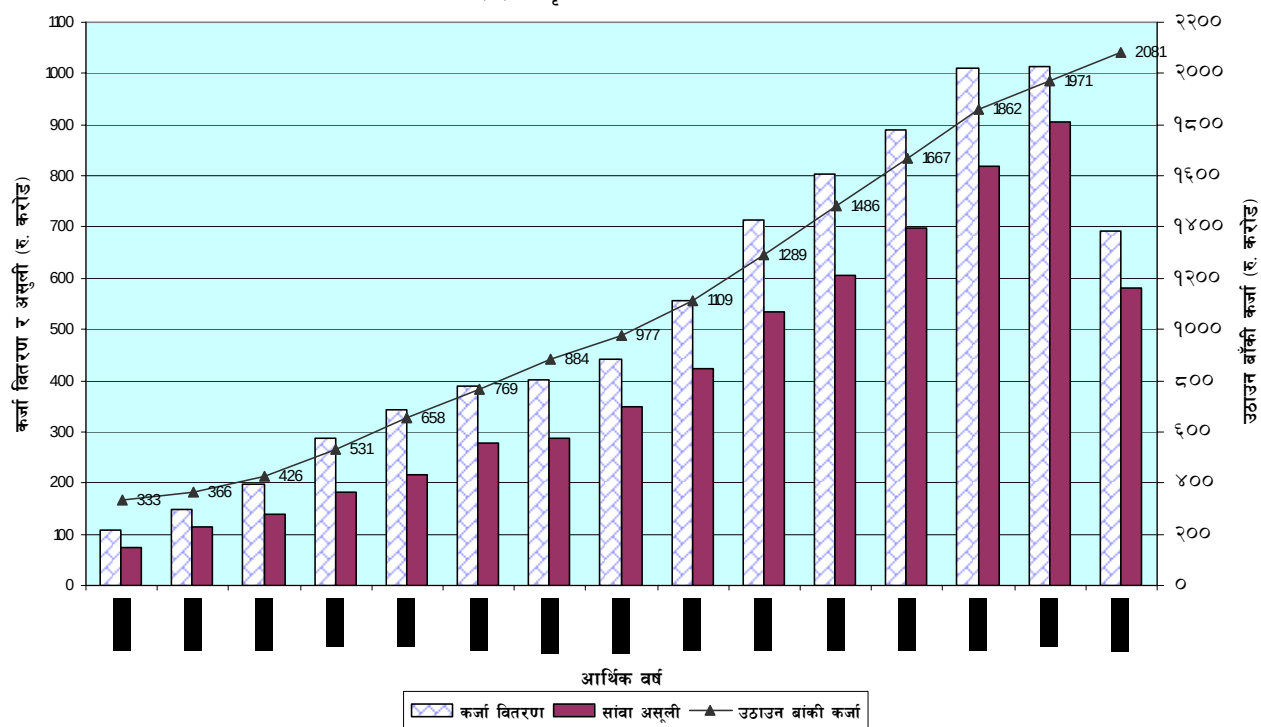
वाणिज्य बैंकहरूको शाखा विस्तार

४.३७ मुलुकमा आन्तरिक द्वन्द्वको असहज परिस्थितिलाई ध्यानमा राख्दै वाणिज्य बैंकहरूको वित्तीय स्वास्थ्य सुधार गरी प्रतिस्पर्धात्मक रुपमा अगाडि बढाउन आर्थिक सम्भाव्यताको आधारमा मात्र शाखा खोल्ने, एक अर्कासँग नजीक रहेका शाखाहरू एकआपसमा गाभ्ने, घाटामा सञ्चालित शाखालाई निश्चित अवधि तोकी नाफामा लैजान प्रयत्न गर्ने, ग्रामीण क्षेत्रमा शाखा खोलेपश्चात् मात्र शहरी क्षेत्रमा पुनः शाखा खोल्न पाउने जस्ता नीतिहरू नेपाल राष्ट्र बैंकले अवलम्बन गर्दैआएको छ। २०६१ आषाढ मसान्तसम्ममा वाणिज्य बैंकहरूको कुल शाखा संख्या ३७५ रहेकोमा २०६१ चैत्र मसान्तसम्ममा ३८२ पुगेको छ। वाणिज्य बैंकहरूको कुल शाखा संख्यामा कृषि विकास बैंकको वाणिज्य बैंकिङ्ग कारोवार गर्ने ४८ शाखाहरूलाई समेत समावेश गर्दा २०६१ चैत्र मसान्तसम्ममा अधिराज्यभरमा वाणिज्य बैंकहरूको कुल शाखा संख्या ४३० पुगेको छ। वाणिज्य बैंकहरूको कुल शाखामध्ये राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको संख्या सबैभन्दा बढी अर्थात् ११७ रहेको छ भने त्यसपछिको स्थानमा नेपाल बैंक लिमिटेडको ११६ शाखा रहेका छन्। २०६१ चैत्र मसान्तसम्ममा नेपाल-बंगलादेश बैंक लि., नेपाल अर्ब बैंक लि र नेपाल क्रेडिट एण्ड कमर्स बैंक लि. प्रत्येकको १६/१६, एभरेष्ट बैंक लि. १५, हिमालयन बैंक लि. को १४, नेपाल एस.बी.आई. बैंक लि. र नेपाल इन्भेष्टमेण्ट बैंक लि. प्रत्येकको १२/१२, बैंक अफ काठमाण्डू लि. को ९, स्ट्याण्डर्ड चार्टर्ड बैंक नेपाल लि., नेपाल इण्डष्ट्रियल एण्ड कमर्सियल बैंक लि. र सिद्धार्थ बैंक लि. प्रत्येकको ८/८, माछापुच्छ्रे बैंक लि. को ५, लुम्बिनी बैंक लि. को ४, कुमारी बैंक लि. र लक्ष्मी बैंक लि. प्रत्येकको ३/३ शाखाहरू रहेका छन्।

अन्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू

४.३८ शाखा संख्या र कारोवारको दृष्टिले सरकारी स्वामित्वमा रहेका बैंकहरू मध्ये कृषि विकास बैंक सबैभन्दा ठूलो विकास बैंक हो। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा यस बैंकको कर्जा वितरण १.९ प्रतिशतले घटेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा १६.९ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ६ अर्ब ९२ करोड पुगेको छ। बैंकको साँवा असुली आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को समीक्षा अवधिमा ७.४ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा १५.० प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ५ अर्ब ८२ करोड पुगेको छ। २०६१ फाल्गुण मसान्तसम्ममा कृषि विकास बैंकको लगानीमा रहिरहेको कर्जा रु. २० अर्ब ८१ करोड रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनासम्ममा उठाउन बाँकी कर्जा ६.२ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ८.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ अन्तर्गत

चार्ट ४(घ) : कृषि विकास बैंकको कर्जा विवरण

संचालित यस बैंकले नेपाल राष्ट्र बैंकको निर्देशन अनुसार आवश्यक कर्जा नोक्सानी व्यवस्था गर्ने कार्यारम्भ गरिसकेको छ । यस बैंकलाई 'क' वर्गको वित्तीय संस्थाको रूपमा विकास गर्न यसको जारी पूँजी रु. १ अर्ब ६० करोड हुने र यसको नाम कृषि विकास बैंक लिमिटेड रहने गरी अन्य सुधार प्रक्रिया अगाडि बढाउन श्री ५ को सरकारले निर्णय गरिसकेको छ ।

४.३९ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को पहिलो आठ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिभित्र साना किसान विकास आयोजनाको कर्जा लगानी र असुली दुवैमा ह्रास आएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनाको कर्जा लगानी रु. १६ करोड रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा सो लगानी १७.५ प्रतिशतले घटी रु. १३ करोड २० लाखमा झरेको छ । त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा रु. १५ करोड ३० लाख साँवा असुली भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा २३.९ प्रतिशतले ह्रास भई कुल साँवा असुली रु. ११ करोड ६० लाखमा झरेको छ । लगानीमा रहिरहेको कुल कर्जा २०६० फाल्गुण मसान्तमा रु. ६७ करोड ४० लाख रहेकोमा २०६१ फाल्गुण मसान्तमा १०.८ प्रतिशतले ह्रास भई रु. ६० करोड १० लाखमा झरेको छ ।

४.४० २०६१ चैत्र मसान्तसम्म विकास बैंक तथा "ख" वर्गका वित्तीय संस्थाहरूको संख्या २३ पुगेको छ । श्री ५ को सरकारको अधिकांश शेयर स्वामित्व रहेको कृषि विकास बैंकले विकास बैंकहरूको कुल कारोबारमा अधिकांश हिस्सा ओगटेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम छ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा विकास बैंकहरूको कुल साधन १८.९ प्रतिशतले ह्रास भई २०६१ पौष मसान्तमा रु. ४७ अर्ब ४७ करोडमा झरेको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम छ महिनामा अधिल्लो वर्षको सोही अवधिको तुलनामा नाफानोक्सान समायोजन पछिको पूँजीकोषमा झण्डै ३.८ गुणाको ह्रास आई रु. ५ अर्ब १३ करोड ऋणात्मक हुन पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम छ महिनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा निक्षेप र कुल सापटी क्रमशः २३.३ प्रतिशत र १.१ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ५ अर्ब ७३ करोड र रु. ५ अर्ब १८ करोड पुगेको छ । यस्तै, अन्य दायित्वमा ९.१ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ४१ अर्ब ६८ करोड पुगेको छ । साधनको स्रोततर्फ पूँजीकोषमा उल्लेख्य ह्रास आउनुमा कृषि विकास बैंकको पूँजीकोषमा आएको ह्रास नै प्रमुख कारण रहेको छ । यी बैंकहरूको सम्पत्तितर्फ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम छ महिनामा अधिल्लो आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा लगानी, कर्जा तथा सापटी र अन्य सम्पत्तिमा उल्लेख्य ह्रास आएको छ भने तरल सम्पत्तिमा सीमान्त वृद्धि भएको छ । तरल सम्पत्ति ६.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ४ अर्ब ५४ करोड पुगेको छ भने लगानी, कर्जा तथा सापटी र अन्य सम्पत्ति क्रमशः ५२.४ प्रतिशत, १८.५ प्रतिशत र १८.० प्रतिशतले घटी रु. १ अर्ब ८९ करोड, रु. २७ अर्ब ९७ करोड र रु. १३ अर्ब ६ करोड पुगेको छ ।

४.४१ बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अध्यादेश, २०६१ अनुसार २०६१ चैत्र मसान्तमा "ग" वर्गमा पर्ने वित्त कम्पनीहरूको संख्या ५९ पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम छ महिनामा २४.७ प्रतिशतले बढेको वित्त कम्पनीहरूको कुल साधन आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा १८.० प्रतिशतले वृद्धि भई रु. २९ अर्ब २५ करोड पुगेको छ । वित्त कम्पनीहरूको कुल साधनमा निक्षेपको हिस्सा ७२.३ प्रतिशत रहेको छ । यी कम्पनीहरूको निक्षेप वृद्धिदर आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम छ महिनामा २२.० प्रतिशत रहेकोमा

आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा १७.९ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. २१ अर्ब १५ करोड पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम छ महिनामा ५०.४ प्रतिशतले वृद्धि भएको पूँजीकोष आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा १०.६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ३ अर्ब ९८ करोड पुगेको छ । २०६० पौष मसान्तमा वित्त कम्पनीहरूको कुल निक्षेप र पूँजीकोष क्रमशः रु. १७ अर्ब ९५ करोड र रु. ३ अर्ब ६० करोड पुगेको थियो । विगत वर्षको प्रथम छ महिनामा जस्तै यस वर्षको प्रथम छ महिनामा पनि वित्त कम्पनीहरूको कुल ऋण/सापटीमा उल्लेख्य वृद्धि भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम छ महिनामा कुल ऋण साधन २.९ गुणाले वृद्धि भएकोमा यस वर्ष ६६.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १ अर्ब ३३ करोड पुगेको छ । २०६० पौष मसान्तमा कुल ऋण साधन रु. ८० करोड रहेको थियो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम छ महिनामा वित्त कम्पनीहरूको अन्य दायित्व २.७ प्रतिशतले ह्रास भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा १४.२ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. २ अर्ब ७९ करोड पुगेको छ । वित्त कम्पनीहरूले कुल साधनमध्ये कर्जा तथा सापटी ६८.३ प्रतिशत, तरल सम्पत्ति १२.७ प्रतिशत, लगानी ८.७ प्रतिशत र अन्य सम्पत्तिमा १०.३ प्रतिशत उपयोग गरेको पाइन्छ । कूल साधन उपयोगमा ठूलो अंश ओगटेको कूल कर्जा तथा सापटी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम छ महिनामा २२.० प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १९ अर्ब ९६ करोड पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा यस्तो कर्जा तथा सापटी २६.२ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो । वित्त कम्पनीहरूको लगानी २०६१ पौष मसान्तसम्म १.१ प्रतिशतले ह्रास भई रु. २ अर्ब ५५ करोड पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा यस्तो लगानी २२.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम छ महिनामा वित्त कम्पनीहरूको तरल सम्पत्ति ३३.९ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ३ अर्ब ७२ करोड पुगेको छ । गत वर्षको सोही अवधिमा कुल तरल सम्पत्ति १९.७ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम छ महिनामा २३.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको वित्त कम्पनीहरूको अन्य सम्पत्ति आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा १.४ प्रतिशतले ह्रास भई रु. ३ अर्ब २ करोडमा भरेको छ ।

४.४२ २०६१ पौष मसान्तमा लघुवित्त कारोबार गर्ने विकास बैंकहरूको संख्या ११ पुगेको छ । यस्ता ११ विकास बैंकहरूमध्ये श्री ५ को सरकार र नेपाल राष्ट्र बैंकको अधिकांश शेयर स्वामित्वमा पाँचै विकास क्षेत्रमा खुलेका ५ क्षेत्रीय ग्रामीण विकास बैंकहरू पनि पर्दछन् । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम छ महिनासम्मको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा लघु वित्त कारोबार गर्ने विकास बैंकहरूको कुल साधन १८.० प्रतिशतले वृद्धि भई २०६१ पौष मसान्तमा रु. ५ अर्ब २९ करोड पुगेको छ । विना धितो कर्जा लगानी गर्ने र स-साना बचत स्वीकार गर्ने लघुवित्त विकास बैंकहरू ग्रामीण इलाकामा बसोबास गर्ने महिलाहरूको आय वृद्धि गर्न सहयोगी बन्दै आएका छन् । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम छ महिनामा अघिल्लो आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा लघुवित्त विकास बैंकहरूको कुल निक्षेप ११.५ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ७५ करोड, ऋण/सापटी ४७.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ३ अर्ब ४८ करोड र पूँजीकोष १८.६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ७८ करोड पुगेको छ भने अन्य दायित्व ६४.० प्रतिशतले घटी रु. २९ करोडमा भरेको छ । साधनको उपयोगतर्फ तरल सम्पत्ति १७.० प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ५७ करोड, लगानी १३.५ प्रतिशतले बढी रु. १ अर्ब २३ करोड र कर्जा तथा सापटी २७.२ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ३ अर्ब १५ करोड पुगेको छ भने अन्य सम्पत्ति २१.७ प्रतिशतले ह्रास भई रु. ३५ करोडमा भरेको छ ।

४.४३ नेपाल राष्ट्र बैंकबाट सीमित बैंकिङ्ग कारोबार गर्न स्वीकृति प्राप्त गरेका वित्तीय सहकारी संस्थाहरूको संख्या २०६१ चैत्र मसान्तमा २० मा भरेको छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले वित्तीय

सहकारी संस्थाहरूलाई वित्तीय कारोबार गर्न स्वीकृति प्रदान नगर्ने नीति लिएकाले यस्ता संस्थाहरूको संख्यामा वृद्धि नभएतापनि सहकारी ऐन, २०४८ अन्तर्गत स्थापना भई वित्तीय कारोबार गर्ने सहकारी संस्थाहरूको संख्या निकै ठूलो छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम छ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट स्वीकृति प्राप्त गरेका सहकारी संस्थाहरूको कुल वित्तीय साधन १७.९ प्रतिशतले ह्रास भई रु. २ अर्ब ३५ करोडमा झरेको छ। २०६० पौष मसान्तसम्ममा यस्ता संस्थाहरूको संख्या ३३ रहेको थियो। साना किसान सहकारी संस्थाहरूको नियमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण साना किसान विकास बैंक मार्फत सम्पादन गरिने व्यवस्था मिलाइएकोले नेपाल राष्ट्र बैंकको नियमनको दायरा भित्रका वित्तीय सहकारी संस्थाहरूको संख्या घट्न गएको हो। यसैले यस्ता सहकारी संस्थाहरूको पूँजीकोष, निक्षेप, ऋण साधन र अन्य दायित्व घटेको छ भने उपयोगतर्फ लगानी, कर्जा तथा सापटी र अन्य सम्पत्ति पनि घटेको पाइन्छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम छ महिनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा वित्तीय सहकारी संस्थाहरूको पूँजीकोष, निक्षेप, ऋण साधन र अन्य दायित्व क्रमशः १०.५ प्रतिशत, १८.४ प्रतिशत, २.४ प्रतिशत र २१.३ प्रतिशतले घटी क्रमशः रु. २६ करोड, रु. १ अर्ब ६६ करोड, रु. ४ करोड र रु. ३९ करोडमा झरेको देखिन्छ। यसैगरी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम छ महिनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा यस्ता संस्थाहरूको लगानी ३९.८ प्रतिशतले ह्रास भई २०६१ पौष मसान्तमा रु. १७ करोडमा झरेको र कर्जा तथा सापटी १२.१ प्रतिशतले घटी रु. १ अर्ब ३९ करोडमा झरेको छ। तर यस्ता संस्थाहरूको तरल सम्पत्ति भने २.४ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ३८ करोड पुगेको छ। अन्य सम्पत्ति आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को छ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ३४.४ प्रतिशतले घटी २०६१ पौष मसान्तमा रु. ४२ करोडमा झरेको छ।

४.४.४ वि.सं. २०४७ फाल्गुणमा श्री ५ को सरकारको निर्णयानुसार गठन भएको ग्रामीण स्वावलम्बन कोषमा आर्थिक वर्ष २०४७/४८ को बजेट मार्फत रु. १ करोड, २०४८/४९ को बजेटमा थप रु. १ करोड र आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को बजेटमा व्यवस्था भएको रु. २ करोड गरी श्री ५ को सरकारले कुल रु. ४ करोड प्रदान गरेको छ। नेपाल राष्ट्र बैंकले आर्थिक वर्ष २०५८/५९ मा एकमुष्ट रु. १० करोड वीउ पूँजी (seed capital) र आफ्नो मुनाफाको पाँच प्रतिशत रकम यस कोषमा जम्मा गर्ने नीति अनुरूप जम्मा भएको रकम समेत गरी हालसम्म नेपाल राष्ट्र बैंकले कोषलाई प्रदान गरेको कुल रकम रु. २५ करोड ३४ लाख पुगेको छ। २०६१ चैत्र मसान्तसम्म श्री ५ को सरकार र नेपाल राष्ट्र बैंकले प्रदान गरेको ग्रामीण स्वावलम्बन कोषको रकम रु. २९ करोड ३४ लाख पुगेको छ। लघुवित्त कारोबार गर्ने ग्रामीण क्षेत्रमा कार्यरत वित्तीय सरकारी तथा गैर-सरकारी संस्थाहरू र विकास बैंकहरूलाई थोक कर्जा उपलब्ध गराउने र सरकारले प्राथमिकता निर्धारण गरेका क्षेत्रहरूमा कर्जा उपलब्ध गराउने अन्य संस्थाहरूलाई यस कोषबाट वित्तीय स्रोत उपलब्ध हुने गरेको छ। नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ को दफा ७(१ क) ले नेपाल राष्ट्र बैंकलाई ऐनमा व्यवस्था गरिएकोमा बाहेक कुनै कर्जा प्रदान गर्न, कुनै किसिमको निक्षेप राख्न वा कुनै किसिमको आर्थिक उपहार दिन रोक लगाएकोले आगामी वर्षहरूमा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट कोषलाई प्राप्त हुने अर्थात् नेपाल राष्ट्र बैंकको मुनाफाको ५.० प्रतिशत रकम प्राप्त गर्न नसकिने हुँदा कोषको पूँजी स्रोत बढाउन अन्य बैकल्पिक स्रोत पहिचान गर्नु पर्ने देखिन्छ। साथै, ग्रामीण स्वावलम्बन कोषलाई थोक/लघु कर्जा उपलब्ध गराउने छुट्टै स्वतन्त्र संस्थाको रूपमा विकास गर्ने प्रयास भइरहेको छ।

४.४५ देशको ग्रामीण क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विपन्न वर्गका महिलाहरुलाई समूहिकृत गरी विविध किसिमका आयमुलक काममा संलग्न गराउनका लागि आवश्यक पर्ने वित्तीय साधनको परिपूर्ति गर्ने उद्देश्यले हरेक विकास क्षेत्रमा एक/एक वटा ग्रामीण बैंक अनुसरणकर्ता वित्तीय संस्थाको रुपमा ग्रामीण विकास बैंकहरु स्थापना भई कार्यरत रहेका छन् । यी बैंकहरुले २०६१ साल पौष मसान्तसम्ममा मुलुकका ४३ जिल्लाका १,००३ गाउँ विकास समितिहरुका ४,९६१ केन्द्र मार्फत ३५,४३५ समूह गठन गरी जम्मा १,६५,९६४ महिला सदस्यहरुमध्ये १,४७,९४९ जनालाई विना धितो लघु कर्जा प्रवाह गरी उनीहरुलाई स्थानीय सीप, साधन र स्रोतको परिचालन गरी आय आर्जन गर्ने कार्यमा सहयोग पुऱ्याएका छन् । यी ग्रामीण विकास बैंकहरु स्थापना भई सञ्चालनमा आएदेखि हालसम्ममा जम्मा रु. ११ अर्ब ५५ करोड कर्जा प्रवाह भएको छ । सो मध्ये रु. १० अर्ब १६ करोड असुल उपर गरी जम्मा रु. १ अर्ब ३९ करोड उठाउन बाँकी रहेको देखिन्छ । २०६१ पौष मसान्तसम्ममा बैंकका सहभागी सदस्यहरुबाट समूहकोष बचततर्फ रु. ४१ करोड ६८ लाख र व्यक्तिगत बचततर्फ रु. ५ करोड ४८ लाख गरी जम्मा रु. ४७ करोड १६ लाख बचत निक्षेप जम्मा भई सकेको छ । यी पाँचवटै विकास बैंक अन्तर्गत विभिन्न कार्यालयहरुमा १,०३२ कर्मचारीहरु कार्यरत छन् । त्यसैगरी ग्रामीण बैंक अनुसरणकर्ताको रुपमा कार्यरत अन्य ४ बैंकहरु (निर्धन उत्थान बैंक लि., छिमेक विकास बैंक लि., स्वावलम्बन विकास बैंक लि. र डिप्रोक्स विकास बैंक लि.) ले २०६१ पौष मसान्तसम्म अधिराज्यका ८८१ गाउँ विकास समितिहरुका ४,६५८ केन्द्रहरु मार्फत २४,५४७ समूहका १,१३,१२२ ऋणी सदस्यहरुलाई बैंक संचालन भएदेखि २०६१ पौष मसान्तसम्म रु. ४ अर्ब ६२ करोड कर्जा वितरण गरेका छन् र सो अवधिसम्म रु. ३ अर्ब ८९ करोड असुली भई रु. ७३ करोड ७१ लाख उठाउन बाँकी रहेको छ ।

तालिका ४(क) : ग्रामीण विकास बैंकहरुको क्रियाकलाप
(२०६१ पौष मसान्त)

क्र. सं.	विवरण	पूर्वाञ्चल ग्रा.वि. बैंक	मध्यमाञ्चल ग्रा.वि.बैं.	पश्चि- माञ्चल ग्रा.वि.बैं.	मध्य- पश्चिमाञ्चल ग्रा.वि.बैं.	सुदूर पश्चिमाञ्चल ग्रा.वि.बैं.	कुल
१.	गा.वि.स. संख्या	२६२	२८६	२७२	१०७	७६	१,००३
२.	केन्द्र संख्या	१,३८२	१,२६७	१,१४१	५६०	६११	४,९६१
३.	समूह संख्या	१२,१९०	७,८१८	८,०४९	३,८८४	३,४९४	३५,४३५
४.	सदस्य संख्या	५०,७३७	३७,००१	३९,२९३	१९,४२०	१९,५१३	१,६५,९६४
५.	ऋणी सदस्य संख्या	४८,६८७	३६,१०५	३८,७५५	१३,४२२	१०,९८०	१,४७,९४९
६.	जम्मा वितरित कर्जा (रु. हजार)	४,९०,९६,४६	१,९७,१६,१६	२,७५,९०,३७	१,०१,५२,९५	८९,७२,६६	११,५५,२८,६०
७.	जम्मा कर्जा असुली (रु. हजार)	४,३९,४३,७०	१,७०,९९,०७	२,४०,२८,०६	८७,८८,६९	७७,४९,०९	१०,१९,०८,६१
८.	उठाउन बाँकी कर्जा (रु. हजार)	५१,५२,७६	२६,१७,०९	३५,६२,३१	१३,६४,२६	१२,२३,५७	१,३९,१९,९९
९.	सामूहिक बचत रकम (रु. हजार)	१६,३३,३४	८,२५,६९	८,२९,३४	४,७९,४१	४,००,५४	४१,६८,३२
१०.	व्यक्तिगत बचत रकम (रु. हजार)	३७६२२	७४८०	४५१८	३१५२	१९८५	५४७५७

११.	जम्मा बचत रकम (रु. हजार)	२००९५६	९००४९	८७४५२	५१०९३	४२०३९	४७५५८९
१२.	कार्यरत कर्मचारी संख्या	३११	२४७	२२८	१३३	११३	१०३२

पूर्वाञ्चल : भद्रा, मोरंग, सुनसरी, सप्तरी, सिराहा, उदयपुर, इलाम, धनकुटा र पाँचथर (९)

मध्यमाञ्चल : धनुषा, महोत्तरी, रौतहट, बारा, पर्सा, चितवन, ललितपुर, सर्लाही, मकवानपुर, नुवाकोट, काभ्रे र धादिङ्ग (१२)

पश्चिमाञ्चल : रुपन्देही, नवलपरासी, कपिलवस्तु, पाल्पा, स्याङ्गजा, तनहुँ, कास्की, गुल्मी, पर्वत, बागलुङ्ग, लमजुङ्ग, गोरखा र अर्घाखाँची (१३)

मध्यपश्चिमाञ्चल : बाँके, वीरगञ्ज, दाङ र सुर्खेत (४)

सुदूरपश्चिमाञ्चल : कैलाली, कञ्चनपुर, डडेल्धुरा, अछाम र डोटी (५)

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

४.४६ विपन्न समुदायलाई लघुवित्त सेवा पुर्‍याउन एशियाली विकास बैंकको ऋण सहयोगमा श्री ५ को सरकारले वि.स. २०५६ सालदेखि लघुवित्त आयोजना संचालन गर्दै आएको छ । यस कार्यक्रममा हाल ३६ वटा लघुवित्त संस्थाहरु संलग्न रही देशका कुना काप्चामा रहेका विपन्न समुदायलाई कर्जा तथा बचत सेवा पुर्‍याउँदै आएका छन् । ग्रामीण लघुवित्त विकास केन्द्रले आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा गरेको ऋण लगानी १७७.० प्रतिशतले वृद्धि भई रु. २० करोड ४४ लाख पुगेको छ भने सोही अवधिमा ऋण असुली ६४.० प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ९ करोड ८० लाख पुगेको छ । केन्द्रसंग आवद्ध रहेका ३६ वटा लघुवित्त संस्थाहरुले २०६२ चैत्र मसान्तसम्म २ लाख ५० हजार विपन्न परिवारलाई लघुवित्त सेवा प्रदान गरिसकेका छन् । साथै, यस केन्द्रले २०६२ जेष्ठ मसान्तसम्ममा लघुवित्त संस्थाहरुको क्षमता विकास, विस्तार तथा सुदृढीकरणको लागि लघुवित्त संस्थाका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरु समेत गरी ६,४०७ जनालाई विभिन्न प्रकारका तालिमहरु प्रदान गरेको छ । लघुवित्त संस्थाहरुको क्षमता अभिवृद्धि गरी उनीहरुको आर्थिक तथा सामाजिक स्थितिमा सुधार गर्न हालसम्म अवलोकन भ्रमण, सीप विकास तालिम, पुनर्ताजगी तालिम आदि गरी १,८४,४८२ जना ग्राहकहरु समेतलाई तालिम प्रदान गरिएको छ ।

४.४७ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा कर्मचारी संचयकोषको कर्जा वितरणमा उल्लेख्य वृद्धि भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनासम्ममा कर्जा वितरण १९.७ प्रतिशतले बढेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ७१.० प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ४ अर्ब ४५ करोड पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनासम्ममा कोषको साँवा असुली ७४.९ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ८.२ प्रतिशतले मात्र वृद्धि भई रु. १ अर्ब १ करोड पुगेको छ । यसरी कोषको कर्जा वितरणमा भएको उल्लेखनीय वृद्धि तथा असुलीको सामान्य वृद्धिले गर्दा लगानीमा रहिरहेको उठाउन बाँकी कर्जा ३३.६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. २० अर्ब ७६ करोड पुगेको छ ।

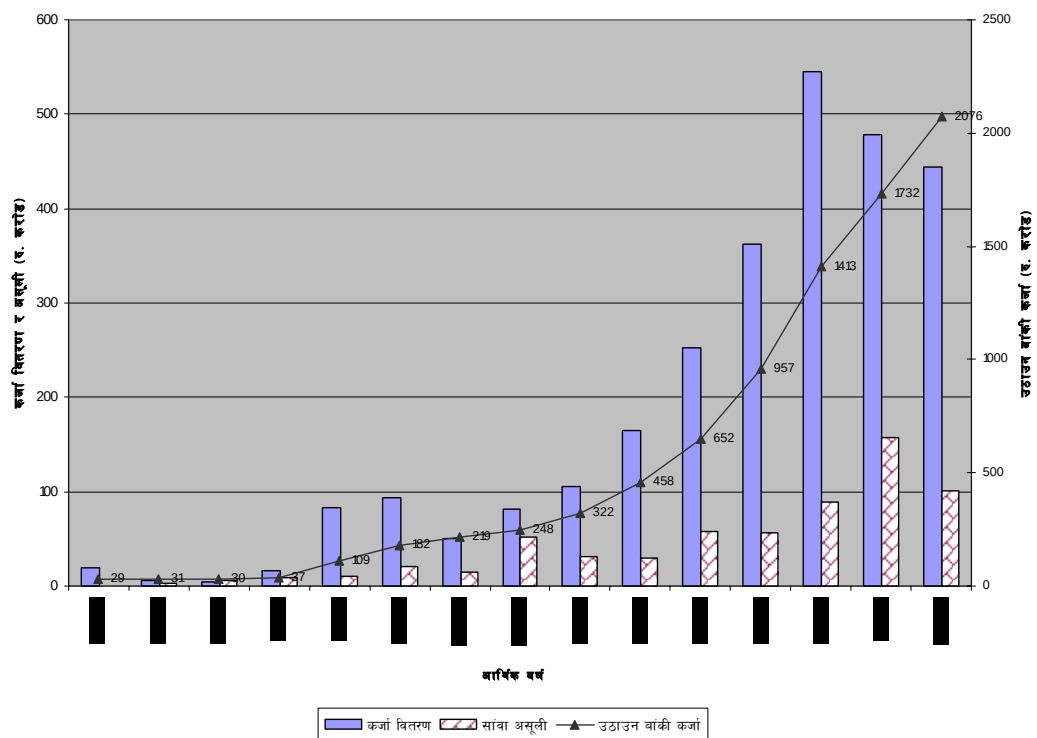
४.४८ विगत केही वर्षदेखि बीमा बजारको कारोवारमा उल्लेख्य वृद्धि भएको छ । जीवन बीमा, निर्जीवन बीमा र जीवन तथा निर्जीवन दुवै प्रकारका कारोवार गर्दै आएका बीमा कम्पनीको संख्या १८ पुगेको छ । प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा कर्जाको बीमा गर्न सरकारी क्षेत्रमा स्थापित निक्षेप बीमा तथा कर्जा सुरक्षण निगम समेत गर्दा बीमा व्यवसाय गर्ने वित्तीय संस्थाहरुको संख्या २०६१ चैत्र मसान्तसम्म १९ पुगेको छ । जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसायबाट संकलित बीमा प्रिमियममा भएको वृद्धिले गर्दा गैर कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा बीमा प्रिमियमबाट हुने योगदान आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा १.६ प्रतिशत पुगेको थियो ।

आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा जीवन तथा निर्जीवन दुवै गरी बीमा कम्पनीहरूले संकलन गरेको प्रिमियम २६.३ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा २२.२ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ५ अर्ब ८० करोड पुग्ने अनुमान छ । बीमा कम्पनीहरूले प्रिमियमको रूपमा संकलित सो रकम सरकारी ऋणपत्र, मुद्दती निक्षेप र अन्य सम्पत्तिमा लगानी गरेको पाइन्छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा २२.८ प्रतिशतले वृद्धि भएको जीवन बीमातर्फको लगानी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १९.६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ११ अर्ब ७० करोड पुग्ने अनुमान छ । निर्जीवन बीमा तर्फको लगानी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ८.९ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ८.४ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. २ अर्ब ९० करोड पुग्ने अनुमान छ । बीमा कम्पनीहरूको कुल लगानी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा १९.५ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १७.२ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १४ अर्ब ६० करोड पुग्ने अनुमान छ ।

चुनौतीहरू

- ४.४९ मौद्रिक र वित्त नीतिको समन्वयबाट मूल्य, विनिमयदर र शोधनान्तरमा स्थायित्व तथा असमान आय वितरणमा कमी ल्याउन र वित्तीय क्षेत्रको कुशलता अभिवृद्धि र आन्तरिक भुक्तानी प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाई समग्र आर्थिक विकासको दरलाई उच्च र दिगो बनाउन अनुकूल नीति तर्जुमा एवं कार्यान्वयन गर्ने आवश्यकता एवं चुनौती संगसँगै रहेको छ ।
- ४.५० मुलुकले उदार वित्तीय नीति अवलम्बन गर्दै आएको सन्दर्भमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू खोल्ने प्रक्रिया हाल निकै सहज भएकोले स्थापना गरिएका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको संख्यात्मक संरचनाको तुलनामा आर्थिक गतिविधि बढ्न सकेन भने केही बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा समस्या देखापर्न सक्तछ । त्यस्तो अवस्थामा वित्तीय स्थितिका कारण चलन नसक्ने संस्थाहरू विघटन गरी वा गाभी वा अन्य संस्थाले अधिग्रहण गरी उत्पन्न हुनसक्ने वित्तीय संकटको निकासका लागि त्यससँग सम्बन्धित सबै कानूनी व्यवस्थाको साथै, बैकिङ्ग क्षेत्रको निष्क्रिय कर्जा (NPA) व्यवस्थापनको निम्ति सम्पत्ति व्यवस्थापन कम्पनी (AMC) को अपरिहार्यता टड्कारो रूपमा रहेको छ ।
- ४.५१ दीर्घकालीन करारमा आश्रित बचतको कारोवार गर्ने कर्मचारी सञ्चयकोष र नागरिक लगानी कोष जस्ता संस्थाहरूबाट प्रवाह हुने कर्जा र सापटीको परिमाण निरन्तर बढ्दै गएको छ । तर यस्ता संस्थाहरूबाट प्रवाहित कर्जाको वर्गीकरण, खराब कर्जाको लागि व्यवस्था आदिको नियमन, निरीक्षण एवं सुपरिवेक्षण गर्ने संयन्त्र र प्रणालीको अभावमा भविष्यमा यी संस्थाहरूको कार्य सम्पादन क्षमता र वित्तीय अवस्था सुदृढ राखी राख्न पनि यिनीहरूको नियमन एवं सुपरिवेक्षणका सम्बन्धमा उपयुक्त व्यवस्था हुनु अपरिहार्य देखिन्छ ।
- ४.५२ आर्थिक उदारीकरणको फलस्वरूप मुलुकमा निजी क्षेत्रमा खुलेका वाणिज्य बैंक/अन्य बैकिङ्ग/गैर बैकिङ्ग वित्तीय संस्थाहरू संचालनमा आई सर्वसाधारणसँगको ठूलो रकम निक्षेपको रूपमा संकलन गरेका छन् । तसर्थ, निक्षेपकर्ताहरूको हित सम्बर्द्धन गर्नका लागि निजीक्षेत्रको स्वामित्व र नियन्त्रणमा निक्षेप बीमामा देखल भएको विशिष्टीकृत कम्पनीको स्थापना गर्नु र त्यस्तो निक्षेप बीमा गर्ने संस्थाले निक्षेप बीमाका कारण आउन सक्ने **moral hazard** को

चार्ट ४(ङ) : कर्मचारी संचयकोषको कर्जा विवरण

समस्या निराकरणका उपाय एवं वीमा शुल्क बापतको खर्च व्यवस्थापन जस्ता सवै पक्षलाई समेट्ने गरी एउटा पद्धतिको विकास गर्नु अति आवश्यक छ ।

- ४.५३ विद्यमान आन्तरिक द्वन्द्वका कारण विशेष गरी ग्रामीण क्षेत्रका बैंक कार्यालयहरु बन्द हुने/गाभिने प्रवृत्तिमा वृद्धि हुँदै गएको एकातर्फ छ भने अर्कोतर्फ बैकिङ्ग क्षेत्रको बढ्दो शहरमुखी लगानीलाई ग्रामीणमुखी बनाउन आवश्यक संस्थागत वित्तीय क्षेत्रको ग्रामीणमुखी मार्गचित्र (road map) तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याई ग्रामीण क्षेत्रको गरिवी घटाउन सहयोग पुग्ने गरी संयन्त्र विकास गर्नेतर्फ ध्यान जानु आवश्यक छ ।
- ४.५४ नेपाल विश्व व्यापार संगठनको सदस्य भैसकेको सन्दर्भमा वित्तीय क्षेत्र अझ खुला, उदार र सवल हुनुपर्ने अनिवार्यताको परिप्रेक्ष्यमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुले आ-आफ्नो क्षमता अभिवृद्धि गरी खुला वातावरणमा प्रतिस्पर्धी बन्नुको अर्को विकल्प छैन । यसै सन्दर्भमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरुलाई संचालकीय एवं व्यवस्थापकीय स्वायत्तता प्रदान गर्दै ती संस्थाहरुको उचित नियमन र सवल सुपरिवेक्षणको दायित्व रहेको नेपाल राष्ट्र बैंकको भूमिका सुदृढ पार्न सो बैंकलाई बढी दक्ष पार्नु अनिवार्य हुन आएको छ ।
- ४.५५ मौद्रिक सन्तुलन र वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्व कायम राख्नु पर्ने चुनौतीहरुलाई केन्द्रविन्दुमा राखी देशको केन्द्रीय बैंकको रुपमा रहेको नेपाल राष्ट्र बैंकले मौद्रिक एवं वित्तीय नीतिद्वारा विदेशी विनिमय संचितिको उपयोग अभिवृद्धिका लागि बाह्य क्षेत्र सुधारका विविध कार्यहरुबाट राष्ट्रिय साधनको उपयोग प्रभावकारी बनाउन र आर्थिक विकासका लागि उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगानी परिचालन र उपयोग गर्न सघाउ पुग्ने गरी आर्थिक तथा वित्तीय क्षेत्रमा गतिशिलता एवं स्थायित्व ल्याउनु पनि चुनौतीको रुपमा रहिरहेकै छ ।
- ४.५६ ससाना कर्जाहरुको सुविधाको अभावमा विशेषगरी ग्रामीणक्षेत्रका घरपरिवारको स्तरमा विभिन्न आय आर्जन तथा उत्पादकत्व बढाउने र बजारसंग पहुँच पुऱ्याउने कामहरु गर्न नसकेको सन्दर्भमा त्यस्ता घरपरिवारलाई ग्रामीण कर्जासेवा उपलब्ध गराउने काम चुनौतीपूर्ण रही आएको छ ।

५. पूँजी तथा मुद्रा बजार

प्राथमिक बजार

५.१ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनामा धितोपत्रको प्राथमिक बजार मार्फत ६ वटा संगठित संस्थाहरूले धितोपत्र बोर्डबाट साधारण शेयर, हकप्रद शेयर तथा डिभेन्चर गरी जम्मा रु.५८ करोड मूल्य बराबरको धितोपत्र निष्काशन गरी पूँजी परिचालन गर्न अनुमति लिएका छन् । निष्काशन अनुमतिको यो रकम आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा २१.० प्रतिशतले कम रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम नौ महिनाको अवधिमा ७ वटा संगठित संस्थाहरूले साधारण शेयर, हकप्रद शेयर तथा ऋणपत्र बिक्री गरी जम्मा रु.७३ करोड बराबरको पूँजी परिचालन गर्न अनुमति लिएका थिए ।

तालिका ५ (क): प्राथमिक बजारको प्रवृत्ति

(रु. करोडमा)

११. मालविका

विवरण		आर्थिक वर्ष						
		२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम नौ महिना	
							२०६०/६१	२०६१/६२
१	पूँजी परिचालन अनुमति	६३.०३	७१.७२	१५५.५१	८५.३८	१५४.७८	७३.२०	५७.८४
	क) साधारण शेयर	४१.२५	२६.८५	५२.८७	५५.१५	७५.५	३९.२०	२.७५
	ख) हकप्रद शेयर	१२.४६	३६.५८	३८.७९	१६.२२	४२.९९	४.००	२५.०९
	ग) अग्राधिकार शेयर	-	-	१४.००	-	-	-	-
	३) डिभेन्चर	-	-	३६.००	-	३०.००	३०.००	३०.००
	ड) म्युच्युअल फण्ड	-	-	-	१०.००	-	-	-
	च) एकांक	९.३२	८.२९	१३.८५	४.०१	६.२९	-	-
२	पूँजी परिचालनकर्ता संगठित संस्थाहरूको संख्या	९	९	१६	१७	१६	७	६

स्रोत: धितोपत्र बोर्ड, नेपाल ।

दोस्रो बजार

५.२ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनाको अवधिमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा थप १२ वटा कम्पनीहरू सूचीकृत भै धितोपत्र विनिमय बजारमा सूचीकृत कम्पनीहरूको कुल संख्या १२४ पुगेकोमा तीमध्ये एउटा सूचीकृत वित्त कम्पनी अर्को सूचीकृत वाणिज्य बैंकमा गाभिए कुल सूचीकृत कम्पनीहरूको संख्या १२३ कायम भएको

छ। यस्तै बजार पूँजीकरण ७०.९ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.६२ अर्ब ५६ करोड पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम नौ महिनाको अन्तमा सूचीकृत संगठित संस्थाहरूको संख्या ११२ तथा बजार पूँजीकरण मूल्य रु.३६ अर्ब ६१ करोड रहेको थियो।

५.३ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनामा भएको धितोपत्र कारोवार रकममा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा ७२०.२ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.३ अर्ब ८० करोड मूल्यको १ करोड ३५ लाख ८२ हजार कित्ता कारोवार भएको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम नौ महिनामा रु.४६ करोड मूल्यको १९ लाख ४६ हजार कित्ता धितोपत्र कारोवार भएको थियो।

५.४ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनामा कारोवार संख्यामा ५६.५ प्रतिशतले वृद्धि भई कुल ८३,१३५ को संख्यामा कारोवार भएको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा कुल ५३,१२३ को संख्यामा कारोवार भएको थियो।

तालिका ५ (ख): दोस्रो बजारको प्रवृत्ति

(रु. करोडमा)

विवरण	आर्थिक वर्ष						
	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम नौ महिना	
						२०६०/६१	२०६१/६२
धितोपत्र कारोवार रकम	१,१५.७०	२,३४.४२	१,५४.०६	५७.५८	२,१४.४३	४६.३१	३,७९.८१
कारोवार शेयर संख्या (हजारमा)	७६,७४	४९,८९	६०,०५	२४,२८	६४,६८	१९,४६	१,३५,८२
कारोवार संख्या	२९,१३६	४६,०९५	४२,०२८	६९,१६३	८५,५३३	५३,१२३	८३,१३५
बजार पूँजीकरण मूल्य	४३,१२.३३	४६,३४.९४	३४,७०.३८	३५,२४.०४	४१,४२.४८	३६,६१.४०	६२,५६.७९
बजार पूँजीकरण मूल्यमा कारोवारको प्रतिशत	२.६८	५.०६	४.४४	१.६३	५.१८	१.२६	६.०७
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा बजार पूँजीकरण मूल्यको प्रतिशत	११.७७	११.७८	८.५६	८.०९	८.३७#	-	-
सूचीकृत धितोपत्रको चुक्ता मूल्य	७,३४.७४	८,१६.५२	९,६८.५०	१२,५६.००	१३,४०.४९	११,८९.५०	१६,६४.७०
सूचीकृत संगठित संस्थाहरूको संख्या	११०	११५	९६*	१०८	११४	११२	१२३
कारोवार भएका कम्पनीहरूको संख्या	६९	६७	६९	८१	९२	६७	८७
नेप्से परिसूचक (विन्दुमा)	३६०.७०	३४८.४०	२२७.५०	२०४.८६	२२२.०४	२०१.२२	२९३.२६

* २५ वटा कम्पनीहरूको सूचीकरण खारेजी

कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुमानको आधारमा

स्रोत: धितोपत्र बोर्ड, नेपाल र नेपाल धितोपत्र विनियम बजार लि.।

- ५.५ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनाको अन्तमा नेप्से परिसूचक आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा ९२.०४ विन्दुले वृद्धि भई २९३.२६ विन्दु कायम भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा नेप्से परिसूचक २०१.२२ विन्दु रहेको थियो ।

धितोपत्र बोर्ड

- ५.६ धितोपत्र बोर्डले आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनामा धितोपत्र बजार आय संरचना सम्बन्धी अध्ययन र निष्काशन तथा बिक्री प्रवन्धक व्यवसायीहरूको कार्य सम्पादन सम्बन्धी अध्ययन कार्य सम्पन्न गरेको छ । धितोपत्र बोर्डले गरेको धितोपत्र बजार आय संरचना सम्बन्धी अध्ययनबाट बजारमा सृजित आय धितोपत्र बोर्ड, नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लि., धितोपत्र व्यवसायीहरू तथा श्री ५ को सरकारले प्राप्त गर्ने गरेको देखिएको छ । बजारमा सृजित कुल आय मध्ये धितोपत्र बोर्डले वार्षिक रुपमा औसत ४.५ प्रतिशत मात्र प्राप्त गर्ने गरेको छ । त्यस्तै धितोपत्र बोर्डले गरेको निष्काशन तथा बिक्री प्रवन्धक व्यवसायीहरूको कार्य सम्पादन सम्बन्धी अध्ययनबाट कुल १० वटा निष्काशन तथा बिक्री प्रवन्धक व्यवसायीहरू मध्ये ३ वटा व्यवसायीहरू मात्र निष्काशन तथा बिक्री प्रवन्ध व्यवसायमा सक्रिय रहने गरेको, निष्काशित धितोपत्रको समयमा सूचीकरण गर्ने कार्यमा अझ सुधार हुनुपर्ने तथा प्राथमिक बजारमा लगानीको साधनमा विस्तार गर्न आवश्यक पहल बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।
- ५.७ यस अवधिमा धितोपत्र विनिमय बजार लि. मार्फत सरकारी ऋणपत्र कारोवार गराउन राष्ट्र ऋण ऐन, २०५९ अन्तर्गत 'ऋणपत्रको प्राथमिक तथा दोस्रो बजार व्यवस्थापन नियमावली, २०६१' लागु भएको छ । उक्त नियमावलीले गरेको व्यवस्था अनुसार धितोपत्र विनिमय बजार लि. मार्फत ऋणपत्र कारोवारकालागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउन धितोपत्र बोर्डबाट आवश्यक विनियमहरूको मस्यौदा गरिएको छ ।
- ५.८ निष्काशनकर्ता तथा सूचीकृत कम्पनीहरूको आर्थिक विवरणहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तर अनुरूप बनाई विवरण प्रवाहमा एकरूपता तथा पारदर्शिता बढाउन नेपाल लेखामान बोर्डमा धितोपत्र बोर्डको समेत सहभागिता रही ११ वटा लेखा स्तरहरू (accounting standards) विकसित गर्नुका साथै, उक्त विकसित लेखा स्तरहरूको पालना गराउनका लागि नेपाल लेखामान बोर्डसँग धितोपत्र बोर्डबाट सहकार्य गरी चेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम समेत संचालन गरिएको छ ।
- ५.९ धितोपत्र बजार (securities market) का लगानीकर्ताहरूको हकहित संरक्षणकालागि धितोपत्र बोर्डबाट धितोपत्रमा गरिने लगानी सम्बन्धमा हुन सक्ने संभावित गुनासाहरूको सूची तयार गरी लगानीकर्ताहरूले उक्त सूचीबाट आफ्नो गुनासो छनौट गरी धितोपत्र बोर्डको कार्यालय वा वेबसाइट मार्फत गुनासो गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको छ । उक्त व्यवस्था अनुसार लगानीकर्ताहरूका गुनासाहरू प्राप्त गरी समाधान गर्ने कार्य शुरु भएको छ ।
- ५.१० यस अवधिमा धितोपत्र बोर्डबाट धितोपत्र बजार सुधारका लागि संचालित संस्थागत तथा वित्तीय सु-शासन आयोजना अन्तर्गत धितोपत्र दर्ता तथा सूचना प्रवाह नियम, धितोपत्र बजार सञ्चालन अनुमति नियम, धितोपत्र बजार तथा सदस्य कार्य सञ्चालन निर्देशिका, सूचीकृत कम्पनीहरूले प्रवाहित गर्ने वार्षिक तथा त्रैमासिक विवरण प्रवाहको ढाँचा, धितोपत्रको मूल्यमा प्रत्यक्ष असर पार्ने सूचना प्रवाहको ढाँचा तथा विवरणपत्रको ढाँचा सम्बन्धी मस्यौदाहरू विकसित गरिएको छ ।

नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लि.

५.११ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनामा नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लि. ले धितोपत्र बजार सञ्चालन प्रमाणपत्र धितोपत्र बोर्डबाट नवीकरण गराएको छ। साथै आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनामा नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लि. ले धितोपत्र कारोवारबाट रु.२ करोड ४२ लाख ४३ हजार पूँजीगत लाभकर उठाई सरकारी राजस्व संकलन गरेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा त्यस्तो पूँजीगत लाभकर रु. १५ लाख ४९ हजार मात्र उठेको थियो। यस संस्थाले धितोपत्र सूचीकरण विनियमावली, २०५३ मा भएको व्यवस्था अनुसार आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनामा कूल १२३ वटा सूचीकृत कम्पनीहरूमध्ये ४८ वटा कम्पनीहरूलाई “क” वर्गमा वर्गीकरण गरेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम नौ महिनामा कूल ११२ वटा सूचीकृत कम्पनीहरूमध्ये ४३ वटा कम्पनीहरूलाई “क” वर्गमा वर्गीकरण गरेको थियो।

धितोपत्र व्यवसायीहरू

५.१२ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनाको अवधिमा २४ वटा धितोपत्र दलाल व्यवसायीहरू, ९ वटा धितोपत्र निष्काशन तथा बिक्री प्रबन्धक व्यवसायीहरू तथा २ वटा धितोपत्र व्यापारीहरूले धितोपत्र व्यवसायीको प्रमाणपत्र धितोपत्र बोर्डबाट नवीकरण गराएका छन्। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा २७ वटा धितोपत्र दलाल व्यवसायीहरू, ९ वटा धितोपत्र निष्काशन तथा बिक्री प्रबन्धक व्यवसायीहरू तथा २ वटा धितोपत्र व्यापारीहरूले धितोपत्र व्यवसायीको प्रमाणपत्र नवीकरण गराएका थिए।

सामूहिक कोष तथा एकांक योजना

५.१३ नागरिक लगानी कोषले सञ्चालन गरेको नागरिक एकांक योजनाका साथै यसले सञ्चालन गरेको अन्य कर्मचारी बचत वृद्धि स्वीकृत अवकाश कोष, उपदान कोष योजना, लगानीकर्ता हिसाब योजना जस्ता योजनाहरू अन्तर्गत आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनामा थप रु.१ अर्ब १२ करोड पूँजी परिचालन भई जम्मा संकलित कोष रकम रु.५ अर्ब ६९ करोड पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को नौ महिनामा संकलित कुल कोष रकम मध्ये कर्मचारी बचत वृद्धि अवकाश कोषमा ५१.१ प्रतिशत, नागरिक एकांक योजनामा २०.७ प्रतिशत, लगानीकर्ता हिसाब योजनामा ६.७ प्रतिशत र उपदान कोष योजनामा २१.५ प्रतिशत रहेको छ। कोषबाट परिचालित उक्त कुल कोष रकममध्ये श्री ५ को सरकारको ऋणपत्रमा ६१.३ प्रतिशत, समयकालीन कर्जामा १६.५ प्रतिशत, संगठित संस्थाको शेयर, प्रिफरेन्स शेयर तथा डिभेन्चरमा २.९ प्रतिशत र सहभागी सापटीमा २.१ प्रतिशत लगानी भएको छ। बाँकी १७.२ प्रतिशत कोष रकम वाणिज्य बैंकहरूको कल डिपोजिटमा रहेको छ। कोषले सञ्चालन गरेका कार्यक्रमहरूमा पुर्नखरिद र फिर्ता भुक्तानी व्यवस्था रहे अनुसार आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम नौ महिनामा कोषले रु. ९८ करोड बराबर पुर्नखरिद र फिर्ता भुक्तानी गरेको छ।

५.१४ एन.आइ.डि.सी. क्यापिटल मार्केट्स लि. को व्यवस्थापन तथा नेपाल औद्योगिक विकास निगम ट्रस्टि भई सञ्चालनमा ल्याइएको रु.१० करोड बराबरको एन.सि.एम.म्युचुअल फण्ड मिति २०६० भाद्र देखि नेपाल धितोपत्र विनिमय बजार लि.मा सूचीकृत भई फण्ड अन्तर्गत जारी गरिएका युनिटहरूको खरिद-बिक्री कार्य भइरहेको छ। उक्त फण्डमा कूल लगानी

रु.१० करोड मध्ये एन.आई.डि.सी. क्यापिटल मार्केट्स लि. तथा नेपाल औद्योगिक विकास निगमको १५.० प्रतिशत, एन.सि.एम. फष्ट म्युचुअल फण्ड-२०५० का युनिटधनीहरूलाई १३.३ प्रतिशत छुट्याई बाँकी ७१.७ प्रतिशत सर्वसाधारण लगानीकर्ताहरूलाई बिक्री खुल्ला गरिएको थियो । २०६१ चैत्र मसान्तमा फण्डको कूल मूल्य रु.१४ करोड तथा फण्डको खुद सम्पत्ति मूल्य (net assets value) प्रति शेयर रु.१४.२ रहेको छ ।

दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्र

- ५.१५ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनासम्ममा कायम रहेको दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्र आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा ५.३ प्रतिशतले ह्रास भई रु. ३० अर्ब ३२ करोड पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा रु. ३२ अर्ब २ करोडको दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्र कायम रहेको थियो । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा कायम रहेको दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रहरूमध्ये विकास ऋणपत्र अग्रस्थानमा रही रु. १७ अर्ब (५६.१ प्रतिशत) राष्ट्रिय बचतपत्र रु. ८ अर्ब ५६ करोड (२८.२ प्रतिशत), विशेष ऋणपत्र रु. ३ अर्ब ५८ करोड (११.८ प्रतिशत) र नागरिक बचतपत्र रु. १ अर्ब १८ करोड (३.९ प्रतिशत) रहेको छ । उक्त अवधिसम्ममा कायम रहेको सरकारी ऋणपत्रको स्वामित्वमा नेपाल राष्ट्र बैंकको अंश १९.२ प्रतिशत, वित्तीय एवं अन्य संस्थाको अंश ७१.९ प्रतिशत र व्यक्तिको अंश ८.९ प्रतिशत रहेको छ ।
- ५.१६ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रको दोस्रो बजार मार्फत निर्माताहरूले गरेको खरिद कारोबारमा १२६.५ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १८.१२ करोड खरिद भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा बजार निर्माताहरूले रु. ८ करोडको मात्र दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रको खरीद कारोबार गरेका थिए । यसै गरी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रको दोस्रो बजार मार्फत बजार निर्माताले गरेको बिक्री कारोबारमा १४१.१ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १६.८८ करोड भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रको दोस्रो बजार मार्फत बजार निर्माताहरूले रु. ७ करोड मात्र दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रको बिक्री कारोबार गरेका थिए ।
- ५.१७ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रको दोस्रो बजार मार्फत नेपाल राष्ट्र बैंकले गरेको खरिद कारोबारमा ९२.४ प्रतिशतले ह्रास भई रु. ११.८७ करोड भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा नेपाल राष्ट्र बैंकले रु. १ अर्ब ५६ करोडको दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रको खरिद कारोबार गरेको थियो । यसै गरी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा नेपाल राष्ट्र बैंक मार्फत भएको दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रको बिक्री कारोबारमा ६४६.४ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. २ अर्ब ९ करोड भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रको दोस्रो बजार मार्फत नेपाल राष्ट्र बैंकले रु. २८ करोडको मात्र दीर्घकालीन सरकारी ऋणपत्रको बिक्री गरेको थियो ।

ट्रेजरी बिल

५.१८ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा कायम रहेको ट्रेजरी बिल आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा ९.१ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ५१ अर्ब ९ करोड पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा रु. ४६ अर्ब ८३ करोड ट्रेजरी बिल कायम रहेको थियो। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा कायम रहेको ट्रेजरी बिलको स्वामित्वमा नेपाल राष्ट्र बैंकको अंश रु. ११ अर्ब ७८ करोड अर्थात् २३.१ प्रतिशत र बैंक, वित्तीय एवं अन्य संस्थानहरूको अंश रु. ३९ अर्ब ३१ करोड अर्थात् ७६.९ प्रतिशत पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को फाल्गुण मसान्तमा ट्रेजरी बिल (९१-दिने) को भारित औसत ब्याजदर २.९८ प्रतिशत रहेको छ। यो दर आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को ट्रेजरी बिलहरू (९१-दिने) को भारित औसत ब्याजदर भन्दा ०.८२ प्रतिशत बिन्दुले कम रहेको छ।

५.१९ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा नेपाल राष्ट्र बैंकको ट्रेजरी बिलको **outright purchase** तर्फ ९७.१ प्रतिशतको उल्लेख्य ह्रास आई रु. १ अर्ब ३१ करोड भएको छ भने **outright sale** तर्फ ४८.८ प्रतिशतले ह्रास आई रु. १० अर्ब ५० करोड भएको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ट्रेजरी बिलको द्रोसो बजारमा नेपाल राष्ट्र बैंकले **reverse repo** र **outright sale** गरी रु. १४ अर्ब ५७ करोडको ट्रेजरी बिल बिक्री तथा **outright purchase** गरी रु. १ अर्ब ३१ करोडको ट्रेजरी बिल खरिद गरेको थियो।

अन्तर-बैंक कर्जा

५.२० आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनासम्ममा अन्तर-बैंक कारोबार आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा ६.० प्रतिशतले बढी रु. ८२ अर्ब ९४ करोड पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा अन्तर-बैंक कारोबार रु. ७८ अर्ब २५ करोड रहेको थियो। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ फाल्गुण मसान्तमा अन्तर-बैंक कर्जाको भारित औसत ब्याजदर ४.३३ प्रतिशत रहेको छ। यस्तो ब्याजदर आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ४.० प्रतिशत रहेको थियो।

चुनौतीहरू

५.२१ धितोपत्र बजारको नियमन व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले नियमन एवं सुपरिवेक्षण गर्ने निकायलाई सशक्त पार्न आवश्यक कानूनको व्यवस्था र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु तथा धितोपत्र विनिमय बजार लि. को खुला बोलकबोल (**open-out-cry**) प्रणालाई विद्युतीय (**automation**) कारोबार प्रणालीमा परिणत गरी धितोपत्र कारोवारलाई **online trading** द्वारा बढी पारदर्शी तथा दक्ष बनाउने कार्य अत्यावश्यक भईसकेको छ। त्यसै गरी, कारोबार भएका धितोपत्रहरूको राफसाफ तथा हक हस्तान्तरण कार्य भण्ण्टिलो तथा लामो समय लाग्ने भई लगानीकर्ताहरूको धितोपत्र कारोवारमा सक्रिय सहभागिता बढ्न नसकिरहेकोले धितोपत्र कारोवारको राफसाफ तथा हक हस्तान्तरण कार्यलाई सरल, स्वच्छ र छिटोछरितो रूपमा गराउनका लागि आवश्यक कानून तथा साधन स्रोतको व्यवस्था गरी धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप प्रणाली (**central depository system- CDS**) को स्थापना गर्ने कार्य अत्यन्त आवश्यक देखिन आएको छ।

- ५.२२ कारोवार स्रोतमा नै लगाइने पूँजीगत लाभकर (**capital gain tax**) व्यवस्थामा कुन लगानीकर्ताले कति मूल्यमा खरिद गरी कति पूँजी लाभ प्राप्त गरेको भन्ने यकीन गर्न कठिनाइ र पूँजीगत मुनाफामा कर लाग्ने तर पूँजीगत घाटामा अपलेखन (**write-off**) गर्न सक्ने स्पष्ट व्यवस्थाको अभावका कारण बजारमा लगानीकर्ताहरु निरुत्साहित हुन सक्ने हुँदा पूँजीगत लाभकर व्यवस्थालाई विवेकसम्मत (**rationalize**) तुल्याउनुपर्ने भएको छ ।
- ५.२३ धितोपत्रको मूल्यमा आउने अस्वाभाविक एवं अवाञ्छित उतारचढावलाई व्यवस्थित गरी धितोपत्र बजारको विश्वसनीयता बढाउन संस्थागत लगानीकर्ताको साधन पूँजी बजारतर्फ प्रवाहित गराउनको साथै, कर्मचारी संचय कोष, नागरिक लगानी कोष र सामूहिक लगानी योजना संचालकहरुको स्पष्ट नियमन व्यवस्था गर्ने कार्य चुनौतीको रुपमा रही रहेको छ । साथै, स-साना बचतकर्ताहरुलाई सहभागी गराई संचालनमा ल्याइने सामूहिक लगानी योजना तथा नागरिक एकाङ्क योजनातर्फ प्रोत्साहित गर्ने स्पष्ट व्यवस्था हुनु आवश्यक छ ।
- ५.२४ कमजोर संस्थागत सु-शासनमा सुधार गरी विश्वसनीय एवं भरपर्दो निजी क्षेत्रको विकास गर्न असल संस्थागत सु-शासनका सिद्धान्त तथा मर्यादाहरुको विकास र प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा निष्काशनकर्ता तथा सूचीकृत कम्पनीहरुको आर्थिक विवरणहरुमा स्तरीयता अभिवृद्धि गर्न केही लेखामान तथा लेखापरीक्षणमान तयार भइसकेको तथा अन्य आवश्यक मानहरुसमेत तयारीको क्रममा रहेकाले त्यस्ता मानहरुको प्रभावकारी रुपमा लागू गर्न स्पष्ट संयन्त्र तथा आवश्यक जनशक्ति विकास गर्नु उत्तिकै आवश्यक रहेको छ ।
- ५.२५ धितोपत्र कारोवारका लागि धितोपत्र सूचीकरणको अनिवार्यता रहेको र सूचीकरणका आधारहरु पूरा गर्न नसक्ने संगठित संस्थाहरुको धितोपत्रको कारोवारको व्यवस्था नहुँदा लगानीकर्ताहरुलाई प्रोत्साहन पुग्न नसकेको सन्दर्भमा यस्ता धितोपत्रहरुको समेत कारोवार हुन सक्ने धितोपत्रको वैकल्पिक कारोवार (**over-the-counter-OTC**) बजार विकास गर्ने कार्य चुनौतीको रुपमा रहेको छ ।
- ५.२६ सरकारी ऋणपत्रको बजारलाई धितोपत्र बजारसंग आवद्ध गर्न हाल कार्यान्वयनमा ल्याइएको कार्यक्रमको शीघ्र कार्यान्वयन गरी सरकारी ऋणपत्र तथा संस्थागत डिवेन्चर बजारको भरपर्दो एवं दिगो विकास गर्ने सन्दर्भमा ऋणपत्रमा संस्थागत तथा खुद्रा लगानीकर्ताहरुलाई विभेदपूर्ण कर लगाइँदा ऋणपत्रको एकीकृत बजार विकास गर्न सघाउ नपुग्ने हुँदा यसलाई पुनरावलोकन गर्नुका साथै हाल वित्तीय क्षेत्रमा देखिएको कम ब्याजदरको प्रवृत्तिले सरकारी ऋणपत्र धितोपत्र विनिमय बजार लि. को कारोवारमा स-सक्त रुपमा आउन सक्ने कम सम्भावना रहेकोले संस्थागत वास्तविक ब्याजदरलाई कम्तीमा पनि सकारात्मक पार्नुपर्ने विषय चुनौतीपूर्ण छ ।
- ५.२७ वित्तीय क्षेत्रमा बैकिङ्ग उप-क्षेत्रको बढी प्रमुखता रहेको देखिएतापनि, गैर-बैकिङ्ग क्षेत्रको विकास पनि उत्तिकै आवश्यक महसुस भइरहेको छ । गैर-बैकिङ्ग क्षेत्रतर्फ बीमा व्यवसाय र धितोपत्र कारोवारलाई सुधार गरी अगाडि बढाउने र धितोपत्र बजारलाई सुदृढ एवं विस्तार गर्नुपर्ने देखिएको छ । यस सन्दर्भमा, श्री ५ को सरकारद्वारा निष्कासित बण्ड धितोपत्र बजार मार्फत सर्वसाधारणमा खरिद बिक्री गर्नेतर्फ शुरु गरिसकिएको पहललाई संस्थागत रुपमा सुदृढ गरी आवश्यक संस्थागत व्यवस्था, कानूनी सुधार एवं अन्य आधारशिलाहरुको माध्यमबाट संगठित संस्थाहरुका शेयर तथा ऋणपत्रहरु (**equity and bonds**) को बजारलाई स्थापित र व्यवस्थित गर्नुपर्ने भएको छ । उत्पादन क्षेत्रका संस्थानहरुको शेयर कमै मात्र

सूचीकृत हुनु, दोस्रो बजारको कारोवार खासै नबढ्नु आदि पनि चुनौतीकै रुपमा रहेका छन् । लगानी विविधीकरण गरी लगानी कर्ताहरुको जोखिम घटाउनु र शेयर बजार कारोवारलाई अधिकाधिक प्रोत्साहन गर्नु अहिले अत्यावश्यक भएको छ । निजीकरण गर्दा शेयरहरु धितोपत्र बजारमार्फत बिक्री वितरण गर्ने र सर्वसाधारणलाई शेयरमा लगानीको अवसर उपलब्ध गराउनेतर्फ अभै जोड दिनुपर्ने देखिन्छ । नियमनकारी निकायहरु जस्तै बीमा समिति र धितोपत्र बोर्डलाई सुदृढ गर्नु पनि त्यत्तिकै आवश्यक छ । सूचीकृत कम्पनीहरुको वित्तीय विवरण र शेयर मूल्यवीचको सम्बन्धलाई अनुगमनकारी निकायहरुले निरन्तर रुपमा दृष्टि दिनुपर्ने आवश्यकता पनि त्यत्तिकै टड्कारो छ ।

- ५.२८ मुद्रा बजारमा विद्यमान अधिक तरलता (न्यून तरलता) प्रशोचन (प्रवाह) गर्न सकिएन भने यसले वित्तीय मध्यस्थताको प्रक्रिया र गतिमा प्रतिकूल असर पार्ने र निक्षेपको ब्याजदरमा अवाञ्छित उतार-चढाव भई पूँजी पलायनको समेत सम्भावना रहने हुँदा क्रमबद्ध रुपमा तरलताको व्यवस्थापन गरी मुद्रा बजारमा स्थायीत्व एवं सन्तुलन कायम राख्नु चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

६. अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार तथा शोधनान्तर स्थिति

- ६.१ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा वैदेशिक व्यापारको स्थिति त्यति उत्साहजनक रहन सकेन भने शोधनान्तरमा मिश्रित स्थिति देखिएको छ । डिसेम्बर ३१, २००४ मा **multi-fiber arrangement (MFA)** समाप्त भएपश्चात् तयारी पोशाक उद्योगहरूले गम्भीर समस्याको सामना गर्नुपरेको छ । ती उद्योगहरूका सामु अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा खुला प्रतिस्पर्धीको रुपमा प्रवेश गर्नुपर्ने चुनौती आइपरेको छ । यसलाई सामना गर्न आवश्यक पूर्वाधार, लगानी-अनुकूल वातावरणको सिर्जना गर्नुको साथै तयारी पोशाकको उत्पादन लागत घटाउनु, गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु तथा वस्तु एवं सेवाहरू समयमा ढुवानी गर्ने व्यवस्था हुनुपर्नेमा त्यसो हुन सकेन । फलस्वरूप, आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा तयारी पोशाकको निर्यातमा उल्लेख्य ह्रास आएकोले कूल निर्यात सीमान्त रुपमा मात्र वृद्धि भएको छ ।
- ६.२ त्यसैगरी आन्तरिक व्यापार तथा उद्योगधन्दाको शिथिलताले गर्दा औद्योगिक कच्चा पदार्थको आयातमा कमी आई कूल आयात वृद्धिदर नै ऋणात्मक हुन पुगेको छ । लगानीको सुरक्षा, वैदेशिक लगानीको सन्दर्भमा आप्रवाह एवं बहिर्गमनको व्यवस्था, लचिलो श्रम नीति, निजी क्षेत्रको सुशासनको लागि दरिलो लेखा तथा लेखापरीक्षण प्रणाली जस्ता क्रियाकलापमा सुधार गर्ने उद्देश्यले तदनुकूल कानूनी तथा संगठनात्मक संरचना निर्माण भई सशक्त ढङ्गले लागू हुन नसक्दा समग्रमा अपेक्षित लगानी प्रोत्साहित हुन सकेन । फलस्वरूप, लगानीको वातावरणमा सुधार हुन नसकी वैदेशिक लगानी समेत उल्लेख्य रुपमा प्रवाहित हुन सकेन ।
- ६.३ नेपाली कामदारहरूको इराकमा भएको वीभत्स हत्याको विरोधमा घटेको भाद्र १६, २०६१ को घटनाले तत्काल वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्यामा कमी आई केही समयको लागि विप्रेषण आयमा पनि प्रतिकूल असर पऱ्यो । पर्यटन क्षेत्रमा पनि यस वर्षको समीक्षा अवधिसम्म खासै उत्साहजनक स्थिति रहन सकेन । यद्यपि, व्यापार घाटामा कमी तथा खुद ट्रान्सफर आय र विविध पूँजी आप्रवाहले गर्दा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम सात महिनामा समग्र शोधनान्तर बचत रहन गएको छ ।
- ६.४ नेपालको भन्सार प्रशासनले हाल व्यापार नियन्त्रकको सट्टा व्यापार सहकजकर्ता (**Trade Facilitator**) को रुपमा भूमिका खेल्दै आएको छ । भन्सार प्रशासनलाई समयसापेक्ष तुल्याउन आर्थिक वर्ष २०६०/६१ देखि लागू गरिएको ३ वर्षे भन्सार सुधार योजनाले भन्सार मूल्याङ्कन पद्धतिलाई वैज्ञानिकीकरण गर्ने, जाँचपास प्रणालीलाई सरलीकरण गर्ने, भन्सार कार्य प्रणालीलाई स्वचालनमा लैजाने तथा जोखिमको आधारमा सामान जाँचपास गर्ने विषयलाई उच्च प्राथमिकता दिएको छ । यसैगरी यात्रु जाँचपास प्रक्रियालाई सरलीकृत गर्ने, मानव संसाधनको विकास गर्ने र भन्सारको भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्ने विषयवस्तुहरू समेत यसमा समावेश गरिएको छ । भन्सार जाँचपास कार्यको व्यापार सहजीकरणसँग सामञ्जस्य कायम गर्न केन्द्रमा निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिहरू रहेको व्यापार सहजीकरण समिति गठन गरिएको छ । भन्सार आधुनिकीकरणले व्यापार सहजीकरण (Trade Facilitation) मा योगदान गर्ने छ ।

निर्यात

- ६.५ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महीनाको अवधिमा ६.९ प्रतिशतले बढेको कुल निर्यात आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा २.३ प्रतिशतको न्यून दरले बढी रु. ३६ अर्ब ९५ करोड पुगेको छ । अन्य मुलुकतर्फको निर्यातमा उल्लेख्य ह्रास आएको तर भारततर्फको निर्यातमा उच्च वृद्धि भएकोले समीक्षा अवधिमा कुल निर्यातमा भारतको अंश आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को ५७.० प्रतिशतबाट बढी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ६७.४ प्रतिशत पुगेको छ । निर्यातलाई अमेरिकी डलरमा परिणत गरी गणना गर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा १२.८ प्रतिशतले वृद्धि भएको त्यस्तो निर्यात आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ४.३ प्रतिशतले मात्र बढेको देखिन्छ । निर्यातमा वृद्धि तथा आयातमा ह्रास आएको कारण समीक्षा अवधिमा निर्यात/आयात अनुपात आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को ४१.८ प्रतिशतबाट बढी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ४५.३ प्रतिशत पुगेको छ ।
- ६.६ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ११.८ प्रतिशतले वृद्धि भएको भारततर्फको निर्यात आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा २०.९ प्रतिशतले बढी रु. २४ अर्ब ९० करोड पुगेको छ । यस अवधिमा भारततर्फ मुख्यतया सिन्थेटिक कपडा, रसायन, अन्य धागो, वनस्पति घ्यु, तामाको तार तथा डण्डीको निर्यातमा वृद्धि भएको छ भने जस्ता पाता, एम.एस.पाइप, तयारी पोशाक, अदुवा, जी.आइ.पाइप. आदि वस्तुहरूको निर्यातमा ह्रास आएको छ । निर्यात भएका वस्तुहरूको समूहगत संरचना हेर्दा भारततर्फ भएको निर्यातमा प्राथमिक वस्तु र तयारी वस्तुको अंश आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा क्रमशः ३१.० प्रतिशत र ६९.० प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा त्यस्तो अंश क्रमशः २९.३ प्रतिशत र ७०.७ प्रतिशत पुगेको छ ।

मन्जूषा: ६(१)

तयारी पोशाक कोटा सम्झौता (Multi-fiber Arrangement -MFA) को खारेजीले पारेको प्रभाव

- क) सन् १९७४ मा लागू गरिएको MFA ले कपडा तथा पोशाकको आयातलाई एकतर्फीरूपमा नियन्त्रण गर्न कोटा प्रणाली तथा भन्सार एवं गैर-भन्सार अवरोध खडा गर्नसक्ने अधिकार औद्योगिक मुलुकहरूलाई प्रदान गरेको थियो । यस प्रावधानले केही ठूला मुलुकहरूको निर्यातमा प्रतिकुल असर परेतापनि नेपाल सहित अरु धेरै अल्पविकसित मुलुकहरू लाभान्वित हुन पुगे । सन् १९९५ मा विश्व व्यापार संगठनले कपडा सम्बन्धी नयाँ सम्झौता (Agreement on Textiles and Clothing-ATC) पारित गर्‍यो । यसको प्रमुख उद्देश्य केही विकसित मुलुकहरूले कपडा आयातमा लगाउँदै आएका अवरोधहरू सन् २००४ को अन्त्यसम्ममा हटाउनु थियो ।
- ख) सन् २००५ जनवरीदेखि अन्तर्राष्ट्रिय कपडा व्यापार WTO/GATT बाहिरको कुनै विशेष नियमबाट निर्देशित नभई बहुपक्षीय व्यापार प्रणालीको सामान्य नीति/नियमद्वारा मात्र निर्देशित हुन पुग्यो । यसरी MFA को खारेजी पछि अन्तर्राष्ट्रिय कपडा व्यापार कोटारहित बनेको र नेपाली उत्पादनले पाइआएको बजार सुनिश्चितता गुमेको छ । फलस्वरूप, नेपाली उत्पादनले अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा चीन र भारत जस्ता ठूला मुलुकहरूको उत्पादनसँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्दा निकै पछाडि पर्नु परेको छ ।

- ग) विगत तीस वर्षसम्म रहेको कोटा प्रणालीको फलस्वरूप ठूला राष्ट्रहरूबाट हुने कपडा निर्यातमा परिमाणात्मक बन्देज लाग्दा साना मुलुकहरूमा सो सम्बन्धी उद्योगहरू विस्तार भए । कोटा भन्दा बढी निर्यात गर्न संभव नभएकाले कतिपय भारतीय कपडा उद्योगहरू नेपालमा स्थानान्तरण पनि भए । सन् असीको दशकपछि कपडा उद्योगहरूको संख्या वृद्धि हुँदै जाँदा नेपाली तयारी पोशाकको निर्यात, विशेषगरी अमेरिकी बजारतर्फ, उल्लेख्यरूपमा वृद्धि भयो ।
- घ) नेपालमा तयारी पोशाक उद्योग निर्यात आर्जन र रोजगारी वृद्धिको एउटा प्रमुख स्रोत हो । यस उद्योगले राष्ट्रको कुल तयारी वस्तु उत्पादनको १०.० प्रतिशत अंश ओगट्छ भने उत्पादन उद्योगमा रहेको कूल रोजगारीको करिब १०.० प्रतिशत अंश समेट्छ । सन् २००३/०४ मा तयारी पोशाक निर्यात कुल निर्यातको १७.७ प्रतिशत तथा भारत बाहेक अन्य मुलुकतर्फको निर्यातको ४१.३ प्रतिशत थियो भने यसले कुल विदेशी विनिमय आर्जनको ६.० प्रतिशत हिस्सा ओगट्थ्यो । तसर्थ, कोटा प्रणालीको अन्त्यले तयारी पोशाकको निर्यातमा उल्लेख्य कमी आउँदा कुल निर्यातमा कमी आउनुको साथै शोधनान्तर स्थितिमा समेत प्रतिकूल असर पर्न सक्ने देखिन्छ ।
- ङ) कोटाकै भरमा आश्रित नेपाली तयारी पोशाकले आगामी दिनमा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा आफ्नो अंश बढाउन निकै गाह्रो पर्ने देखिन्छ । नेपाली तयारी पोशाकले अब भारत, चीन र अरु दक्षिणपूर्वी एशियाली देशहरूका कम लागतका र स्तरीय उत्पादनसँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्ने भएको छ ।
- च) कोटा प्रणालीको खारेजीलाग्यत अन्य विभेदपूर्ण क्षेत्रीय व्यापार सम्झौताहरूले पनि नेपाली तयारी पोशाक निर्यातकर्ताहरूलाई असर पारेको छ । सन् २००१ मा **African Growth and Opportunity Act (AGOA)** र **Caribbean Basin Trade Partnership Act** लागू भएपछि उपसहारा अफ्रिकी तथा क्यारेबियन (**sub-saharan African and Caribbean**) मुलुकहरूका निर्यातकर्ताहरूलाई अमेरिकी बजारमा सौविध्यपूर्ण (**preferential**) प्रवेश दिइएको छ । उपर्युक्त राष्ट्रहरूको निर्यातले नेपालजस्ता अविकसित मुलुकहरूको निर्यातलाई प्रतिस्थापन गरेको छ ।

स्रोत: उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, २००४, "Nepal: Trade and Competitiveness Study", काठमाडौं ।

शाक्य, विजेन्द्र २००१, "Implications of MFA Phase Out under the WTO System and the Impact of the US African and Caribbean Bill on Nepalese Garment Industry."

- ६.७ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ०.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको अन्य मुलुकतर्फको निर्यात आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा २२.४ प्रतिशतको उल्लेख्य ह्रास भई रु. १२ अर्ब ५ करोडमा सीमित भएको छ । कोटा प्रणालीको समाप्तिले गर्दा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा नेपालको प्रमुख निर्यातजन्य वस्तु तयारी पोशाकको निर्यातमा ३८.५ प्रतिशतको उल्लेख्य कमीले गर्दा अन्य मुलुकतर्फको निर्यात घट्न गएको हो । यस अवधिमा तयारी छाला र पश्मिनाको निर्यात पनि क्रमशः ११.९ र ४.६ प्रतिशतले घट्न गएको छ । तर, ऊनी गलैँचा र सुनचाँदीका गरगहनाको निर्यातमा भने ४.५ प्रतिशत र ३.० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । निर्यातको समूहगत संरचना हेर्दा अन्य मुलुकतर्फको निर्यातमा प्राथमिक वस्तु र तयारी वस्तुहरूको अंश आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा क्रमशः ७.३ प्रतिशत र ९२.७ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा ६.४ प्रतिशत र ९३.६ प्रतिशत रहेको छ । अन्य मुलुकतर्फ निर्यात हुने अन्य वस्तुमा अलैँची र जडीवुटीको निर्यात यस अवधिमा वृद्धि भएको छ भने दाल, नेपाली कागज र हस्तकलाका सामानको निर्यातमा ह्रास आएको छ ।

आयात

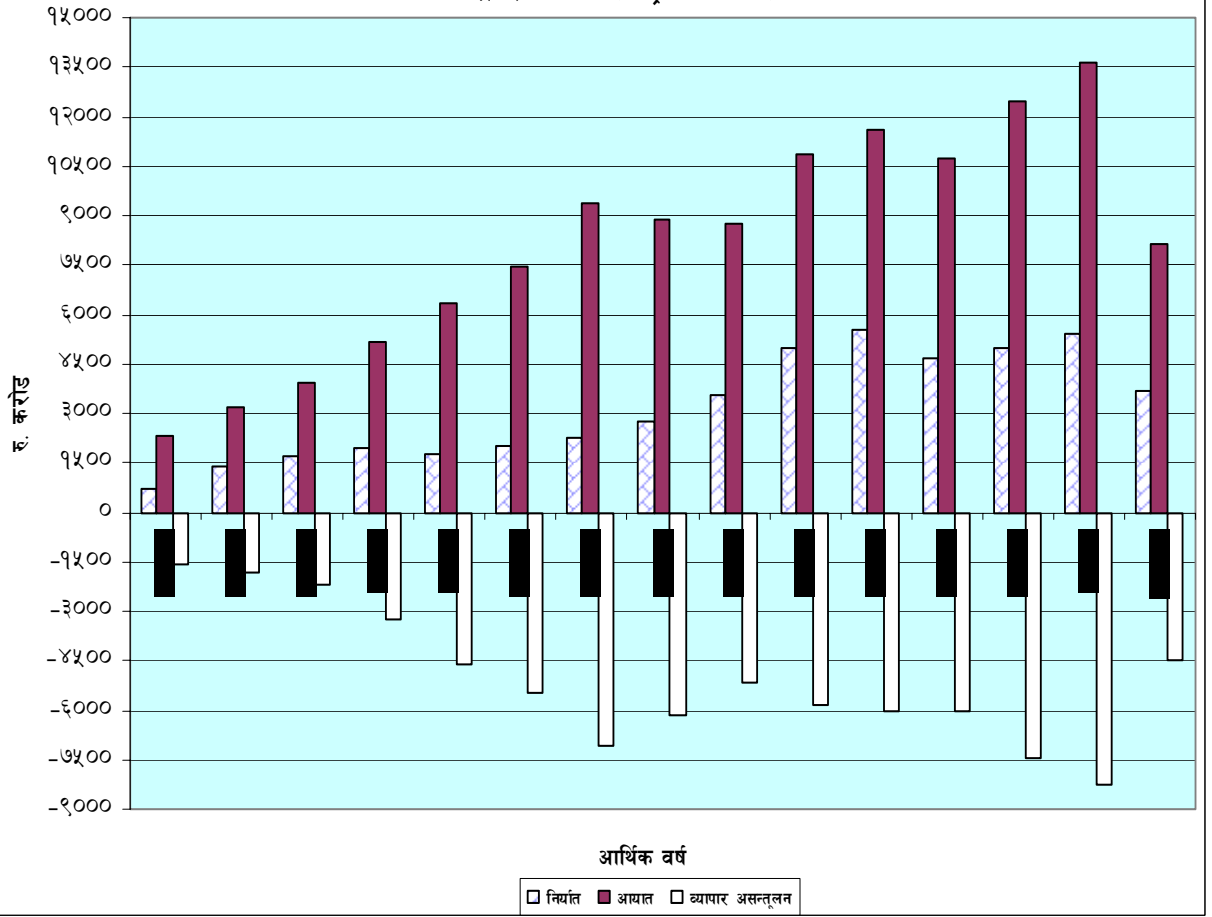
- ६.८ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा कुल आयात ५.७ प्रतिशतले ह्रास भई रु. ८१ अर्ब ५५ करोडमा सीमित भएको छ। अघिल्लो वर्षको सोही अवधिमा कुल आयात ७.९ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ८६ अर्ब ५१ करोड पुगेको थियो। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा भारतबाट भएको आयात ७.४ प्रतिशतले बढेकोमा अन्य मुलुकहरुबाट भएको आयात २२.४ प्रतिशतको उल्लेख्य दरले घटेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा अन्य मुलुकहरु र भारतबाट भएको आयात क्रमशः ८.२ प्रतिशत र ७.६ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो। आयातलाई अमेरिकी डलरमा परिणत गरी गणना गर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा १३.८ प्रतिशतले वृद्धि भएको आयात आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ३.८ प्रतिशतले घटेको छ। कुल आयातमा भारततर्फको अंश आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को समीक्षा अवधिको ५५.८ प्रतिशतबाट बढी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ६३.६ प्रतिशत पुगेको छ भने अन्य मुलुकतर्फको अंश सोही अवधिमा ४४.२ प्रतिशतबाट झरेर ३६.४ प्रतिशतमा सीमित हुन पुगेको छ।

मन्जूषा: ६(२)

अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको क्षेत्रमा गरिएका नीतिगत एवं प्रक्रियागत सुधारहरु

- क) भन्सार कार्यालयको नाममा खिचिएका प्रतितपत्र (L/C) धरौटी बापतका चेकहरु वाणिज्य बैंकहरु स्वयंले रद्द गर्न सक्ने व्यवस्था भइसकेकोले यसमा संलग्न व्यवसायीहरुलाई प्रक्रियागत सुविधा पुगेको।
- ख) निर्यातकर्ताहरुले **cash against document (CAD)** को माध्यमबाट निर्यात गर्दा उक्त भुक्तानी प्रमाणपत्रको म्याद छ महिनाको मात्र भएकोमा म्याद थपको लागि नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वीकृति लिनु पर्नेमा उक्त म्याद तीन वर्षसम्म वाणिज्य बैंकहरु आफैले थप्न सक्ने व्यवस्था भइसकेकोले यसबाट अग्रिम भुक्तानी प्रमाणपत्रको आधारमा निर्यातकर्ताहरुलाई सुविधा पुगेको।
- ग) निर्यातकर्ताको लागि लागू गरिएको **CAD** अन्तर्गतका वस्तुहरु बैंक ग्यारेन्टीको आधारमा निर्यात गर्न सकिने व्यवस्थालाई समयानुकूल र अभि प्रभावकारी बनाउन एक पटकमा अमेरिकी डलर ५०,०००/- सम्म निर्यात मूल्यको १०.० प्रतिशतले हुने रकमको बैंक ग्यारेन्टीको आधारमा मालसामान निर्यात गर्न सकिने व्यवस्था रहेकोमा उक्त बैंक ग्यारेन्टीलाई १०.० प्रतिशतबाट पाँच प्रतिशतमा झारिएको र निकासी मूल्यलाई बढाएर एक लाख अमेरिकी डलर पुऱ्याइएकोले निर्यात लागतमा कमी हुन गई निर्यात व्यापारलाई थप प्रोत्साहन पुगेको।
- घ) परिवर्त्य विदेशी मुद्रा भुक्तानी गरी भारतबाट आयात गर्न पाउने वस्तुहरुको विद्यमान संख्या ३९ लाई बढाई ६६ वटा वस्तुहरु उक्त सुविधा अन्तर्गत आयात गर्न सकिने। यसबाट तोकिएका उपर्युक्त वस्तुहरु आयात गर्ने आयातकर्ताहरुको लागत मूल्यमा कमी आई मुलुकको औद्योगिकीकरण प्रक्रियामा समेत योगदान पुऱ्नुका साथै, कच्चा पदार्थहरुको आयात मूल्य घट्ने भई उद्योगहरुको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा वृद्धि हुने र त्यस्ता उद्योगहरुले गर्ने निर्यात समेतमा सकारात्मक असर पर्ने।

चार्ट ६(क) : अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार

- ड) वीरगञ्जस्थित सुख्खा बन्दरगाह सञ्चालनमा आइसकेको सन्दर्भमा तेस्रो मुलुकहरुबाट आयात हुने सम्पूर्ण वस्तुहरु उक्त सुख्खा बन्दरगाह मार्फत भित्र्याउने र निर्यात पनि सोही बन्दरगाह मार्फत गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको ।
- च) नेपाल र जनवादी गणतन्त्र चीनबीच हुने व्यापारिक कारोबारलाई सहज गर्न र नेपाल भ्रमणमा आउने चिनीया नागरिकहरुलाई परिवर्त्य विदेशी मुद्रा लिएर आउन नपर्ने व्यवस्था गर्न चिनीया मुद्रा यूआनलाई सीमित परिवर्त्यता प्रदान गर्ने सम्बन्धमा भएको दुई वर्ष अघिको सम्झौता पुनः दुई वर्षका लागि नवीकरण गर्ने कार्य सम्पन्न भएको ।
- छ) नेपाल विश्व व्यापार संगठनको सदस्य भइसकेको परिप्रेक्ष्यमा नेपाली बजारहरु विदेशीहरुको लागि खोल्नुका अतिरिक्त नेपाली उद्यमीहरुको लागि पनि विदेशी बजार खुलागर्न आवश्यक भएको सन्दर्भमा सम्बन्धित नेपाली निकायहरुलाई विदेशमा सम्पर्क कार्यालय खोल्न दिने व्यवस्था गरिएको ।
- ज) नेपालस्थित कुनै निकायले वस्तु वा सेवा खरीद गर्दा प्रचलित व्यवस्था अनुसार सोको भुक्तानी विक्रीकर्तालाई परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा नै गरिने भए त्यस्तो वस्तु वा सेवा विक्री गर्दा विक्रीकर्ताले खरीदकर्ताको नाममा परिवर्त्य विदेशी मुद्राको बैंक ग्यारेण्टी (**bid bond, performance bond** आदि समेत) जारी गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकको अनुमति आवश्यक हुने व्यवस्था रहिआएकोमा यस वर्षदेखि लागू हुने गरी यस्तो बैंक ग्यारेण्टी सम्बन्धित वाणिज्य बैंकहरु आफैले जारी गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाइएको ।
- झ) भारतवाहेक अन्य मुलुकहरुबाट वस्तु आयात गर्दा ढुवानीको लागि छुट्टै सटही सुविधाको प्रावधान नरहेको हुँदा **CIF** आधारमा मात्र आयात गर्न सकिने व्यवस्था रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि वीरगञ्ज सुख्खा बन्दरगाह संचालनमा आइसकेकोले सो समेतलाई दृष्टिगत गरी **FOB** आधारमा आयात गर्ने आयातकर्ताहरुलाई ढुवानी बापत छुट्टै सटही सुविधा प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइने ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

६.९. आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा भारतबाट भएको आयात ७.६ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा ७.४ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ५१ अर्ब ८७ करोड पुगेको छ । यस अवधिमा भारतबाट मुख्यतया सिन्थेटीक धागो, पेट्रोलियम पदार्थ, रसायन, तयारी पोशाक, औषधि जस्ता वस्तुको आयातमा वृद्धि भएको छ भने नुन, सीमेन्ट, कपडा, यातायातका साधन तथा पार्टपुर्जा, कागज, अन्य स्टेशनरी सामान, श्रृंगार सामग्री, अन्य मेशिनरी तथा पाटपुर्जाको आयातमा ह्रास आएको छ । भारतबाट परिवर्त्य विदेशी मुद्रा भुक्तानीद्वारा गरिने आयात आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा रु. ९ अर्ब ४२ करोड रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा २.२ प्रतिशतले घटी रु. ९ अर्ब २१ करोडमा सीमित भएको छ । यो परिमाण भारतबाट भएको कूल आयातको १७.८ प्रतिशत हुन आउँछ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा यी वस्तुहरुको आयातले भारतबाट भएको कूल आयातमा १९.५ प्रतिशत अंश ओगटेको थियो । परिवर्त्य विदेशी मुद्रा भुक्तानी गरी भारतबाट आयात गर्न पाइने वस्तुहरुमध्ये विशेषगरी अल्मुनीयम इनगट, पोलिष्टर धागो, कपास, आइरन विलेट, इन्गट र लम्प्स (**iron billet, ingot and lumps**), कोल्डरोल्ड शीट इन-क्वाइल, विद्युतीय मोटर/जेनेरेटर, टिन प्लेट र पोलिथिन ग्रान्युल्सको आयात वृद्धि भएको छ भने एम.एस. विलेट, एम.एस. वायर र ड

औद्योगिक रसायन, धागो, हट रोल्ड शीट इन-क्वाइल र काष्टिक सोडाको आयातमा कमी आएको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा भारतबाट भएको कुल आयातमा औद्योगिक कच्चापदार्थ तथा पूँजीगत सामानको अंश ४३.५ प्रतिशत र पेट्रोलियम पदार्थको अंश ३०.५ प्रतिशत रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा भारतबाट भएको आयातमा उक्त वस्तुहरूको अंश क्रमशः ४९.८ प्रतिशत र २५.५ प्रतिशत रहेको थियो ।

६.१० अन्य मुलुकबाट भएको आयात आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ८.२ प्रतिशतले बढेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा २२.४ प्रतिशतले घटी रु. २९ अर्ब ६८ करोडमा झरेको छ । अन्य मुलुकबाट यसरी उल्लेख्य मात्रामा आयात घट्नुको प्रमुख कारण औद्योगिक कच्चा पदार्थ र कपडाको आयातमा ठूलो कमी आउनु हो । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा अन्य मुलुकबाट कच्चा सोयाबिन तेल, कच्चा पाम तेल, धागो, प्लाष्टिकका दाना, कच्चा ऊन, लुब्रिकेन्ट, टायर, ट्युब र फ्ल्याप्स (**lubricant, tyre, tube and flaps**) विद्युतीय उपकरण तथा सामग्री, हवाई जहाजका पुर्जाहरू, रासायनिक मल, कीटनाशक औषधि, कृषि औजार तथा सामग्री, कपडा, श्रृंगार सामग्री, कागज, जुता तथा चप्पल, अन्य मेशिनेरी तथा पुर्जाको आयात घटेको छ । तर सोही अवधिमा अन्य मुलुकबाट खाद्य तेल, मरीच, सुपारी, बोसो, एम.एस. विलेट, एम.एस. वायर रड, कपर रड, स्क्र्याप्स् र शीट (**copper rod, scrapes and sheet**) जस्ता वस्तुहरूको आयात भने बढेको छ । आयातको संरचनालाई हेर्दा अन्य मुलुकबाट भएको आयातमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ६०.९ प्रतिशत रहेको औद्योगिक कच्चा पदार्थ तथा पूँजीगत सामानको अंश आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा ७.८ प्रतिशत विन्दुले घटी ५३.१ प्रतिशत रहन गएको छ ।

व्यापार सन्तुलन

६.११ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा निर्यातमा वृद्धि तथा आयातमा ह्रास आएको कारण अघिल्लो वर्षको तुलनामा कुल व्यापार घाटा ११.५ प्रतिशतले संकुचित भई रु. ४४ अर्ब ६० करोडमा झरेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा कुल व्यापार घाटा ८.६ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ५० अर्ब ३९ करोड रहेको थियो । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा भारतसँगको व्यापार घाटा २.६ प्रतिशतले ह्रास भई रु. २६ अर्ब ९७ करोडमा सीमित भएको छ भने अन्य मुलुकसँगको व्यापार घाटा २२.४ प्रतिशतले ह्रास भई रु. १७ अर्ब ६३ करोडमा झरेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिमा भारत र अन्य मुलुकसँगको व्यापार घाटा क्रमशः ४.६ प्रतिशत र १३.९ प्रतिशत बढेको थियो । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिको कूल व्यापार घाटामा भारततर्फको अंश ६०.५ प्रतिशत र अन्य मुलुक तर्फको अंश ३९.५ प्रतिशत रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यस्तो व्यापार घाटामा भारत र अन्य मुलुकहरूको अंश क्रमशः ५४.९ प्रतिशत र ४५.१ प्रतिशत रहेको थियो ।

६.१२ केही वर्ष अघिसम्म वैदेशिक मुद्रा आर्जनको प्रमुख स्रोतको रूपमा वस्तु तथा सेवा निर्यात रहेकोमा हालका वर्षहरूमा विप्रेषण आय वैदेशिक मुद्रा आर्जनको प्रमुख स्रोत बन्न पुगेको छ । यसप्रकार वैदेशिक रोजगारीले अर्थतन्त्रमा पुर्न्याउँदै आएको योगदान र यसलाई अझ विस्तार गर्न सकिने संभाव्यतालाई मध्यनजर गर्दै वैदेशिक रोजगारीका अवसर अभिवृद्धि गर्न तथा यसबाट हुने आय आर्जनलाई बैकिङ्ग माध्यमबाट सहज र भरपर्दो रूपमा स्वदेश भित्र्याउने नीति एवं प्रक्रियागत सुधारलाई निरन्तरता दिइएको छ ।

मन्जूषा: ६(३)

वैदेशिक रोजगारी र विप्रेषण आयलाई प्रोत्साहन

- क) श्री ५ को सरकारबाट द्वन्द्वपीडित व्यक्तिहरु, दलित, जनजाति तथा महिलाहरुमध्ये अति विपन्न वर्गका व्यक्तिहरुलाई वैदेशिक रोजगारी ऋण कार्यक्रम अन्तर्गत उपलब्ध गराइने ऋण रकमको ८०.० प्रतिशत अंश बिना धितो उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिएको । यसै सन्दर्भमा, वैदेशिक मुद्राको प्रमुख स्रोत रहँदै आएको वैदेशिक रोजगारीलाई प्रवर्द्धन गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकले रोजगारीको लागि विदेश जान चाहने व्यक्तिलाई वाणिज्य बैंकहरुबाट प्रवाहित रु. १ लाखसम्मको कर्जालाई विपन्न वर्ग कर्जामा गणना गर्ने व्यवस्था गरेको ।
- ख) वैदेशिक रोजगारमा गएका/जाने नेपालीहरुले आफ्ना परिवारहरुलाई आफूले आर्जन गरेको विदेशी मुद्रा सरल तवरले पठाउन सक्नु भन्ने अभिप्रायले विगत केही वर्षदेखि मनि-ट्रान्सफर गर्ने संस्थाहरुको विकासमा प्रोत्साहन गरिँदै आएको । यस अवधिमा इजाजतपत्र प्राप्त गर्ने संस्थाहरुको संख्या २९ बाट ४० पुगेको र यी संस्थाहरुले आन्तरिक रुपमा समेत **sub-agent** हरू मार्फत सेवा विस्तार गर्दै आएका । यस वर्ष मात्रै थप ५५ वटा संस्थाहरुलाई सैद्धान्तिक सहमतिपत्र (**letter of intent**) दिइएको ।
- ग) वैदेशिक रोजगारीबाट आर्जन हुने विदेशी मुद्रा बैकिङ्ग प्रणाली मार्फत परिवर्त्य मुद्रामा नै स्वदेश भित्र्याउन प्रोत्साहित गर्ने उद्देश्यले निजी क्षेत्रका संस्थाहरुलाई प्रचलित खरीद दरका अतिरिक्त प्रति अमेरिकी डलर १५ पैसाका दरले इजाजत प्राप्त (इप्रा) कमिशन प्रदान गरिँदै आएको ।
- घ) नेपाली नागरिकहरुलाई रोजगारीको लागि विदेश पठाउने कार्यमा संलग्न र प्रचलित नियमानुसार परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा सेवा शुल्क रकम प्राप्त गर्ने रोजगार सेवा संस्थाहरुलाई विदेशी मुद्रा खाता खोल्ने सुविधा प्रदान गरिएको ।
- ङ) विप्रेषण कारोबार गर्न इजाजत प्राप्त निकायहरुलाई प्रचलित व्यवस्था अन्तर्गत रही परिवर्त्य विदेशी मुद्राको खाता खोल्न दिने नीतिगत व्यवस्था गरिएको ।
- च) विदेशस्थित कुनै पनि मनीट्रान्सफर कम्पनीको नेपालस्थित **agent** वा प्रतिनिधि भई काम गर्ने इजाजतप्राप्त निकायलाई आ-आफ्नो **principal company** बाट अग्रिम भुक्तानी प्राप्त गर्ने प्रयोजनको लागि बैंक ग्यारेण्टीको आवश्यकता भएमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ बाट त्यस्तो बैंक ग्यारेण्टी तोकिएको सीमाभित्र रही नेपालका वाणिज्य बैंकहरुले सोभै उपलब्ध गराउन सक्ने नीतिगत व्यवस्था गरिएको । यस व्यवस्थाले नेपालस्थित विप्रेषणको कारोबार गर्ने इजाजत प्राप्त **agent** हरूलाई विप्रेषण रकम सम्बन्धित पक्षलाई तत्कालै भुक्तानी दिने प्रयोजनका लागि सुलभ दरमा साधन उपलब्ध हुन गई विप्रेषण प्रवाह गर्ने कार्यमा सहयोग पुग्ने ।
- छ) नेपालका वैदेशिक रोजगारी सेवा संस्थाहरुलाई (भारत तथा अन्य मुलुकहरुतर्फ) शाखा/सम्पर्क कार्यालय खोल्न पाउने नीतिगत व्यवस्था भइसकेको ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

शोधनान्तर स्थिति

६.१३ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम ७ महिनाको शोधनान्तर तथ्यांक^Y अनुसार खुद सेवा आयमा उल्लेख्य ह्रास भएता पनि व्यापार घाटामा भएको कमी र खुद ट्रान्सफर आयमा भएको वृद्धिले चालु खाता बचत उल्लेख्य रूपले बढेको छ। वित्तीय खाता समूहमा उल्लेख्य असंतुलन देखिएता पनि चालु खातामा उच्च बचत र विविध पूँजी आप्रवाहको वृद्धिले गर्दा यस अवधिमा समग्र शोधनान्तर स्थिति अनुकूल रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम ७ महिनामा कुल निर्यात २.४ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ३३ अर्ब १० करोड पुगेको छ भने कुल आयात २.३ प्रतिशतले घटी रु. ७१ अर्ब ५० करोडमा भरेको छ। यसरी निर्यात बढेको र आयात घटेकोले व्यापार घाटा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को रु. ४० अर्ब ८२ करोडमा ५.३ प्रतिशतले घट्न गई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा रु. ३८ अर्ब ४० करोड पुगेको छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा अन्तर्राष्ट्रिय कारोवारमा महत्वपूर्ण क्षेत्र सेवा तर्फ उल्लेख्य ह्रास आएको छ। यस अवधिमा पर्यटन व्यवसाय शिथिल भई त्यसतर्फको आय २७.३ प्रतिशतले घटेकोले अन्यत्र नपरेको सरकारी आय ८.७ प्रतिशतले तथा अन्य सेवा आय १.६ प्रतिशतले वृद्धि भएता पनि कुल सेवा आय आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम ७ महिनाको तुलनामा १२.६ प्रतिशतले ह्रास भएको छ। सेवा भुक्तानी तर्फ भ्रमण खर्च ४०.३ प्रतिशतले र अन्य भुक्तानीमा २८.२ प्रतिशतको उल्लेख्य वृद्धिले गर्दा यातायात सेवा भुक्तानीमा ४.४ प्रतिशतको ह्रास आएता पनि कुल सेवा अन्तर्गतको भुक्तानीमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा १७.५ प्रतिशतको वृद्धि भई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा रु. १३ अर्ब ८३ करोड पुगेको छ। सेवा अन्तर्गतको आयमा ह्रास भएको तर भुक्तानीमा उल्लेख्य वृद्धि भएवाट खुद सेवा आयमा ७९.८ प्रतिशतको उच्च ह्रास भएको हो। ट्रान्सफरतर्फको आयमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै आएको निजी क्षेत्रको विप्रेषण (remittance)[®] आयमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम ७ महिनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा २.० प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ३६ अर्ब ६ करोड पुगेको छ। यस अवधिमा सरकारलाई प्राप्त हुने अनुदानमा ८.५ प्रतिशत र निवृत्तिभरण एवं अन्य ट्रान्सफर आयमा उल्लेख्य वृद्धि भएवाट कुल ट्रान्सफर आय १०.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ भने ट्रान्सफर भुक्तानी सानो परिमाणमा रहेकोले सोमा वृद्धि भएता पनि खुद ट्रान्सफर आय आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम ७ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा १०.४ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ५५ अर्ब ३४ करोड पुगेको छ। पूँजीखाता अन्तर्गतको पूँजी ट्रान्सफर आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम ७ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा ३५.९ प्रतिशतले ह्रास आई रु. ७० करोडमा ओर्लेको छ। वित्तीय खातातर्फ अन्य लगानी दायित्वको तुलनामा अन्य लगानी सम्पत्ति उच्च रहेवाट आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम ७ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा खुद वित्तीय खाता घाटा २०५.८ प्रतिशतले बढी रु. २० अर्ब ७८ करोड पुगेको छ।

^Y शोधनान्तर तथ्याङ्क प्रस्तुतीकरण ढाँचा (format) मा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा तुलनात्मक रूपले विश्लेषण गर्न मिल्ने गरी तथ्यांकलाई बढी विस्तृत रूपमा वर्गीकरण गरी परिवर्तन गरिएको छ।

[®] स्मरणीय छ, नयाँ शोधनान्तर ढाँचामा निजी क्षेत्रको विप्रेषण आय गणना गर्दा विदेशमा कार्यरत कामदार संख्या र निजहरुले पठाउने निश्चित रकमको आधारमा अनुमान (estimate) गर्ने विधि अपनाइएको छ।

मन्जूषा: ६(४)

सेवा क्षेत्र सम्बन्धी WTO प्रतिबद्धताले शोधनान्तरमा पर्न सक्ने प्रभाव

विश्व व्यापार संगठनको सदस्यता लिने क्रममा नेपालले विभिन्न १२ सेवा क्षेत्रहरूमध्ये ११ क्षेत्रसँग सम्बन्धित ७० वटा उप-क्षेत्रहरूको उदारीकरण सम्बन्धमा विभिन्न प्रतिबद्धताहरू व्यक्त गरेको छ। सेवा क्षेत्र उदारीकरण सम्बन्धमा व्यक्त गरिएका विभिन्न प्रतिबद्धताबाट नेपालको शोधनान्तर स्थितिमा पर्न सक्ने प्रभाव सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैंकले गरेको अध्ययनले औल्याएका केही पक्षहरू निम्नानुसार रहेका:

- क) सम्बन्धित ऐन कानून तथा नीतिहरूलाई परिमार्जन गरी सामन्जस्य कायम गर्नु पर्ने।
- ख) क्रमिक रूपले सेवा क्षेत्र सम्बन्धी वैदेशिक कारोवारहरू बढ्दै जाने तथा नयाँ-नयाँ माध्यमहरूबाट कारोवार हुँदै जाने भएकोले भुक्तानी प्रणालीमा सुधार गर्नुका साथै कारोवारको अनुगमन (monitoring) पद्धति सुदृढ बनाउँदै लैजानु पर्ने।
- ग) सेवा क्षेत्र उदारीकरणबाट तत्काल खासै प्रभाव पर्ने नदेखिएता पनि यसको प्रभाव क्रमिक रूपमा बढ्दै जानुका साथै सेवा क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन नसकेको अवस्था (WTO-low case) मा, शोधनान्तर स्थिति क्रमिक रूपमा कमजोर हुँदै जाने। तर, सेवाक्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी बनाई उदारीकरणबाट प्राप्त अवसरहरूलाई उपयोग गर्न सकेको खण्डमा शोधनान्तर स्थिति लामो समयसम्म स्वस्थ रहने।
- घ) सेवा क्षेत्र उदारीकरणबाट शोधनान्तर स्थितिमा पर्ने प्रभावको अध्ययनको क्रममा शोधनान्तर सम्बन्धी प्रक्षेपण गर्दा दुई भिन्न स्थिति (WTO-low/WTO-high) बीचको फरक समयको क्रमसँगै बढ्दै जाने देखिई यसले सम्भावित जोखिमयुक्त अवस्था (vulnerability) तर्फ संकेत गरेकोले विदेशी विनिमय व्यवस्थापनमा समय सापेक्ष सुधार गर्नु पर्ने।

स्रोत : "Nepal's WTO Service Sector Commitments and its Impact on Balance of Payment Situation" 2005. Draft Report, NRB.

- ६.१४ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम ७ महिनामा चालु खाता बचत आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सोही अवधिको तुलनामा २८.३ प्रतिशतले उल्लेख्य विस्तार भई रु. १७ अर्ब ३० करोड पुगेको छ। त्यसैगरी विविध पूँजी आप्रवाह आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को पहिलो ७ महिनाको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ४.१ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ५ अर्ब १९ करोड पुगेको छ। फलस्वरूप, आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम ७ महिनामा रु. २ अर्ब ९२ करोडले शोधनान्तर खाता बचत भएको छ।

विदेशी विनिमय संचिति

- ६.१५ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को आषाढदेखि फाल्गुणसम्मको अवधिमा विदेशी विनिमय संचिति १४.३ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा यस्तो संचितिमा ०.२ प्रतिशतको सीमान्त ह्रास आई कुल संचिति रु. १ खर्ब २९ अर्ब ९० करोड पुगेको छ। उक्त संचितिमा नेपाल राष्ट्र बैंक र वाणिज्य बैंकहरूको हिस्सा क्रमशः ८१.५ प्रतिशत र १८.५ प्रतिशत रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा कुल संचितिमा परिवर्त्य मुद्राको अंश ९४.९ प्रतिशत पुगेको छ भने अपरिवर्त्य मुद्राको अंश घटी ५.१ प्रतिशतमा झरेको छ। अन्यकुराका अलावा, अन्य मुलुकतर्फको आयात उच्चदरले घटेको र

बैंकिङ्ग प्रणालीद्वारा आउने विप्रेषणको रकम बढेकोले परिवर्त्य मुद्राको अंश बढेको हो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा परिवर्त्य र अपरिवर्त्य मुद्राको अंश क्रमशः ८८.६ प्रतिशत र ११.४ प्रतिशत रहेको थियो । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को समीक्षा अवधिमा नेपाल राष्ट्र बैंकसँग रहेको रु. १ खर्ब ५ अर्ब ९१ करोड बराबरको विदेशी विनिमय संचितिमा परिवर्त्य र अपरिवर्त्य मुद्राको अंश क्रमशः ९४.८ प्रतिशत र ५.२ प्रतिशत रहेको छ । त्यस्तै वाणिज्य बैंकहरूसँग रहेको रु. २३ अर्ब ९९ करोडको विदेशी विनिमय संचितिमा परिवर्त्य र अपरिवर्त्य मुद्राको अंश क्रमशः ९४.९ प्रतिशत र ५.१ प्रतिशत रहेको छ । कुल संचितिले आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनाको आयात प्रवृत्तिको आधारमा १२.७ महिनाको वस्तु आयात तथा १०.७ महिनाको वस्तु तथा सेवा आयात धान्न सक्ने देखिन्छ । साथै, २०६१ आषाढ मसान्तको तुलनामा २०६१ फाल्गुण मसान्तमा बैंकिङ्ग क्षेत्रको वैदेशिक सम्पत्ति ०.३ प्रतिशतले घटी रु. १ खर्ब ३० अर्ब ९६ करोड रहेको छ भने वैदेशिक दायित्व ५.४ प्रतिशतले घटी भई रु. २१ अर्ब ३५ करोड पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यसै अवधिमा वैदेशिक सम्पत्ति तथा दायित्व क्रमशः १४.२ प्रतिशत र २७.२ प्रतिशतले बढेको थियो । यसरी २०६१ फाल्गुणमा खुद वैदेशिक सम्पत्ति ४.० प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १ खर्ब ९ अर्ब ६१ करोड पुगेको छ ।

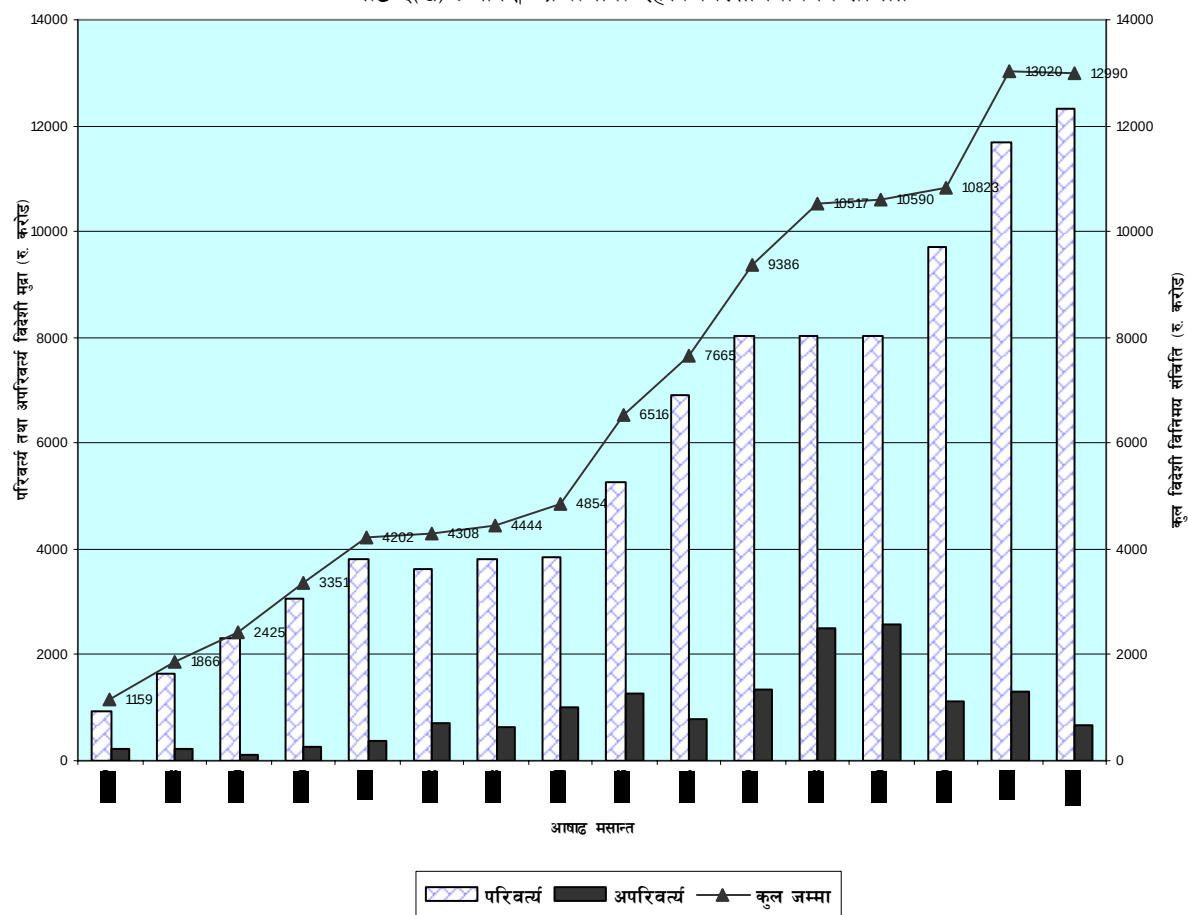
विनिमय दर

६.१६ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम ८ महिनामा नेपाली रुपैयाँको प्रमुख अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राहरूसँगको विनिमय दरमा मिश्रित प्रवृत्ति देखिएको छ । २०६१ आषाढको तुलनामा फाल्गुणमा नेपाली मुद्रा अमेरिकी डलरसँग ४.९ प्रतिशतले र स्टर्लिङ पाउन्डसँग १.४ प्रतिशतले पुनर्मूल्यन भएतापनि अन्य मुख्य अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राहरूसँग अवमूल्यन भएको छ । यस अवधिमा नेपाली मुद्रा युरोसँग ३.४ प्रतिशत, स्वीस फ्रयाङ्कसँग १.९ प्रतिशत र जापानी येनसँग ०.१ प्रतिशतले अवमूल्यन भएको छ । २०६० आषाढको तुलनामा फाल्गुणमा नेपाली मुद्रा अमेरिकी डलरसँग २.१ प्रतिशतले पुनर्मूल्यन भएकोमा अन्य मुद्राहरु जस्तै स्टर्लिङ पाउन्डसँग ८.६ प्रतिशत, युरोसँग ६.१ प्रतिशत, स्वीस फ्रयाङ्कसँग ५.४ प्रतिशत र जापानी येनसँग ३.५ प्रतिशतले अवमूल्यन भएको थियो ।

चुनौतीहरू

६.१७ विश्व मञ्चमा नेपाल एक प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा स्थापित भइसकेको र तुलनात्मक रूपले पर्यटन उद्योग कम पूँजीमुखी एवं उच्च तुलनात्मक लाभ हुने क्षेत्र भएकोले यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित सरोकारवाला सबैलाई समेटी एकीकृत भ्रमण कार्यक्रम (tour package) को विकास गर्नु अत्यावश्यक छ । साथै, नेपालका दुई छिमेकी मुलुकहरु भारत तथा चीनको उत्साहप्रद आर्थिक वृद्धिका कारण बढ्दै गएको प्रतिव्यक्ति आम्दानीले गर्दा ती मुलुकका उच्च तथा मध्यमस्तरीय परिवार विशेष गरी धार्मिक पर्यटकको रूपमा नेपाल आउने सम्भावना बढ्दै गएकोले लुम्बिनी क्षेत्रको विकास लगायत, बौद्ध-चैत्य, विहार, कुन्ज र अन्य प्रसिद्ध मन्दिर एवं तीर्थस्थलको विकासका साथै, ती क्षेत्रमा बाटो-घाटो, पानी, स्वास्थ्य चौकीहरु, सञ्चार, होटल, पर्यटकीय सुरक्षा सञ्जाल आदिको विकास गर्न र अन्य मुलुकहरुका सम्पन्न पर्यटकलाई आकर्षण गर्न प्याफिटङ्ग, हटएयर वेलुनिङ्ग, रक क्लाइम्बिङ, वेन्जीजम्पिङ, आइस स्किङ्ग जस्ता थप कार्यहरुको विकास गरी पर्यटकहरुको सरदर बसाइ अवधि वृद्धि गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

चार्ट ६(ख) : बैकिङ प्रणालीमा रहेको विदेशी विनिमय संचिति

- ६.१८ विगत केही वर्षदेखि विदेशी मुद्रा आर्जन एवं शोधनान्तरमा समेत अनुकूल प्रभाव पार्न र समग्रमा गरिवीको निरपेक्ष रेखामुनि रहेका जनताको संख्या कमी ल्याउन मुख्य भूमिका राख्दै आएको विप्रेषण आयलाई बढी भरपर्दो बनाउनका साथै दक्षकामदारको आपूर्ति बढाउन सकेमा यस क्षेत्रको योदानमा उल्लेख्य वृद्धि हुने देखिन्छ । तसर्थ, वैदेशिक रोजगारी सेवामा संलग्न संस्थाहरूका साथै, विदेशस्थित राजदूतावासहरू तथा नियोगहरू मार्फत बजार पहिचान गरी त्यसतर्फ काम गर्न जाने कामदारहरूलाई विभिन्न क्षेत्रमा दक्षता अभिवृद्धि हुने गरी तालीमको व्यवस्था गर्न राष्ट्रिय एवं क्षेत्रीयस्तरमा त्यस्ता संयन्त्रको विकास गर्नु चुनौतीकै रुपमा रहेको छ । यसैगरी, विदेशमा कामगर्ने कामदारहरूको वास्तविक पहिचान गर्ने उद्देश्यले विशेष राहदानीको व्यवस्था गरी तिनीहरूको संख्या र आय आँकलन गर्न एवं त्यस्तो आय संस्थागत प्रणालीमार्फत भित्र्याउन पनि अत्यन्त जरुरी भएको छ ।
- ६.१९ २०४९ सालमा तर्जुमा गरिएको विद्यमान वाणिज्य नीति हालको परिप्रेक्ष्य सुहाउँदो नरहेको र विश्व व्यापार संगठनको सदस्यता, **SAFTA**, **BIMST-EC** जस्ता क्षेत्रीय व्यापार प्रणालीमा आवद्धता, पारवहनका क्षेत्रमा आएको परिवर्तन, **multi-model** यातायात प्रणालीको विकास आदि नयाँ परिवर्तनहरूलाई समेटी परिमार्जित नयाँ वाणिज्य नीति ल्याउनु अत्यन्त जरुरी भैसकेको छ । साथै, आर्थिक विकासको दरलाई उच्च र दिगो बनाई राख्न पनि व्यापार क्षेत्रलाई अझ उदार, प्रतिस्पर्धी एवं बजारमुखी बनाउन समेत आवश्यक भएकोले अन्य मुलुकहरूले जस्तै वाणिज्य नीति तर्जुमा गर्दा निश्चित समयावधिलाई लक्षित गरी तत्सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्नु अपरिहार्य भैसकेको छ ।
- ६.२० विश्व व्यापार संगठनको सदस्य भैसकेकोले भूमण्डलीय प्रतिस्पर्धा गर्नुको विकल्प नरहेको अवस्थामा विश्व बजारमा नेपालको अंश न्यून रहेता पनि क्षेत्रीय एकीकरण र बहुपक्षीय सम्झौताबाट हुन सक्ने उपलब्धिलाई उपेक्षा गर्न मिल्दैन । तसर्थ, क्षेत्रीय र भूमण्डलीय व्यापार कार्यक्रम अघि बढाउन दुई मार्गचित्र (**regional/global road map**) को अवधारणालाई आत्मसात् गरी शोधनान्तर बचतलाई दिगो र स्थायी राख्न चालु खाता कारोवारहरूलाई सघाउ पुग्ने गरी व्यापार, पर्यटन, सेवा र वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी नीतिहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु चुनौतीपूर्ण देखिन्छ ।
- ६.२१ अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा तुलनात्मक लाभ कायम गर्न र प्रतिस्पर्धी हुन गुणस्तर नियन्त्रण अनिवार्य शर्तको रुपमा रहन्छ । यस सन्दर्भमा, नेपालका धेरै कम उद्योगहरूले मात्र **ISO-9000 certification** प्राप्त गरेकाले युरोपेली समुदाय, संयुक्त राज्य अमेरिका, जापान जस्ता विकसित मुलुकहरूमा उक्त **certification** को अभावमा नेपाली निर्यातजन्य वस्तुले बजार पाउन नसक्ने हुँदा नेपाली निर्यातजन्य वस्तुहरूको गुणस्तर निर्धारण गर्न आवश्यक संयन्त्रको विकास गरी गुणस्तर परीक्षण एवं जाँचपासलाई अनिवार्य रुपमा लागू गर्नु चुनौतीकै रुपमा रहेको छ ।
- ६.२२ निर्यात प्रशोधन केन्द्र (**export processing zone- EPZ**) को स्थापना र संचालन हुन सके गैर-परम्परागत वस्तुहरू (**non-traditional goods**) को निर्यात अभिवृद्धि गर्न, उच्च प्रविधियुक्त उत्पादन एवं व्यापार प्रक्रिया बढाउन र रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्न सहयोग पुग्ने हुन्छ । काठमाडौँमा निर्यात उन्मुख उद्योगको प्रवर्द्धन र विकास गर्ने उद्देश्यले सन् १९९० मा उच्चस्तरीय कार्यदल गठन भएता पनि यसले साकार रुप लिन सकेको छैन । तसर्थ, नेपाल अधिराज्यका विभिन्न क्षेत्रमा यस प्रकारका **EPZ** को स्थापना गर्न सके निर्यातजन्य वस्तु उत्पादन एवं निर्यातमा सघाउ पुग्ने हुँदा सरकारी एवं निजी क्षेत्र दुवैमा **EPZ** हरू स्थापना हुन सक्ने गरी आवश्यक नियम-कानूनको तर्जुमा गर्ने चुनौती सरकार सामु रहेको छ ।

६.२३ नेपाललाई भारत तथा चीन बीचको पारवहन बिन्दु (**transit point**) बनाउन सके यी विशाल छिमेकी मुलुकहरुको उच्च आर्थिक वृद्धिदर र बढ्दो व्यापारको परिप्रेक्षमा नेपाललाई आफ्नो निर्यात सम्भाव्यताको पहिचान र अन्वेषण गर्न सघाउ पुग्ने हुन्छ । स्मरणीय छ, मुख्य भूमि (**mainland**) चीनले सन् २००६ सम्ममा ल्हासासम्म रेलमार्ग जोड्ने कार्य द्रुत गतिमा निर्माण गरिरहेको छ । तसर्थ, नेपाललाई पारवहन बिन्दु बनाइनुपूर्व पूर्वाधारको रुपमा काठमाडौं उपत्यका र तराई क्षेत्रलाई जोड्ने उच्च भार वहन क्षमताका वैकल्पिक राजमार्गहरुका साथै, काठमाडौं-कोदारी राजमार्गलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको राजमार्गको रुपमा विकास गरी चीनसँगको मुख्य व्यापारनाका तातोपानी मात्र रहेकोमा अन्य खुलागरिएका नाकाहरुबाट पनि व्यापार कारोवार बढाउने गरी यातायातको विकास गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

७. गरिवी निवारण र रोजगारी

गरिवी निवारण

- ७.१ गरिवीलाई आयमूलक गरिवीको रूपमा मात्र नहेरी मानव विकास र सामाजिक समावेशीकरणको समग्र परिप्रेक्ष्यमा हेर्ने प्रचलन बढ्दै गए अनुसार नेपालमा पनि गरिवीको विश्लेषण गर्दा आर्थिक लगायत सामाजिक सूचकहरूलाई विश्लेषण गर्न सुरु गरिएको छ । मानव विकाससँग सम्बन्धित परिसूचकहरू भन्नाले साक्षरतादर, प्राथमिक स्कूल तहको भर्नादर, शिशुमृत्युदर, मातृमृत्युदर, औसत आयु, खानेपानीमा पहुँच, आवासीय सेवाहरूको उपयोग, सार्वजनिक सेवामा पहुँच आदिलाई लिने गरिन्छ ।
- ७.२ नेपालमा व्यवस्थित रूपमा सरकारी तवरबाट आर्थिक वर्ष २०५२/५३ देखि नेपाल जीवनस्तर मापन सर्वेक्षण सुरु गरिएको हो । त्यसवेला नेपालमा गरिवीको मुनि रहेका जनसंख्या ४२ प्रतिशतको हाराहारीमा थिए । हालै केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले दोस्रो जीवनस्तर मापन सर्वेक्षण (आर्थिक वर्ष २०६०/६१) सम्पन्न गरी नतिजा समेत प्रकाशमा ल्याएको छ । मूलतः यही सर्वेक्षणलाई आधार मानी यस अध्यायमा नेपालमा गरिवीको स्थिति बारे विश्लेषण गरिएको छ ।
- ७.३ सर्वेक्षणको परिचय: नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण दोस्रो, आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा संकलित पारिवारिक तथ्याङ्कहरूका आधारमा गरिएको गरिवी विश्लेषण हो । कार्तिक, २०६१ मा केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले उक्त सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा शैक्षिक, आवास, रोजगारी, कृषि, उपभोग, आयका साथै सार्वजनिक सेवाको स्थितिबारे समेत विश्लेषण प्रतिवेदन प्रकाशित गरिसकेको थियो । नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण, २०६०/६१ विश्व बैंकले विश्वका धेरै मुलुकहरूमा प्रयोग गर्ने गरेको जीवनस्तरमापन सर्वेक्षण (**Living Standard Measurement Survey-LSMS**) कै ढाँचा र विधि अनुसार केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागद्वारा संचालन गरिएको नेपालको दोस्रो जीवनस्तर सर्वेक्षण हो । यस सर्वेक्षणलाई विश्व बैंक र वेलायत सरकारको अन्तराष्ट्रिय विकास विभागबाट प्राविधिक र आर्थिक सहयोग उपलब्ध भएको थियो । पहिलो सर्वेक्षण २०५२/५३ मा गरिएको थियो र त्यसवेला पनि छानिएका घरपरिवारसँग उपर्युक्त विषयहरूमा सोधिएका प्रश्नहरूको उत्तरका आधारमा तथ्याङ्क प्रशोधन, विश्लेषण गरी नतिजा प्रकाशन गरिएको थियो र पछि गरिवी विश्लेषण समेत गरिएको थियो । यसपल्ट २०६०/६१ मा पनि विगतको सर्वेक्षण ढाँचासँग मिल्दो ढाँचा तयार गरी सर्वेक्षण कार्य सम्पन्न गरिएको हो । यस पटकको सर्वेक्षणको प्रमुख उद्देश्य नेपाल अधिराज्यभरका घरपरिवारहरूबाट छनौटको आधारमा तथ्याङ्क सङ्कलन गरी जनताको जीवनस्तरसम्बन्धी तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्नु र पहिलो जीवनस्तर सर्वेक्षणपछिका आठ वर्षमा उपभोगजन्य गरिवी र विभिन्न सामाजिक परिसूचकहरूमा आएको परिवर्तनको मापन गर्नु हो ।

मन्जूषा: ७(१)

गरिवी विश्लेषणको नतिजाको सारांश

- क) २०६०/६१ मा करिव ३१ प्रतिशत जनसंख्या गरिवीको रेखामुनि रहेको अनुमान छ, जुन २०५२/५३ मा ४२ प्रतिशत रहेको अनुमान थियो ।
- ख) ग्रामीण क्षेत्रमा गरिवीको रेखामुनिको जनसंख्या २०५२/५३ देखि २०६०/६१ को ८ वर्षको अवधिमा ८ प्रतिशत विन्दु (४३ प्रतिशतबाट ३५ प्रतिशत) मा झरेको र शहरी क्षेत्रमा १२ प्रतिशत विन्दु (२२ प्रतिशतबाट १० प्रतिशत) मा झरेको अनुमान गरिएको छ ।
- ग) यस अवधिमा “गरिवीको विषमता” **Poverty Gap (P₁)** मा पनि सुधार भएको देखिन्छ । गरिवीको रेखामुनिका जनसंख्यामध्ये रेखानजिक धेरै आइपुगेको अनुमान छ ।
- घ) सालाखाला प्रति व्यक्ति वार्षिक उपभोग खर्च वि सं. २०५२/५३ मा रु.७२३५ रहेकोमा २०६०/६१ मा उक्त उपभोग खर्च बढेर रु. १५,२२४ पुगेको अनुमान गरिएको छ । २०५२/५३ को स्थिर मूल्यमा २०६०/६१ को सालाखाला प्रति व्यक्ति वार्षिक उपभोग रु. १०,३१८ रहेको अनुमान छ ।
- ङ) उपभोगमा वृद्धि हुनुका मोटामोटी कारणहरूमा विप्रेषण, कृषिक्षेत्रको औसत ज्याला, गैर-कृषि व्यवसायका आमदानी र ज्याला, आर्थिकरूपले सकृय जनशक्तिको अनुपात र शहरीकरणमा उल्लेखनीय वृद्धि आदि मान्न सकिन्छ ।
- च) आठ वर्ष पहिले अन्तर्वार्ता गरिएकै घरपरिवारहरूको स्थिति विश्लेषण गर्दा त्यस्ता परिवारहरूमध्ये गरिवीको रेखामुनि रहेका जनसंख्या त्यसवेला ३९ रहेकोमा सो दर २०६०/६१ मा ३२ प्रतिशतमा झरेको अनुमान छ ।
- छ) दुई सर्वेक्षणको अवधिमा उपभोगको गरिवीको दरमा सुधार आए पनि यसको असमानता अर्थात् धनी र गरिव बीचको खाडलमा विस्तार भएको देखिन्छ । असमानता जनाउने सूचक (**Gini coefficient**) २०५२/५३ मा ०.३४ रहेकोमा २०६०/६१ मा आएर ०.४१ पुगेको अनुमान छ ।
- ज) दुई सर्वेक्षण बीचको अवधिमा पारिवारिक आमदानीमा विप्रेषण (**Remittance**) को अंश ६ प्रतिशतबाट १० प्रतिशतमा वृद्धि भएको देखिन्छ । त्यस वखत विप्रेषण प्राप्त गरेका घरपरिवार करिव २३ प्रतिशत रहेकोमा २०६०/६१ मा ३२ प्रतिशत पुगेका छन् । स्थिर मूल्यमा प्रतिव्यक्ति विप्रेषण आमदानी १५६ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ ।
- झ) आठ वर्षको अवधिमा सिमेन्ट जडित गारो, ढलान वा जस्तापाताको छानो भएका घरपरिवारमा बस्ने परिवारहरूको संख्या उल्लेखनीय रूपमा बढेको छ । पाइपको खाने पानी उपभोग गर्ने र चर्पीको सुविधा भएका घरपरिवारहरू क्रमशः ३३ बाट ४४ र २२ बाट ३९ प्रतिशत पुगेको देखिन्छ ।
- ञ) सार्वजनिक सेवाहरूको पहुँचको सन्दर्भमा आठ वर्षको अवधिमा ३० मिनेट भित्रको पहुँचभित्र मूल बजार, कच्ची मोटर बाटो, पक्की मोटर बाटो र बैंकिंग सुविधा पुग्ने परिवार संख्या क्रमशः १३, १०, १० र ७ प्रतिशत विन्दुले वृद्धि भएको छ ।

ट) विगत आठ वर्षको अन्तरालमा प्राथमिक स्कूल तहको खुद भर्ना अनुपात ५७ बाट बढेर ७२ पुगेको देखिन्छ । त्यसै गरी विगत आठ वर्षमा खोपको पूरा मात्रा लगाउने बालबालिकाको प्रतिशतमा उल्लेखनीय वृद्धि भई ३६ बाट ५९ पुगेको छ ।

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

- ७.४ **सर्वेक्षणको छनौट विधि:** समग्र मुलुकलाई ६ भाग (१.हिमाली क्षेत्र, २.काठमाडौं उपत्यका शहरी क्षेत्र, ३.अन्य पहाडी शहरी क्षेत्र, ४.पहाडी ग्रामीण क्षेत्र, ५.शहरी तराई क्षेत्र र ६.ग्रामीण तराई क्षेत्र) मा विभाजन गरी उक्त ६ भागबाट प्रथम चरणमा ३२६ वटा गणना क्षेत्र (**Primary Sampling Unit**) हरूमा गणना कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । दोस्रो चरणमा, ती छानिएका प्राथमिक छनौट इकाईहरूमा प्रत्येकबाट १२ वटा घरपरिवार **Systematic Sampling** विधिका आधारमा छनौट गरी मुलुकभरिबाट ३९१२ वटा घरपरिवारसंग अन्तर्वार्ता संचालन गरिएको थियो । छानिएका परिवारहरूसंग निर्धारित ढाँचाका प्रश्नावली प्रयोग गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएका थिए । प्रश्नावलीमा संकलित सूचनाहरूमा ऋतु प्रभाव (**Seasonal effect**) न्यून गर्ने उद्देश्यले वर्षेभरि क्षेत्रीय कार्य संचालन गरिएको थियो । विगतको सर्वेक्षणसंग थप तुलना गर्न २०५२/५३ मा छानिएका गणना क्षेत्रहरू मध्येबाट ९५ वटा गणना क्षेत्रका ११६० वटा घर परिवार मध्ये फेला पारिएका ९६२ वटा परिवारसंग पुनः अन्तर्वार्ता गरिएको थियो ।
- ७.५ **सर्वेक्षणको सन्दर्भ समय:** सर्वेक्षण अन्तर्गतको तथ्याङ्क संकलन कार्य २०६०/६१ भएको थियो र परिवारिक उपभोग आदिको विवरण अन्तर्वार्ता मिति भन्दा १२ महिना अगाडी संकलन गरिएको हुँदा २०६० साल भरिको विवरण संकलन गरिएको थियो ।
- ७.६ **गरिवीमापनको विधि:** दोस्रो जीवनस्तर सर्वेक्षणको आधारमा गरिएको गरिवी विश्लेषण मूलतः पारिवारिक उपभोग खर्चको आधारमा गरिएको विश्लेषण हो । यसमा सालाखाला नेपालीका लागि आवश्यक पर्ने क्यालोरीको निर्धारण गरी सोही अनुसार गरिवीमापन गरिएको छ । उमेर अनुसार बाल, युवा, वृद्ध, महिलाको लागि आवश्यक क्यालोरीको औसत निकाल्दा २०६०/६१ मा सालाखाला प्रति व्यक्ति २१४४ क्यालोरी आवश्यक देखिन्छ । उक्त औसत २०५२/५३ मा २१२४ क्यालोरी थियो । विगत ८ वर्षमा परिवारका सदस्यहरूको संख्यामा बाल वच्चाहरूको अनुपातमा कमी आएको देखिएको अर्थात् युवाहरूको संख्यामा आएको वृद्धिको आधारमा आवश्यक औसत क्यालोरी २१४४ निर्धारण गरिएकोले यसले वास्तविकतालाई राम्ररी प्रतिबिम्बित गर्दछ भन्ने विश्वास गरिएको छ ।
- ७.७ **गरिवीको स्थिति (Poverty Incidence- P_0):** उपर्युक्त विधि अनुसार गरिवीको स्थिति विश्लेषण गर्दा २०६०/६१ मा करिब ३१ प्रतिशत जनसंख्या गरिवीको रेखा मुनि रहेको अनुमान छ, जुन २०५२/५३ मा ४२ प्रतिशत रहेको अनुमान थियो । शहरी र ग्रामीण क्षेत्रमा गरिवीको

¹ निम्न सूत्रबाट गरिवी विश्लेषणका तीनवटै सूचकहरू आंकलन गर्न सकिन्छ । यसलाई **FTG** सूत्र पनि भनिन्छ ।

$$P_\alpha = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^q \left(\frac{(z - y_i)}{z} \right)^\alpha$$

यहाँ P_α भनेको निरपेक्ष गरिवीको माप, y_i भनेको घरपरिवारको कुल खर्च (वा आम्दानी), z भनेको गरिवीको रेखा, N भनेको कुल घरपरिवारको संख्या हो । त्यसैगरी q भनेको गरिवी रेखामुनि पर्ने समूह घरपरिवारहरू हुन् । यस सूत्रबाट $\alpha=0$ भएमा गरिवीको स्थिति (incidence), $\alpha=1$ भएमा विषमता र $\alpha=2$ भएमा गहनता निकाल्न सकिन्छ ।

स्थितिको तुलना गर्दा शहरी क्षेत्रमा करिव १० प्रतिशत र ग्रामीण क्षेत्रमा ३५ प्रतिशत गरिवीको रेखामुनि रहेको अनुमान छ, जुन २०५२/५३ मा शहरी क्षेत्रमा २२ प्रतिशत र ग्रामीण क्षेत्रमा ४३ प्रतिशत रहेको अनुमान थियो। यसरी ग्रामीण क्षेत्रमा गरिवीको रेखा मुनिको जनसंख्या उक्त ८ वर्षको अवधिमा ८ प्रतिशत विन्दुले भरेको र शहरी क्षेत्रमा १२ प्रतिशत विन्दुले भरेको अनुमान छ। यसका साथै उक्त अवधिमा गरिवीको विषमता (Poverty Gap - P₁) मा पनि सुधार भएको देखिन्छ। गरिवी विषमता (Poverty Gap) को सूचकले गरिव मानिएकाहरूमध्ये पनि कति प्रतिशत गरिवहरु “गरिवी रेखा” भन्दा कति टाढा छन् भन्ने जनाउँछ। उक्त सूचक २०५२/५३ मा समग्रमा ११.७५ थियो भने २०६०/६१ मा ७.५५ रहेको अनुमान छ। यसको अर्थ गरिवी रेखामुनिका जनसंख्या मध्ये पनि विगत ८ वर्ष धेरै गरिवहरु तल्लो अवस्थाबाट रेखा नजिक आइपुगेको अनुमान छ। साथै अर्को सूचक गरिवीको गहनता (Squared Poverty Gap- P₂) मा पनि सुधार भएको देखिन्छ। गरिवीको गहनताको सूचकले गरिवहरुमध्ये पनि कति गहिरो असमानता छ भन्ने जनाउँछ। यी दुई सूचकका आधारमा, ग्रामीण क्षेत्रमा भन्दा शहरी क्षेत्रमा गरिवीको स्थितिमा सुधार आएको अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०५२/५३ को सर्वेक्षण र आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को सर्वेक्षणको तुलनात्मक विवरण निम्न तालिका ७(क) मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ७ (क) : गरिवीमापनको तुलनात्मक विश्लेषण

	गरिवीको रेखामुनिको जनसंख्या (Poverty incidence-P ₀) (प्रतिशत)			गरिवीको विषमता (P ₁) (Poverty Gap)			गरिवीको गहनता (P ₂) (Squared Poverty Gap)		
	२०५२/५३	२०६०/६१	परिवर्तन (%)	२०५२/५३	२०६०/६१	परिवर्तन (%)	२०५२/५३	२०६०/६१	परिवर्तन (%)
नेपाल	४१.७६	३०.८५	-२६	११.७५	७.५५	-३६	४.६७	२.७	-४२
शहरी क्षेत्र	२१.५५	९.५५	-५६	६.५४	२.१८	-६७	२.६५	०.७१	-७३
ग्रामीण क्षेत्र	४३.२७	३४.६२	-२०	१२.१४	८.५०	-३०	४.८३	३.०५	-३७

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।

७.८ **सर्वेक्षणको अध्ययन क्षेत्र (Survey Stratum) अनुसार गरिवी स्थिति:** सर्वेक्षणको अध्ययन क्षेत्र अनुसार सबैभन्दा कम काठमाडौँ उपत्यका शहरी क्षेत्रमा ३.३ प्रतिशत, अन्य शहरी क्षेत्रमा १३ प्रतिशत, पश्चिमी पहाडमा ३७.४ प्रतिशत, पूर्वी पहाडमा ४२.९ प्रतिशत, ग्रामीण पश्चिम तराईमा ३८.१ प्रतिशत, ग्रामीण पूर्वी तराईमा २४.९ प्रतिशत जनसंख्या गरिवीको रेखामुनि रहेको अनुमान छ। वि. सं. २०५२/५३ को तुलनामा २०६०/६१ मा गरिवीको स्थिति काठमाडौँ उपत्यका शहरी क्षेत्रको साथै अन्य शहरी क्षेत्रमा समेत उल्लेखनीय सुधार भएको देखिन्छ। गरिवीको स्थिति काठमाडौँ उपत्यका शहरी क्षेत्रमा ४.३ वाट ३.३ प्रतिशतमा र शहरी क्षेत्रमा ३१.६ प्रतिशतबाट १३ प्रतिशतमा भरेको अनुमान छ। ग्रामीण पश्चिम पहाडमा ५५.० प्रतिशतबाट ३७.४ मा, ग्रामीण पश्चिम तराईमा ४६.१ प्रतिशतबाट

३८.१ प्रतिशतमा र ग्रामीण पूर्वी तराइमा ३७.२ प्रतिशतबाट २४.९ प्रतिशतमा झरेको छ । तर, ग्रामीण पूर्वी पहाडमा ३६.१ बाट ४२.९ मा वृद्धि भएको सर्वेक्षणले जनाएको छ ।

७.९ **मुलुकको विकास क्षेत्र अनुसारको गरिबी स्थिति:** विकास क्षेत्र अनुसारको गरिबीको स्थितिमा भएको परिवर्तन हेर्दा पूर्वान्चल विकास क्षेत्रमा ३८.९ प्रतिशतबाट २९.३ प्रतिशतमा, मध्यमान्चलमा ३२.५ प्रतिशतबाट २७.१ प्रतिशतमा, पश्चिमान्चलमा ३८.६ प्रतिशतबाट २७.१ प्रतिशतमा, मध्य पश्चिमान्चलमा ५९.९ प्रतिशतबाट ४४.८ प्रतिशतमा र सुदूर पश्चिमान्चलमा ६३.९ प्रतिशतबाट ४१.० प्रतिशतमा झरेको पाइएको छ ।

७.१० **गरिबीको फैलावट (Distribution of the Poor):** विश्लेषणबाट प्राप्त नतिजा अनुसार, नेपालका कुल गरिवहरु मध्ये २९.४ प्रतिशत ग्रामीण मध्य र पूर्वी पहाडमा छन् जहाँ जनसंख्या पनि धेरै छ । यस अनुसार गरिवहरुको संख्या ग्रामीण पश्चिम पहाडमा २३.६ प्रतिशत, ग्रामीण पूर्वी तराइमा २३.५ प्रतिशत, ग्रामीण पश्चिम तराइमा १८.९ प्रतिशत र शहरी क्षेत्रमा करिव ४.७ प्रतिशत छन् । त्यस्तै कूल गरिवहरुमध्ये हिमाली क्षेत्रमा ७.५ प्रतिशत, पहाडमा ४७.१ प्रतिशत र तराइमा ४५.४ प्रतिशत रहेको अनुमान छ । यसको विस्तृत विवरण तालिका ७(ख) मा प्रस्तुत छ ।

तालिका ७ (ख) : क्षेत्र अनुसारको गरिबी स्थिति

क्षेत्र	गरिवको संख्या (प्रतिशतमा)		गरिबीको फैलावट (प्रतिशतमा)		जनसंख्याको वितरण (प्रतिशतमा)	
	२०५२/५३	२०६०/६१	२०५२/५३	२०६०/६१	२०५२/५३	२०६०/६१
नेपाल अधिराज्य	४१.८	३०.८	१००.०	१००.०	१००.०	१००.०
शहरी क्षेत्र	२१.६	९.६	३.६	४.७	६.९	१५.०
ग्रामीण क्षेत्र	४३.३	३४.६	९६.४	९५.३	९३.१	८५.०
सर्वेक्षणका क्षेत्रहरु						
काठमाडौं उपत्यका शहरी क्षेत्र	४.३	३.३	०.३	०.६	२.६	५.४
अन्य शहरी क्षेत्रहरु	३१.६	१३.०	३.३	४.१	४.४	९.७
ग्रामीण पश्चिम हिमाल/पहाड	५५.०	३७.४	३२.७	२३.६	२४.८	१९.४
ग्रामीण पूर्वी हिमाल/पहाड	३६.१	४२.९	१९.४	२९.४	२२.४	२१.१
ग्रामीण पश्चिम तराइ	४६.१	३८.१	१८.४	१८.९	१६.७	१५.३
ग्रामीण पूर्वी तराइ	३७.२	२४.९	२५.९	२३.५	२९.१	२९.१
विकास क्षेत्रहरु						
पूर्वान्चल	३८.९	२९.३	२१.०	२३.४	२२.५	२४.७

मध्यमाञ्चल	३२.५	२७.१	२६.९	३२.२	३४.६	३६.६
पश्चिमाञ्चल	३८.६	२७.१	१८.७	१६.७	२०.३	१८.९
मध्य पश्चिमाञ्चल	५९.९	४४.८	१८.५	१७.७	१२.९	१२.२
सुदूर पश्चिमाञ्चल	६३.९	४१.०	१४.८	९.९	९.७	७.५
भौगोलिक क्षेत्रहरु						
हिमाल	५७.०	३२.६	१०.७	७.५	७.९	७.१
पहाड	४०.७	३४.५	४१.९	४७.१	४३.०	४२.१
तराइ	४०.३	२७.६	४७.४	४५.४	४९.२	५०.८

नोट: ग्रामीण पश्चिम पहाड अन्तर्गत पश्चिमाञ्चल, मध्य पश्चिमाञ्चल, सुदूर पश्चिमाञ्चलका हिमाली तथा पहाडी क्षेत्र पर्दछन् । ग्रामीण पश्चिम तराइ अन्तर्गत पश्चिमाञ्चल, मध्य पश्चिमाञ्चल, सुदूर पश्चिमाञ्चलका तराइ क्षेत्र पर्दछन् । ग्रामीण पूर्वी पहाड अन्तर्गत मध्यमाञ्चल र पूर्वाञ्चल हिमाली तथा पहाडी क्षेत्र पर्दछन् । ग्रामीण पूर्वी तराइ अन्तर्गत मध्यमाञ्चल र पूर्वाञ्चल तराइ क्षेत्र पर्दछन् ।

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग

७.११ **प्रतिव्यक्ति उपभोग खर्च:** यस सर्वेक्षण अन्तर्गतको गरिवीमापन मूलतः परिवारको उपभोग खर्चको आधारमा गरिएको हो । सालाखाला प्रतिव्यक्ति वार्षिक उपभोग खर्च रु. २०६०/६१ मा रु.१५२२४ अनुमान गरिएको छ जुन २०५२/५३ मा रु. ७२३५ थियो । यस अवधिमा भएको मूल्य वृद्धिको असरलाई हटाएर २०५२/५३ कै स्थिर मूल्यमा २०६०/६१ को सालाखाला प्रति व्यक्ति वार्षिक उपभोग रु. १०,३१८ रहेको अनुमान छ । यसरी ८ वर्षको अवधिमा प्रति व्यक्ति सकल उपभोग (**Real consumption**) करिव ४३ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ ।

७.१२ **प्यानेल डाटाको अनुमान:** यस सर्वेक्षण अन्तर्गत तुलनायोग्य गरिवीमापनको उद्देश्यले अधिराज्यका ३२६ वटा गणना क्षेत्रहरुबाट ३९१२ वटा घरपरिवारहरुका अतिरिक्त २०५२/५३ मा गणना गरिएको घर परिवारहरुको खोजी गरी विभिन्न भेगका थप ९६२ वटा घर परिवारसंग २०६०/६१ मा पनि अन्तर्वार्ता गरिएको थियो, जसलाई यहाँ प्यानेल डाटा भनिएको छ । त्यस्ता घर परिवारहरुको गरिवीको स्थिति विश्लेषण गर्दा ती परिवारहरुमध्ये २०५२/५३ मा ३९ प्रतिशत गरिवीको रेखामुनि थिए भने ८ वर्षपश्चात् सो दर ३२ प्रतिशतमा झरेको देखिएको छ । यसरी समग्र स्थितिमा करिव ७ प्रतिशतले गरिवीको रेखामुनि रहेका जनसंख्या अर्थात् गरिवीको दर (**Poverty rates**) मा कमी आएको देखिन्छ । तर उक्त ८ वर्षको अवधिमा गरिवीको रेखामाथिका केही रेखामुनि आएको र केही यथास्थान (रेखामाथि वा रेखामुनि) रहेका पनि देखिन्छन् । वि.सं. २०५२/५३ र २०६०/६१ दुवै सर्वेक्षणमा अन्तर्वार्ता लिइएका घर परिवारहरुमा गरिवी रेखा माथी रहेका मध्ये करिव २० प्रतिशत रेखामुनि झरेको अनुमान छ र रेखामुनि रहेकामध्ये करिव ५०.० प्रतिशत रेखा माथि उकासिएको अनुमान छ ।

७.१३ **उपभोग स्तरमा असमानता:** दुई सर्वेक्षण बीचको अवधिमा उपभोग-गरिवीको दरमा सुधार आए पनि उपभोग-असमानता अर्थात् धनी र गरिव बीचको खाडल भने विस्तार भएको देखिन्छ । असमानता जनाउने सूचक (**Gini coefficient**) २०५२/५३ मा ०.३४ रहेकोमा २०६०/६१ आएर ०.४१ पुगेको देखिन्छ । यसले गरिवीको उपभोग जुन दरमा बढेको छ त्यसभन्दा बढी दरले धनीको उपभोग खर्च बढेको अनुमान गर्न सकिन्छ । विगत ८ वर्षको

अवधिमा प्रति व्यक्ति उपभोग २०६०/६१ को स्थिर मूल्य (Real price) मा विश्लेषण गर्दा तल्लो २० प्रतिशत जनसंख्याको प्रतिव्यक्ति उपभोग २२ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ भने माथिल्लो २० प्रतिशत जनसंख्याको उपभोग ६४ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । उपभोगको आधारमा तल्लो २० प्रतिशत जनसंख्याले कूल उपभोगको ७ प्रतिशत अंश मात्र ओगटेको र माथिल्लो २० प्रतिशतले ४९ प्रतिशत ओगटेको देखिएको थियो भने उक्त प्रतिशत २०५२/५३ मा क्रमशः ८ र ४३ प्रतिशत रहेको थियो ।

७.१४ उपभोगमा वृद्धि हुनुका मोटामोटी कारणहरू: मुख्यतया विप्रेषणको उल्लेखनीय वृद्धिले गर्दा पारिवारिक उपभोगलाई बढाएको देखिन्छ । स्थिर मूल्यमा प्रतिव्यक्ति विप्रेषण आम्दानी १५६ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । कृषि उत्पादकत्वमा सुधार एवं श्रम बजारको चापले कृषिक्षेत्रको औसत ज्यालामा वृद्धि हुनु र सार्वजनिक सेवामा घरपरिवारको पहुँच वृद्धि हुनुको साथै गैर-कृषि व्यवसायका आम्दानी र ज्यालामा समेत वृद्धि भएकोले घरपरिवारको उपभोगको मागमा वृद्धि भएको मान्न सकिन्छ । यस समयमावधि भित्र शहरीकरण ७ प्रतिशत बाट १५ प्रतिशतमा पुगेका कारणले कम उत्पादकत्वका क्षेत्रमा काम गर्ने घरपरिवारले उच्च उत्पादकत्वका कामगर्ने अवसरहरू प्राप्त गरेको देखिन्छ । आर्थिकरूपले सकृय जनशक्तिको अनुपात बढ्नु पनि प्रतिव्यक्ति उपभोग वृद्धिको अर्को प्रमुख कारण हुन सक्दछ ।

७.१५ पारिवारिक आम्दानी: २०५२/५३ र २०६०/६१ मा सम्पन्न नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षणको अन्तरालमा घरपरिवारको औसत आम्दानीमा ८० प्रतिशतभन्दा बढीले वृद्धि भएको छ । सोही समयमा प्रति व्यक्ति औसत आम्दानी रु. ७,६९० बाट बढेर रु. १५,१६२ पुगेको छ । विगत आठ वर्षको अन्तरालमा आम्दानीका स्रोतहरूको संरचनामा केही फरक आएको देखिएको छ । सोही अवधिमा कूल आम्दानीमध्ये कृषि क्षेत्रको अंश ६१ प्रतिशतबाट घटेर ४८ प्रतिशत पुगेको छ भने गैरकृषि व्यवसायको अंश २२ प्रतिशतबाट बढेर २८ प्रतिशत र विप्रेषण (Remittance) लगायतका अन्य स्रोतको अंश १६ प्रतिशतबाट वृद्धि भई २५ प्रतिशत पुगेको छ । नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०५२/५३ मा कृषि क्षेत्रमा ज्याला रोजगारको अंश ५३ प्रतिशत रहेकोमा २०६०/६१ को सर्वेक्षणमा यो घटेर ३७ प्रतिशत पुगेको छ । तर गैरकृषि क्षेत्रमा ज्याला रोजगारको अंश विगत आठ वर्षमा १६ प्रतिशत बिन्दुले वृद्धि भएको छ । त्यसै गरी औसत दैनिक ज्यालामा कृषि क्षेत्रमा ८८ प्रतिशतले र गैरकृषि क्षेत्रमा ८० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०५२/५३ र २०६०/६१ को सर्वेक्षणको बीचमा गैरकृषि व्यवसाय सञ्चालन गर्ने घरपरिवारको प्रतिशत २४ बाट बढेर २८ पुगेको छ । नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०५२/५३ मा गैरकृषि व्यवसायअर्न्तगत व्यापार, उद्योग तथा सेवाको अंश क्रमशः ५२, ३० र १४ प्रतिशत रहेकोमा २०६०/६१ को सर्वेक्षणमा यिनीहरू प्रत्येकको अंश ३० प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ । घरपरिवारद्वारा सञ्चालित गैरकृषि व्यवसायमध्ये २० प्रतिशत व्यवसाय मात्र औपचारिकरूपमा दर्ता गराइएका छन् जुन पहिलो सर्वेक्षणभन्दा ८ प्रतिशत बिन्दुले बढी छ । प्रति व्यवसाय कूल आम्दानी यो अवधिमा रु. १,०९,०६९ बाट बढेर रु. ३,१५,१७६ पुगेको छ भने खुद आम्दानी रु. २४,७१७ बाट दोब्बरभन्दा बढी भई रु. ५०,०१७ पुगेको छ ।

७.१६ विप्रेषण (Remittance): नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०५२/५३ मा विप्रेषण प्राप्त गर्ने घरपरिवार २३ प्रतिशत रहेकोमा २०६०/६१ को सर्वेक्षणमा उक्त प्रतिशत ३२ पुगेको छ । यस अवधिमा विप्रेषण प्राप्त गर्ने घरपरिवारमध्ये प्रति घरपरिवारले प्राप्त गर्ने औसत विप्रेषण रु. १५,१६० बाट बढेर रु. ३४,६९८ पुगेको छ । देशबाहिरबाट प्राप्त हुने विप्रेषणको अंश उक्त समयमावधिमा ५५ प्रतिशतबाट बढेर ७६ प्रतिशत पुगेको छ । भारतबाट प्राप्त हुने

विप्रेषणको अंश पहिलो सर्वेक्षणमा ३३ प्रतिशत रहेकोमा हालको सर्वेक्षणमा उक्त अंश घटेर २३ प्रतिशत मात्र रहेको छ । यो अन्तरालमा विप्रेषण प्राप्त गर्ने घरपरिवारमध्येबाट कूल आम्दानीमा यसको अंश २७ प्रतिशतबाट बढेर ३५ प्रतिशत पुगेको छ । समग्रमा विप्रेषणबाट प्राप्त रकम पहिलो सर्वेक्षणमा १३ अर्ब रुपियाँ रहेकोमा यो सर्वेक्षणमा उक्त रकम ४६ अर्ब रुपियाँ भन्दा बढी भएको देखिन्छ ।

७.१७ पारिवारिक उपभोग र पर्याप्तता: उत्तरदाताको उपभोगसम्बन्धी व्यक्तिगत अवधारणा बमोजिम विगत आठ वर्षमा सबै प्रकारका उपभोगमा सुधार भएको देखिन्छ । घरपरिवारको उपभोग “आवश्यकताभन्दा कम थियो” भन्नेहरूलाई ‘गरिव’ मान्दा २०५२/५३ को सर्वेक्षणको तुलनामा २०६०/६१ को सर्वेक्षणमा त्यस्तो ‘वस्तुगत गरिबी’ उल्लेखनीयरूपमा घटेको देखिन्छ । यसै अवधिमा खाद्य उपभोग, आवास, लत्ताकपडा, स्वास्थ्योपचार र बालबच्चाको पढाइ “आवश्यकताभन्दा कम थियो” भन्ने घरपरिवारको प्रतिशत क्रमशः ५० बाट ३१, ६४ बाट ४१, ५८ बाट ३६, ६९ बाट २८ र ४५ बाट २१ मा घटेको देखिन्छ । तर कूल आम्दानीसम्बन्धी पर्याप्तताको बारेमा भने उक्त अवधिमा “आवश्यकताभन्दा कम थियो” भन्ने घरपरिवारहरूको प्रतिशत थोरै मात्र घटी ७३ बाट ६७ मा ओर्लेको देखिन्छ ।

७.१८ आवासीय सेवा सुविधाहरूको उपभोग: यस सर्वेक्षणले ९२ प्रतिशत परिवारहरू आफ्नै घरमा बसेको देखाएको छ जुन २०५२/५३ को सर्वेक्षणको तुलनामा २ प्रतिशत बिन्दुले घट्न गएको देखिन्छ । यो आठ वर्षमा घर भाडामा बस्नेको संख्या २ प्रतिशतबाट बढेर ५ प्रतिशतमा पुगेको छ । तर, सिमेन्टजडित गारो, ढलान तथा जस्ता पाताका छानो भएका घरमा बस्ने परिवारहरूको संख्या उल्लेखनीयरूपमा वृद्धि भएको छ । त्यसै गरी यस अवधिभित्र बिजुली पुगेका परिवारको प्रतिशत १४ बाट बढेर ३७ मा पुगेको छ भने पाइपको खानेपानी उपभोग गर्ने परिवारहरूको प्रतिशत ३३ बाट ४४ पुगेको छ । हाल चर्पीको सुविधा भएका घरपरिवारको प्रतिशत ३९ रहेको देखिन्छ भने आठ वर्षअघि यसको प्रतिशत २२ मात्र रहेको थियो ।

७.१९ सार्वजनिक सेवाहरूको पहुँच: अघिल्लो सर्वेक्षणको तुलनामा यस सर्वेक्षणमा सुविधाहरूको पहुँचमा प्रगति भएको देखिन्छ । यस सर्वेक्षणको नतिजाअनुसार सालाखाला ३० मिनेटमा ९१ प्रतिशत घरपरिवारहरू प्राथमिक विद्यालय पुग्न सक्ने देखिन्छ भने आठ वर्षअघिको सर्वेक्षणले यसको प्रतिशत ८८ देखाएको थियो । त्यसै गरी यो आठ वर्षमा ३० मिनेटभित्रको पहुँचभित्र मूल बजार, कच्ची मोटरबाटो, पक्की मोटरबाटो र वाणिज्य बैंकमा पुग्ने परिवार संख्या क्रमशः १३, १०, १० र ७ प्रतिशत बिन्दुले वृद्धि भएको छ । नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०६०/६१ मा घरपरिवारले उपभोग गरिरहेको सरकारी सेवासुविधाहरूको अवस्था ‘राम्रो’, ‘ठीकै’ र ‘नराम्रो’ मूल्याङ्कन गर्ने घरपरिवारमध्ये बहुसंख्यक घरपरिवारले सरकारी सेवासुविधा ‘ठीकै’ रहेको बताएका थिए । त्यसै गरी स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी र टेलीफोन सेवा ‘नराम्रो’ रहेको बताउने घरपरिवारको प्रतिशत क्रमशः २२, १५, २३ र २८ रहेको देखिन्छ ।

७.२० शैक्षिक स्थिति: २०५२/५३ को सर्वेक्षणमा कम्तिमा एक पटक विद्यालय गएका १५ वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्या ३४ प्रतिशत रहेकोमा हाल यसको प्रतिशत ४६ पुगेको छ । विगत आठ वर्षको अन्तरालमा प्राथमिक तहको खुद भर्ना अनुपात ५७ बाट बढेर ७२ पुगेको देखिन्छ । त्यसै गरी निम्नमाध्यमिक र माध्यमिक तहमा यसको अनुपात क्रमशः १९ बाट २९ र ९ बाट १५ मा वृद्धि भएको छ ।

- ७.२१ **खोप, परिवार नियोजन सेवा र मातृत्व सेवा:** विगत आठ वर्षमा खोपको पूरा मात्रा लगाउने बालबालिकाको प्रतिशतमा उल्लेखनीय वृद्धि भई ३६ बाट ५९ पुगेको छ । सोही समयमा कम्तिमा एकपटक बच्चा जन्माएका १५ देखि ४९ वर्ष समूहका महिलाहरूले जन्म दिएका शिशुहरूको औसत संख्या २.६ बाट घटेर २.४ पुगेको छ । यी दुई सर्वेक्षणको अन्तरालमा परिवार नियोजनका साधनहरूमध्ये कम्तिमा एउटा साधनसम्बन्धी ज्ञान भएका १५ देखि ४९ वर्ष समूहका महिलाहरूको संख्या १७ प्रतिशतले बढेर ७७ प्रतिशत पुगेको छ । यस सर्वेक्षणमा सुत्केरी हुनुअघि र पछि अस्पतालमा जाँचाउनेको प्रतिशत क्रमशः ५७ र १३ रहेको देखिन्छ ।
- ७.२२ **बसाइँ सराई:** बसाइँ सरेहरूमध्ये ७५ प्रतिशत पारिवारिक कारणले, १२ प्रतिशत सहज जीवनयापनको लागि र ७ प्रतिशत कामको खोजीमा बसाइँ सरेको देखिन्छ । यस सर्वेक्षणमा पारिवारिक र सामाजिक कारणले गर्दा ५० प्रतिशत महिलाहरू बसाइँसराइ गरेको देखिन्छ जुन पुरुषको बसाइँसराइ (२२ प्रतिशत) को तुलनामा बढी रहेको छ । १५ वर्षमुनिका बालबालिकाहरूमध्ये ५ प्रतिशत बालबालिकाले आफ्नो घर छोड्ने गरेको यस सर्वेक्षणले देखाएको छ ।
- ७.२३ **श्रमशक्ति:** नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०५२/५३ मा रोजगारीको प्रतिशत ६७ रहेकोमा २०६०/६१ को सर्वेक्षणमा यसको प्रतिशत वृद्धि भई ७४ पुगेको छ । यो अवधिमा श्रमशक्तिको हिसाबले निष्क्रिय रहेको जनसंख्या ६ प्रतिशत बिन्दुले भरी २३ प्रतिशत रहेको छ । २०५२/५३ को सर्वेक्षणमा बेरोजगार दर ४.९ प्रतिशत रहेकोमा २०६०/६१ को सर्वेक्षणमा यो दर घटेर ३.८ प्रतिशत पुगेको छ ।
- ७.२४ **पारिवारिक कर्जा:** नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण २०५२/५३ मा कर्जा लिने घरपरिवार ६१ प्रतिशत रहेकोमा २०६०/६१ को सर्वेक्षणमा यसको प्रतिशत वृद्धि भई ६९ पुगेको छ । कर्जा लिने घरपरिवारमध्ये साहुमहाजनबाट कर्जा लिनेको प्रतिशत यो अवधिमा ४० बाट घटेर २६ तथा नातेदारबाट कर्जा लिनेको प्रतिशत ४१ बाट बढेर ५५ पुगेको छ । सोही समयमा व्यवसाय वा खेतीपातीका लागि तथा घरायसी उपभोगको लागि कर्जा लिनेको प्रतिशत क्रमशः २९ बाट २४ र ४९ बाट ४७ मा भरेको छ ।
- ७.२५ **गरिबी निवारण कोष:** श्री ५ को सरकारको गरिबी निवारण रणनीति (PRSP) अनुरूप निरपेक्ष गरिबीको रेखामुनि रहँदै आएको जनसंख्याको तल्लो समूहलाई लक्षित गरेर कार्यक्रम संचालन गर्न मद्दत पुर्‍याउने उद्देश्यले छुट्टै ऐन अन्तर्गत स्वायत्त संस्थाको रूपमा अध्यादेश २०६० मार्फत गरीबी निवारण कोषको स्थापना गरिएको छ । कोषले आफ्नो कार्यक्रम संचालनको लागि साधन जुटाउने क्रममा विश्व बैंकसँग अमेरिकी डलर १ करोड ५० लाख अनुदान सहायताको लागि विकास अनुदान सम्झौता (Development Grant Agreement) र परियोजना सम्झौता (Project Agreement) मिति भाद्र २९, २०६१ मा र श्री ५ को सरकारसँग सहायक अनुदान सम्झौता (Subsidiary Grant Agreement) मिति कार्तिक २६, २०६१ मा गरिसकेको छ । कोषले आफ्नो व्यवस्थापकीय जिम्मेवारी तथा कार्यक्रम संचालनका लागि कार्य संचालन तथा आर्थिक व्यवस्थापन - लेखा निर्देशिका (Operational and Financial Manual), वातावरण मूल्याङ्कन ढाँचा (Environmental Assessment Framework) र गरीबी निवारण कोष नियमावली तयार गरिसकेको छ । यस कोषले समाजका गरीब तथा पिछडिएका वर्गको सक्रिय सहभागितामा स्थानीय मागमा आधारित कार्यक्रमहरू संचालन गर्न शुरू गरेको छ । गरीब समुदाय स्वयम्लाई पूर्ण रूपले सहभागी

गराई समुदायको परियोजना उनीहरूबाटै कार्यान्वयन गराउन तिनै गरीव समुदायको प्रतिनिधित्व रहने गरी सामुदायिक संस्था (**Community Organization - CO**) को स्थापना र संस्थागत विकास गरी कार्यक्रमहरू संचालन गरिएको छ । यस कार्यमा समुदायलाई आवश्यक सहयोग प्रदान गर्नको लागि सहयोगी संस्था (**Partner Organization - PO**) को रूपमा गैर सरकारी संस्था, सामुदायिक संस्था, निजी संस्था तथा स्थानीय निकायहरूलाई परिचालन गरिएका छन् । यी सहयोगी संस्थाहरूले सामाजिक परिचालन, क्षमता विकास तथा शीप विकास तालिम सामुदायिक संस्थाको संस्थागत विकास, सामुदायिक परियोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न सामुदायिक संस्थालाई आवश्यक प्राविधिक सहयोग र सहजीकरण गरी मद्दत पुर्याउनुको साथै समुदाय र कोष बीचको सम्पर्क र संचारमा सहयोग पुर्याउँदछन् । कोषको कार्यक्रम संचालनको क्रममा अगुवा परीक्षणको रूपमा कोषले आफ्नो कार्यक्रम संचालनका लागि हाल दार्चुला, मुगु, प्यूठान, कपिलवस्तु, रामेछाप र सिराहा गरी ६ वटा जिल्लाहरूमा कार्यक्रम संचालन गरेको छ । यी जिल्लाहरू बाहेक अन्य जिल्लाहरूबाट पनि सृजनशील (**Innovative**) प्रस्तावनाहरूलाई छनौट गरी कार्यक्रम संचालन गरिरहेको छ । कार्यक्रम संचालनको लागि आर्थिक वर्ष २०६१/६२ सम्म ६८ वटा सहयोगी संस्थाहरू छनौट तथा सम्झौता गरी सामाजिक परिचालन, सामुदायिक संस्थागत विकास, र समुदायको परियोजना तयार गर्ने काम भईरहेको छ । हाल सम्म ८ जिल्लाका २०७ वटा गा.वि.स.हरूमा २६१ सामुदायिक संस्थाहरूको विकास भई कोषमा दर्ता हुनुको साथै ती सामुदायिक संस्थाहरू मध्ये १६४ सामुदायिक संस्था र कोष बीच सामुदायिक परियोजना संचालनको लागि सम्झौता भई कार्यान्वयन भईरहेको छ ।

रोजगारी

७.२६ नेपालमा आवाधिक रूपमा गर्ने गरिएका विभिन्न सर्वेक्षणहरूबाट रोजगारीको अनुमान र प्रक्षेपण गर्ने गरिएको छ किनभने छुट्टै रोजगारीको प्रक्षेपण र अनुमान गर्ने व्यवस्था हालसम्म हुन सकेको छैन । दशौं योजना अवधिमा थप १० लाख ५३ हजार रोजगारी सिर्जना हुने अनुमान गरिएको छ । अर्थतन्त्रका विभिन्न क्षेत्रहरूमा हुने उत्पादन वृद्धिको प्रभाव र अन्तर क्षेत्रगत सम्बन्ध (**inter-sectoral linkages**) को योगदानका कारणले उपर्युक्त रोजगारीका अवसर उपलब्ध हुने ठानिएको हो । यी सबैको परिणाम स्वरूप दशौं योजनाको अन्त्यसम्ममा कूल रोजगारी १ करोड १० लाख १२ हजार पुग्ने अनुमान पनि दशौं योजनामा गरिएको छ । दशौं योजनामै उल्लेख भए अनुसार योजनाको अन्त्य (आर्थिक वर्ष २०६३/६४) सम्म आर्थिक दृष्टिले सक्रिय जनसंख्या १ करोड १५ लाख ८० हजार पुग्ने र यसमध्ये पूर्ण बेरोजगार केवल ४.१ प्रतिशतमात्र रहने अनुमान गरिनुका साथै, अर्ध-बेरोजगारीको स्थिति भने दशौं योजनाको अन्त्यसम्ममा २२.३ प्रतिशतमा झर्ने अनुमान गरिएको छ ।

७.२७ दशौं योजनाको प्रमुख उद्देश्य गरिवी निवारण भएकोले रोजगारी बढाई गरिवी निवारण गर्ने सोचाइ अनुरूप विभिन्न नीतिहरू लागू भइरहेका छन् । आर्थिक तथा सामाजिक विकासका कार्यहरू विस्तार गरी रोजगारीका अवसरहरू वढाउने, रोजगारीका अवसरहरूमा गरिवीको पहुँच वढाउन श्रममुखी व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्ने, पिछडिएका वर्ग तथा क्षेत्र विशेषको लागि आयमूलक र रोजगारीका लक्षित कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने, व्यवसायिक कार्यकुशलता अभिवृद्धि तथा श्रमिक वर्गको आधारभूत हक हितको संरक्षणका पक्षहरूलाई सन्तुलित रूपमा अधिवढाउने, सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गरी वैदेशिक रोजगारीका अवसरहरूको समेत अधिकतम उपयोग गर्ने जस्ता नीतिहरू हाल कार्यान्वयनमा रहेका छन् ।

- ७.२८ श्री ५ को सरकारले रोजगारी प्रवर्द्धन गर्ने सिलसिलामा विभिन्न नीतिगत, कानूनी, संस्थागत र संरचनागत सुधारहरु गर्दै रहेको छ । यीमध्ये प्रमुख नीतिगत, कानूनी, संस्थागत र संरचनागत सुधारहरु निम्न बमोजिमका छन्:
- ७.२८.१ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा परम्परागत रुपमा संचालित र श्रम बजारमा असामयिक भैसकेका तालिम कार्यक्रमलाई क्रमशः हटाउँदै तथा वैदेशिक रोजगार बजारमा माग हुने नयाँ विषयहरुको तालिम समावेश गर्ने नीति र सोही अनुरूप कार्यक्रम तयार पारिएको छ ।
- ७.२८.२ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मै तालिम केन्द्रहरुमा दोहोरो मार्ग प्रणाली (**double track system**) अपनाई विपन्न वर्गका लागि आधारभूत तालिम निःशुल्क प्रदान गर्ने र शुल्क लिएर **upgraded training** संचालन गरी केन्द्रहरुलाई क्रमशः आत्मनिर्भर बनाउँदै लैजाने नीति लिइएको छ । यसै अनुरूप व्यवसायिक प्रशिक्षण केन्द्रसित सम्झौता पनि गरिएको छ ।
- ७.२८.३ श्रम तथा रोजगार प्रवर्द्धन विभागको बढ्दो कार्यबोझको कारण आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा दरबन्दी थप गरी नयाँ संरचना तयार पारिएको छ ।
- ७.२८.४ वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी ठगी अधिराज्यका विभिन्न ठाउँहरुमा हुने तर सम्बन्धित ठाउँका नेपाली नागरिकहरुले वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी ठगी उजुरीका लागि श्रम तथा रोजगार प्रवर्द्धन विभागमा आउनु पर्ने भई उजुरीकर्तालाई अप्ठ्यारो भएको पाइएकोले वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी व्यक्तिगत उजुरी हेर्न आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि काठमाडौं बाहेक अधिराज्यका अन्य श्रम कार्यालयहरुलाई अधिकार प्रत्यायोजन गरिएको छ ।
- ७.२८.५ वैदेशिक रोजगारसम्बन्धी व्यक्तिगत स्वीकृति सम्बन्धी सेवा प्रवाहलाई छिटो छरितो बनाउन काठमाडौं श्रम कार्यालयलाई अधिकार प्रत्यायोजन गरिएको छ ।
- ७.२८.६ श्रम तथा रोजगार प्रवर्द्धन विभागबाट गरिने सेवाप्रवाहलाई छिटो, छरितो र व्यवस्थित बनाउन नागरिक बडापत्र जारी गर्नुको साथै काउण्टर र टोकन प्रणालीबाट सेवा प्रवाह गर्ने गरिएको छ । सेवा प्रवाह सम्बन्धमा सेवाग्राहीको गुनासो सुन्न उजुरी पेटिका राख्नुको साथै गुनासो सुन्ने अधिकारीको समेत व्यवस्था गरिएको छ ।
- ७.२८.७ वैदेशिक रोजगारीको अवसर विस्तार गर्दै जाने नीति अनुरूप यस आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम ८ महिनासम्ममा १०७ मुलुक खुल्ला गरिएको छ ।
- ७.२८.८ विभाग समक्ष इजाजत पत्र प्राप्त वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने मेनपावर कम्पनीहरुको नाउँमा राखिएको रु. ५,००,०००/- धरौटी रकम भन्दा बढी वैदेशिक रोजगार ठगी सम्बन्धी उजुरी रकम भएमा त्यस्ता कम्पनीहरुको वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी काम कारवाही रोक्का गरी इजाजत पत्र रद्द गर्ने प्रक्रिया अघि बढाउने गरी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा नीतिगत निर्णय भए अनुरूप इजाजत पत्र रद्द समेत गर्ने गरिएको छ ।

- ७.२९ रोजगारी प्रवर्द्धन गर्ने प्रयासमा बजारमा भएको श्रमको मागलाई समयानुकूल संवोधन गर्न योग्य र कुशल श्रमिकको आवश्यकता पर्ने हुँदा श्रमिकको कार्यकुशलता बढाउन तालिमले ठूलो भूमिका खेल्ने हुन्छ । तालिम वेरोजगार वा अर्धवेरोजगार दुवैलाई उपलब्ध गराउने प्रयोजनार्थ आवश्यक प्रशिक्षण र सीप प्रदानगरी रोजगारी र स्वरोजगारीका अवसरहरु उपलब्ध गराउन श्रम तथा रोजगार प्रवर्द्धन विभाग अन्तर्गत रहेका १४ वटा सीप विकास तालिम केन्द्रहरु र २ वटा व्यवसायिक प्रशिक्षण केन्द्रबाट प्रशिक्षणहरु संचालन गरिएका छन् । यसैगरी रोजगार विनिमय सेवा आयोजना पनि संचालित छ ।
- ७.३० १४ वटा सीप विकास तालिम केन्द्रहरुबाट आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ४१८६ जनालाई तालिम दिने कार्यक्रम रहेकोमा ४४८७ जनालाई तालिम दिइएको छ भने २ वटा व्यावसायिक प्रशिक्षण केन्द्रहरुबाट १२४९ जनालाई तालिम दिने लक्ष्य रहेकोमा ११२० जनालाई तालिम दिन सकिएको छ । यसैगरी रोजगार विनिमय सेवा आयोजनाबाट ५ वटा जिल्लाहरुको श्रम बजार सम्बन्धी सूचना संकलन गर्ने, विभिन्न ६ वटा विषयहरुको पाठ्यक्रम निर्माण तथा परिमार्जन गर्ने, वेरोजगारहरुको नामदर्ता १०० प्रतिशत पुर्याउने, १६ जवान प्रशिक्षकहरुलाई सीप अभिवृद्धि तालिम प्रदान गर्ने, वर्षको १ पटक केन्द्र प्रमुखहरुको २ दिने गोष्ठी संचालन गर्ने र ६ जवानलाई कम्प्युटर तालिम प्रदान गर्ने लक्ष्य भएकोमा प्रगति हेर्दा १०० प्रतिशत नै पुरा भएको पाइएको छ । साथै यो रोजगार विनिमय सेवा आयोजनाको आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम ८ महिनाको लक्ष्यमा श्रम विभाग र श्रम कार्यालयका कर्मचारीहरुलाई श्रम प्रशासन सम्बन्धी तालिम १ पटक प्रदान गर्ने भनिएकोमा सो पुरा भैसकेको छ भने ५ वटा विषयको पाठ्यक्रम निर्माण/परिमार्जन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ३ वटा विषयको पाठ्यक्रम निर्माण/परिमार्जन गरिसकिएको छ ।
- ७.३१ घरेलु तथा साना उद्योग विकास कार्यक्रम अन्तर्गत २७ विभिन्न जिल्लाहरुमा संचालित तालिम कार्यक्रमहरुमा सीप विकास तालिम र उद्यमशीलता विकास तालिम प्रमुख हुन् । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ४९९५ जनालाई सीप विकास तालिम दिने लक्ष्य रहेकोमा लक्ष्यभन्दा बढी प्रगति भई ५३१७ जनालाई तालिम दिन सकिएको छ । यसै गरी उद्यमशीलता विकास तालिम २०२५ जनालाई दिने लक्ष्य रहेकोमा २०५६ जनालाई तालिम दिन सकिएको छ । प्रशिक्षार्थी अनुगमन, प्राविधिक परामर्श सेवा, तालिमको प्रभावकारिता अध्ययन, तालिमको बजार माग आदि कार्यक्रमहरु पनि यस अन्तर्गत संचालित थिए जसको प्रगति संतोषजनक देखिएको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनासम्मको प्रगति स्थिति पनि संतोषजनक नै देखिएको छ । सीप विकास तालिम अन्तर्गत वार्षिक ४८६० जनालाई तालिम दिने लक्ष्य रहेकोमा फाल्गुण मसान्तसम्म ३४४८ जनालाई तालिम प्रदान गरिएको छ भने उद्यमशीलता विकास तालिम १८९० जनालाई दिने लक्ष्य रहेकोमा १४९८ जनालाई प्रदान गरिसकिएको छ ।
- ७.३२ महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालय अन्तर्गत पनि विभिन्न तालिम कार्यक्रमहरु संचालन भएका छन् । प्रशासनिक क्षेत्रमा महिलाहरुको सहभागिता बढाउन लोक सेवा आयोगबाट लिइने ना.सु. स्तरको परीक्षाको तयारीका लागि धनकुटा, दाङ्ग र पाल्पा जिल्लामा तयारी कक्षाहरु संचालन भएका छन् भने द्वन्द्व पीडित एकल महिला समूहलाई सीपमूलक तालिम संचालन गर्न अनुदान उपलब्ध गराइएको छ । यसैगरी सामाजिक सुरक्षा तथा सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत ६५ जना अपाङ्गहरुलाई सीपमूलक तालिम प्रदान गरिएको छ ।

- ७.३३ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयबाट निजामती सेवामा महिला, दलित र जनजातिको प्रतिनिधित्व अभिवृद्धि गराउने उद्देश्यले लोकसेवा आयोगबाट लिइने रा.प.तृतीय श्रेणी (अप्राविधिक) तथा रा.प.अनं. प्रथम श्रेणी (अप्राविधिक) परीक्षाको तयारीको लागि नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान मार्फत सञ्चालित प्रशिक्षण कार्यक्रमहरु जस्तै रा.प. तृतीय श्रेणीको मूल परीक्षाको तयारीको लागि संचालन भएको प्रशिक्षण, रा.प. तृतीय श्रेणीको प्रारम्भिक परीक्षाको तयारीको लागि संचालन भएको प्रशिक्षण र रा.प. अनं. प्रथम श्रेणीको परीक्षाको तयारीको लागि संचालन भएको पाँचवटै विकास क्षेत्रबाट ४३८ जना उम्मेदवारहरुलाई दिइएका प्रशिक्षण कार्यक्रमहरु महत्वपूर्ण हुन । यस कार्यक्रमबाट महिला, दलित तथा जनजातीका उम्मेदवारहरुलाई निजामती सेवामा प्रवेश गर्न प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा अभिवृद्धि गर्नको लागि सहयोग पुग्नको साथै उक्त प्रशिक्षण कार्यक्रमहरुमा सहभागी हुन नसकेका महिला, दलित र जनजाति वर्गका शिक्षित युवा बेरोजगारहरुलाई लोक सेवा आयोगको परीक्षाको लागि गर्नुपर्ने तयारीको चेतना अभिवृद्धि भएको महशुस गरिएको छ ।
- ७.३४ नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठानले आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा २७७ पुरुष र ११०९ महिलाहरुलाई विभिन्न विषयहरुको तालिम प्रदान गरेको छ भने आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा १२८ पुरुष र ११५२ महिलाहरुलाई विभिन्न विषयको तालिम प्रदान गरेको छ । यस प्रकार यस प्रतिष्ठानबाट कूल २९८० पुरुष र १७८६३ महिला गरी कूल २०८४३ जनालाई हालसम्म तालिम प्रदान गरिसकिएको छ । यसैगरी प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदले आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा लामो अवधिको तालिम ३०४९ जनालाई दिने लक्ष्य राखेकोमा २७१७ जनालाई प्रदान गरिसकेको छ । यस परिषदले आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा २०९७ जनालाई लामो अवधिको तालिम र १२२२ जनालाई अल्पकालीन तालिम प्रदान गरिसकेको छ ।
- ७.३५ देशमा रोजगारीका सीमित अवसरहरु र व्याप्त अशान्तिले गर्दा वैदेशिक रोजगारीमा जानेहरुको संख्या वर्षेनी बढ्दो छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्म संस्थागत रुपमा ४ लाख ५३ हजार ७ सय २२ जनालाई वैदेशिक रोजगारीमा जाने स्वीकृति प्रदान गरिएको थियो । आर्थिक वर्ष २०५९/६० को अन्त्यसम्ममा यो संख्या ३ लाख ४७ हजार ६२ थियो । यसरी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा मात्र यो संख्या १ लाख ६ हजार ६ सय ६० ले बढेको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ फाल्गुण मसान्तसम्म ८२ हजार ७ सय ७८ जनालाई यो स्वीकृति प्रदान गरिएको छ । देशगत रुपमा हेर्दा सबै भन्दा बढी वैदेशिक रोजगारीमा जाने देश मलेसिया (३६.४ प्रतिशत) भएको छ भने दोस्रो कतार (२४.१ प्रतिशत) र तेस्रो साउदी अरब (२३.५ प्रतिशत) भएको छ । यसपछिको अर्को देश यु.ए.ई. (११.० प्रतिशत) भएको छ । यस प्रकार वैदेशिक रोजगारी प्रदान गर्ने देशहरुमा यी चार देशहरुले मात्र ९५ प्रतिशत रोजगारी प्रदान गरेका छन् । थोरै देशहरुमा वैदेशिक रोजगारी केन्द्रित (concentrate) हुँदा दीर्घकालीन दृष्टिले उपयोगी नहुने भएकाले रोजगारी विविधीकरण (employment diversification) तर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिएको छ । समग्रमा वैदेशिक रोजगारीमा जानेहरुको संख्या आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को फाल्गुण मसान्तसम्ममा ५ लाख ३६ हजार ५ सय पुगेको छ ।

तालिका ७ (ग) : देशगत वैदेशिक रोजगारी

क्र.सं	मुलुक	आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्मको कूल संख्या	आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनाको संख्या	कूल संख्या	प्रतिशत अंश
१	साउदी अरब	१,१८,३२४	७,९५६	१२६,२८०	२३.५०
२	कतार	१,०६,२००	२३,१२५	१,२९,३२५	२४.१०
३	यु.ए.ई.	५१,०८२	७,५५४	५८,६३६	११.०
४	वहराइन	४,५९५	१८५	४,७८०	१.००
५	कुवेत	७,०७४	१,४८८	८,५६२	१.६०
६	ओमान	४५३	२६२	७१५	०.१०
७	हङ्कङ्ग	२,९८९	१२६	३,११५	०.५०
८	मलेसिया	१,५४,२१५	४१,१४४	१,९५,३५९	३६.४०
९	कोरिया	५,१५५	३१५	५,४७०	१.००
१०	अन्य मुलुकहरु	३,६३५	६२३	४,२५८	०.८०
	जम्मा	४,५३,७२२	८२,७७८	५,३६,५००	१००.००

स्रोत : श्रम तथा रोजगार प्रवर्द्धन विभाग ।

चुनौतीहरु

गरिवी निवारणतर्फ

- ७.३६ कृषि क्षेत्रलाई भरपर्दो रुपमा विकास नगरी गरिवी न्यूनीकरण गर्ने प्रयासले गति लिन नसक्ने भएकोले कृषि क्षेत्रलाई उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउने गरी विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता टड्कारो छ ।
- ७.३७ गैर-कृषि क्षेत्रका क्रियाकलापहरु शहर केन्द्रित हुनु र यिनको प्रभाव ग्रामीण क्षेत्रमा कम पर्नुले अर्थ व्यवस्थाका क्षेत्रगत अन्तरसम्बन्धहरु (intersectoral linkages) स्थापित गर्न गाह्रो परिरहेको छ ।
- ७.३८ मानव विकास सूचकाङ्क र मानव सशक्तीकरण सूचकाङ्क अत्यन्तै न्यून भएकाले यी सामाजिक आयामसँग सम्बन्धित सूचकाङ्कहरु कसरी सुधार्ने भन्ने चुनौती यथावत् नै छ ।
- ७.३९ गरिवी न्यूनीकरण कार्यक्रमहरु प्रभावकारी बन्न सकेको पाइएन् । नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण, दोस्रो (२०६०/६१) का अनुसार आर्थिक वर्ष २०५२/५३ को सर्वेक्षणमा गरिवीको रेखामाथि रहेका मध्ये २० प्रतिशत आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को दोस्रो सर्वेक्षणमा तल भरेका छन् । यसरी गरिवीको रेखामाथि पुगेको जनसंख्या फेरी गरिवीको रेखामुनि पर्नु भनेको गरिवी न्यूनीकरण कार्यक्रम प्रभावकारी भएनन् की भन्ने देखिन्छ ।

७.४० जिनी सूचकाङ्क (Gini coefficient) २०५२/५३ मा ०.३४ रहेकोमा हाल दोस्रो नेपाल जीवन स्तर सर्वेक्षणमा ०.४१ पुगेको अनुमान गरिएको छ । यो सूचकाङ्क जति जति पूर्ण अंक एक तर्फ बढ्दै जान्छ, उति उति धनी र गरिव बीचको खाडल ठूलो हुँदै गएको बुझिन्छ । तसर्थ नेपालमा गरीब र धनीबीचको असमानता बढ्न थालेको आभास पाइन्छ ।

रोजगारीतर्फ

७.४१ देशगत रूपमा केन्द्रीकरण हुँदै गएको वैदेशिक रोजगारीलाई विविधीकरण गर्नुपर्ने चुनौती थपिएको छ ।

७.४२ देशगत मागको पक्षलाई बुझेर तदनुसारको तालिम दिई सीपयुक्त जनशक्ति बाहिर पठाउन सके विप्रेषणमा ठूलो वृद्धि हुने सम्भावना हुँदाहुँदै पनि यसो गर्न सकिएको छैन । हाम्रा तालिम कार्यक्रमहरु परम्परागत प्रकृतिका भएका, तालिमप्राप्त जनशक्तिलाई ऋणको व्यवस्था नभएको, तालिमप्राप्त व्यक्तिहरुमा पनि तालिमको स्तर निर्धारण हुन नसकेको, तालिमप्राप्त व्यक्तिहरु पनि तालिम पश्चात् के कसो गर्दैछन् भन्ने सूचना प्रणालीको अभाव भएको र केही भएकोमा पनि सो प्रणाली प्रभावकारी नभएको आदि चुनौती यथावत नै रहेका छन् ।

७.४३ वैदेशिक रोजगारीमा देखिएका विसंगतिहरु हटाउन प्रक्रियागत सुधारहरु गर्दै लानुपर्ने आवश्यकता छ ।

८. कृषि, उद्योग र पर्यटन

कृषि

उत्पादन स्थिति

- ८.१ आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा देशको प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादन ५.२ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को उत्पादनमा ०.३ प्रतिशतले मात्र वृद्धि हुन गई कुल उत्पादन ७७ लाख ६७ हजार मे. टन पुग्ने अनुमान छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा खाद्यान्न बालीले ढाकेको कुल क्षेत्रफल पनि ०.३ प्रतिशतले नै वृद्धि भई ३३ लाख ५३ हजार हेक्टर पुग्ने अनुमान छ। कृषि उत्पादनको वृद्धिदर र बालीले ढाकेको क्षेत्रफलको वृद्धिदर समान भएकोले कृषि उत्पादकत्वको वृद्धिदरमा पनि खासै परिवर्तन भएको देखिएन। चालू आर्थिक वर्षमा प्रतिकूल मौसमको कारणले धान बालीको उत्पादन घट्न गई समस्त खाद्यान्न बालीको उत्पादनमा असर पर्न गएको छ।
- ८.२ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा प्रमुख नगदे बालीहरूको उत्पादनमा सुधार आएको देखिएको छ। प्रमुख नगदे बालीको उत्पादन ७.२ प्रतिशतले वृद्धि भई ४२ लाख ७८ हजार मे.टन पुग्ने तथा नगदे बालीले ढाकेको कुल क्षेत्रफल भने १.२ प्रतिशतले वृद्धि भई ४ लाख ९ हजार हेक्टर पुग्ने अनुमान छ। गत साल भन्दा उत्पादकत्वमा ३.० प्रतिशतले वृद्धि भएको कारण नगदे बालीले ढाकेको क्षेत्रफलमा खासै वृद्धि नभएता पनि उत्पादनमा भने सुधार आएको देखिएको छ।
- ८.३ दलहन तथा तरकारी जस्ता अन्य बालीहरूको उत्पादनमा समेत वृद्धि भएको पाईएको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा दलहन बालीको उत्पादनमा २.३ प्रतिशतले वृद्धि भई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कुल उत्पादन २ लाख ७१ हजार मे.टन हुने अनुमान छ। त्यसैगरी, फलफूलको उत्पादन आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा ७.१ प्रतिशतले वृद्धि भई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कुल उत्पादन ५ लाख ४८ हजार मे.टन पुग्ने अनुमान छ। फलफूल जस्तै तरकारी उत्पादन समेत आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा ७.८ प्रतिशतले बढी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कुल उत्पादन २० लाख ३८ हजार मे.टन पुग्ने अनुमान छ।
- ८.४ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा मुख्य कृषि बालीहरूको उत्पादनमा खाद्यान्न बालीहरूको अंश ६५.४ प्रतिशत तथा नगदे बालीहरूको अंश ३४.६ प्रतिशत रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा खाद्यान्न बालीहरूको अंश ६५.५ प्रतिशत तथा नगदे बालीहरूको अंश ३४.५ प्रतिशत रहने अनुमान छ। त्यस्तै आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा जस्तै आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा पनि कुल बाली लगाइएको क्षेत्रफल मध्ये खाद्यान्न बालीले ढाकेको क्षेत्रफल तथा नगदे बालीले ढाकेको क्षेत्रफलको अंशमा खासै परिवर्तन नआइ यिनीहरूको अंश क्रमशः ८९.१ प्रतिशत तथा १०.९ प्रतिशत रहने अनुमान छ।

मन्जूषा : ८(१)

राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१

(क) कृषि उत्पादन एवं उत्पादकत्व अभिवृद्धि

- उपयुक्त कृषि प्रविधिहरूको विकास, प्रसार तथा उपयोगबाट कृषि उत्पादन एवं उत्पादकत्व बढाइने ।
- वैज्ञानिक भू-उपयोग प्रणालीको उपयोग गरी उर्वर कृषि भूमिलाई गैर कृषि प्रयोगमा ल्याउन निरुत्साहित गरी जमिनको वैज्ञानिक प्रयोगलाई बढावा दिइने ।
- सिँचाई सुविधा, कृषि सडक, ग्रामिण विद्युतिकरण र उपयुक्त कृषि प्रविधिको विकास तथा विस्तार गरिने ।
- दुर्गम क्षेत्रहरूमा कम तौल तथा बढी मूल्य पर्ने कृषि वस्तुहरूको उत्पादनमा प्राथमिकता दिइने ।
- कृषि अनुसन्धान कार्यका लागि निजी क्षेत्र र गैर-सरकारी क्षेत्र समेतको सहभागितात्मक तथा प्रतिस्पर्धात्मक कृषि अनुसन्धान तथा विकास प्रणालीको प्रवर्द्धन गरिने ।
- कृषि अनुसन्धान तथा विकासमा गरिने खर्चमा कर प्रयोजनका लागि खर्च लेख्न पाउने समेतका सुविधा प्रदान गरी निजी तथा वैज्ञानिक क्षेत्रको लगानी आकृष्ट गरिने ।
- कृषि कार्यक्रमहरूको संचालनमा सम्भव हुने सबै क्षेत्रमा महिला संलग्नता एवं सहभागितालाई ५०.० प्रतिशत पुर्याइने ।
- चार हेक्टर भन्दा कम जमिन हुने, कम स्रोत साधन (**resource poor**) भएका कृषकहरूको पहिचान र वर्गिकरण गरी तोकिएका सुविधाहरू उपलब्ध गराइने ।
- भूमि बैंकको स्थापना गरी स्थानीय निकायको सहभागितामा कृषि कार्यका लागि जग्गा खरिद/बिक्रीलाई खेतीयोग्य जग्गाको उपलब्धता वारे सूचना सेवा र आवश्यक पर्नेलाई ऋण सुविधा उपलब्ध गराइने ।
- आधा हेक्टरभन्दा कम जमिन भई सिँचाई सुविधा न्यून रहेका दलित, उत्पीडित तथा अन्य सीमान्त कृषक एवं कृषि श्रमिकहरूलाई लक्षित समूहमा वर्गिकरण गरी विशेष सुविधा दिइने ।

(ख) व्यवसायिक र प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीको विकास

- बजारको माग अनुसारको उपयुक्त परिमाण र गुणस्तरमा कृषि वस्तु उत्पादन गर्ने वृहत उत्पादन क्षेत्र (**large production pockets**) विकास गरिने ।
- खाद्यन्नको अभाव भएका क्षेत्रमा खाद्यन्न पुर्याउन आपूर्ति कार्यक्रम संचालन गरिने ।
- व्यवसायमूलक कार्यक्रम समेतको दोहोरो मार्ग (**double track system**)

व्यवस्थापन प्रणाली अवलम्बन गरिने ।

- शिक्षित बेरोजगार युवाहरूलाई कृषि पेशामा आकृष्ट गर्न कृषि व्यवसाय स्थापना तथा संचालन तालिमको व्यवस्था गरिने ।
- प्राङ्गारिक खेती, वर्णशंकर वीउ, उन्नत नश्लको उत्पादन तथा प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिने ।
- सहकारीमा आधारित कृषि उद्योग एवं व्यवसायको प्रवर्द्धनमा प्राथमिकता दिइने ।
- परम्परागत स्थानीय भौगोलिक कृषिवस्तु एवं सम्बद्ध प्रविधिहरूको पञ्जिकरण तथा प्रवर्द्धन गरी स्वदेशी मूलको विशिष्ट उत्पादन एवं उत्पादन प्रविधिहरूको पहिचान तथा अधिकार सुरक्षित गरिने ।

(ग) प्राकृतिक स्रोत तथा वातावरण संरक्षण, सम्बर्द्धन एवं सदुपयोग

- कृषि रसायनहरूको प्रयोगबाट माटो तथा जलाशयको अवस्थामा पर्ने नकारात्मक प्रभाव र अन्य वातावरणीय समस्यालाई न्यून गरिने ।
- प्राङ्गारिक मलको उत्पादन तथा प्रयोग प्रवर्द्धनलाई प्रोत्साहन गरिने ।
- जैविक विविधता संरक्षणका लागि जीन बैंकको व्यवस्था र स्थानीय संरक्षण (in situ conservation) लाई प्रोत्साहन गर्दै सम्भावित क्षेत्रमा सहभागितात्मक जैविक विविधता संरक्षण क्षेत्र (participatory bio-diversity park) स्थापना गरिने ।
- हैसियत विप्रेका वन तथा प्राकृतिक जलाशयको हैसियत सुधार गर्ने गरी जैविक विविधता संरक्षण, सम्बर्द्धन र सदुपयोग तथा कृषि वन प्रणालीको विकास गरिने ।
- स्थानीय सहभागिताका आधारमा जलाधार व्यवस्थापन र नदी कटान नियन्त्रण गरी संरक्षण प्रधान कृषि प्रणालीको विकास गरिने ।
- खेतीयोग्य जग्गाको खण्डीकरण नियन्त्रण र वैज्ञानिक भू-व्यवस्थापन (चक्लाबन्दी) लाई स्थानीय निकायको सहयोग समेतमा व्यवस्थित गरी भूमिको सहकारी/साभेदारी/समूह व्यवस्थापन प्रणालीको विकास गर्न प्रोत्साहन गरिने ।

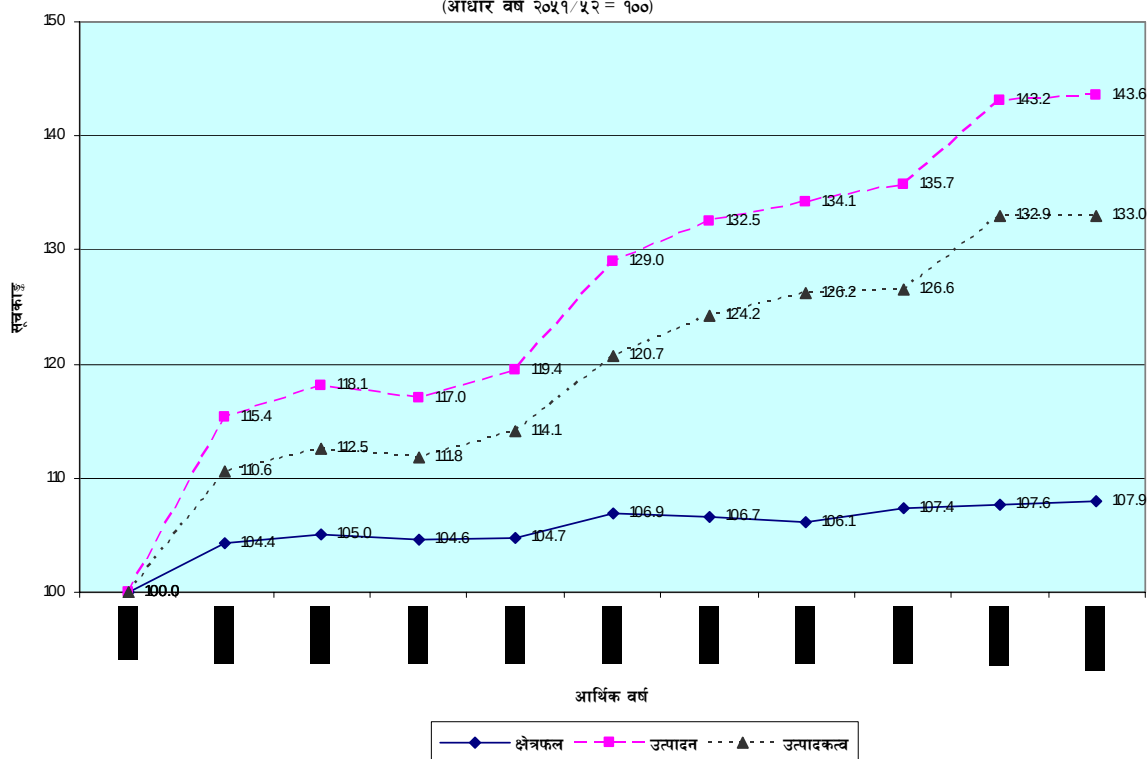
स्रोत : कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय ।

मुख्य खाद्यान्न बालीको उत्पादन स्थिति

८.५ **धान :** प्रमुख खाद्यन्न बालीमा आधा भन्दा बढी हिस्सा ओगटेको धानको उत्पादन, धान बाली लगाइएको क्षेत्रफल तथा उत्पादकत्वमा समेत ह्रास आउने अनुमान छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा धानको उत्पादनमा ३.७ प्रतिशतले ह्रास आई कुल उत्पादन ४२ लाख ९० हजार मे. टन मात्र हुने अनुमान छ । धान बाली लगाइएको क्षेत्रफलमा पनि आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा १.१ प्रतिशतले ह्रास आई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कुल धानबाली लगाइएको क्षेत्रफल १५ लाख ४२ हजार हेक्टर मात्र रहने अनुमान छ । धानको उत्पादकत्व पनि आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा २.८ प्रतिशतले घटी प्रति हेक्टर उत्पादकत्व २.७८ मे. टन मात्र रहने अनुमान छ । आपाढको अन्तिम सातामा परेको अविरल वर्षाबाट डुवान, कटान एवं वालुवाले पुरेर धानबालीलाई

चार्ट द(क) : खद्यान्नबालीको सूचकाङ्क

(आधार वर्ष २०५१/५२ = १००)

पारेको नराम्रो असरका साथै श्रावण र भाद्र महिनाको सुख्खाको कारणले धानको उत्पादन घट्न गएको अनुमान छ ।

८.६ **मकै** : चालू आर्थिक वर्षमा मकैको उत्पादन, मकै लगाइएको क्षेत्रफल तथा मकैको उत्पादकत्वमा वृद्धि भएको अनुमान छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा मकै बालीको उत्पादन ७.९ प्रतिशतले बढी कुल उत्पादन १७ लाख १६ हजार मे. टन पुग्ने अनुमान छ । मकै बाली लगाइएको क्षेत्रफलमा भने १.९ प्रतिशतले मात्र वृद्धि भई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कुल मकै बाली लगाइएको क्षेत्रफल ८ लाख ५० हजार हेक्टर पुग्ने अनुमान छ । मकैको उत्पादकत्व भने ५.७ प्रतिशतले वृद्धि भई प्रति हेक्टर उत्पादकत्व २.०२ मे.टन पुग्ने अनुमान छ ।

८.७ **गहुँ** : आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा गहुँको उत्पादन ४.० प्रतिशतले वृद्धि भई कुल उत्पादन १४ लाख ४२ हजार मे.टन पुग्ने अनुमान छ । गहुँ बाली लगाइएको क्षेत्रफलमा पनि १.७ प्रतिशतले वृद्धि भई गहुँ बालीले ओगटेको क्षेत्रफल ६ लाख ७६ हजार हेक्टर रहने अनुमान छ । गहुँ बालीको उत्पादन तथा क्षेत्रफलमा वृद्धि भए जस्तै उत्पादकत्वमा पनि १.९ प्रतिशतले वृद्धि आई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा गहुँको उत्पादकत्व प्रति हेक्टर २.१३ मे.टन रहने अनुमान छ । क्षेत्रफल तथा उत्पादनमा वृद्धि हुनाका कारणहरुमा नयाँ-नयाँ प्रविधिहरुको विकास, गहुँ खेतीतर्फ कृषकको रुचि, हिउँदे बालीमा विशेष राहत कार्यक्रम संचालन, सिंचित क्षेत्रफलमा वृद्धि एवं कृषि सामाग्रीको सुलभ आपूर्ति जस्ता कारण रहेका छन् ।

८.८ **जौ** : जौ बालीले ओगटेको क्षेत्रफल तथा जौको उत्पादन घट्ने क्रमले निरन्तरता पाएको अनुमान छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा जौको उत्पादन ३० हजार मे.टन भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा २९ हजार मे.टन मात्र उत्पादन हुने अनुमान छ । त्यस्तै जौले ओगटेको क्षेत्रफल पनि २७ हजार हेक्टरबाट आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा २६ हजार हेक्टरमा झरेको अनुमान छ । जौको उत्पादन एवं क्षेत्रफल घट्नुमा कृषकको अन्य बालीतर्फको रुची प्रमुख कारण देखिएको छ ।

८.९ **कोदो** : आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कोदो बालीले ओगटेको क्षेत्रफल आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सरह नै भएता पनि उत्पादनमा भने केही वृद्धि हुने अनुमान छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कोदोको उत्पादनमा २.५ प्रतिशतले वृद्धि आई कुल उत्पादन २ लाख ९० हजार मे.टन पुग्ने अनुमान छ । अनुकूल मौसमको कारण उत्पादकत्वमा सुधार आई उत्पादन बढेको अनुमान छ ।

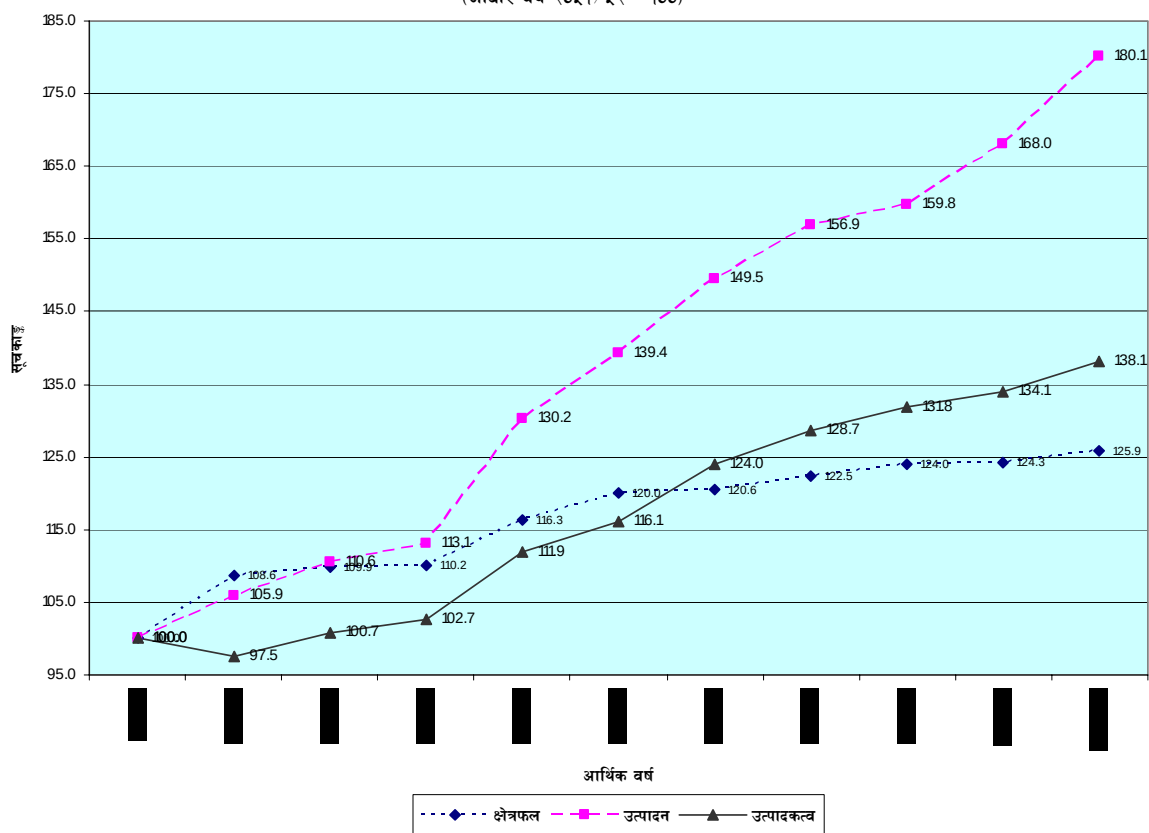
नगदे बालीको उत्पादन स्थिति

८.१० **उखु** : आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा उखुको उत्पादन १.६ प्रतिशतले घटेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ३.० प्रतिशतले वृद्धि भई २३ लाख ७६ हजार मे.टन उत्पादन हुने अनुमान छ । तर उखु लगाइएको क्षेत्रफल भने आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सरह ५९,४०० हेक्टर हुने अनुमान छ । उखु लगाइएको क्षेत्रफलमा वृद्धि नभएता पनि उत्पादन बढ्नुमा उत्पादकत्वमा आएको सुधार देखिएको छ ।

- ८.११ **तेलहन** : आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा तेलहन बालीले ढाकेको क्षेत्रफल ०.५ प्रतिशतले मात्र वृद्धि भई १ लाख ८८ हजार हेक्टर रहने देखिएता पनि उत्पादकत्वमा भएको वृद्धिको कारण आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा तेलहन बालीको उत्पादन ६.८ प्रतिशतले वृद्धि भई १ लाख ४२ हजार मे.टन पुग्ने अनुमान छ ।
- ८.१२ **सूती** : सूति बालीको उत्पादन तथा ओगटेको क्षेत्रफल घट्ने क्रम जारी रहेको अनुमान छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा सूतीको उत्पादनमा ९.१ प्रतिशतले ह्रास आई उत्पादन ३ हजार मे. टन मात्र हुने अनुमान छ । त्यस्तै सूति बाली लगाएको क्षेत्रफलमा पनि आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ११.८ प्रतिशत ह्रास भई ३ हजार हेक्टर मात्र रहने अनुमान छ ।
- ८.१३ **आलु** : आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा आलुको उत्पादन ५.८ प्रतिशतले बढी कूल उत्पादन १७ लाख ३९ हजार मे. टन हुने अनुमान छ । आलु बालीले ढाकेको क्षेत्रफलमा पनि २.८ प्रतिशतले वृद्धि आई आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा क्षेत्रफल १ लाख ४७ हजार रहने अनुमान छ । आलु बालीको उत्पादकत्व पनि ३.१ प्रतिशतले बढी ११.८५ मे.टन प्रति हेक्टर रहने अनुमान छ ।
- ८.१४ **जुट** : आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा जुटको उत्पादन १६ हजार ९ सय मे. टन रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा उत्पादनमा ४.७ प्रतिशतले वृद्धि भई कूल उत्पादन १७ हजार ७ सय मे.टन रहने अनुमान छ । जुट बालीले ढाकेको क्षेत्रफल पनि आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ३.४ प्रतिशतले बढी १२ हजार २ सय हेक्टर पुग्ने अनुमान छ । प्रविधि तथा बजारका नयाँ क्षेत्रहरूको विकासको कारण जुट बालीको उत्पादन तथा क्षेत्रफलमा वृद्धि भएको देखिन्छ ।
- ८.१५ **चिया** : चिया खेतीको लागि प्रख्यात देशको पूर्व क्षेत्रमा व्यवसायिक रुपमा चियाको खेती गरिदै आएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ११ हजार ६ सय ५१ मे. टन चिया उत्पादन भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा उत्पादन १५.९ प्रतिशतले बढी १३ हजार ५ सय मे.टन पुग्ने अनुमान छ । चिया खेती गरिएको क्षेत्रफल आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा १५ हजार १२ हेक्टर भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा १४.१ प्रतिशतले बढी त्यसको क्षेत्रफल १७ हजार १ सय २९ हेक्टर पुग्ने अनुमान छ ।
- ८.१६ **कफी** : देशको पूर्व क्षेत्र चियाको लागि प्रख्यात छ भने पश्चिम क्षेत्रमा कफी खेतीले व्यावसायिक रुप लिएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कफीको उत्पादन २१८ मे.टन भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा २६१ मे.टन उत्पादन हुने अनुमान गरिएको छ । त्यस्तै, आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा कफी खेतीले ढाकेको क्षेत्रफल १०.० प्रतिशतले बढी १ हजार १८ हेक्टरमा कफी खेती हुने अनुमान गरिएको छ ।
- ८.१७ **अन्य** : आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादन तथा लगाइएको क्षेत्रफल खासै वृद्धि नभएता पनि नगदे बालीको उत्पादन, लगाइएको क्षेत्रफल तथा उत्पादकत्व सबैमा वृद्धि भएको अनुमान छ ।

चार्ट द(ख): नगदेबालीको सूचकाङ्क

(आधार वर्ष २०५१/५२ = १००)

तालिका ८ (क) : कृषि बालीको उत्पादकत्व
(के.जी./हेक्टर)

उत्पादनहरू	आर्थिक वर्ष	
	२०६०/६१	२०६१/६२*
खाद्यान्न बालीहरू	२३१६	२३१६
धान	२८५८	२७८२
मकै	१९०६	२०१९
गहुँ	२०८६	२१३३
कोदो	१०९३	११२०
जौ	११११	१११५
नगदे बालीहरू	१०१४६	१०४५४
तेलहन	७११	७५५
आलु	११४९०	११८३०
सूती	९७१	१०००
उखु	३९०६८	४०२७१
जुट	१४३२	१४५१

* अनुमान ।

स्रोत : कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा तथ्याङ्क महाशाखा, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय ।

अन्य बालीहरूको उत्पादन स्थिति

८.१८ **दलहन** : आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा मुसुरो, मास, रहर, चना, भटमास, गहत, खेसरी जस्ता दलहन बालीको उत्पादन २.३ प्रतिशतले बढी आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कुल उत्पादन २ लाख ७१ हजार मे.टन हुने अनुमान छ । क्षेत्रफल तर्फ ०.३ प्रतिशतले वृद्धि भई कुल दलहन बालीले ढाकेको क्षेत्रफल ३ लाख १७ हजार हेक्टर पुग्ने अनुमान छ । अनुकूल मौसम तथा बढ्दो मागका कारण दलहन बालीको उत्पादन तथा क्षेत्रफल बढेको अनुमान छ ।

८.१९ **फलफूल** : आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा फलफूलको उत्पादन ९.२ प्रतिशतले बढी ५ लाख ४८ हजार मे. टन पुग्ने अनुमान छ । फलफूलले ओगटेको क्षेत्रफलमा पनि १.६ प्रतिशतले वृद्धि भई ५५ हजार हेक्टर पुग्ने अनुमान छ । चालु आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा आँप बढी फल्ने वर्ष (on year) भएकाले उत्पादन बढेको अनुमान छ ।

८.२० **तरकारी** : आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ५.० प्रतिशतले वृद्धि भएको तरकारीको उत्पादनमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ७.८ प्रतिशतले बढी २० लाख ३८ हजार मे.टन पुग्ने अनुमान छ । अन्य बालीहरूको साटो प्रमुख नगदे बालीको रूपमा रहेको तरकारीको खेती गर्न कृषकहरु आकर्षित भएका कारण यसले ढाकेको क्षेत्रफल तथा उत्पादन दुवैमा निरन्तर वृद्धि भएको पाइएको छ । जसले गर्दा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा तरकारी बालीले ढाकेको क्षेत्रफल १ लाख ८१ हजार हेक्टर पुग्ने अनुमान छ । तरकारी खेतीमा लाग्ने कृषकको जीवनस्तरमा समेत उल्लेख्य सुधार आएको अनुमान छ ।

पशुजन्य उत्पादन स्थिति

- ८.२१ **मासु :** आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा २.२ प्रतिशतले वृद्धि भएको मासु उत्पादन आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ३.० प्रतिशतले वृद्धि भई कुल उत्पादन २ लाख १५ हजार मे.टन पुग्ने अनुमान छ । कुल मासु उत्पादनमध्ये सबैभन्दा धेरै राँगाबाट ६४.७ प्रतिशत, त्यसपछि खसी/बोका, बंगुर र कुखुराबाट क्रमशः १९.४ प्रतिशत, ७.३ प्रतिशत र ७.२ प्रतिशत उत्पादन हुने अनुमान छ ।
- ८.२२ **दुध र दुग्ध पदार्थ :** आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा दुध तथा दुग्ध पदार्थको उत्पादन ३.४ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा पनि ३.४ प्रतिशतले नै वृद्धि भई कुल उत्पादन १२ लाख ७४ हजार मे.टन पुग्ने अनुमान छ । कूल दुध उत्पादनमध्ये गाईबाट २९.८ प्रतिशत र भैसीबाट ७०.२ प्रतिशत उत्पादन हुने अनुमान छ ।
- ८.२३ **फुल :** आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ३.३ प्रतिशतले वृद्धि भएको फुलको उत्पादन आर्थिक वर्ष २०६१/६१ मा २.५ प्रतिशतले मात्र वृद्धि भई कूल फुल उत्पादन ५९ करोड १ लाख गोटा पुग्ने अनुमान छ । जस मध्ये कुखुराबाट ९७.४ प्रतिशत र हाँसबाट २.६ प्रतिशत फुल उत्पादन हुने अनुमान छ ।
- ८.२४ **माछा :** आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा माछाको उत्पादन ९.२ प्रतिशतले बढेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा ६.३ प्रतिशतले मात्र बढी उत्पादन ४२ हजार ५ सय मे.टन पुग्ने अनुमान छ । कुल माछा उत्पादनमध्ये ५१.८ प्रतिशत माछा पोखरीबाट र ४८.२ प्रतिशत अन्य स्रोतबाट हुने अनुमान छ ।

मौसमी अवस्था

- ८.२५ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को असारको अन्तिम हप्तामा परेको अविरल वर्षाले पूर्वाञ्चल र मध्यमाञ्चलका तराई जिल्लाहरूमा नराम्रो असर पुऱ्यायो भने श्रावण र भाद्र महिनाको लामो खडेरीले गर्दा मध्यपश्चिम, सुदुर-पश्चिम तथा पश्चिमाञ्चलका तराई जिल्लाहरूमा पनि निकै नराम्रो असर पुऱ्यायो । असार महिनामा अधिक वर्षा र अरु महिनामा कम वर्षा भएको कारण कूल धान बालीको उत्पादनमा नकारात्मक असर परेको हो । तर मकै बालीलाई भने अनुकूल वर्षा र हुरी वतासको कमिले गर्दा यसको उत्पादनमा राम्रो प्रभाव परेको अनुमान छ । हिउँदे बाली खासगरी गहुँ, आलु, तोरी र फलफूलहरूको लागि मौसम अनुकूल रहे पनि वाढी, पहिरो, डुवान, कटान, सुख्खा आदिको कारण वर्षे बाली खास गरी धानको लागि अधिल्लो वर्षको तुलनामा यस वर्ष प्रतिकूल प्रभाव परेको छ । वाढी, पहिरो, डुवान, कटानबाट सबै भन्दा बढी सर्लाही, महोत्तरी, रौतहट र धनुषा जिल्ला प्रभावित भएका छन् भने सुख्खाबाट बाँके र कपिलवस्तु जिल्ला बढी प्रभावित भएका छन् ।

रासायनिक मल तथा उन्नत वीउ-बीजन

- ८.२६ **रासायनिक मल :** साविक कृषि सामग्री संस्थान विघटन भई कृषि सामग्री कम्पनी लि. को स्थापना भएपछि मुलुकमा किसानहरूको माग अनुसार सो कम्पनीले विभिन्न रासायनिक मल सर्वसुलभ रुपमा बिक्री वितरण गर्दै आएको छ । आपूर्ति व्यवस्थालाई निरन्तरता दिन

कम्पनीले आवश्यकता अनुसार सिधै उत्पादक संस्थान, निजको अधिकृत वितरक वा मलको कारोवारमा विशिष्टता प्राप्त व्यापारिक संस्थाबाट मल खरिद गर्दै आएको छ । यस कम्पनीले रासायनिक मलको अतिरिक्त अन्य रासायनिक मल, सूक्ष्मतत्व मल तथा जैविक मल एवं अन्य कृषि उपजहरुको कारोवार गर्ने सम्बन्धमा अध्ययन प्रारम्भ गरेको छ । रासायनिक मलको आपूर्ति तथा गुणस्तरमा पनि सुधार भएको देखिएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडबाट रासायनिक मलको आपूर्ति न्यूट्रियन्टमा ११ हजार ७ सय ११ मे.टन भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडबाट न्यूट्रियन्टमा ७ हजार २ सय २६ मे.टन रासायनिक मल वितरण भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा न्यूट्रियन्टमा ८ हजार ९ सय ९ मे.टन रासायनिक मल वितरण भइसकेको छ । यसैगरी, निजी क्षेत्रबाट समेत पर्याप्त मात्रामा रासायनिक मलको बिक्री वितरण भई कृषकहरुले सहज रुपमा मल प्राप्त गरेको अनुमान छ । औसत रुपमा युरीया तथा डि.पि.ए. मलको मूल्यमा केही वृद्धि भएको छ भने पोटासको मूल्यमा कमि आएको देखिएको छ । रासायनिक मलको आपूर्तिमा सुनिश्चितता ल्याउन कम्पनीले “विशेष परिस्थितिमा सोभै वार्ताद्वारा रासायनिक मलखाद खरिद गर्ने कार्यविधि” तयार गर्न लागेको छ ।

८.२७ **उन्नत वीउ-बीजन :** वीउ-बीजनको कारोवारमा निजी क्षेत्रसंग प्रतिस्पर्धा गरी काम गरी रहेको राष्ट्रिय वीउ-बीजन कम्पनी लिमिटेडले गुणस्तरयुक्त वीउ-बीजन किसानहरुको घर दैलोसम्म पुऱ्याउन डिलरहरु मार्फत बिक्री वितरण गर्दै आएको छ । कम्पनीले वीउ-बीजन बिक्री वितरणको लागि आफ्नो फार्म तथा किसानहरुसँगको विज वृद्धि कार्यक्रमबाट गुणस्तरयुक्त वीउ संकलन गरी रोगनाषक विषादीले उपचार गरी स्थानीय स्तरमै बिक्री वितरण गर्दै आएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा राष्ट्रिय वीउ-बीजन कम्पनीबाट २ हजार १ सय ९० मे.टन गहुँ, धान र मकैको वीउ-बीजन वितरण भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा १ हजार ७ सय ५५ मे.टन वीउ-बीजन वितरण भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा २ हजार २ सय १८ मे.टन वीउ-बीजन वितरण भई सकेको छ । राष्ट्रिय वीउ-बीजन कम्पनीको साथै स्थानीयस्तरमा विज वृद्धि कार्यमा संलग्न कृषक तथा संस्थाहरु एवं कृषक स्वयंबाट समेत वीउ-बीजन उत्पादन तथा प्रयोग भएको अनुमान छ ।

८.२८ **सिंचाइ :** विगत वर्षहरुमा जस्तै सिंचाइ सम्बन्धी विकास आयोजनाहरु सरकारी स्तर र कृषि विकास बैंकबाट संचालित हुदै आएका छन् । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा सरकारी स्तरबाट १२ हजार २६ हेक्टर र कृषि विकास बैंकबाट संचालित आयोजनाहरुबाट ७ सय २७ हेक्टर कृषियोग्य जमिनमा व्यवस्थित सिंचाइ सुविधा पुग्न गएको छ । सिंचाइ योजनाहरु सञ्चालन गरिँदा सिंचाइ नीति, २०६० अनुसार कार्यक्रम संचालन गरिएका छन् । सिंचाइ क्षेत्रमा भएको प्रगतिलाई हेर्दा यसमा थप प्राथमिकताका साथ कार्यक्रमहरु संचालन गर्नु पर्ने देखिएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा सरकारी स्तरबाट संचालित आयोजनाहरुबाट २ हजार ५ सय हेक्टर तथा कृषि विकास बैंकबाट संचालित आयोजनाहरुबाट १ सय ९३ हेक्टर क्षेत्रफल गरी जम्मा २ हजार ६ सय ९३ हेक्टर क्षेत्रफलमा थप सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा सरकारी स्तरबाट संचालित आयोजनाहरुबाट ३ हजार २ सय हेक्टर तथा कृषि विकास बैंकबाट संचालित आयोजनाहरुबाट ६९ हेक्टर गरी जम्मा ३ हजार २ सय ६९ हेक्टर जमिनमा थप सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएको छ ।

८.२९ कुल कृषि योग्य जमिन २६ लाख ४२ हजार हेक्टर रहेता पनि सिंचाइ सुविधा पुर्‍याउन सकिने सम्भावना रहेको जमिन १७ लाख ६६ हजार हेक्टर रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनासम्ममा ११ लाख ४१ हजार ३ सय २९ हेक्टर जमिनमा मात्र सिंचाइ सुविधा पुग्न गएको देखिएको छ । कृषक कुलो सुधारबाट थप ३ हजार १ सय १३ हेक्टर जमिनमा समेत सिंचाइ सुविधा पुग्न गएको अनुमान गरिएको छ ।

८.३० कृषि ऋण : कृषि उत्पादन तथा प्रवर्द्धनमा आवश्यक कृषि ऋणको प्रवाहले निरन्तरता पाएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कृषि विकास बैकबाट १० अर्ब १४ करोड ८९ लाख कृषि ऋण प्रवाह तथा ९ अर्ब ५ करोड ३ लाख कृषि ऋण असूली भई आर्थिक वर्षको अन्त्यमा १९ अर्ब ७१ करोड ४३ लाख ऋण बक्यौता रहन गएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा ५ अर्ब ९० करोड ५७ लाख ऋण प्रवाह भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा १७.९ प्रतिशतले लगानीमा वृद्धि भई ६ अर्ब ९१ करोड ५४ लाख ऋण प्रवाह भएको छ । प्रवाह भएको ऋण लगानीमध्ये सबैभन्दा बढी लगानी कृषि उद्योग, बेचबिखन तथा गोदाम निर्माण क्षेत्रमा ५०.० प्रतिशतले भएको छ भने सबभन्दा कम चिया कफी खेतीतर्फ ०.३ प्रतिशतले मात्र भएको छ ।

८.३१ **साना किसान विकास आयोजना** : कृषि विकास बैकद्वारा संचालित साना किसान विकास कार्यक्रम अन्तर्गत हाल अधिराज्यका ३४ जिल्लामा साना किसान विकास आयोजनाहरु (सा.कि.वि.आ.) संचालन गरिएका छन् । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा संचालित १२३ वटा सा.कि.वि.आ. बाट १९० गाउँ विकास समिति क्षेत्रका साना किसानहरुलाई सेवा उपलब्ध गराइएको थियो । यसैगरी, उक्त अवधिसम्म कृषि विकास बैकबाट हस्तान्तरित १६१ साना किसान सहकारी संस्था लिमिटेडले ३६ जिल्लाका १६१ गाउँ विकास समितिमा सेवा पुर्‍याएका थिए । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्ममा साना किसान विकास आयोजना तथा साना किसान सहकारी संस्थाहरुबाट गठन गरिएका २४ हजार ४ सय ३८ समूहमा १ लाख ६० हजार ५ सय ३२ साना किसानहरु आवद्ध भइसकेका थिए । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा साना किसान विकास आयोजनाहरुबाट रु. २५ करोड ५२ लाख लगानी तथा रु. २४ करोड १७ लाख असूली भएको थियो । यसैगरी आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा साना किसान सहकारी संस्थाहरुबाट रु. ५८ करोड १७ लाख लगानी तथा रु. ४८ करोड ५१ लाख असूली भएको थियो । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को अन्त्यसम्ममा यस्ता सहकारी संस्थाहरुको लगानीमा रहिरहेको रकम रु. १ अर्ब ३१ करोड ६६ लाख रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा साना किसान विकास आयोजनाहरुबाट रु. १३ करोड १६ लाख लगानी भएको छ भने यसै अवधिमा रु. ११ करोड ६५ लाख असूली भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा साना किसान विकास कार्यक्रम अन्तर्गत लगानीमा रहिरहेको ऋण रु. ५२ करोड ७७ लाख पुगेको छ । यसैगरी, उक्त अवधिमा साना किसान सहकारी संस्थाहरुबाट रु. ४४ करोड २४ लाख लगानी र रु. ३५ करोड ६१ लाख असूली भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनासम्ममा साना किसान सहकारी संस्था अन्तर्गत लगानीमा रहिरहेको ऋण रु. १ अर्ब ४८ करोड ८२ लाख पुगेको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को फाल्गुण मसान्तसम्ममा साना किसान विकास आयोजना र साना किसान सहकारी संस्थाहरुका सदस्य किसानहरुले समूह बचत स्वरुप रु. ३८ करोड ९१ लाख संकलन गरेका छन् ।

८.३२ **नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद** : राष्ट्रको अर्थतन्त्रको मेरुदण्डको रुपमा रहेको कृषि क्षेत्रको विकासलाई अनुसन्धान मार्फत बढी प्रभावकारी बनाउन स्थापना भएको नेपाल कृषि

अनुसन्धान परिषदले जनप्रतिनिधिहरूद्वारा दिइएका सरसल्लाहहरू, विभिन्न गोष्ठिमा उठाइएका सवालहरू एवं कृषकहरूले स्थलगत रूपमा भोगेका समस्याहरूलाई मध्यनजर राखी कृषिको विभिन्न पक्षमा अनुसन्धान प्रस्तावनाहरू तयार गरी अध्ययन अनुसन्धान गर्दै आएको छ । नेपालको मुख्य खाद्यान्न बालीको रूपमा रहेको धान र गहुँको उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने र उत्पादन खर्च कम गर्ने, खेती गर्ने उन्नत प्रविधिको खोजीमा धान तथा गहुँलाई ड्याङ्गमा वा विना खनजोत गरी लगाउँदा बढी उत्पादनको साथै उत्पादन खर्चमा पनि भारी कटौती हुने देखिएकोले यस्ता प्रविधिको परिक्षण कार्य संचालन गरिएका छन् । साथै बढी उत्पादन हुने वर्णशंकर (हाइब्रीड) बीउको विकास गर्ने तर्फ पनि कार्य भई रहेको छ । तरकारीमा खास गरेर गोलभेंडा, काउली, बन्दा जस्ता बालीहरू एवं फलफूलहरूको वेमौसमी खेतीका लागि उपयुक्त जातहरूको पहिचान गर्ने अनुसन्धान कार्यको थालनी गरीएको छ । दुध एवं मासुको उत्पादन बढाउन पोसिलो आहार बीना सम्भव नहुने भएकोले विभिन्न पशुहरूको लागि उपयुक्त पशु आहारको पहिचान गर्न पशु आहारको विभिन्न पक्षमा अनुसन्धान गर्न र पशुको नश्लमा सुधार ल्याई दुध तथा मासु उत्पादनमा वृद्धि ल्याउन पशु प्रजनन सम्बन्धी अनुसन्धान कार्यहरू भई रहेका छन् । कर्णाली अञ्चल जस्तो विकट स्थानमा पशु पालन व्यवसायमा हिँउदमा पशु आहाराको कमीले गर्दा तिनीहरूको स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर परी दुध एवं मासु उत्पादनमा ह्रास आउने प्रवृत्ति रहेकोले सो निराकरणका लागि वैकल्पिक पशु आहाराको व्यवस्था वारे अध्ययन गर्ने योजना तर्जुमा गरिएका छन् । कृषिजन्य विभिन्न वस्तुहरू उत्पादनोपरान्त विभिन्न कारणले खेर जानुका साथै गुणस्तरमा ह्रास आई त्यसको उचित मूल्य कृषकहरूले नपाउने सन्दर्भमा कृषि उपजको हुने नोक्सानीलाई न्यूनिकरण गर्न उन्नत भण्डारण प्रविधिको विकास गर्न योजना तर्जुमा गरिएको छ ।

८.३३ कृषि उत्पादन आयात तथा निर्यात स्थिति : अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको वर्गीकरण (SITC) समूह अनुसार आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा रु. ४ अर्ब १५ करोड १४ लाख मूल्य बराबरको खाद्य वस्तु तथा जीवजन्तु एवं सूती तथा पेय पदार्थहरू निर्यात भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा रु. ४ अर्ब ३३ करोड १६ लाख मूल्यका उपर्युक्त वस्तुहरू निर्यात भएको अनुमान छ । त्यस्तै आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रथम आठ महिनामा रु. ६ अर्ब ५४ करोड ८२ लाख बराबरका उपर्युक्त वस्तुहरू आयात भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को सोही अवधिमा रु. ६ अर्ब ४ करोड ४ लाख बराबरका वस्तुहरू आयात भएको अनुमान छ ।

८.३४ सहकारी संस्थाहरू : सहकारी प्रणालीलाई सम्वर्द्धन र विकास गर्दै सहकारी मार्फत आर्थिक तथा सामाजिक विकासका प्रयासलाई निरन्तरता दिने नीति बमोजिम सहकारी संस्थाहरूको गुणात्मक अभिवृद्धि गर्दै दुर्गम क्षेत्रहरूमा स्थानीय जनताको आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने, समाजमा पूँजी र उद्यमशिलता प्रवाह गर्ने सशक्त माध्यमको रूपमा विकास गर्ने सन्दर्भमा संस्थाको कार्यक्षेत्रलाई स्थानीयकरण गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिइएको छ । सहकारीतासँग सम्वन्धित निकायहरूलाई सहकारी क्षेत्रको समग्र विकास र विस्तारमा आवश्यक जनशक्तिको निर्माण, विद्यमान जनशक्तिलाई प्रशिक्षण एवं सहकारी क्षेत्रको समस्या, चुनौती र सम्भावनाका सम्वन्धमा आवश्यक अध्ययन/अनुसन्धान गर्ने प्राज्ञिक निकायको रूपमा स्थापित गर्न आवश्यक नीति र कार्यनीतिलाई अगाडि बढाइएको छ । किसानहरूले सहकारी संस्था गठन गरी कृषि फार्म संचालन गर्न चाहेमा निश्चित अवधिको निमित्त पट्टामा दिइने सम्वन्धमा गठित कार्यदलको बैठकबाट सहकारी संघ/संस्था मार्फत संचालन गर्न सकिने कृषि फार्महरूको स्थिति, अवस्था, संख्या, सम्पत्ति एवं कार्यहरू सम्वद्ध सूचना संकलन गर्ने समेतको कार्यविधिको अन्तिम मस्यौदा तयार भई सकेको छ ।

८.३५ **भूमिसुधार** : जमिनमा श्रम र शिप हुने व्यक्ति तथा भूमीहिन किसानहरुको पहुँच सुनिश्चित गर्न भूमि बैंकको स्थापना गरिने नीति लिइए अनुरूप भूमि बैंक सम्बन्धमा सुकुम्बासी, भूमिहिन किसान र मुक्त कर्मैया परिवारको व्यवस्था तथा द्वैध स्वामित्व नियन्त्रण अन्तर्गत जग्गाधनीको भागमा परेको जग्गा खरिद गर्न मोहिलाई वित्तीय सहयोग उपलब्ध गराउने लगायत अन्य विषयहरुमा प्रस्तावित भूमी बैंक मार्फत के कसरी सहयोग उपलब्ध गराउन सकिन्छ भन्ने सम्बन्धमा अध्ययन भई रहेको छ । मुक्त कर्मैया पुनर्स्थापना कार्यक्रमको सिलसिलामा छानविनबाट यकिन हुने मुक्त कर्मैया परिवारलाई परिचय पत्र वितरण गर्ने एवं पुनर्स्थापना कार्यक्रम अन्तर्गत जग्गा पाई विभिन्न कारणवस भोग गर्न नपाएका परिवारहरुलाई जग्गा सट्टा भर्ना मिलान गर्ने तथा मुक्त कर्मैया परिवारलाई आय आर्जनका अवसर उपलब्ध गराउन विभिन्न किसिमका शिपमुलक तालिम संचालन गर्ने र समूह मार्फत कम ब्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराउने नीति अन्तर्गत मुक्त कर्मैया परिवारलाई छानविन गरी परिचय पत्र वितरण एवं सट्टा भर्ना वापत जमिन उपलब्ध गराइएको छ ।

उद्योग

समूहगत औद्योगिक उत्पादन स्थिति

८.३६ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को प्रमुख औद्योगिक उत्पादनको स्थितिलाई विश्लेषण गर्दा अधिकांश खाद्य पदार्थ र निर्माण सामाग्रीको उत्पादनमा वृद्धि भएको देखिन्छ । त्यसैगरी पेय पदार्थ, सुर्तिजन्य वस्तुमा चुरोट, जुत्ता, लत्ता कपडा, काठ तथा काष्ठजन्य वस्तु (प्लाइउड), कागज तथा स्टेशनरी बोर्ड, सिमेन्ट, फलाम तथा स्टीलका सामान, मेसिन वाहेक अन्य ज्याबल उपकरण, इट्टा, रबरका सामान (चप्पल) आदिको उत्पादन आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा बढेको छ । उल्लेख्य रुपमा उत्पादन बढेका केही वस्तुहरु र तिनका परिमाण तर्फ दृष्टि दिँदा चाउचाउ ५ सय १० मे.टन, चुरोट ४ हजार ५ सय ६० लाख खिल्ली, मदिरा ६ सय ४५ हजार लिटर, सिमेन्ट २४ हजार २ सय ४१ मे.टन. र फलाम तथा स्टीलका सामान १४ हजार ६ सय ८९ मे.टनले वृद्धि भएको देखिन्छ भने विस्कट, पशुदाना, वनस्पती घ्यू, विडी, प्रशोधित छाला, सावुन, सलाई, जि. आई. एच.वि.तार, ए.सी.आर.एस. कण्डक्टर र पि.भि.सी. तार र ब्याट्रीको उत्पादन न्यून अनुपातले घटेको देखिन्छ ।

८.३७ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा भने खाद्य समूह (पशुदाना वाहेक), पेय समूह (मदिरा वाहेक), लत्ताकपडा (सिन्थेटिक वाहेक), काठ तथा काष्ठजन्य वस्तु, कागज तथा स्टेशनरी बोर्ड, सावुन, प्लाष्टिक सामान, इट्टा, मेसिन वाहेक अन्य ज्याबल उपकरण, ए.सी.आर.एस. कण्डक्टर र पि.भि.सी. तार र ब्याट्रीको उत्पादन आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा वृद्धि हुने अपेक्षा गरिएको छ । यसरी उत्पादन वृद्धि हुने वस्तुहरु र तिनको परिमाणमा चाउचाउ २ सय १९ मे.टन, विस्कट २ सय ६२ मे.टन, सर्वत (स्क्वायस) ९१ हजार लि., चिनी १ हजार ६ सय ३५ मे.टन, चिया १ हजार ६६ मे.टन., वनस्पति घ्यू २ हजार २ सय ९८ मे.टन, हल्का पेय पदार्थ १ हजार १ सय ८५ हजार लि., वियर ९ सय ७४ हजार लिटर, सुती कपडा ३९ हजार मिटर, जुटका सामान ३ सय ९३ मे.टन., छाला तथा छालाका सामान १ सय ०८ हजार वर्ग फुट, प्लाइउड ३९ हजार वर्गफुट, स्ट्राबोर्ड ११० मे.टन, कागज २ हजार ४ सय ९९ मे.टन, सावुन १ हजार २ सय ४८ मे.टन, प्लाष्टिक सामान १ सय १७ मे.टन, ईटा टायल ३ सय ३० हजार गोटा, स्टीलका भाँडावर्तन १२ मे.टन, ए.सि.आर.एस.कण्डक्टर र पि.भि.सि. तार ४ सय ६७ मे.टन. र ब्याट्री १ हजार ७ सय ९

हजार गोटा रहेका छन् । समूहगत औद्योगिक उत्पादनमा समावेश गरिएका १५ वर्गका ३३ औद्योगिक वस्तुहरूमध्ये ११ वटा वस्तुको उत्पादन आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा घट्ने अनुमान गरिएको छ जसमध्ये मदिरा १ सय २० हजार लिटर, पशुदाना ३ सय ३७ मे.टन., विडी १० लाख खिल्ली, जुत्ता ३२ हजार जोडा, धुलो सावुन ३ सय ४१ मे.टन, सलाई १ सय १७ हजार गुस, सिमेन्ट १ हजार ६ सय ७६ मे.टन, फलामे छड एडगल्स २ हजार ३ सय ७० मे.टन., चप्पल ३ सय २० हजार जोडा र जी.आई.एच.बी. तार ६ सय ९१ मे.टन.ले घटन जाने अनुमान गरिएको छ ।

समूहगत औद्योगिक सूचकाङ्क स्थिति

८.३८ आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा ७.० प्रतिशतले ह्रास हुन पुगेको समूहगत औद्योगिक सूचकाङ्क (आधार वर्ष २०४३/४४=१००) आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा आएर विद्यमान कठिन परिस्थितिका कारण १.३७ प्रतिशतले वृद्धि हुन गएको छ । यस वर्ष (२०६०/६१) मा सूर्तिजन्य समूह ६.६१ प्रतिशतले, लत्ता कपडा ७.१ प्रतिशतले, जुत्ताको १०.०५ प्रतिशतले, काष्ठ र काष्ठजन्य वस्तु ११.४ प्रतिशतले, अन्य रसायनिक सामान १.१५ प्रतिशतले, रबरका सामान ६.५० प्रतिशतले, धातु वाहेकका खनिजजन्य वस्तु ७.४ प्रतिशतले, फलाम तथा स्तिलका सामानको ९.५ प्रतिशतले, मेशिन वाहेक अन्य ज्यावल उपकरणको ३३.३ प्रतिशतले, वृद्धि भएको देखिन्छ । त्यसैगरी आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा न्यून हुन गएका वस्तुहरूमा खाद्य समूह २.४७ प्रतिशतले, छाला र छालाका सामानको १.५ प्रतिशतले, कागज तथा स्टेशनरी बोर्ड ०.५ प्रतिशतले, प्लाष्टिकका सामान ५.४८ प्रतिशतले र तार क्वायल २.७४ प्रतिशतले रहन गएका छन् । आन्तरिक शान्ति सुरक्षाको प्रतिकूल स्थिति, उपभोग संरचनामा परिवर्तन, बढ्दो बेरोजगारी, कमजोर आय स्थिति, कमजोर बचत एवं उपभोग क्षमता, निर्यात/आयात ढाँचामा परिवर्तन, उपभोग प्रवृत्तिमा देखिएको परिवर्तन जस्ता कारणहरूले औद्योगिक उत्पादन सूचकाङ्कमा अपेक्षित सुधार हुन सकेको छैन ।

८.३९ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा समग्र औद्योगिक सूचकाङ्कमा १.६५ प्रतिशतले वृद्धि हुने अनुमान छ । यस वर्ष खाद्य समूहको सूचकाङ्क ३.२१ प्रतिशतले, पेय समूहका ०.२२ प्रतिशतले, सूर्तिजन्य वस्तु २.०७ प्रतिशतले, छाला र छालाका सामानको ३.४७ प्रतिशतले, काठ तथा काठका वस्तुको ८.२५ प्रतिशतले, कागज तथा स्टेशनरी सामान ५.८३ प्रतिशतले, प्लाष्टिक सामान ७.८ प्रतिशतले, मेशिन वाहेक अन्य ज्यावल उपकरणको १३.२ प्रतिशतले र तार क्वायल ०.५ प्रतिशतले वृद्धि हुने अनुमान छ । यस वर्ष २०६१/६२ मा सूचकाङ्क घट्ने अनुमान गरिएका वस्तुहरूमा लत्ता कपडा समूह, जुत्ता, अन्य रसायनिक सामान, रबरका सामान, धातु वाहेकको खनिजजन्य वस्तु, फलाम तथा स्तिलका सामान रहेका छन् । यसरी समूहमा गणना गरिएका ३३ औद्योगिक वस्तुमध्ये मदिरा, विडी, सिन्थेटिक कपडा, रबरका सामान, पशुदाना, धुलो सावुन, सलाई, सिमेन्ट, जुत्ता, फलामे छड, एङ्गल्स, जि.आई.एच.बी. तार समेत कुल ११ वटा वस्तुको सूचकाङ्क आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को तुलनामा घट्ने अनुमान छ ।

उद्योगमा विदेशी लगानी

८.४० देशको औद्योगिक प्रक्रियामा पूँजी तथा प्राकृतिक एवं मानवीय स्रोत संसाधनको अधिकतम एवं उच्चतम ढङ्गले परिचालन गरी अर्थ व्यवस्थालाई सबल, सुदृढ, गतिशील एवं प्रतिस्पर्धात्मक बनाई आत्मनिर्भरता तर्फ उन्मुख गराउन विदेशी लगानी एवं प्रविधि हस्तान्तरण आवश्यक छ। विदेशी लगानीबाट पूँजी, आधुनिक प्रविधि, व्यवस्थापन र प्राविधिक सीप, अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा पहुँच, प्रतिस्पर्धात्मक व्यावसायिक संस्कारको विकास जस्ता साधन, स्रोत र व्यावसायिक गुणहरू राष्ट्रमा भित्रिन गई औद्योगिक विकास एवं आन्तरिक राजस्वका आधारहरूमा बढोत्तरी मार्फत् देशको आर्थिक विकासमा स्वावलम्बी एवं आत्मनिर्भर तर्फ उन्मुख राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासमा महत्वपूर्ण योगदान पुग्ने हुन्छ। आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा जम्मा आयोजना लागत रु. ४ अर्ब ८७ करोड ७५ लाख भएका ७१ उद्योगहरू वैदेशिक लगानीमा स्थापना गर्न स्वीकृति दिइएको थियो भने आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा आयोजना लागत रु. ४ अर्ब ३२ करोड ३७ लाख भएका ७८ उद्योगहरू वैदेशिक लगानीमा स्थापना गर्न स्वीकृति दिइएको पाइन्छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा रु. ६ करोड ९० लाख स्थिर पूँजी भएका र रु. १ अर्ब ८ करोड २ लाख आयोजना लागत भएका ३५ वटा उद्योगहरूलाई निजी विदेशी लगानीमा स्थापना गर्न अनुमति प्रदान गरिएको छ। यसरी समयसापेक्ष, व्यावहारिक, उदार एवं खुल्ला नीतिको अवलम्बनद्वारा विदेशी लगानीलाई आकर्षित गर्ने प्रयास स्वरूप आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनासम्ममा वैदेशिक लगानीमा जम्मा ९ सय ५३ वटा उद्योग स्थापना गर्न स्वीकृति दिइएकोमध्ये २१ वटा उद्योग बन्द भएका छन् भने ७२ वटा उद्योगको दर्ता नै खारेज गरिएको छ। यस प्रकार दर्ता खारेजी र बन्द भएका बाहेक बाँकी ८ सय ६० उद्योगहरूको कुल स्थिर पूँजी रु. ७४ अर्ब २२ करोड ८८ लाख रहेको छ भने कुल परियोजना लागत रु. ८९ अर्ब २१ करोड ४१ लाख रहेको छ। यी उद्योगहरूमा कुल रु. २५ अर्ब ९२ करोड ३५ लाख वैदेशिक लगानी भएको देखिन्छ। यी उद्योगहरू संचालनमा आएपछि ९८ हजार ३ सय ६१ नेपाली नागरिकले थप रोजगारीको अवसर प्राप्त गर्नेछन्।

तालिका ८ (ख) : आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा वैदेशिक लगानीको लागि स्वीकृति दिइएका उद्योगहरू

(रु. दश लाखमा)

उद्योगका प्रकार	संख्या	कुल परियोजना लागत	कुल स्थिर पूँजी	विदेशी लगानी	रोजगारी प्राप्त संख्या
औद्योगिक उत्पादन	२४	११८१	८४८	९१९	२७६
सेवा उद्योग	२४	२१५५	२०१५	१५९१	१५९०
होटल/रिसोर्ट	२७	१५०	१३८	१४८	२७४
निर्माण	१	५४	१५	५४	०
ऊर्जा	२	७८४	७६०	५२	४
जम्मा	७८	४३२४	३७७६	२७६४	२१४४

स्रोत : उद्योग विभाग, त्रिपुरेश्वर

तालिका ८ (ग) : आर्थिक वर्ष २०६१/६२* मा वैदेशिक लगानीको लागि स्वीकृति
दिएका उद्योगहरु

(रु. दश लाखमा)

उद्योगका प्रकार	संख्या	कुल परियोजना लागत	कुल स्थिर पूँजी	विदेशी लगानी	लक्षित रोजगारी संख्या
औद्योगिक उत्पादन	१०	२६९	१५८	१८२	९०२
सेवा उद्योग	१५	७१६	४८०	३०८	२७५१
पर्यटन उद्योग	८	२९	२२	१६	८६
निर्माण	१	५४	२०	३०	११
कृषि	१	१२	१०	७	३७
जम्मा	३५	१०८०	६९०	५४३	३७८७

* प्रथम आठ महिना

स्रोत : उद्योग विभाग, त्रिपुरेश्वर

तालिका ८(घ) : देशगत रुपमा वैदेशिक लगानी

(उद्योगको संख्या)

सि.नं.	देशहरु	आर्थिक वर्ष	
		२०६०/६१	२०६१/६२*
१	चीन	१६	६
२	भारत	१०	८
३	जापान	९	४
४	दक्षिण कोरिया	९	२
५	वेलायत	४	२
६	अमेरिका	४	१
७	फ्रान्स	३	-
८	स्वीटजरल्याण्ड	३	-
९	ताइवान	२	
१०	दक्षिण अफ्रिका	२	१
११	बंगलादेश	२	
१२	सिंगापुर	२	
१३	हङकङ	२	१
१४	अन्य	१०	१०
	जम्मा :	७८	३५

* प्रथम आठ महिना

स्रोत : उद्योग विभाग, त्रिपुरेश्वर

८.४१ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा स्वीकृति दिइएका ७८ उद्योगहरूमध्ये २४ वटा उद्योग औद्योगिक उत्पादन, २४ वटा सेवा उद्योग, २७ वटा होटल / रिसोर्ट, १ वटा निर्माण र २ वटा ऊर्जा क्षेत्रसंग सम्बन्धित रहेका छन् । मुलुकगत लगानीबाट हेर्दा १६ वटा उद्योगमा चीन, १० वटामा भारतबाट, ९ वटा उद्योगमा जापानबाट, ९ वटा उद्योगमा दक्षिण कोरियाबाट, ४ वटा उद्योगमा वेलायतबाट, ४ वटा उद्योगमा संयुक्त राज्य अमेरिकाबाट, फ्रान्स र स्वीटजरल्याण्डबाट ३/३ वटा उद्योगमा र ताइवान, दक्षिण अफ्रिका, बंगलादेश, सिंगापुर एवं हङकङ प्रत्येकबाट २/२ र अन्य विभिन्न मुलुकहरूबाट १० वटा गरी ७८ उद्योगमा वैदेशिक लगानी रहेको छ ।

८.४२ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा स्वीकृति प्रदान गरिएका ३५ उद्योगहरूमा १० वटा औद्योगिक उत्पादन, १५ वटा सेवा उद्योग, ८ वटा पर्यटन उद्योग र १/१ वटा निर्माण एवं कृषि क्षेत्रसंग सम्बन्धित छन् । मुलुकगत लगानीबाट हेर्दा ३५ वटा उद्योग मध्ये चीन ६ वटा उद्योगमा, भारत ८ वटा उद्योगमा, जापान ४ वटा उद्योगमा, जर्मनी ३ वटा उद्योगमा, दक्षिण कोरिया २ वटा उद्योगमा, वेलायत २ वटा उद्योगमा, तथा अमेरिका, अष्ट्रिया, बेल्जियम, फिनल्याण्ड, हङकङ, इटाली, नेदरल्याण्ड्स, रसिया, दक्षिण अफ्रिका र टर्की १/१ वटा उद्योगमा संलग्न रहेको देखिन्छ ।

केही उद्योगहरूको उत्पादन क्षमताको उपयोग

८.४३ केही छानिएका उद्योगहरूको उत्पादन क्षमताको उपयोगको विश्लेषण गर्दा चिनी, चुरोट, वियर, सिमेन्ट र जुटका सामान उत्पादन गर्ने उद्योगहरूको समग्र उत्पादन क्षमताको उपयोगमा आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कमी आएको देखिएको छ भने केवल सलाई र जुता उत्पादन गर्ने उद्योगको उत्पादन क्षमताको उपयोगमा वृद्धि भएको देखिन्छ । सलाई उद्योगको उत्पादन क्षमताको उपयोगमा वृद्धि भएको देखिएको भए पनि विविध कारणवश उत्पादन भने घटेको पाईएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कुल उत्पादन क्षमतामध्ये चुरोट र जुट उद्योगले क्रमशः ८९.० प्रतिशत र ६९.० प्रतिशत क्षमता उपयोग गरेका छन् भने चिनी, वियर, सलाई, जुता र सिमेन्ट उद्योगहरूले क्रमशः ४२.० प्रतिशत, ६५.० प्रतिशत, ६३.० प्रतिशत, २७.० प्रतिशत र ४५.० प्रतिशतले क्षमता उपयोग गरेको देखिएको छ ।

औद्योगिक क्षेत्रको वर्तमान स्थिति

८.४४ औद्योगिक प्रतिष्ठानहरूको स्थापना, संचालन र प्रवर्द्धनको लागि आवश्यक पर्ने भौतिक पूर्वाधार एवं अन्य सुविधाहरू प्रदान गरी औद्योगिक विकासमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले औद्योगिक क्षेत्रहरूको स्थापना गरिएको हो । वर्तमान समयसम्म आइपुग्दा बालाजु, हेटौँडा, पाटन, नेपालगंज, धरान, पोखरा, वुटवल, भक्तपुर, वीरेन्द्रनगर, धनकुटा र राजविराज समेत गरी कुल ११ वटा औद्योगिक क्षेत्रहरू रहेका छन् । उक्त औद्योगिक क्षेत्रहरूमा कुल ५०४ उद्योगहरू रहेका भए तापनि ७५ उद्योगहरू बन्द अवस्थामा छन् भने ४१ उद्योगहरू निर्माणधिन अवस्थामा रहेका छन् । औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेड अन्तर्गतका औद्योगिक क्षेत्रहरूमा औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेडको तर्फबाट कुल रु. १६.९६ करोड स्थिर पूँजी लगानी भएको छ भने निजी उद्योगको तर्फबाट ८४९.७९ करोड लगानी भएको पाइन्छ । औद्योगिक क्षेत्रहरूको कुल क्षेत्रफल ५ हजार ७ सय ६ रोपनी जमिनमध्ये ५ हजार

५८ रोपनी जमिन विकसित अवस्थामा रहेको छ, जसमध्ये ३ हजार ३ सय ८३ रोपनी जमिन विभिन्न उद्योगहरूलाई भाडामा दिइएको छ। औद्योगिक क्षेत्रहरूमा स्थापित उद्योगहरूले कुल १४ हजार १ सय २२ जनालाई रोजगारी प्रदान गरेका छन्। गत वर्षभन्दा यस वर्ष रोजगारी प्राप्त गर्नेको संख्या ८५४ ले घटेको पाइएको छ। बढी रोजगारी प्रदान गर्ने औद्योगिक क्षेत्रमा क्रमशः बालाजु, हेटौँडा, वुटवल, पोखरा, पाटन, नेपालगञ्ज, भक्तपुर, धरान, राजविराज र विरेन्द्रनगर रहेका छन्। हालसम्म नुवाकोट, जनकपुर, इलाम, चितवन, भापा, कैलाली, कञ्चनपुर, दाङ्ग, काभ्रेपलाञ्चोक, तनहुँ आदि समेतमा गरी मुलुकका विभिन्न १६ भन्दा बढी स्थानहरूमा औद्योगिक क्षेत्र स्थापनार्थ संभाव्यता अध्ययन सम्पन्न भइसकेको छ।

रुग्ण उद्योग तर्फ

८.४५ आन्तरिक तथा बाह्य कारणहरूले गर्दा देशमा उत्पन्न भएको आर्थिक मन्दीको असहज परिस्थितिको मारबाट देशका उद्योग धन्दा र व्यवसायहरूमा पर्ने प्रतिकूल असर कम गराउन श्री ५ को सरकारले आर्थिक वर्ष २०५८/५९ देखि नै रुग्ण उद्योग सम्बन्धी नीति र कार्यक्रमहरू ल्याएको हो। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को बजेट वक्तव्यमा पनि आर्थिक मन्दीको कारणले रुग्ण भएका उद्योगहरूलाई सहयोग गर्न रुग्ण उद्योग पुनरुत्थान उच्चस्तरीय मूल समितिलाई प्रभावकारी बनाइने र नेपाल राष्ट्र बैंकको मौद्रिक नीतिमा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट रु.१ अर्ब को पुनर्कर्जा उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ। पुनर्कर्जा रकम वितरण गर्दा होटेल र अन्य क्षेत्रका ठूला उद्योगहरूका अतिरिक्त साना तथा मझौला उद्योग वा फर्म वा कम्पनीहरूलाई समेत न्यायोचित रूपमा पुनर्कर्जाको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने मापदण्डहरू निर्धारण भएका छन्। हालसम्मको प्रगति हेर्दा रुग्ण उद्योगहरूले विशेषतः पुनर्कर्जा, कर्जा पुनर्तालिनीकरण र व्याज मिनाहा प्राप्त गर्ने जस्ता सुविधाहरू प्राप्त गरी राहत महशुस गर्न सकेको देखिन्छ। रुग्ण उद्योगलाई व्यवस्थित रूपमा सहयोग गर्ने प्रयोजनार्थ बनाइएको निर्देशिका अनुसार रुग्ण उद्योगको परिभाषा निम्नानुसार रहेको छ:

- क) न्यूनतम ३ वर्षदेखि संचालनमा रही लगातार २ वर्षदेखि नगद घाटामा गएको।
- ख) लगातार २ वर्षदेखि पारविन्दु (break even) मा संचालन हुन नसकेको।
- ग) रु. २५ लाखभन्दा कम ऋण लिने उद्योगका सन्दर्भमा विगत ३ वर्षको कारोवार (turn over) क्रमशः २५ प्रतिशतको दरले घटेको।

रुग्ण उद्योगहरूलाई राहत पुर्‍याउन गठन भएका समितिहरू:

८.४६ रुग्ण उद्योग पुनरुत्थान उच्चस्तरीय मूल समिति र यसको कार्यक्षेत्र: आन्तरिक तथा बाह्य कारणहरूले गर्दा उत्पन्न आर्थिक मन्दीको प्रतिकूल प्रभावका कारण अप्टेरो अवस्थामा परेका देशका उद्योग धन्दा र व्यवसायहरूलाई राहत दिन श्री ५ को सरकारले मिति २०५८।१।२५ गते माननीय अर्थमन्त्रीको संयोजकत्वमा रुग्ण उद्योग पुनरुत्थान मूल समिति गठन गरेको थियो। हाल उक्त समिति १२ सदस्यीय रहेको छ। समितिमा संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्री, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्री, राष्ट्रिय योजना आयोगका उपाध्यक्ष, राष्ट्रिय योजना आयोगका सम्बन्धित क्षेत्र हेर्ने सदस्य, नेपाल राष्ट्र बैंकका गभर्नर, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयका सचिव, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयका सचिव, बैंकर्स एसोसियेशनका अध्यक्ष, नेपाल होटल एसोसियेशनका र नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघका अध्यक्ष सदस्य रहने व्यवस्था छ। अर्थ मन्त्रालयका सचिव

समितिका सदस्य-सचिव हुनुहुन्छ । यस समितिको कार्यक्षेत्रमा रुग्ण उद्योग एवं पर्यटन व्यवसायहरूको पहिचान गर्ने, रुग्णताका कारणहरू यकिन गर्ने, रुग्ण उद्योग पुनरुत्थानको सम्भाव्यता विश्लेषण यकिन गर्ने, पुनरुत्थान कार्यक्रम संचालन गर्ने, पुनरुत्थान कार्यको लागि रुग्ण उद्योग निर्धारण र कार्यक्रम संचालनको मापदण्ड स्वीकृत गर्ने र रुग्ण उद्योग पुनः संचालन गर्ने सम्बन्धमा सरल व्याजदरमा पुनर्कर्जा उपलब्ध गराउन सम्बन्धित निकायलाई सिफारिश गर्ने आदि रहेका छन् ।

८.४७ **रुग्ण उद्योग पुनरुत्थान प्राविधिक समिति र यसको कार्यक्षेत्र:** रुग्ण उद्योग पुनरुत्थान मूल समितिको निर्णय कार्यान्वयन एवं सो सम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्नमा सहयोग पुऱ्याउनको निम्ति राष्ट्रिय योजना आयोगका सम्बन्धित क्षेत्र हेर्ने सदस्यको अध्यक्षतामा रुग्ण उद्योग पुनरुत्थान प्राविधिक समिति गठन गरिएको छ । यस समितिमा सो विषयसंग सम्बन्धित सबै निकाय र संस्थाको प्रतिनिधित्व रहेको छ ।

८.४८ **रुग्ण उद्योग पुनरुत्थान पुनरावलोकन समिति:** रुग्ण उद्योगीहरूलाई पुनर्कर्जा उपलब्ध गराउने एवं सो सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था लागू गर्ने क्रममा देखा पर्न सक्ने समस्यालाई हटाउन नेपाल राष्ट्र बैंक, सम्बन्धित बैंकहरू तथा उद्योगीहरूका बीच निरन्तर अन्तरक्रिया गर्ने हेतुले नेपाल राष्ट्र बैंक, बैंक तथा वित्तीय संस्था नियमन विभागका कार्यकारी निर्देशकको अध्यक्षतामा रुग्ण उद्योग पुनरुत्थान पुनरावलोकन समिति गठन गरिएको छ । सो समितिले आवश्यकतानुसार ऋणीहरू तथा बैंकहरूका बीच अन्तरसम्वाद गर्ने कार्य गर्दै आएको छ ।

८.४९ **पुनर्कर्जा प्रारम्भिक छानविन तथा सिफारिश समिति:** उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयका सह-सचिवको संयोजकत्वमा संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयका प्रतिनिधि सदस्य, नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघ वा नेपाल होटल संघका प्रतिनिधि सदस्य, सम्बन्धित ऋणदाता बैंकका प्रतिनिधि आमन्त्रित सदस्य, र सम्बन्धित ऋणी वा निजको प्रतिनिधि आमन्त्रित सदस्य रहने गरी गठित यस समितिले रुग्ण उद्योग अन्तर्गतको सुविधाको लागि प्राप्त हुने निवेदनहरू दर्ता गर्ने देखि लिएर निवेदन उपर छानविन र छलफल गरी निचोड र सिफारिश साथ सम्बन्धित ऋणदाता बैंकमा पठाउने कार्यहरू गर्दछ । साथै सम्बन्धित बैंकलाई सो सिफारिश प्राप्त भएको ३० दिन भित्र निवेदनको टुंगो लगाई पुनर्कर्जाका लागि राष्ट्र बैंकमा अनुरोध गर्न लगाउने र रुग्ण उद्योग पुनरुत्थान सम्बन्धी अन्य सुविधाहरू (जस्तै चालु पूँजी थप गर्ने, व्याज मिनाहा गर्ने, पुनर्तालिकीकरण गर्ने इत्यादि) का सम्बन्धमा पनि ऋण लिने र दिने दुवै पक्षको छलफल गराई आपसी सहमतिका आधारमा सहयोग गर्ने कार्यहरू गर्दछ ।

तालिका ८ (ड) : २०६१ साल श्रावण देखी फाल्गुण मसान्तसम्म भएको पुनर्कर्जा रकमको बितरण

(रु. करोड)

क्र.सं.	होटल/उद्योग	स्वीकृति भएको पुनर्कर्जा रकम	प्रतिशत
१	होटल तथा पर्यटन व्यवसाय तर्फ	२८.०८	८५.०
२	उद्योग व्यवसाय तर्फ	४.८३	१५.०
	जम्मा:-	३२.९१	१००.०

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक

नेपाल औद्योगिक विकास निगम

८.५० आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा निगमले रु. २ करोड २९ लाख ८९ हजार ऋण लगानी गरी पुनरतालिकीकृत तथा हिसाव मिलान हुन बाँकी रकम समेत समावेश गर्दा रु. ३४ करोड ९ लाख ३९ हजार ऋण असूली गरेकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनामा रु. ६२ लाख ५९ हजार ऋण लगानी तथा रु. १० करोड ७३ लाख ६२ हजार ऋण असूली गरेको छ। लामो समयदेखि निगममा लगानी कोषको अभावले गर्दा परियोजना प्रवर्द्धन, ऋण लगानी तथा ऋण असूलीमा लक्ष्य अनुसारको प्रगती भने हासिल हुन सकेको छैन।

घरेलु तथा साना उद्योग

८.५१ घरेलु तथा साना उद्योगहरूको स्थापना र संचालनबाट मुलुकको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने भई गरिबी निवारण र रोजगारी प्रवर्द्धनमा समेत प्रत्यक्ष अनुकूल प्रभाव पर्ने दृष्टिकोण लिई सघन वैकिङ्ग कार्यक्रम अन्तर्गत साना तथा घरेलु उद्योगहरूलाई ऋण प्रवाह गरिदै आएको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा अधिराज्यका पाँच विकास क्षेत्रहरूमा कुल ८२८ उद्योगहरूको लागि रु. २१ करोड २४ लाख ऋण प्रवाह गरिएको थियो। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम ६ महिनाको अवधिमा कुल ६ सय ४९ उद्योगहरूको लागि रु. १८ करोड १ लाख कर्जा प्रदान गरिएको छ।

८.५२ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा दर्ता भएका घरेलु तथा साना उद्योगहरूको संख्यामा आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा ५.८० प्रतिशतले बृद्धि हुन गएको देखिएको छ। उद्योगको किसिम अनुसार आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा प्राइभेट फर्महरू ११.७ प्रतिशतले बृद्धि, प्राइभेट लिमिटेड फर्महरू ७६.५ प्रतिशतले वृद्धि, साभेदारी फर्महरू २०.७ प्रतिशतले वृद्धि भएको पाइएको छ। यसरी नै दर्ता भएका घरेलु तथा साना उद्योगहरूमा भएको स्थिर पूँजी लगानीको अनुपातमा ३.३८ प्रतिशतले वृद्धि भै कुल ६ अर्ब ११ करोड मात्र लगानी भएको पाइएको छ। आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम आठ महिनाको अवधिमा कुल ३ हजार ८ सय ५० उद्योगहरू दर्ता भई कुल रु. २ अर्ब ६५ करोड लगानी भएको अनुमान छ। देशमा विद्यमान अवस्थामा शान्ति सुरक्षाको स्थितिमा देखिएको सकारात्मक परिवर्तन र अनुभूतिका कारण घरेलु तथा साना उद्योगमा लगानी रकम बढ्न गएको अनुमान गरिएको छ।

औद्योगिक व्यवसाय विकास प्रतिष्ठान

८.५३ औद्योगिक विकासका लागि आधुनिक प्रविधि, गुणस्तरयुक्त व्यवस्थापकीय कौशल, उद्यमशीलता र प्राविधिक जनशक्तिको विकास गर्ने लक्ष्य रहेको यस प्रतिष्ठानले नयाँ व्यवसाय सिर्जना, व्यवसाय व्यवस्थापन, प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू लगायत परामर्श सेवा तथा उद्योग व्यवसाय सम्बन्धी अनुसन्धानात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। प्रतिष्ठानद्वारा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा कुल ३ सय ८९ जनालाई विभिन्न किसिमको प्रशिक्षण दिने लक्ष्य राखिएकोमा सोही अवधिको प्रथम ११ महिनासम्ममा ८ सय ९ जनालाई प्रशिक्षण दिई लक्ष्यको तुलनामा २०८ प्रतिशत प्रगति भएको पाइएको छ।

खानी तथा भूगर्भ

८.५४ मकवानपुर, दोलखा, सिन्धुपाल्चोक, काभ्रेपलाञ्चोक, भापा, पाल्पा, कास्की, तनहुँ, र धादिङ्ग जिल्लाहरूमा सञ्चालित विभिन्न खनिज पदार्थका २६ वटा खानीहरूको स्थलगत निरीक्षण तथा वातावरणीय अनुगमन गर्ने कार्य भएको छ। साथै, काठमाडौँ उपत्यकामा वालुवा र ढुङ्गा खानी गरी ७ वटा खानीहरूको निरीक्षण गर्ने काम सम्पन्न भएको छ। त्यस्तै खानीजन्य उद्योग प्रवर्द्धन अन्तर्गत सुर्खेत (चौकुने) चुनढुङ्गाको प्रवर्द्धन गर्न सूचना प्रकाशन भै ३ थान डाटा प्याकेज बिक्री वितरण भइसकेको र एक कम्पनीले सो को लागि प्रस्ताव समेत पेश गरिसकेको छ। उदयपुर (चुलाढुङ्गा/घ्याम्पाथुम्का) चुनढुङ्गाको ५ वटा डाटा प्याकेज बिक्री वितरण भइसकेको र वैतडी (दियारीगाड) चुनढुङ्गाको डाटा प्याकेज तयार गरी सूचना प्रकाशन गरी प्रस्ताव आव्हान गर्ने काम सम्पन्न भएको छ।

८.५५ राष्ट्रिय भूकम्पमापन केन्द्र सञ्चालन आयोजना अन्तर्गत काठमाडौँ भूकम्पमापन केन्द्र र सुर्खेत भूकम्पमापन केन्द्रबाट अधिराज्यका विभिन्न ठाउँमा अवस्थित २१ वटा भूकम्पमापन केन्द्रहरू सुचारु रूपमा संचालन भइरहेका छन्। यी केन्द्रहरूबाट हरक्षण भूकम्पको रेकर्ड गर्ने गरिएको र ४ रेक्टर स्केल भन्दा बढीको भूकम्प आएमा १ घण्टा भित्र संचारमाध्यममा पठाई सर्वसाधारणलाई जानकारी गराउने व्यवस्था छ। नियमित रेकर्डिङ गरिएका भूकम्पहरूको आधारमा भूकम्प जोखिम क्षेत्र पहिचान गर्नुका साथै इपिसेन्टर नक्साहरू प्रकाशन गरी प्रयोगकर्तालाई उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेको छ। स्तरीय भौगर्भिक नक्शा तयार गर्न सहायक मानिएको दूर संवेदन तथा भौगोलिक सूचना प्रणाली (जी.आई.एस.) प्रयोग गर्न सक्ने क्षमताको विकास गरी काठमाण्डौँ र पोखरा उपत्यका एवं बुटवल तथा धरान नगरपालिकाका इन्जिनियरिङ तथा वातावरणीय भौगर्भिक नक्शाहरू तयार भई सकेका छन्। उक्त नक्शाहरू शहरी योजना, वाढी पहिरो जस्ता प्राकृतिक प्रकोप न्यूनीकरण, फोहरमैला व्यवस्थापन, भू-उपयोग योजना, शहरी क्षेत्रका भौतिक पूर्वाधार विकास निर्माण कार्य, प्रदूषण नियन्त्रण तथा खानेपानीको गुण तथा वातावरण संरक्षण कार्यमा उपयोगी हुने हुँदा नगरपालिकाहरूले तिनको उपयोग गरिरहेका छन्। खनिज अन्वेषणको क्षेत्रमा चुनढुङ्गाका साथै अन्य खनिज अन्वेषण गर्दा निर्माणमुखी खनिजपदार्थ, शीघ्र आर्थिक प्रतिफल प्राप्त हुने किमती/अर्ध किमती पत्थरहरू, किमती धातु खनिज, अधातु खनिज तथा इन्धन खनिज तर्फ अन्वेषणको कार्य बढि केन्द्रित गरी आर्थिक एवं प्राविधिक संभाव्यताका आधारमा देशले सम्भाव्य प्राकृतिक खनिजजन्य पदार्थबाट लाभ लिन सक्नुपर्ने चुनौति हाम्रो सामु देखा परेको छ।

पर्यटन

८.५६ नेपाल भ्रमणमा आएका पर्यटकहरूको संख्या, तिनको वृद्धिदर तथा बसाइ अवधिको विश्लेषण गर्दा २०५९ माघदेखि २०६० पौषसम्मको अवधिमा पर्यटक संख्यामा २२.७ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ भने २०६० माघदेखि २०६१ पौषसम्म (हवाई मार्गबाट आएका पर्यटकको आधारमा) को अवधिमा पर्यटक संख्यामा १३.९ प्रतिशतले बढेको पाइएको छ। २०५९ माघदेखि २०६० पौषसम्मको अवधिमा प्रति पर्यटक सरदर बसाइ अवधि ९.६ दिन रहेकोमा २०६० माघदेखि २०६१ पौषसम्मको अवधिमा सरदर बसाइ अवधि वृद्धि भै १३.५१ दिन कायम भएको छ।

- ८.५७ भ्रमणको उद्देश्य अनुसार पर्यटक आगमन संख्याको विश्लेषण गर्दा अधिकांश पर्यटकहरु मनोरन्जन, पदयात्रा तथा पर्वतारोहणका लागि आउने गरेको पाईएको छ। २०६० माघदेखि २०६१ पौषसम्मको अवधिमा कुल पर्यटक आगमन संख्याको ४३.४ प्रतिशत मनोरन्जन, १८.० प्रतिशत पदयात्रा र पर्वतारोहण, ४.४ प्रतिशत औपचारिक, ११.९ प्रतिशत तीर्थयात्रा, ३.६ प्रतिशत व्यापार र १८.७ प्रतिशत अन्य विविध प्रयोजन लिई नेपाल आउने गरेको पाइएको छ।
- ८.५८ पर्यटकहरुको आगमनलाई क्षेत्रगत रुपमा विश्लेषण गर्दा २०६० माघदेखि २०६१ पौषसम्मको अवधिमा कुल पर्यटक संख्याको ३०.२ प्रतिशत पश्चिम युरोपबाट, २३.४ प्रतिशत भारतबाट, ६.६ प्रतिशत उत्तर अमेरिकाबाट, अष्ट्रेलिया एवं प्रशान्त क्षेत्रबाट २.८ प्रतिशत, पूर्वी युरोपबाट २.० प्रतिशत, मध्य तथा दक्षिण अमेरिकाबाट १.२ प्रतिशत, अफ्रिकाबाट ०.३ प्रतिशत, भारत बाहेकका अन्य एशियाली मुलुकहरुबाट ३३.३ प्रतिशत र अन्य क्षेत्रबाट ०.२ प्रतिशत आगमन भएको अनुमान छ।
- ८.५९ अधिराज्यको होटल र होटल शैया संख्यालाई हेर्दा २०६० माघदेखि २०६१ पौषसम्मको अवधिमा तारे स्तरका होटल संख्यामा २ होटल थप भई ११० पुगेको छ भने तारेदेखि बाहेकका होटल संख्यामा २८ होटल थप भई ८८६ पुगेको छ। यस अवधिमा तारे स्तरका होटल शैया संख्यामा १.७१ प्रतिशतले र तारे बाहेकका होटल शैया संख्यामा २.३७ प्रतिशतले वृद्धि भई क्रमशः १० हजार ७ सय १५ र २८ हजार ३ सय ९२ पुगेको छ। यसरी समीक्षा अवधिमा कुल होटल संख्यामा ३.१ प्रतिशत र शैया संख्यामा २.१९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ।
- ८.६० नेपाल आउने पर्वतारोहण दल र पर्वतारोहीहरुको स्थितिको विश्लेषण गर्दा २०५९ माघदेखि २०६० पौषको तुलनामा २०६० माघदेखि २०६१ पौषसम्म पर्यटक दल, पर्वतारोहीको संख्या, रोजगारी, श्री ५ को सरकारलाई प्राप्त रोयल्टी रकम सबै घटेको देखिएको छ। २०५८ माघदेखि २०५९ पौषको तुलनामा २०५९ माघदेखि २०६० पौषको अवधिमा उपर्युक्तानुसारका सुचकहरुमा सुधार देखिएको थियो। २०६० माघदेखि २०६१ पौषसम्मको अवधिलाई लिँदा भने पर्यटक दलको संख्यामा १२ ले घटन गई १४०, पर्वतारोहीको संख्या ३८ ले घटन गई १०४२, रोजगारी संख्या ४ हजार ९ सय ८७ ले घटन गई ९ हजार ८ सय ५१ र श्री ५ को सरकारलाई प्राप्त हुने रोयल्टी रु. ५ करोड ९३ हजारले घटन गई रु. १३ करोड १२ लाख ६७ हजार रहन गएको छ। २०५९ माघदेखि २०६० पौषको तुलनामा २०६० माघदेखि २०६१ पौषसम्मको पर्वतारोहीहरुबाट भएको खर्च रु. १३ करोड ५५ लाख ६ हजारले घटन गई रु. ४९ करोड ४४ लाख ९४ हजार रहन गएको छ।
- ८.६१ पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने कार्यमा नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान संलग्न रहिआएको छ। प्रतिष्ठानले ग्रामीण क्षेत्रमा पर्यटन व्यवसाय प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले त्यस क्षेत्रका जनतामा पर्यटन व्यवसायमा लगानी गर्ने अभिरुचि जगाउन पर्यटकमूलक व्यवसाय संचालनार्थ आवश्यक तालीमहरु संचालन गर्नुका साथै शहरी क्षेत्रका साना ठूला सबै पर्यटकमूलक उद्योग व्यवसायीहरुलाई आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न विभिन्न विषय र स्तरको तालीमको पहिचान गरी तालीम कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आएको छ। प्रतिष्ठानले आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा १ हजार ३ सय ३१ जनालाई प्रशिक्षण दिएको थियो जुन अधिल्लो वर्षको तुलनामा ६९.३४ प्रतिशतले

बढी छ । त्यस्तै, आर्थिक वर्ष २०६९/६२ को प्रथम आठ महिनाको अवधिमा १ हजार ६३ जनालाई प्रशिक्षण दिइसकेको छ ।

मन्जूषा : ८(२)

पर्यटन क्षेत्रमा भएका केही महत्वपूर्ण गतिविधिहरू

- क) निर्माण-स्वामित्व-सञ्चालन-हस्तान्तरण (BOOT) अवधारणा अन्तर्गत विमानस्थल निर्माण गर्न भैरहवा स्थित गौतमबुद्ध विमानस्थल र पोखरा विमानस्थललाई सार्क क्षेत्रीयस्तरको अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको रूपमा विस्तार तथा धनगढी विमानस्थलको स्तरोन्नती र धरानमा छोटो धावनमार्गको विमानस्थल निर्माण गरिने लक्ष्य राखि मनसाय पत्र आव्हान गरिएकोमा धरानको लागि एउटा मनसायपत्र पेश भएको र सो मनसायपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट मूल्याङ्कन हुँदा छनौट हुन नसकेको तथा अन्य विमानस्थलमा मनसायपत्र पेश नभएको । हाल श्री ५ को सरकार र नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणको संयुक्त लगानीमा धनगढी विमानस्थललाई **BOOT** अवधारणाबाट विस्तारको कार्य शुरु गरिएको छ ।
- ख) पर्यटन प्रवर्द्धन, हवाई यातायात सेवा विस्तार र हवाई सेवामा निजी क्षेत्रको प्रवर्द्धनको लागि नयाँ हवाई नीति मस्यौदा अन्तिम चरणमा पुगेको छ ।
- ग) पर्यटन क्षेत्रलाई उच्च आर्थिक वृद्धि, पर्यावरणीय सन्तुलन र ग्रामीण गरिवी निवारणको माध्यम बनाउन नेपाल अधिराज्यका ताप्लेजुङ, डोल्पा, रसुवा, सोलुखुम्बु, चितवन र रुपन्देही जिल्लाका ४८ वटा गाउँ विकास समितिमा **UNDP** को सहयोगमा ग्रामीण गरिवी निवारणका लागि पर्यटन कार्यक्रम मार्फत ग्रामीण पर्यटनको नमूना विकास, सामुदायिक संस्थाहरूको गठन, क्षमता अभिवृद्धि, पर्यटन तथा वातावरण चेतना अभिवृद्धि, क्याम्प साइट, होमस्टे, शौचालय, इन्सिनरेटर, वायोग्याँस, वाटोघाटो, खानेपानी जस्ता पर्यटकीय भौतिक पूर्वाधार विकास, पर्यटन ऋण, पूँजी परिचालन, (लज तथा होटल सञ्चालन, हस्तकला, कुखुरापालन, आदि व्यवसाय सञ्चालन गर्न) दिगो ग्रामीण पर्यटनको संस्थागत संरचनाको गठन लगायतका कार्यहरू भईरहेका छन् ।
- घ) पर्यटकीय यातायातलाई मूल्य अभिवृद्धि कर (VAT) को दायराबाट हटाएपछि पर्यटन व्यवसायमा उत्साहको लहर पलाएको छ ।
- ङ) मकालु र कञ्चनजङ्घा हिमशिखरको प्रथम आरोहणको अवसरमा सन् २००५ मार्चदेखि जुनसम्म आरोहणको अनुमति लिने आरोहण दलहरूलाई नियमानुसार लाग्ने सलामी रकममा ५० प्रतिशत मिनाहा दिने व्यवस्था मिलाइएको छ । र चोयु हिमालको आरोहणको स्वर्ण महोत्सवको अवसरमा सो हिमाल आरोहणमा लाग्ने रोयल्टीमा ५० प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था गरिएको छ ।
- च) शाही नेपाल वायुसेवा निगमको सम्पत्ती तथा दायित्वको मूल्याङ्कनको लागि **ICAO** बाट अध्ययन भई प्रतिवेदन पेश भई सकेको छ भने कम्पनीमा रुपान्तरण गरी उपयुक्त र पारदर्शी प्रक्रियाद्वारा निगमको स्वामित्व र व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रलाई संलग्न गराउने वा अन्य उपाय अपनाउने सो सम्बन्धमा अध्ययन भइरहेको छ ।
- छ) नेपाल पर्यटन बोर्डबाट स्वदेशभित्र आन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रम र विदेशमा (भारत, चीन, थाइलेण्ड, सिंगापुर, मलेसिया, श्रीलंका) विभिन्न प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम, मेला, टुर अपरेटर्स अन्तरक्रिया, पत्रकार सम्मेलन, रोड सो जस्ता प्रवर्द्धनात्मक

कार्यक्रमहरु सञ्चालन भएका छन् । अन्तरिक पर्यटन प्रवर्द्धनको निमित्त सो बोर्डले वाग्मती नदि महोत्सव, अन्तर्राष्ट्रिय पर्वतीय फिल्म महोत्सव श्री सिताराम विवाह महोत्सव, स्ट्रीट महोत्सव पोखरा सातौँ राष्ट्रव्यापी लोक नृत्य प्रतियोगिता जस्ता प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरुका अतिरिक्त करिब १५ वटा तालिम समेत सञ्चालन गरेको छ ।

स्रोत : सस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय

पर्यटन क्षेत्रबाट आर्जित विदेशी मुद्रा

- ८.६२ आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा पर्यटन क्षेत्रबाट आर्जित विदेशी मुद्रा ५४.४८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १८ अर्ब १४ करोड ७४ लाख भएको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को प्रथम ७ महिनामा रु. ६ अर्ब ६८ करोड ३२ लाख विदेशी मुद्रा यस क्षेत्रबाट आर्जन भएको अनुमान छ जुन गत वर्षको सोही अवधिको आर्जित विदेशी मुद्रा भन्दा घटी देखिन्छ । २०६१/६२ को प्रथम ७ महिनामा आर्जित विदेशी मुद्राको अंश कूल वस्तु निर्यात एवं सेवाबाट प्राप्त विदेशी मुद्राको अनुपातमा २०.२ प्रतिशत, कूल वस्तु निर्यात एवं सेवाबाट प्राप्त विदेशी मुद्रा आर्जनको अनुपातमा १३.९ प्रतिशत र आर्जित कूल विदेशी मुद्राको अनुपातमा ७.१ प्रतिशत रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०५९/६० को तुलनामा उपर्युक्त तीनै अनुपातहरुमा ह्रास आएको पाइएको छ ।
- ८.६३ पर्यटन उद्योगको विकास, संरक्षण एवं सम्बर्द्धन गर्दै गुणस्तरीय पर्यटन अभिवृद्धि तथा पूर्वाधार सुविधाहरुको विकास एवं विस्तारका साथै अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटन बजार व्यवस्थापन र प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्य प्राप्तिका लागि नेपाल पर्यटन बोर्डले आफ्नो ध्यान केन्द्रित गरेको छ । पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि यस बोर्डले वृत्तचित्रको निर्माण, पर्यटन मेलाहरुको प्रायोजन, पर्यटन सामग्री उत्पादन र वितरण तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रचार-प्रसार कार्यक्रमहरुका लागि सरकारी एवं निजी क्षेत्रको साभेदारीमा विविध प्रवर्द्धनात्मक, रचनात्मक कार्यक्रमहरु संचालन गर्नुका साथै पर्यटन प्रवर्द्धन एवं जनचेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आएको छ ।

चुनौतीहरु

- ८.६४ नेपाल विश्व व्यापार संगठनको सदस्य भइसकेको वर्तमान अवस्थामा कृषिजन्य उत्पादनले थप प्रतिस्पर्धा गर्नु पर्ने हुँदा कृषि उत्पादनको निश्चित गुणस्तर कायम गर्न कृषि पूर्वाधार लगायत कृषि उपजको ग्रेडिङ्ग, स्तर निर्धारण, गुणस्तर प्रमाणीकरण एवं सुदृढीकरण गरी कृषि क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धात्मक क्षेत्रको रुपमा विकसित गराउँदै बजार विविधीकरणमा खरो रुपमा उतारी कृषकहरुलाई आफ्नो कृषि उपजको बजार सहज रुपमा प्राप्त गराउनुका साथै उचित मूल्य प्राप्त गर्न सक्ने अवस्थाको सृजना गर्नुपर्ने चुनौती छ ।
- ८.६५ नेपालमा खाद्यान्न तथा कृषिजन्य वस्तुहरुको उत्पादन लागत बढी भएको कारण भारतीय सीमावर्ती बजारबाट त्यस्ता वस्तुहरु अवैध तरिकाबाट कम मूल्यमा आयात हुँदै आएकोले भारतीय उत्पादनसँग नेपाली उत्पादनको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वढाउन कृषि क्षेत्रलाई सहयोग पुग्ने गरी कृषि सडक निर्माण, ग्रामीण विद्युतीकरण, सिंचाई सुविधामा वृद्धि, व्यवसायिक कृषि बालीलाई प्रोत्साहन, गुणस्तरीय रासायनिक मल एवं उन्नत विउ-बीजनको समयमै आपूर्तिको उचित व्यवस्था र कृषि उत्पादनको उपयुक्त भण्डारण व्यवस्था गरी नेपालको कृषि क्षेत्रलाई प्रोत्साहन पुर्याउनु पर्ने चुनौती यथावतै रहेको छ ।

- ८.६६ मौजुदा कृषि प्रणालीलाई विविधीकरण र आधुनिकीकरण गर्दै लैजान कृषि अनुसन्धान कार्यलाई वेमौसमी तरकारी एवं फलफूलको पहिचान एवं सुख्खा मौसममा पनि उत्पादन हुन सक्ने अन्य वालीतर्फ लक्षित गर्दै किसानहरुलाई बढी फाइदा हुने नगदे वाली, पशुजन्य उत्पादनहरु, फलफूल एवं तरकारीको व्यवसायिक उत्पादन गर्ने तर्फ केन्द्रित गर्नुपर्ने चुनौती रहेको छ ।
- ८.६७ सिंचाई क्षेत्रमा वनिसकेको पूर्वाधारहरुको यथोचित मर्मत सम्भारको अतिरिक्त मध्यम एवं दीर्घकालीन दृष्टिले सिंचाई कार्यक्रम विस्तारका लागि ठूला तथा मझौला आयोजनाहरु निर्माण तथा संचालनमा निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गर्ने गरी उपयुक्त नीति तथा कार्यक्रम ल्याउनु अत्यावश्यक एवं चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।
- ८.६८ कृषि उत्पादकत्व वृद्धि गरी उत्पादन बढाउन प्रयोग हुने रासायनिक मलको उत्पादन र वितरणमा निजी क्षेत्रलाई खुल्ला गरिएपछि सो को आपूर्ति स्थितिमा क्रमिक सुधार आएता पनि रासायनिक मलको गुणस्तर कायम गराउन सकिएको छैन । विशेष गरी भारतबाट वैध तथा अवैध रुपमा भित्रीने कतिपय रासायनिक मल न्यून गुणस्तरका भएकाले सो रोकन विभिन्न स्थानमा प्रयोगशालाको स्थापना तथा प्राविधिक जनशक्तिको व्यवस्था गराउनु पर्ने चुनौती रहेको छ ।
- ८.६९ पर्यटन उद्योगको विकास एवं विस्तारका लागि पर्यटन पर्वद्धन, पर्यटकीय पूर्वाधारको विकास, पर्यटन उद्योगको विविधीकरण, व्यापक प्रचार प्रसार, अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा सहि सूचना प्रवाह गरी पर्यटकलाई पर्याप्त सुसूचित गर्दै पर्यटकमा नेपाल बारे रहेको अनभिज्ञता हटाई पर्यटकहरुको आगमन संख्या बढाउने, बसाई अवधि लम्ब्याउने र गुणस्तरीय पर्यटनलाई प्रोत्साहित गर्नुपर्ने चुनौती यथावतै रहेको छ ।
- ८.७० ऐतिहासिक, सांस्कृतिक एवं पुरातात्विक महत्वका मठ-मन्दिर, संस्कृति एवं परम्पराको संरक्षण एवं प्रवर्द्धनका माध्यमबाट नेपाललाई सांस्कृतिक पर्यटकीय गन्तव्य स्थलकारुपमा विकसित गरी बढी भन्दा बढी पर्यटकहरुलाई आकर्षण गरी मुख्यतः दुई छिमेकी मुलुकको बढ्दो जनसंख्यालाई लक्षित गरी पर्यटन प्रवर्द्धन गर्नुका साथै विश्वसम्पदा सूचीमा रहेका पर्यटकीय स्थलको संरक्षण गर्नु उत्तीकै चुनौतीपूर्ण छ ।
- ८.७१ अत्यावश्यक उपभोग्य वस्तु र पेट्रोलियम पदार्थको आपूर्तिमा बेला-बखतमा देखिने कृतिम अभाव हटाउन निरन्तर र सहज सुलभरुपमा आपूर्ति व्यवस्थालाई सुनिश्चित गर्न बजारको नियमित अनुगमन गरी वस्तुहरुको मूल्य, गुणस्तर, नापतौल एवं उपलब्धतालाई विश्वसनीय र व्यवस्थित बनाउनु जरुरी छ ।
- ८.७२ आधुनिक व्यवस्थापन, नवीन सीपको प्रयोग, उन्नत प्रविधिको उपयोग, प्राविधिक दक्षता अभिवृद्धि, उद्यमशीलताको विकास एवं प्रवर्द्धन गरी मुलुकको अर्थतन्त्रमा वैदेशिक एवं गैर आवासीय नेपाली (NRN) को लगानीलाई आकर्षित गर्नु चुनौती कै रुपमा रहेको छ ।
- ८.७३ संभाव्य र तुलनात्मक हिसावले लाभदायी प्राकृतिक खनिज साधनहरु जस्तै पेट्रोलियम पदार्थ, ग्याँस आदिको अन्वेषण र विकास गरी त्यसलाई समूचित उपयोग गर्न आवश्यक परिणाममूलक कार्य हुन नसकेकोले प्राकृतिक खनिज साधन मार्फत अर्थतन्त्रलाई आत्मनिर्भरतातर्फ उन्मुख बनाउँदै लैजानु चुनौती कै रुपमा रहेको छ ।

९. सार्वजनिक संस्थान तथा निजीकरण

सार्वजनिक संस्थानहरू

९.१ श्री ५ को सरकारको स्वामित्वमा सञ्चालित सार्वजनिक संस्थानहरूको आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यथार्थ र आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को अनुमानित तथ्याङ्क यस परिच्छेदमा समावेश गरिएको छ। यस क्रममा, गत आर्थिक वर्ष बन्द भएको १ संस्थानलाई हटाई गत वर्ष समावेश नभएको १ संस्थान थप गरी कुल ३८ वटा सार्वजनिक संस्थानको तथ्याङ्कलाई समावेश गरिएको छ। समावेश गरिएका सबै संस्थानहरूको समष्टिगत वित्तीय स्थिति हेर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा २० वटा संस्थाहरू खुद नाफामा रहेका देखिए भने १८ वटा संस्थानहरू खुद घाटामा सञ्चालन भएका पाइए। समष्टिमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ३८ वटा संस्थाहरूको कूल खुद नोक्सान रु. ५ अर्ब ९१ करोड ९१ लाख रहेको देखियो, जबकि आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा समग्र खुद नोक्सान रु. ४ अर्ब ८५ करोड ५० लाख मात्र थियो। समीक्षा अवधिसम्ममा यी सार्वजनिक संस्थानहरूमा श्री ५ को सरकारको शेयर लगानी रु. ५९ अर्ब ४ करोड ५२ लाख र ऋण लगानी रु. ५१ अर्ब ७७ करोड २८ लाख पुगेको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा लाभांशको रूपमा रु. १ अर्ब ५२ करोड १० लाख मात्र सरकारलाई प्राप्त भएको छ जुन शेयर लगानीको २.५८ प्रतिशत मात्र हुन आउँछ। यो रकम गत आर्थिक वर्षमा प्राप्त लाभांश भन्दा रु. ८७ करोड ४३ लाख बढी देखिन्छ।

क्षेत्रगत विश्लेषण

औद्योगिक क्षेत्र

९.२ सार्वजनिक संस्थानहरूमध्ये औद्योगिक क्षेत्र अन्तर्गतका ९ संस्थानहरूमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्ममा श्री ५ को सरकारको शेयर बापत रु. ५ अर्ब ९० करोड १६ लाख र ऋण बापत रु. १ अर्ब ९२ करोड ८३ लाख लगानी भएको छ। उक्त संस्थानहरूको नेटवर्थ १६ करोड ११ लाखले ऋणात्मक देखिन्छ। सबभन्दा बढी ऋणात्मक नेटवर्थ नेपाल ओरिण्ड म्याग्नेसाइटको रु. २ अर्ब ९९ करोड ९४ लाख छ भने सबभन्दा बढी धनात्मक नेटवर्थ उदयपुर सिमेन्टको रु. २ अर्ब ६० करोड ६६ लाख रहेको छ। यी संस्थानहरूको संचालन नोक्सानी रु. ११ करोड ७१ लाख रहेको छ जसमा उदयपुर सिमेन्ट उद्योगको मात्र नोक्सानी रु. ५ करोड र लुम्बिनी चिनी कारखानाको ५ करोड ७७ लाख रहेको छ। दुग्ध विकास संस्थान, हेटौँडा सिमेन्ट उद्योग र जनकपुर चुरोट कारखाना संचालन मुनाफामा छन्। जनकपुर चुरोट कारखानाले रु. ३० लाख लाभांश सरकारलाई बुझाएको छ। ९ वटा औद्योगिक संस्थानहरूको आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्ममा खुद पूँजी लगानी रु. ३ अर्ब ४४ करोड ९० लाख रहेको छ भने खुद नोक्सान रु. ३४ करोड ५३ लाख ५५ हजार रहेको छ।

व्यापारिक क्षेत्र

९.३ व्यापारिक क्षेत्रका ६ वटा संस्थानहरूमा श्री ५ को सरकारबाट शेयर पूँजी तथा ऋण लगानी बापत क्रमशः रु. १ अर्ब ७८ करोड ६८ लाख तथा रु. ६१ करोड ५७ लाख लगानी भएको छ। यी संस्थानहरूमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को अन्तमा नेटवर्थ ३ अर्ब ३ करोड ८२ लाखले धनात्मक रहेको छ भने समग्रमा रु. १ अर्ब ४६ करोड ३४ लाख खूद नोक्सान रहेको छ। सर्वाधिक नोक्सान रु. १ अर्ब ३७ करोड २९ लाख नेपाल आयल निगमको रहेको छ। यस क्षेत्रका संस्थानहरूमा नेशनल ट्रेडिङ लि. ले मात्र श्री ५ को सरकारलाई रु. १० लाख लाभांश बुझाएको छ। यस क्षेत्रका संस्थानहरूमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्मको खूद पूँजी लगानी रु. ३ अर्ब १३ करोड ७१ लाख पुगेको छ।

सेवा क्षेत्र

९.४ यस क्षेत्रमा गत आर्थिक वर्षमा ६ वटा संस्थानलाई समावेश गरिएकोमा यसपटक नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणलाई समेत समावेश गर्दा जम्मा ७ वटा संस्थानहरूमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्ममा श्री ५ को सरकारले रु. ११ अर्ब २४ करोड ३७ लाख शेयर र रु. ३ करोड ५८ लाख ऋण लगानी गरेको देखिन्छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को यस क्षेत्रको नेटवर्थ रु. ७ अर्ब ५० करोड २८ लाखले धनात्मक रहेको छ। यसमध्ये शाही नेपाल वायुसेवा निगमको नेटवर्थ रु. १ अर्ब ३६ करोड ६७ लाखले ऋणात्मक छ भने नागरिक उड्डयन प्राधिकरणको रु. ८ अर्ब २३ करोड ३२ लाखले धनात्मक छ। नेटवर्थ तथा खूद नाफा/नोक्सानको स्थिति हेर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा नेशनल कन्स्ट्रक्सन कम्पनीको जग्गा बिक्री बापतको करीव रु. २६ करोड समेत समावेश गर्दा यो क्षेत्र रु. १८ करोड ८५ लाख नाफामा देखिन्छ भने रु. २५ करोड ९४ लाखको संचालन नोक्सानमा रहेको छ। नाफामा रहेका संस्थानमध्ये औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लि. ले रु. ३६ लाख र राष्ट्रिय उत्पादकत्व तथा आर्थिक विकास केन्द्रले रु. ११ लाख लाभांश सरकारलाई बुझाएका छन्। यस क्षेत्रको खूद पूँजी लगानी रु. ९ अर्ब ९५ करोड रहेको छ।

सामाजिक क्षेत्र

९.५ सामाजिक क्षेत्रका ५ वटा संस्थानहरूमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्ममा श्री ५ को सरकारले रु. १ अर्ब ७९ करोड ६१ लाख शेयर लगानी गरिसकेको छ भने आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को अन्तमा यी संस्थानहरूको नेटवर्थ रु. १ अर्ब ८४ करोड ९० लाखले धनात्मक रहेको छ। यस क्षेत्रका संस्थानहरूको खूद नोक्सान रु. १३ करोड ४२ लाख देखिन्छ। जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि. तथा सांस्कृतिक संस्थान खुद नाफामा छन् भने नेपाल टेलिभिजनको खुद नोक्सान सर्वाधिक रु. १२ करोड ७१ लाख रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को अन्त्य सम्ममा यस क्षेत्रको खूद पूँजी लगानी रु. १ अर्ब ९५ करोड ७२ लाख पुगेको छ।

जनोपयोगी क्षेत्र

९.६ जनोपयोगी क्षेत्रका ३ वटा संस्थानहरूमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्ममा श्री ५ को सरकारबाट रु. ३५ अर्ब २५ करोड २० लाख शेयर लगानी र रु. ४५ अर्ब ४९ करोड २६ लाख ऋण लगानी भएको छ। उक्त संस्थानहरूको समग्र नेटवर्थ आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा रु. ४९ अर्ब १८ करोड ७७ लाखले धनात्मक देखिन्छ र खूद नाफा रु. २ अर्ब ४ करोड ९०

लाख रहेको छ । नेपाल दूर सञ्चार कम्पनीले खूद नाफा रु. ३ अर्ब ५० करोड ७४ लाख आर्जन गरेको छ भने नेपाल विद्युत् प्राधिकरणको रु. १ अर्ब ४१ करोड ५४ लाख खुद नोक्सान रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा नेपाल दूर सञ्चार कम्पनी लि. वाट श्री ५ को सरकारलाई रु.१ अर्ब ५० करोड ९२ लाख लाभांश प्राप्त भएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्म यस क्षेत्रको खूद पूँजी लगानी रु. ९४ अर्ब ४५ करोड १० लाख रहेको छ ।

वित्तीय क्षेत्र

९.७ वित्तीय क्षेत्रका कूल ८ वटा संस्थाहरुमा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्ममा श्री ५ को सरकारको शेयर लगानी रु. ३ अर्ब ६ करोड ५१ लाख र ऋण लगानी रु. ३ अर्ब ७० करोड ३ लाख रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को अन्तमा यस क्षेत्रको समग्र नेटवर्थ रु. २६ अर्ब ४६ करोड ६० लाखले ऋणात्मक देखिन्छ, जसमध्ये राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक, कृषि विकास बैंक तथा नेपाल औद्योगिक विकास निगमको क्रमशः रु. २१ अर्ब ४४ करोड, रु. ६ अर्ब १ करोड ४२ लाख र रु. २१ करोड ३२ लाख ऋणात्मक नेटवर्थ रहेको छ । बाँकी ५ वटा संस्थाको नेटवर्थ धनात्मक रहेको छ । खूद नाफा/नोक्सानको स्थिति हेर्दा आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा यस क्षेत्रको खुद नोक्सानी रु. ६ अर्ब २१ करोड ३७ लाख रहेको छ । कृषि विकास बैंकमा कर्मचारी अवकाश योजना र खराब कर्जा व्यवस्था (Loan Loss Provisioning) का कारण रु. ८ अर्ब नोक्सान देखिएको छ भने राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको संचालन नाफा रु. १ अर्ब ४ करोड देखिएको छ । नाफामा संचालित निक्षेप विमा तथा कर्जा सुरक्षण निगमले रु १८ लाख, नेपाल आवास विकास वित्त कम्पनीले रु ७ लाख र नागरिक लगानी कोषले रु ६ लाख लाभांश बुझाएका छन् ।

लेखा परीक्षणको अवस्था

९.८ कम्पनी ऐन, २०५३ अन्तर्गत गठित पब्लिक कम्पनीको प्रत्येक वर्ष साधारण सभा हनुभन्दा कम्तीमा तीस दिन अगावै र प्राइभेट कम्पनीको हकमा आर्थिक वर्ष समाप्त भएको साठी दिनभित्र वार्षिक हिसाब स्वीकृत गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यसै गरी संस्थान ऐन, २०२१ अन्तर्गत गठित संस्थानको आम्दानी खर्चको लेखा प्रत्येक वर्ष जाँच गराउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ भने विशेष ऐन अन्तर्गत गठित संस्थाको पनि लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने अवधि तोकिएको पाइन्छ । ऐनले नै लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने अनिवार्य व्यवस्था गरेको भएतापनि कतिपय संस्थानहरुको लेखापरीक्षण समयमा हुन सकेको छैन । तर वार्षिक लेखापरीक्षणको अवस्थामा आर्थिक वर्ष २०५७/५८ देखि क्रमशः सुधार हुँदै आएको भने छ । संचालनमा रहेका सार्वजनिक संस्थानहरुमध्ये आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्मको लेखापरीक्षण २४ वटा संस्थानले पूरा गरेका छन् भने आर्थिक वर्ष २०५९/६० सम्मको लेखापरीक्षण १० वटाले सम्पन्न गरेका छन् । तर आर्थिक वर्ष २०५९/६० सम्मको लेखापरीक्षण समेत गराउन नसके संस्थान ४ वटा रहेका छन् । लेखा र लेखापरीक्षण सम्बन्धमा भएको कानूनी व्यवस्था बमोजिम समयमा लेखापरीक्षण नगराउने संस्थानका कार्यकारी प्रमुख र लेखा प्रमुखलाई कारवाही गर्ने नीति श्री ५ को सरकारले अवलम्बन गरेपछि यस क्षेत्रमा केही प्रगति देखिएता पनि अबै पनि केही संस्थानहरुको लेखापरीक्षण कार्यले अपेक्षित गति लिन सकेको देखिदैन । यसवारे निरन्तर अनुगमन गरी लेखापरीक्षण अद्यावधिक गराउन सम्बन्धित संस्थालाई निर्देशन दिइदै आएको छ ।

संस्थान सुधार कार्यक्रमको प्रगति स्थिति

- ९.९ संस्थानहरूको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन दक्ष व्यावसायिकहरूबाट गराउने नीति बमोजिम सञ्चालक समितिमा पेशाविद्हरूलाई मात्र जिम्मेवारी दिने र सदस्यसंख्या ५ मा सीमित गर्ने क्रममा यस आर्थिक वर्षमा जम्मा २१ वटा संस्थानमा ५ जनाको सञ्चालक समिति बनाई व्यावसायिक व्यक्तिहरूलाई राख्ने व्यवस्था भैसकेको छ । सञ्चालक समितिको सदस्य संख्या ऐन/नियमद्वारा नै तोकिएको संस्थाको सम्बन्धमा भने मन्त्रालय मार्फत ऐन/नियममा संशोधन गरी सदस्यसंख्या ५ मा सीमित गर्नेतर्फ कारवाही भइरहेको छ ।

कार्यसम्पादन सम्झौता सम्बन्धी व्यवस्था

- ९.१० सार्वजनिक संस्थानहरूको कार्यकुशलतामा वृद्धि ल्याउने अभिप्रायबाट श्री ५ को सरकारले संस्थानहरूसँग कार्यसम्पादन सम्झौता (**Performance Contract/MOU**) गर्ने नीति अवलम्बन गरेको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ को बजेट वक्तव्यमार्फत उद्घोष गरिएको उक्त नीतिअनुरूप केही सार्वजनिक संस्थान/कम्पनीहरूसँग यस किसिमको सम्झौता गरिसकिएको छ । कार्यसम्पादन सम्झौतामा उल्लेख गरिने मूल आधारहरूमा कम्पनीको कार्यकुशलता बढाउने प्रकृतिका कार्यसम्पादन सूचकाङ्कहरू (जस्तै क्षमता उपयोग, टर्नओभर, लगानीको प्रतिफल, श्रम उत्पादकत्व, खूद मुनाफा आदि) रहेका छन् भने संस्थान/कम्पनीलाई व्यावसायिक स्वायत्तताको प्रत्याभूति दिने तथा सरकारबाट दिइने सहयोगका सम्बन्धमा पनि सम्झौतामा उल्लेख गर्ने गरिएको छ । यस व्यवस्थाले संस्थालाई स्वायत्तता प्रदान गरी लक्ष्यहरू पूरा गर्न संचालक समिति र व्यवस्थापन उत्तरदायी बनाउने विश्वास लिइएको छ । आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा ५ वटा संस्थाले कार्य सम्पादन सम्झौता भएको थियो भने आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा सो अभियानलाई निरन्तरता दिन सकिएन । तर आगामी आर्थिक वर्षमा यसलाई पुनः निरन्तरता दिइने अठोट लिइएको छ ।
- ९.११ कार्यसम्पादन सम्झौता बमोजिम कार्य भए-नभएको सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्ने र उत्कृष्ट नतिजा प्राप्त गर्नेलाई पुरस्कृत तथा न्यून दर्जाको कार्य सम्पादन गर्नेलाई दण्डित गर्ने स्वीकृत नीतिलाई कार्यान्वयन गर्न सकिनेमा संस्थान सुधारको कार्यमा सकारात्मक प्रतिफल प्राप्त हुने अपेक्षा राख्न सकिन्छ । यस क्रममा, आर्थिक वर्ष २०६०/६१ मा कार्य सम्पादन सम्झौता सम्पन्न भएका संस्थानहरूको कार्य सम्पादनको मूल्याङ्कनको कार्य बाँकी रहेको छ ।

कर्मचारीको अवस्था

- ९.१२ सरकारी स्वामित्वमा सञ्चालित संस्थानहरूले रोजगारीको क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान दिएको भएतापनि संस्थानको कार्यबोझका आधारमा मात्र कर्मचारी संख्या निर्धारण गरिनुपर्नेमा कतिपय संस्थानहरूमा आवश्यकताभन्दा बढी कर्मचारी रहेबाट संस्थानको शिरोभार खर्च बढ्न गएको छ । अत्यावश्यक दरबन्दी मात्र राखी अनावश्यक पदहरू कटौती गर्दै लाने नीति लिए अनुसार आर्थिक वर्ष २०६१/६२ सम्ममा विभिन्न संस्थानहरूबाट दरबन्दी कटौती गरी संस्थानहरूको शिरोभार खर्च वाञ्छित सीमाभित्र राख्ने प्रयास भएको छ । तर सो प्रयासका बावजूद अधिकांश संस्थानहरू सञ्चालन घाटामा नै रहेको हुँदा बढी जनशक्ति (**Over-staffing**) को समस्या अबै पनि चुनौतीको रूपमा नै रहेको देखिन्छ । अतः अनावश्यक दरबन्दी कटौतीद्वारा शिरोभार खर्च नियन्त्रण गरी संस्थानको सञ्चालन भार न्यून गर्ने, निजीकरण गरिनुअगावै संस्थानहरूमा स्वेच्छिक अवकाश योजना लागू गरी कर्मचारीको

दायित्व कम गर्ने र निजीकरण कार्यलाई सरल तथा सहज तुल्याउने नीतिलाई निरन्तरता दिइएको छ । आर्थिक वर्ष २०६१/६२ सम्म पुनरावलोकन भएको संस्थानको दरबन्दी स्थिति निम्नानुसार रहेको छ :

तालिका ९(क) : आर्थिक वर्ष २०६१/६२ सम्म पुनरावलोकन

भएको संस्थानको दरबन्दी स्थिति

क्र.सं.	संस्थानको नाम	स्वीकृत दरबन्दी	घटेको दरबन्दी	कायम रहेको दरबन्दी
१	नेपाल विद्युत् प्राधिकरण	९६०६	२१३४	७४७२
२	कृषि विकास बैंक	५१९५	५३१	४६६४
३	नेपाल आयल निगम	६८१	७२	६०९
४	कृषि सामग्री कम्पनी	३६०	७४	२८६
५	नेशनल ट्रेडिङ लि.	७६६	५०	७१६
६	गोरखापत्र संस्थान	७४६	७२	६७४
७	जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि.	७२९	२९	७००
८	नेपाल दूरसंचार कम्पनी	६०००	२५०	५७५०
९	रेडियो नेपाल	७५७	११६	६४१
१०	शाही औषधि लि.	५७७	५६	५२१
११	राष्ट्रिय बीमा संस्थान	३२२	३१	२९१
१२	नेपाल खानेपानी संस्थान	२२८०	६१	२२१९
१३	निकषेप बीमा तथा कर्जा सुरक्षण निगम	३८	४	३४
१४	नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	१३५६	१५८	११९८
१५	नेपाल टेलिभिजन	३५३	२	३५१
१६	नेपाल खाद्य संस्थान	७०१	६४	६३७
१७	नेपाल पारवाहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लि.	१९८	७५	१२३
१८	दुग्ध विकास संस्थान	१२१८	१३४	१०८४
१९	जनकपुर चुरोट कारखाना लि.	१६४७	४३	१६०४
२०	धितोपत्र विनिमय बजार लि.	५९	७	५२
२१	एन.सि.सि.एन	१४१	४२	९९
२२	शाही नेपाल वायुसेवा निगम	२२८६	४१२	१८७४
	जम्मा	३६०१६	४४१७	३१५९९

स्रोत: अर्थ मन्त्रालय, संस्थान समन्वय महाशाखा ।

९.१३ निजीकरण/खारेजीमा गएका देहायका सार्वजनिक संस्थानहरुको कर्मचारी संख्या ७५५४ रहेकोमा त्यस्ता सबै कर्मचारीको दायित्व भुक्तान गरिसकिएको छ ।

तालिका ९(ख) : निजीकरण/खारेजीमा गएका संस्थानको कर्मचारी संख्या

क्र.सं.	संस्थान/प्रतिष्ठानको नाम	संख्या
१	भृकुटी कागज कारखाना	२८०
२	हरिसिद्धि ईटा टायल कारखाना	५७८
३	बाँसबारी छाला जुता कारखाना	१६७
४	चलचित्र विकास कम्पनी	९८
५	बालाजु कपडा उद्योग	१७८
६.	काँचो छाला संकलन तथा विक्री केन्द्र	५६४
७	नेपाल विटुमिन तथा व्यारेल उद्योग	६१
८.	नेपाल ल्यूव आयल	१०६
९.	सूर्ति विकास कम्पनी	२६२
१०.	नेपाल डलौट कारखाना	६५
११.	श्री रघुपट्टि जुट मिल्स	१४७९
१२.	नेपाल चिया विकास निगम	१८०
१३.	कृषि आयोजना सेवा केन्द्र	१९८
१४.	घरेलु शिल्पकला विक्री भण्डार	१३७
१५.	नेपाल कोल लि.	४९
१६.	हेटौंडा कपडा उद्योग	१०११
१७.	नेपाल यातयात संस्थान	३७९
१८.	बुटवल पावर कम्पनी	३०५
१९.	वीरगञ्ज चिनी कारखाना लि.	९२३
२०.	कृषि औजार कारखाना लि.	१८०
२१.	भक्तपुर ईटा कारखाना लि.	३५४
	जम्मा	७५५४

स्रोत: अर्थ मन्त्रालय, संस्थान समन्वय महाशाखा ।

तालिका ९(ग) : केही सार्वजनिक संस्थानहरुमा स्वेच्छिक अवकाशको स्थिति

क्र.सं.	संस्थान/प्रतिष्ठानको नाम	संख्या
१	कृषि चुन उद्योग	१२१
२	दि टिम्बर कर्पोरेशन अफ नेपाल	४६०
३	नेपाल ओरिण्ड म्याग्नेसाईट प्रा.लि.	४६०
४	हिमाल सिमेण्ट कम्पनी लि.	७०५
५	नेपाल रोजिन एण्ड टर्पेन्टाईन लि.	४७०
	जम्मा	२२१६

स्रोत: अर्थ मन्त्रालय, संस्थान समन्वय महाशाखा ।

दायित्वको अवस्था

९.१४ संस्थानहरुलाई दायित्वको हिसावले सीमित र असीमित गरी दुई भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । सीमित दायित्व भएका संस्थानहरुमा शेयरवालाको दायित्व निजले खरीद गरेको वा खरिद गर्न कबूल गरेको शेयरको अधिकतम रकमसम्ममा मात्र सीमित छ भने असीमित दायित्व भएका संस्थानहरुको सम्पूर्ण दायित्व लगानीकर्तामा सरेको व्यवस्था छ । कम्पनी ऐन, २०५३ अन्तर्गत स्थापित संस्थानहरु सीमित दायित्व अन्तर्गत पर्दछन् भने संस्थान ऐन, २०२१ अन्तर्गत स्थापित संस्थानहरु असीमित दायित्व अन्तर्गत पर्दछन् । एकातर्फ संस्थानहरु संचालन घाटामा रहेको अवस्था छ भने अर्कोतर्फ संस्थानको आर्थिक क्षमताले धान्नै नसक्ने गरी दायित्वको सृजना गरिएको छ । संस्थानले सृजना गरेको दायित्वको हिसाव समेत नराखेको अवस्थामा त्यसको लागि कोषको व्यवस्था गर्न लगाउने कार्य ज्यादै कठिन देखिन्छ । यस्तो अवस्थाका कारण संस्थानहरुको सम्भावित दायित्व यकीन गरी व्यवस्थित गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ । उपलब्ध विवरणका आधारमा, संस्थानहरुमा २०६१ आषाढसम्ममा कोष व्यवस्था नभएकोतर्फ रु २ अर्ब ५५ करोड ५१ लाख, मुद्दातर्फ रु २३ करोड ४५ लाख, जमानततर्फ रु ३ अर्ब ६४ करोड ६६ लाख र अन्य दायित्वतर्फ रु ७ अर्ब ८५ करोड ८० लाख गरी जम्मा रु १४ अर्ब २९ करोड ४२ लाख दायित्व रहेको देखिन्छ ।

सार्वजनिक संस्थानको निजीकरण

९.१५ सरकारको एकल प्रयासबाट मात्र मुलुकको समग्र विकास सम्भव नहुने महसूस गरी श्री ५ को सरकारले खुल्ला एवं उदार अर्थनीति अवलम्बन गरेपछि सार्वजनिक संस्थानहरुको निजीकरणलाई आर्थिक सुधारको महत्वपूर्ण औजारको रुपमा लिइएको छ । अर्थव्यवस्थामा निजीक्षेत्रको संलग्नता सार्वजनिक संस्थानहरुको निजीकरणको माध्यमबाट हुने देखी श्री ५ को सरकारले निजी क्षेत्र आकर्षित हुने क्षेत्र विचार गरी विगत बाह्र वर्षदेखि निजीकरण कार्यक्रमलाई प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गर्दै आएको छ । व्यापारिक, आर्थिक एवं वित्तीय रुपमा सम्भाव्य देखिएको संस्थानहरु निजीक्षेत्रलाई हस्तान्तरण गरिएका छन् भने

बदलिंदो परिप्रेक्ष्यमा स्थापनाकालको उद्देश्य सान्दर्भिक नभई आर्थिक एवं सामाजिक रुपमा औचित्य र उपादेयता समाप्त भएका संस्थानहरु खारेज गरिएका छन् । हालसम्म देहायका २४ वटा सार्वजनिक संस्थान/प्रतिष्ठानहरुको निजीकरण एवं खारेजीको कार्य सम्पन्न भइसकेको छ :

तालिका ९(घ) : निजीकरण तथा खारेजीमा परेका सार्वजनिक संस्थानहरु

क्र.सं	संस्थान / प्रतिष्ठानको नाम	निजीकरण / खारेज भएको वर्ष (इ.सं.)	निजीकरण प्रक्रिया	एकमुष्ट शेयर विक्री (प्रतिशत)	निजीकरणबाट प्राप्त रकम (रु. ०००)
१	भुक्टी कागज कारखाना	१९९२	व्यवसाय एवं सम्पत्ति विक्री	-	२२९८००
२	हरिसिद्धि ईटा टायल कारखाना	१९९२	व्यवसाय एवं सम्पत्ति विक्री	-	२१४८३०
३	बाँसवारी छाला जुता कारखाना	१९९२	व्यवसाय एवं सम्पत्ति विक्री	-	२९८५४
४	चलचित्र विकास कम्पनी	१९९३	शेयर विक्री	५१.०	६४६६२
५	वालाजु कपडा उद्योग	१९९३	शेयर विक्री	७०.०	१७७१६
६	काँचो छाला संकलन तथा विक्री केन्द्र	१९९३	शेयर विक्री	१००.०	३९९०
७	नेपाल विटुमिन तथा व्यारेल उद्योग	१९९४	शेयर विक्री	६५.०	१३१२७
८	नेपाल ल्यूब आयल	१९९४	शेयर विक्री	४०.०	३१०५७
९	नेपाल जुट विकास तथा व्यापार कम्पनी	१९९३	खारेजी	-	-
१०	सूर्ति विकास कम्पनी	१९९४	खारेजी	-	-
११	नेपाल ठलौट कारखाना	१९९६	शेयर विक्री	५१.०	१४४७३
१२	श्री रघुपति जुट मिल्स	१९९६	शेयर विक्री	६५.०	८२२०४
१३	विराटनगर जुट मिल्स *	२००२	व्यवस्थापन करार	-	-
१४	नेपाल बैंक लि. **	१९९७	शेयर विक्री	१०.०	१२५१४०
१५	नेपाल चिया विकास निगम	२०००	शेयर विक्री	६५.०	२६७१०५
१६	कृषि आयोजना सेवा केन्द्र	२००१	खारेजी	-	-
१७	घरेलु शिल्पकला विक्री भण्डार	२००२	खारेजी	-	-
१८	नेपाल कोल लि.	२००२	खारेजी	-	-
१९	हेटौडा कपडा उद्योग	२००२	खारेजी	-	-

* व्यवस्थापन करार मिल्सको व्यवस्थापनबाट भएको ।

** श्री ५ को सरकारको शेयरको १० प्रतिशत शेयर विक्री गरेको ।

२०	नेपाल यातयात संस्थान	२००२	विघटन	-	-
२१	बुटवल पावर कम्पनी	२००३	शेयर बिक्री	७५.०	८७४२०० + US\$ १० लाख
२२	वीरगञ्ज चिनी कारखाना लि.	२००३	खारेजी	-	-
२३	कृषि औजार कारखाना लि.	२००३	खारेजी	-	-
२४	भक्तपुर ईटा कारखाना लि.	२००४	सम्पत्ति बिक्री र भाडा	-	१४५०० (सम्पत्ति बिक्री) ३१९०० (१० वर्षको भाडा)

स्रोत: अर्थ मन्त्रालय, संस्थान समन्वय महाशाखा ।

हालसम्म निजीकरण गरिएका सार्वजनिक प्रतिष्ठानमध्ये ३ वटाको सम्पत्ति एवं व्यवसाय बिक्री, १० वटाको शेयर बिक्री, ९ वटा खारेजी/विघटन र १/१ वटाको व्यवस्थापन करार तथा सम्पत्ति बिक्री र भाडामा दिई निजीकरण गरिएको छ ।

९.१६ आर्थिक वर्ष २०६१/६२ मा निजीकरण/खारेजीको कार्य सम्पन्न गर्ने भनिएका संस्थानहरूमध्ये भक्तपुर ईटा कारखानाको सम्पत्ति बिक्री तथा जग्गा र भवन १० वर्षको लागि भाडा (lease) मा दिने कार्य सम्पन्न भई निजीक्षेत्रबाट सञ्चालन भएको छ । यसअघि कारखाना भाडामा लिने पक्षसंग भाडामा सञ्चालन गर्दाको अवधिमा श्री ५ को सरकारलाई पुगेको हानि नोक्सानीको रकम यकिन गरी असूल गर्ने कारवाही अगाडि बढाइएको छ । साथै कारखानाको बाँकी अवधिको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी कारखानालाई खारेज गर्ने प्रक्रिया समेत अगाडि बढाइएको छ । कृषि औजार कारखाना लि.को लेखापरीक्षण गर्न बाँकी अवधिको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिसकिएको छ भने सो आधारमा निजी क्षेत्रबाट कारखाना सन्चालन गर्दाको अवधिको श्री ५ को सरकारलाई पुगेको हानि-नोक्सानीको रकम यकिन गरी असूल गर्ने कारवाही समेत अगाडि बढाइएको छ । विगतमा निजीकरण गरिएको काँचो छाला संकलन केन्द्रको शेयर बिक्रीबाट श्री ५ को सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने रकम प्राप्त नभएकोले सो रकम असूल गर्न केन्द्रीय तहसील कार्यालयमा लगत कसी असूल उपर गर्न पठाइएको छ ।

९.१७ वीरगञ्ज चिनी कारखानाको कारखानाले चर्चेको जग्गा २६.१० बिगाहा, भवन, मेशिन लगायतका चल सम्पत्तिहरू बेचबिखन गरी निजीकरण गर्ने तेस्रो पटकको प्रयास सफल हुन नसकेकोले यस कारखानाको निजीकरणका सम्बन्धमा उपयुक्त नीति शीघ्र अवलम्बन गर्नुपर्ने भएको छ । नेपाल रोजिन एण्ड टर्पेन्टाइन लि. को व्यवसाय, मेशिन लगायतको सम्पत्ति बिक्री तथा जग्गा र भवन १० वर्षको लागि भाडामा दिई निजीकरण गर्ने प्रस्ताव आव्हान भएकोमा सो प्रक्रियालाई रद्द गरी पुनः सोही ढाँचाबाट निजीकरण गर्न प्रस्ताव आव्हानको प्रक्रिया अगाडि बढाइएको छ ।

९.१८ धरेलु शिल्पकला बिक्री भण्डार लि. को खारेजीको कार्य यही आर्थिक वर्षमा सम्पन्न हुने भएको छ । नेपाल कोल लि. र हेटौँडा कपडा उद्योग लि. को सम्पत्ति व्यवस्थापन हुन नसकेको कारणबाट लक्ष्य अनुसार खारेजीको कार्य हुन नसके तापनि आगामी आर्थिक वर्षमा सम्पन्न गर्ने गरी अगाडि बढाइनेछ ।

- ९.१९ चालू आर्थिक वर्षमा निजीकरण समितिले लुम्बिनी चिनी कारखाना लि. र नेशनल कन्स्ट्रक्सन कम्पनी नेपाललाई निजीकरण गर्ने निर्णय गरेकोले निजीकरण सम्बन्धी प्रारम्भिक कार्य सम्पन्न गरी आगामी वर्षमा यी संस्थानहरूको निजीकरणको प्रक्रिया अगाडि बढाइनेछ ।
- ९.२० शाही नेपाल वायु सेवा निगमको सम्पत्तिको मूल्याङ्कन सम्बन्धित मन्त्रालयबाट भएको छ । त्यसरी नै नेपाल दूर संचार संस्थानलाई कम्पनीमा परिणत गरिसकिएको छ भने सम्पत्ति एवं व्यवसायको मूल्याङ्कनको कार्य सम्बन्धित मन्त्रालयबाट शुरु गराइएको छ ।
- ९.२१ वुटवल पावर कम्पनीको २.० प्रतिशत शेयर कम्पनीका कामदार/कर्मचारीलाई र १०.० प्रतिशत शेयर सर्वसाधारणलाई बिक्री गर्ने कार्य सम्पन्न भैसकेको छ । साथै, श्री ५ को सरकारको नाममा रहेको श्री रघुपति जुट मिल्सको ३३.६२ प्रतिशत शेयर सर्वसाधारण र कामदार/कर्मचारीहरूलाई बिक्रीको लागि आव्हान गरिएकोमा सर्वसाधारणले ५०० कित्ता र कर्मचारीले ५७२४ कित्ता मात्र शेयर खरिद गर्ने प्रस्ताव प्राप्त भएकोले बाँकी शेयर खरिद बिक्री सम्झौता अनुसार ६५.० प्रतिशत शेयर खरिदकर्ता श्री अरिहन्त मिल्ट फाईवर्स लि. लाई बिक्री गर्ने निर्णय भइसकेको छ ।
- ९.२२ प्रथम चरणमा सम्पत्ति एवं व्यवसाय बिक्री गरी निजीकरण गरिएका ईटा टायल कारखाना, हरिसिद्धि, भृकुटी कागज कारखाना र बाँसबारी छाला जुत्ता कारखानाको खारेजीको कार्य विगत लामो समयदेखि सम्पन्न हुन नसकिरहेकोमा यसै आर्थिक वर्षमा यी कारखानाहरूको वार्षिक साधारण सभा सम्पन्न गरी खारेजीमा लैजाने निर्णय भएको छ ।
- ९.२३ विगतमा निजीकरण गरिएका नेपाल ठलौट कारखाना तथा बालाजु कपडा उद्योगको शेयर बिक्री बापत श्री ५ को सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने रकम प्राप्त नभएकोमा र सम्झौता अनुसार शेयर खरीदकर्तालाई समायोजन गरी दिनुपर्ने रकम यकिन गरी हिसाब राफसाफ गरिएको छ भने रघुपति जुट मिल्स र नेपाल चिया विकास निगमको पनि श्री ५ को सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने रकम प्राप्त नभएको हुँदा समायोजन बापत दिनुपर्ने रकम यकिन गरी हिसाब राफसाफ गर्ने कारवाही शुरु गरिएको छ ।
- ९.२४ निजीकरण वा खारेजीमा गएका संस्थानहरूको कर्मचारीहरूको दायित्व तथा बैंक एवं वित्तीय संस्थाको दायित्व निजीकरणबाट प्राप्त रकम (sale proceeds) बाट व्यहोरिदै आएकोमा गत आर्थिक वर्षदेखि यस्तो रकम श्री ५ का सरकारको राजस्वमा जम्मा गरी विनियोजित रकमबाट व्यहोर्ने गरिएको छ ।
- ९.२५ संचालनमा रहेका अधिकांश सार्वजनिक संस्थानहरूमा कामदार/कर्मचारीको संख्या अधिक रहेकोले सो संख्यालाई उपयुक्त सीमा (right size) मा राखी दीर्घकालमा श्री ५ को सरकारलाई पर्ने आर्थिक भार न्यून गर्न कृषि चुन उद्योग लि. र शाही औषधि लि.मा कर्मचारी स्वेच्छिक अवकाश योजना (voluntary retirement scheme) लागू गरिएको छ । यस्तो योजना अन्य संस्थानहरूमा समेत क्रमशः लागू गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

चुनौतीहरू

- ९.२६ देशको आर्थिक विकासमा सरकारी संस्थानले निर्वाह गर्ने महत्वपूर्ण भूमिकालाई उदार, खुला तथा प्रतिस्पर्धात्मक अर्थव्यवस्था अनुकूल हुने गरी समायोजन गर्दै जानुपर्ने खाँचो महसूस गरिएको वर्तमान सन्दर्भमा संस्थानको लक्ष्यप्राप्तिमा देखिएको समष्टिगत प्रगति स्थितिमाथि सन्तोष लिन सकिने स्थिति देखिदैन । संस्थानहरूको कार्यकुशलतामा प्रभावकारिता ल्याई उत्पादकत्व वृद्धि गर्न अवलम्बन गरिएका संस्थान सुधार सम्बन्धी नीतिहरूले सकारात्मक प्रभाव पार्दै गएको स्थिति एकातिर छ भने अर्कोतिर संस्थानहरूका आफ्नै ऐन/नियममा भएका प्रावधानका कारण संचालक समितिको सदस्य संख्या ५ जनामा सीमित राखी दक्ष विशेषज्ञबाट संस्थान संचालनको नेतृत्व गराउने नीतिले पूर्णता पाउन सकेको छैन ।
- ९.२७ संचालन पारविन्दु (break even point-BEP) भन्दा माथि रहेका संस्थानहरूले ऐन, नियम तथा विनियम अनुसार उपदान, पेन्सन, संचयकोष लगायतका सुविधाहरू उपलब्ध गराउने सन्दर्भमा जगेडा तथा दायित्व कोषको व्यवस्था नगरी श्री ५ को सरकार उपर अदृश्य र असीमित दायित्व बढाउँदै लगेको अवस्था चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।
- ९.२८ संस्थानहरूले लामो समयसम्म आफ्नो वार्षिक हिसाब तयार नगर्ने र लेखापरीक्षणमा ढिलाइ गर्ने गरेबाट संस्थान प्रतिको जनविश्वासमा ह्रास आउन सक्ने र निजीकरण कार्यलाई समेत प्रतिकूल प्रभाव पार्न सक्ने देखिन्छ । निजीकरण पश्चात् खरिदकर्ताहरूबाट अपेक्षित सहयोग र समन्वय हुन नसकी सम्पत्ति तथा दायित्वको समायोजन गर्ने कार्यमा विलम्ब भई निजीकरणको कार्य समेत प्रभावित हुने गरेको छ । यसबाट निजीकरणको सकारात्मक सन्देश तथा प्रभाव जनमानसमा सम्प्रेषण हुन कठिन भएको देखिन्छ ।
- ९.२९ घाटामा रहेका संस्थानहरूले पूर्णतः सरकारमाथिको निर्भरता बढाउँदै गएको र मुनाफामा चलेका संस्थानमा आवश्यकता भन्दा बढी सुविधा लिने प्रवृत्ति बढ्दै गएका गुनासाहरू यथावतै छन् । यसले गर्दा संस्थानहरूले “सार्वजनिक (public)” र “संस्थान (enterprises)” को मूल सैद्धान्तिक मर्मतर्फ यथोचित ध्यान दिन नसकेको देखिन्छ । संस्थान संचालन घाटामा भए पनि दरबन्दीको यथार्थ विवरण सार्वजनिक नगर्ने र कर्मचारीको संख्यालाई उपयुक्त आकारमा ल्याउने (rightsizing) सम्बन्धी सरकारी नीतिको समेत उपेक्षा हुनेगरी थप कर्मचारी भर्ना गर्ने प्रवृत्तिले संस्थानको शिरोभार खर्च बढ्दै गएको पाइन्छ । यसमा सम्बन्धित संस्थान र मन्त्रालयबाट समेत समयानुकूल प्रतिबद्धता र कार्यान्वयनको उत्तरदायित्व लिने परिपाटी बसाल्नुपर्ने चुनौती टड्कारो रूपमा देखिएको छ । यी चुनौतीको सामना गर्न सकेमा मात्र सरकारी संस्थानले उदार तथा खुला अर्थ व्यवस्थामा आफ्नो भूमिकालाई उपयुक्त तथा सहज रूपमा ग्रहण गर्न सक्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।
- ९.३० निजीकरण भैसकेका सार्वजनिक संस्थानहरूमा निजीकरण गर्दा भएको सम्झौता अनुसारको रकम फरफारक र खारेजीमा परेका संस्थानको दायित्व भुक्तान गर्नुपर्ने भएका कारण सरकारी कोषउपर भार परिरहेको स्थिति चुनौतीका रूपमा विद्यमान छ ।
- ९.३१ संचालनमा रहेका सार्वजनिक संस्थानमा वित्तीय अनुशासन कायम गराउने, प्रशासकीय खर्च घटाउने, क्षमताको पूर्ण उपयोग गर्ने र व्यवस्थापन करारबाट प्राप्त स्वायत्तताको उपयोग गर्ने आवश्यकता अझ टड्कारो भएर आएको छ ।

- ९.३२ निजीकरण प्रक्रियालाई पुनः सक्रिय बनाउन संस्थानको मूल्याङ्कनलाई यथार्थ र पारदर्शी बनाउने, निजीकृत संस्थानमा लगानीका लागि आकर्षक वातावरण बनाउने एवं निजीकरणको उपयुक्त ढाँचा (**modality**) माफत सर्वसाधारणलाई समेत लगानी गर्न सहज हुने वातावरण सिर्जना गर्ने कार्य चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।
- ९.३३ निजीकरण गर्दा निजीकरणपछिको व्यावसायिक योजना (**business plan**) अनुसार संस्थानहरु संचालन भएका छन्/छैनन् भन्ने वारेमा अनुगमन एवं मूल्याङ्कन गर्ने संयन्त्रको विकास हालसम्म हुन नसक्दा आवश्यक प्रतिक्रिया (**feed back**) को अभावमा निजीकरण नीति र कार्यक्रमलाई सही दिशा दिन कठिनाई भइरहेको अवस्था विद्यमान छ ।

तालिका १.१ : कुल गार्हस्थ्य उत्पादन #

रु. करोडमा

	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१*	२०६१/६२**
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (प्रचलित मूल्यमा)	९९७०.२	११६१२.७	१४४९३.३	१६५३५.०	१९१५९.६	२०९९७.६	२३९३८.८	२६९५७.०	२८९७९.८	३३००१.८	३६६२५.१	३९४०५.२	४०६१३.८	४३७५४.६	४७४१२.९	५०४१०.१
कृषि क्षेत्र	५०४७.०	५५३६.८	६५१५.६	७००९.०	८०५८.९	८५५६.९	९६८९.६	१०८७८.५	११२४९.५	१३२३७.३	१४५१३.१	१५१०५.९	१६०१४.४	१७११०.४	१८३३५.७	१९३२९.१
गैर-कृषि क्षेत्र	४९२३.२	६०७५.९	७९७७.७	९५२६.०	१११००.७	१२४४०.७	१४२४९.२	१६०७८.५	१७७३०.३	१९७६४.५	२२११२.०	२४२९९.३	२४५९९.४	२६६४४.२	२९०७७.२	३१०८१.०
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (२०५१/५२ को मूल्यमा)	१६३८९.३	१७४९०.८	१८३३७.१	१८८७८.०	२०४३९.७	२०९९७.६	२२१९३.०	२३३०४.०	२४०८१.६	२५१७५.८	२६७०९.६	२८०१०.६	२७९१६.९	२८७८५.७	२९७२३.१	३०३२९.८
कृषि क्षेत्र	७९५१.२	८१३२.०	८०३९.२	७९६३.१	८६३५.६	८५५६.९	८८८३.०	९२७०.६	९३४९.६	९६१५.१	१००८५.६	१०६३८.०	१०८७५.२	१११४७.१	११५७७.४	११९०१.६
गैर-कृषि क्षेत्र	८४३८.१	९३५८.८	१०२९७.९	१०९१४.९	११८०४.१	१२४४०.७	१३३१०.०	१४०३३.४	१४७३२.०	१५५६०.७	१६६२४.०	१७३७२.६	१७०४१.७	१७६३८.६	१८१४५.७	१८४२८.२
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन मूल्य																
सुचकांक	६०.८	६६.४	७९.०	८७.६	९३.७	१००.०	१०७.९	११५.७	१२०.३	१३१.१	१३७.१	१४०.७	१४५.५	१५२.०	१५९.५	१६६.२
कृषि क्षेत्र	६३.५	६८.१	८१.०	८८.०	९३.३	१००.०	१०९.१	११७.३	१२०.३	१३७.७	१४३.९	१४२.०	१४७.३	१५३.५	१५८.४	१६२.४
गैर कृषि क्षेत्र	५८.३	६४.९	७७.५	८७.३	९४.०	१००.०	१०७.६	११४.६	१२०.४	१२७.०	१३३.०	१३९.९	१४४.३	१५१.१	१६०.२	१६८.७
प्रतिशत परिवर्तन																
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (प्रचलित मूल्यमा)	१६.२	१६.५	२४.८	१४.१	१५.९	९.६	१४.०	१२.६	७.५	१३.९	११.०	७.६	३.१	७.७	८.४	६.३
कृषि क्षेत्र	१८.६	९.७	१७.७	७.६	१५.०	६.२	१३.२	१२.३	३.४	१७.७	९.६	४.१	६.०	६.८	७.२	५.४
गैर कृषि क्षेत्र	१३.८	२३.४	३१.३	१९.४	१६.५	१२.१	१४.५	१२.८	१०.३	११.५	११.९	९.९	१.२	८.३	९.१	६.९
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (२०५१/५२ को मूल्यमा)	४.५	६.३	४.६	२.९	७.६	२.७	५.४	४.८	३.३	४.५	६.१	४.९	-०.३	३.१	३.३	२.०
कृषि क्षेत्र	५.५	२.२	-१.२	-१.०	७.८	-०.९	३.७	४.२	०.८	२.८	४.९	५.५	२.२	२.५	३.९	२.८
गैर कृषि क्षेत्र	३.६	९.८	९.१	५.७	७.५	५.१	६.५	५.२	४.७	५.३	६.८	४.५	-१.९	३.५	२.९	१.६

गार्हस्थ्य उत्पादन बैंक सेवा शुल्क (bank service charge) घटाउनुपूर्वको साधनको लागतमा ।

* संशोधित अनुमान

** प्रारम्भिक अनुमान

स्रोत : केन्द्रीय तथ्यांक विभाग ।

तालिका १.२ : कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (स्रोत अनुसार)

(प्रचलित मूल्यमा)

(नयाँ सिरिज अनुसार)

रु. करोडमा

सि. नं.	उद्योग	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१*	२०६१/६२**
१	कृषि, मत्स्यपालन तथा वन	५०४७.०	५५३६.८	६५१५.६	७००९.०	८०५८.९	८५५६.९	९६८९.६	१०८७८.५	११२४९.५	१३२३७.३	१४५१३.१	१५१०५.९	१६०१४.४	१७११०.४	१८३३५.७	१९३२९.१
२	खानी	४४.९	५७.५	७९.५	९२.१	९९.०	१११.७	१३४.२	१४९.५	१५५.३	१६८.५	१८१.५	१९२.४	२०५.६	२१८.८	२३७.७	२६१.५
३	उत्पादन उद्योग	५९५.६	७८९.४	१२८२.२	१४६१.८	१७८६.१	१९५५.५	२२४६.६	२४८१.६	२६९८.७	३०३३.७	३३५५.०	३५४९.५	३८८०.५	३४३३.७	३६६३.४	३९.४९.४
४	विद्युत, ग्यास तथा पानी	५२.३	८१.५	१२४.१	१५४.३	२१६.३	२८६.२	३५९.८	४४५.७	४३८.३	४६३.२	५९४.२	७४३.२	८६३.५	१०९०.५	११३४.०	१२२५.८
५	निर्माण	८९४.३	११०७.८	१४७६.९	१७३१.८	१९६२.१	२३०९.३	२६०९.३	२९२६.३	३०५८.३	३३२६.२	३७३८.२	३९५८.४	४२२९.०	४५०६.८	४९०३.३	५२७२.९
६	व्यापार, रेष्टुरा तथा होटल	१०५०.७	१२९०.२	१६५६.३	१९२६.०	२२४९.७	२४३२.६	२८३१.७	३०५५.१	३३६८.७	३९३१.३	४२८९.५	४४५७.२	४०७७.२	४३९७.८	४९३२.०	४९४७.८
७	यातायात, संचार तथा भण्डार	५७२.४	६५६.०	८५५.८	१०८१.९	१२६२.५	१३९९.५	१५८९.८	१९३१.५	२२५९.८	२४६३.१	२९३३.६	३३२९.७	३४६५.२	३८२८.६	४३६६.४	४७५५.८
८	वित्त तथा घर जग्गा	९२६.९	१०९४.४	१३२४.१	१५६८.४	१८१२.२	२०५३.३	२३५२.१	२७५१.७	२९७७.८	३३२०.३	३६९१.९	४१६३.४	४३८८.२	४७७१.९	५१४१.१	५६०८.८
९	सामुदायिक तथा सामाजिक सेवाहरू	७८६.१	९९९.१	११७८.८	१५११.५	१७१२.८	१८९२.४	२१२५.७	२३७३.१	२७८३.४	३०५८.२	३३२८.१	३९०५.५	४०९०.२	४३९६.१	४६९९.३	५०५९.०
१०	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (साधनको लागतमा)	९९७०.२	११६१२.७	१४४९३.३	१६५३६.८	१९१५९.६	२०९९७.४	२३९३८.८	२६९५७.०	२८९७९.८	३३००१.८	३६६२५.१	३९४०५.२	४०६१३.८	४३७५४.६	४७४१२.९	५०४१०.१
	कृषि	५०४७.०	५५३६.८	६५१५.६	७००९.०	८०५८.९	८५५६.९	९६८९.६	१०८७८.५	११२४०	१३२३७	१४५१३.१	१५१०५.९	१६०१४.४	१७११०.४	१८३३५.७	१९३२९.१
	गैर-कृषि	४९२३.२	६०७५.९	७९७७.७	९५२६.०	१११००.७	१२४४०.५	१४२४९.२	१६०७८.५	१७७३०.३	१९७५९	२२११२.०	२४२९९.३	२४५९९.४	२६६४४.२	२९०७७.२	३१०८१.०
११	वैकिङ्ग सेवा शुल्क (-)	१९५.४	२२८.९	२९३.३	३५७.८	४४७.३	५०६.०	५९३.२	७००.९	७८९.६	९४३.८	१०७०.८	११९१.२	१२६२.४	१३९१.१	१५१३.५	१६३६.७
१२	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (साधनको लागतमा)	९७७४.८	११३८३.८	१४२००.०	१६१७९.०	१८७१२.३	२०४९१.४	२३३४५.६	२६२५६.१	२८१९०.२	३२०५८.०	३५५५४.३	३८२१४.०	३९३५१.४	४२३६३.५	४५८९९.४	४८७७३.४
१३	खुद अप्रत्यक्ष कर (+)	५६६.८	६५३.२	७४८.७	९७०.२	१२१४.९	१४२६.१	१५४५.७	१७९५.२	१८९४.३	२१४५.६	२३९४.५	२९१३.५	२९२९.३	३३०४.०	३६५९.५	४१२६.९
१४	कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (उत्पादक मूल्यमा)	१०३४१.६	१२०३७.०	१४९४८.७	१७१४९.२	१९९२७.२	२१९१७.५	२४८९१.३	२८०५१.३	३००८४.५	३४२०३.६	३७९४८.८	४११२७.५	४२२८०.७	४५६६७.५	४९५५८.९	५२९००.३

* संशोधित अनुमान

** प्रारम्भिक अनुमान

स्रोत: केन्द्रीय तथ्यांक विभाग ।

तालिका १.३ : कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (स्रोत अनुसार)

(२०५१/५२ को मूल्यमा नयाँ सिरिज अनुसार)

रु. करोडमा

उद्योग	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१*	२०६१/६२**
१ कृषि, मत्स्यपालन तथा वन	७९५१.२	८१३२.०	८०३९.२	७९६३.१	८६३५.६	८५५६.९	८८८३.०	९२७०.६	९३४९.६	९६१८.३	१००८५.६	१०६३८.०	१०८७५.२	१११४७.१	११५७७.४	११९०१.६
२ खानी	८४.६	९२.२	९९.६	१०१.८	१०८.०	१११.७	१२६.२	१३४.८	१३६.५	१४१.६	१४८.०	१५४.७	१५७.१	१६०.१	१६१.०	१६२.१
३ उत्पादन उद्योग	१०३५.०	१२१७.९	१६०७.६	१७०७.५	१९१७.९	१९५५.५	२१३२.२	२२८२.६	२३६०.७	२४८५.६	२६६४.६	२७६४.९	२४८९.२	२५३८.४	२५८२.२	२६५३.३
४ विद्युत, ग्यास तथा पानी	१८४.५	२४८.१	२६४.९	२४०.६	२५५.३	२८६.२	३४१.४	३४७.५	३३३.१	३५२.०	४०२.५	४७२.७	५२०.०	६४०.२	६५६.३	७०८.७
५ निर्माण	१६९५.७	१८२८.५	१९६९.५	२०४७.४	२१७६.५	२३०९.३	२४७३.३	२६३७.२	२६९५.३	२८७८.६	३१५५.०	३१८२.३	३२१८.०	३२७५.७	३२८१.८	३२०२.०
६ व्यापार, रेष्टुरा तथा होटल	१६८२.४	१८७०.१	१९८२.८	२११३.०	२२९४.७	२४३२.६	२५४२.४	२६४५.८	२७९८.१	२९०६.९	३१०३.६	३१५०.७	३२३२.९	२९२६.७	३१०३.१	३००९.५
७ यातायात, संचार तथा भण्डार	८७५.९	९९१.०	१०७७.२	११५९.७	१२६५.३	१३९९.५	१४७५.९	१५९०.२	१७१८.६	१८३५.५	१९६४.४	२०८६.०	२१२०.१	२२११.३	२३२७.७	२४५२.७
८ वित्त तथा घर जग्गा	१५१९.८	१६६४.७	१७५१.९	१८५२.२	१९६८.४	२०५३.४	२२०९.६	२३१३.६	२४४९.४	२५७१.९	२७०२.६	२७४९.१	२८४०.२	२९३३.३	२९९५.९	३०८३.४
९ सामूदायिक तथा सामाजिक सेवाहरु	१३६०.२	१४४६.४	१५४४.४	१६९२.९	१८१८.०	१८९२.४	२००९.०	२०८१.७	२२४०.३	२३८८.५	२४८३.३	२८१२.३	२८६४.२	२९५२.९	३०३७.७	३१५६.५
कृषि गार्हस्थ्य उत्पादन	७९५१.२	८१३२.०	८०३९.२	७९६३.१	८६३५.६	८५५६.९	८८८३.०	९२७०.६	९३४९.६	९६१८.३	१००८५.६	१०६३८.०	१०८७५.२	१११४७.१	११५७७.४	११९०१.६
गैर-कृषि गार्हस्थ्य उत्पादन	८४३६.१	९३५८.९	१०२९७.९	१०९१५.१	११८०४.१	१२४४०.६	१३३१०.०	१४०३३.४	१४७३२.०	१५५६०.६	१६६२४.०	१७३७२.७	१७०४१.७	१७६३८.६	१८१४५.७	१८४२८.२
१० कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (साधनको लागतमा)	१६३८९.३	१७४९०.९	१८३३७.१	१८८७८.२	२०४३९.७	२०९९७.५	२२१९३.०	२३३०४.०	२४०८१.६	२५१७८.९	२६७०९.६	२८०१०.७	२७९१६.९	२८७८५.७	२९७२३.१	३०३२९.८
११ बैकिंग सेवा शुल्क (-)	३०६.०	३२७.७	३५१.९	३८९.२	४५१.८	५०६.०	५६१.६	५७०.३	६१८.१	६६१.०	७२३.०	७८३.१	८०६.४	८४९.९	८९५.०	९१२.१
१२ कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	१६०८३.३	१७१६३.२	१७९८५.२	१८४८९.०	१९९८७.९	२०४९१.५	२१६३१.४	२२७३३.७	२३४६३.५	२४५१७.९	२५९८६.६	२७२२७.६	२७११०.५	२७९३५.८	२८८२८.१	२९४१७.७
१३ खुद अप्रत्यक्ष कर (+)	८८७.४	९३४.६	८९७.९	१०५४.१	१२२८.७	१४२६.१	१४५६.१	१५६८.४	१५५३.७	१६२४.०	१७५०.८	२०७१.०	२०१३.५	२१७३.७	२२९४.१	२४८८.०
१४ कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (उत्पादक मुल्यमा)	१६९७०.७	१८०९७.८	१८८८३.१	१९५४३.१	२१२१६.६	२१९१७.६	२३०८७.५	२४३०२.१	२५०१७.२	२६१४१.९	२७७३७.४	२९२२८.६	२९१२४.०	३०१०९.५	३११२२.२	३१९०५.७

* संशोधित अनुमान

** प्रारम्भिक अनुमान

स्रोत : केन्द्रीय तथ्यांक विभाग ।

तालिका १.४ : राष्ट्रिय आय : साधनको स्रोत र उपयोग
(प्रचलित मूल्यमा)

रु. करोडमा

	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१*	२०६१/६२**
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (उत्पादक मूल्यमा)	१०३४१.६	१२०३७.०	१४९४८.७	१७१४७.४	१९९२७.२	२१९१७.५	२४८९१.३	२८०५१.३	३००८४.५	३४२०३.६	३७९४८.८	४११२७.५	४२२८०.७	४५६६७.५	४९५५८.९	५२९००.३
वस्तु र सेवाको आयात	२१८२.०	२७७८.५	३९३२.१	४७४२.९	६२९७.२	७५८५.०	८८९९.६	१०५७७.५	१०१९४.९	१०१६४.८	१२३०५.५	१२९१०.४	१२७९६.१	१३७३५.५	१५६९८.९	१५९५६.८
कुल उपलब्ध स्रोत उपयोग	१२५२३.६	१४८१५.५	१८८८०.८	२१८९०.३	२६२२४.४	२९५०२.५	३३७९०.९	३८६२८.८	४०२७९.४	४४३६८.४	४८२५४.३	५४०३७.९	५५०७६.८	५९४०३.०	६५२५७.८	६८८५७.१
कुल उपभोग	९५२७.३	१०८८५.६	१३३२८.०	१४८३०.२	१७००५.२	१८६७१.०	२१४४८.७	२४१३५.१	२५९४०.७	२९५४७.३	३२९९१.१	३४९२५.७	३७५२.६	४०१८९.७	४३४३५.९	४६४१३.३
गैर सरकारी क्षेत्रको उपभोग	८६३१.४	९७७७.१	१२१३७.२	१३३४०.२	१५४०६.५	१६६४४.३	१९१४६.९	२१६३६.४	२३१३९.२	२६४९४.४	२८७९४.७	३०९१०.७	३२९१९.९	३५५५३.५	३८३७.८	४१०८५.६
सरकारी क्षेत्रको उपभोग	८९५.९	११०८.५	११९०.८	१४९०.०	१५९०.७	२०२६.७	२३०१.८	२४९८.७	२८०१.५	३०५२.९	३३९६.४	४०१५.०	४२३२.७	४६६६.२	५०३८.१	५३२७.७
कुल लगानी	१९०७.६	२४०७.४	३१६१.९	३९६५.३	४४६४.४	५५२३.१	६८०१.७	७१०८.४	७४७२.८	७००६.१	९२२७.२	९९३०.१	१०२१७.४	११९०४.८	१३४७९.१	१३७८८.५
कुल स्थिर पूँजी निर्माण	१७००.२	२२७८.०	२९२७.७	३७२७.८	४२०३.२	४८३७.०	५६०८.१	६०७९.४	६५३७.५	६५२६.९	७३३२.४	७८०३.१	८१६१.३	८७०२.४	९५१२.९	१०१९१.५
सरकारी	७९६.८	८६८.३	१०३३.१	११७६.९	१३३३.०	१५०७.०	१७६२.४	१९३९.२	२२५७.३	२३८८.८	२६४३.६	३१२६.८	३२०४.४	३१२२.८	३२५२.१	३२७१.६
गैर सरकारी	९०३.४	१४०९.७	१८९४.५	२५५०.९	२८६५.२	३३३०.०	३८४५.७	४१४०.२	४२८०.२	४१३८.१	४६८८.८	४६७६.३	४९५६.९	५५७९.६	६२६०.८	६९१९.९
स्टकमा परिवर्तन	२०७.४	२२९.४	२३४.२	२३७.५	२६१.२	६८६.१	११९३.६	१०२९.०	९३५.३	४७९.२	१८९४.८	२१२७.०	२०५६.२	३२०२.५	३९६६.२	३५९७.०
वस्तु र सेवाको निर्यात	१०८८.७	१४२२.६	२३९०.९	३०९४.८	४७५४.८	५३०८.४	५५४०.५	७३८५.३	६८६५.९	७८१५.०	८८३६.०	९१८२.१	७७०६.८	७३०८.५	८३४२.९	८६५५.२
कुल गार्हस्थ्य वचत	८१४.३	११५१.४	१६२०.७	२३१७.२	२९२२.०	३२४६.५	३४४२.६	३९१६.२	४१४३.८	४६५६.३	५७५७.७	६२०१.८	५१२८.१	५४७७.८	६१२३.०	६४८६.९
खूद साधनको आय	१९३.४	२१४.७	२७१.५	३२३.१	३८६.३	४८१.७	३५६.६	४६६.०	६०२.५	१०८८.१	१३१२.५	१६१७.२	१८३७.५	१६१९.४	१२९५.५	१०३६.४
खूद ट्रान्सफर	१७.२	२१.८	४८.२	५८.१	४९.५	८१.९	९०.०	१००.९	११५.८	१२०.५	१३१.९	१४५.६	१७०.१	१८८.५	२१५.८	२४७.१
कुल राष्ट्रिय वचत	१०२४.९	१३८७.९	१९४०.४	२६९८.४	३३५७.८	३८१०.१	३८८९.२	४४८३.१	४८६२.०	५८६४.८	७०७०.२	७८१९.०	६९६५.६	७०९७.२	७४२३.३	७५२३.३
कुल राष्ट्रिय आय (प्रचलित मूल्यमा)	१०५३५.०	१२२५१.७	१५२२०.२	१७४७०.५	२०३१३.५	२२३९९.२	२५२४७.९	२८५१७.३	३०६८७.०	३४२९१.७	३९२६१.३	४२७४४.७	४४११८.२	४७२८६.९	५०८८५.४	५३९३६.७

* संशोधित अनुमान

** प्रारम्भिक अनुमान

स्रोत : केन्द्रीय तथ्यांक विभाग ।

तालिका २.१ : सरकारी खर्च र साधनको स्रोत

रु. करोडमा

	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१
खर्च	५९५७.९०	६६२७.२५	७९८३.५१	८००७.२२	८४००.६१	८९४४.२६
चालु खर्च	३१९४.४२	३५५७.९१	४५८३.७३	४८८६.३९	५२०९.०५	५५५५.२१
पूँजीगत खर्च	२२९९.२१	२५४८.०७	२८३०.७२	२४७७.३४	२२३५.६१	२३०९.५६
साँवा भुक्तानी खर्च	४६४.२७	५२१.२७	५६९.०६	६४३.४९	९५५.९५	१०७९.४९
आय	४१५८.७६	४८६०.५५	५५६४.७०	५७१३.१६	६७५६.८९	७३६१.४४
राजस्व	३७२५.१०	४२८९.३८	४८८९.३६	५०४४.५५	५६२२.९८	६२३३.१०
वैदेशिक अनुदान	४३३.६६	५७१.१७	६७५.३४	६६८.६१	११३३.९१	११२८.३४
बचत (+) न्यून (-)	-१७९९.१४	-१७६६.७०	-२४१८.८१	-२२९४.०६	-१६४३.७२	-१५८२.८२
न्यून ब्यहोरिने स्रोतहरू						
वैदेशिक ऋण	११८५.२४	११८१.२२	१२०४.४०	७६९.८७	४५४.६४	७६२.९०
आन्तरिक ऋण	४७१.००	५५०.००	७००.००	८००.००	८८८.००	५६०.७८
(क) बैकिङ्ग क्षेत्र	२८५.००	३३०.००	-	-	-	०.००
(ख) गैर बैकिङ्ग क्षेत्र	१८६.००	२२०.००	-	-	-	०.००
मौज्दात परिवर्तन (-) बचत	१४२.९०	३५.४८	५१४.४१	७२४.१९	३०१.०८	२५९.१४

द्रष्टव्य : आर्थिक वर्ष २०६०/६१ सम्म वजेटको खर्च शिर्षक साधारण तथा विकास खर्च गरी बाँडफाँड भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि

चालु, पूँजीगत र साँवा भुक्तानी शिर्षकमा बाँडफाँड गरिएको छ । आर्थिक वर्ष २०५५/५६ देखि २०६०/६१ सम्मको खर्च रकमलाई पनि चालु,

पूँजीगत र साँवा भुक्तानी अनुसार बाँडफाँड गरी प्रस्तुत गरिएको छ । यसरी बाँडफाँड गरी प्रस्तुत गरिएको शिर्षक र उपशिर्षकको रकम विगतको सँग

सामान्य फरक परेको हुन सक्तछ ।

स्रोत : महालेखा नियन्त्रक कार्यालय ।

तालिका २.२ : कर राजस्व

रु. करोडमा

क.सं.	शीर्षक	२०४५/४६	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/६०	२०६०/६१	प्रथम आठ महिना	
								२०६०/६१	२०६१/६२*
१.	भन्सार महसुल	९४१.७७	१०८१.३३	१२४५.२१	१२६५.८७	१४२३.६४	१४४५.४८	९२३.९०	९६१.३४
	चैठारीबाट	७६९.८३	८९५.९९	१०३९.१९	९६७.८४	१०४६.७७	१०६६.६९	७१८.१३	७५१.३६
	निकासीबाट	३७.८०	४३.२५	४९.२६	९१.७४	८५.४६	५२.७१	४०.५४	४२.८४
	भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता	१२०.६०	१३३.१७	१४५.६२	१७०.०९	२३७.०६	३८८.२७	१३०.८६	१३८.८२
	अन्य	२३.५४	८.९२	२१.१४	३६.२१	४४.२५	४७.८१	३४.३७	२८.३२
२.	दस्तु तथा सेवाको उत्पादन तथा उपभोगमा लाग्ने कर	११७१.९१	१३३८.७९	१६१५.३६	१६०७.४३	१८२४.४८	२०७०.५६	१२७२.६१	१४५९.९८
	औद्योगिक उत्पादनमा अन्तःशुल्क	२९५.३२	३१२.७६	३७७.१२	३८०.७०	४७८.५१	६२२.६७	३९०.०४	४०१.२१
	मूल्य अभिवृद्धि कर	८७६.५९	१०२५.९७	१२३८.२४	१२२६.७३	१३४५.९७	१४४७.८९	८८२.५७	१०५८.७७
३.	मालपोत तथा रजिष्ट्रेशन	१००.३१	१०१.५९	६१.२९	११३.१८	१४१.४३	१६९.७५	८५.२७	१०७.६३
	मालपोत	०.१३	०.४६	०.५१	०.०८	०.००	०.००	०.००	०.००
	घर जग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर	१००.१८	१०१.१३	६०.७८	११३.१०	१४१.४३	१६९.७५	८५.२७	१०७.६३
४.	वायु, नाफा र सम्पत्ति कर	६४१.३०	७९३.५६	९४५.६५	९४६.५७	८६९.१५	१०२१.५१	५४६.६७	६१८.५०
	आयकर (सरकारी क्षेत्र)	१५२.६५	२१९.८८	२५२.८०	१७६.९३	१२५.१०	२०५.६६	१०८.१३	८९.०८
	आयकर (अर्ध सरकारी क्षेत्र)	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
	आयकर (सार्वजनिक क्षेत्र)	११५.५०	१३३.९५	१९२.४३	१४१.२०	१२३.६३	१५३.१३	५५.११	१०७.६७
	आयकर (निजी क्षेत्र)	२७७.२७	३०१.६४	३२०.०५	४४१.९१	३३६.२३	३५३.३४	२४०.६३	२६९.९८
	आयकर (पारिश्रमिक)	३९.६५	४५.१५	५९.७३	८३.५६	१२५.२६	१३९.१२	०.००	०.००
	शहरी क्षेत्र घर जग्गा कर	१२.३३	११.८५	०.२९	०.२३	०.००	०.००	०.०३	०.००
	सवारी साधन कर	२१.९४	३९.६५	४२.९६	५५.९७	५५.९५	७०.०६	५३.०७	५७.६३
	व्याज कर	३१.९५	४१.४५	४६.३९	४६.७७	८६.४०	७३.३४	५०.३५	४८.१७
	अन्य करहरू	०.००	०.००	०.००	०.००	१६.५८	२६.८६	३९.३५	४६.२७
	जम्मा	२८७५.२९	३३१५.२१	३८८६.५०	३९३३.०६	४२५८.७०	४८१७.३०	२८२८.४५	३१४७.४५

* अपरिमित ।

मूल्य अभिवृद्धि करमा विक्रीकर, मनोरञ्जन कर, होटल कर, हवाई उडान कर र ठेक्का करहरू समावेश छैन ।

आयकर (निजी क्षेत्र) मा व्यक्तिगत आयकर मात्र समावेश गरिएको छ ।

स्रोत : महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

तालिका २.३ : गैर-कर राजस्व

रु. करोडमा

सं.नं	विवरण	आर्थिक वर्ष						n g#f i : # g#f i	
		२०२४/२५	२०२५/२६	२०२६/२७	२०२७/२८	२०२८/२९	२०२९/३०	२०३०/३१	२०३१/३२*
१	दस्तुर, दण्ड, जरिवाना र जफत	३३.६१	३८.६४	३८.६६	४१.८८	४७.९६	१२०.२४	७९.२०	८४.७०
	कर्म रजिष्ट्रेशन दस्तुर	४.३८	६.४८	६.००	७.१९	७.८७	८.४१	४.७४	८.३२
	बन्दुक, पिस्तौल रजिष्ट्रेशन दस्तुर	०.२४	०.२४	०.१४	०.१४	०.१६	०.२४	०.१३	०.२१
	सवारी इजाजत दस्तुर	९.४७	१०.६०	९.४०	११.११	११.९४	६३.४४	४०.७४	३८.७४
	व्यापिक शुल्क, दण्ड, जरिवाना र जफत	९.७३	९.४८	१०.६८	१९.२२	१०.४३	१०.२१	६.३४	६.४४
	प्रशासनिक दस्तुर, दण्ड, जरिवाना र जफत	८.७९	११.६३	१२.३४	१४.२२	२७.४४	३७.७४	२६.२३	३०.८८
२	सरकारी सेवा तथा बस्तुको विक्रीबाट प्राप्त आय	२१४.६४	२४२.८८	२७२.८०	२९१.१२	३०६.३०	३४९.७०	२२८.९९	२९१.४४
	पिउने पानी महशुल	२.१४	१.४१	०.९१	०.६४	०.४६	०.४३	०.३३	०.३०
	सानी पोत	०.१३	०.१३	०.११	०.१३	०.१४	०.०६	०.०३	०.०३
	विद्युत महशुल	०.२४	०.०३	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
	हुलाक सेवा	२०.१७	२२.६६	२२.९६	२३.०३	२१.९९	२४.७०	१६.७९	१७.४०
	साघ कृषि क्षेत्रको आय	३.४१	४.३४	४.०६	४.४९	४.२३	४.२८	२.३९	२.४६
	शिक्षा क्षेत्रको आय	४.०४	८.३४	९.४०	१२.८०	११.२३	१२.८७	९.९९	११.१७
	वन क्षेत्रको आय	३७.४६	४२.४२	६०.२६	४४.६२	६८.३६	६७.४१	३९.६१	३२.२४
	सातायात क्षेत्रको आय	२३.४९	८.६०	८.६३	९.९९	९.३४	१३.१६	८.९७	८.४६
	अन्य सरकारी क्षेत्रको आय	१२२.४७	१४४.८३	१६४.४७	१४४.३०	१९०.४४	२२६.६९	१४०.८४	१४९.३९
३	साधोसा	१७८.२७	२४०.७४	२३३.६४	२४१.२८	२४९.७६	२६६.११	१०३.२२	२३४.७४
	वित्तीय संस्था	१४४.४२	२१३.४४	२०७.६३	२२८.१८	१९०.४३	११०.३१	८०.२४	६०.११
	व्यापारिक संस्था	१२.४०	०.९७	१.३४	०.८८	१.१०	०.९१	०.६६	०.३१
	औद्योगिक संस्था	०.००	१०.३२	०.००	०.००	०.६१	०.३०	०.३०	३.९७
	सेवामूलक संस्था	२०.३०	१३.८०	२२.६६	१६.१८	४७.६२	१४१.०३	१८.४४	१७०.३४
	अन्य	०.०६	१२.११	२.०२	६.०४	०.००	३.४६	३.४६	०.००
४	रोयल्टी तथा सरकारी सम्पत्ति विक्री	२०.२९	४६.३९	१४.९६	७२.३९	१९४.४४	१४६.४०	८९.४४	९३.२१
	खानी रोयल्टी	१.११	१.१७	०.४४	१.४३	१.१९	०.९८	०.६३	०.८३
	अन्य रोयल्टी	९.४९	३७.०९	४८.३१	६३.७२	११४.२१	१००.२२	४४.८२	४२.८७
	अन्य विक्री	९.६४	१८.०७	४६.११	७१.४४	७९.१४	४४.३०	३०.०९	४९.४१
	टकमारी	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
	अन्य	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
५	साँघा र ब्याज	३९२.७४	३७६.११	३४९.७२	३१०.९४	२४६.४३	३४०.७१	१९६.७८	७६.८४
	साँघा (कम्पनी र संस्थानहरूबाट प्राप्त)	२२३.४२	२१७.६०	२०४.०६	१८८.०७	१४१.६७	१८२.६७	१०९.४२	४९.७४
	ब्याज (कम्पनी र संस्थानहरूबाट प्राप्त)	१६८.२७	१५६.४१	१४५.७१	१२०.६८	९९.१२	१६४.४०	४४.८४	२६.२८
	अन्य साँघा र ब्याज	०.९६	०.९९	०.९४	२.२०	३.६४	२.६४	२.४१	०.८१
६	विविध	१०.२९	१०.४४	१३.०८	१६३.८८	३०९.२८	१८२.४३	१०३.९०	८६.३६
	विविध	१०.२९	१०.४४	१३.०८	१६३.८८	३०९.२८	१८२.४३	१०३.९०	८६.३६
	जम्मा	८४९.८१	९७४.१६	१००२.८६	११११.४९	१३९४.२९	१४१४.८०	७६८.६०	८०७.२९

* अपरिमित

स्रोत : महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

तालिका २.४ : चालु खर्च

रु. करोडमा

क्र.सं.	विवरण	२०४३/४४	२०४४/४५	२०४५/४६	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९
१	संवैधानिक संहिता	११४.९२	४२.४०	४३.११	४७.१०	८१.९२	७१.७२
	श्री ५ महाराजाधिराज, राजपरिवार तथा राजदरबार	८.३३	८.७८	९.२९	११.६२	३८.७१	३२.९१
	राजपरिषद्	०.४०	०.४९	०.४९	०.८२	०.९२	१.०४
	संसद	१०.१२	१३.११	१४.६३	१८.२३	७.३२	४.७१
	सबोच्च अदालत	२.४८	२.४०	३.१६	४.३९	४.७४	४.९८
	अदालत दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	०.६२	०.७३	०.८६	१.४७	२.०४	३.४४
	महालेखा परीक्षकको विभाग	४.४७	४.४६	४.३३	४.६१	४.६१	७.२४
	सोकासेवा आयोग	३.४७	४.३१	३.०६	४.६७	६.२२	६.०२
	निर्वाचन आयोग	३.७१	६.९७	४.६१	८.४८	१४.४८	१०.२६
	महान्यायिकता	०.६६	०.७८	१.१२	१.३९	१.३६	१.४८
	न्याय परिषद्	०.१६	०.१७	०.४६	०.४२	०.४३	०.४३
२	साधारण प्रशासन	१४४.४०	३८६.४२	४४१.९८	७१४.०१	७७३.४९	७७२.४३
	मन्त्रिपरिषद्	२.३२	२.६४	३.३२	४.६१	३.८०	२.४०
	श्री ५ को सरकारको सचिवालय	२८.७४	३१.३९	४२.४४	९६.८१	९३.४७	८०.१४
	जिल्ला प्रशासन	११.७६	१२.८१	१३.२६	१९.४१	१७.८२	१८.४१
	प्रहरी	२७४.४२	३०८.४९	४३४.१२	४३७.७१	४७४.३७	४८४.८४
	बन्दीगृह	९.३२	११.९२	१२.४१	१४.३७	१४.६०	१८.१४
	प्रशासन युगार	२.२४	३.४६	३.२२	१०.१२	२.८०	४.०६
	बिबिध	१४६.६८	१४६.६१	२३१.००	३०९.००	२६.६०	२३.४३
३	राजस्व तथा वार्षिक प्रशासन	११.९६	३३.८८	३८.३२	४७.६२	४०.०४	४९.९६
	मालपोत	१३.७१	१२.२४	१६.२४	१९.४४	१९.७४	२०.२३
	भन्सार	८.१८	८.७२	१०.२०	१३.०४	१२.८७	१४.१६
	आन्तरिक राजस्व*	७.४७	८.०२	९.६६	१२.४४	११.८६	१२.२२
	राजस्व न्यायाधिकरण	०.२९	०.३४	०.४६	०.४६	०.४६	०.६०
	राजस्व अनुसन्धान	१.०१	१.०८	१.१७	१.४२	१.४३	१.७४
	राजस्व प्रशासन तालिम	०.४२	०.४८	०.४९	०.४९	०.४९	०.७१
४	वार्षिक प्रशासन र योजना	१४.०३	१४.४६	१६.४०	२८.९१	२३.४७	२९.९६
	योजना	१.३९	१.४९	१.७२	१.८९	१.४८	१.६०
	तथ्यांक	४.०४	४.६१	२०.४८	१२.४३	६.८२	७.९४
	महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय	८.४९	९.२६	१४.१०	१४.४९	१४.१७	१७.४२
५	न्याय प्रशासन	२६.२३	२७.३४	३१.७६	४४.०९	४३.७६	४४.९०
	अदालत	२४.२३	२७.३४	३१.७६	४४.०९	४३.७६	४४.९०
६	वैदेशिक सेवा	४२.१८	४६.६८	४८.७८	६६.८४	७०.९७	७१.०२
	वैदेशिक सेवा	३३.७८	३६.७८	३८.७७	४०.७६	४४.३७	४७.१३
	बिबिध	१८.४०	२०.२०	२०.०१	२६.०९	२६.६०	२३.८९
७	रक्षा	२८२.३८	३१२.४१	३४४.७२	४२६.४८	६१६.८३	६६२.९६
	रक्षा	२८१.४१	३११.३६	३४४.६४	४२६.२६	६०८.११	६६१.७४
	बिबिध	०.९७	१.०४	१.०८	१.२२	८.७२	१.२१
८	सामाजिक सेवा	१०७४.४९	१२८१.४१	१४१६.६१	१६९४.११	१८८८.९९	२०८०.८४
	शिक्षा	६९०.७७	८२८.४८	९६२.०७	११९४.७०	१२३०.०९	१३३७.४४
	स्वास्थ्य	१९४.६८	२३१.९२	२६०.६६	२९४.७३	३४९.२७	३८२.६४
	खानेपानी	२३.९८	२४.८१	२८.६८	३३.९८	३४.४६	३४.१४
	स्थानीय विकास	७४.४८	७८.४०	१२९.४६	१२०.३३	१२८.६८	१६८.७२
	अन्य सामाजिक सेवा	९३.४४	११६.८०	१३४.६६	१४०.४७	१४४.१९	१४६.३९
९	वार्षिक सेवाहरू	४४८.०४	४९८.३२	४८९.९९	४७६.४१	४०७.८४	४४१.२८
	कृषि	१६९.६०	१६९.४०	१८८.१६	२१९.०९	१७८.४०	१८४.६०
	मिर्चार्इ	३२.६९	३६.२४	४०.०४	२७.१४	४०.३७	४०.११
	भूमिमुञ्जार	९.०४	८.८९	१०.२३	१३.३४	७.२६	७.४१
	नापी	२०.२८	२१.१०	२०.७८	२६.३७	२४.२४	२६.२८
	वन	८७.२८	९६.२४	१०१.०९	१२६.२७	१२७.१४	१३२.३७
	उद्योग तथा खानी	४०.४७	३४.३१	३९.१२	६९.४७	३६.४९	४९.८०
	संचार	०.७१	०.८४	१.४१	४.२२	६.९७	८.६७
	यातायात	४२.७२	२३.१६	२८.१९	३४.१४	३०.३३	२९.७१
	विद्युत	२.४४	३.३४	१०.६३	३.३१	३.१४	३.४३
	अन्य वार्षिक सेवा	४२.७१	७३.६८	४०.३४	४६.१४	४३.४१	६७.९०
११	न्याय मुक्तानी	४०८.०१	४८२.००	४९९.७८	४७७.०३	६६२.१८	६४४.१९
१२	विविध	४७६.७६	४४१.२९	९९१.२९	४४९.४८	४३२.९४	९०६.९४
	विविध उचित तथा प्रतिनिधि मण्डलको भ्रमण खर्च						
		९.०६	७.९०	९.११	१०.३८	८.८८	१०.२९
	सेवा निवृत्त सुविधा	१२६.११	१३७.२०	१४७.२६	२९८.४१	३३२.४१	३४६.७४
	अतिथि सत्कार	०.१०	०.०४	०.३१	०.०२	०.००	०.१४
	आर्किसक सहायता, घन्टा र पुरस्कार	०.०२	०.०२	०.२२	०.०३	०.००	०.००
	मुद्राबन्डा	२.६४	३.९९	२.२४	१.६६	०.८२	१.३३
	अन्य	१३६.००	११७.४२	१२०.७८	१२८.८२	१४४.७७	१७४.३३
	भैरवी आउने	२०२.८६	१८४.६१	७७१.३३	११०.०६	३४.६६	६३.१०
	जम्मा	११९४.४२	३४४७.९१	४४८३.७६	४८८९.३९	४२०९.०४	४४४४.९१

*आन्तरिक राजस्वले मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क तर्फको धर्मनाई जनाउँछ ।

स्रोत : महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

तालिका २.५ : पूँजीगत खर्च

रु. करोडमा

क्र.सं.	शिर्षक	२०४४/४६	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०६०/६१
१	संवैधानिक संगठन	७९४	३४२	१,९८	१,९९	१,६८	३,९९
	राजपरिषद्	०.०१	०.०२	०.०८		०.०१	०.०१
	संसद	२.७१	१.२९	०.४४	०.०१	०.०२	०.४३
	सबोच्च अदालत	२.४७	०.०९			०.०९	१.४६
	अद्वितीयार दृष्टयोग अनुसन्धान आयोग	०.०१	०.१६	०.१४	०.१७	०.०१	०.२४
	महालेखा परीक्षकको विभाग	०.४१	०.४४	०.११	०.३३	०.०८	०.०४
	लोकसेवा आयोग	१.३९	१.२०	०.३४	०.१६	०.१४	०.४६
	निर्वाचन आयोग	०.६४	०.११	०.०७	०.१७	०.९८	०.२१
	महान्यायिकतन्त्रा	०.०१	०.०१	०.३४	०.३४	०.२४	०.६३
	न्याय परिषद			०.४४		०.०७	
२	साधारण प्रशासन	२७.९९	३१.४३	९९.४८	८३.८०	४८.१३	४७.८१
	मन्त्रिपरिषद्		०.०१	०.०३	०.०२	०.०३	०.११
	श्री ५ को सरकारको सचिवालय	०.८७	३.४३	०.२४	०.६८	०.१२	०.४८
	जिल्ला प्रशासन	०.४८	०.०८	०.०९		०.०९	०.०६
	ग्रहरी	१४.३६	१८.१९	८४.४१	७४.९६	४९.३१	४९.८१
	बन्दीगृह	१.७४	०.२१	०.२४		१.१४	०.४४
	प्रशासन सुधार	७.११	८.९७	९.९४	८.१४	६.४९	६.४८
	विविध	०.३२	०.४४	०.६२		०.४४	०.३२
३	राजस्व तथा आर्थिक प्रशासन	०.३३	०.०३	०.०९	०.१०	०.१६	०.७३
	मासपोत	०.२७	०.०२	०.०१			०.१३
	भन्सार	०.०३	०.०१	०.०६	०.१०	०.१६	०.२३
	आन्तरिक राजस्व र	०.०१					०.३६
	राजस्व न्यायाधिकरण	०.०१		०.०१			
	राजस्व प्रशासन तालिम	०.०१		०.०१			०.०१
४	आर्थिक प्रशासन र योजना	०.२१	०.४८	१.७४	०.७६	०.३७	०.८९
	योजना	०.०७	०.३०	०.७६	०.३४	०.२३	०.४०
	तज्ज्ञांक	०.०४	०.१३	०.९३	०.४१	०.१४	०.३९
	महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय	०.०९	०.०४	०.०४			
५	न्याय प्रशासन	२.३३	०.२६	४.८१	४.८३	३.९९	४.९८
	अदालत	२.३३	०.२६	४.८१	४.८३	३.९९	४.६८
६	वैदेशिक सेवा	८.४६	१०.२८	१.२४	०.३९	१.३१	३.९०
	वैदेशिक सेवा	०.२०	७.२७	०.८४	०.०१	०.४८	१.१७
	विविध	८.३६	३.०१	०.४१	०.३८	०.७३	२.४३
७	रक्षा	१७.१०	१६.८१	१६.९२	४९.४०	१२१.१२	१८९.०४
	रक्षा	१७.०९	३४.६४	३४.४८	४९.४०	१२१.३०	१८९.०१
	विविध	०.०१	०.१७	०.०४	०.०३	०.०२	०.०३
८	सार्वजनिक सेवा	७४९.४४	८६६.८६	८४८.९०	७९२.७६	७०४.०९	७१३.४२
	शिक्षा	७७.३८	१०४.३७	१२२.४०	११०.३०	९४.०७	१००.३४
	स्वास्थ्य	८४.७९	११३.२२	९१.३१	८९.९३	१४.९३	१४.२२
	खानेपानी	१४४.६६	२०४.४३	१८९.८३	१४१.८०	१६६.९९	२०६.४८
	स्थानीय विकास	३२२.७४	३६८.४२	३७४.३१	३८७.२४	४००.९४	३४३.८८
	अन्य सामाजिक सेवा	१०७.९८	७३.४१	७०.०४	६३.४८	२७.१६	३८.४०
९	आर्थिक सेवाहरु	१४१४.९६	१४४६.९७	१७७४.४१	१४६६.२१	१२४६.१०	११२९.९०
	कृषि	३२.२६	४४.४१	४४.२०	४०.४४	१८.७०	१६.०२
	बिचार्ड	२७२.४७	२७९.९३	३६८.४६	२९१.३४	१८४.०९	२०७.०९
	भूमिसुधार	०.६८	१.३९	३.४०	१.९४	१.४०	१.७९
	नापी	९.३३	४.९७	११.४६	७.३४	१.८१	३.३९
	वन	३३.६०	३४.२०	२९.२७	३७.६०	३७.३७	४४.९८
	उद्योग तथा खानी	११.८६	७१.२४	१३.२४	१२.४६	४२.४१	४.०४
	संचार	४४.८९	२७.४१	२६.३३	२६.६६	१६.८१	३४.६४
	सावायात	४९१.१३	४४४.००	४१६.८६	४४२.९६	३६६.४९	३९४.८०
	विद्युत	४७९.७१	४४१.३९	६७१.४२	४३७.१९	३८८.१६	४७४.६२
	अन्य आर्थिक सेवा	४.८०३	६६.७२	७८.६४	४९.०६	४७.४६	१२८.४१
१०	खण तथा लगानी	१.४१	३.९२	१.००	१.२६	०.२०	४.४०
	खण तथा लगानी	१.४१	३.९२	१.००	१.२६	०.२०	४.४०
१२	विविध	४१.०२	४१.९२	६४.२४	१७६.४४	८७.४६	१७.२०
	सेवा निवृत्त सुविधा			०.०४			
	मुआवजा				०.४६		
	अन्य	४.२८	४.४९	०.०३	३.१४		०.३७
	भेपरी आउने	४६.७४	४७.४३	६४.१६	१७६.४४	८७.४६	१६.८३
	जम्मा	२९९९.९१	२९४८.०७	२८३०.७२	२४४७.४४	२२२६.६१	२३०९.४६

*आन्तरिक राजस्वले मुख्य अभिवृद्धि कर अन्तःशुल्क र आयकर तर्फको खर्चलाई जनाउँछ।

स्रोत : महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

तालिका २.६: सांवा भुक्तानी खर्च

रु करोडमा

खर्च शीर्षक नं.	शिर्षक	आर्थिक वर्ष					
		२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१
१०.०१	आन्तरिक ऋणको सांवा भुक्तानी	१४४.७४	१५३.२८	११९.००	१६८.३६	४०६.३३	५०२.९१
१०.०२	बाह्य ऋणको सांवा भुक्तानी	३१९.५३	३६७.९९	४५०.०६	४७५.१३	५४९.६२	५७६.५८
	जम्मा	४६४.२७	५२१.२७	५६९.०६	६४३.४९	९५५.९५	१०७९.४९

स्रोत: महासंस्था नियन्त्रक कार्यालय ।

तालिका २.७ : स्वीकृत वैदेशिक सहायता रकम (स्रोत अनुसार)

रु. करोडमा

शीर्षक	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम आठ महिना	
							२०६०/६१	२०६१/६२
१. द्विपक्षीय	१९३६.१९	११२९.३४	१७४९.५९	१८४३.८७	१५३१.२४	८२२.३६	६२७.७५	१८९४.७०
अनुदान	१३२९.९१	११२९.३४	१४०४.६०	१७२९.२२	१४१८.३१	८२२.३६	६२७.७५	१८९४.७०
ऋण	६०६.२८	-	३४४.९९	११४.६५	१२९.९३	०.००	०.००	०.००
२. बहुपक्षीय	४५६.५०	९१५.४६	१३७९.१०	१४७८.९०	२७८९.०३	१५५१.४४	७४७.७५	१६०८.४६
अनुदान	०.५०	१५६.६८	२४.३०	६०४.८०	१२१७.४५	७३.३४	१५.४७	४०६.६३
ऋण	४५६.००	७५८.७८	१३५४.८०	८७४.१०	१५७१.५८	१४७८.१०	७३२.२८	१२०१.८३
३. जम्मा	१८३५.२५	२०४४.८०	३१२८.७०	३३२२.७७	४३२०.२७	२३७३.८०	१३७५.५०	३५०३.१६
अनुदान	१३३०.४२	१२८६.०२	१४२८.९१	२३३४.०२	२७३४.७६	८९५.७०	६४३.२२	२३०१.३३
ऋण	५०४.८३	७५८.७८	१६९९.७९	९८८.७५	१५८५.५१	१४७८.१०	७३२.२८	१२०१.८३

स्रोत : अर्थ मन्त्रालय ।

तालिका २.८ : स्वीकृत वैदेशिक सहायता रकम (क्षेत्र अनुसार)

रु. करोडमा

सि.नं.	शीर्षक	२०५५/५६	२०५६/५७#	२०५७/५८#	२०५८/५९#	२०५९/६०#	२०६०/६१#	२०६१/६२*
१	कृषि, सिंचाइ र वन	३८०.४०	६८.५८	३२९.०३	७४.८३	३९७.६१	२०८.३१	७४.५०
		३८०.४०	६८.५८	३२९.०३	७४.८३	३९७.६१	१६१.३५	६७.११
२	यातायात तथा संचार	१३८.०९	५६२.८८	९२.४६	५३६.१२	४४१.०२	४.४३	१४१.५०
		१३८.०९	५६२.८८	९२.४६	४०१.७२	४४१.०२	४.४३	१४१.५०
३	विद्युत	३३१.८०	४१७.४४	११५.८७	७५.८५	६२८.२१	१८६.६४	०.००
		३३१.८०	४१७.४४	११५.८७	७५.८५	६२८.२१	१८६.६४	०.००
४	उद्योग तथा खानी	१३७.२७	८७.६६	०.००	०.००	२.५७	०.००	०.००
		१३७.२७	८७.६६	०.००	०.००	२.५७	०.००	०.००
५	ग्रामीण विकास	८४.८४	१४७.४०	३३९.९१	२१४.८९	२३१.८५	४८.४६	२९२.००
		८४.८४	१४७.४०	३३९.९१	२१४.८९	२३१.८५	४८.४६	२८४.००
६	पिउने पानी तथा	४४.००	५१.८७	१५४१.८४	६२०.५८	३२०.१२	३००.७२	१८८.८४
	ढल निकास	४४.००	५१.८७	१५४१.८४	६२०.५८	३२०.१२	३००.७२	१८८.८४
७	शिक्षा	१०८.३२	४०३.४५	५४.०२	२००.७४	९२०.८०	८९.९८	१०९४.५९
		१०८.३२	४०३.४५	५४.०२	२००.७४	९२०.८०	८९.९८	१०९४.५९
८	स्वास्थ्य	१२४.६४	-	०.९६	४८९.५६	६४.२७	१७.६६	१२४३.७३
		१२४.६४	-	०.९६	४८९.५६	६१.०७	१७.६६	१२४३.७३
९	अन्य	४८५.८९	३०५.५२	६५४.६०	१११०.२२	१३१३.८२	१५१७.६०	४६८.००
		४४३.३९	२१२.१६	५४३.०१	१०३४.८६	१३१३.८२	१३९६.६०	४२२.८९
	जम्मा	१८३५.२५	२०४४.८०	३१२८.६९	३३२२.७८	४३२०.२७	२३७३.८०	३५०३.१६
		१७९२.७५	१९५१.४४	३०१७.१०	३११३.०२	४३१७.०७	२२०५.८४	३४४२.६६

द्रष्टव्य : इटालिक अंक भएको रकम सहायता समूहका सदस्यहरुले प्रदान गर्ने रकम हो ।

नोट :

- १) भूमि सुधार - कृषिमा
- २) भौतिक योजना - पिउने पानीमा
- ३) पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन - उद्योगमा
- ४) आपूर्ति - ग्रामिण विकासमा

* प्रथम आठ महिना ।

स्रोत : अर्थ मन्त्रालय ।

तालिका २.९ वैदेशिक सहायताको उपयोग (स्रोत अनुसार)

रु. करोडमा

शीर्षक	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१
१ द्विपक्षीय	४१६.७६	४९२.९१	२७७.१२	४६७.५३	१००४.४४	९०१.३२
अनुदान	३५८.३६	४१७.१२	२१८.४५	४५८.८३	९३८.७२	८९४.७२
ऋण	५८.४०	७५.७९	५८.६७	८.७०	६५.७२	६.६०
२ बहुपक्षीय	१२०२.१४	१२५९.४८	१६०२.६२	९७०.९५	५८४.११	९८९.९२
अनुदान	७५.३०	१५४.०५	४५६.८९	२०९.७९	१९५.१९	२३३.६२
ऋण	११२६.८४	११०५.४३	११४५.७३	७६१.१६	३८८.९२	७५६.३०
३ जम्मा	१६१८.९०	१७५२.३९	१८७९.७४	१४३८.४८	१५८८.५५	१८९१.२४
अनुदान	४३३.६६	५७१.१७	६७४.३४	६६८.६२	११३३.९१	११२८.३४
ऋण	११८५.२४	११८१.२२	१२०४.४०	७६९.८६	४५४.६४	७६२.९०

स्रोत : महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

तालिका २.१० : वैदेशिक सहायताको उपयोग (क्षेत्र अनुसार)

रु. करोडमा

सि.नं.	क्षेत्र	आर्थिक वर्ष २०५५।५६			आर्थिक वर्ष २०५६।५७			आर्थिक वर्ष २०५७।५८			आर्थिक वर्ष २०५८।५९			आर्थिक वर्ष २०५९।६०			आर्थिक वर्ष २०६०।६१		
		अनुदान	ऋण	जम्मा	अनुदान	ऋण	जम्मा	अनुदान	ऋण	जम्मा	अनुदान	ऋण	जम्मा	अनुदान	ऋण	जम्मा	अनुदान	ऋण	जम्मा
१	कृषि, सिंचाई, बन	४५.८८	२९२.५१	३३८.३९	५१.६४	२६९.३४	३२०.९८	५३.२८	३२४.२०	३७७.४८	७२.५०	२५६.०८	३२८.५८	६८.९०	१४८.८९	२१७.७९	९३.९१	१४९.०५	२४२.९६
	कृषि	१०.०५	८०.८९	९०.९४	७.९०	७८.८३	८६.७३	२.७५	७७.८८	८०.६३	२८.९५	६०.७२	८९.६७	१४.१३	४३.३२	५७.४५	१९.३८	४८.११	६७.४९
	सिंचाई	१९.२५	२००.३०	२१९.५५	२०.५३	१८६.७८	२०७.३१	३४.७१	२४३.६८	२७८.३९	१८.३५	१८९.५९	२०७.९४	२४.५१	९९.६४	१२४.१५	४०.९१	९९.३१	१४०.२२
	बन	७.६०	११.३२	१८.९२	१७.२७	३.७३	२१.००	९.६७	२.६४	१२.३१	२२.७०	०.००	२२.७०	३०.२६	१.८८	३२.१४	३०.५९	१.०७	३१.६६
	अन्य+	८.९८	०.००	८.९८	५.९४	०.००	५.९४	६.१५	०.००	६.१५	२.५०	५.७७	८.२७	०.००	४.०५	४.०५	३.०३	०.५६	३.५९
२	यातायात, विद्युत तथा संचार	१७१.२५	६१७.९७	७८९.२२	२११.९८	६०३.९५	८१५.९३	३२२.२५	६०१.२६	९२३.५१	२३१.२४	३५९.३३	५९०.५७	६६९.३६	१०८.०५	७७७.४१	५७२.७५	१८४.३३	७५७.०८
	यातायात	१२३.१०	१९४.५६	३१७.६६	१७५.७०	८४.७२	२६०.४२	२०६.८८	१२९.२५	३३६.१३	१६८.७४	८०.१३	२४८.८७	२२१.४०	३८.४५	२५९.८५	१८४.६७	१११.७७	२९६.४४
	विद्युत	४३.७०	४२३.४१	४६७.११	३२.५१	५१९.२३	५५१.७४	११२.०४	४६२.६८	५७४.७२	५७.८३	२७६.३१	३३४.१४	३०७.४५	४७.२५	३५४.७०	३७८.८६	४४.९८	४२३.८४
	संचार	४.४५	०.००	४.४५	३.७७	०.००	३.७७	३.३३	९.३३	१२.६६	४.६७	२.८९	७.५६	१४०.५१	२२.३५	१६२.८६	९.२२	२७.५८	३६.८०
३	उद्योग तथा वाणिज्य	१.३१	३९.१६	४०.४७	१.४७	२८.३८	२९.८५	१.९९	०.००	१.९९	३१.९२	४.९५	३६.८७	३७.२९	२.८३	४०.१२	१४.६८	०.००	१४.६८
४	सामाजिक सेवा	२१३.४१	२३१.२३	४४४.६४	२९९.८९	२७९.५१	५७९.४०	२९७.०१	२७८.९४	५७५.९५	३१९.०८	१४९.५०	४६८.५८	३५८.२६	१७३.८४	५३२.१०	४४४.२५	४२८.७६	८७३.०१
	शिक्षा	४०.५७	५३.५८	९४.१५	१२५.०३	७०.९८	१९६.०१	१३६.७७	५६.२०	१९२.९७	१६०.१३	२७.८५	१८७.९८	१५०.९२	५१.९४	२०२.८६	१५७.६२	८५.०४	२४२.६६
	स्वास्थ्य	४०.३८	३५.७३	७६.११	५५.३३	४९.७०	१०५.०३	४९.१०	१४.५०	६३.६०	३७.९३	०.००	३७.९३	६१.१९	३.६०	६४.७९	५०.७३	१.००	५१.७३
	पिउनेपानी	२१.७२	६२.३२	८४.०४	५३.२३	८३.९८	१३७.२१	५२.३१	७८.२६	१३०.५७	३९.८२	५७.५४	९७.३६	६१.१४	५६.२८	११७.४२	१३२.९०	३४.०७	१६६.९७
	अन्य ++	११०.७४	७९.६०	१९०.३४	६६.३०	७४.८५	१४१.१५	५८.८३	१२९.९८	१८८.८१	८१.२०	६४.११	१४५.३१	८५.०१	६२.०२	१४७.०३	१०३.००	३०८.६५	४११.६५
५	अन्य *	१.८१	४.३७	६.१८	६.१९	०.०४	६.२३	०.८१	०.००	०.८१	१३.८८	०.००	१३.८८	०.१०	२१.०३	२१.१३	२.७५	०.७६	३.५१
	जम्मा	४३३.६६	११८५.२४	१६१८.९०	५७१.१७	११८१.२२	१७५२.३९	६७५.३४	१२०४.४०	१८७९.७४	६६८.६२	७६९.८६	१४३८.४८	११३३.९१	४५४.६४	१५८८.५५	११२८.३४	७६२.९०	१८९१.२४

+ नापा, भूमिसुधार

++ स्थानीय विकास, आपूर्ति तथा अन्य सामाजिक सेवा, पर्यटन, हावापानी तथा जलवायु र अन्य मात्र

* तथ्यांक, प्रशासन सुधार, योजना र भैपरी

स्रोत: महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

तालिका २.११ : खुद वैदेशिक ऋण

रु. करोडमा							
शीर्षक	२०५४/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
प्रत्यक्ष							
१ अघिल्लो वर्षसम्मको बाँकी	१६१८१.३६	१८२००.१८	१९३७९.३८	२१४८२.१८	२२२७३.३९	२२८९४.५९	२३२७७.९३
२ यो वर्ष प्राप्त भएको	१०८३.९५	१२३६.२४	१११०.४३	१००४.९५	६१९.२४	९५९.७४	६०६.१८
३ यो वर्ष साँवा तिरको	३१९.५३	३६७.९९	४४९.९४	४७५.०१	५४९.६२	५७६.५८	३६३.७६
४ यो वर्ष व्याज तिरको	१५४.८६	१६४.०१	१७०.०७	१८१.६०	२०२.१६	२१४.१७	११९.४५
५ खुद तिर्न बाँकी ऋण	१६९४५.७८	१९०६८.४३	२००३९.८७	२२०१२.१२	२२३४३.०१	२३२७७.७५	२३५२०.३५
अप्रत्यक्ष							
१ अघिल्लो वर्षसम्मको बाँकी	०.९३	०.८१	०.६९	०.५७	०.४४	०.३१	०.१८
२ यो वर्ष प्राप्त भएको		०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
३ यो वर्ष साँवा तिरको	०.१२	०.१२	०.१२	०.१३	०.१३	०.१३	०.१३
४ यो वर्ष व्याज तिरको	०.०४	०.०२	०.०१	०.०१	०.०१	०.०१	०.०१
५ खुद तिर्न बाँकी ऋण	०.८१	०.६९	०.५७	०.४४	०.३१	०.१८	०.०५
जम्मा वैदेशिक ऋण							
१ अघिल्लो वर्षसम्मको बाँकी	१६१८२.२९	१८२००.९९	१९३८०.०७	२१४८२.७५	२२२७३.८३	२२८९४.९०	२३२७८.११
२ यो वर्ष प्राप्त भएको	१०८३.९५	१२३६.२४	१११०.४३	१००४.९५	६१९.२४	९५९.७४	६०६.१८
३ यो वर्ष साँवा तिरको	३१९.६५	३६८.११	४५०.०६	४७५.१४	५४९.७५	५७६.७१	३६३.८९
४ यो वर्ष व्याज तिरको	१५४.९०	१६४.०३	१७०.०८	१८१.६१	२०२.१७	२१४.१८	११९.४६
५ खुद तिर्न बाँकी ऋण	१६९४६.५९	१९०६९.१२	२००४०.४४	२२०१२.५६	२२३४३.३२	२३२७७.९३	२३५२०.४०

* प्रथम आठ महिना

नोट : विनिमय दरको फरकले गर्दा प्रत्येक आर्थिक वर्षको तिर्न बाँकी ऋण रकममा फरक पर्न सक्छ।

स्रोत : महालेखा निवन्धक कार्यालय

तालिका २.१२ : सरकारी ऋणपत्रहरू र ट्रेजरी बिलहरूको स्वामित्वको विवरण

रु. करोडमा

	आषाढ मसान्त							२०६१
	२०५५	२०५६	२०५७	२०५८	२०५९	२०६०	२०६१	फाल्गुण
१. ट्रेजरी बिल								
क. नेपाल राष्ट्र बैंक	०.००	४६९.६७	२७९.५०	३०५.०५	१५२६.३९	१५८१.६९	९८०.४४	११७८.६४
ख. वाणिज्य बैंकहरू	६०६.२८	१००५.९०	१५६८.६०	२२२६.७०	२३०२.९८	३११७.३८	३६१५.४३	३६९०.००
ग. अन्य	१०५.५०	२८३.१२	२५४.६०	२२९.३३	२८१.२८	१८७.००	३४७.०९	२४०.१७
जम्मा	७११.७८	१७५८.६९	२९०२.७०	२७६१.०८	४११०.६५	४८८६.०७	४९४२.९६	५१०८.८१
२ विकास ऋणपत्र								
क. नेपाल राष्ट्र बैंक	१५२.६७	१५२.६७	२०६.८६	२२७.२२	२२६.६२	१७९.६०	३२९.८३	१५६.०२
ख. वाणिज्य बैंकहरू	१२१.१६	१६५.८६	१५९.९०	२१८.४४	५४२.६६	७२४.०९	६५८.७४	६५८.७४
ग. वित्तिय संस्थाहरू	११.०५	१३.३५	३५.११	५३.९१	१४०.४०	३६२.१७	३९०.३७	३९०.३६
घ. कर्मचारी संचय कोष	०.००	०.००	०.००	०.००	५०.००	१२५.००	१७९.७६	१७९.७६
ङ. सरकारी व्यावसायिक संस्थानहरू	०.००	१०.००	१७.५०	१७.५०	७.५०	१.२५	१.२५	१.२५
च. निजी क्षेत्रका व्यावसायिक संस्थानहरू	०.१०	०.१०	०.००	१.००	१.१०	१०.१५	२८.९५	२८.९५
छ. निजी क्षेत्र	०.००	०.००	०.३०	५५.३१	१२०.५१	११६.५७	९२.५६	२११.३८
ज. सेवामुलक संस्थाहरू	४५.२४	४५.२४	६.५४	२२.८४	२०.२८	८७.०९	७३.४६	७३.४६
जम्मा	३३०.२२	३८७.२२	४२६.२१	५९६.२२	११०९.०७	१६०५.९२	१७५४.९२	१६९९.९२
३. राष्ट्रिय बचत पत्र								
क. नेपाल राष्ट्र बैंक	६६.३३	३६.८७	७६.४४	३४.३२	२.०७	६.३१	४०.४०	११.००
ख. वाणिज्य बैंकहरू	१५.४५	१५.४५	१५.४५	१५.४५	११.७८	११.००	११.००	०.००
ग. वित्तिय संस्थाहरू	१३७.१७	१११.१२	७७.१२	९८.७९	६०.८९	५७.४७	२१.१६	२०.९९
घ. राष्ट्रिय वीमा संस्थान	१२४.६१	१४७.३२	१३३.१७	७१.३७	७८.८२	५७.५५	५२.५८	४२.०७
ङ. कर्मचारी संचय कोष	१५६.७१	१३८.४९	१२३.११	१४७.५६	१४५.५६	११५.८१	१०६.३१	९८.००
च. सरकारी व्यावसायिक संस्थानहरू	८२.३९	९७.३४	८०.५८	५७.३९	७२.५९	४८.०८	३८.०८	३०.०३
छ. निजी क्षेत्रका व्यावसायिक संस्थानहरू	४१.१७	४२.९८	४३.९९	३४.३८	३४.२२	२८.२५	१५.४६	१३.८६
ज. सेवामुलक संस्थाहरू	७९.३४	१०३.१२	९२.९०	१२६.८१	१०५.९७	५५.१७	४६.३८	४५.३३
झ. निजी क्षेत्र	२८५.४७	३४९.९५	५०९.८९	६६१.५७	६४१.७१	५८२.९४	५७१.६१	५९४.७०
जम्मा	९८८.६४	१०४२.६४	११५२.६५	१२४७.६४	११५३.६१	९६२.९८	९०२.९८	८५५.९८
४. नागरिक बचत पत्र								
क. नेपाल राष्ट्र बैंक (दोस्रो बजार)		-	-	-	०.३१	०.००	४.५८	४.७६
ख. निजी क्षेत्र (व्यक्ति)		-	-	-	६२.५०	९३.११	११३.३१	११३.१३
जम्मा					६२.८१	९३.११	११७.८९	११७.८९
५. विशेष ऋणपत्र								
क. २५ वर्षे विशेष ऋणपत्र (ने.रा.बैंक)	८.०२	३.२८	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
ख. आई एम.एफ. प्रमिशरी नोट (ने.रा.बैंक)	२९९.२७	३८६.००	३६५.००	३८८.८१	४१७.१७	४१७.१७	४७२.२३	४७२.२३
ग. अन्य ऋणपत्र ड	१२९६.२७	१३८९.१३	१३८९.१३	१०१०.६२	५०८.७६	४९९.२८	४२२.३९	३५८.४४
१. नेपाल राष्ट्र बैंक	१०७०.२२	११६३.०८	११६३.०८	७८४.५७	२३९.६७	१८३.८०	८६.४०	१८.५०
२. वाणिज्य बैंकहरू	७८.७०	७८.७०	७८.७०	७८.७०	७८.७०	९४.४६	९४.४६	९४.४६
३. कर्मचारी संचय कोष	१४७.३५	१४७.३५	१४७.३५	१४७.३५	१४७.३५	१४७.३५	१४७.३५	१४७.३५
४. व्यक्ति	०.००	०.००	०.००	०.००	४३.०४	७३.६७	९४.१८	९८.१३
जम्मा	१६०३.५६	१७७८.४१	१७५४.१३	१३९९.४३	९२५.९३	९१६.४५	८९४.६२	८३०.६७
६. कुल ट्रेजरी बिल तथा ऋणपत्रहरू								
क. नेपाल राष्ट्र बैंक	१५९६.५१	२२११.५७	२०९०.८८	१७३९.९७	२४१२.२३	२३६८.५७	१९१३.८८	१८४१.१५
ख. वाणिज्य बैंकहरू	८२१.५९	१२६५.९१	१८२२.६५	२५३९.२९	२९३६.१२	३९४६.९३	४३७९.६३	४४४३.२०
ग. अन्य	१२१६.१०	१४८९.४८	१५२२.१६	१७२५.११	२०१३.७२	२१४९.०३	२३१९.८६	२३२८.९२
कुल जम्मा	३६२४.२०	४९६६.९६	५४३५.६९	६००४.३७	७३६२.०७	८४६४.५३	८६१३.३७	८६१३.२७

* सि.वि.पास, २० वर्षे विशेष ऋणपत्र र वन क्षतिपूर्ति विशेष ऋणपत्र समावेश छ ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

तालिका : २.१३ सार्वजनिक ऋणको केही अन्य सूचकहरूसँगको अनुपात

प्रतिशतमा

	आर्थिक वर्ष				
	१९८४/८५	१९९१/९२	१९९६/९७	२००१/०२	२००३/०४
कुल बाह्य ऋण					
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	१९.८	४७.४	४७.१	५२.१	४७
निर्यात आय	१७१.३	२९६.६	१७८.९	२८५.६	२७२.५
कुल सरकारी खर्च	१०९.६	२६८.५	२६०.४	२७४.९	२५२.७
साधारण खर्च	३१६.७	७१६	५४६.२	४५३	३९८.२
विकास खर्च	१६७.७	४२९.५	४९७.६	६९९.२	७५१.१
राजश्व	२३५	५२४.९	४३४.९	४३६.४	३७४.१
वैदेशिक संचित	३६९.९	२८८.२	२६९.६	२०६.७	१७९.२
बाह्य ऋण भुक्तानी					
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	०.४	१.१	१.२	१.६	१.६
निर्यात आय	३.५	७	४.५	८.५	९.३
कुल सरकारी खर्च	२.३	६.३	६.६	८.२	८.६
साधारण खर्च	६.५	१६.८	१३.९	१३.५	१३.५
विकास खर्च	३.५	१०.१	१२.६	२०.९	२५.५
राजश्व	४.८	१२.३	११	१३	१२.७
वैदेशिक संचित	७.६	६.८	६.८	६.२	६.१
आन्तरिक ऋण					
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	१२.९५	१५.५४	१२.७९	१७.४३	१७.४
कुल सरकारी खर्च	७१.८५	८७.९५	७०.७६	९१.९४	९३.५१
साधारण खर्च	२०७.५४	२३४.५७	१४८.४३	१५१.५१	१४७.३६
विकास खर्च	१०९.८९	१४०.७१	१३५.२२	२३३.८५	२७७.९१
राजश्व	१५४	१७१.९५	११८.१७	१४५.९४	१३८.४२
कुल सार्वजनिक ऋण प्रतिशत					
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	३२.७	६३	५९.९	६९.६	६४.४
निर्यात आय	२८३.६	३९३.८	२२७.४	३८१.२	३७३.४
कुल सरकारी खर्च	१८१.५	३५६.४	३३१.२	३६६.९	३४६.२
साधारण खर्च	५२४.२	९५०.६	६९४.७	६०४.५	५४५.६
विकास खर्च	२७७.६	५७०.२	६३२.९	९३३.१	१०२९
राजश्व	३८९	६९६.८	५५३	५८२.३	५१२.५
वैदेशिक संचित	६१२.४	३८२.६	३४२.८	२७५.८	२४५.५
कुल सार्वजनिक ऋण भुक्तानी					
कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	१.५	२.५	२.७	२.९	३.५
निर्यात आय	१२.६	१५.९	१०.२	१५.८	२०.३
कुल सरकारी खर्च	८.१	१४.४	१४.८	१५.२	१८.८
साधारण खर्च	२३.३	३८.३	३१.१	२५.१	२९.७
विकास खर्च	१२.४	२३	२८.४	३८.८	५५.९
राजश्व	१७.३	२८.१	२४.८	२४.२	२७.९
वैदेशिक संचित	२७.३	१५.४	१५.४	११.५	१३.३

द्रष्टव्य: आर्थिक वर्ष २०६१/६२ देखि सरकारी खर्च शीर्षकको नयाँ वर्गीकरण गरिएको ।

स्रोत : विभिन्न आर्थिक सर्वेक्षणहरू ।

तालिका ३.१ : शहरी क्षेत्रको समग्र उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क

(आधार वर्ष २०५२/५३ = १००)

महिना	अधिराज्य			काठमाडौं उपत्यका		
	२०५१/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*	२०५१/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
श्रावण	१४७.५	१५५.४	१५९.१	१४१.५	१४८.७	१५४.६
भाद्र	१४८.४	१५६.१	१६०.२	१४२.०	१४९.९	१५६.५
आश्विन	१४८.७	१५७.१	१६१.२	१४१.९	१५१.९	१५७.३
कार्तिक	१४८.०	१५६.६	१६०.८	१४०.९	१५१.३	१५७.३
मंसिर	१४७.०	१५४.२	१५९.०	१४०.०	१४९.०	१५५.८
पौष	१४५.३	१५२.५	१५९.५	१३८.४	१४७.९	१५५.८
माघ	१४५.८	१५२.७	१६१.४	१३८.९	१४८.४	१५८.३
फाल्गुण	१४६.७	१५३.१	१६१.९	१३९.१	१४८.९	१५८.०
चैत्र	१५१.५	१५४.१		१४३.०	१५०.६	
वैशाख	१५२.१	१५४.१		१४४.५	१५०.८	
जेष्ठ	१५२.२	१५५.०		१४५.०	१५१.९	
आषाढ	१५३.३	१५६.४		१४५.५	१५२.२	
वार्षिक	१४८.९	१५४.८		१४१.७	१५०.१	
विन्दुगत मूल्य वृद्धि दर (प्रतिशत) (आषाढ - फाल्गुण)	१.५	-०.१	३.५	०.६	२.३	३.८
औषत मूल्य वृद्धि दर (प्रतिशत) पहिलो आठ महिना**	३.६	५.१	३.७	२.७	६.५	४.८
वार्षिक	४.८	४.०		३.८	५.९	

qmdzM

* अपरिष्कृत ।

** आठ महिनाको औषत ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ३.१ : शहरी क्षेत्रको समग्र उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क

(आधार वर्ष २०५२।५३ = १००)

महिना	kxf8			t/fO{		
	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
श्रावण	१५०.६	१५७.६	१५९.७	१५०.०	१५८.७	१६१.६
भाद्र	१५१.१	१५८.२	१६०.२	१५१.३	१५९.१	१६२.४
आश्विन	१५१.०	१५८.३	१६१.४	१५२.०	१५९.७	१६३.४
कार्तिक	१५०.०	१५७.७	१६१.०	१५१.७	१५९.३	१६२.९
मंसिर	१४९.३	१५६.१	१५९.७	१५०.३	१५६.६	१६०.७
पौष	१४८.४	१५५.०	१६०.६	१४८.४	१५४.५	१६१.२
माघ	१४९.०	१५४.७	१६३.७	१४८.८	१५४.६	१६२.५
फाल्गुण	१४९.७	१५४.८	१६५.०	१५०.३	१५५.१	१६३.१
चैत्र	१५४.७	१५५.९		१५५.५	१५५.६	
वैशाख	१५५.८	१५६.३		१५५.३	१५५.३	
जेष्ठ	१५५.७	१५७.०		१५५.४	१५६.२	
आषाढ	१५६.३	१५७.९		१५६.९	१५८.४	
वार्षिक	१५१.८	१५६.६		१५२.२	१५६.९	
बिन्दुगत मूल्य वृद्धि दर (प्रतिशत) (आषाढ - फाल्गुण)	०.९	-१.०	४.५	२.३	-१.१	३.०
औषत मूल्य वृद्धि दर (प्रतिशत) पहिलो आठ महिना**	२.६	४.४	३.१	४.४	४.६	३.२
वार्षिक	३.८	३.२		५.७	३.१	

* अपरिष्कृत ।

** आठ महिनाको औषत ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ३.२ : शहरी क्षेत्रको राष्ट्रिय उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क

(आधार वर्ष २०५२।५३ = १००)

उपभोग्य वस्तुहरु	२०५४।५५	२०५५।५६	२०५६।५७	२०५७।५८	२०५८।५९	२०५९।६०	२०६०।६१	प्रथम आठ महिनाको औसत		
								२०६०।६१	२०६१।६२*	% परिवर्तन
कूल	११७.१	१३०.४	१३४.९	१३८.१	१४२.१	१४८.९	१५४.८	१५४.७	१६०.४	३.७
खाद्य तथा पेय पदार्थ	११६.६	१३५.५	१३६.१	१३३.०	१३७.९	१४४.०	१४८.८	१४८.९	१५३.७	३.२
अन्न तथा त्यसबाट बनेका परिकार	११२.५	१३३.५	१४५.०	१२५.१	१२७.७	१३८.२	१३९.८	१४०.८	१४३.५	१.९
चामल	११०.१	१३२.९	१४५.८	१२४.४	१२५.८	१३६.६	१३८.०	१३९.२	१४०.८	१.१
दाल	१०३.६	१२३.६	११८.७	१२१.६	१२३.९	१२५.३	१२६.१	१२५.३	१३२.१	५.४
तरकारी तथा फलफूल	१२१.०	१४५.१	१२०.६	१२५.६	१३५.०	१३५.७	१४०.३	१४३.३	१४८.८	३.८
मरमसला	११३.८	१३९.३	१४१.२	१५३.०	१५६.१	१४२.३	१४७.०	१४५.३	१४५.९	०.४
मासु, माछा तथा फुल	१२०.६	१२८.५	१३४.०	१३७.८	१४३.५	१४८.२	१५८.३	१५५.२	१६६.६	७.३
दुध तथा दुग्ध पदार्थ	१२०.६	१३२.१	१३६.९	१४४.७	१४६.४	१४७.८	१५०.४	१५०.४	१५०.२	-०.१
तेल तथा घ्यू	१११.०	१४३.२	११०.९	१०५.७	११४.५	१३६.९	१५३.७	१५२.८	१५१.३	-१.०
चिनी तथा चिनीजन्य पदार्थ	११२.८	११८.०	११३.४	१२६.४	१३३.८	१२४.४	१२३.९	११८.५	१५१.८	२८.१
पेय पदार्थ	१२५.३	१३६.२	१४१.२	१४४.०	१५१.२	१६१.६	१६२.१	१६३.०	१६३.९	०.६
रेष्टुराँको खाना	१२४.०	१३९.८	१५०.८	१६२.९	१६८.२	१७४.१	१८३.२	१८२.५	१८९.१	३.६
गैर खाद्य वस्तु तथा सेवा	११७.८	१२४.६	१३३.४	१४४.२	१४७.२	१५४.६	१६१.८	१६१.५	१६८.२	४.१
लत्ता कपडा तथा तयारी लुगा	११५.२	१२२.१	१२७.८	१३०.६	१३३.८	१३५.७	१३८.१	१३७.७	१४०.९	२.३
कपडा	१०७.६	११२.५	१२०.२	१२३.४	१२५.५	१२४.६	१२६.३	१२५.४	१३०.५	४.१
तयारी लुगा	११६.७	१२३.४	१२७.७	१३०.३	१३३.५	१३६.६	१३८.१	१३८.०	१३९.८	१.३
जुत्ता	११९.३	१२४.९	१२७.१	१२९.१	१३१.२	१३२.७	१३३.३	१३३.६	१३३.४	-०.१
घरायसी सामान	११४.५	११९.१	१२७.५	१४२.५	१४४.५	१५३.०	१६३.१	१६२.४	१७४.७	७.६
इन्धन, बत्ती तथा पानी	११९.६	१२२.९	१३९.२	१७०.२	१६८.६	१८२.६	२००.८	२००.६	२२३.७	११.५
यातायात तथा संचार	१२४.७	१३०.२	१४६.५	१५८.४	१६२.४	१७२.२	१८५.२	१८६.०	१९२.४	३.४
औषधी तथा व्यक्तिगत हेरचाह	११९.९	१३१.०	१३९.४	१४७.४	१५६.५	१६३.२	१६९.३	१६८.८	१७१.८	१.८
शिक्षा, शैक्षिक सामग्री तथा मनोरञ्जन	१२०.४	१२८.९	१४१.६	१६१.४	१५९.३	१७४.१	१८२.१	१८१.९	१८९.५	४.२
चुरोट	१२४.६	१३०.२	१३७.४	१३९.९	१४६.३	१५०.५	१५३.२	१५३.२	१५४.८	१.०

* अपरिष्कृत ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ३.३ : समूहगत उपभोग्य वस्तुहरुको शहरी क्षेत्रको उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क
(अधिराज्य)
(आधार वर्ष २०५२।५३ = १००)

उपभोग्य वस्तुहरु	२०५८।५९ आषाढ	२०५९।६० फाल्गुण	प्रतिशत परिवर्तन	२०५९।६० आषाढ	२०६०।६१ फाल्गुण	प्रतिशत परिवर्तन	२०६०।६१ आषाढ	२०६१।६२ फाल्गुण*	प्रतिशत परिवर्तन
कुल	१४४.५	१४६.७	१.५	१५३.३	१५३.१	-०.१	१५६.४	१६१.९	३.५
खाद्य तथा पेय पदार्थ	१४१.०	१४०.९	-०.१	१४८.४	१४५.३	-२.१	१५१.२	१५२.२	०.७
अन्न तथा त्यसबाट बनेका परिकार	१३२.६	१३६.८	३.२	१४४.०	१३५.७	-५.८	१३९.२	१४३.६	३.२
चामल	१३१.७	१३१.३	-०.३	१४४.०	१३२.३	-८.१	१३७.४	१३९.६	१.६
दाल	१२८.२	१२१.९	-४.९	१२५.६	१२६.४	०.६	१२८.५	१३०.९	१.९
तरकारी तथा फलफूल	१३८.८	११९.६	-१३.८	१३८.०	१२१.०	-१२.३	१४८.०	१२५.८	-१५.०
मरमसला	१४३.२	१४१.०	-१.५	१४७.७	१५२.१	३.०	१५३.८	१४४.६	-६.०
मासु, माछा तथा फुल	१४६.६	१४८.७	१.४	१५२.७	१५७.१	२.९	१६७.०	१७१.४	२.६
दुध तथा दुग्ध पदार्थ	१४७.१	१४७.९	०.५	१४९.४	१५०.३	०.६	१५०.७	१५०.३	-०.३
तेल तथा घ्यू	१२३.५	१३६.४	१०.४	१४८.३	१६३.३	१०.१	१५२.२	१५१.१	-०.७
चिनी तथा चिनीजन्य पदार्थ	१३१.३	११९.२	-९.२	११६.७	१२६.९	८.७	१४०.४	१५९.३	१३.५
पेय पदार्थ	१५३.३	१६१.९	५.६	१६२.०	१६०.८	-०.७	१६०.३	१६६.०	३.६
रेष्टुराको खाना	१६९.१	१७३.८	२.८	१८१.२	१८४.४	१.८	१८४.५	१९८.१	७.४
गैरखाद्य वस्तु तथा सेवा	१४८.७	१५३.५	३.२	१५८.९	१६२.२	२.१	१६२.५	१७३.२	६.६
लत्ता कपडा तथा तयारी लुगा	१३४.०	१३६.४	१.८	१३५.८	१३८.४	१.९	१३९.०	१४१.९	२.१
कपडा	१२४.७	१२५.१	०.३	१२४.५	१२७.५	२.४	१२८.४	१३१.०	२.०
तयारी लुगा	१३४.०	१३७.६	२.७	१३६.८	१३८.१	१.०	१३८.६	१४१.०	१.७
जुत्ता	१३२.१	१३२.८	०.५	१३३.१	१३२.७	-०.३	१३२.७	१३४.४	१.३
घरायसी सामान	१४६.५	१५०.७	२.९	१६१.६	१६३.९	१.४	१६४.४	१८४.१	१२.०
इन्धन, बत्ती तथा पानी	१७०.०	१७४.२	२.५	२००.५	२०१.३	०.४	२०१.१	२४२.३	२०.५
यातायात तथा संचार	१६३.७	१६५.१	०.९	१८६.७	१८३.५	-१.७	१८३.७	२०९.४	१४.०
औषधी तथा व्यक्तिगत हेरचाह	१५९.८	१६३.७	२.४	१६४.५	१७०.४	३.६	१७०.२	१७२.२	१.२
शिक्षा, शैक्षिक सामग्री तथा मनोरंजन	१५९.६	१७४.३	९.२	१७४.१	१८२.५	४.८	१८२.५	१९०.९	४.६
चुरोट	१४८.२	१५०.८	१.८	१५१.१	१५३.१	१.३	१५३.१	१५७.०	२.५

* अपरिष्कृत ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

तालिका ३ :३ समूहगत उपभोग्य वस्तुहरुको शहरी क्षेत्रको उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क
(काठमाडौं उपत्यका)
(आधार वर्ष २०५२।५३ = १००)

उपभोग्य वस्तुहरु	२०५२।५९ आपाढ	२०५९।६० फाल्गुण	प्रतिशत परिवर्तन	२०५९।६० आपाढ	२०६०।६१ फाल्गुण	प्रतिशत परिवर्तन	२०६०।६१ आपाढ	२०६१।६२ फाल्गुण*	प्रतिशत परिवर्तन
कुल	१३८.३	१३९.१	०.६	१४५.५	१४८.९	२.३	१५२.२	१५८.०	३.८
खाद्य तथा पेय पदार्थ	१३५.६	१३३.२	-१.८	१४१.२	१४२.५	०.९	१४८.५	१५०.२	१.१
अन्न तथा त्यसबाट बनेका परिकार	१३२.७	१३४.३	१.२	१४८.९	१४३.२	-३.८	१४८.७	१४९.६	०.६
चामल	१३४.१	१३४.०	-०.१	१५३.१	१४५.८	-४.८	१५२.७	१५१.८	-०.६
दाल	१२१.८	१११.५	-८.५	११३.७	११५.१	१.२	११५.५	११६.४	०.८
तरकारी तथा फलफूल	१२९.४	११०.४	-१४.७	११४.६	११५.३	०.६	१३३.८	१२६.१	-५.८
मरमसला	१३९.०	१३३.६	-३.९	१४३.८	१४६.४	१.८	१४८.९	१४१.०	-५.३
मासु, माछा तथा फुल	१४०.०	१४१.५	१.१	१४५.२	१५०.६	३.७	१६३.९	१७२.२	५.१
दुध तथा दुग्ध पदार्थ	१३३.५	१३३.६	०.१	१३४.३	१३४.३	०.०	१३५.६	१३५.३	-०.२
तेल तथा घ्यू	११८.२	१३२.१	११.८	१३९.५	१६३.०	१६.८	१४८.६	१४६.५	-१.४
चिनी तथा चिनीजन्य पदार्थ	१३५.२	१२६.४	-६.५	१२२.६	१३०.१	६.१	१४६.७	१६६.५	१३.५
पेय पदार्थ	१३४.९	१३५.९	०.७	१३६.३	१३५.८	-०.४	१३५.२	१४३.६	६.२
रेष्टुराको खाना	१५६.६	१५७.४	०.५	१६८.०	१७४.५	३.९	१७४.९	१८३.२	४.७
गैरखाद्य वस्तु तथा सेवा	१४१.३	१४५.४	२.९	१५०.२	१५५.७	३.७	१५६.१	१६६.४	६.६
लत्ता कपडा तथा तयारी लुगा	१३३.५	१३४.७	०.९	१३४.८	१४०.०	३.९	१४१.४	१४६.५	३.६
कपडा	१२५.६	१२७.०	१.१	१२६.९	१३४.७	६.१	१३५.७	१४१.०	३.९
तयारी लुगा	१३२.८	१३३.७	०.७	१३४.०	१३५.६	१.२	१३७.३	१४१.५	३.१
जुत्ता	१३२.६	१३२.५	-०.१	१३२.७	१३४.४	१.३	१३४.४	१३५.३	०.७
घरायसी सामान	१४१.३	१४६.१	३.४	१५६.६	१५९.५	१.९	१६०.२	१७७.७	१०.९
इन्धन, बत्ती तथा पानी	१७४.०	१७८.८	२.८	२०८.८	२०९.०	०.१	२०९.१	२५३.४	२१.२
यातायात तथा संचार	१५३.०	१५५.७	१.८	१७२.६	१७२.७	०.१	१७२.७	२००.३	१६.०
औषधी तथा व्यक्तिगत हेरचाह	१६४.८	१६७.०	१.३	१६६.८	१७३.३	३.९	१७३.२	१७३.४	०.१
शिक्षा, शैक्षिक सामग्री तथा मनोरंजन	१२६.१	१३६.३	८.१	१३६.१	१५०.१	१०.३	१५०.१	१५७.४	४.९
चुरोट	१३१.१	१३३.६	१.९	१३३.४	१३७.१	२.८	१३६.७	१४०.२	२.६

* अपरिष्कृत ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

तालिका ३ :३ समूहगत उपभोग्य वस्तुहरुको शहरी क्षेत्रको उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क
(तराई)
(आधार वर्ष २०५२।५३ = १००)

उपभोग्य वस्तुहरु	२०५२।५९ आपाढ	२०५९।६० फाल्गुण	प्रतिशत परिवर्तन	२०५९।६० आपाढ	२०६०।६१ फाल्गुण	प्रतिशत परिवर्तन	२०६०।६१ आपाढ	२०६१।६२ फाल्गुण*	प्रतिशत परिवर्तन
कुल	१४६.९	१५०.३	२.३	१५६.९	१५५.१	-१.१	१५८.४	१६३.१	३.०
खाद्य तथा पेय पदार्थ	१४२.०	१४३.९	१.३	१५१.३	१४५.५	-३.८	१५१.४	१५१.१	-०.२
अन्न तथा त्यसबाट बनेका परिकार	१३४.०	१४०.६	४.९	१४३.५	१३२.५	-७.७	१३५.७	१४१.५	४.३
चामल	१३२.८	१३२.१	-०.५	१४१.८	१२५.७	-११.४	१३१.६	१३४.८	२.४
दाल	१३०.१	१२७.१	-२.३	१३१.६	१३२.९	१.०	१३६.७	१३८.२	१.१
तरकारी तथा फलफूल	१४०.८	१२२.९	-१२.७	१५१.१	१२२.१	-१९.२	१५४.३	१२१.१	-२१.५
मरमसला	१४१.८	१४३.९	१.५	१४८.९	१५५.१	४.२	१५१.६	१४४.०	-५.०
मासु, माछा तथा फुल	१४९.१	१५१.३	१.५	१५४.८	१६०.५	३.७	१६८.०	१६८.५	०.३
दुध तथा दुग्ध पदार्थ	१४९.८	१५०.८	०.७	१५३.२	१५५.४	१.४	१५५.३	१५४.४	-०.६
तेल तथा घ्यू	१२५.९	१३७.९	९.५	१५४.१	१६६.४	८.०	१५४.६	१५३.३	-०.८
चिनी तथा चिनीजन्य पदार्थ	१२८.१	११५.१	-१०.१	११३.०	१२४.५	१०.२	१३५.९	१५३.४	१२.९
पेय पदार्थ	१५४.७	१६९.०	९.२	१६९.०	१६६.७	-१.४	१६६.७	१७१.५	२.९
रेष्टुराँको खाना	१६८.३	१७५.३	४.२	१८०.१	१८२.४	१.३	१८२.७	१९८.२	८.५
गैरखाद्य वस्तु तथा सेवा	१५२.९	१५८.१	३.४	१६३.७	१६६.८	१.९	१६७.०	१७७.८	६.५
लत्ता कपडा तथा तयारी लुगा	१३८.७	१४१.६	२.१	१४०.२	१४१.९	१.२	१४१.९	१४३.८	१.३
कपडा	१३१.८	१३१.२	-०.५	१३०.६	१३०.७	०.१	१३१.२	१३२.७	१.१
तयारी लुगा	१३८.३	१४३.६	३.८	१४१.६	१४३.५	१.३	१४३.४	१४४.८	१.०
जुत्ता	१३४.२	१३४.७	०.४	१३५.१	१३२.८	-१.७	१३२.७	१३३.४	०.५
घरायसी सामान	१४८.८	१५३.२	३.०	१६४.३	१६६.८	१.५	१६७.४	१८८.५	१२.६
इन्धन, बत्ती तथा पानी	१६८.०	१७२.४	२.६	१९५.८	१९८.५	१.४	१९८.४	२३८.१	२०.०
यातायात तथा संचार	१६३.४	१६४.२	०.५	१८५.७	१८३.४	-१.२	१८३.८	२०३.१	१०.५
औषधी तथा व्यक्तिगत हेरचाह	१५७.९	१६२.६	३.०	१६३.७	१७१.२	४.६	१७०.९	१७३.३	१.४
शिक्षा, शैक्षिक सामग्री तथा मनोरंजन	१७६.३	१९४.६	१०.४	१९४.२	२०१.१	३.६	२०१.१	२१०.६	४.७
चुरोट	१५८.६	१६०.६	१.३	१६१.४	१६२.२	०.५	१६२.४	१६५.५	१.९

* अपरिष्कृत ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

तालिका ३ :३ : समूहगत उपभोग्य वस्तुहरुको शहरी क्षेत्रको उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क
(पहाड)
(आधार वर्ष २०५२।५३ = १००)

उपभोग्य वस्तुहरु	२०५२।५९ आपाढ	२०५९।६० फाल्गुण	प्रतिशत परिवर्तन	२०५९।६० आपाढ	२०६०।६१ फाल्गुण	प्रतिशत परिवर्तन	२०६०।६१ आपाढ	२०६१।६२ फाल्गुण*	प्रतिशत परिवर्तन
कुल	१४८.३	१४९.७	०.९	१५६.३	१५४.८	-१.०	१५७.९	१६५.०	४.५
खाद्य तथा पेय पदार्थ	१४७.१	१४५.७	-१.०	१५२.७	१४९.७	-२.०	१५५.४	१५८.६	२.१
अन्न तथा त्यसबाट बनेका परिकार	१२८.५	१३०.८	१.८	१३७.६	१३२.२	-३.९	१३२.९	१३९.४	४.९
चामल	१२५.०	१२५.०	०.०	१३५.३	१२८.१	-५.३	१२७.९	१३२.३	३.४
दाल	१३३.९	१२५.१	-६.६	१२८.९	१२७.२	-१.३	१२८.१	१३५.४	५.७
तरकारी तथा फलफूल	१४८.८	१२५.४	-१५.७	१४१.२	१२७.५	-९.७	१५४.६	१३७.७	-१०.९
मरमसला	१५३.६	१४५.१	-५.५	१५१.०	१५३.०	१.३	१६७.७	१५२.१	-९.३
मासु, माछा तथा फुल	१५०.५	१५३.६	२.१	१५९.४	१५८.३	-०.७	१६९.४	१७७.९	५.०
दुध तथा दुग्ध पदार्थ	१६२.२	१६३.६	०.९	१६३.९	१६२.९	-०.६	१६३.०	१६३.९	०.६
तेल तथा घ्यू	१२५.७	१३९.६	११.१	१४७.४	१५५.२	५.३	१५१.८	१५२.९	०.७
चिनी तथा चिनीजन्य पदार्थ	१३३.६	११८.५	-११.३	११६.९	१२७.९	९.४	१४२.४	१६३.३	१४.७
पेय पदार्थ	१८०.०	१८५.७	३.२	१८५.४	१८५.७	०.२	१८४.०	१८८.२	२.३
रेष्टुराको खाना	१९१.९	१९७.०	२.७	२०५.७	२०६.२	०.२	२०५.०	२२२.२	८.४
गैरखाद्य वस्तु तथा सेवा	१४९.६	१५४.२	३.१	१६०.३	१६०.६	०.२	१६०.८	१७२.३	७.२
लत्ता कपडा तथा तयारी लुगा	१२२.२	१२५.२	२.५	१२५.४	१२६.६	१.०	१२७.३	१२९.५	१.७
कपडा	१०३.८	१०५.५	१.६	१०३.९	१०७.१	३.१	१०९.१	११०.१	०.९
तयारी लुगा	१२४.५	१२७.७	२.६	१२८.७	१२७.६	-०.९	१२७.९	१२९.६	१.३
जुत्ता	१२५.९	१२८.१	१.७	१२८.२	१२९.५	१.०	१३०.०	१३५.८	४.५
घरायसी सामान	१४८.९	१५१.४	१.७	१६२.९	१६३.२	०.२	१६३.२	१८२.८	१२.०
इन्धन, बत्ती तथा पानी	१६८.७	१७१.५	१.७	१९९.४	१९६.०	-१.७	१९४.८	२३५.८	२१.०
यातायात तथा संचार	१८२.२	१८२.९	०.४	२१२.८	२०१.४	-५.४	२०१.४	२४१.२	१९.८
औषधी तथा व्यक्तिगत हेरचाह	१५६.४	१६१.०	२.९	१६३.०	१६३.४	०.२	१६३.६	१६७.०	२.१
शिक्षा, शैक्षिक सामग्री तथा मनोरंजन	१६९.६	१८२.२	७.४	१८२.५	१८५.८	१.८	१८५.९	१९२.७	३.७
चुरोट	१४८.०	१५२.७	३.२	१५२.८	१५५.०	१.४	१५५.२	१६२.२	४.५

* अपरिष्कृत ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

तालिका ३.४ : राष्ट्रिय थोक मूल्य सूचकाङ्क

(आधार वर्ष २०५६।५७ = १००)

समूह/उपसमूहहरु	भार	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रतिशत	२०६०/६१	२०६१/६२	प्रतिशत
		आषाढ	फाल्गुण	परिवर्तन	आषाढ	फाल्गुण*	परिवर्तन
		१	२	२/१=३	४	५	५/४=६
कूल सूचकाङ्क	१००.०	११२.७	११३.४	०.७	११८.१	१२३.२	४.३
कृषि सम्बन्धी वस्तु	४९.६	११०.७	१०७.३	-३.१	११५.३	११५.५	०.२
खाद्यान्न वस्तु	१६.६	९७.८	९०.०	-७.९	९२.०	१०३.२	१२.२
नगदे वाली	६.१	११७.८	९९.२	-१५.८	१५०.४	११३.२	-२४.७
दलहन	३.८	१११.८	११६.२	४.०	११७.३	११२.२	-४.३
फलफूल तथा तरकारी	११.२	११६.९	११४.९	-१.७	११८.५	११७.३	-१.०
मसलाहरु	१.९	१०३.८	१०७.५	३.६	१११.४	१००.९	-९.४
पशुजन्य उत्पादन	१०.०	१२१.८	१२८.७	५.७	१२९.०	१३९.५	८.१
स्वदेशमा उत्पादित औद्योगिक वस्तु	२०.४	११०.१	११७.४	६.६	११८.७	१२२.४	३.१
खाद्याजन्य वस्तु	६.१	१०७.६	१११.७	३.८	११३.४	११२.६	-०.७
पेय तथा सुर्तीजन्य वस्तु	५.७	११२.०	११६.१	३.७	११७.०	१२४.२	६.२
निर्माण सामग्री	४.५	११६.०	१३४.२	१५.७	१३८.७	१४५.६	५.०
अन्य	४.१	१०४.५	१०९.१	४.४	१०७.२	१०९.२	१.९
आयातित वस्तुहरु	३०.०	११७.९	१२१.३	२.९	१२२.४	१३६.३	११.४
पेट्रोलियम वस्तुहरु तथा कोईला	५.४	१५८.१	१५८.५	०.३	१५८.५	२१२.०	३३.८
रासायनिक मल तथा रसायनिक वस्तु	२.५	१२५.८	१२९.१	२.७	१३१.०	१५०.९	१५.२
यातायातका साधन तथा मेशिनरी वस्तु	७.०	१०३.६	११०.७	६.८	११३.४	११७.०	३.२
इलेक्ट्रिक तथा इलेक्ट्रोनिक वस्तु	१.९	९७.६	९५.७	-२.०	९७.२	९६.७	-०.५
औषधि	२.७	१०४.१	१०८.१	३.९	१०७.३	१०९.८	२.३
कपडाजन्य वस्तु	३.१	१०७.०	११२.२	४.९	११४.२	११२.२	-१.८
अन्य वस्तु	७.५	११४.२	११६.६	२.१	११७.२	१२४.३	६.१

* अपरिष्कृत ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ३.५ : केही प्रमुख वस्तुहरूको सरदर खूद्रा बजार मूल्य ⁺

मूल्य रु. प्रति किलोग्राममा
तोरीको तेल रु. प्रति लिटरमा

क्र.सं.	वस्तुको नाम	२०६०/६१						२०६१/६२*					
		पहाड		तराई		अधिराज्य		पहाड		तराई		अधिराज्य	
		श्रावण	फाल्गुण	श्रावण	फाल्गुण	श्रावण	फाल्गुण	श्रावण	फाल्गुण	श्रावण	फाल्गुण	श्रावण	फाल्गुण
१	चामल मोटो	२०.५७	२५.१६	१५.३२	१३.८५	१८.८२	२०.९२	२१.७४	२१.१५	१४.०९	१४.९०	१८.८३	१८.५२
२	गहुँको पीठो	२१.२४	२६.६०	१५.५१	१७.१७	१९.३३	२३.०६	२१.७२	२३.९९	१६.१४	१७.२०	१९.३७	२०.९७
३	मासको दाल	५०.२१	४९.९५	४०.४३	४३.००	४७.१६	४७.६३	४९.८२	५०.५२	४१.८५	३९.८८	४६.७८	४६.०४
४	रहरको दाल	५५.७७	६०.३०	४७.२०	४८.१०	५३.०९	५६.२३	६०.५०	६१.०३	५०.५६	४७.९४	५६.७१	५५.५२
५	तोरीको तेल	१०४.३५	१०७.९७	९४.६८	१०८.५०	१०१.३३	१०८.१४	१०४.२८	१०३.८१	९४.४८	९०.२१	१००.५५	९८.०८
६	घीउ खारेको	२२८.१९	२२९.२२	२३३.६०	२५४.१७	२२९.९९	२३८.५८	२३२.०४	२१६.५७	२५५.००	२५७.५०	२४१.७१	२३५.८३
७	खसीको मासु	१९२.४५	२०७.५०	१९५.००	२००.००	१९३.२५	२०५.००	२०१.८५	२०८.५९	२०३.१३	२०७.०६	२०२.३३	२०७.९५
८	आलु	११.७२	९.१६	८.९६	५.८३	१०.८६	८.०५	१५.३०	१३.९७	१३.३१	७.७३	१४.५२	११.२७
९	सुकेको प्याज	२४.०७	३६.१३	१४.५८	३३.५०	२०.९१	३५.२६	२६.०२	२७.५०	१५.८३	१२.८५	२२.१४	२१.३३
१०	अदुवा	४१.३८	४५.४३	३२.६४	६६.००	३८.४७	५२.२९	७५.७१	५१.६८	६२.५७	४२.६८	७०.८७	४७.८९

* प्रारम्भिक तथ्याङ्क

+ मकैको खुद्रा कारोबार प्रायः नहुने भएकोले आर्थिक वर्ष २०५७/५८ देखि मूल्य संकलन सूचीबाट मकै हटाइएको ।

स्रोत : कृषि विभाग ।

तालिका ३.६ : केही कृषिजन्य वस्तुहरुको मासिक राष्ट्रिय सरदर खुद्रा मूल्य +

मूल्य रु. प्रति किलो ग्राममा
तोरिको तेल रु. प्रति लिटरमा

क्र.सं	वस्तुको नाम	वर्ष	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुण	प्रथम आठ महिनाको राष्ट्रिय सरदर औषत खुद्रा मूल्य
१	चामल मोटो	२०६०/६१	१८.२९	१९.६१	१८.८४	१८.२८	१५.१३	१७.२०	१८.०४	१९.२४	१८.०८
		२०६१/६२*	१८.८३	१८.२२	१८.८१	१८.५९	१५.७८	१७.३४	१८.१३	१८.५२	१८.०३
२	गहुँको पीठो	२०६०/६१	१८.८५	१८.७३	२०.६५	२०.७४	२०.६८	२०.५३	२०.४४	२९.९३	२१.३२
		२०६१/६२*	१९.३७	१९.१८	२१.००	२०.२०	१८.०१	२०.०७	२१.१३	२०.९७	१९.९९
३	मासको ढाल	२०६०/६१	४७.३०	४५.९१	४६.४२	४६.७७	४५.६६	४४.५५	४४.३५	४६.०५	४५.८८
		२०६१/६२*	४६.७८	४४.६६	४४.२७	४४.९४	४४.९२	४६.६६	४७.८३	४६.०४	४५.७६
४	रहरको ढाल	२०६०/६१	५३.०८	५१.८६	५२.४९	५३.०८	५३.५२	५३.७५	५३.४६	५३.८५	५३.१४
		२०६१/६२*	५६.७१	५५.७०	५५.०८	५६.७९	५५.१७	५५.१७	५५.०६	५५.५२	५५.६५
५	तोरीको तेल	२०६०/६१	९९.४६	९९.४८	१०१.९८	१०२.८४	१०१.९७	१०१.७६	१०२.९१	१०६.५२	१०२.१२
		२०६१/६२*	१००.५५	९८.४२	९१.८०	९९.६१	९३.१३	९७.३९	९९.२९	९८.०८	९७.२८
६	घ्यू खारेको	२०६०/६१	२३३.१६	२३४.२६	२३७.०१	२३९.१६	२३७.१३	२३७.७१	२३७.७४	२३९.०५	२३६.९०
		२०६१/६२*	२४१.७१	२३९.२५	२४०.१६	२३५.९८	२३२.९२	२३१.६८	२३६.५७	२३५.८३	२३६.७६
७	खंसीको मासु	२०६०/६१	१९३.७९	१९५.००	१९३.६८	१९३.५३	१९१.६८	१९३.५०	१९१.१३	१९७.३१	१९३.७०
		२०६१/६२*	२०२.३३	२०२.५०	२००.२६	२००.७९	२०१.२०	२०१.८५	१९९.०६	२०७.९५	२०१.९९
८	आलु	२०६०/६१	१५.७२	१५.३०	१६.९७	१७.१५	१७.७१	१०.६३	९.५४	९.३१	१४.०४
		२०६१/६२*	१४.५२	१५.३७	१५.३४	१५.९३	१४.०७	११.०७	१२.२५	११.२७	१३.७३
९	सुकेको प्याज	२०६०/६१	१९.४१	२१.९२	१८.३७	२२.९८	२०.८५	१६.२४	१३.८४	१३.७१	१८.४२
		२०६१/६२*	२२.१४	२२.३७	२२.६६	२५.९७	२२.४९	२१.९७	२५.७०	२१.३३	२३.०८
१०	अदुवा	२०६०/६१	२७.९९	३०.३७	२६.४२	२६.८४	१७.५३	१९.०६	१८.९६	२१.३४	२३.५६
		२०६१/६२*	७०.८७	६९.५६	५२.००	६४.८१	५९.००	४५.०१	४८.९७	४७.८९	५७.२६

* प्रारम्भिक तथ्याङ्क

+ मकैको खुद्रा कारोवार प्रायः नहुने भएकोले आर्थिक वर्ष २०५७/५८ देखि मूल्य संकलन सूचीबाट मकै हटाइएको ।

स्रोत : कृषि विभाग ।

३.७ : केही पेट्रोलियम पदार्थको मूल्य स्थिति @

मूल्य रु मा

शीर्षक	ईकाई	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२+	२०५२/५३	२०५३/५४++	२०५४/५५#	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०*	२०६०/६१	२०६१/६२**	
पेट्रोल	प्रति लिटर	१९.००	२०.००	२५.००	२९.००	२९.००	२९.००	३१.००	३४.००	३९.००	४०.००	४०.००	४६.००	४६.००	५२.००	५४.००	५४.००	६२.००**
डिजेल	प्रति लिटर	९.१०	१०.००	१०.००	११.५०	११.५०	१२.००	१३.५०	१४.००	१५.५०	१५.५०#	२३.००	२६.५०	२६.५०	२६.५०	३१.००	३१.००	४१.००**
मट्रितेल (खुल्ला)	प्रति लिटर	६.९०	८.५०	८.००	९.७५	९.७५	८.५०	९.५०	९.५०	१०.५०	१०.५०	१३.००	१७.००	१७.००	१७.००	२४.००	२४.००	३४.००***
मट्रितेल (सहूलियत)																२०.००	२०.००	३०.००***
हवाई इन्धन (ATF)	प्रति लिटर	१३२६.००	१३.२६	१५.५७	१६.६६	१६.६६	१९.३०	१९.३०	२१.७४	२३.५३	२३.५३	२८.८०	२८.८०	२८.८०	२८.८०	३३.००	३३.००	४८.००**
लाइट डिजेल आयल (LDO) डिलर रेट	प्रति किलो लिटर	-	८९१५.५६	८९१५.५६	१०६८९.०८	१०६८९.०८	१०९८१.६९	१२२११.५४	१५६२२.८१	१५६२२.८१	१२२३७.७६	१३५०५.२४	२०६६६.६८	२२९०६.७८	२३३६५.५१	२८०९४.८२	२८०९४.८२	-
फर्नेस आयल (FO) डिलर रेट	प्रति किलो लिटर	६०२४.७०	७८९६.८२	७८९६.८२	७८९६.८२	७८९६.८२	८९८०.५८	१०९२२.३३	११५८२.५२	११९३८.२२	१०५६७.२२	१२७६०.७२	१५८६३.३६	१७३५९.६२	२३६१५.६२	२३६१५.६२	२३६१५.६२	२३६१५.६२
एल.पी.ग्यास PDO विक्रि मूल्य	प्रति मे.टन	-	७९६०.००	८५३०.००	११६२२.९३	१६०२४.००	१६०२४.००	१६०२४.००	१५६७४.००	१९८५८.११	१९८५८.११	१७८१६.२६	२२२४१.४५	२२२४१.४५	३०३४६.८०	३७४८७.७४	३७४८७.७४	४३५७०.२८***

@ काठमाण्डौ उपत्यकाको मूल्य मात्र

+ २०५१ चैत्रको मूल्य

++ २०५३ चैत्र

२०५५ माघ देखिको मूल्य

* २०६०/१/२५ देखिको मूल्य

** २०६१/१/२६ देखिको मूल्य

*** २०६१/१/११ देखिको मूल्य

✱ २०६०/४/१२ देखिको मूल्य

स्रोत : नेपाल आयल निगम

३.८ : केही पेट्रोलियम पदार्थको आपूर्ति स्थिति

केही प्रमुख पेट्रोलियम पदार्थहरु	इकाई	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम आठ महिना	
																	२०६०/६१	२०६१/६२
पेट्रोल	कि.लि.	१४७०८	१७२४१	२६७८०	२९९१०	३१०५६	३४९४२	४११९१	४४८८९	४६९३९	४९९९४	५५५८९	५९२४५	६३५७८	६८४८२	६७९६५	४६०५८	४८०३८
डिजेल	कि.लि.	१०३२७३	१०६४३८	१६६५५२	१७९९००	१९६०४७	२२७२२६	२५०५०४	२५७२३५	३००६०४	३१५७८०	३१०५६१	३२६०६०	२८७६५७	३०१६७२	३०२६४४	१८१८१८	१८२४८९
मट्टितेल	कि.लि.	९२६७२	७५९३९	१२२४५८	१४९२३७	१६२०७७	१८०५३६	२०८७२०	२४३००५	२८२०२६	२९४९८२	३३११२०	३१६३८१	३९०११३	३५१६९६	३१३१२७	२०८०३३	१४८८३०
लाइट डिजेल आयल (LDO)	कि.लि.	९३२७	१६५४१	२५४२	१५३०	-	४१९१	४३७५	२०१७	९६७	५४७	४००५	३४१८	२४१३	६१०	५९०	५५६	०
फर्नेस आयल (FO)	कि.लि.	-	-	११०६२	२०२२२	२७३१९	३१५६७	१८४४९	१६८५८	२७७७६	३३८६०	२६८७६	२०९९९	१८२५५	१४५०२	१२६७२	६४०५	२२१५
हवाई इन्धन (ATF)	कि.लि.	-	-	२४८३६	२९२१०	३०२५०	३७५३६	४०६२१	४७६८८	५१४१२	५५५४९	५६८४९	६३१३०	४७२७४	५३५४६	६४३९४	४४६५३	४५३००
एल.पी.ग्यास (मे.टनमा) +	मे.ट	-	-	-	-	-	-	१८४००	२१८२४	२२९६१	२५०१९	३०६२७	४०१०२	४८७५७	५६०७९	६६१४२	४३८७१	५०८३५

स्रोत : नेपाल आयल निगम ।

तालिका ४.१ : मौद्रिक सर्वेक्षण

रु. करोडमा

सि. नं.	शीर्षक	आषाढ मासान्त															प्रथम आठ महिना		
		२०४६	२०४७	२०४८	२०४९	२०५०	२०५१	२०५२	२०५३	२०५४	२०५५	२०५६	२०५७	२०५८	२०५९	२०६०	२०६१*	२०६०/६१	२०६१/६२**
१	खुद वैदेशिक सम्पत्ति	६२०.३५	९३३.८९	१६१५.१७	२०७९.२४	२९१२.५०	३६२१.८१	३७०८.५५	३७७०.३६	४०१९.११	५५५७.२८	६५०२.७६	८०४६.७५	८७७९.८०	८८४१.९१	९१४०.७	१०८८०.१	१०२०४.४	१०९६१.१
२	खुद आन्तरिक सम्पत्ति	२०४०.१६	२२२१.३५	२१५६.०८	२४८७.८२	२९१९.७५	३३५५.९०	४३८९.९२	५४९४.८६	६३५२.९५	७०८८.९८	८७७७.२६	१०५६५.३४	१२६६५.६१	१३५५६.९२	१५४५०.४	१६८५०.५	१६०३७.८	१८४१८.५
३	कुल आन्तरिक कर्जा	२६५८.४३	२९६६.१६	३४४९.१४	४१९७.३०	४९८२.६०	५८४१.३५	७३२५.४७	८९२६.५७	१००९१.६७	११५८१.२१	१३४८३.२७	१५८००.१२	१८७८५.५४	२०७३२.३०	२२८४४.४	२५१०९.०	२३६५४.१	२७५४४.६
४	सरकारलाई गएको खुद कर्जा	१२३४.५१	१३९४.०२	१६८२.१४	१९००.१६	२३४४.६२	२३४८.२०	२५१९.१२	२७५३.१७	२९२२.९४	३१७५.३१	३४९१.८२	३८२४.२६	४९१९.११	५९५७.६६	६२८२.५	६२३१.४	५५७७.०	६०२४.९
५	सरकारी संस्थानलाई कर्जा	३८८.२२	४०३.३८	३५६.१३	४८२.७३	५७४.९८	४७३.९२	५०५.०४	६२०.९३	७०२.८६	७२२.८९	९११.४०	१०३१.०९	११९२.२४	१४४३.११	१४६६.२	१६२५.९	१५९४.०	१७५७.८
	(क) वित्तीय	१७१.४३	२००.५४	२२२.५४	२७८.८०	३२९.१७	३२२.७२	३८२.१५	४२५.१०	५४३.१६	६१७.०४	७५४.७३	८५०.२८	९६९.२४	११३५.५१	११८२.९	१३३४.४	१३११.७	१३१८.२
	(ख) गैर वित्तीय	२१६.७९	२०२.८४	१३३.५९	२०३.९३	१४५.८१	१५१.२०	१२२.८९	१९५.८३	१५९.७०	१०५.८५	१५६.६७	१८०.८१	२२२.३०	३०७.६०	२८३.३	२९१.५	२८२.३	४३९.६
६	निजी क्षेत्रलाई गएको कर्जा	१०३५.७०	११६८.७६	१४१०.८७	१८१४.४१	२१६३.००	३०१९.२३	४३०१.३१	५५५२.४७	६४६५.८७	७६८३.०१	९०८०.०५	१०९४४.७६	१२६७५.७९	१३३३१.५३	१५०९५.७	१७२५१.७	१६४८३.१	१९३७१.९
७	खुद अमौद्रिक दायित्व	६१८.२७	७४४.८१	१२९३.०६	१७०९.४९	२०६२.८५	२४८५.४५	२९३५.५५	३४३१.७१	३७३८.७२	४४९२.२२	४७०६.०१	५२३४.७८	६११९.९३	७१७५.३८	७३९४.०	८२५८.५	७६१६.४	८७३६.१
८	मुद्रा प्रदाय, एम _२ (९+१०)	२६६०.५१	३१५५.२४	३७७१.२५	४५६७.०५	५८३२.२५	६९७७.७१	८०९८.४७	९२६५.२२	१०३७२.०६	१२६४६.२६	१५२८०.०१	१८६१२.०९	२१४४५.४१	२२३९८.८३	२४५९१.१	२७७३०.६	२६२४२.२	२९३७९.७
९	मुद्रा प्रदाय, एम _१	११७७.५४	१४२२.३०	१६२८.३६	१९४५.७७	२३८३.३०	२८५१.०४	३२९८.५४	३६४९.८०	३८४६.०३	४५१६.३८	५१०६.२४	६०९७.९८	७०५७.६९	७७५५.६२	८३७५.४	९३९७.०	८५६९.२	९९११.७
	क) मुद्रा	७९४.६६	९७१.८२	११६५.४५	१३६३.९७	१६३१.३०	१९६५.९७	२२४९.३९	२५०४.६४	२७३३.३७	३०८९.३२	३४९८.४३	४२१४.३०	४८२९.५१	५५६५.८३	५६८८.६	६३२१.९	६२३५.९	६८०६.९
	ख) चल्ती निक्षेप	३८२.८८	४५०.४८	४६२.९१	५८१.८०	७५२.००	८८५.०७	१०४९.१५	११४५.१६	१११२.६६	१४२७.०६	१६०७.८१	१८८३.६८	२२२८.१८	२१४९.७९	२६८६.८	३०७५.१	२३३३.३	३१०४.८
##	मुद्रती र बचत निक्षेप ++	१४८२.९७	१७३२.९४	२१४२.८९	२६२१.२८	३४४८.९५	४१२६.६७	४७९९.९३	५६१५.४२	६५२६.०३	८१२९.८८	१०१७३.७७	१२५१४.११	१४३८७.७२	१४६८३.२१	१६२१५.७	१८३३३.६	१७६७२.९	१९४६८.०
११	परिवर्तन प्रतिशत																		
	- एम. १	२२.७	२०.८	१४.५	१९.५	२२.५	१९.६	१५.७	१०.६	५.४	१७.४	१३.१	१९.४	१५.७	९.३	८.६	१२.२	२.३	५.५
	- एम. २	२४.२	१८.६	१९.५	२१.१	२७.७	१९.६	१६.१	१४.४	११.९	२१.९	२०.८	२१.८	१५.२	४.४	९.८	१२.८	६.७	५.९

* अपरिष्कृत

** अनुमानित

++ मार्जिन निक्षेप समेत

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ४.२ : मुद्रा प्रदायमा प्रभाव पार्ने कारकहरु

(वार्षिक परिवर्तन रकममा)

रु. करोडमा

सि. त.	शीर्षक	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१*	प्रथम आठ महिना	
																	२०६०/६१	२०६१/६२ **
१	खुद वैदेशिक सम्पत्ति @	३१३.५४	६८१.२८	४६४.०७	८३३.२६	७०९.३१	८६.७४	६१.८१	२४८.७५	१५३८.१७	९४५.४८	१५४३.९९	७३३.०५	६२.११	२९.८८	१७३९.४	१३०५.९	७५६.९
२	खुद आन्तरिक सम्पत्ति	१८१.१९	-६५.२७	३३१.७४	४३१.९३	४३६.१५	१०३४.०२	११०४.९४	८५८.०९	७३६.०३	१६८८.२८	१७८८.०८	२१००.३०	८९१.३१	१८९३.६	१४००.१	१४२३.६	२३७०.८
३	कुल आन्तरिक कर्जा	३०७.७३	४८२.९८	७४८.१६	७८५.३०	८५८.७५	१४८४.१२	१६०१.१०	११६५.१०	१४८९.५३	१९०२.०७	२३१६.८५	२९८७.००	१९४५.२०	२११२.१	२२६४.६	१७१७.०	३५००.५
४	सरकारलाई गएको खुद कर्जा	१५९.५१	२८८.१२	२१८.०२	४४४.४६	३.५८	१७०.९२	२३४.०५	१६९.७७	२५२.३७	३१६.५१	३३२.४४	१०९४.८०	१०३८.६०	३२४.८	-५१.१	-५५६.०	४४७.९
५	संस्थान तर्फ गएको कर्जा	१५.१६	-४७.२५	१२६.६०	-७.७५	-१.०६	३१.१२	११५.८९	८१.९३	२०.०३	१८८.५१	११९.७०	१६१.१५	२५०.८७	२३.१	१५९.७	२४७.८	१६३.८
	(क) वित्तीय	२९.११	२२.००	५६.२६	५०.३७	-६.४५	५९.४३	४२.९५	११८.०६	७३.८८	१३७.६९	९५.५६	११९.६६	१६५.५७	४७.४	१५१.५	२९९.८	६.५
	(ख) गैर वित्तीय	-१३.९५	-६९.२५	७०.३४	-५८.१२	५.३९	-२८.३१	७२.९४	-३६.१३	-५३.८५	५०.८२	२४.१४	४१.४०	८५.३०	-२४.३	८.२	-५२.०	१५७.२
६	निजी क्षेत्रलाई गएको कर्जा	१३३.०६	२४२.११	४०३.५४	३४८.५९	८५६.२३	१२८२.०८	१२५१.१६	९१३.४०	१२१७.१४	१३९७.०५	१८६४.७१	१७३१.००	६५५.७४	१७६४.२	२१५६.१	२०२५.२	२८८८.८
७	खुद अवर्गिकृत दायित्व @	१२६.५४	५४८.२५	४१६.४३	३५३.३६	४२२.६०	४५०.१०	४९६.१६	३०७.०१	७५३.५०	२१३.७९	५२८.७६	८८६.७५	१०५३.९०	२१८.५	८६४.५	२९३.४	११२९.६
८	मुद्रा प्रदाय, एम २ (९+१०)	४९४.७३	६१६.०१	७९५.८०	१२६५.२०	११४५.४६	११२०.७६	११६६.७५	११०६.८४	२२७४.२०	२६३३.७५	३३३२.०८	२८३३.३०	९५३.४२	२१९२.४	३१३९.५	२७२९.५	३१२७.७
९	मुद्रा प्रदाय, एम १ (क+ख)	२४४.७६	२०६.०६	३१७.४१	४३७.५३	४६७.७४	४४७.५०	३५१.२६	१९६.२३	६७०.३५	५८९.८६	९९१.७४	९५९.७१	६५७.९३	६५९.८	१०२१.६	६६९.४	१३३२.७
	क) मुद्रा	१७७.१६	१९३.६३	१९८.५२	२६७.३३	३३४.६७	२८३.४२	२५५.२५	२२८.७३	३५५.९५	४०९.११	७५५.८७	६१५.२१	७३६.३२	१२२.७	६३३.३	३६३.२	५६१.१
	ख) चल्ली निक्षेप	६७.६०	१२.४३	११८.८९	१७०.२०	१३३.०७	१६४.०८	९६.०१	-३२.५०	३१४.४०	१८०.७५	२७५.८७	३४४.५०	-७८.३९	५३७.१	३८८.३	३०६.२	७७५.५
१०	मुद्राती र बचत निक्षेप +	२४९.९७	४०९.९५	४७८.३९	८२७.६७	६७७.७२	६७३.२६	८१५.४९	९१०.६१	१६०३.८५	२०४३.८९	२३४०.३४	१८७३.६०	२९५.४९	१५३२.५	२११७.९	२०६०.१	१७७५.१

* अपरिष्कृत

** अनुमानित

+ मार्जिन निक्षेप समेत ।

@ : विनिमय नाफा/नोक्सान समायोजन नगरिएको ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ४.३ : वाणिज्य बैंकहरूको साधनको स्रोत र उपयोग

रु. करोडमा

सि. नं.	शीर्षक	आधाढ मसान्त																प्रथम आठ महिना	
		२०४६	२०४७	२०४८	२०४९	२०५०	२०५१	२०५२	२०५३	२०५४	२०५५	२०५६	२०५७	२०५८	२०५९	२०६०	२०६१*	२०६०/६१	२०६१/६२ **
१	कुल निक्षेप	१८९५.४६	२१८८.५०	२९६८.७५	३३३२.८६	४३५४.३१	५२९६.८५	६१०४.५५	७१२०.७५	८१५४.२४	१०२४०.१६	१२६७७.३६	१५४५३.०३	१८१२०.३४	१८३७२.८१	२०२७४.४	२३२४७.६	२१६८३.३	२४२३४.५
२	चलती	३९२.४०	४२९.३७	४७८.२४	६४५.१२	८३०.२१	१०१५.६८	१२०१.४४	१३२१.५५	१२९१.७४	१६४०.९४	१७७७.७६	२०३०.७६	२४६२.९२	२३७४.९२	२८२९.९	३३०३.९	२५६१.७	३२८४.८१
३	वचत	४३२.१८	५२१.८२	६६७.१५	८६३.४९	१२९२.३३	१७४६.०७	२२७६.५९	२५८८.७३	२९७८.३१	३६८८.४४	४०१४.०८	६४७०.३६	८०९८.७८	८३८१.७७	९७२३.६	११४१०.६	१०६४०.८	१२४३८.४३
४	मुद्रती	१००४.४७	११७६.१५	१४३८.२६	१७३२.६४	२१४१.४७	२३३५.८७	२४८१.१८	३०१५.५५	३६९७.४७	४७३०.०५	५६८४.४३	६६५१.६२	७३४८.८८	७४३७.३७	७५३४.८	८३२६.८	८२६२.५	८१२८.६३
५	मार्जिन	६६.४१	६१.१६	८५.१०	९१.६१	९०.३०	११९.२३	१४५.३४	१९४.९२	१८६.७२	१८०.७३	२०१.०९	२००.२९	२०९.७६	१७८.७५	१८५.०	२१६.३	२१८.४	२८२.५८
६	नेपाल राष्ट्र बैंकबाट सापटी	१६.०१	५.०५	३.७२	३.४०	४.७८	२.९२	१.५४	३६.४६	०.६५	०.५५	०.५५	४.५१	०.५५	१०४.३७	९.४७	४७.८	११.४	६०.८८
७	अन्य वैदेशिक दायित्व	३.८८	०.०५	१.१४	१.०४	०.०६	०.०५	-	-	-	-	२.१७	०.००	०.००	२२.८४	१३.४	५२.१	१९७.३	३.४९
८	खुद अन्य साधनहरु	२४१.८५	२७९.३७	५३५.३४	७०८.९८	८१६.४५	१०९४.३१	१२६३.४५	१८१४.३२	२१११.४४	२२४३.९२	२२८७.८२	२६७७.०३	३०३५.४३	३५२७.१०	३९३३.७	४४०४.४	४४०१.१	५४०७.५
९	कुल साधनको स्रोत = उपयोग	२१५७.२०	२४७२.९७	३२०८.९५	४०४६.२७	५१७५.६०	६३१४.१३	७३९९.५४	८९७१.३३	१०२७६.०३	१२४८४.६३	१४९६०.९०	१८१३४.५७	२११५६.३२	२२०२७.१२	२४३१५.३	२७८६२.०	२६२९३.१	२९७०६.३
१०	नगद मौ. र बैंक बैलेन्स	४३०.७५	५८१.२६	७६७.९०	८३०.४०	१५११.३३	१८९०.५०	१७११.२९	२०७०.०९	२४२४.८६	३१०४.८६	३७७१.०२	४५१६.०९	५०६४.३८	४६९५.१९	४१३३.०	५०३८.५	४३३४.३	४४०२.६
११	नगद मौज्जात	७६.१३	८०.८२	९५.३९	११४.७०	१३६.०१	१८५.९४	२०३.७६	२४४.६४	२८३.७३	२८८.९७	३३१.०४	३५०.७०	४११.६९	४९०.८९	४७२.३	४२८.४	३८७.८	४९५.८
१२	राष्ट्र बैंकमा रहेको मौज्जात @	२०३.२९	२५२.२०	३५२.८७	३७०.४३+	९५१.५१+	११००.३९+	८३२.२०+	९०३.६६+	११०१.७३	१२७०.४०	१३३४.०८	१५४२.६६	१८३६.३४	१८१६.७८	१६५१.९	२४८६.७	१९०१.८	१६०३.२
१३	विदेशी मुद्रा मौज्जात	१९.९८	२९.६८	३५.३९	४१.४७	३३.५६	४५.९५	४५.५८	५९.२९	६२.७५	७५.०७	६९.२६	६३.२१	६६.५९	६१.६९	७२.२	४३.५	६०.१	५७.१
१४	विदेशमा रहेको मौज्जात	१३१.३५	२१८.५६	२८४.२५	३०३.८०	३९०.२५	५५८.२२	६६९.७५	८६२.५०	९७६.६५	१४७०.४२	२०३६.६४	२५५९.५२	२७४९.७६	२३२५.८३	१९३६.६	२०७९.९	१९८४.६	२२४६.६
१५	कर्जा तथा सापटी	१७२६.४५	१८९१.७१	२४४१.०५	३२१५.८७	३६६४.२७	४३२३.६३	५६१८.२५	६९०१.४४	७८५१.१७	९३७९.७७	१११९६.८८	१३६१८.४८	१६०९१.९४	१७३३१.९२	२०१८२.३	२२८२३.५	२१९५८.७	२५३०३.७
१६	सरकार माथि दावी	३७७.१४	३५८.२४	७३४.३१	९१९.८६	९९९.८०	८८९.४१	८१९.७८	७५४.८४	७७४.६२	१०२८.०७	१२६५.९१	१८१७.६७	२५३९.३०	२९१४.३८	३९४६.९	४३७९.६	४२६६.२	४४४३.५९
१७	सरकारी संस्थानहरुमाथि दावी	३०७.२७	३२४.४९	२८३.०७	४०७.९५	४१८.९९	४२४.३९	४३१.८७	४०६.००	५५३.३१	५६०.७१	७४६.३१	८६८.४३	१०२२.५४	१२७६.०५	१३१०.४	१४६९.१	१४३७.८	१६२०.३५
१८	निजी क्षेत्रमाथि दावी	१००७.९८	११५२.७२	१३५५.३१	१७६३.३२	२१११.५८	२९६५.३०	४२३७.९२	५४५८.५८	६३१६.९७	७५६४.३९	८९४३.३१	१०७३४.३१	१२३४१.७४	१३००८.८४	१४८०७.३	१६८६९.३	१६१४८.४	१९१४४.५८
१९	विदेशी विल खरीद	३४.०६	५५.२६	६८.३६	१२४.७४	१३३.९०	१४४.५३	१२८.६८	१८२.१२	२०६.२७	२२६.६०	२४१.३५	१९८.०७	१८८.३६	१३२.६५	११७.६	१०५.५	१०६.४	९५.१३
२०	कर्जा तथा सापटी निक्षेप/अनुपात (%) #	७१.२	७०.१	६४.०	६८.९	६१.२	६७.७	७८.६	८६.३	८६.८	८१.६	७८.३	७६.४	७४.८	७८.५	८०.१	७९.३	८१.६	८६.१

* अपरिष्कृत

** अनुमानित

+ नेपाल राष्ट्र बैंक वण्ड समेत समावेश ।

@ आर्थिक वर्ष २०५२/५३ देखि मार्गस्य रकम समेत समावेश गरिएको ।

सरकार माथि दावी समावेश नभएको ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ४.४ : वाणिज्य बैंकहरूबाट कर्जा बितरण +

रु करोडमा

	आर्थिक वर्ष		प्रथम आठ महिना	
	२०५९÷६०	२०६०÷६१*	२०६०/६१	२०६१/६२**
कृषि***	३७३.४५	४९०.१९	५०९.७५	५३१.६१
खानी	३९.९४	३३.६६	४२.३७	३७.७७
उत्पादन क्षेत्र	४२९१.०५	४७३६.८६	४५९३.६०	५३१६.४४
निर्माण	२७२.९२	४९८.६७	३९३.३७	५५९.६८
धातु उत्पादन, मेसिनरी र विद्युतिय उपकरण तथा जडान	१४३.०१	१४५.०७	१२६.७४	१६२.८२
यातायात, उपकरण उत्पादन तथा जडान	१३५.९८	२७७.६७	२३०.६२	३११.६४
संचार र सार्वजनिक सेवा	६५२.३४	७९६.३६	७३३.६६	८९३.८०
थोक विक्रेता र खुद्रा विक्रेता	२७५५.५३	३१७२.८९	२९७३.८८	३५६१.११
वित्त, बीमा र स्थिर सम्पत्ति	४२५.०३	४८५.७०	४२८.०७	५४५.१३
सेवा उद्योग	१२२१.२५	१४२१.६९	१३४२.४१	१५९५.६४
उपभोग्य कर्जा	३३६.४६	४४०.००	३५९.६५	४९३.८४
स्थानीय सरकार	०.१५	०.२३	०.२३	०.२६
अन्य	१४२८.३५	१२३७.१५	१२६५.१७	१३८८.५२
जम्मा	१२०७५.४६	१३७३६.१४	१२९९९.५२	१५३९८.२८

+ नयाँ ढाँचा (format) अनुसारको क्षेत्रगत वर्गीकरण ।

* अपरिष्कृत ।

** अनुमानित ।

*** कृषि विकास बैंकका शाखा कार्यालयहरूले केन्द्रीय कार्यालयमा जम्मा गरेको निक्षेप बाहेक ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक

तालिका ४.५ : कृषि विकास बैंक र कर्मचारी सञ्चय कोषको कर्जा विवरण

रु. करोडमा

विवरण	२०४६/४७	२०४७/४८**	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	फाल्गुण	मसान्तसम्म
																२०६०/६१	२०६१/६२*
१. कृषि विकास बैंक +																	
(क) कर्जा वितरण	११७.०८	१०९.५१	१४६.९०	१९८.५३	२८८.७९	३४३.३७	३८९.६८	४०२.३४	४४३.०१	५५६.२४	७१३.७७	८०८.९८	८८८.८९	१०११.५२	१०१४.८९	५९१.५०	६९१.५४
(ख) सांवा असूली	७५.४९	७४.१३	११४.२५	१३८.३९	१८३.२८	२१६.५०	२७८.८१	२८७.३०	३५०.३८	४२३.३९	५३४.१३	६१९.८२	६९९.७५	८१७.३३	९०५.०३	५०६.४०	५८२.४२
(ग) खुद कर्जा वितरण	४१.५९	३४.३८	३२.६५	६०.१४	१०५.५१	१२६.८७	११०.८७	११५.०४	९२.६३	१३२.८५	१७९.६४	१८९.१६	१८९.१४	१९४.१९	१०९.८६	८५.१०	१०९.१२
(घ) उठाउन बाँकी कर्जा	२९.८७	३३२.८८	३६५.५३	४२५.६७	५३१.१८	६५८.०५	७६८.९२	८८३.९६	९७६.५९	११०९.४४	१२८९.०७	१४८२.२३	१६६७.३८	१८६१.५७	१९७१.४२	१९१०.२०	२०८०.५४
२. कर्मचारी संचय कोष																	
(क) कर्जा वितरण	४५.४१	१९.३४	५.३५	४.८७	१५.८६	८२.६६	९३.६१	५१.०७	८१.७८	१०५.४०	१६५.१३	२५२.४९	३६१.६४	५४५.५१	४७७.५०	२६०.०५	४४४.५९
(ख) सांवा असूली	८.४६	०.००	३.२७	५.९४	९.१३	९.८७	२०.६३	१४.६७	५२.४३	३१.५०	२९.३३	५८.५९	५६.४४	८९.९७	१५६.९१	९३.३६	१०१.०७
(ग) खुद कर्जा वितरण	३६.९५	९.६०	२.०८	-१.०७	६.७३	७२.७९	७२.९८	३६.४०	२९.३५	७३.९०	१३५.८०	१९३.९०	३०५.२०	४५५.५४	३२०.५९	१६६.६९	३४३.५२
(घ) उठाउन बाँकी कर्जा	१५.०२	२८.९४	३१.०२	२९.९५	३६.६८	१०९.४७	१८२.४५	२१८.८५	२४८.२०	३२२.१४	४५७.९३	६५१.८०	९५७.०३	१४१२.५४	१७३२.१९	१५५३.१२	२०७५.७१
३. जम्मा																	
(क) कर्जा वितरण	१६२.४९	१२८.८५	१५२.२५	२०३.४०	३०४.६५	४२६.०३	४८३.२९	४५३.४१	५२४.७९	६६१.६४	८७८.९०	१०६१.४७	१२५०.५३	१५५७.०३	१४९२.३९	८५१.५५	११३६.१३
(ख) सांवा असूली	८३.९५	७४.१३	११७.५२	१४४.३३	१९२.४१	२२६.३७	२९९.४४	३०१.९७	४०२.८१	४५४.८९	५६३.४६	६७८.४१	७५६.१९	९०७.३०	१०६१.९४	५९९.७६	६८३.४९
(ग) खुद कर्जा वितरण	७८.५४	४३.९८	३४.७३	५९.०७	११२.२४	१९९.६६	१८३.८५	१५१.४४	१२१.९८	२०६.७५	३१५.४४	३८३.०६	४९४.३४	६४९.७३	४३०.४५	२५१.७९	४५२.६४
(घ) उठाउन बाँकी कर्जा	४५६.४९	३६१.८२	३९६.५५	४५५.६२	५६७.८६	७६७.५२	९५१.३७	११०२.८१	१२२४.७९	१४३१.५८	१७४७.००	२१३४.०३	२६२४.४१	३२७४.११	३७०३.६१	३४६३.३२	४१५६.२५

* अनुमानित ।

स्रोत : कृषि विकास बैंक र कर्मचारी संचय कोष ।

तालिका ४.६ : विकास बैंकहरुको साधनको स्रोत र उपयोग

रु. करोडमा

विवरण	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम छ महिना	
				२०६०/६१	२०६१/६२*
दायित्व					
पूँजी कोष+	२१४.३०	३४६.४०	२८४.७०	२८९.००	-५१३.००
निक्षेप	३८६.९०	४८६.००	३१९.३०	४६४.८०	५७३.१०
सापटी	५९३.२०	५८८.९०	५९६.१०	५१३.००	५१८.४०
अन्य दायित्व	२५८९.८०	३२७९.७०	३५९०.००	४५८३.१०	४१६८.००
सम्पत्ति = दायित्व	३७८४.२०	४७०१.००	४७९०.१०	५८४९.९०	४७४६.५०
सम्पत्ति					
तरल सम्पत्ति	३६२.९०	४१४.९०	४०५.४०	४२५.२०	४५४.००
लगानी	२७९.२०	२३७.९०	२३१.२०	३९७.४०	१८९.३०
कर्जा तथा सापटी	२७५५.५०	३१०२.७०	३१९०.५०	३४३४.१०	२७९७.१०
अन्य सम्पत्ति	३८६.६०	९४५.५०	९६३.००	१५९३.२०	१३०६.२०
	-	१० वटा	१४ वटा	१० वटा	१८ वटा

* अपरिष्कृत ।

+ नाफा-नोक्सान समायोजन गरिएको ।

स्रोत : नेपाल रोष्ट्र बैंक ।

तालिका ४.७ : वित्त कम्पनीहरुको साधनको स्रोत र उपयोग

रु. करोडमा

विवरण	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम छ महिना	
						२०६०/६१	२०६१/६२*
दायित्व							
पूँजी कोष+	१७३.३०	२२६.३०	२९२.९०	३६८.३०	४११.१०	३६०.००	३९८.००
निक्षेप	९७४.९०	११६५.४०	१३४५.४०	१६५१.००	१९४७.४०	१७९४.५०	२११५.४०
ऋण/सापटी	१७.६०	२१.५०	२४.५०	१३.४०	१३१.३०	७९.६०	१३२.८०
अन्य दायित्व	१३९.२०	१६६.५०	१८२.५०	१७८.९०	२३६.३०	२४३.९०	२७८.५०
सम्पत्ति = दायित्व	१३०५.००	१५७९.७०	१८४५.३०	२२११.६०	२७२६.१०	२४७८.००	२९२४.७०
सम्पत्ति							
तरल सम्पत्ति	१७२.९०	२०४.९०	२८६.२०	२६७.४०	५०४.९०	२७७.९०	३७२.१०
लगानी	११२.९०	१२६.८०	१६२.४०	२३९.२०	१८६.५०	२५७.६०	२५४.७०
कर्जा तथा सापटी	९०६.३०	१०८६.५०	११९५.००	१४४७.४०	१७८३.४०	१६३६.६०	१९९६.३०
अन्य सम्पत्ति	११२.९०	१६१.५०	२०१.७०	२५७.६०	२५१.३०	३०५.९०	३०१.६०

* अपरिष्कृत ।

+ नाफा-नोक्सान समायोजन गरिएको ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ४.८ : वित्तीय सहकारी संस्थाहरुको साधनको स्रोत र उपयोग

रु. करोडमा

विवरण	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम छ महिना	
						२०६०/६१	२०६१/६२*
दायित्व							
पूँजी कोष+	१६.१०	२१.२०	२५.२०	२६.५०	२०.५०	२८.७०	२५.७०
निक्षेप	१०७.३०	१४२.५०	१५७.१०	१९२.४०	१६६.७०	२०३.८०	१६६.३०
ऋण/सापटी	६.२०	६.७०	५.९०	६.६०	४.१०	४.२०	४.१०
अन्य दायित्व	१६.४०	३३.००	४१.३०	३९.५०	४२.८०	४९.७०	३९.१०
सम्पत्ति = दायित्व	१४६.००	२०३.४०	२२९.५०	२६५.००	२३४.१०	२८६.४०	२३५.२०
सम्पत्ति							
तरल सम्पत्ति	२६.५०	३५.४०	४४.९०	३८.९०	४१.३०	३७.००	३७.९०
लगानी	१३.८०	१८.१०	१८.९०	२५.२०	१८.२०	२७.९०	१६.८०
कर्जा तथा सापटी	८७.५०	१२२.१०	१३१.३०	१४६.३०	१२९.८०	१५७.५०	१३८.५०
अन्य सम्पत्ति	१८.२०	२७.८०	३४.४०	४४.८०	४४.८०	६४.००	४२.००

* अपरिष्कृत ।

+ नाफा-नोक्सान समायोजन गरिएको ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ४.९ : नागरिक लगानी कोषको साधनको स्रोत र उपयोग

रु. करोडमा

विवरण	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
<u>दायित्व</u>					
चुक्ता पूँजी तथा जगेडा कोष	४.९०	५.४०	६.१०	८.१०	८.१०
निक्षेप	९८.७०	१४२.९०	२७५.००	४०३.९०	५६६.५०
सापटी	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
अन्य दायित्व	९.५०	२२.३०	२१.५०	६९.३०	१६.२०
सम्पत्ति = दायित्व	११३.१०	१७०.६०	३०२.६०	४८१.३०	५९०.८०
<u>सम्पत्ति</u>					
तरल सम्पत्ति	४.७०	१२.१०	४१.८०	११६.६०	७४.४५
लगानी	७५.२०	११२.६०	१८५.८०	२८६.६०	३८३.४५
कर्जा तथा सापटी	१८.७०	३२.३०	५१.४०	४८.८०	९३.४५
अन्य सम्पत्ति	१४.५०	१३.६०	२३.६०	२९.२०	३९.४५

* अपरिष्कृत ।

+ नाफा-नोक्सान समायोजन गरिएको ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ४.१० : बीमा कम्पनीहरूले संकलन गरेको प्रिमियम तथा लगानीको विवरण

रु. करोडमा

विवरण	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
<u>बीमा कम्पनीहरूले संकलन गरेको प्रिमियम</u>					
जीवन बीमा	५५.९०	१३६.३०	१७२.६०	२१८.००	२८०.००
निर्जीवन बीमा	१५९.७०	२१५.००	२३१.५० ए		३००.००
कुल जम्मा	२१५.६०	३५१.३०	४०४.१०	२१८.००	५८०.००
<u>विमा कम्पनीहरूको लगानी विवरण</u>					
जीवन बीमा	५५९.५०	७१८.९०	७९६.३०	९७७.९०	११७०.००
निर्जीवन बीमा	२४२.२०	२८६.५०	२४५.६०	२६७.६०	२९०.००
कुल जम्मा	८०१.७०	१००५.४०	१०४१.९०	१२४५.५०	१४६०.००

* प्रक्षेपित ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ४.११ : ग्रामीण लघुवित्त विकास केन्द्रको ऋण लगानी र असूली

रु. हजारमा

विवरण	आर्थिक वर्ष					प्रथम आठ महिना	
	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६०/६१	२०६१/६२
स्वीकृत ऋण	४००००.००	७२१००.००	२०४७६०.००	३१७१२५.००	४४४४८०.००	७००६०.००	३०१७६५.००
ऋण लगानी	४००००.००	४१९००.००	१०७८४५.००	२४४८९५.००	३६३७१०.००	७३८१५.००	२०४४३५.००
ऋण असूली	०.००	२६६६७.००	५०५७१.००	१२३९८९.००	२३०२४३.००	५९७१७.००	९७९८८.००
लगानीमा रहेको ऋण	४००००.००	१५२३३.००	५७२७४.००	१२०९०६.००	१३३४६७.००	१४०९८.००	१०६४४७.००

स्रोत: ग्रामीण लघुवित्त विकास केन्द्र ।

तालिका ६.१ : अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको स्थिति

रु. करोडमा

विवरण	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम आठ महिना	
																२०६०/६१	२०६१/६२*
निर्यात एफ. ओ. वि.	५१५.६२	७३८.७५	१३७०.६५	१७२६.६५	१९२९.३४	१७६३.९२	१९८८.११	२२६३.६५	२७५१.३५	३५६७.६३	४९८२.२७	५५६५.४१	४६९४.४८	४९९३.०६	५३९१.०७	३६११.९५	३६९४.८५
- भारत	६०.२५	१५५.२२	१४५.००	१६२.१७	२४०.८९	३१२.४३	३६८.२६	५२२.६२	८७९.४४	१२५३.०७	२१२२.०७	२६०३.०२	२७९५.६२	२६४३.००	३०७७.७१	२०५९.९०	२४९०.०३
- अन्य मुलुकहरु	४५५.३७	५८३.५३	१२२५.६५	१५६४.४८	१६८८.४५	१४५१.४९	१६१९.८५	१७४१.०३	१८७१.९१	२३१४.५६	२८६०.२०	२९६२.३९	१८९८.८६	२३५०.०६	२३१३.३६	१५५२.०५	१२०४.८२
आयात सि. आइ. एफ.	१८३२.४९	२३२२.६५	३१९४.००	३९२०.५६	५१५७.०८	६३६७.९५	७४४५.४५	९३५५.३४	८९००.२०	८७५२.५३	१०८५०.५०	११५६८.७२	१०७३८.९०	१२४३५.२१	१३६२७.७१	८६५०.६०	८१५४.८१
- भारत**	४६७.४५	७३२.३१	११२४.५५	१२५४.२१	१७०३.५४	१९६१.५९	२४३९.८६	२४८५.३३	२७३३.१०	३२११.९७	४७७९.१४	५४७०.०९	५६६२.२१	७०९२.४२	७८७३.९५	४८२७.६०	५१८७.०९
- अन्य मुलुकहरु	१३६५.०४	१५९०.३४	२०६९.४५	२६६६.३५	३४५३.५४	४४०६.३६	५००५.५९	६८७०.०१	६१६७.१०	५५४०.५६	६०७१.३६	६०९८.६३	५०७६.६९	५३४२.७९	५७५३.७६	३८२३.००	२९६७.७२
व्यापार सन्तुलन	-१३१६.८७	-१५८३.९०	-१८२३.३५	-२१९३.९१	-३२२७.७४	-४६०४.०३	-५४५७.३४	-७०९१.६९	-६१४८.८५	-५१८४.९०	-५८६८.२३	-६००३.३१	-६०४४.४२	-७४४२.१५	-८२३६.६४	-५०३८.६५	-४४५४.९६
- भारत	-४०७.२०	-५७७.०९	-९७९.५५	-१०९२.०४	-१४६२.६५	-१६४९.१६	-२०७१.६०	-१९६२.७१	-१८५३.६६	-१९५८.९०	-२६५७.०७	-२८६७.०७	-२८६६.५९	-४४४९.४२	-४७९६.२४	-२७६७.७०	-२६९७.०६
- अन्य मुलुकहरु	-९०९.६७	-१००६.८१	-८४३.८०	-११०१.८७	-१७६५.०९	-२९५४.८७	-३३८५.७४	-५१२८.९८	-४२९५.१९	-३२२६.००	-३२११.१६	-३१३६.२४	-३१७७.८३	-२९९२.७३	-३४४०.४०	-२२७०.९५	-१७६२.९०
कुल व्यापार	२३४८.११	३०६१.४०	४५६४.६५	५६४७.२१	७०८६.४२	८१३१.८७	९४३३.५६	११६१८.९९	११६५१.५५	१२३२०.१६	१५८३२.७७	१७३४१.३३	१५४३३.३८	१७४२८.२७	१९०१८.७८	१२२६२.५५	११८४९.६६
- भारत	५२७.७०	८८७.५३	१२६९.५५	१४१७.३८	१९४४.४३	२२७४.०२	२८०८.१२	३००७.९५	३६१२.५४	४४६५.०४	६९०१.२१	८०७३.११	८४५७.८३	९७३५.४२	१०९५१.६६	६८८७.५०	७६७७.१२
- अन्य मुलुकहरु	१८२०.४१	२१७३.८७	३२९५.१०	४२३०.८३	५१४१.९९	५८५७.८५	६६२५.४४	८६११.०४	८०३९.०१	७८५५.१२	८९३१.५६	९०६१.०२	६९७५.५५	७६९२.८५	८०६७.१२	५३७५.०५	४१७२.५४
कुल व्यापारमा अंश (%)	१००.०	१००.०	१००.०	१००.०	१००.०	१००.०	१००.०	१००.०	१००.०	१००.०	१००.०	१००.०	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००
- भारत	२२.५	२९.०	२७.८	२५.१	२७.४	२८.०	२९.८	२५.९	३१.०	३६.२	४३.६	४७.१	५४.८०	५५.८६	५७.५८	५६.१७	६४.७९
- अन्य मुलुकहरु	७७.५	७१.०	७२.२	७४.९	७२.६	७२.०	७०.२	७४.१	६९.०	६३.८	५६.४	५२.९	४५.२०	४४.१४	४२.४२	४३.८३	३५.२१

* अपरिष्कृत

** आर्थिक वर्ष २०५६/५७ देखि पेट्रोलियम आयातलाई अन्य मुलुक तर्फ नराखी भारत तर्फ समावेश गरिएको ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ६.२ : वस्तुगत व्यापार (एस.आइ.टी.सी. समुह अनुसार)

रु. करोडमा

एस.आइ.टी.सी. समुह	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम आठ महिना	
																२०६०/६१	२०६१/६२*
निर्यात	५१०.६२	७३८.७५	१३७०.५८	१७२६.६५	१९२९.३४	१७६३.९२	१९८८.११	२२६३.६५	२७५१.३५	३५६७.६३	४९८२.२७	५५६५.४१	४६९४.४८	४९९३.०६	५३९१.०७	३६११.९५	३६९४.८५
खाद्य वस्तु तथा जीवजन्तु	६१.६०	९८.६५	१९४.१६	१८६.२९	११६.३४	१५६.२७	१९४.६६	२६६.१७	३१२.३२	३७२.४५	४२४.०४	४७७.६६	५०९.४२	६१०.०९	६२७.६९	४१३.८४	४३१.२१
सुति तथा पेय पदार्थ	०.४१	१.१२	१.३०	१.३२	१.२८	१.१३	०.९७	१.४९	२.२८	५.००	११.७२	७.५६	१४.५७	१३.८७	५.५२	१.३०	१.९५
अप्रशोधित पदार्थ र अखाद्य वस्तुहरू	२३.८६	३१.२१	४३.७४	५३.१८	४३.२४	४८.५५	७६.८७	६६.३५	४८.७१	४६.९९	५६.१३	७५.११	६२.४५	८०.०१	७१.४३	४६.६०	६०.५२
खनिज इन्धन र चिल्लो पदार्थहरू	-	-	-	०.०३	-	-	०.१३	०.१४	२.०९	०.०५	०.२२	०.१३	०.१६	०.५५	१.४५	१.४५	०.३७
जीवजन्तु तथा बनस्पतीको तेल तथा बोसो	२.०१	२०.१९	१६.०३	१७.६४	१३.८४	२१.४१	२५.१३	३१.२६	२१३.६३	३५.९७	३२२.९७	४१०.४०	७४२.१४	४२७.८७	३३७.५७	२८७.९०	३१३.९०
रसायन तथा औषधि	१.०९	१.७७	१.९६	२.८७	२१.२१	३०.२३	६४.०४	१३५.३४	१९६.८५	२८०.४०	३९३.३२	४०४.१७	३३०.८३	३२७.९९	३८६.५९	२४२.६७	२४३.९०
वर्गिकृत तयारी वस्तुहरू	२६४.३१	४३१.२३	७५५.७२	१०२९.८३	१०९१.२६	९२६.०३	१०४५.५७	११०२.८६	११६३.७१	१३५३.९६	१५८३.८७	१८९०.९३	१७३९.४९	१७७९.४७	२३६०.२२	१४८१.४१	१७५०.८५
यातायात तथा यान्त्रिक उपकरण	०.०१	०.०१	०.०३	०.१२	०.६४	३.७१	३.५२	५.९६	५.८०	९.७८	३९.०८	३४.३६	३६.४९	२०.८२	६१.९५	५३.५२	११.५३
विविध तयारी वस्तुहरू	१५४.३३	१५४.५७	३५७.६४	४३५.२३	६४१.५१	५७६.५८	५७७.२२	६५४.०३	८०५.९६	११३९.२८	२१५०.९२	२२६५.०९	१२५८.९३	१७३८.१५	१५३८	१०८२.५७	८७९.७५
वर्गीकृत नभएका वस्तुहरू	-	-	-	०.१४	०.०२	०.०१	-	०.०५	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	४.३३	०.६९	०.६९	०.८७
आयात	१८३२.४९	२३२२.६३	३१९४.००	३९२०.५६	५१५७.०८	६३६७.९५	७४४५.४५	९३५५.३४	८९००.२०	८७४२.५३	१०८४९.४९	११५९८.७२	१०७३८.९०	१२४३९.२१	१३६२७.७१	८६५०.६०	८१५४.८१
खाद्य वस्तु तथा जीवजन्तु	१६०.७७	१८२.०५	२९४.७५	३०२.४७	४०८.४८	४४६.४०	४७८.५८	५४०.०५	४९२.९०	७६१.९५	१०८३.९०	५९९.४४	६३३.३२	९३७.०५	८५५.४०	५८८.४५	५३५.६६
सूती तथा पेय पदार्थ	२२.६६	२५.७०	२८.८३	४६.९३	३६.७६	५०.०९	५०.८६	५९.०७	७९.९५	८४.६१	९०.६५	९०.६१	७१.७१	७९.२२	१०२.६८	६६.३७	६८.३८
अप्रशोधित पदार्थ र अखाद्य वस्तुहरू	१५७.११	२०१.३४	३४१.५७	३९७.७०	३१२.२३	३३४.७९	४८६.५९	५४८.७१	६९७.६२	६२४.६७	७०१.२४	७५५.९६	६७१.२७	८४७.९३	१०५५.११	६८०.०४	५५५.५०
खनिज इन्धन र चिल्लो पदार्थ	१५१.५५	२२७.८३	३६४.४७	३८३.४१	४८३.७०	४७१.७१	५५४.९३	७१६.०३	९५३.७३	८७३.७५	९०९.७९	११२६.९२	१५२२.२३	१९९४.४१	२१९०.४४	१३३९.०५	१६९५.७४
बनस्पती तथा जीवजन्तुको तेल तथा बोसो	४७.६३	७४.१७	८०.१८	१०८.५१	१४५.७२	२०५.६०	२८३.०९	२३२.७६	२०२.५८	३३२.९०	४४४.६०	५५८.९२	७८८.७५	७७५.०५	८६३.४४	५८५.७९	२४८.०४
रसायन तथा औषधि	२८२.३९	३०५.११	४६१.५३	५२६.५०	५५४.१४	७१९.३२	८६८.६८	८५०.४२	११०७.७३	१२४७.६४	१४४७.४२	१२९४.१९	१२३८.०९	१४३१.९५	१६५४.५४	१०५६.९६	१०६६.५७
वर्गीकृत तैयारी वस्तुहरू	५०६.५०	५९५.०८	८५९.९९	११६३.३१	१९१४.७४	२५३०.०६	२८१२.९७	४४७४.१९	३२६०.१६	२५६३.८०	३४४२.००	४११८.८०	३२८८.९१	३४८८.८२	३६५१.११	२३७४.२४	२०६९.५४
यातायात तथा यान्त्रिक उपकरण	३७९.०४	५९९.०८	५८९.२५	७७०.१७	१००३.७५	१३०२.७६	१५३०.११	१३७९.४९	१६७३.४७	१८०६.३७	२०५४.७९	२३०२.७८	१९५१.३८	२०७०.२१	२५६९.४४	१४७१.३२	१४३७.०२
विविध तैयारी वस्तुहरू	१२४.७८	११२.०७	१५४.७६	२१८.५९	२८८.४५	३०५.७२	३७९.४६	४०१.६४	३९७.४०	४३०.२४	६६८.२८	७२१.०२	५६७.०३	६५८.२७	५१०.३८	३४९.४४	४२४.४४
वर्गीकृत नभएको वस्तुहरू	०.०६	०.२०	१.८७	२.९७	९.११	१.५०	०.१८	१५२.९८	३४.६६	२६.६०	६.८२	०.०८	६.२१	१५२.३०	१७५.३८	१३८.९४	५३.९२

* अपरिष्कृत

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ६.२ : वस्तुगत व्यापार (एस.आइ.टी.सी. समुह अनुसार)

रु. करोडमा

एस.आइ.टी.सी. समुह	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम आठ महिना	
																२०६०/६१	२०६१/६२*
निर्यात	५१०.६२	७३८.७५	१३७०.५८	१७२६.६५	१९२९.३४	१७६३.९२	१९८८.११	२२६३.६५	२७५१.३५	३५६७.६३	४९८२.२७	५५६५.४१	४६९४.४८	४९९३.०६	५३९१.०७	३६११.९५	३६९४.८५
खाद्य वस्तु तथा जीवजन्तु	६१.६०	९८.६५	१९४.१६	१८६.२९	११६.३४	१५६.२७	१९४.६६	२६६.१७	३१२.३२	३७२.४५	४२४.०४	४७७.६६	५०९.४२	६१०.०९	६२७.६९	४१३.८४	४३१.२१
सुति तथा पेय पदार्थ	०.४१	१.१२	१.३०	१.३२	१.२८	१.१३	०.९७	१.४९	२.२८	५.००	११.७२	७.५६	१४.५७	१३.८७	५.५२	१.३०	१.९५
अप्रशोधित पदार्थ र अखाद्य वस्तुहरू	२३.८६	३१.२१	४३.७४	५३.१८	४३.२४	४८.५५	७६.८७	६६.३५	४८.७१	४६.९९	५६.१३	७५.११	६२.४५	८०.०१	७१.४३	४६.६०	६०.५२
खनिज इन्धन र चिल्लो पदार्थहरू	-	-	-	०.०३	-	-	०.१३	०.१४	२.०९	०.०५	०.२२	०.१३	०.१६	०.५५	१.४५	१.४५	०.३७
जीवजन्तु तथा बनस्पतीको तेल तथा बोसो	२.०१	२०.१९	१६.०३	१७.६४	१३.८४	२१.४१	२५.१३	३१.२६	२१३.६३	३५९.७२	३२२.९७	४१०.४०	७४२.१४	४२७.८७	३३७.५७	२८७.९०	३१३.९०
रसायन तथा औषधि	१.०९	१.७७	१.९६	२.८७	२१.२१	३०.२३	६४.०४	१३५.३४	१९६.८५	२८०.४०	३९३.३२	४०४.१७	३३०.८३	३२७.९	३८६.५९	२४२.६७	२४३.९०
वर्गिकृत तयारी वस्तुहरू	२६४.३१	४३१.२३	७५५.७२	१०२९.८३	१०९१.२६	९२६.०३	१०४५.५७	११०२.८६	११६३.७१	१३५३.९६	१५८३.८७	१८९०.९३	१७३९.४९	१७७९.४७	२३६०.२	१४८१.४१	१७५०.८५
यातायात तथा यान्त्रिक उपकरण	०.०१	०.०१	०.०३	०.१२	०.६४	३.७१	३.५२	५.९६	५.८०	९.७८	३९.०८	३४.३६	३६.४९	२०.८२	६१.९५	५३.५२	११.५३
विविध तयारी वस्तुहरू	१५४.३३	१५४.५७	३५७.६४	४३५.२३	६४१.५१	५७६.५८	५७७.२२	६५४.०३	८०५.९६	११३९.२८	२१५०.९२	२२६५.०९	१२५८.९३	१७२८.१५	१५३८	१०८२.५७	८७९.७५
वर्गीकृत नभएका वस्तुहरू	-	-	-	०.१४	०.०२	०.०१	-	०.०५	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	४.३३	०.६९	०.६९	०.८७
आयात	१८३२.४९	२३२२.६३	३१९४.००	३९२०.५६	५१५७.०८	६३६७.९५	७४४५.४५	९३५५.३४	८९००.२०	८७४२.५३	१०८४९.४९	११५९८.७२	१०७३८.९०	१२४३९.२१	१३६२७.७१	८६५०.६०	८१५४.८१
खाद्य वस्तु तथा जीवजन्तु	१६०.७७	१८२.०५	२९४.७५	३०२.४७	४०८.४८	४४६.४०	४७८.५८	५४०.०५	४९२.९०	७६१.९५	१०८३.९०	५९९.४४	६३३.३२	९३७.०५	८५५.४०	५८८.४५	५३५.६६
सूती तथा पेय पदार्थ	२२.६६	२५.७०	२८.८३	४६.९३	३६.७६	५०.०९	५०.८६	५९.०७	७९.९५	८४.६१	९०.६५	९०.६१	७१.७१	७९.२२	१०२.६८	६६.३७	६८.३८
अप्रशोधित पदार्थ र अखाद्य वस्तुहरू	१५७.११	२०१.३४	३४१.५७	३९७.७०	३१२.२३	३३४.७९	४८६.५९	५४८.७१	६९७.६२	६२४.६७	७०१.२४	७५५.९६	६७१.२७	८४७.९३	१०५५.१	६८०.०४	५५५.५०
खनिज इन्धन र चिल्लो पदार्थ	१५१.५५	२२७.८३	३६४.४७	३८३.४१	४८३.७०	४७१.७१	५५४.९३	७१६.०३	९५३.७३	८७३.७५	९०९.७९	११२६.९२	१५२२.२३	१९९४.४१	२१९०.४	१३३९.०५	१६९५.७४
बनस्पती तथा जीवजन्तुको तेल तथा बोसो	४७.६३	७४.१७	८०.१८	१०८.५१	१४५.७२	२०५.६०	२८३.०९	२३२.७६	२०२.५८	३३२.९०	४४४.६०	५५८.९२	७८८.७५	७७५.०५	८६३.४४	५८५.७९	२४८.०४
रसायन तथा औषधि	२८२.३९	३०५.११	४६१.५३	५२६.५०	५५४.१४	७१९.३२	८६८.६८	८५०.४२	११०७.७३	१२४७.६४	१४४७.४२	१२९४.१९	१२३८.०९	१४३१.९५	१६५४.५	१०५६.९६	१०६६.५७
वर्गीकृत तैयारी वस्तुहरू	५०६.५०	५९५.०८	८५९.९९	११६३.३१	१९१४.७४	२५३०.०६	२८१२.९७	४४७४.१९	३२६०.१६	२५६३.८०	३४४२.००	४११८.८०	३२८८.९१	३४८८.८२	३६५१.१	२३७४.२४	२०६९.५४
यातायात तथा यान्त्रिक उपकरण	३७९.०४	५९९.०८	५८९.२५	७७०.१७	१००३.७५	१३०२.७६	१५३०.११	१३७९.४९	१६७३.४७	१८०६.३७	२०५४.७९	२३०२.७८	१९५१.३८	२०७०.२१	२५६९.४	१४७१.३२	१४३७.०२
विविध तैयारी वस्तुहरू	१२४.७८	११२.०७	१५४.७६	२१८.५९	२८८.४५	३०५.७२	३७९.४६	४०१.६४	३९७.४०	४३०.२४	६६८.२८	७२१.०२	५६७.०३	६५८.२७	५१०.३८	३४९.४४	४२४.४४
वर्गीकृत नभएको वस्तुहरू	०.०६	०.२०	१.८७	२.९७	९.११	१.५०	०.१८	१५२.९८	३४.६६	२६.६०	६.८२	०.०८	६.२१	१५२.३०	१७५.३८	१३८.९४	५३.९२

* अपरिष्कृत

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ६.३ : भारत निर्यात भएका केही प्रमुख वस्तुहरू

रु करोडमा

विवरण	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम आठ महिना	
																२०६०/६१	२०६१/६२*
चामल	-	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.८०	७.४१	०.००	१.६६	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
मकै	०.०१	०.५८	-	-	-	-	०.००	०.००	०.४४	०.०१	०.०१	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
तोरी रर्सिउ	०.३७	०.५८	७.२७	१४.९६	९.१३	६.४८	४.८०	३.५२	०.९५	१.९२	२.९३	३.७९	१.०२	४.६७	३.७६	३.७१	१.८९
जडीबूटी	०.४५	२.१३	२.२४	२.४०	२.८१	४.१७	४.०५	५.२६	५.०९	३.१४	६.१२	७.१५	८.४१	११.१९	९.१५	५.६४	८.५२
धुनु	०.७८	२.७६	२.२६	४.३६	४.६५	४.९६	३.५४	९.००	१६.७०	३.९२	४.१५	४.७०	६.००	५.४६	७.६५	५.४९	४.२९
सुठो	०.९९	२.९४	२.१९	३.०७	२.३१	७.६९	४.७२	४.६५	४.१५	४.११	५.९५	६.१०	८.०५	१०.८४	७.८०	५.५८	४.१५
दाल	०.२७	७.७०	१.४३	०.६३	१८.३०	४०.१५	३१.४७	५१.०७	१९.८८	२८.१२	९६.९७	७१.३५	१००.५७	८८.०४	५७.९१	४८.८७	४९.७२
कच्छ	-	०.५८	१.०१	०.५६	०.४८	०.३२	०.४२	०.६२	०.७४	१.१३	१.०२	१.२६	०.८८	१.१२	१.३२	०.९३	०.८४
जिवित जनावर	७.३१	१७.८१	१५.८६	१५.२९	१७.३४	१८.१२	१७.६३	१८.३४	१६.३२	५.४१	७.१९	४.५८	५.६२	६.२५	५.५१	३.९७	२.३६
मैदा	०.०२	०.४५	०.१७	-	-	-	०.०३	०.३९	०.८३	१.३४	०.००	६.०८	४.४४	०.७१	३.२२	२.००	०.०४
अदुवा	२.९२	७.३४	८.४६	७.३९	७.३८	९.०९	१३.७३	१४.०७	१६.७२	१५.१७	१६.१५	१६.१८	२०.७९	३१.५४	२८.७१	२५.८५	११.७८
पीना	२.२६	७.८१	६.७७	९.९७	११.००	१०.५६	१०.३४	१०.४१	१२.४४	१६.५०	२२.४४	२१.२८	३०.२६	३१.११	३२.४१	२३.५६	१९.५५
खयर	१.१०	९.३१	१०.१०	४.६५	०.४६	०.७५	२.७१	५.५४	६.९७	११.७३	१९.९३	१५.००	१८.०४	१४.५४	१६.२५	९.५६	२६.४४
चामलको ढुटोको तेल	०.५१	१३.६४	९.४०	१२.०३	९.९५	१२.१२	१२.९३	१०.६२	९.५४	१०.६७	४.५०	१२.४७	९.०६	२१.००	१९.४७	१३.४९	११.४२
सालको बियाको तेल	०.००	३.३९	-	०.२५	-	४.७५	०.०१	०.०४	०.००	०.३७	५.१९	०.००	०.१६	०.१९	०.००	०.००	०.००
कच्चा जुट	११.७५	०.५७	-	४.४२	८.६०	३.३०	०.३२	०.५०	०.५०	०.०१	०.००	११.३६	०.८३	०.००	०.०९	०.००	०.००
जुट काटिड	-	-	०.०५	-	०.०५	०.०१	०.२८	०.३३	०.१४	०.००	०.०१	०.११	०.००	०.००	०.००	०.००	०.०५
जुटका सामान	०.४५	२७.२३	१९.१४	१७.६४	२४.२०	२३.११	४५.३२	५६.५१	७२.०२	८७.१७	११०.३९	१२९.४२	१६३.०१	१८९.९०	१८८.२६	११४.९८	१६४.५८
(क) चिटि	०.२२	१०.५२	७.२२	६.७८	७.२०	१.५३	७.६१	६.९२	१५.५५	१५.३२	१०.३९	५.०५	४.४७	४.४२	१४.३५	६.२१	१०.९१
(ख) वोरा	०.०६	७.८०	२.९५	१.१२	२.४१	०.०२	२.८४	७.४९	२६.७३	२९.८४	४०.३२	५४.०४	६०.९२	८५.५९	१०५.६५	६७.८३	८८.४१
(ग) डोरी	०.१७	८.९१	८.९७	९.७४	१४.५९	२१.५६	३४.८७	४२.१०	२९.७४	४२.०१	५९.८८	७०.३३	९७.६२	९९.८९	६८.२६	४०.९४	६५.२६
अलैची	-	-	-	-	-	१३.७७	१९.५४	२०.८६	२२.७७	२३.३४	२२.३०	२९.८२	३५.९९	४६.९६	४५.१०	३३.९४	४१.२४
चाउचाउ	-	-	-	-	-	४.१७	६.४६	१४.१४	७.९९	१२.४८	१२.६८	१३.६०	२२.७०	३०.९७	२५.९७	२०.३४	२१.६३
गाई वस्तुको दाना	-	-	-	-	-	३.८९	३.१०	५.७२	५.६३	१३.१५	२०.०९	१९.५५	२१.५०	४०.५९	५५.०९	३४.४४	३७.०५
टुथपेष्ट	-	-	-	-	-	१९.७९	३०.९२	३८.४५	८२.३५	१२९.१४	२२६.२९	२०३.३४	१६०.६७	१००.२८	१४७.८८	९३.४८	८३.४४
पोलिष्टर यार्न	-	-	-	-	-	२५.१५	२३.८०	३२.६३	५४.९५	३७.०८	६३.०३	७७.३६	५.६५	५.९६	१०.९०	६९.४४	९३.९३
च्यवनप्रास र हाजमो	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.००	१९.७९	३४.८६	५१.१३	४८.७४	५८.३४	७४.३१	२८.९९	१९.०९	१६.९०
साबुन	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.००	५६.८९	७२.८३	१०८.३५	९५.०६	५२.८९	४६.९२	५३.९६	३४.२३	२१.७६
वनस्पति घुसु	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.००	१५.८०	३१.६४	२७४.३०	३५६.०३	७०८.१४	३६१.२३	२९५.९०	२६२.९४	२९२.२७
पश्मिना	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	३५४.४२	२७२.८५	६३.७३	४७.५६	३७.३१	३३.६२	२१.७९
धागो	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	११६.९२	१६५.६९	८४.६९	१२३.५२	१६३.७४	१०३.१८	१४७.१०
कपर वायर रडु	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	६३.१५	२०८.१६	२६२.०५	३५.६६	२०.०८	११.१०	३७.११
एम.एस. पाईप	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	१६.८७	४२.५३	३५.३१	४१.०४	५४.८२	८५.१८	६३.६०
प्लाष्टिक सामान	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.७२	३०.२५	६९.३९	७७.०९	८०.७७	११९.२४	८०.३९
कर्कटपाता	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.०२	५.८०	७.२०	१.३३	९७.०६	२७८.५३	१८४.५१
जी.आई. पाईप	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	२.१३	६.५१	३२.८७	१६.५९	५४.६३	३७.८०	२४.८९
कपडा	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	११.५९	१३.८०	४४.९३	५६.२५	८७.८२	१०१.१३	१८७.६९
जुस तथा रसायन	-	-	-	-	-	०.००	०.००	०.००	०.००	१५.६९	२४.२८	३०.३५	५४.०२	७४.८६	१३९.६८	७४.२६	१५०.६६
(क) जम्मा	२९.१९	१०४.८२	८६.३५	९७.६२	११२.०६	२१७.६५	२३९.१०	३०२.४९	५९२.६०	८८३.४७	१७३४.४३	२०६५.११	२०९९.८१	१७८१.५७	२१२२.७४	१५२१.१२	१६९२.२२
(ख) अन्य वस्तुहरू	२८३.२४	२०७.६१	२२६.०८	२१४.८१	२००.३७	९४.७८	१२९.१६	२२०.१३	२८६.८४	३६९.६०	३८७.६४	५३७.९१	६९५.८१	८६१.४३	९५४.९७	५३८.७८	७९७.८१
जम्मा (क+ख)	३१२.४३	३१२.४३	३१२.४३	३१२.४३	३१२.४३	३१२.४३	३६८.२६	५२२.६२	८७९.४४	१२५३.०७	२१२२.०७	२६०३.०२	२७९५.६२	२६४३.००	३०७७.७१	२०५९.९०	२४९०.०३

* : अपरिष्कृत ।

स्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ६.४ : अन्य मुलुकतर्फ निर्यात भएका केही प्रमुख वस्तुहरु

रु. करोडमा

विवरण	आर्थिक वर्ष										प्रथम आठ महिना	
	२०५१।५२	२०५२।५३	२०५३।५४	२०५४।५५	२०५५।५६	२०५६।५७	२०५७।५८	२०५८।५९	२०५९।६०	२०६०/६१	२०६०।६१	२०६१।६२*
१. दालहरु	५.५४	३४.८७	५२.८३	८५.८३	९१.५७	८.७१	५०.११	२१.६०	२१.४९	२८.०७	२५.६०	५.९५
२. अलैची	०.०२	०.००	०.००	०.००	०.५४	०.००	२.१८	७.१५	१२.५४	२३.१४	१३.१०	१४.५८
३. जडिबूटी	०.७२	०.८१	१.८०	१.४३	०.९६	१.५१	२.५९	२.५४	३.३३	४.८३	३.४५	३.६१
४. खयर	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
५. ऊनी कपडा	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
६. नेपाली कागज र कागजबाट बनेका सामान	५.०२	४.७३	६.६४	८.२७	१२.१५	१६.८४	१९.६७	२०.०५	२६.२०	२७.९६	१५.७७	१५.३२
७. छाला	४१.६५	३८.७६	२८.८५	४१.७३	२७.०५	१८.१९	६५.८४	४६.४७	२२.७३	३०.९०	१८.८०	१६.५७
८. ऊनी कार्पेट	७७१.८१	८१६.३९	८८८.००	८४८.५३	९८०.२०	९८४.२१	८५९.२३	६२१.२५	५३२.००	५६७.७५	३५७.९१	३७४.०१
९. तयारी पोशाक	५१३.९३	५३७.४८	५९५.५०	७०१.५४	९७०.१९	१३९४.२४	१३१२.४७	७८३.३०	११८९.०१	९५५.००	६६२.८५	४०७.५८
१०. हस्तकलाका सामान	१४.५४	८.१८	१४.२१	१३.५०	१७.३५	२१.८१	२३.३९	२३.३८	३५.२१	६२.६४	४५.३१	३७.३३
११. गरगहना	१६.४५	१३.८३	१६.८७	१९.६२	२२.३५	२३.२६	२१.१५	२७.४१	३४.७७	३६.८७	२२.६३	२३.३०
१२. पश्मिना	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	२६६.५०	४१२.१२	१२४.५०	११५.७६	१०६.४१	७६.६२	७३.०७
जम्मा	१३६९.६८	१४५५.०५	१६०४.७०	१७२०.४५	२१२२.३६	२७३५.२७	२७६८.७५	१६७७.६५	१९९३.०४	१८४३.५७	१२४२.०४	९७१.३२
अन्य	८१.८१	१६४.८०	१३६.३३	१५१.४६	१९२.२०	१२४.९३	१९३.६४	२२१.२१	३५७.०२	४६९.७९	३१०.०१	२३३.५०
कुल जम्मा	१४५१.४९	१६१९.८५	१७४१.०३	१८७१.९१	२३१४.५६	२८६०.२०	२९६२.३९	१८९८.८६	२३५०.०६	२३१३.३६	१५५२.०५	१२०४.८२

* अपरिष्कृत ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

तालिका ६.५ : परिवर्त्य विदेशी विनिमयको आय -व्यय

रु. करोडमा

विवरण	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम छ महिना	
																२०६०/६१	२०६१/६२*
आय	१३३६.२७	१६४६.५८	२५०५.६०	२७३२.३४	३६१६.०८	३९१०.३४	३७४५.९८	३६२८.०४	४४९८.३९	५७९३.९८	६४२५.००	८९८२.३२	७६१५.३४	९८६८.२५	१२०६४.३०	६०२३.९८	५८६२.२९
१. सेवा	२७७.७८	३३४.३१	४६७.५१	४६३.२१	६४५.७६	९३४.३७	८४२.६४	८४५.९२	१०८१.७२	१५२२.५८	१५८३.६५	१८५२.०५	१४१२.२७	१७२६.४९	१९०४.७४	९६२.९१	९६४.३१
(क) गोरखा रेमिटेन्स	६७.६८	५४.९६	४२.३६	५४.९७	२२.३०	१८४.२९	७१.६०	९७.९९	१२८.५९	१६२.७०	१२८.८२	३५५.७५	४३३.४२	४२२.१४	४०४६.७४	२५६.७८	१९९.६३
(ख) पर्यटकको खर्च	१५४.१७	१९९.३८	३०९.०७	२६१.५१	४८१.९७	५८९.६२	६६०.५९	६१५.८८	७८५.०९	११५८.४२	११६९.१०	११९६.९२	७७९.८४	१०३६.९४	१२३३.७४	६२६.१२	६७०.००
(ग) वैदेशिक लगानीमा व्याज	५५.९३	७९.९७	११६.०८	१४६.७३	१४१.४९	१६०.४६	१२०.४५	१३२.०५	१६८.०४	२०१.४६	२८५.७३	२९९.३८	१९९.०१	२६७.४१	२२४.५३	८०.०१	९४.६८
२. वस्तुहरुको निर्यात	४२३.९९	५७६.३४	१००२.०६	१०३८.९५	१६०३.३२	१५६२.४५	१४७१.९४	१५६०.३९	१६३५.५३	१८७६.६६	२३७२.४४	२९७८.९७	१८३१.१०	२२५७.८९	२२४८.९६	११६०.८२	९५२.३७
३. कुटनैतिक नियोग	१८१.८६	१८२.९९	२९०.३२	५८०.५३	४७०.७८	४६८.९७	२९८.९०	२३६.२९	४३७.४४	८३२.७३	६२४.७७	७२५.४४	९६६.३९	४६६.१९	४२४.१८	१२१.२४	२९२.५७
४. वैदेशिक सहायता	३६४.५९	३८७.७६	३७१.२६	५१८.८६	४४७.४६	४४१.९३	७९४.३४	८९२.१५	९८६.८४	८५१.८४	११०७.२४	२३४५.९०	१८९६.८३	१२९.८२	१९८२.३०	९६१.१४	१०२४.०७
५. विविध	८८.०५	१६५.१८	३७४.४५	१३०.७९	४४८.७६	५०२.६२	३२८.१६	२९३.२९	३५६.८६	७१०.१७	७३६.९०	१०७९.९६	१५०८.७५	४११८.८६	५५०४.१२	२८१७.८७	२६२८.९७
व्यय	११४४.६८	१११९.७१	१८८८.५०	२१४९.६८	२९७८.९२	३५५१.०६	३३४६.३३	३४८२.१५	३९९१.२३	४५१६.४३	५३०६.६०	८२५६.०३	७११०.५८	८१४२.०१	९८६७.७१	४०९५.८३	४७६.४१
१. सेवा	२१०.०५	२५६.९०	६०१.२५	६८६.९९	८२२.१२	१०८५.८२	११३३.६०	१०१८.८१	९८२.००	८३१.८६	१०६३.६५	१३८३.९५	१४६४.३४	१६७६.३६	१४८३.७५	५१८.६२	७२९.९६
(क) सावा व्याज भुक्तानी	११४.३२	१३१.८०	२२१.४८	२५८.२४	३२६.३१	४९८.३७	३७७.२२	३८७.०६	४४९.६४	५२२.७८	५७७.६३	६४७.६३	६९१.५३	७३०.२४	६८४.७३	३२९.३१	३६०.४३
(ख) अन्य	९५.७३	१२५.१०	३७९.७७	४२८.७५	४९५.८१	५८७.४५	७५६.३८	६३१.७५	५३२.३६	३०९.०८	४८६.०२	७३६.३२	७७२.८१	९४६.१२	७९९.०२	१८९.३१	३६९.५३
२. वस्तुहरुको आयात	८७१.०८	७७४.५९	८३४.९१	११२४.५३	१८६३.८५	२१५२.७३	२१३६.१५	२४०९.९७	२९५९.००	३४१८.५९	४११५.२२	६६५६.९०	५२७९.१४	६४२९.६७	७१४९.४९	३३५९.७९	३०६८.८६
३. कुटनैतिक नियोग	१४.१५	१६.७२	५.९२	६.१०	२०.४३	२३.८५	४७.८४	२९.८१	३६.११	११२.८९	६०.४७	५०.७६	४६.३९	२१.१७	७१.६५	३४.६०	३२.६३
४. विविध	४९.४०	७१.५०	४४६.४२	३३१.०६	२७२.५२	२८८.६६	२८.७४	२३.५६	१४.१२	१५३.०९	६७.२६	१६४.४२	३२०.७१	१४.८१	११६२.८२	१८२.८२	८८४.९६
वचत वा घाटा (-)	१९१.५९	५२६.८७	६१७.१०	५८२.६६	६३७.१६	३५५.२८	३९९.६५	३४५.८९	५०७.१६	१२७७.५५	१११८.४०	७२६.२९	५०४.७६	१७२६.२४	२१९६.५९	१९२८.१५	११४५.८८

* अपरिष्कृत

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ६.६ : बैंकहरुसंग रहेको सून र विदेशी मुद्राको संचिति

रु. करोडमा

वर्ष	नेपाल राष्ट्र बैंक							वाणिज्य बैंक			कुल जम्मा (१+८)
	जम्मा (२+३+४+५)	सुन	आई.एम.एफ गोल्ड ट्रान्च	स्पेशल ड्रुइंग राइट्स	विदेशी विनिमय (६+७)	परिवर्त्य मुद्रा	अपरिवर्त्य मुद्रा	विदेशी विनिमय (९+१०)	परिवर्त्य मुद्रा	अपरिवर्त्य मुद्रा	
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११
२०४५ आषाढ	५५९.४१	१५.०७	१७.५७	०.४२	५२६.३५	४८०.८२	४५.५३	१८०.१३	१२६.३७	५३.७६	७३९.५४
२०४६ आषाढ	६८३.७१	१७.६७	२०.०२	०.३३	६४५.६९	६२०.७४	२४.९५	१८५.३९	१३२.९५	५२.४४	८६९.१०
२०४७ आषाढ	८९७.९४	१८.७७	२२.५४	१.१५	८५५.४८	७१२.७३	१४२.७५	३०३.५०	२३४.४४	६९.०६	१२०१.४४
२०४८ आषाढ	१५३९.००	२७.५५	३२.१५	१.६४	१४७७.६६	१३३२.९०	१४४.७६	३८८.००	३०७.५४	८०.४६	१९२७.००
२०४९ आषाढ	२०१८.२२	२७.४८	३५.२५	०.३६	१९५५.१३	१९१२.५६	४२.५७	४७०.०१	४०२.०२	६७.९९	२४८८.२३
२०५० आषाढ	२८६४.७९	३१.६१	३८.८५	१.००	२७९३.३३	२५९२.६५	२००.६८	५५७.७१	४८४.०७	७३.६४	३४२२.५०
२०५१ आषाढ	३५२६.१३	३१.६८	४१.४३	०.१५	३४५२.८७	३१५८.४२	२९४.४५	७४८.७०	६५५.२८	९३.४२	४२७४.८३
२०५२ आषाढ	३५४२.३०	३२.४४	४५.०१	०.३७	३४६४.४८	२८३६.५४	६२७.९४	८४४.०१	७७७.१३	६६.८८	४३८६.३१
२०५३ आषाढ	३४२३.१२	३६.२९	४५.९६	०.९६	३३३९.९१	२७४३.२४	५९६.६७	११०३.९१	१०५०.२१	५३.७०	४५२७.०३
२०५४ आषाढ	३६९०.९८	३६.६१	४५.१४	०.७६	३६०८.४७	२६९७.३४	९११.१३	१२४५.६७	११५२.८९	९२.७८	४९३६.६५
२०५५ आषाढ	४८३९.३१	४३.६१	५१.४५	०.५७	४७४३.६८	३६०१.६३	११४२.०५	१७७२.०९	१६६२.१६	१०९.९३	६६११.४०
२०५६ आषाढ	५४१३.८६	४३.९७	५१.७०	०.३६	५३१७.८३	४८२९.०३	४८८.८०	२३४७.२५	२०६९.७०	२७७.५५	७७६१.११
२०५७ आषाढ	६६६४.७८	४५.४२	५३.२४	१.११	६५६५.०१	५४३६.४९	११२८.५२	२८२०.८०	२५९५.६०	२२५.२०	९४८५.५८
२०५८ आषाढ	७६१४.३६	४८.१६	५३.३५	०.३१	७५१२.५४	५२९७.२४	२२१५.३०	३००४.७१	२७१९.४९	२८५.२२	१०६१९.०७
२०५९ आषाढ	८१७९.४६	५०.३२	५९.११	०.०८	८०६९.९५	५६६९.९५	२४००.००	२५२०.१७	२३६०.९७	१५९.२०	१०६९९.६३
२०६० आषाढ	८८०४.३०	४८.२२	५९.२७	०.२०	८६९६.६१	७६७५.२०	१०२१.४१	२१२६.३३	२०२४.९२	१०१.४१	१०९३०.६३
२०६१ आषाढ*	१०९०३.२८	४७.८३	६२.७६	५.५०	१०७९१.१९	९६२३.१९	११६८.००	२२२८.९२	२०७३.४८	१५५.४४	१३१३६.२०
२०६१ फाल्गुण**	१०६९७.५४	३८.५०	०.००	६८.०१	१०५९१.०३	१००४४.७८	५४६.२५	२३९८.७८	२२७७.०४	१२१.७४	१३०९६.३२

* अपरिष्कृत

** अनुमानित

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ६.७ शोधनान्तर स्थिति

/१/

विवरण	आर्थिक वर्ष					प्रथम सा
	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६०/६१
(क) चालू खाता	१७०८.४४	२०१४.८५	१८१६.११	११६१.४७	१४५९.८०	१३४८.९१
निर्यात, एफ.ओ.बी.	५८४९.४७	६९७८.८५	५७९८.३५	५०७६.०७	५५२२.८३	३२३२.३७
तेल	८८९.८५	१३८३.७०	१०४५.२१	०.००	०.००	०.००
अन्य	४९५९.६२	५५९५.१५	४७५३.१४	५०७६.०७	५५२२.८३	३२३२.३७
आयात, एफ.ओ.बी.	-११०७५.०२	-१२६२३.८०	-१११३४.२०	-१२१०५.३०	-१३२९०.९९	-७३१४.६४
तेल	-१७९१.०५	-२४९४.०७	-२२१३.६५	-१८८१.१६	-२०१६.७३	-१०६९.६६
अन्य	-९२८३.९७	-१०१२९.७३	-८९२०.५५	-१०२२४.१४	-११२७४.२६	-६२४४.९८
व्यापार सन्तुलन	-५२२५.५५	-५६४४.९५	-५३३५.८५	-७०२९.२३	-७७६८.१६	-४०८२.२७
खुद सेवा आय	११९२.४९	९३०.२३	३९३.८४	७०४.९७	९०७.४९	५२७.००
सेवा आय	३०८१.९९	२९८२.१७	२३५०.८२	२६५१.८९	३४३१.५९	१७०४.५०
यात्रा	१२०७.३९	११७१.७०	८६५.४३	११७४.७७	१८१४.७४	९१९.४१
अन्य नपरेको सरकारी भुक्तानी	८८२.७२	७६१.४२	८८९.४५	६६२.४०	७१४.३९	३३५.३२
अन्य	९९१.८८	१०४९.०५	५९५.९४	८१४.७२	९०२.४६	४४९.७७
सेवा भुक्तानी	-१८८९.५०	-२०४१.९४	-१९५६.९८	-१९४६.९२	-२५२४.१०	-११७७.५०
यातायात	-८५२.७०	-९३०.८७	-८८५.४४	-८६१.८४	-९३८.२१	-५२०.२३
अन्य नपरेको सरकारी भुक्तानी	-४७२.०२	-५५२.०४	-५७३.११	-६१७.१५	-१००२.१५	-३५७.६२
अन्य	-५६४.७८	-५६९.०३	-४९८.४३	-४६७.९३	-५८३.७४	-२९९.६५
व्यापार तथा सेवा क्षेत्रको सन्तुलन	-४०३३.०६	-४७१४.७२	-४९४२.०१	-६३२४.२६	-६८६०.६७	-३५५५.२७
खुद आय	२३६.१३	१७०.०७	-६०.४९	-६७.५७	-१६८.३९	-१०९.९७
आय प्राप्ती	४५६.९३	५४७.०५	४२९.७०	४४८.७०	३८४.१५	१७०.१९
आय भुक्तानी	-२२०.८०	-३७६.९८	-४९०.१९	-५१६.२७	-५४२.५४	-२८०.१६
व्यापार, सेवा तथा आय सन्तुलन	-३७९६.९३	-४५४४.६५	-५००२.५०	-६३९१.८३	-७०२९.०६	-३६६५.२४
खुद ट्रान्सफर	५५०५.३७	६५५९.५०	६८१८.६१	७५५३.३०	८४८८.८६	५०१४.१५
ट्रान्सफर आय	५६९५.२८	६७०२.७७	७०१५.७३	७७७६.५१	८९१६.१८	५१८७.३५
अनुदान	१२८७.४८	१२०४.६४	१२६५.०५	१३८४.२२	१९५५.७८	११७१.८०
निजी क्षेत्रको विप्रेषण	३६८१.८१	४७२१.६१	४७५३.६३	५४२०.३३	५८५८.७६	३५३३.६४
पेन्सन	५९४.१०	६३०.९१	८२६.९६	७३२.७३	७९०.६२	३७८.०९
अन्य	१३१.८९	१४५.६१	१७०.०९	२३९.२३	३११.०२	१०३.८२
ट्रान्सफर भुक्तानी	-१८९.९१	-१४३.२७	-१९७.१२	-२२३.२१	-४२७.३२	-१७३.२०
(ख) पूँजी खाता	७८९.९६	६१७.३१	५६९.४०	५३९.३९	१४५.२२	१०८.७२
पूँजी ट्रान्सफर	७८९.९६	६१७.३१	५६९.४०	५३९.३९	१४५.२२	१०८.७२
जम्मा (क+ख)	२४९८.४०	२६३२.१६	२३८५.५१	१७००.८६	१६०५.०२	१४५७.६३

तालिका ६.७ शोधनान्तर स्थिति

/१/

रु. करोडमा

विवरण	आर्थिक वर्ष					प्रथम सात महिना	
	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६०/६१	२०६१/६२*
(क) चालू खाता	१७०८.४४	२०१४.८५	१८१६.११	११६१.४७	१४५९.८०	१३४८.९१	१७३०.०६
निर्यात, एफ.ओ.बी.	५८४९.४७	६९७८.८५	५७९८.३५	५०७६.०७	५५२२.८३	३२३२.३७	३३१०.३२
तेल	८८९.८५	१३८३.७०	१०४५.२१	०.००	०.००	०.००	०.००
अन्य	४९५९.६२	५५९५.१५	४७५३.१४	५०७६.०७	५५२२.८३	३२३२.३७	३३१०.३२
आयात, एफ.ओ.बी.	-११०७५.०२	-१२६२३.८०	-१११३४.२०	-१२१०५.३०	-१३२९०.९९	-७३१४.६४	-७५४९.८२
तेल	-१७९१.०५	-२४९४.०७	-२२१३.६५	-१८८१.१६	-२०१६.७३	-१०६९.६६	-१४०३.२०
अन्य	-९२८३.९७	-१०१२९.७३	-८९२०.५५	-१०२२४.१४	-११२७४.२६	-६२४४.९८	-५७४६.६२
व्यापार सन्तुलन	-५२२५.५५	-५६४४.९५	-५३३५.८५	-७०२९.२३	-७७६८.१६	-४०८२.२७	-३८३९.५०
खुद सेवा आय	११९२.४९	९३०.२३	३३०.८४	७०४.९७	९०७.४९	५२७.००	१०६.३८
सेवा आय	३०८१.९९	२९८२.१७	२३५०.८२	२६५१.८९	३४३१.५९	१७०४.५०	१४८९.७१
यात्रा	१२०७.३९	११७१.७०	८६५.४३	११७४.७७	१८१४.७४	९१९.४१	६६८.३२
अन्यत्र नपरेको सरकारी भुक्तानी	८८२.७२	७६१.४२	८८९.४५	६६२.४०	७१४.३९	३३५.३२	३६४.५३
अन्य	९९१.८८	१०४९.०५	५९५.९४	८१४.७२	९०२.४६	४४९.७७	४५६.८६
सेवा भुक्तानी	-१८८९.५०	-२०५९.९४	-१९५६.९८	-१९४६.९२	-२५२८.१०	-११७७.५०	-१३८३.३३
यातायात	-८५२.७०	-९३०.८७	-८८५.४४	-८६१.८४	-९३८.२१	-५२०.२३	-४४९.२४
अन्यत्र नपरेको सरकारी भुक्तानी	-४७२.०२	-५५२.०४	-५७३.११	-६१७.१५	-१००२.१५	-३५७.६२	-५०१.९१
अन्य	-५६४.७८	-५७९.०३	-४९८.४३	-४६७.९३	-५८९.७४	-२९९.६५	-३८४.१८
व्यापार तथा सेवा क्षेत्रको सन्तुलन	-४०३३.०६	-४७१४.७२	-४९४२.०१	-६३२४.२६	-६८६०.६७	-३५५५.२७	-३७३३.१२
खुद आय	२३६.१३	१७०.०७	-६०.४९	-६७.५७	-१६८.३९	-१०९.९७	-७०.३३
आय प्राप्ती	४५६.९३	५४७.०५	४२९.७०	४४८.७०	३८४.१५	१७०.१९	२५६.११
आय भुक्तानी	-२२०.८०	-३७६.९८	-४९०.१९	-५१६.२७	-५५२.५४	-२८०.१६	-३२६.४४
व्यापार, सेवा तथा आय सन्तुलन	-३७९६.९३	-४५४४.६५	-५००२.५०	-६३९१.८३	-७०२९.०६	-३६६५.२४	-३८०३.४५
खुद ट्रान्सफर	५५०५.३७	६५५९.५०	६८१८.६१	७५५३.३०	८४८८.८६	५०१४.१५	५५३३.५१
ट्रान्सफर आय	५६९५.२८	६७०२.७७	७०१५.७३	७७७६.५१	८९१६.१८	५१८७.३५	५७१९.९५
अनुदान	१२८७.४८	१२०४.६४	१२६५.०५	१३८४.२२	१९५५.७८	११७१.८०	१२७१.०५
निजी क्षेत्रको विप्रेषण	३६८१.८१	४७२१.६१	४७५३.६३	५४२०.३३	५८५८.७६	३५३३.६४	३६०६.००
पेन्सन	५९४.१०	६३०.९१	८२६.९६	७३२.७३	७९०.६२	३७८.०९	७२६.९६
अन्य	१३१.८९	१४५.६१	१७०.०९	२३९.२३	३११.०२	१०३.८२	११५.९४
ट्रान्सफर भुक्तानी	-१८९.९१	-१४३.२७	-१९७.१२	-२२३.२१	-४२७.३२	-१७३.२०	-१८६.४४
(ख) पूर्वी खाता	७८९.९६	६१७.३१	५६९.४०	५३९.३९	१४५.२२	१०८.७२	६९.६८
पूर्वी ट्रान्सफर	७८९.९६	६१७.३१	५६९.४०	५३९.३९	१४५.२२	१०८.७२	६९.६८
जम्मा (क+ख)	२४९८.४०	२६३२.१६	२३८५.५१	१७००.८६	१६०५.०२	१४५७.६३	१७९९.७४

क्रमशः

विवरण	आर्थिक वर्ष				प्रथम सात महिना		
	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६०/६१	२०६१/६२*
(ग) वित्तीय खाता (समूह ड बाहेक)	६२०.५४	-२८५२.२२	-३७३३.३४	-१७१९.९०	-२१५४.००	-६७९.६१	-२०७७.९८
प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी बहिरगमन	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी आप्रवाह	२३.२६	-३.३०	-२८.२३	९६.१४	०.००	०.००	-३.४४
पोर्टफोलियो लगानी	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
अन्य लगानी सम्पत्ति	-१०५०.७८	-३०१९.११	-३५१३.६९	-३४६२.९५	-३२५९.१२	-२३४५.६९	-१८२४.८५
व्यापारिक साख	११८९.३३	११०.८२	-१२९.४५	१०४.१०	-२२४.७६	-४६०.२१	-१८४.६२
अन्य	-२२४०.११	-३१२९.९३	-३३८४.२४	-३५६७.०५	-३०३४.३६	-१८८५.४८	-१६४०.२३
अन्य लगानी दायित्व	१६४८.०६	१७०.१९	-१९१.४२	१६४६.९२	११०५.११	१६६६.०८	-२४९.६९
व्यापारिक साख	५४४.४२	-९३१.९०	-५२७.९०	१६८९.९३	३६२.९८	९१९.१४	-१७.९४
ऋण	८८७.८४	६६९.३४	२८९.९६	-५.२४	३३२.५२	५४५.५५	-१८१.००
सरकार	८४८.५४	६९७.६५	२९६.३५	-४३.२८	३४७.९१	५४८.३९	-१५९.४९
ऋण प्राप्ति	१२५४.८०	११७१.५१	८०४.०३	५२३.६०	९२४.४७	७८३.६९	१७०.२७
साँवा भुक्तानी	-४०६.२६	-४७३.८६	-५०७.६८	-५६६.८८	-५७६.५६	-२३५.३०	-३२९.७६
अन्य क्षेत्र	३९.३०	-२८.३१	-६.३९	३८.०४	-१५.३९	-२.८४	-२१.५१
करेन्सी तथा डिपोजिट	२१५.८०	४३२.७५	४६.५२	-३७.७७	४०९.६१	२०१.३९	-५०.७५
नेपाल राष्ट्र बैंक	१८.५२	१३.८४	-१९.७४	-२.३४	-७.७४	१३.३९	-२.०२
वाणिज्य बैंक	१९७.२८	४१८.९१	६६.२६	-३५.४३	४१७.३५	१८८.००	-४८.७३
अन्य दायित्व	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
जम्मा (क+ख+ग)	३११८.९४	-२२०.०६	-१३४७.८३	-१९.०४	-५४८.९८	७७८.०२	-२७८.२४
(घ) विविध पूँजी तथा भुलचुक्	-१४५८.२८	११७४.९५	१०६०.०६	४१७.६१	२५५८.७२	४९८.९९	५१९.४१
जम्मा (क+ख+ग+घ)	१६६०.६६	९४४.८९	-२८७.७७	३९८.५७	२००९.७४	१२७७.०१	२४१.१७
(ङ) रिजर्भ तथा सम्बन्धित शिर्षक	-१६६०.६६	-९५४.८९	२८७.७७	-३९८.५८	-२००९.७३	-१२७७.०१	-२४१.१७
रिजर्भ सम्पत्ति	-१६२५.३५	-९२२.४१	३२०.३४	-३६८.५२	-२०६५.४०	-१३३८.५०	-३१९.६८
नेपाल राष्ट्र बैंक	-११४६.३१	-७४४.५१	-१७१.२७	-७८०.९९	-१९५०.३८	-१३६४.२६	-१४३.०१
वाणिज्य बैंक	-४७९.०४	-१७७.९०	४९१.६१	४१२.४७	-११५.०२	२५.७६	-१७६.६७
आई.एम.एफ. कर्जा उपयोग	-३५.३१	-३२.४८	-३२.५७	-३०.०६	५५.६७	६१.४९	७८.५१
अतिरिक्त फाइनेन्सिङ्ग	०.००						
खुद वैदेशिक सम्पत्तिमा परिवर्तन (-घाटा)	१४४४.८६	५२२.१४	-३३४.२९	४३६.३५	१६००.१२	१०७५.६२	२९१.९२

* अपरिष्कृत

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

तालिका ८.१ : प्रमुख खाद्यान्न बालीहरु लगाइएको क्षेत्रफल, उत्पादन तथा उत्पादकत्व

क्षेत्रफल: हजार हेक्टरमा

उत्पादन: हजार मे.टनमा

उत्पादकत्व: मे.टन प्रति हेक्टरमा

खाद्यान्न बालीहरु		२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१*	२०६१/६२**
धान	क्षेत्रफल	१४२१	१४९७	१५०५	१५०६	१५१४	१५५१	१५६०	१५१७	१५४५	१५५९	१५४२
	उत्पादन	२९२८	३५७९	३६९९	३६४१	३७१०	४०३०	४२१६	४१६५	४१३२	४४५६	४२९०
	उत्पादकत्व	२.०६	२.३९	२.४६	२.४२	२.४५	२.५९	२.७०	२.७३	२.६७	२.८६	२.७८
मकै	क्षेत्रफल	७७१	७९२	७९३	७९९	८०२	८१९	८२५	८२६	८३६	८३४	८५०
	उत्पादन	१२७३	१३३१	१३१२	१३६७	१३४६	१४४५	१४८४	१५११	१५६९	१५९०	१७१६
	उत्पादकत्व	१.६५	१.६८	१.६५	१.७१	१.६८	१.७६	१.८०	१.८३	१.८८	१.९१	२.०२
गहुँ	क्षेत्रफल	६३४	६५४	६६५	६४७	६४१	६६०	६४१	६६७	६६९	६६५	६७६
	उत्पादन	९१४	१०१३	१०५६	१००१	१०८६	११८४	११५८	१२५८	१३४४	१३८७	१४४२
	उत्पादकत्व	१.४४	१.५५	१.५९	१.५५	१.६९	१.७९	१.८१	१.८९	२.०१	२.०९	२.१३
जौ	क्षेत्रफल	३१	३९	३९	३७	३२	२८	२८	२८	२८	२७	२६
	उत्पादन	३०	४१	३९	३७	३२	३१	३१	३१	३२	३०	२९
	उत्पादकत्व	०.९६	०.९५	१.००	१.००	१.००	१.१०	१.०८	१.११	१.१५	१.०९	१.१०
कोदो	क्षेत्रफल	२५०	२६०	२६०	२६२	२६४	२६३	२६०	२५८	२५९	२५९	२५९
	उत्पादन	२६८	२८२	२८९	२८५	२९१	२९५	२८३	२८३	२८३	२८३	२९०
	उत्पादकत्व	१.०७	१.०९	१.११	१.०९	१.१०	१.१२	१.०९	१.०९	१.०९	१.०९	१.१२
जम्मा क्षेत्रफल		३१०७	३२४२	३२६२	३२५१	३२५३	३३२१	३३१४	३२९६	३३३७	३३४४	३३५३
जम्मा उत्पादन		५४१३	६२४६	६३९५	६३३१	६४६५	६९८५	७१७२	७२४८	७३६०	७७४६	७७६७

खाद्यान्न बालीको सूचकांक

(२०५१/५२ = १००)

क्षेत्रफल	१००.००	१०४.३५	१०४.९९	१०४.६३	१०४.७०	१०६.८९	१०६.६६	१०६.०८	१०७.४०	१०७.६३	१०७.९२
उत्पादन	१००.००	११६.०८	११६.९३	११७.६९	१२०.०४	१२९.५८	१३३.२३	१३४.१३	१३५.७२	१४३.१५	१४३.५५
उत्पादकत्व	१००.००	११०.५८	११२.५३	१११.७८	११४.०७	१२०.७३	१२४.२२	१२६.२०	१२६.६०	१३२.९२	१३२.९८

* संशोधित अनुमान

** प्रारम्भिक अनुमान

स्रोत : कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, केन्द्रीय तथ्यांक विभाग र नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ८.२ : प्रमुख नगदेबालीहरु लगाइएको क्षेत्रफल, उत्पादन तथा उत्पादकत्व

क्षेत्रफल : हजार हेक्टरमा

उत्पादन : हजार मे. टनमा

उत्पादकत्व : मे. टन प्रति हेक्टरमा

नगदे वालीहरु		२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१*	२०६१/६२**
उखु	क्षेत्रफल	४२	४५	४६	४९	५४	५८	५९	५९	६०	५९	५९
	उत्पादन	१५००	१५६९	१६२२	१७१८	१९७२	२१०३	२२१२	२२४८	२३४३	२३०५	२३७६
	उत्पादकत्व	३५.९९	३५.००	३५.३०	३५.१३	३६.५८	३६.१८	३७.२२	३७.८०	३८.७८	३८.८०	४०.२०
तेलहन	क्षेत्रफल	१७०	१८५	१८४	१७९	१९०	१९०	१८९	१८८	१८७	१८७	१८८
	उत्पादन	१०२	११६	११९	१०९	१२०	१२३	१३२	१३५	१२५	१३३	१४२
	उत्पादकत्व	०.६०	०.६३	०.६५	०.६१	०.६३	०.६५	०.७०	०.७२	०.७०	०.७१	०.७६
सूती	क्षेत्रफल	७	६	६.००	६.०	४.४	४.३	४.२	३.८	३.६	३.४	३.००
	उत्पादन	७	६	५.०	४.६	३.९	३.८	३.९	३.८	३.४	३.३	३.००
	उत्पादकत्व	०.९१	०.९०	०.८३	०.८०	०.८८	०.८९	०.९४	०.९९	०.९६	०.९७	१.००
आलु	क्षेत्रफल	९७	१०६	११०	११२	११८	१२३	१२९	१३५	१४०	१४३	१४७
	उत्पादन	८४०	८९८	९६१	९३५	१०९१	११८३	१३१४	१४७३	१५३१	१६४३	१७३९
	उत्पादकत्व	८.६२	८.४८	८.७४	८.३९	९.२४	९.६४	१०.१८	१०.९०	१०.९२	११.४९	११.८५
जुट	क्षेत्रफल	९	११	११	१२	११.६	१४.७	११.३	११.६	११.८	११.८	१२.२०
	उत्पादन	११	१५	१४	१५	१५.१	१५.२	१६.४	१७.०	१७.१	१६.९	१७.७०
	उत्पादकत्व	१.२०	१.३४	१.२७	१.२६	१.३३	१.०४	१.४५	१.४५	१.४४	१.४३	१.४५
जम्मा क्षेत्रफल		३२५	३५३	३५७	३५८	३७८	३९०	३९२.५	३९७.४	४०२.४	४०४.२	४०९.२
जम्मा उत्पादन		२४६०	२६०४	२७२१	२७८१.६	३२०२	३४२८	३६७८.३	३८७६.८	४०१९.५	४१०१.२	४२७७.७

नगदेबालीको सूचकांक

(२०५१/५२=१००)

क्षेत्रफल	१००.००	१०८.६२	१०९.८५	११०.१५	११६.३१	१२०.००	१२०.६२	१२२.४६	१२४.००	१२४.३७	१२५.९१
उत्पादन	१००.००	१०७.७१	११२.७९	११०.२५	१२५.५४	१३३.७१	१४५.८४	१५६.८८	१५९.७८	१६८.०३	१८०.१२
उत्पादकत्व	१००.००	९७.४६	१००.७०	१०२.६६	१११.९१	११६.१२	१२३.९६	१२८.६९	१३१.७९	१३४.०५	१३८.११

* संशोधित अनुमान

** प्रारम्भिक अनुमान

स्रोत : कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, केन्द्रीय तथ्यांक विभाग र नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ८.३ : अन्य बालीहरुको उत्पादन स्थिति

अन्य बालीहरु	हजार मे. टनमा																२०६०/६१ को तुलनामा २०६१/६२ मा फरक (% मा)
	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१*	२०६१/६२**	
दलहन	१६३.२३	१६१.३२	१५४.५४	१९१.१४	२०४.६९	२०१.७८	२१४.८५	२२३.००	२१५.७०	२२८.८४	२३७.३२	२४३.२४	२५०.४०	२५६.९०	२६५.३०	२७१.३०	२.२६
फलफूल	४६३.३१	५०२.३६	५०२.००	५१९.५०	५३५.००	५६५.००	३६७.४९	४२८.२३	४२५.६०	४५६.००	४४७.३३	४८७.३३	४७३.६२	५१८.८६	५११.४०	५४८.००	७.१६
तरकारी	९९३.५६	९७०.२०	११२८.००	११९७.००	११९७.००	१२५६.८५	१३२७.२९	१३५०.००	१४१२.२०	१३४२.५७	१४८९.६६	१६५२.९८	१७३८.०९	१७९९.९७	१८९०.१०	२०३८.१०	७.८३
जम्मा उत्पादन	१६२०.१०	१६३३.८८	१७८४.५४	१९०७.६४	१९३६.६९	२०२३.६३	१९०९.६३	२००१.२३	२०५३.५०	२०२७.४१	२१७४.३१	२३८३.५५	२४६२.११	२५७५.७३	२६६६.८०	२८५७.४०	७.१५

* संशोधित अनुमान

** प्रारम्भिक अनुमान

स्रोत : कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय र केन्द्रीय तथ्यांक विभाग ।

तालिका ८.४ : पशुजन्य उत्पादन स्थिति

हजार में, टनमा

विवरण	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१*	२०६१/६२**	२०६०/६१ को तुलनामा २०६१/६२ मा फरक (% मा)
मासु	१४५.१५	१४७.०८	१४८.४२	१४९.८९	१५३.५२	१५९.२४	१६१.५२	१७४.२७	१८०.६७	१८५.०३	१८९.१६	१९४.२६	१९८.६४	२०३.८९	२०८.४१	२१४.८०	३.०७
दुध र दुग्ध पदार्थ	८५९.३६	८६५.४२	८७१.८२	८७६.५९	८८५.३६	९०३.६४	९६१.५६	१०१२.१६	१०४८.०४	१०७२.९४	१०९७.०२	११२४.१३	११५८.७९	११९५.९३	१२३१.८५	१२७४.२०	३.४४
फुल (दश लाख गोटामा)	३४२.१५	३६९.५२	३६८.१६	३७०.९३	३७५.१०	४१२.११	३९६.४०	४२१.५०	४४०.९०	४६०.६२	४८०.८०	५०७.३२	५३८.४२	५५७.३६	५७५.५६	५९०.१३	२.५३
माछा	१३.३०	१४.५०	१६.५०	१५.१९	१५.५२	१७.५८	२१.८८	२३.२०	२४.८६	२५.७५	३१.७२	३३.२७	३५.००	३६.५७	३९.९५	४२.४६	६.२८

* संशोधित अनुमान

** प्रारम्भिक अनुमान

स्रोत: कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय र केन्द्रीय तथ्यांक विभाग

तालिका ८.५ : कृषि उत्पादनको सूचकाङ्क

(आधार वर्ष २०५१/५२=१००)

विवरण	भार (प्रतिशतमा)	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*	प्रतिशत परिवर्तन
१. खाद्यान्न बालीहरु	३३.६८	१००.००	११६.०८	११६.९३	११७.६९	१२०.०४	१२९.५८	१३३.२३	१३४.१३	१३५.७२	१४३.१५	१४३.५५	०.२८
क) धान	१९.७५	१००.००	१२२.२३	१२६.३३	१२४.३५	१२६.७०	१३७.६४	१४४.००	१४२.२४	१४१.१४	१४२.१८	१४६.५२	-३.७२
ख) मकै	६.८७	१००.००	१०४.५४	१०३.०६	१०७.३९	१०५.७१	११३.५३	११६.५६	११८.६६	१२३.२४	१२४.८९	१३४.७८	७.९२
ग) गहुँ	४.५९	१००.००	११०.८६	११५.५७	१०९.५३	११८.९१	१२९.५३	१२६.७२	१३७.६९	१४७.११	१५१.८२	१६३.२१	७.५०
घ) कोदो	२.२३	१००.००	१०५.५८	१०८.००	१०६.५८	१०८.९२	११०.४१	१०५.७३	१०५.६३	१०५.७३	१०५.९३	१०८.३४	२.२८
ङ.) जौ	०.२३	१००.००	१४०.०४	१३०.९६	१२५.१७	१०७.७२	१०४.३९	१०३.२८	१०५.७५	१०७.४२	१०१.५०	१००.४९	-१.००
२. नगदे बालीहरु	६.८७	१००.००	१०७.७१	११२.७९	११०.२५	१२५.५४	१३३.७१	१४५.८४	१५६.८८	१५९.७८	१६८.०३	१८०.१२	७.२०
क) ऊखु	१.३७	१००.००	१०४.५४	१०८.०६	११४.४६	१३१.३९	१४०.१८	१४७.४०	१४९.८१	१५६.१४	१५३.६३	१५३.७८	०.१०
ख) तेलहन	१.५०	१००.००	११३.६३	११६.७१	१०७.०३	११७.२९	१२०.२५	१२९.६३	१३२.२०	१२२.३९	१३०.१६	१४०.०५	७.६०
ग) सुर्ती	०.१९	१००.००	८२.८६	७६.९९	६८.५७	५८.८१	५७.२८	५९.७४	५६.५९	५२.०३	४९.७७	४७.६१	-४.३४
घ) जुट	०.१३	१००.००	१३१.७२	१२३.३५	१३५.२४	१३३.८८	१३३.७०	१४४.४२	१५०.९०	१५०.०९	१४८.८१	१४८.९६	०.१०
ङ.) आलु	३.६८	१००.००	१०६.९३	११४.४५	१११.२८	१२९.८९	१४०.७६	१५६.३७	१७५.३१	१८२.२८	१९५.६१	२१४.२०	९.५०
३. अन्य बालीहरु	२१.५७	१००.००	८६.१२	९२.३६	९३.५९	९५.४६	९८.५६	१०६.४५	१०७.९४	११३.३९	११५.७४	१२४.१६	७.२७
क) दलहन	२.७२	१००.००	१०६.४८	१११.००	१०६.८८	११३.४१	११७.६२	१२०.५५	१२४.१०	१२७.३२	१२९.९९	१३४.५४	३.५०
ख) फलफूल	१०.०७	१००.००	६५.०४	७५.७९	७५.३३	८०.७१	७९.१७	८६.२५	८३.८३	९१.८३	९०.५१	९९.२०	९.६०
ग) तरकारी	५.७३	१००.००	१०५.५८	१०७.४१	११२.३६	१०६.८२	११८.५२	१३१.५२	१३८.२९	१४३.२१	१५०.३८	१६२.७२	८.२१
घ) अन्य	३.०५	१००.००	१०१.००	१०२.२०	१०६.८२	१०६.८२	१०८.०५	११३.४६	११६.१०	११६.१०	१२१.२४	१२४.८८	३.००
४. पशु जन्तु	२७.६६	१००.००	१०३.१३	१०९.५५	११३.५६	११६.४४	११९.२०	१२२.४५	१२६.१०	१२९.९७	१३३.६२	१३८.४५	३.६१
क) दूध र दुग्ध पदार्थ	१५.८४	१००.००	१०६.४१	११२.०१	११५.९८	११८.७४	१२१.४०	१२४.४०	१२८.२४	१३२.३५	१३६.३२	१४१.७७	४.००
ख) रांगाको मासु	४.५१	१००.००	१०५.९७	११४.७२	११८.६३	१२०.८७	१२३.१०	१२६.२१	१२८.८९	१३२.२२	१३५.०६	१३८.४३	२.५०
ग) खसीको मासु	३.९९	१००.००	९२.७०	९९.४७	१०२.३७	१०३.८७	१०५.६८	१०७.९०	१०९.९८	११२.७६	११५.०६	११९.०८	३.४९
घ) बंगुरको मासु	०.७५	१००.००	९६.१७	१००.८५	१०६.६८	११३.४८	११९.३६	१२४.२०	१२७.०९	१२७.३५	१२५.४२	१२७.३०	१.५०
ङ.) कुखुराको मासु	१.०१	१००.००	९६.०६	१०५.४०	११२.४२	११९.६२	१२४.५७	१३०.२५	१३६.०४	१४४.४८	१५४.८५	१५८.४१	२.३०
च) फुल	१.५५	१००.००	९६.१९	१०२.२७	१०६.९९	१११.७७	११६.६७	१२३.१०	१३०.६५	१३५.२४	१३९.६६	१४६.६४	५.००
५. माछा	०.९९	१००.००	१२४.४७	१३१.९८	१४१.४६	१४६.४९	१८०.४७	१८९.२७	१९९.११	२०७.८२	२२७.२६	२४४.५३	७.६०
६. अन्य	९.२४	१००.००	१०१.००	१००.७७	१००.६२	१००.९०	१००.४७	११९.१८	१२२.५२	१२३.७९	१२६.८८	१३०.०६	२.५१
जम्मा सूचकाङ्क	१००.००	१००.००	१०४.१५	१०८.६३	१०९.५०	११२.६१	११८.१२	१२४.५९	१२७.४०	१३०.५९	१३५.६५	१४०.२३	३.३८

* प्रारम्भिक अनुमान

तालिक ८.६ : रासायनिक मल, उन्नत बीउ र कीटनाशक औषधिको प्रयोग

मेट्रिक टनमा

विवरण	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम आठ महिनाको	
																२०६०/६१	२०६१/६२
१. रासायनिक मल (न्यूट्रिएन्टमा)	६७२८६	७२७९९	८४३९१	८३३३१	७३८१२	९०२६३	७०१५४	६४१५०	४७०१०	४५६६९	३७२५०	२३६२३	१९७१३	३८९५०	११७११	७२२६	८९०९
क. नाइट्रोजन	४९२०६	५१९२९	५९९५६	६०४४७	५५३८५	६४३८५	४६४४८	४३२३१	३२६२९	३२३१४	२५०३४	१६३९७	१०६१०	२१८३८	५४६५	३०९०	२५४०
ख. फोस्फोरस	१६७४२	१९२५७	२२८३३	२१५९५	१७१४९	२४३००	२१३०६	१९२८४	१३१२४	१२०९७	१२०३१	७१९१	८५६२	१५३३२	५२३३	३४६९	५४५२
ग. पोटास	१३३८	१५३३	१६०२	१२८९	१२७८	१५७८	२४००	१६३५	१२५७	१२५८	१८५	३५	५४१	१७८०	१०१३	६६७	९१७
२. उन्नत बीउ	२३९४	२२७५	२१५३	१८६२	३५७६	३६८४	३३४३	३९२६	२२२९	१७९४	२५८५	१८९४	२६५४	२०५३	२१९०	१७५५	२२१८५
क. धान	१४६	१५६	१७७	२११	२४२	३२४	२५०	३७२	१७८	३०८	३२६	२३१	८९	३५३	५०४	२२	६७
ख. मकै	१२६	४४	६६	७७	१०५	८१	१४४	१२४	११६	४३	२५	७	४१	२०	२०	१७	२
ग. गहुँ	२१२२	२०७५	१९१०	१५७४	३२२९	३२७९	२९४९	३४३०	१९३५	१४४३	२२३४	१६५६	२५२४	१६८०	१६६६	१७१६	२१५०
३. कीटनाशक औषधि																	
क. धुलो (मे. टनमा)*	९७१	४२९	३९१	४२२	३०३	१४७	८३	३४	३९	७	-	-	-	-	-	-	-
ख. भोल (लिट्रमा)	४८८६	३९४५	३२३६	२५१३	१६८८	७४४	४७०	४४५	२३५	५५	-	-	-	-	-	-	-

* कृषि चून समेत

स्रोत : कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड र राष्ट्रिय विउ-विजन कम्पनी लिमिटेड ।

तालिका ८.७ : थप सिंचाइ सूविधा विस्तार

हेक्टरमा

विवरण	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९+	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम आठ महिनाको **	
																२०६०/६१	२०६१/६२
१. भौगोलिक क्षेत्र	२५६६६	२२२८८	३३८३३	३०४०५	३३५४२	२५३७२	४८५३०	३२०१८	२१४४७	४९०१५	३५७०२	२९६६१	१७५८७	११८२३	१२७५३	२६९३.२	३२६९.०
क. पहाड	२३७३	६४१८	६९७७	८६०१	५०७८	४२१५	१०६०३	९२०९	८३७८	१०८१५	७८९९	७२६६	६२९६	४२५१	१३०३	०.२	०.५
ख. तराई	११०७०	१५८३९	९७०५	२१८०४	१६५७६	२११५७	३६०८४	२१७१७	१३०६९	३८२००	२६९६०	२२३९५	११२९१	७५७२	११४५०	२६९३	३२६८.५
ग. नछुट्याइएको	१२२२३	३१	१७५१	२९५१८ *	११८८८	-	१८४३	१०९२	-	-	८४३	-	-	-	-	-	-
२. किसिम	२५६६६	२२२८८	३३८३३	३०४०५	३३५४२	२५३७२	४८५३०	३२०२८	२१४४७	४९०१५	३५७०२	२९६६१	१७५८७	११८२३	१२७५३	२६९३.२	३२६९.०
क. नहर	३९६८	११८०७	१७५२२	२९५०८	७८५०	७३०४	३३८९८	२३६३६	१९०२७	२७५२८	२६५०९	२६०९१	१४८८२	७३०८.२	६८४६.५	१०००.२	१२००.५
ख. भूमिगत	८४६८	९८४०	१६३११	८९७	१८५९४	१८०६८	१२२३१	६८७८	२४२०	२१४८७	९०३०	३५७०	२७०५	४५०६	५९०५	१६९३	२०६८.५
ग. नछुट्याइएको	१३२३०	६४१	-	२९५१८ *	७०९८	-	२४०१	१५१४	-	-	१६३	-	-	८.८	१.५	-	-

* कृषि विकास बैक तर्फको अपरिष्कृत

** अनुमानित

+ सिंचाइ विभागको मात्र समावेश गरिएको

स्रोत : सिंचाइ विभाग र कृषि विकास बैक

तालिका ८.८ : कृषि ऋण लगानी तथा असुली

रु. करोडमा

क्र.सं.	विवरण	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	प्रथम आठ महिनाको	
																	२०६०/६१	२०६१/६२*
१	ऋण लगानी	११७.०७	१०९.५३	१४६.९०	१९८.५३	२८८.७९	३४३.३७	३८९.६८	४०२.३४	४४३.०१	५५६.२४	७०८.४७	८०८.९८	८८८.८९	१०११.५२	१०१४.८९	५९०.५७	६९१.५४
क	खाद्यान्न तथा नगदेवाली उत्पादन	३८.३८	३०.०३	४३.५०	५६.१६	८१.१५	८९.४८	१०१.५६	९९.३६	११७.००	१४६.५९	१७५.६३	१९१.३२	१८९.१९	२१२.१५	१८२.०१	९३.०७	१०२.५८
ख	कृषि औजार तथा सिंचाइ	१५.७४	१८.२२	२७.४८	४५.१९	५५.७०	६७.८४	६६.१५	६०.९१	५८.०४	८२.३०	१०२.७७	१०८.४०	९५.८७	८०.६६	५९.१७	३१.२२	३२.४७
ग	कृषि व्यवसाय	२७.६४	२८.०३	२९.९६	३७.१२	६९.९५	६९.४५	७६.८५	७९.५४	८६.६६	१०२.९३	१२२.१७	१३४.९८	१५७.०१	१६३.४०	१५९.९५	१०१.८६	११३.७८
घ	कृषि उद्योग, बेचबिखन, गोदाम निर्माण	२८.७६	२७.३५	४२.०५	५४.२६	७२.५९	९७.२३	१२२.४०	१३८.७८	१५५.९१	१९६.९९	२७७.२५	३४४.८८	४१५.०१	४८६.८१	४५५.५८	३०८.२७	३४६.००
ड.	फलफूल खेती	४.०२	४.४५	२.७१	२.९०	३.५३	३.६४	३.७१	३.३५	३.६०	३.०१	६.१५	३.६८	३.८२	४.८२	३.१५	१.४०	१.८६
च	चिया, कफी खेती	०.५९	०.९९	०.७८	२.१२	३.७३	५.०७	४.३५	४.३७	४.१८	८.३६	१३.८०	१४.१९	९.७५	५.२१	४.०९	१.६८	१.७७
छ	आवास तथा जग्गा विकास ऋण	१.९४	०.४६	०.४२	०.७८	२.१४	१०.६६	१४.६६	१६.०३	१७.६२	१६.०६	१०.७०	११.५३	१८.२४	५.४७	११०.९४	५३.०७	९३.०८
२	ऋण असुली	७५.४८	७४.७७	११४.२५	१३८.३९	१८३.२८	२१६.५०	२७८.८१	२८७.३०	३५०.३८	४२३.३९	५२७.४८	६१९.८१	६९९.७५	८१७.३३	९०५.०३	५०५.०९	५८२.४२
क	खाद्यान्न तथा नगदेवाली उत्पादन	२५.९२	२९.४९	३९.१८	३९.१७	५६.६०	६६.२०	८०.४५	८१.८३	९३.४०	११३.२१	१४२.३७	१५९.४७	१६२.७	१८१.९७	१६९.६५	८५.०४	९३.३२
ख	कृषि औजार तथा सिंचाइ	१२.६७	८.५४	२१.५७	३०.४१	३३.९४	४०.०८	४४.०७	४०.७९	५१.८३	५४.७७	६९.९३	७३.६०	८०.२०	८४.६७	६८.२१	३६.८२	३४.९३
ग	कृषि व्यवसाय	१४.८१	१२.९५	२१.३०	२५.६८	४३.१०	४०.०४	५२.५७	५३.६३	६७.१७	८२.९२	९६.८०	१०२.४८	११५.९१	१३६.७९	१४२.९१	८५.३६	९७.०५
घ	कृषि उद्योग, बेचबिखन, गोदाम निर्माण	२०.३५	२२.२१	२९.०७	३८.२४	४३.८८	५६.४५	८६.८४	९५.७५	११८.६३	१५१.७७	१९८.६८	२५५.६३	३२२.९८	३७८.७२	४३६.६	२५६.९३	२८६.९२
ड.	फलफूल खेती	०.९५	१.१४	१.५७	२.१२	२.६१	२.६०	३.१२	३.५७	३.५१	३.३९	४.८०	३.९१	४.००	४.९५	३.९०	२.२१	२.४८
च	चिया, कफी खेती	०.३२	०.२५	०.१७	२.३९	२.४९	१.४२	०.८०	०.८०	०.६३	०.९१	३.०३	१४.२२	१.५९	२.५९	१.४६	०.५५	१.५४
छ	आवास तथा जग्गा विकास ऋण	०.४६	०.१९	१.३९	०.३८	०.६६	९.७१	१०.९६	१०.९३	१५.२१	१६.४२	११.८७	१०.५०	१२.३७	२७.६४	८२.३०	३८.१८	६६.१८
३	ऋण बक्यौता	२९८.४७	३३३.२५	३६५.५३	४२५.६७	५३१.१८	६५८.०५	७६८.९२	८८३.९६	९७५.५९	११०९.४४	१२९०.४२	१४७८.२४	१६६७.३८	१८६१.५७	१९७१.४३	१९४७.०५	२०८०.५५

* अनुमानित

स्रोत : कृषि विकास बैक

तालिका न.९ : रासायनिक मलको मूल्य

रु. प्रति मेट्रिक टन

विवरण	२०४५/४६	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४८/५०	२०४९/५१	२०५०/५२	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
रासायनिक																		
क) सल्फेट	३०५०.०	३१११.०	३१११.०	४६७०.०	४२००.०	६९००.०	६९००.०	६९००.०	६९००.०	६९००.०	-	६९००.०	१०३००.०	१०३००.०	१०३००.०	-	-	-
ख) युरिया	३९९०.०	४०७०.०	४०७०.०	५७१०.०	५१४०.०	५६००.०	५६००.०	५६००.०	६७२०.०	६७२०.०	७४००.०	७४००.०	८०००.०	१३९८०.०	१३५००.०	१४२००.०	१५५६०.०	१६०००.०
ग) कम्प्लेक्स	४३७०.७५	४५०२.०	४५०२.०	६३००.०	५६८०.०	१००००.०	१००००.०	१००००.०	१००००.०	१००००.०	-	१००००.०	-	-	-	-	-	-
घ) कम्पाउण्ड	३९९०.०	३९९०.०	३९९०.०	३९९०.०	३९९०.०	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ङ) डि.पि.ए.	६०२०.०	६३१९.०	६३१९.०	८३६०.०	७५२०.०	१२५००.०	१२५००.०	१२५००.०	१६८८०.०	१६८८०.०	१८५७०.०	१८५७०.०	२०४००.०	१९५००.०	१९०००.०	१९५००.०	२०८६०.०	२४०००.०
च) पोटास	२१९०.०	२३१५.०	२३१५.०	३२१०.०	२९००.०	८५००.०	८५००.०	८५००.०	८५००.०	८५००.०	९३५०.०	९३५०.०	१३९००.०	१३९००.०	१३६००.०	१३६००.०	१४३३०.०	१३६००.०
छ) टी.एस.पि.	३७००.०	३९६३.०	३९६३.०	५१५०.०	४६४०.०	८०००.०	८०००.०	८०००.०	८०००.०	८०००.०	-	८०००.०	-	-	-	-	-	-

* औसत मूल्य

स्रोत : कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड

तालिका ८.१० : समुहगत औद्योगिक उत्पादन *

/१/

क्रमांक	सांकेतिक	प्रमुख औद्योगिक समूह	इकाई	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१+	२०६१/६२**
१	३११-३१२	खाद्य समूह																	
		४२.३० १ चाउचाउ	मे. टन	१६४७	१७७४	२१७६	२३०४	२७७५	४०४३	४९४७	४९०८	४४५८	६०७९	६०२१	६४७३	७२००	८९५०	९४६०	९६७९
		४८.४२ २ बिस्कूट	"	४४३०	५५३८	५५३४	६४९७	६२७८	६७८९	६०५७	६८६८	९११३	११८१०	९१२९	९५८५	९४४०	९८३६	९५९०	९८५२
		५४.५० ३ सर्वत (स्क्रायस)	हजार लिटर	५६५	९०८	८४८	१६५१	१८१६	१९३४	२२००	२३००	२४००	२५३४	२३७९	२३०८	२२५०	२४३०	२६१२	२७०३
		६१.२० ४ चिनी	मे. टन	३१९२७	४४५४८	५५३६५	६४४१६	३४०४४	४९२२७	६७०५१	६३३७४	६७२०६	६८५१२	७७५५६	७८३१३	८२२००	९४०५२	९६१७४	९७८०९
		७४.११ ५ चिया	"	१३९३	१२४९	१४७६	१६३६	१९९३	२३५१	२४५७	२५६१	२२७५	२३३९	७३९५	८२८२	८७७०	९६३१	११३९७	१२४६३
		८१.९८ ६ पशुदाना	"	११५४३	१०५७४	२१६८२	१५१४१	१८०००	१९५००	२१९९९	२४०००	२२४५२	२२८९३	२२७५५	२१६१७	२२२६६	२४०६०	२२४९६	२२१५९
		९१.४० ७ वनस्पति घ्यू	"	७८६२	१२६३८	१२२४२	११७९०	२०२३३	२०८००	१९५८३	२०६६३	६७२१८	८६९७५	८८७५५	९५३६८	९९०००	७५२१०	७४३४९	७४३४९
२	३१३	पेय समूह																	
		१११.०२ १ हल्का पेय पदार्थ	हजार लिटर	११५२०	१२०४२	१३४१०	१२९५३	१४५०७	२०४९२	२३९५४	२५७८३	२५६२६	२५६३६	२६२११	२७५२२	२७१००	३१६०३	३२४७२	३३६५७
		११२.३० २ वियर	हजार लिटर	६८३८	१०३८६	१२३२९	१४३८२	१४९००	१६७७६	१८३१५	२१४९७	१३३३३	१८७५३	२१७२५	२३३५४	२२८००	२४१६२	२४९७७	२५९५१
		११२.४० ३ मदिरा	हजार लिटर	२४६०	२६२६	३०२२	३४७७	२१००	२५००	२६०८	२८००	३१००	३३४५	३८४७	३८८५	३७००	३७९२	४४३७	४३१७
३	३१४	सूतीजन्य पेय																	
		१२२.२० १ चुरोट	दशलाख खिल्ली	६३१७	६६९१	६९६३	७८४६	६८९४	७४३०	८०६७	७९४४	८१२७	७३१५	६५८४	६९७९	६९००	६८१२	७२६८	७४२१
		१२२.३० २ बिडी	" ..	३६८	२२४	२४५	२४७	१६५	१५०	१२०	१००	१६०	५४८	२३४	२२९	१५०	१४०	१३९	१३८
४	३२१	लता कपडा																	
		६५२.१० १ सूती कपडा	हजार मिटर	५२८६	५४२१	७२०७	७३९९	५६१९	५०६०	५१६०	४०००	३३२९	२६७८	२६३०	२४८५	१७००	१४३८	१५०३	१५४२
		६५३.३० २ सिन्थेटिक कपडा	" ..	१३६३१	१६४८४	११४४५	१२७९५	१६६५७	१४७००	१८१२३	१८६८३	१८६८५	१७८११	२४२४८	२५५८२	२६१००	२८५९४	३१२३९	३०११४
५	३२३	जुटा का सामान	मेट्रिक टन	७४७३	१११७०	१७६३९	१८१९९	१९३१५	२०१८७	२९९०८	३९५८५	५१४३२	४९३२८	३३१३०	३२०३७	३१४००	३४८६२	३५६९९	३६०९२
		छाला र छालाका सामान																	
६	३२४	प्रशोधित छाला	ह. वर्गफुट	१२०३५	१४१७४	६८९२	८४२४	७९५०	१०३०६	१०९७७	१०७५४	११३७२	९८४१	३०१०	३२३६	३१८४	३१२०	३०७६	३१८४
		जूता																	
७	३२५	जूता	हजार जोडा	७४४	१००९	१५३०	८२३	७००	६८५	६४९	५५०	५५०	६०५	६५०	७०९	७४४	७८६	८६५	८३३
		काठ तथा काष्ठ वस्तु																	
८	३३१	प्लाइवुड	हजार वर्गफुट	-	२६८	६४५	४११	५७०	४५०	३८३	४७६	७०	१०२	५९०	६०८	६३२	५१०	५४५	५८४
		स्ट्राबोर्ड	मेट्रिक टन	४९४	४०२	३३६	५७४	७५४	८३१	९३६	९५८	८२५	८४०	१०४८	११९५	११९५	१०२४	११८६	१२९६
९	३४१	कागज तथा स्टेशनरी बोर्ड																	
		कागज	मेट्रिक टन	५३२१	६३४१	६४१७	६७७५	८१७७	८८६३	११५६४	१३५७५	१५८४८	१९४५९	४००६५	४१२६७	४१०००	४२०५६	४२८३५	४५३३४
१०	३५२	अन्य रसायनिक सामान																	
		सावुन	मेट्रिक टन	११९४३	२००५७	२०९०३	२२९७०	२०६४८	२३४७७	२५१११	२९०१४	३९०८६	४७७०४	४९६३१	५५०९०	५५९००	५४६२४	५३८०५	५५०५३
		धूलो सावुन	मेट्रिक टन	४८९	४९०	७२३	७५६	६८१	२४००	६३७८	७०००	४३३७	३४२२	४८१४	४९५८	५००८	५२४१	६१९५	५८५४
११	३५२	सलाई	हजार युस	१२२३	१०९१	९४२	१०८१	१११३	११७६	१३१६	१२४६	१९५१	१९३०	२२४१	२२९७	२३२०	२१५०	२०५३	१९३६

क्रमशः

तालिका : ८.१० समुहगत औद्योगिक उत्पादन *

/२/

क्रमांक	सांकेतिक नं	प्रमुख औद्योगिक समूह	इकाई	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१+	२०६१/६२**
१०	३५५	रबरका सामान																	
	८५१.०१	१ चप्पल	हजार जोडा	७८८९	९७५२	९३५३	६२६७	४३३२	४१००	४३५१	४४००	५३२१	५७९४	५००६	४९०६	५१००	४४२०	४७०७	४३८७
११	३५६	प्लास्टिक सामान																	
	५८१	१ प्लास्टिक सामान	मेट्रिक टन	२८२९	५६०४	४८८५	२८५०	२८०८	२७००	२९००	३०००	२५३२	२६७०	१५५२	१५८३	१६१५	१५८७	१५००	१६१७
१२	३६९	धातु वाहेकका खनिजजन्य वस्तु																	
	६६२.४१	१ सिमेन्ट	मेट्रिक टन	१०११७९	१३५८९७	२३७३२७	२४७८९१	३१५५१४	३२६८३९	३०९४६६	२२६६८१	१३९०८०	१९०५८८	२०५८३५	२१५०९८	२३३०००	२५५१७१	२७९४१२	२७७७३६
	६६२.४१	२ इटा टायल	हजार गोटा	१६२९१	३२६२५	३४९१५	२७२९०	२३५४५	२३४४९	२५९११	३२४१४	२८२५०	२२८६६	२५१५३	२५७८१	२५५००	२८९५४	२९९६७	३०२९७
१३	३७१	फलाम तथा स्टिलका सामान																	
	६७३	१ फलामे छड, आंगल्स आदि	मेट्रिक टन	३६३३९	४५६३१	५९६६१	६०३१६	७१०२३	९५११८	९१५८३	१०७३४६	९१२९१	१०६६४६	१३१३५४	१३५९५१	१४००००	१५४६२१	१६९३१०	१६६९४०
१४	३८१	मेशीन वाहेक अन्य ज्यावल उपकरण																	
	६९७.२१	१ स्टिलका भाडा वर्तन	मेट्रिक टन	१८९	२६५	१५९	२७५	३४७	३००	२४०	२५०	१००	८३	५५	५६	५८	६६	८८	१००
	६९७.२१	२ कृषि उपकरण	मेट्रिक टन	२८३	११३	७३५	१३२९	१५०	१२०	६०	४०	-	-	-	-	-	-	-	-
१५	३८३	विद्युत् उपकरण तथा सामान र औद्योगिक उपकरण आदि																	
	७२३.१	१ क. जी.आइ. एच. वी. तार	मेट्रिक टन	७७०२	६२१७	१५५२२	६५७४	५०२३	१२०००	१३५७४	१९९०४	१८२२८	२१४४९	२१३९५	२२८९३	२४०००	२६२३४	२५५७८	२४८८७
	७२३.१	२ ख. ए.सी.आर.एस. कन्डक्टर र पी.भी.सी तार	कि.मि.	१३७६६	२०८४२	२०४६९	११९३०	७५१४	८०००	९७२३	११४९६	१०३१९	८८१२	११०८८	१२७५१	१२३६९	१४५००	१४१३८	१४६०५
	७२९.११	३ ब्याट्री	हजार वटा	१०७५४	१०३५०	१२७८९	१२३७३	१७१०२	१७६०३	२५५९७	२८६७४	२८९६५	२२७२८	४६३७४	४६८४४	४८०००	५३४०५	५१८०३	५३५१२

* नेपाल राष्ट्र बैंकको छानिएका जिल्लाका छानिएका उद्योगहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्कमा आधारित ।

+ शशोधित तथ्याङ्क ।

** प्रथम ८ महिनाको तथ्यांक र बाँकी ४ महिनाको अनुमानको आधारमा तयार गरिएको ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक र उद्योग विभाग ।

तालिका न.११ : समुहगत औद्योगिक सुचकांक *

(आधार वर्ष: २०४३/४४ = १००)

/१/

क्रमांक	सांकेतिक नं.	प्रमुख औद्योगिक समूह	भार प्रतिशतमा	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१+	२०६१/६२**
१	३११-३१२	खाद्य समूह	१९.२५	१३३.६३	१९०.२५	२०९.५०	२१८.९०	२५१.२२	२८४.५२	३०२.३९	४१७.६+	६८४.४२	८५६.३९	८९६.७४	९५७.०८	९९६.०६	८४३.७२+	८२२.८८	८४९.३३
	४२.३०	१ चाउचाउ	०.९७	१४१.०१	१५१.८८	१८६.३०	१९७.२६	२३७.५९	३४६.१५	४२३.५४	४२०.२१	३८१.६८	५२०.४६	५१५.५०	५५४.२०	६१६.४४	७६६.२७	८०९.९३	८२८.६४
	४८.४२	२ बिस्कट	१.९७	९७.६६	१२२.०९	१२२.००	१४३.२३	१३८.४०	१४९.६७	१३३.५३	१५१.४१	२००.९०	२६०.३६	२०१.२६	२११.३१	२०८.११	२१६.८४	२११.४२	२१७.१९
	५४.५०	३ सर्वत (स्क्वायस)	०.२९	५६.३३	९०.५३	८४.५५	१६४.६१	१८१.०६	१९२.८२	२१९.३४	२२९.३१	२३९.२८	२५२.६८	२३७.१९	२३०.११	२२४.३३	२४२.२७	२६०.४२	२६९.५३
	६१.२०	४ चिनी	६.१३	१२९.९७	१८१.३५	२२५.३८	२६२.२३	१३८.५९	२००.३९	२७२.९५	२५७.९८	२७३.५८	२७८.९०	३१४.०९	३१८.८०	३३४.६२	४०१.५५+	३९१.५१	३९८.१६
	७४.११	५ चिया	०.९३	१२५.२७	११२.३२	१३२.७३	१४७.१२	१७९.२३	२११.४२	२२०.९५	२३०.३१	२१०.३१	६६५.४९	७४४.७८	७८८.५७	८९५.१४+	१०२४.९१	११२०.७४	
	८१.९८	६ पशुदाना	०.९२	१२४.७९	११४.३१	२३४.४०	१६३.६९	१९४.५९	२१०.८१	२३७.८३	२५९.४६	२४२.७२	२४४.४९	२४६.००	२३३.७०	२४०.७१	२६०.११	२४३.२०	२३९.५५
	९१.४०	७ वनस्पति घ्यू	८.०४	१४९.१०	२३९.६७	२३२.१६	२२३.४९	३८३.७१	३९४.४६	३७१.३८	६५०.७७+	१२७४.७६	१६४९.४४	१६८२.४३	१८०८.६१+	१८७७.४९	१४२६.३२	१३६६.४१	१४१०.००
२	३१३	पेय समूह	३.९२	१५८.९४	१७९.९५	२०७.४१	२३३.७८	१७८.०३	२१६.००	२३३.७३	२५७.५३	२४३.८८	२७१.७१	३०५.७०	३१६.०७	३०४.९७	३२८.३६+	३५७.३५	३५८.१२
	१११.०२	१ हल्का पेय पदार्थ	१.१८	८५.७५	८९.६४	९९.८२	९६.४२	१०७.९९	१५३.२८	१७८.३१	१९१.९२	१९०.७५	१९०.८३	१९५.११	२०४.८७	२०१.७३	२३५.२५	२४१.७२	२५०.५४
	११२.३०	२ बियर	०.५१	१८४.४६	२८०.७८	३३३.३१	३८८.८१	४०२.८१	४५३.५३	४९१.१३	५८१.१६	३७६.६७	५०६.९७	५८७.३२	६३१.३६	६१६.३८	६८७.२७+	६७५.२४	७०१.५७
	११२.४०	३ मडिरा	२.२३	१९१.७४	२०४.६८	२३४.५४	२७१.०१	१६३.६८	१९४.८६	२०३.२७	२१८.२४	२४१.६२	२६०.७१	२९९.८२	३०२.८१+	२८८.३९	२९५.५६	३४५.८३	३३६.४९
३	३१४	सूतीजन्य पेय	२०.११	१०८.६५	११३.४९	११८.२२	१३२.९४	११६.३१	१२५.०८	१३५.३९	१३३.१५	१३६.७८	१२६.९९	१११.८०	११८.३४	११६.२६	११४.७०	१२२.८८	१२४.८१
	१२२.२०	१ चुरोट	१.८७	११२.८०	११९.४८	१२४.४४	१४०.११	१२३.११	१३२.६८	१४४.०५	१४१.८६	१४५.१३	१३०.६३	११७.५६	१२४.६३	१२३.२१	१२१.६४+	१२९.७९	१३२.५१
	१२२.३०	२ बिडी	१.३७	५१.९०	३१.५९	३४.५६	३४.८४	२३.२७	२१.१६	१६.९३	१४.१०	२२.५७	७७.२९	३३.००	३२.३०	२१.१६	१९.७५	१९.६१	१९.४१
४	३२१	लत्ता कपडा	१८.१४	७७.०५	९५.४४	८६.०५	९२.७०	१०९.४१	१०१.६८	१३२.१०	१४६.४४	१६६.७१	१५८.८२	१६०.७७	१६४.६३	१६३.९३	१८०.९४	१९३.७९	१८९.५९
	६५२.१०	१ सूती कपडा	३.७८	२९.६६	३०.४२	४०.४४	४०.०६	३१.५३	२८.३९	२८.४५	२२.४४	१८.६६	१५.०२	१४.७६	१३.९४	९.५४	८.०७	८.४३	८.६५
	६५३.५०	२ सिन्थेटिक कपडा	९.०७	११७.९१	१४२.५८	९९.००	११०.६७	१४४.०८	१२७.१५	१५६.९६	१५७.२८	१६१.६२	१५४.०६	२०९.७४	२२१.२८+	२२५.७६	२४७.३३	२७०.२१	२६०.४८
		३ जुटका सामान	५.२९	४०.८६	६१.०७	९६.४५	९९.५१	१०५.६१	११०.३८	१६३.५३	२१६.४४	२८१.२२	२६९.७१	१८१.१५	१७५.१७	१७१.६९	१९०.६२	१९५.१९	१९७.३४
५	३२३	छाला र छालाका सामान	२.३४	९६.८३	११४.०४	५५.५५	६७.७८	६३.९६	८२.९२	८८.३२	८६.५२	९१.५०	७९.१८	२४.२२	२६.०४+	२५.६२	२५.१३	२४.७५	२५.६१
	६६२.२०	१ प्रशोधित छाला	२.३४	९६.८३	११४.०४	५५.५५	६७.७८	६३.९६	८२.९२	८८.३२	८६.५२	९१.५०	७९.१८	२४.२२	२६.०४+	२५.६२	२५.१३	२४.७५	२५.६१
६	३२४	जुता	०.४१	६१४.८८	८३३.८८	१२६४.४६	६८०.१७	५७८.५१	५६६.१२	५३६.३६	४५४.५५	४५४.५५	५००.००	५३७.१९	५८५.९५	६१४.८८	६४९.५९	७१४.८८	६८८.४३
	८५१.००	१ जुता	०.४१	६१४.८८	८३३.८८	१२६४.४६	६८०.१७	५७८.५१	५६६.१२	५३६.३६	४५४.५५	४५४.५५	५००.००	५३७.१९	५८५.९५	६१४.८८	६४९.५९	७१४.८८	६८८.४३
७	३३१	काठ तथा काष्ठ वस्तु	२.०२	९.४१	१७.४७	३०.०१	२५.९८	३४.४६	३२.३०	३१.८४	३५.६७	१८.२७	१९.७३	४१.५६	४५.०१	४५.८९	३८.१७	४२.५४	४६.०५
	६३४.२०	१ प्लाडउड	१.८४	०.००	१०.७७	२५.९२	१६.५२	२२.९१	१८.०९	१५.३९	१९.१३	२.८१	४.१०	२३.७१	२४.४४	२५.४०	२०.१०	२१.९१	२३.४६
		२ स्टुवोर्ड	०.१८	१०५.५६	८५.९०	७१.७९	१२२.६५	१५२.५६	१७७.५६	२००.००	२०४.७०	१७६.२८	१७९.४९	२२३.९३	२५५.३४	२५५.३४	२१८.८०	२५३.४२	२७६.९९
८	३४१	कागज तथा स्टेशनरी सामान	०.८५	१९५.४१	२३२.८७	२३५.६६	२४८.८१	३००.२९	३२५.४९	४२४.६८	४९८.५३	५८२.०१	७४७.३६	१५१५.५०	१५०५.६९	१५८०.९८+	१५७३.०८	१६६४.८४	
	६४१.९०	१ कागज	०.८५	१९५.४१	२३२.८७	२३५.६६	२४८.८१	३००.२९	३२५.४९	४२४.६८	४९८.५३	५८२.०१	७४७.३६	१५१५.५०	१५०५.६९	१५८०.९८+	१५७३.०८	१६६४.८४	
९	३४२	अन्य रसायनिक सामान	६.०५	१०२.०२	१२०.२५	११८.२१	१३१.७१	१२५.३४	१५६.९८	२१४.१६	२३०.६२	२६४.९७	२७५.५५	३१६.८२	३३७.८५	३४२.०२	३३२.५०	३३६.३२	३३०.४२
	५५४.१०	१ साबुन	२.११	१०४.२१	१७५.०२	१८२.०२	२००.४४	२०४.८६	२०४.८६	२१९.१७	२३२.५८	३४१.०६	४३३.०८	४८०.७२	४८७.७६	४८७.७६	४७६.६५	४६९.५०	४८०.३३
	५५४.३०	२ धूलो साबुन	०.०४	८५९.६१	८५९.६१	१२६८.४२	१३२६.३२	११९४.७४	४२१०.५३	१११८९.४७	१२२८०.७०	७६०८.७७	६००३.३२	८४४५.६१	८६९८.२५	८७८५.९६	९१९४.७४	१०८६८.१८	१०२७०.३९
	८९९.३२	३ सलाई	३.९०	९३.०७	८३.०३	७१.६९	८२.२७	८४.७०	८९.५०	१००.१५	९४.८२	१४८.४८	१४८.८८	१७०.५५	१७४.८१	१७६.५६	१६३.६२	१५६.२४	१४७.३३

तालिका ८.११ : समुहगत औद्योगिक सुचकांक *

(आधार वर्ष: २०४३।४४ = १००)

/२/

क्रमांक	सांकेतिक नं.	प्रमुख औद्योगिक समूह	भार (प्रतिशतमा)	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१+	२०६१/६२**
१०	३५५	रबरका सामान	०.६५	१७४.५९	२२१.४४	२१२.३८	१४२.३०	९८.३७	९३.१०	९८.८०	९९.११	१२०.८२	१३१.५६	११३.६७	१११.४०	११५.८०	१००.३६	१०६.८९	९९.६२
	८५१.०१	१ चप्पल	०.६५	१७४.५९	२२१.४४	२१२.३८	१४२.३०	९८.३७	९३.१०	९८.८०	९९.११	१२०.८२	१३१.५६	११३.६७	१११.४०	११५.८०	१००.३६	१०६.८९	९९.६२
११	३५६	प्लास्टिक सामान	१.२७	२१३.६७	४२३.२६	३६८.९६	२१५.९६	२१२.०८	२०३.९३	२१९.०३	२२६.५९	१९१.२४	२०१.६६	११७.२२	११९.५६	१२१.९८	११९.८६	११३.२९	१२२.१३
	५८१	१ प्लास्टिक सामान	१.२७	२१३.६७	४२३.२६	३६८.९६	२१५.९६	२१२.०८	२०३.९३	२१९.०३	२२६.५९	१९१.२४	२०१.६६	११७.२२	११९.५६	१२१.९८	११९.८६	११३.२९	१२२.१३
१२	३६९	धातु वाहेकका खनिज जन्य वस्तु	१६.८५	५७.१७	९३.०५	१२९.११	१२०.९६	१३७.०२	१४०.५२	१३८.६६	१२१.९०	८७.४५	९५.८५	१०४.२१	१०८.१४	११३.४७	१२५.८२	१३५.१४	१३५.१०
	६६१.२०	१ सिमेन्ट	८.२१	६६.७३	८९.६२	१५६.५२	१६३.४८	२०८.०८	२१५.५५	२०४.०९	१४९.५०	९१.७२	१२५.६९	१३५.७५	१४१.८६	१४३.६६	१६८.२८	१८४.२७	१८३.१७
	६६२.४१	२ इँटा टायल	८.६४	४८.०९	९६.३१	१०३.०७	८०.५६	६९.५०	६९.२२	७६.४९	९५.६८	८३.३९	६७.५०	७४.२५	७६.१०	७५.२७	८५.४७	८८.४६	८९.४३
१३	३७१	फलाम तथा स्टिलका सामान	३.०७	१०५.१८	१३२.०८	१७२.६९	१७४.५९	२०५.५८	२७५.३२	२६५.०९	३१०.७२	२६४.२४	३०८.६९	३८०.२१	३९३.५१	४०५.२३	४४७.५५	४९०.०७	४८३.२१
	६७३.००	१ फलामे छड, आंगल्स आदि	३.०७	१०५.१८	१३२.०८	१७२.६९	१७४.५९	२०५.५८	२७५.३२	२६५.०९	३१०.७२	२६४.२४	३०८.६९	३८०.२१	३९३.५१	४०५.२३	४४७.५५	४९०.०७	४८३.२१
१४	३८१	मेरीन वाहेक अन्य ज्याबल उपकरण	३.१७	४७.१९	६०.७४	४९.२०	८६.२०	७९.५७	६८.६१	५४.२०	५६.०३	२२.१०	१८.५१	१२.१६	१२.३८	१२.८२	१४.५९	१९.४५	२२.०२
	६९७.२१	१ स्टिलका भाडा वर्तन	२.९५	४४.८९	६२.९५	३७.७७	६५.३२	८२.४२	७१.२६	५७.०१	५९.३८	२३.७५	१९.७९	१३.०६	१३.३०	१३.७८	१५.६८	२०.९०	२३.६६
		२ कृषि उपकरण	०.२२	७७.९६	३१.१३	२०२.४८	३६६.१२	४१.३२	३३.०६	१६.५३	११.०२	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
१५	३८३	विद्युत् उपकरण तथा सामान	१.९०	९४.०४	९१.६८	१५४.२२	९०.३०	९०.७९	१३४.४४	१७०.३१	२१९.४३	२०९.०६	२०७.४०	२७३.१३	२९४.५६	३०४.३०	३३६.५८	३२७.३४	३२९.००
	७२३.१०	१ तार । केबल	१.४१	८२.११	८०.६०	१५४.७६	७०.३५	५१.३९	१०८.१२	१२३.२९	१७६.७२	१६१.५४	१८५.१८	१८८.०९	२०२.५७	२१०.८९	२३१.९७	२२६.१७	२२१.३१
		२ क. जी.आइ. एच. वी. तार	१.०३	८४.६५	६८.३३	१७०.५९	७२.२५	५५.२०	१३१.८८	१४९.१८	२१८.७५	२००.३३	२३५.७३	२३५.१४	२५१.६०	२६३.७७	२८८.३२	२८१.११	२७३.५२
		ख. ए.सी.आर.एस. कन्डक्टर	०.३८	७५.२२	११३.८८	१११.८४	६५.१८	४१.०६	४३.७१	५३.१३	६२.८१	५६.३८	४८.१५	६०.५८	६९.६७	६७.५८	७९.२३	७७.२५	७९.८०
	७२९.११	३ व्याट्री	०.४९	१२८.३९	१२३.५७	१५२.६९	१४७.७२	२०४.१८	२१०.१६	३०५.६०	३४२.३४	३४५.८१	२७१.३५	५१७.८४	५५९.२८	५७३.०७	६३७.६०	६१८.४७	६३८.८८
		कुल सूचकांक	१००.००	१००.५८	१२९.७२	१४१.७०	१४३.६८	१५०.२५	१६४.०७	१७९.९७	२०६.१८+	२५५.१४	२९०.७१	३०८.५७	३२६.०६+	३३४.५८	३१२.७३+	३१७.०३	३२२.२७

* नेपाल राष्ट्र बैंकको छानिएका जिल्लाका छानिएका उद्योगहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्कमा आधारित ।

+ शशोधित तथ्याङ्क ।

** प्रथम ८ महिनाको तथ्यांक र बाँकी ४ महिनाको अनुमानको आधारमा तयार गरिएको ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक र उद्योग विभाग ।

तालिका ८.१२ : केही छानिएका उद्योगहरुको उत्पादन क्षमताको उपयोग

प्रतिशतमा

क्र.सं.	विवरण	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१
१	चिनी	५२	७२	६९	६९	६५	९८	७०	६१	५७	५५	५४	४४	४०	४३	४२
२	चुरोट	६३	६५	६६	६३	६८	७९	८६	८४	८३	८५	७७	८०	८६	९०	८९
३	बियर	७६	७२	५७	७७	९०	५३	५८	५५	४५	४८	५७	५९	६४	६६	६५
४	सलाई	१९	१३	२५	४४	३७	४२	५५	५४	५९	५३	६०	५८	५९	६२	६३
५	जुत्ता	३१	३९	४८	२४	४८	२१	२१	२०	२१	-	२१	२३	२४	२६	२७
६	सिमेन्ट	२६	३४	४८	४४	५२	५१	६२	३७	४८	४७	४३	४१	४५	४६	४५
७	जुटका सामान	२४	३५	४७	३८	३७	२०	३६	४९	४५	४६	७०	७२	७४	७१	६९

स्रोत : उद्योग विभाग ।

तालिका ८.१३ : उद्योगको किसिम अनुसार वितरित ऋणको विवरण ⁺

प्रतिशतमा

उद्योगको किसिम	२०४५/४६	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१
होटल र पर्यटन	७.८९	३०.३५	२३.२८	१९.५२	३१.२६	१६.६२	१९.७६	१७.५६	३०.०३	४०.४१	२३.२४	१६.०६	१२.९६	१०.०८	११.१७	५.१६
यातायात	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
विद्युत्	१.७४	-	१.१४	०.४०	१.७३	०.०२	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ठूला उद्योग	७१.६८	४४.३३	५६.९७	६६.४६	५५.८९	५४.०६	४९.६२	७०.५६	५२.३०	३१.९२	३०.८५	४७.२४	५१.८६	५५.९२	५५.७७	३१.७६
सिमेन्ट	४.४३	९.५१	७.७२	१६.७२	०.७८	-	-	-	-	२.५२	-	-	-	-	१४.०२	१५.३२
खाद्य++	११.७२	११.९२	६.३१	७.३८	६.६९	१४.८१	११.१९	८.३९	३.६०	५.५५	४.८०	२०.८६	३३.१९	४५.८३	२६.१५	१६.४४
जसमध्ये चिनी	०.७९	१.०२	१.८६	१.५६	०.६३	१.०४	८.३१	१८.५९	१६.७०	६.०८	०.०३	-	-	-	-	-
पेय पदार्थ र हल्का पेय पदार्थ	६.५०	-	२.६०	१.४५	११.३५	५.६८	६.०२	१०.०३	४.८६	-	-	९.२८	-	-	-	-
टेक्सटाइल (जुट समेत)	१६.४९	९.८३	२२.१५	२८.०२	१७.०९	२२.४०	१२.९०	२३.५४	२१.९०	१३.२३	२३.८०	३.९५	३.२२	०.५४	२.००	-
काष्ठ उद्योग	६.७०	१.३८	०.७०	०.२०	०.६८	०.४१	-	०.३४	०.६०	०.९१	०.१०	१.९२	-	-	-	-
स्ट्रुबोर्ड	-	-	०.६२	०.६२	-	-	-	०.२७	-	-	-	-	-	-	-	-
मुद्रण र प्रकाशन	५.२७	०.२८	७.२७	४.१६	६.४५	२.५६	१.२९	३.६६	२.७६	०.९८	०.६२	३.९६	५.३०	४.१७	०.४१	-
रसायन	१.९२	२.९८	०.३१	०.१८	२.७९	-	-	२.४९	-	०.२०	-	१३.५०	६.८३	०.८१	०.०८	-
ढुंगा उत्पादन (माटो, ईटा)	१३.२६	५.९१	५.१४	३.४८	८.६३	४.८५	८.२३	१.५१	१.२८	०.९३	०.७५	१.४३	३.३२	४.५७	१२.८९	-
हल्का मेशीन	०.५९	-	०.९६	१.४४	-	१.०४	१.०५	१.७४	०.५६	०.२३	०.०३	-	-	-	-	-
बरफ बनाउने र कोल्ड स्टोरेज	४.०१	१.५०	१.३३	१.२५	०.८०	१.२७	०.६३	-	०.०४	१.२९	०.७२	२.३४	-	-	०.२२	-
विविध	१८.६९	२५.३२	१८.६१	१३.६२	११.१२	२९.३०	३०.६२	११.८८	१७.६७	२७.६७	४५.९१	२६.७३	३५.१८	३४.००	३३.०६	६३.०८
कुल जम्मा	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००	१००.००
जम्मा ऋण बितरण रु. करोडमा +++	१०.१६	२०.६२	२४.७५	३७.१३	२९.२९	३९.४२	३६.१८	७८.३४	७१.१४	३९.६२	२९.२१	१०.७७	८.१७	७.७२	३.६५	२.१४

दृष्टव्य : आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को विवरण प्राप्त नभएको ।

+ ने.औ.वि.क.को मात्र ।

++ प्रायशः धान चामल मिलहरु ।

+++ आ.व. २०५३/५४ देखि रिसेड्युल रकम समावेश नगरी नगद कारोबार मात्र समावेश ।

नोट : आ.व. २०५९/६० देखि अपरिष्कृत

स्रोत : नेपाल औद्योगिक विकास निगम ।

तालिका ८.१४ : दर्ता भएका घरेलू तथा साना उद्योगको संख्या

उद्योगको किसिम आर्थिक वर्ष	उद्योगको संख्या				स्थिर पूँजी लगानी भएको रकम रु. करोडमा			
	प्राइभेट फर्म	प्राइभेट लिमिटेड	साभेदारी	जम्मा	प्राइभेट फर्म	प्राइभेट लिमिटेड	साभेदारी	जम्मा
२०४६/४७	७२७	८८	११७	९३२	४०.९४	३०.१२	११.८०	८२.८६
२०४७/४८	९४६	४३	१२३	१११२	९०.५०	१३.७२	१८.४०	१२२.६२
२०४८/४९*	५०२०	२४२	४६५	५७२७	१८४.०६	३८.२२	३५.१२	२५७.४०
२०४९/५०	६०८७	२९६	३९८	६७८१	२०७.००	५९.००	४९.००	३१५.००
२०५०/५१	८५३५	३२१	६३०	९४८६	३६३.००	६३.००	१४६.००	५७२.००
२०५१/५२	७८३३	२४७	४३९	८५१९	४२८.०६	६७.९८	४०.९६	५३७.००
२०५२/५३	८६३८	५४४	४६८	९६५०	३८५.००	२८९.००	४८.००	७२२.००
२०५३/५४	७४०४	३४६	४४६	८१९६	४०८.००	१३६.००	६०.००	६०४.००
२०५४/५५	८६६९	५११	४७०	९६५०	४७८.००	३४७.००	७१.००	८९६.००
२०५५/५६	८७७३	५३३	६८४	९९९०	५१०.००	३६४.००	८८.००	९६२.००
२०५६/५७	८८८९	६८९	५४९	१०१२७	६६५.००	३२४.००	४५.००	१०३४.००
२०५७/५८	८३६८	५४२	४०७	९३१७	४५५.००	२३८.००	३९.००	७३२.००
२०५८/५९	८८५१	५१३	५२६	९८९०	४११.००	२९१.००	७०.००	७७२.००
२०५९/६०	६७७८	३४०	४५४	७५७२	५०२.३८	५३.१४	३५.४८	५९१.००
२०६०/६१	५९८५	६००	५४८	७१३३	४६२.२७	१०२.७९	४६.९४	६११.००
२०६१/६२+	३२८६	३०८	२५६	३८५०	२०४.०१	४३.२९	१८.२७	२६५.५७

+ प्रथम आठ महिनाको

* आ. व. २०४८/४९ देखिको तथ्यांकमा घरेलु तथा साना उद्योग विभाग अन्तर्गत दर्ता

भएका अधिराज्यभरिका उद्योगको संख्या समावेश भएको ।

नोट: आ. व. २०६१/६२ को प्रथम चौमासिकको ७५ वटै जिल्लाको विवरण समावेश भएको तथा दोस्रो चौमासिकको

२७ जिल्ला स्थित घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालयमा र घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति अन्तर्गत ७ जिल्लाहरूमा

दर्ता भएका उद्योगहरूको विवरण समावेश भएको ।

स्रोत : घरेलु तथा साना उद्योग विभाग ।

**तालिका ८.१५ : बाणिज्य बैंकहरुबाट सघन बैंकिङ्ग कार्यक्रम अन्तर्गत
घरेलू उद्योग क्षेत्रमा वितरित कर्जा विवरण**

रु. हजारमा

आर्थिक वर्ष	पूर्वाञ्चल		मध्यमाञ्चल		पश्चिमाञ्चल		मध्य पश्चिमाञ्चल		सुदूर पश्चिमाञ्चल		जम्मा	
	संख्या	रकम	संख्या	रकम	संख्या	रकम	संख्या	रकम	संख्या	रकम	संख्या	रकम
२०४५/४६	४८४	१८५२९	४९८	२९६१२	४७२	२१९७७	१५८	३३५१	१७३	३४४२	१७८५	७६९११
२०४६/४७	६४५	२०११३	५३३	३११६६	५७६	२५८९५	१६८	४७३८	१८६	३१६२	२१०८	८५०७४
२०४७/४८	४३२	२८८७९	४२०	३१०३३	४५६	२१३४७	२०१	७३१६	१६९	४०७८	१६७८	९२६५३
२०४८/४९	३६३	३४४५१	४२१	२५९८६	३३०	१४०५२	१२५	४७६७	१६९	४८९८	१४०८	८४१५४
२०४९/५०	३०९	१९९८३	४३६	५१७५९	२२७	१३८२५	१०२	३९५२	९७	३४२५	११७१	९२९४४
२०५०/५१	३०६	१६२७७	४६८	१४१७३५	४६०	३९०६२	२२१	९५५८	१२५	५६७५	१५८०	२१२३०७
२०५१/५२	२७४	१७५४३	३९०	७८९३७	३०९	२७६५	१६६	६९६०	९९	४३०४	१२३८	१३४९०९
२०५२/५३	४७२	३९१९२	५८४	१३२७४९	३१५	३२९५८	१८०	१२७५६	१२०	८५०४	१६७१	२२६१५९
२०५३/५४	५०२	४५५६६	४९२	१०४१९९	२६६	३२८४३	२०८	१२५००	७४	५३००	१५४२	२००४०८
२०५४/५५	६०९	२८२६५	२४१	७२१५२	१३०	२७०२८	९५	११६५	६०	७७९८	११३५	१३६४०८
२०५५/५६	१२७१	१२३३१८	१६३१	२३४१७६	८६३	८६६७८	४८१	३५५४८	३४२	१८०५७	४५८८	४९७७७७
२०५६/५७	१४८२	१३३०१८	१७६६	२२२१२८	१४६८	९९०३०	६०३	३७२३८	१३१	८२३१	५४५०	४९९६४५
२०५७/५८	१५७	२००६७	२३४	८१५५०	४१९	४३१५१	१२२	१४१४५	१२८	८१८८	१०६०	१६७१०१
२०५८/५९	२६२	२६५७०	१८६	६७२०६	६१७	३९२९६	९४	८३३५	८७	३९८६	१२४६	१४५३९३
२०५९/६०	६३०	४५५५२	१६५	८०७४४	४६८	२८४०१	७४	७९०४	६५	३२९२	१४०२	१६५८९३
२०६०/६१	३२०	३०१०७	१८२	१४५१६६	२७५	२७८६०	४१	८६१०	१०	६९२	८२८	२१२४३५
२०६१/६२*	२०८	१८५८३	१५८	१२९८१५	२५१	२४६७७	२५	६४३६	७	६०४	६४९	१८०११५
जम्मा	८७२६	६६६०१३	८८०५	१६६०११३	७९०२	६०५२४५	३०६४	१८५२७९	२०४२	९३६३६	३०५३९	३२१०२८६

* प्रथम छ महिनाको

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका ८.१६ : औद्योगिक क्षेत्रको वर्तमान स्थिति
(आर्थिक वर्ष २०६१/६२)

/१/

क्र.सं.	औद्योगिक क्षेत्रको नाम	स्थापित मिति	औ.क्षे.को कुल क्षेत्रफल (रोपनीमा)	विकास गरी तयार गरेको जमिन (रोपनीमा)	उद्योगहरूलाई भाडामा दिएको जमिन (रोपनीमा)	औ.क्षे. तर्फबाट भएको लगानी (रु. करोडमा)	निजी उद्योगको तर्फबाट भएको लगानी (रु. करोडमा)	संचालनमा आएका उद्योगहरूको संख्या	बन्द उद्योगहरूको संख्या	निर्माणाधीन उद्योगहरूको संख्या
१	केन्द्रीय कार्यालय									
२	बालाजु औद्योगिक क्षेत्र काठमाण्डौं, वागमती अंचल	२०१६	६९६	६९६	५२३	१.३२	२००.००	६६	१६	१३
३	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र मकवानपुर, नारायणी अंचल	२०२०	२८२९	२३६७	१५२४	२.५५	३६५.८८	४२	१२	५
४	पाटन औद्योगिक क्षेत्र ललितपुर, वागमती अंचल	२०२०	२९३	२९३	२१४	२.५८	४१.०६	९४	१३	-
५	नेपालगंज औद्योगिक क्षेत्र नेपालगंज, भेरी अंचल	२०३०	२३३	२३३	१७७	०.९६	२४.५०	२३	५	४
६	धरान औद्योगिक क्षेत्र धरान, कोशी अंचल	२०२९	२०२	२०२	९४	०.७७	१६.२९	१५	३	७
७	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र पोखरा, गण्डकी अंचल	२०३१	५०१	५०१	३८०	१.४७	७०.००	५२	१७	४
८	बुटवल औद्योगिक क्षेत्र बुटवल, लुम्बिनी अंचल	२०३२	४३४	४३४	३४०	१.१०	१००.००	४९	६	३
९	भक्तपुर औद्योगिक क्षेत्र भक्तपुर, वागमती अंचल	२०३५	७१	७१	५८	१.३६	२८.००	२७	१	१
१०	वीरेन्द्र नगर औद्योगिक क्षेत्र सुर्खेत, भेरी अंचल	२०३८	९०	९०	५२.३९	०.७४	०.५०	१६	-	४
११	धनकुटा औद्योगिक क्षेत्र धनकुटा, कोशी अंचल	२०४१	६३	-	-	०.५६	-	-	-	-
१२	राजविराज औद्योगिक क्षेत्र राजविराज, सगरमाथा अंचल	२०४४	२९४	१७१	२०.३	३.५५	३.५६	४	२	-
जम्मा			५७०६	५०५८	३३८२.६९	१६.९६	८४९.७९	३८८	७५	४१

स्रोत : औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेड ।

तालिका ८.१६ : औद्योगिक क्षेत्रको वर्तमान स्थिति
(आर्थिक वर्ष २०६१/६२)

/ २ /

क्र.सं.	औद्योगिक क्षेत्रको नाम	औद्योगिक क्षेत्रको कार्यालय तर्फको रोजगारी	उद्योगहरुले प्रदान गरेको रोजगारी	जम्मा रोजगारी पाउने संख्या	उद्योगहरुको आफ्नै टहराको संख्या	औद्योगिक क्षेत्रको तर्फबाट निर्माण भएको कारखाना भवन	उद्योगहरुलाई भाडामा दिइएका टहराहरु
१	केन्द्रीय कार्यालय	३८	-	३८	-	-	-
२	बालाजु औद्योगिक क्षेत्र काठमाण्डौ, बागमती अंचल	३९	३७८७	३८२६	७३	४९	४९
३	हेटौडा औद्योगिक क्षेत्र मकवानपुर, नारायणी अंचल	४६	३५००	३५४६	३७८	१५	१५
४	पाटन औद्योगिक क्षेत्र ललितपुर, बागमती अंचल	२३	१२५७	१२८०	१५४	४९	४९
५	नेपालगंज औद्योगिक क्षेत्र नेपालगंज, भेरी अंचल	१४	८५०	८६४	३०	२०	२०
६	धरान औद्योगिक क्षेत्र धरान, कोशी अंचल	१५	५६६	५८१	३८	१६	१६
७	पोखरा औद्योगिक क्षेत्र पोखरा, गण्डकी अंचल	१८	१५१२	१५३०	१४८	१४	१४
८	बुटवल औद्योगिक क्षेत्र बुटवल, लुम्बिनी अंचल	१५	१६०१	१६१६	८७	९	९
९	भक्तपुर औद्योगिक क्षेत्र भक्तपुर, बागमती अंचल	१५	७००	७१५	४४	१३	१३
१०	वीरेन्द्र नगर औद्योगिक क्षेत्र सुर्खेत, भेरी अंचल	८	५०	५८	-	६	६
११	धनकुटा औद्योगिक क्षेत्र धनकुटा, कोशी अंचल	१	-	१	-	-	-
१२	राजविराज औद्योगिक क्षेत्र राजविराज, सगरमाथा अंचल	१२	५५	६७	-	१०	१०
जम्मा		२४४	१३८७८	१४१२२	९५२	२०१	२०१

स्रोत : औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेड ।

तालिका ८.१७ : पर्यटक संख्या बृद्धि दर तथा बसाइ अवधि

वर्ष	पर्यटकको संख्या +	हवाई मार्गबाट पर्यटकको आगमन	प्रति पर्यटकको सरदर बसाइ अवधि (दिनमा)	वार्षिक बृद्धिदर
२०४६ पौष	२३९९४५	२०७९०७	१२.००	-९.७८
२०४७ पौष	२५४८८५	२२६४२१	१२.००	६.२०
२०४८ पौष	२९२९९५	२६७९३२	९.२५	१५.००
२०४९ पौष	३३४३५३	३००४९६	१०.१४	१४.१०
२०५० पौष	२९३५६७	२५४१४०	११.९४	-१२.२०
२०५१ पौष	३२६५३१	२८९३८१	१०.००	११.२०
२०५२ पौष	३६३३९५	३२५०३५	११.२७	११.२८
२०५३ पौष	३९३६१३	३४३२४६	१३.५०	८.३०
२०५४ पौष	४२१८५७	३७११४५	१०.५०	७.२०
२०५५ पौष	४६३६८४	३९८००८	१०.८०	९.९०
२०५६ पौष	४९१५०४	४२१२४३	१२.८०	६.००
२०५७ पौष	४६३६४६	३७६९१४	११.८८	-५.७०
२०५८ पौष	३६१२३७	२९९५१४	११.९३	-२२.१०
२०५९ पौष	२७५४६६	२१८६६०	७.९२	-२३.७०
२०६० पौष	३३८१३२	२७५४२८	९.६०	२२.७०
२०६१ पौष *	३८५२९७	२९७३३५	१३.५१	१३.९०

+ भारतीय पर्यटकहरु पनि समावेश भएको ।

* अनुमानित (त्रि.अ.वि. अध्यागमन कार्यालयबाट प्राप्त हवाई मार्गबाट आएका पर्यटकको आधारमा)

नोट : स्थलमार्गबाट आएका भारतीय पर्यटकहरुको आगमन संख्या यसमा समावेश छैन ।

स्रोत : संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय ।

तालिका ८.१८ : भ्रमणको उद्देश्य अनुसार पर्यटक आगमन संख्या
(आगमन कार्डको आधारमा)

भ्रमणको उद्देश्य	मनोरन्जन	पदयात्रा र पर्वतारोहण	व्यापार	औपचारिक	तीर्थयात्री	सभा / सेमिनार	अन्य	जम्मा
२०४६ पौष	१८०९७३	४००९३	२६३०	१२२७५	-	-	३९७४	२३९९४५
	७५.४	१६.७	१.१	७.१	-	-	१.७	१००.०
२०४७ पौष	१६८५५२.०	३९९९९.०	११७२८.०	२९४१६.०	-	-	५१९०.०	२५४८८५
	६६.१	१५.७	४.६	११.६	-	-	२.०	१००.०
२०४८ पौष	१७७३७०	४२३०८	१४६०१	३७२७४	९१०३	५४४१	६८९८	२९२९१५
	६०.४	१४.४	४.०	१२.७	३.१	१.९	२.४	१००.०
२०४९ पौष	२३७७१	३५१६६	३१७६५	२०९६७	७२१९	८१५	७१०	३३४३५३
	७१.१	१०.४	९.४	६.३	२.२	०.२	०.२	१००.०
२०५० पौष	१७०२७९	६९६१९	१९४९५	१५८१२	१०४२९	५३६७	२५६६	२९३५६७
	४८.०	२३.७	६.६	४.४	३.६	१.८	०.९	१००.०
२०५१ पौष	१६८१६४	७६८५६	२३५२२	२०४३१	५४७५	५३६१	२६७२२	३२६५३१
	४१.४	२३.४	७.२	६.३	१.७	१.६	८.२	१००.०
२०५२ पौष	१८३४७०	८४५२४	२१८२९	२००९०	५२५७	५२७२	४२९५३	३६३३९५
	४०.४	२३.३	६.०	४.४	१.४	१.४	११.८	१००.०
२०५३ पौष	२०९३७७	८८९४५	२५०७९	२०१९१	४८०२	६०५४	३९१६५	३९३६१३
	४३.२	२२.६	६.४	४.१	१.२	१.४	१०.०	१००.०
२०५४ पौष	२४९३६०.०	९१५२५	२७४०९	२४१०६	४०६८	५८२४	१९५६५	४२१८५७
	४९.१	२१.७	६.४	४.७	१.०	१.४	४.६	१००.०
२०५५ पौष	२६१३४७	११२६४४	२४९५४	२२१२३	१६१६४	५१८१	२१२७१	४६३६८४
	४६.४	२४.३	४.४	४.८	३.४	१.१	४.६	१००.०
२०५६ पौष	२९०८६२	१०७९६०	२३८१३	२४१३२	१९१९८	५९६५	१९५७४	४९१५०४
	४९.२	२२.०	४.८	४.९	३.९	१.२	४.०	१००.०
२०५७ पौष	२५५८८९	११८७८०	२९४५४	२०८३२	१५८०१	५५९९	१७२९१	४६३६४६
	४४.२	२४.६	६.४	४.४	३.४	१.२	३.७	१००.०
२०५८ पौष	१८७०२२	१००८२८	१८५२८	१८७२७	१३८१६	-	२२३१६	३६१२३७
	४१.८०	२७.९०	४.१०	४.२०	३.८०	०.००	६.२०	१००.००
२०५९ पौष	११०१४३	५९२७९	१६६९०	१७७८३	१२३६६	-	५८९०७	२७५४६८
	४०.००	२१.४०	६.२०	६.४०	४.४०	०.००	२१.३०	१००.००
२०६० पौष	९७९०४	६५७२१	१९३८७	२१९६७	२१३९५	-	१११७५८	३३८१३२
	२९.००	१९.४०	४.७०	६.४०	६.३०	-	३३.१०	१००.०
२०६१ पौष *	१६७२६२	६९४४२	१३९४८	१७०८८	४५६६४	-	७१८९३	३८५२९७
	४३.४०	१८.००	३.६०	४.४०	११.९०	०.००	१८.७०	१००.०

* अनुमानित

नोट : इटालिक अंकले प्रतिशत जनाउँछ

स्रोत : संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय

तालिका ८.१९ : प्रमुख क्षेत्र अनुसार पर्यटक आगमन संख्याको विवरण

वर्ष	उत्तर अमेरिका	मध्य तथा दक्षिण अमेरिका	पश्चिम यूरोप	पूर्वी यूरोप	अफ्रिका	एशिया			अष्ट्रेलिया एवं प्रशान्त क्षेत्र	अन्य	कुल पर्यटक संख्या
						भारत	अन्य	जम्मा +			
२०४६ पौष	२८०४५	१९६८	१०४६९५	३२७१	६०५	-	-	८६३७२	१३९६६	१०२३	२३९९४५
	११.७	०.८	४३.६	१.४	०.३	-	-	३६	५.८	०.४	१००.०
२०४७ पौष	२६३४३	१८७२	११०७५०	३२७५	६११	-	-	९८३२०	१३१०८	६०६	२५४८८५
	१०.३	०.७	४३.४	१.३	०.२	-	-	३८.६	५.२	०.२	१००.०
२०४८ पौष	२४०२७	२२०२	११०४२५	३१२६	९५६	-	-	१४००२५	१०४७६	१७५८	२९२९९५
	८.२	०.७	३७.७	१.१	०.३	-	-	४७.८	३.६	०.६	१००.००
२०४९ पौष	२७३५६	२७७७	१३२५५५	२५५३	१२६३	१०६५७४	४९७३८	१५६३१२	१०८९३	६९४	३३४३५३
	८.२	०.८	३९.६	०.८	०.४	३१.९	१४.९	४६.८	३.२	०.२	१००.०
२०५० पौष	२५२८३	२६१२	१२२०६४	३०१६	९८५	८३३६२	४५४५०	१२८८१२	९८०६	९८९	२९३५६७
	८.६	०.९	४१.६	१.०	०.३	२८.४	१५.४	४३.९	३.४	०.३	१००.०
२०५१ पौष	२६०७८	३०८३	१३२५१८	२६६४	९१५	१०२५४०	४८४४२	१५०९८२	९९०५	३८६	३२६५३१
	८.०	१.०	४०.६	०.८	०.३	३१.४	१४.८	४६.२	३.०	०.१	१००.०
२०५२ पौष	२९७०२	३०४९	१३३८०९	३८६०	१०७३	११७२६०	६३११७	१८०३७७	११४९९	२६	३६३३९५
	८.२	०.८	३६.८	१.१	०.३	३२.३	१७.४	४९.६	३.२	०.०	१००.०
२०५३ पौष	३०६३५	४२३०	१३२७८७	६११४	१७७५	१२२५१२	८३२९७	२०५८०९	१२२३३	३०	३९३६१३
	७.८	१.१	३३.७	१.४	०.४	३१.१	२१.२	५२.३	३.१	०.०	१००.०
२०५४ पौष	३६३०१	४५५४	१३७०२८	६४१६	१६४५	१३३४३८	८९४११	२२२८४९	१३०४७	१७	४२१८५७
	८.६	१.१	३२.४	१.४	०.४	३१.६	२१.२	५२.८	३.१	०.०	१००.०
२०५५ पौष	४३०३८	५९३७	१५१०७०	६७४१	१७९५	१४३२२९	९७२२१	२४०४६०	१४६३५	८.०	४६३६८४
	९.३	१.३	३२.६	१.४	०.४	३०.९	२१.०	५१.९	३.१	०.०	१००.०
२०५६ पौष	४६९१०	६०९६	१६४९१३	६७२३	१८५७	१४०६६१	१०९१३२	२४९७९३	१५२०७	५.०	४९१५०४
	९.४	१.२	३३.६	१.४	०.४	२८.६	२२.२	५०.८	३.१	०.०	१००.०
२०५७ पौष	४९०३२	६०७६	१५९३२५	६९९२	२०४०	९४९१५	१२८६१७	२२४५३२	१५६४१	८.०	४६३६४६
	१०.६	१.३	३४.४	१.४	०.४	२०.७	२७.७	४८.४	३.४	०.०	१००.०
२०५८ पौष	३९१२०	४६३४	१३१६६१	६२०१	१५९६	६४३२०	१००६६९	१६४९८९	१३०३६	-	३६१२३७
	१०.८	१.३	३६.४	१.७	०.४	१७.८	२७.९	४५.७	३.६	०.०	१००.०
२०५९ पौष	२१२६५	२७९१	८७९१२	५२७६	११३२	६६७७७	८१८९३	१४८६७०	८४२०	-	२७५४६८
	७.७	१.०	३१.९	१.९	०.४	२४.३	२९.७	५४.०	३.१	०.०	१००.०
२०६० पौष	२२९९२	२२६२	९५१६२	६४५१	१६१२	८६३६३	११३६८२	२०००४५	९६०८	-	३३८१३२
	६.८	०.७	२८.१	१.९	०.४	२५.४	३३.६	५९.२	२.८	-	१००
२०६१ पौष*	२५५०५	४३७३	११६५०५	७६६१	११६१	९०२२२	१२८१६५	२१८३८७	१०९४७	७५८	३८५२९७
	६.६	१.२	३०.२	२.०	०.३	२३.४	३३.३	५६.७	२.८	०.२	१००.०

* अनुमानित

+ २०४८ पौषसम्म भारतीय पर्यटकहरू समावेश भएको ।

द्रष्टव्य : इटालिक अंकले प्रतिशत जनाउँछ ।

स्रोत : संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय ।

तालिका ८.२० : पर्यटन क्षेत्रबाट आर्जित विदेशी मुद्रा

आर्थिक वर्ष	पर्यटन क्षेत्रबाट आर्जन भएको विदेशी मुद्रा (रु. करोडमा)	कुल वस्तु निर्यात बाट प्राप्त विदेशी मुद्राको अनुपातमा प्रतिशत	कुल वस्तु निर्यात एवं सेवाबाट प्राप्त विदेशी मुद्रा आर्जनको अनुपातमा प्रतिशत	आर्जित कुल विदेशी मुद्राको अनुपातमा प्रतिशत	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा प्रतिशत
१	२	३	४	५	६
२०४६/४७	३१२.१२	५९.५	२८.५	२३.३	३.२
२०४७/४८	३५८.७६	४७.१	२३.५	२१.८	३.२
२०४८/४९	५०१.६९	३५.९	१९.५	२०.०	३.६
२०४९/५०	५९६.६०	३४.५	२६.७	१७.६	३.७
२०५०/५१	८२५.१७	४२.७	२२.४	१८.९	४.१
२०५१/५२	८९७.३२	५०.८	२१.८	१७.३	४.१
२०५२/५३	९५२.१२	४७.९	२३.३	२१.४	३.८
२०५३/५४	८५२.३०	३७.६	१३.७	१७.६	३.०
२०५४/५५	९८८.१६	३५.९	१७.४	१५.२	३.३
२०५५/५६	१२१६.७८	३४.१	१८.५	१५.९	३.६
२०५६/५७	१२०७.३९	२४.२	१३.०	८.८	३.२
२०५७/५८	११७१.७०	२१.०	१२.०	७.४	२.९
२०५८/५९	८६५.४३	१४.९	१०.६	६.१	२.१
२०५९/६०	११७४.७७	२३.१	१५.२	८.२	२.६
२०६०/६१	१८१४.७४	३२.९	२०.३	११.४	३.७
२०६१/६२*	६६८.३२	२०.२	१३.९	७.१	१.२

* प्रथम सात महिनाको ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक ।

तालिका द.२१ : होटल र होटल शैया संख्या

वर्ष	तारे स्तरका		तारे देखि बाहेकका		जम्मा	
	होटल	शैया संख्या	होटल	शैया संख्या	होटल संख्या	शैया संख्या
२०४६ पौष	५४	४८८०	१०५	४५२८	१५९	९४०८
२०४७ पौष	५७	५५०२	१११	४७४२	१६८	१०२४४
२०४८ पौष	६१	५८०९	१३१	५३९८	१९२	११२०७
२०४९ पौष	६४	५९६९	१३९	५८०३	२०३	११७७२
२०५० पौष	६४	५९६९	१५०	६५७८	२१४	१२५४७
२०५१ पौष	७२	६५०२	३२२	११२२८	३९४	१७७३०
२०५२ पौष	७२	६५०२	४४८	१५३०५	५२०	२१८०७
२०५३ पौष	७९	७०५०	५५३	१८५८८	६३२	२५६३८
२०५४ पौष	८६	७७७९	६२०	१९८३३	७०६	२७६१२
२०५५ पौष	८९	७८४२	६५०	२१०३६	७३९	२८८७८
२०५६ पौष	८७	८६५६	६९८	२३५५८	७८५	३२२१४
२०५७ पौष	९४	९३२०	७५४	२५६३८	८४८	३४९५८
२०५८ पौष	९७	९४३०	७९१	२६७३३	८८८	३६१६३
२०५९ पौष	१०४	१०२८९	८३९	२७३२७	९४३	३७६१६
२०६० पौष	१०८	१०५३५	८५८	२७७३५	९६६	३८२७०
२०६१ पौष *	११०	१०७१५	८८६	२८३९२	९९६	३९१०७

* अनुमानित

स्रोत : संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय ।

तालिका ८.२२ : पर्वतारोहण दल र संख्या

११/

वर्ष	ऋतु	दलको संख्या	पर्वतारोहीको संख्या	सामयिक रोजगारी	सरकारलाई प्राप्त रोयल्टी रकम (रु. हजारमा)	पर्वतारोहीहरूबाट भएको खर्च (रु. हजारमा)
२०४६/४७ (पौष)	वसन्त ऋतु	२९	२४९	३५३०	१७५९	१६२५५
	शरद ऋतु	८०	६५०	८००९	४८८१	४८६७८
	हिउँद	११	६७	६४०	६२६	३४३५
	जम्मा	१२०	९६६	१२१७९	७२६६	६८३६८
२०४७/४८ (पौष)	वसन्त ऋतु	३७	३०८	२६८६	२८७८	६५८७९
	शरद ऋतु	८२	६२८	५२३०	४९५६	७१४४८
	हिउँद	११	१०२	१२३८	१०९५	१९०३६
	जम्मा	१३०	१०३८	९१५४	८९२९	१५६३६३
२०४८/४९ (पौष)	वसन्त ऋतु	३४	३००	४२४४	११७२१	३५१८१
	शरद ऋतु	६९	५६५	३७३२	१६५२९	५३६१७
	हिउँद	१०	६४	२७५	२१०१	१२५५७
	जम्मा	११३	९२९	८२५१	३०३५१	१०९३५५
२०४९/५० (पौष)	वसन्त ऋतु	२९	२७१	२४६०	११६४०	५३८४५
	शरद ऋतु	५६	४००	२५७८	२२५७३	४४५९३
	हिउँद	९	५४	३५८	४४९६	४६३१
	गृष्म	१	५	२७	३९२	७३५
	जम्मा	९५	७३०	५४२३	३९१०१	१०३८०४
२०५०/५१ (पौष)	वसन्त ऋतु	१९	१२१	८९६	१८३७२	४११४०
	शरद ऋतु	७७	५२३	३९१५	२४३२६	६३९११
	हिउँद	१	७	८१	३९३	१७२५
	गृष्म	८	४५	३४७	१४०७	६७२५
	जम्मा	१०५	६९६	५२३९	४४४९८	११३५०१

क्रमशः...

तालिका न.२२ : पर्वतारोहण दल र संख्या

/२/

वर्ष	ऋतु	दलको संख्या	पर्वतारोहीको संख्या	सामयिक रोजगारी	सरकारलाई प्राप्त रोयल्टी रकम (रु. हजारमा)	पर्वतारोहीहरूबाट भएको खर्च (रु. हजारमा)
२०५१/५२	वसन्त ऋतु	२२	१९४	१६२३	२०४२८	३६३१७
	(पौष)					
	शरद ऋतु	६६	४११	३४५९	१५७६६	७७६३३
	शिशिर	३	१९	११३	१११३	२६५०
	जम्मा	९१	६२४	५१९५	३७३०७	११६६००
२०५२/५३	वसन्त ऋतु	३९	२७२	१७१०	६११२१	१११४४२
	(पौष)					
	शरद ऋतु	८४	५३६	३१०६	३८८८५	१११०१२
	शिशिर	५	४०	९६	१६४९	३८१९
	गृष्म	१	३	१३	२२३	११४०
	जम्मा	१२९	८५१	४९२५	१०१८७८	२२७४१३
२०५३/५४	वसन्त ऋतु	४९	३७५	३८१३	६७२८७	२०२०८८
	(पौष)					
	शरद ऋतु	६२	४२१	२९८५	३७९९६	८४८३८
	शिशिर	९	६५	२०५	३७५४	८०७५
	जम्मा	१२०	८६१	७००३	१०८२३७	२९५००१
२०५४/५५	वसन्त ऋतु	४८	३३२	२६१५	६१२७२	१४०२२९
	(पौष)					
	शरद ऋतु	९०	६२३	४१६९	३३२६१	२३७६०२
	शिशिर	३	१९	१५८	९४६	४६१०
	जम्मा	१४१	९७४	६९४२	९५४७९	३८२४४१
२०५५/५६	वसन्त ऋतु	३५	२४२	४०५५	५५६६७	१५४६१५
	(पौष)					
	शरद ऋतु	६९	५२२	४९४८	२६४६९	१५१५०७
	शिशिर	८	५१	४३२	२७३६	३१९४७
	गृष्म	३	४२	२५५	११७	६५५५
	जम्मा	११५	८६७	९६९०	८४९८९	३४४६२४
२०५६/५७	वसन्त ऋतु	६२	४१५	८७५०	८२०३५	२५३५९३
	(पौष)					
	शरद ऋतु	६३	२९८	२५७३	३५८६६	२३३८५०
	शिशिर	४	३८	२०६	१६६५	१६९५
	गृष्म	३	२२	५८	३२७	९३७५
	जम्मा	१३२	७७३	११५८७	११९८९३	४९८५१३
२०५७/५८	वसन्त ऋतु	५०	३८७	४०११	१०७६०९	४२७५५९
	(पौष)					
	शरद ऋतु	५५	३९७	१७०५	१७८८३	१०५५१४
	शिशिर	७	५२	४८७	१९०२	१८९६०
	गृष्म	-	-	-	-	-
		११२	८३६	६२०३	१२७३९४	५५२०३३
२०५८/५९	यस वर्ष देखि ऋतु अनुसार परामिट दिने कार्य खारेज गरिएको ।	१३४	९१३	९९२८	१२८१८५	६०००००
२०५९/६०	पौष	१५२	१०८०	१४८३८	१८१३६०	६३००००
२०६०/६१	पौष	१४०	१०४२	१५४५	१३१२६७	४९४४९४

द्रष्टव्य : वसन्त ऋतु : फागुन, चैत्र, वैशाख
शरद ऋतु : भाद्र, आश्विन, कार्तिक

शिशिर ऋतु : मंसिर, पौष, माघ
गृष्म ऋतु : जेष्ठ, आषाढ, श्रावण

स्रोत : संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय ।

तालिका ८.२३ : होटल व्यवस्थापन तथा पर्यटन सम्बन्धी तालीम

क्र. सं.	विवरण	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*	कुल जम्मा
१	खाना सामान तयार र नियन्त्रण गर्ने	३६	४२	५०	५०	६८	५२	४५	१०१	७४	९४	४८	३२	-	८८	४४	७३	८९७
२	खाद्यान्नका पेय सेवा	३२	४७	६४	१३९	८२	७०	७९	११४	१०२	७१	४९	३२	-	३२	१९	६०	९९२
३	हाउस किपिङ्ग	३५	४५	४६	४४	६९	४९	४१	७२	४८	३९	३०	३१	२८	४५	९९	१८	७३९
४	फन्ट अफिस	२५	४२	५३	४८	७२	४७	५८	१७९	५७	३१	३३	३१	२४	-	३१	३५	७६६
५	बेकरी	२०	-	-	-	-	-	-	-	-	१७	१७	-	-	-	-	-	५४
६	इण्डियन स्वीट्स	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	०
७	होटल मेन्टेनेन्स तालीम	१३	१३९	-	२५	१८	-	-	१०	१३	१२	१३	-	-	-	-	-	२४३
८	होटलको हिसाब किताब राख्ने सम्बन्धी	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	०
९	पर्यटक पथ प्रदर्शक	७४	६२	३१	७४	३५	७०	९१	९३	३७१	६७	१०६	७६	७०	६९	६६	७४	१४२९
१०	विभिन्न क्षेत्रको लोकल गाइड	-	-	-	-	-	-	-	८३	२९	-	-	७५	-	-	६२	२६	२७५
११	एकोमोडेशन अपरेशन	-	-	-	-	-	-	-	-	१८	१३	-	-	-	-	-	-	३१
१२	ट्राभल एजेन्सी एण्ड टिकेटिंग	४९	-	-	१६	२९	-	६६	५९	५०	३५	३३	२२	३४	-	-	-	३९३
१३	पदयात्रीका लागी कूक र वेटर	४०	१९	२१	३०	२४	१२	-	-	४४	१६	-	-	३०	-	-	-	२३६
१४	पद यात्री पथ प्रदर्शक	६१	५१	६७	३४३	५५	११७	२३४	१८९	२१०	२१९	२३९	३७०	३९०	२९७	४०५	५९२	३८३९
१५	पद यात्रा तथा भ्रमण नाइके	-	३०	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	३०
१६	जल यात्रा पथ प्रदर्शक	-	-	२४	२४	२३	३५	६६	-	३४	३७	-	२१	-	५१	-	-	३१५
१७	तालीमदाताको गोष्ठी विषयक	-	-	-	-	-	४२	-	-	-	-	-	-	-	२१	-	-	६३
१८	उच्च स्तरको तालीम	-	-	-	-	-	-	-	-	२३	-	-	-	-	-	-	-	२३
१९	जनसम्पर्क तालीम	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	०
२०	स्पिट अफ हस्पिटालिटी कोर्स	-	-	१४	-	२२	१४	-	४१	-	-	-	-	-	-	४७	-	१३८
२१	रा.प.अ.प्रथम तथा द्वितीय श्रेणीको लागि पर्यटन सेवा तालीम	-	-	-	-	-	-	७५	२४०	-	१२६	९३	-	१९४	-	१३	-	७४१
२२	स्थलगत घुम्ती तालीम	४०	२०७	१९९	२३१	१७०	२०८	४१४	२३७	२५८	१८३	४७६	४०१	२२८	१४९	४६७	११४	३९८२
२३	इन्टरनेशनल फ्रेट फरवार्डिङ. (कागो)	-	-	-	-	-	-	-	३६	-	२७	३०	-	-	-	-	-	९३
२४	टुरिष्ट गाइड रिफ्रेसर कोर्स	-	-	-	-	-	-	३५	४१	-	-	-	-	-	-	-	-	७६
२५	स्कील टेष्ट प्रोग्राम	-	-	-	-	-	-	-	-	२७४	८४	-	-	-	-	-	-	३५८
२६	ब्याचलर इन होटल म्यानेजमेन्ट	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	३०	३६	३५	३५	४०	३९	२१५
२७	ब्याचलर इन ट्राभल एण्ड टुरिजम म्यानेजमेन्ट	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	२५	३५	६०
जम्मा		४२५	६८४	५६९	१०२४	६६७	७९६	१२०४	१४९५	१६०५	१०७१	११९७	११२७	१०३३	७८७	१३१८	१०६६	१५९८८

* प्रथम आठ महिनाको प्रगति

स्रोत : नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान ।

तालिका ९.१ : केही छानिएका सरकारी क्षेत्रका उद्योगका उत्पादन क्षमताको प्रयोग

प्रतिशतमा

क्र.सं	उद्योगको नाम	वार्षिक उत्पादन क्षमता	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१*	कैफियत
१	श्रीरगन्ज चिनी कारखाना																	
	क) चिनी	१३,५०० मेट्रिक टन	१०६.८२	१५०.१८	१५२.६६	९०.०८	३७.०३	९२.७६	११३.४६	१११.५०	५८.८७	६९.५४	९९.८७	६१.०७	-११.७१	-१३.७८	-	खारेज भैसकेको
	ख) रेक्टिफाइड स्पीट	१३,५०,००० लिटर	९९.२५	७८.६६	९०.८९	७५.०३	४३.६२	३२.७४	५१.०४	०.०२	१२.९६	२०.९६	२०.९६	१५.२६	-१९५.८८	-३६६.५५	-	
२	लुम्बिनी चिनी कारखाना																	
	क) चिनी	१०,८०० मेट्रिक टन	४६.६०	९०.३८	१२९.०६	९५.९१	६९.३६	१२६.२८	११७.५३	११२.१७	८९.७६	५८.२१	८४.१९	५६.०२	-१४.१२	-१२.०२	६५.००	
	ख) अल्कोहल	१०,८०,००० लिटर	४१.५७	४७.४०	१२५.१९	५४.५४	५८.५३	९९.६९	७२.६३	८.३४	५४.०६	५०.९३	३७.९६	२१.९५	५७३.३१	४७५.१२	२८.१८	
३	जनकपुर चुरोट कारखाना	५.२५ अरब खिल्ली	८३.६१	८३.६०	८५.००	६१.३०	५५.०७	४३.२४	५५.४०	३२.५५	४०.००	४१.९०	४३.८१	७८.९३	-५७८.०८	२६७.७२	२३.६०	
४	भक्तपुर इँटा कारखाना	२ करोड गोटा	६३.५०	६६.००	७२.५०	६२.५०	६०.००	५२.००	७५.०८	५९.८४	-	-	-	-	-	-	-	खारेज भैसकेको
५	हेटौडा कपडा उद्योग लि.	१.१ करोड गोटा	४२.४८	४३.४४	५५.००	८१.८३	७५.०४	४२.५४	८६.४२	३६.५९	४२.७४	१७.११	-	-	-	-	-	खारेज भैसकेको
६	हिमाल सिमेन्ट कम्पनी	१०८००० मे.टन क्लिक्कर	६.७८	७९.१७	६२.६७	५८.४८	५१.७५	४२.५६	४४.६१	३५.९५	४४.४२	३७.५७	३५.४६	-	-	-	-	खारेज भैसकेको
७	हेटौडा सिमेन्ट कारखाना	२६०,००० मेट्रिक टन	३८.९७	४५.५४	५७.६९	३८.९१	४५.४	४१.१४	४८.००	४८.४२	५२.६९	४९.५५	४५.६४	३३.४२	४६.४०	४६.००	४२.००	
८	उदयपुर सिमेन्ट	२७७३०० मेट्रिक टन	-	-	-	२५.००	४६.४५	५७.६२	४७.२५	३३.२२	४७.४९	३५.९४	३९.८५	३८.२१	५१.५२	३७.००	३६.६०	

* आठ महिनाको अनुमानित

आर्थिक वर्ष २०६१/६२ को तथ्याङ्क प्राप्त नभएको ।

स्रोत : अर्थ मन्त्रालय ।

तालिका ९.२ : श्री ५ को सरकार र सरकारी क्षेत्रका संस्थानबीच भएको नगद प्रवाहको विवरण

विवरण	रु. करोडमा															
	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
१. श्री ५ को सरकारबाट सरकारी क्षेत्रका संस्थान तर्फ	१७४.५६	३४४.८६	४७८.७७	३५९.५१	२१०.०७	२७८.००	६२९.८०	७०६.५१	७५६.२७	६२१.३७	७९५.०५	८२५.५१	५९८.८८	११५.०५	१८८.६१	५१.६७
क) शेयर पूँजी	२१.८९	१७.८५	२२.५५	७०.११	२५.३१	८५.८७	१५५.३०	८६.८२	१८३.९०	१४२.००	१३७.३०	१०८.८८	१०३.६०	३१.९३	५९.४८	३४.००
ख) ऋण पूँजी	१०६.१८	२५०.२९	४०२.००	२९०.२८	१६५.५२	१२७.२४	३८२.२०	५३०.३३	४६५.८८	४०९.००	५९४.५०	६८९.८०	४६६.३३	५८.९३	११०.२४	५.००
ग) संचालन ढुवानी अनुदान	१.८१	४.३२	१७.००	०.००	०.००	५७.१४	७२.६०	७१.३६	९.८०	६९.८७	५७.७५	२६.८३	२८.९५	२४.१९	१८.८९	१२.६७
घ) पूँजीगत अनुदान	४४.६८	७२.४०	३७.२२	७९.१२	१९.२४	७.७५	१९.७०	१८.००	७.६९	०.५०	५.५०	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
२. सरकारी क्षेत्रका संस्थानबाट श्री ५ को सरकार तर्फ	१९३.०१	२२३.३३	२१४.८३	४०६.८४	५००.२३	३९६.६७	५३३.०४	४५८.५५	४९१.३३	६८३.००	८५२.३२	८७८.४३	९१५.९८	६२१.५६	८१७.१६	३७२.०८
क) अप्रत्यक्ष कर र अन्य	११५.८४	१५२.७०	११३.०४	१४३.०६	१८७.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००	०.००
	२३.८२	२१.८५	१८.२८	४५.७७	५५.५९	८६.०२	११४.४५	१२३.१०	१३१.७८	११५.००	२१९.०२	२९२.८०	३५०.००	१२५.१०	२०५.६६	८९.०८
ग) लाभांश	१.००	२.१०	२.०५	७५.५५	७६.६०	१०६.३०	१३५.७९	११३.४२	११९.४५	१७८.००	२६२.३०	२३३.६३	२५१.१३	२५०.००	२६६.०५	२३५.००
घ) व्याज	१३.८२	२०.५६	५३.१७	६८.९०	१२०.४६	८४.३१	१७३.४०	१३५.७५	११५.३०	१६६.००	१५६.८०	१४६.३०	१२२.०३	९२.४६	१६०.५३	१९.००
ङ) सावां भुक्तानी	३८.५३	२६.१२	२८.२९	७३.५६	६०.५८	१२०.०४	१०९.४०	८६.२८	१२४.८०	२२४.००	२१४.२०	२०५.७०	१९२.८२	१५४.००	१८४.९२	२९.००
३. श्री ५ को सरकारबाट सरकारी संस्थान तर्फ गएको खुद नगद प्रवाह	-१८.४५	१२१.५३	२६३.९४	-४७.३३	-२९०.१६	-११८.६७	९६.७६	२४७.९६	२६४.९४	-६१.६३	-५७.२७	-५२.९२	-३१७.१०	-५०६.५१	-६२८.५५	-३२०.४१

* आठ महिनाको अनुमानित

द्रष्टव्य : १. आ.व. २०४७/४८ मा बाणिज्य बैंकहरुको वित्तीय सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत ऋण पत्र जारी गरी शेयर पूँजीमा लगानी गरिएको रकम समावेश छैन।

२. ऋण पूँजीमा उदयपुर सिमेण्ट कारखाना र नेपाल विद्युत् प्राधिकरणले प्राप्त गरेको बाह्य ऋण समेत समावेश छ।

३. आ.व. २०४८/४९ मा मस्यौद्वि जल विद्युत् आयोजनामा बजेटबाट खर्च भएको रकम ऋण पूँजीमा परिणत गरेको रु. ४ अरब ९० करोड नगद प्रवाहमा समावेश छैन।

४. ऋणलाई शेयरमा परिणत गरिएको रु ३७ करोड २९ लाख र सम्पत्ति मूल्यांकन गरी पूँजीकृत गरिएको रु २ करोड ४५ लाख शेयर पूँजीमा समावेश भएको रकम नगद प्रवाहमा परेको छैन।

५. ऋण लगानीमा वैदेशिक तर्फको सोधभर्ना, अनुदान र सिधै भुक्तानी समेत समावेश गरिएको छ।

६. आ.व. ०५६/५७ मा प्राप्त लाभांश रु. २६२.३० करोडमा आ.व. ०५४/५५ मा दाखिला भएको रु. ११ करोड ६३ लाख समेत समावेश छ।

७. आ.व. ०५७/५८ मा सहकारी विकास बैंकमा शेयर लगानी भएको रकम रु. १ करोड समावेश छैन।

स्रोत : महालेखा नियन्त्रक कार्यालय।

तालिका ९.३ : सरकारी क्षेत्रका संस्थानको वित्तीय कार्यकुशलता

रु. करोडमा

संस्थानको किसिम	सञ्चालन मुनाफा															
	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
औद्योगिक	-१३.२५	-१७.०८	८.१०	-११.४०	-११.३९	-७३.७४	-५३.७४	-८१.९१	-६७.९२	-४८.४६	-४०.९०	-३५.७४	-३५.३५	-४०.०४	-११.७१	-१३.७८
व्यापारिक	-४९.७६	-२५.६५	-१०८.७२	-३०.६६	-२९.१०	१.४३	-६७.३०	-१५६.३९	-१३८.३३	२६.५२	६८.९४	८.६५	-५२.२८	-२०८.०९	-१९५.८८	-३६६.५५
सेवा	२.५१	-१८.११	५.८५	०.५०	३७.५७	-१.८५	३२.१३	-२.७५	-१.५३	-९.०३	२.६९	-९५.९६	-२७.२७	२०.०८	-२५.९३	-१२४.२४
सामाजिक	-०.५६	-०.३७	१.१३	-१.२८	१.८७	०.७१	-१.२२	-२.२४	-२.३८	-२.६२	-२.४७	-२.११	-१.८१	०.४४	-१४.१२	-१२.०२
जनोपयोगी	१६.८६	-८६.५३	-४१.५४	४३.०९	३२.३९	१९९.०२	१९२.१२	२०२.७५	२५०.४९	२५५.५७	३४१.०१	२१६.६६	२०९.०२	२६६.२१	५७३.३१	४७५.१२
वित्तीय	१९.७४	-३९.४३	२०.६३	१४.४०	७६.०३	७०.९९	३५.७८	८३.६५	९१.४३	६८.३५	-१२८.८३	-२२६.८२	-६३९.८४	-२००.०४	-५७८.०८	२६७.७२
जम्मा	-२४.४६	-१८७.१७	-११४.५५	१४.६५	१०७.३७	१९६.५६	१३७.७६	४७.५९	१३१.७६	२९०.३३	२४०.४४	-१३५.३२	-५४७.५३	-१६१.४४	-२५२.४१	२२६.२५

संस्थानको किसिम	खुद पैजी लगानी															
	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
औद्योगिक	२८८.५२	२२०.५२	६८१.३३	२०२.९३	३८५.६८	७९२.१५	७५९.१६	७६३.४०	३७५.३५	६२८.७६	४८५.८६	४०७.८१	४०३.५६	३१६.३६	३४४.८९	३३९.२५
व्यापारिक	-४८.६७	१७.७६	५०.००	-६९.७४	२९.७९	-२३.२०	१२०.७६	१५०.९६	१२२.७५	११०.७४	९५.२४	१७७.०७	२४८.२४	४१०.६९	३१३.७१	३०७.२०
सेवा	३११.९४	३६४.७५	३३७.६२	३६०.५५	८३८.८९	२५३.९८	२५१.१७	१४१.७९	१११.४०	४९.७५	७०.२८	२९.०४	-५२.२७	-१३६.४७	९९४.९९	८८२.४५
सामाजिक	१४.४०	१८.४८	१९.०७	२७.९५	३३.९९	५९.६८	६७.२४	८४.९७	८७.००	९४.७२	९८.४२	१०६.६२	१२०.६१	१७४.२५	१९५.७२	१८२.९८
जनोपयोगी	७३९.४४	२५९९.७०	२७५८.५५	२९३८.७२	३९६१.६०	३५०३.५७	३४८६.८३	५४३७.००	६२१७.५२	६६५४.५५	७२९७.१२	७९०२.७८	८४९१.५४	८८२१.०९	९४४५.०९	८४२३.००
वित्तीय	५४१.९९	३६३.११	१२०६.४६	८८७.८८	११३८.५५	१३३८.३०	१५१५.९३	१९९७.६७	१२१३.०६	८३०.०४	२९५.१४	-३३२.२७	५७९७.१४	१३७.२८	-१६०४.००	-१३४३.९४
जम्मा	१८४७.६२	३५८४.३२	५०५३.०३	४३४८.२९	६३८८.५०	५९२४.४८	६२०१.०९	८५७५.७९	८१२७.०८	८३६८.५६	८३४२.०६	८२९१.०५	१५००८.८२	९७२३.२०	९६९०.४०	८७९०.९४

संस्थानको किसिम	खुद पैजी लगानीमा सञ्चालन मुनाफा प्रतिशत															
	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
औद्योगिक	-४.५९	-७.७४	१.१९	-५.६२	-२.९५	-९.३१	-७.२८	-१०.७३	-१८.१०	-७.७१	-८.४२	-८.७६	-८.७६	-१२.६६	-३.४०	-४.०६
व्यापारिक	-	-१४४.४१	-२१७.४४	नेगेटिभ	-९७.७०	-	-५५.७३	-१०३.६०	-११२.६९	२३.९५	७२.३९	४.८८	-२१.०६	-५०.६७	-६२.४४	-११९.३२
सेवा	०.०८	४.४८	१.७३	०.१४	४.४८	-०.७३	१२.७९	-१.९४	-१.३७	-१८.१५	३.८३	-३३०.४४	५२.१७	-१४.७१	-२.६१	-१४.०८
सामाजिक	-३.८९	-२.०३	५.९४	-४.५७	४.५०	१.१९	१.८२	२.६४	-२.७४	-२.७७	-२.५१	-१.९८	-१.५०	०.२५	-७.२२	-६.५७
जनोपयोगी	२.२८	-३.३२	-१.५१	१.४७	०.८२	५.६८	५.५१	३.७३	४.०३	३.८४	४.६७	२.७४	२.४६	३.०२	६.०७	५.६४
वित्तीय	३.६४	-१०.८५	१.७१	१.६२	६.६८	५.३०	२.३६	४.१९	७.५४	८.२३	-४३.६५	६८.२६	-११.०४	-१४५.७२	-	-
जम्मा अनुपात	-१.३८	-५.२२	-२.२७	०.३४	१.६८	३.३२	२.२२	०.५५	१.६२	३.४७	२.८८	-१.६३	-३.६५	-१.६६	-२.६१	२.५७

स्रोत : अर्थ मन्त्रालय ।

तालिका १०.१ : ऊर्जा खपतको स्थिति

हजार टन तेल शक्ति बराबरमा

ऊर्जा स्रोत	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
परम्परागत:	५४६०	५५७६	५६९१	५८११	५९३३	६०५९	६१८५	६२६८	६४०३	६५४०	६६८१	६८२४	७०६६	७२४०	७३९७	७५५७
दाउरा	४८७७	४९८०	५०८४	५१९१	५३००	५४१२	५५२५	५५७४	५६९४	५८१६	५९४१	६०६८	६३१५	६४५१	६५९१	६७३३
कृषिजन्य अवशेष	२१९	२२४	२२८	२३३	२३८	२४३	२४८	२७३	२७९	२८५	२९२	२९९	३०५	३१२	३१९	३२८
गोबर, गुइठा	३६४	३७२	३७९	३८७	३९५	४०४	४१२	४२१	४३०	४३९	४४८	४५७	४४६	४७७	४८७	४९६
व्यापारिक:	२३६	३४९	४१९	४३०	४८३	५८१	६५१	६९१	७६९	८१८	१०५४	१०१६	१०२९	१०१५	१०५९	१०५४
कोइला	७	४२	५८	२६	३२	६७	७२	६०	६१	६८	२४६	१७४	१५२	१३४	१७१	१५३
पेट्रोलियम पदार्थ	१८५	२५७	३०६	३४८	३९१	४४८	५०७	५५४	६२५	६६१	७०९	७३४	७५८	७५३	७४७	७५४
विद्युत	४४	५०	५५	५६	६०	६६	७२	७७	८३	८९	९९	१०८	११९	१२८	१४१	१४७
नविकरणीय	४	४	५	६	६	७	१०	१३	१६	२०	२४	२९	३३	३९	४५	५१
जम्मा	५७००	५९२९	६११५	६२४७	६४२२	६६४७	६८४६	६९७२	७१८८	७३७८	७७५९	७८६९	८१२८	८२९४	८५०१	८६६२

* आठ महिनाको अनुमानित

दृष्टव्य :

- ऊर्जा खपतको स्थितिलाई कोइला शक्तिको सट्टामा तेल शक्ति बराबरको इकाईमा प्रस्तुत गरिएको छ।
यसो गर्दा १ टन तेल शक्ति बराबर १.४५४२८८ टन कोइला शक्ति मानिएको छ।
- विगतमा उर्जा तथ्याङ्क पेश गर्दा नवीकरणीय उर्जा स्रोतहरूको विस्तृत विवरणहरू उल्लेख नगरिएकोमा हाल सो सम्बन्धी तथ्याङ्कको विवरण पेश गरिएको छ।
- उर्जा तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने क्रममा विभिन्न अध्ययनहरूले देखाए अनुसार नयाँ अनुमानहरू समावेश गरी उर्जा तथ्याङ्क तयार गरिने भएकोले पुरानो तथ्याङ्क संग केही फरक पर्न सक्छ।

स्रोत : जल तथा शक्ति आयोगको सचिवालय ।

तालिका १०.२ : विद्युत उत्पादन तथा खपतको स्थिति

दश लाख किलो वाट घण्टामा

आर्थिक वर्ष	गार्हस्थ	औद्योगिक	व्यापारिक	निर्यात	अन्य	जम्मा	विद्युत ह्रास	उत्पादन र आयात	उच्चतम भार (मे. वा.)	आदान प्रदान संभौता अन्तर्गत	
										आयात	निर्यात
२०४५/४६	१९३.३	१७५.३	३०.८	१७.६	७९.२	४९६.२	१७६.२	६७२.४	१५०	११३.९	१७.६
२०४६/४७	२३१.४	१७८.३	३३.७	२३.३	८१.४	५४८.१	२२५.८	७७३.९	१७६	६०.७	२३.३
२०४७/४८	२६१.४	२०६.९	३६.६	८०.६	८३.८	६६९.३	२३६.९	९०६.२	२०१	३३.७	८०.६
२०४८/४९	२७५.२	२४६.४	४५.२	८५.४	८५.१	७३७.३	२४३.७	९८१.०	२१६	५४.९	८५.४
२०४९/५०	२५९.८	२७३.८	४७.६	४६.१	८२.१	७०९.४	२५३.९	९६३.३	२१४	८२.२	४६.१
२०५०/५१	२७५.१	३०४.०	४९.०	५०.५	१०५.३	७८३.९	२४७.०	१०३०.९	२३१	१०२.८	५०.५
२०५१/५२	३०१.६	३२८.३	५८.६	३९.५	१११.३	८३९.३	२७८.२	१११७.५	२४४	११३.८	३९.५
२०५२/५३	३२८.७	३५८.७	६२.९	८७.०	९९.४	९३६.७	३२५.२	१२६१.९	२७५	७३.०	८७.०
२०५३/५४	३५५.१	३७६.७	६७.६	१००.२	१२८.२	१०२७.८	३४०.८	१३६८.६	३००	१५४.०	१००.२
२०५४/५५	३७८.८	४१३.७	७१.५	६७.४	१२०.०	१०५१.४	३२१.८	१३७३.२	३१७	२१०.३	६७.४
२०५५/५६	४१०.६	४४१.०	७७.३	६४.२	१२०.५	१११३.६	३६१.४	१४७५.०	३२६	२३२.४	६०.०
२०५६/५७	४६७.१	५०८.४	८१.८	९५.०	११७.१	१२६९.४	३८०.८	१७०१.५	३५२	२३२.२	९५.०
२०५७/५८	५१८.४	५२०.६	९४.१	१२६.०	१४८.०	१४०७.१	४६१.३	१८६८.४	३९१	२२६.५	१२६.०
२०५८/५९	५५७.९	५९६.७	९०.४	१३३.९	१६१.१	१५४०.०	५२६.३	२०६६.३	४२६	२३८.२	१३३.९
२०५९/६०	६१७.१	६२९.५	९२.७	१९२.२	१७०.१	१७०१.६	५५९.५	२२६१.१	४७०.०	१४९.९	१९२.२
२०६०/६१*	६७६.४	६८९.८	१०८.१	१४१.२	१९६.७	१८१२.२	५६९.३	२३८१.५	५१५.२	१८५.६	१४१.२
२०६१/६२**	७५३.५	७२८.३	१०७.५	१२४.०	२४४.०	१९५७.३	६०८.५	२५६५.८	५५६.५	१४२.०	१२४.०

* संशोधित अनुमान ।

** आठ महिनाको अनुमानित

तालिका १०.३ : पेट्रोलियम पदार्थको खपत बिबरण

विवरण	२०४५/४६	२०४६/४७	२०४७/४८*	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	आठ महिनाको	
																	२०६०/६१	२०६१/६२#
पेट्रोल	१७३४०	१४७०८	१७२४१	२६७८०	२९९१०	३१०५६	३४९४२	४११९१	४४८८९	४६९३९	४९९९४	५५५८९	५९२४५	६३२७१	६७४५७	६७५८६	४४०३०	४७९८०
डिजेल	७५३५६	१०३२७३	१०६४३८	१६६५५२	१७९९००	१९६०४७	२२७२२६	२५०५०४	२५७२३५	३००६०४	३१५७८०	३१०५६१	३२६०६०	२८६२३३	२९९९७३	२९९७३०	१८०३४८	१९३७७२
मट्टितेल	६३२४६	९५६७२	७५९३९	१२२४५८	१४९२३७	१६२०७७	१८०५३६	२०८७२०	२४३००५	२८२०२६	२९४९८२	३३११२०	३१६३८१	३८६५९३	३४८६८३	३१०८२६	२०६३९१	१५९१३४
लाइट डिजेल आयल (LDO)	६०७४	-	२४७६	२५४२	१५३०	-	४१९१	४३७५	२०१७	९६७	५४७	४००५	३४१८	२४१३	६१०	५७७	५५६	-
फर्नेस आयल (FO)	६८३६	-	६२०९	११०६२	२०२२२	२७३१९	३१५६७	१८४४९	१६८५८	२७७७६	३३८६०	२६८७६	२०९९९	१८२५५	१४५०२	१२६५३	६४०५	२२१५
हवाई इन्धन (ATF)	१६२४४	९३२७	१६५४१	२४८३६	२९२१०	३०२५०	३७५३६	४०६२१	४७६८८	५१४१२	५५५४९	५६८४९	६३१३०	४७४५३	५२८३९	६४०४१	४२३०८	४४३९९
मिनेरल टर्पेन्टाइन आयल (LDO)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	१२०	-	-	-
एल.पी. ग्यास (मे. टनमा)	४	-	-	१	-	-	-	१८४००	२१८२४	-	२५०१९	३०६२७	४०१०२	४८७५७	५६०७९	६६१४२	४३८७१	५०८३५
जम्मा	१८५,१००	२२२,९८०	२२४,८४४	३५४,२३१	४१०,००९	४४६,७४९	५१५,९९८	५८२,२६०	६३३,५१६	७०९,७२४	७७५,७३१	८१५,६२७	८२९,३३५	८५३,०९५	८४०,१४३	८२१,५५५	५२३,९०९	४९८,३३५
मूल्य (रु. करोडमा)	८४.०८	२१७.८२	३०२.५६	४४१.१२	४१०.८६	४९७.१३	५३४.६४	६३२.४७	७४४.८७	१०३२.४१	१११३.६१	१४६१.७४	१८६८.५७	१८११.७५	१९३३.००	२२६०.००	१५५६.००	१५८०.००
वस्तुगत निर्यातको तुलनामा पेट्रोलियम पदार्थको आयात (प्रतिशतमा) **	२६.६०	४२.२०	४०.९०	३२.२०	२३.८०	२५.८०	३०.३०	३१.८०	३२.९०	३७.६०	३१.२१	२९.३०	३३.६०	-	-	-	-	-

अनुमानित

* आ.व. २०४७/४८ सम्म मे. टनमा

** निर्यात तथ्यांक अपरिष्कृत हुदा पूर्व प्रकाशित तथ्यांकसंग मेल नखान सक्छ ।

स्रोत : नेपाल आयल निगम ।

तालिका ११.१ : सडक सुबिधाको बिस्तार

किलो मिटरमा

आर्थिक वर्ष	कालोपत्रे	खण्डास्मित	कच्ची सडक	जम्मा
२०४६/४७	२,८९९	१,६२१	२,५१६	७,०३६
२०४७/४८	३,०८३	२,१८१	३,०६४	८,३२८
२०४८/४९	३,१६४	२,२४३	३,४४४	८,८५१
२०४९/५०	३,२२७	२,३३३	३,७३३	९,२९३
२०५०/५१	३,३९८	२,३५६	३,९१०	९,६६४
२०५१/५२	३,५३३	२,६६२	४,५२९	१०,७२४
२०५२/५३	३,६०९	२,८६७	४,७६१	११,२३७
२०५३/५४	३,६५५	३,०११	५,०४८	११,७१४
२०५४/५५	४,०८०	३,४८९	५,६५४	१३,२२३
२०५५/५६	४,१४८	३,७१०	५,८५१	१३,७०९
२०५६/५७ **	४,५२२	३,६४६	७,१४०	१५,३०८
२०५७/५८+	४,५६६	३,७८६	७,३५०	१५,७०२
२०५८/५९**	४,७८१	४,५२०	७,५३३	१६,८३४
२०५९/६०	४,८११	४,५९५	७,५४१	१६,९४७
२०६०/६१	४,८७१	४,६९७	७,६१४	१७,१८२
२०६१/६२*	४,८७१	४,७०३	७,६४३	१७,२१७

** NRS २००० बाट

+ सडक विभागको मात्र ।

* प्रथम आठ महिनाको

स्रोत : सडक विभाग ।

तालिका ११.२ : थप सवारी साधन संख्या

विवरण	आर्थिक वर्ष															२०६१/६२*
	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	
बस । मिनि बस	७२३	८२२	५७१	७९१	१२४५	९३३	५१३	७५६	१०२९	८९१	६१६	१४५३	१३४३	७३०	९६९	६०२
ट्रक । ट्रयाक्टर	२४०	७७२	१५२४	१४९१	१७५१	१६२९	३२६९	९७९	१३२४	१०१३	८२९	१२७१	१७९८	१२१२	१४७७	७४८
जीप । कार	१८३१	२८८५	२११५	२२६६	३०४९	३०४३	५२७८	२९७६	४१३९	२५०७	३६४७	५१५२	४३७४	२९०६	७०७९	३३८७

* प्रथम आठ महिनाको

स्रोत : यातायात व्यवस्था विभाग ।

तालिका ११.३ : यातायात सुबिधाको बिस्तार तथा सामान ढुवानी परिमाण

यातायातको किसिम	इकाई	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
१ हवाई मार्ग +																	
क) आन्तरिक यात्रु#	हजारमा	२९१	३०८	३०९	३४८	७६७	११८२	१२०८	१३१८	१३८३	१३२८	१७७१	८७१	८६३	१२०९	१४३४	७५८
ख) वाट्य यात्रु	हजारमा	३१७	३२६	३३९	८०५	९३४	८४४	९४१	९५८	१३३१	१०५१	१२५४	१०७९	१०१६	८८८	११२८	५६९
ग) आन्तरिक सामान ढुवानी	मे.ट.मा	८५३	७४३	८८७	४५५	१०९३	४००६	११८४९	१०५३९	१०५९६	८५००	१०८७१	१६२९	२१७२	५०६७	५४८	२२७
घ) वाट्य सामान ढुवानी	मे.ट.मा	६३०८	४१११	४५८५	१५३०३	१८५५३	१४०६०	१४५९२	१५२०२	१६६८३	१४२३०	१८६२१	१६१०८	१५१४०	१४३११	१५१०	६२०
२ रेल मार्ग																	
क) प्राप्त सुविधा	कि.मि.	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	-	-	-	-
ख) यात्रु संख्या	हजारमा	१७६०	११००	८८४	७५५	६५३	१११८	१२४५	१४१६	१७३१	१५३३	९८१	-	-	-	-	-
ग) सामान ढुवानी	हजार टन	२२	१५	१४	११	९	७	८	७.३	८.०	७.५	९.५	-	-	-	-	-
३ रज्जु मार्ग																	
क) प्राप्त सुविधा	कि.मि.	४२	४२	४२	४२	४२	४२	४२	४२	४२	४२	४२	-	-	-	-	-
ख) सामान ढुवानी	हजार टन	२८.१	११.५	११.७	७.५	१२	११	७.५	३३.५	१३.२	-	-	-	-	-	-	-
४ टूली बस																	
क) प्राप्त सुविधा	कि.मि.	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	१३	-	-	-	-	-
ख) यात्रु संख्या	हजारमा	५४३५	५३००	५०३२	४०९४	४५६०	४३५३	४१८२	३७००	३३३२	३५५८	२११६	-	-	-	-	-
५ सडक मार्ग																	
क) प्राप्त सुविधा	कि.मि.	७०३६	८३२८	८८५१	९२९३	९६६४	१०७२४	११२३७	११७१४	१३२२३	१३७०९	१५३०८	१५७०२	१५९८५	१६०१८	१६०४२	१७२१७

* प्रथम ६ महिनाको

+ हवाई मार्गको हकमा आर्थिक वर्ष २०५९/६० देखिको तथ्यांक July देखि June सम्मको रहेको ।

हवाई मार्गबाट आन्तरिक यात्रुको तथ्याङ्क काठमाडौं, पोखरा, विराटनगर, भैरहवा र नेपालगञ्ज एयरपोर्टको तथ्याङ्कमा आधारित ।

द्रष्टव्य : हवाई मार्ग अन्तर्गत आ. व. २०४९/५० देखि निजी क्षेत्रका विमान सेवाहरु समेत समावेश गरिएको ।

२०५१/५२ देखि जिल्ला स्थित विमानस्थलको समेत समावेश ।

स्रोत : सडक विभाग, नेपाल यातायात संस्थान र नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ।

तालिका ११.४ : टेलिफोन सेवा बिस्तार

	शीर्षक	आपाठ																२०६१*
		२०४६	२०४७	२०४८	२०४९	२०५०	२०५१	२०५२	२०५३	२०५४	२०५५	२०५६	२०५७	२०५८	२०५९	२०६०	२०६१	
१	क) नगर क्षेत्र संख्या	३४	३८	३८	४१	४२	४३	४७	५१	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५८
	ख) टेलिफोन लाईन वितरण संख्या	४५४५७	५७३२०	६५२९८	६८८८६	७२०३३	७७३१७	८२७७४	११२६४५	१५३७८२	१८१३०२	२२१८६३	२५५७७७	२८८०३६	३२७६७३	३७१८१६	४०८४१७	४३३६३१
२	स्वचालित																	
	क) नगर क्षेत्र संख्या	२	२	२	२	२	२	२	१	१	-	-	-	-	-	-	-	-
३	ख) टेलिफोन लाइन वितरण संख्या	५७६१	५२०९	६१०८	६१८८	७०७२	७१४३	६९७४	२९३०	१५५०	-	-	-	-	-	-	-	-
	सि. बि.																	
३	क) नगर क्षेत्र संख्या	९	६	७	४	४	४	४	२	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	ख) टेलिफोन लाइन वितरण संख्या	१३५२	८१४	११३५	५५९	६४५	६५३	६६६	३७४	-	-	-	-	-	-	-	-	-
४	डिजिटल स्वचालित																	
	क) नगर क्षेत्र संख्या	२३	३०	३२	३७	४२	४५	४३	४९	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५८	५८
४	ख) टेलिफोन लाइन वितरण संख्या	३८३४४	५१२९७	६३४०४	६२१३९	६४३१६	६९५२१	७५११४	१०९३४१	१५२२३२	१८१३०२	२२१८६३	२५५७७७	२८८०३६	३२७६७३	३७१८१६	४०८४१७	४३३६३१
४	म्याग्नेटो																	
	क) नगर क्षेत्र संख्या	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	ख) टेलिफोन लाइन वितरण संख्या	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* प्रथम आठ महिना ।

स्रोत : नेपाल दूरसंचार कम्पनी लि. ।

तालिका १२.१ : प्राथमिक, निम्न माध्यमिक र माध्यमिक विद्यालय तथा विद्यार्थीहरूको संख्या

हजारमा

	प्राथमिक		निम्न माध्यमिक		माध्यमिक	
	विद्यालय	विद्यार्थी	विद्यालय	विद्यार्थी	विद्यालय	विद्यार्थी
२०४६ वैशाख	१५८३४	२५२६	३९४१	३२५	१७९१	३३९
२०४७ वैशाख	१७८४२	२७८९	३९६४	३४४	१९५३	३६५
२०४८ वैशाख	१८६९४	२८८४	४०४५	३७८	२०७९	३९५
२०४९ वैशाख	१९४९८	३०३५	४२३०	४३३	२३०९	४२२
२०५० वैशाख	२०२१७	३०९२	४३७६	६३७	२२४२	२७३
२०५१ वैशाख	२११०२	३१९१	४७३९	६७०	२४८२	२७४
२०५२ वैशाख	२१४७३	३२६३	५०४१	७२६	२६५४	२९०
२०५३ वैशाख	२२२१८	३४४८	५५०६	७९१	२९०३	३३०
२०५४ वैशाख	२३२८४	२११०	६०६२	८२९	३३२२	३५९
२०५५ आषाढ	२३८८५	३५८७	६६१७	८४२	३६२४	३७५
२०५६ आश्विन	२५५२२	३७८०	७२७६	९१६	४०८२	३८५
२०५७ आश्विन	२५९२७	३६२३	७२८९	९५७	४३५०	३७३
२०५८ आश्विन	२४९१५	३७९२	७३३१	१०५८	४१११	४४९
२०५९ आश्विन	२६६३८	३९२८	७९१७	११३३	४५४१	४५८
२०६० आश्विन	२६८२३	३९७४	७९५४	११८९	४५६९	४९६
२०६१* शैक्षिक शत्र	२४७४६	४०३०	७४३६	१४४४	४५४७	५८७

* अनुमानित

द्रष्टव्य :

२०५० साल देखि ८ कक्षासम्म नि.मा.वि र ९ र १० कक्षा मात्र मा.वि. कायम भएकोले मा.वि. संख्या र विद्यार्थी

संख्या घटेको साथै २०५५ सालमा शैक्षिक सत्रमा परिवर्तन हुँदा तथ्यांक संकलन महिना फरक परेको ।

स्रोत : शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय ।

**तालिका १२.२ : प्राथमिक, निम्न माध्यमिक र
माध्यमिक शिक्षक संख्या**

वर्ष	प्राथमिक		निम्न माध्यमिक		माध्यमिक		कुल जम्मा	
	जम्मा	तालीम प्राप्त	जम्मा	तालीम प्राप्त	जम्मा	तालीम प्राप्त	जम्मा	तालीम प्राप्त
२०४६ वैशाख	६३९४५	२५३०४	१२२४५	४५७१	१०२०७	५०५६	८६३९७	३४९३१
२०४७ वैशाख	७१२१३	२६७७५	१२३९९	४२९८	१०४२१	४७७१	९४०३३	३५८४४
२०४८ वैशाख	७४४९५	३१९०६	१३००५	४४२८	११६२७	५१२०	९९१२७	४१४५४
२०४९ वैशाख	७७९४८	३६३५९	१३२२५	४४९०	१२१३२	५३३९	१०३३०५	४६१८८
२०५० वैशाख	७९५९०	३८५३६	१३६४७	४६२३	१२६५६	५५१२	१०५८९३	४८६७१
२०५१ वैशाख	८१५४४	३३५३६	१५३५८	४८२०	१३८२०	५८६५	११०७२२	४४२२१
२०५२ वैशाख	८२६४५	३५०५७	१६८२१	५४३८	१४५८५	६४९१	११४०५१	४६९८६
२०५३ वैशाख	८९३७८	३८९८०	२११०	६२०४	१६४२३	७३२८	१२५५०५	५२५१२
२०५४ वैशाख	९१४६४	४२०३९	२०६४१	६४११	१६४९४	७७४३	१२८५९९	५६१९३
२०५५ आषाढ	९१८७८	४२६८३	२२०९५	७२४६	१६६७७	८२२०	१३०६५०	५८१४९
२०५६ आश्विन	९९३८२	४४२२१	२४६९६	८०६२	१९१८५	९७११	१४३२६३	६१९९४
२०५७ आश्विन	९७८७९	५०६९७	२५३७५	१०२२८	१९४९८	११०१२	१४२७५२	७१९७७
२०५८ आश्विन	९६५५६	११३००	२६६६१	५७७१	१८८३०	७५९७	१४२०४७	२४६६८
२०५९ आश्विन	११०१७३	१७६०६	२८०५८	७२६४	२२७५३	८५७१	१६०९८४	३३४४१
२०६० आश्विन	१११०२७	२०२४७	२८५७१	७६२७	२३०२९	९४२८	१६२६२७	३७३०२
२०६१ शैक्षिक सत्र *	१०१४८३	३०९६७	२५९६२	७८१८	२०२३२	९७२७	१४७६७७	४८५१२

* अनुमानित

नोट : २०५५ सालमा शैक्षिक सत्रमा परिवर्तन हुँदा तथ्यांक संकलन महिना फरक परेको ।

स्रोत : शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय

**तालिका १२.३ : सरकारी तथा निजीस्तरमा सञ्चालित विद्यालय,
विद्यार्थी तथा शिक्षकहरुको विकास क्षेत्र अनुसार संख्या
(शैक्षिक सत्र २०६०/६१) ***

	प्राथमिक (१-५)			निम्न माध्यमिक (६-८)			माध्यमिक (९-१०)		
	विद्यालय	विद्यार्थी	शिक्षक	विद्यालय	विद्यार्थी	शिक्षक	विद्यालय	विद्यार्थी	शिक्षक
नेपाल अधिराज्य	२४७४६	४०३००४३	७०५५५	७४३६	१४४४९९६	१४८०६	४५४७	५८७५६६	१२३७९
कुल सरकारीस्तर	१९४६७	३४१६६३०	७०५५५	३७५९	१०४२६१६	१४८०६	२२९१	४२९९७८	१२३७९
कुल सामुदायिकस्तर	२४२१	१८८३१४	अप्राप्य	१९०५	२५३६७८	अप्राप्य	९६७	७९३०१	अप्राप्य
कुल निजीस्तर	२८५८	४२५०९९	अप्राप्य	१७७२	१४८७०२	अप्राप्य	१२८९	७८२८७	अप्राप्य
पूर्वाञ्चल क्षेत्र	५६००	९२२८२७	१६२०३	१७११	३४५०११	३५८१	९९९	१५४९४८	२७९३
क. सरकारीस्तर	४५४५	७७०३२९	१६२०३	९४६	२४६५०७	३५८१	५४१	१११२१८	२७९३
ख. सामुदायिकस्तर	४४५	५२३२३	अप्राप्य	४३२	६७५९१	अप्राप्य	२१९	२३६२२	अप्राप्य
ग. निजीस्तर	६१०	१००१७५	अप्राप्य	३३३	३०९१३	अप्राप्य	२३९	२०१०८	अप्राप्य
मध्यमाञ्चल क्षेत्र	७२५२	१२१७१३२	२०३३६	२४३०	४४०७११	४१३०	१५८९	१८३०३७	३७४३
क. सरकारीस्तर	५२७५	१०२३८६३	२०३३६	१०६१	३०८६२०	४१३०	६५१	१२६६६९	३७४३
ख. सामुदायिकस्तर	६९५	१५२९८	अप्राप्य	४८४	६७६९६	अप्राप्य	२६७	२१९०२	अप्राप्य
ग. निजीस्तर	१२८२	१७७९७१	अप्राप्य	८८५	६४३९५	अप्राप्य	६७१	३४४६६	अप्राप्य
पश्चिमाञ्चल क्षेत्र	५९२२	८४९५४३	१७५३०	१७५५	३३५९०५	३८६१	११४८	१४३६६९	३३६६
क. सरकारीस्तर	४९४२	७०५३९५	१७५३०	९३३	२३८६२७	३८६१	६४९	१०७३७७	३३६६
ख. सामुदायिकस्तर	४४८	५७२२०	अप्राप्य	४१९	५७२१२	अप्राप्य	२२३	१८९१६	अप्राप्य
ग. निजीस्तर	५३२	८६९२८	अप्राप्य	३६३	४००६६	अप्राप्य	२७६	१७३७६	अप्राप्य
मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्र	३५३५	६२२०४१	९५५०	८७६	१९११११	१६२९	४४३	५८९११	१३५१
क. सरकारीस्तर	२८४९	५४६९६४	९५५०	४६५	१५२२०९	१६२९	२६४	४८३९०	१३५१
ख. सामुदायिकस्तर	४९३	४१३०७	अप्राप्य	२९७	३०६७०	अप्राप्य	११२	७१७६	अप्राप्य
ग. निजीस्तर	१९३	३३७७०	अप्राप्य	११४	८२३२	अप्राप्य	६७	३३४५	अप्राप्य
सुदूर पश्चिमाञ्चल क्षेत्र	२४३७	४१८५००	६९३६	७०४	१३२२५८	१६०५	३६८	४७००१	११२६
क. सरकारीस्तर	१८५६	३७००७९	६९३६	३५४	९६६५३	१६०५	१८६	३६३२४	११२६
ख. सामुदायिकस्तर	३४०	२२१६६	अप्राप्य	२७३	३०५०९	अप्राप्य	१४६	७६८५	अप्राप्य
ग. निजीस्तर	२४१	२६२५५	अप्राप्य	७७	५०९६	अप्राप्य	३६	२९९२	अप्राप्य

* अनुमानित

स्रोत : शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय ।

तालिका १२.४ : उच्च शिक्षामा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी संख्या

अध्ययन संस्थान । संकाय	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२**
क विभुवन विश्वविद्यालय																
१. इन्जिनियरिङ अ. सं.	१८३१	२०३९	२२६८	२०८०	२०२९	+२११२	+१९७४	+१९९८	+१७८४	+२६४५	+३१५०	+३६१२	+४०७७	+४२९१	४०९४	४१६३
२. कृषि र पशु विज्ञान अ. सं.	१३१८	६८४	७२१	६७४	६७५	५६५	५२०	६०२	५९८	६९६	७४२	७४५	७२०	५६४	५७०	७१०
३. चिकित्सा शास्त्र अ. सं.	+१५४०	+१९४३	+१८६३	+१६५५	+१२३८	+१३७१	+१२२८	+१५६५	+१२१२	+१३७१	+१४५३	+१६०५	+१७७७	+१६६७	१६८५	१७२१
४. वन विज्ञान अ. सं.	५७७	५६१	४५४	५६३	५४१	४८३	४०४	४१०	३५३	४३५	३९६	४०५	३६०	३५८	४४१	४०७
५. विज्ञान तथा प्रविधि अ. सं.	+१०२४३	+११७१२	+१३५६७	१३५००	१५४४९	+१२४०५	+१०९९०	+११६५५	+१०३२८	+१३६२०	+११८७४	+१२६९१	+१२३६०	+११५५३	११९५१	११८२८
प्राविधिकको जम्मा	१५५०९	१६९३९	१८८७३	१८४७२	१९९३२	१६९३६	१५११६	१६२३०	१४२७५	१८७६७	१७६१५	१९०५८	१९२६४	१८४१३	१८७४१	१८८२९
६. कानून संकाय	+७१०९	+७५३९	+१०२६८	९८८२+	७९६१	+८२९३	+४८२६	+३८७७	+४४१७	+४७४५	+४०३६	+३८४३	+२०२४	+१३९०	८९८	३५५
७. व्यवस्थापन संकाय	+२८०६१	+३६४६८	+४६३३५	४२३२७+	४०८१६	+४२३५३	+२८९७९	+२३५३४	+२८१३३	+३६०३७	+३९३७७	+३७४९०	+३७२१०	३१३४१	३०७५७	
८. शिक्षा शास्त्र संकाय	६३७२	+८६७७	+१०७३०	११३९६	१६६६४	+१५३३०	+११६२३	+१०९८४	+१०८४०	+१४९८०	+१७४५२	+२१८९१	+२२८२३	+२२३८४	१८८१४	१७५५१
९. मानविकी र सामाजिक शास्त्र संकाय	+४५१४९	+५३८३९	+६८५२०	६५३८४	५३६७९	+४७८७	+३८८१५	+४२००१	+३९५१५	+४८७०४	+५२०८५	+६३१५६	+६१३२२	+६१०१५	४९३४५	४४७३६
१०. संस्कृत	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
साधारणको जम्मा	८६६२१	१०६५२३	१३५८५३	१२८९८९	११९१२०	११३१६३	८४२४३	८८३९६	८२९०५	१०४४६६	१०९७४०	१२८२५४	१२३६६०	१२९९९९	१००३९८	९३८९९
जम्मा	१०२१३०	१२३४६२	१५४७२६	१४७४६१	१३९०५२	१३००९९	९९३५९	१०४६२०	९७८८०	१२३२३३	१२९५२	१४७३२२	१४७३२२	१४७३२२	११९१४९	११२७२८
ख महेन्द्र संस्कृत विश्व विद्यालय	-	-	९२३	९१३	८६४	८५१	८३३	१०१७	११००	२३११	२९५२	३६१६	३२५२	३००१	३६१०	२९५८
ग काठमाडौं विश्वविद्यालय																
१ स्कूल अफ साइन्स	-	-	-	-	-	४५३	६३६	८६५	१३७२	६६५	८२८	७१५*	८४३*	७१५*	७८६	८९८
२ स्कूल अफ इन्जिनियरिङ	-	-	-	-	-	७६	१८०	२५२	३८८	४४२	४२८	५१५*	५०५*	४६८*	५२१	५५८
३ स्कूल अफ मेनेजमेण्ट	-	-	-	-	-	७१	७१	७१	९६	१३८	२४८	१२७*	१७७*	१२०*	१२०	१३५
४ स्कूल अफ एजुकेशन	-	-	-	-	-	२४	१३	२४	१५६	८१	३०	३५*	६३*	१००*	१२८	१९९
५ स्कूल अफ आर्ट्स	-	-	-	-	-	-	-	३२	६७	८७	११०	१६*	१६*	४२*	९८	१६६
६ स्कूल अफ मेडिकल साइन्स	-	-	-	-	-	-	-	-	-	१२२२	१७३०	९३*	१७९*	२८७*	५८६	७७२
जम्मा	-	-	-	-	-	६२४	९००	१२४४	२०७९	२६३५	३३७४	१४९७*	१७८३	१७३२	२२३९	२७२८
घ पूर्वीय विश्वविद्यालय																
१ मानविकी	-	-	-	-	-	-	-	-	-	२६	१५९	२३९	४३३	५६४	-	१९७८
२ व्यवस्थापन	-	-	-	-	-	-	-	-	-	३१	३८	२२९	३१५	८३८	-	१२१८
३ शिक्षाशास्त्र	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	१११	२६५	२७८	५४३	-	२५८८
४ विज्ञान तथा प्रविधि	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	१०३	४६१	७०५	११८०	-	२००
५ कानून	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	११	६०	११९	-	-
६ कृषि	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	२८	-	-	-	-
७ इन्जिनियरिङ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	९६	-	-	-	-	-	५९८४
जम्मा	-	-	-	-	-	-	-	-	३१	६४	४६१	१३२९	१७९१	३२४४	६३८८	-
ङ पोखरा विश्वविद्यालय																
१ विज्ञान तथा प्रविधि	-	-	-	-	-	-	-	-	-	७१	६६	१३७	२०२	३३४	३६२	अप्राप्य
२ व्यवस्थापन	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	२२०	७३३	१२५६	१७५१	२०६४	अप्राप्य
३ इन्जिनियरिङ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	४०९	७६२	१४३८	२१९९	२१९९	अप्राप्य
४ मानविकी र सामाजिक शास्त्र	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	३६	४५	७५	६९	अप्राप्य
जम्मा	-	-	-	-	-	-	-	-	७१	६९५	१६६८	२९४१	४१३३	४६१४	अप्राप्य	
कुल जम्मा (क+ख+ग+घ+ङ.)	१०२१३०	१२३४६२	१५५६४९	१४८३७४	१३९९१६	१३१५७४	१०००९२	१०६८८७	१००३९०	१२८३२०	१३४८३७	१५४४३२	१५२६९१	१२९७८५	१३६०००	१२१६७०

** अनुमानित

+ + निजीक्षेत्रका क्याम्पसहरु समावेश नभएको ।

+ निजीक्षेत्रका क्याम्पसहरु समावेश भएको ।

* सम्बन्धन प्राप्त बाहेक

सम्बन्धन प्राप्त सहित

नोट: विज्ञान तथा प्रविधि अध्ययन संस्थान अन्तर्गत आर्थिक वर्ष २०४३/४४ देखि त्रि वि अन्तर्गतका निजी क्षेत्रका समेत विद्यार्थी संख्या समावेश गरिएको ।

स्रोत : विभुवन विश्वविद्यालय, महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालय, काठमाडौं विश्व विद्यालय, पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय र पोखरा विश्वविद्यालय र विभुवन विश्वविद्यालय अनुदान आयोग

तालिका १२.५ : स्वास्थ्य सेवाको बिस्तार

विवरण	२०४५/४६	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
१. सेवा बिस्तार	१०८८	१०९६	१०९८	१३१२	१८३३	२४४१	३०९७	३७२२	४३४०	४३७७	४४०६	४४२१	४४१८	४४२९	४४०८	४४०१	४३९०
क) अस्पताल	१०१	१११	१११	११३	११४	११४	८२	८२	८२	८२	८३	८३	८३	८३	८३	८३	८३
ख) स्वास्थ्य केन्द्र	१६	१६	१८	१८	१८	१८	१८	१७	१७	१७	१३	१३	१३	१०	१०	१०	६
ग) स्वास्थ्य चौकी	८१६	८१६	८१६	८१६	८१६	८०१	७७५	७७५	७४४	७३६	७२३	७११	७००	७००	७००	७००	६९९
घ) आयुर्वेदिक औषधालय++	१५५	१५३	१५३	१६५	१६५	१६८	१६७	१७२	२००	२३०	२६०	२७५	२७५	२८६	२८७	२८७	२८७
ड) उपस्वास्थ्य चौकी	-	-	-	२००	७००	१३००	१९९७	२५९७	३१८७	३१९२	३१८७	३१७९	३१७०	३१७०	३१४८	३१४१	३१३१
च) प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र	-	-	-	-	२०	४०	५९	७९	१००	१२०	१४०	१६०	१८०	१८०	१८०	१८०	१८०
२. अस्पताल शैया	४३२९	४५७२	४५७०	४७९८	४८४८	४८४८	३६०४	३६०४	३९०४	४१८९	४९५५	५१९०	५२५०	५२५०	५२५०	५२५०	६७९६
३. दक्ष जनशक्ति	२२७७१	२७९४८	३०१९५	३२८१५	३२७९८	३३४४१	२७००८	३०५२०	७३५७२	७७१०७	७८३७१	८१३८१	८१३५१	८४०८७	८६१६२	८९३११	९०८४७
क) डाक्टर	९५१	९५१	११९६	१४९७	१४९७	९१७+	९५२+	८७२+	८९४+	८९४+	९२३+	१२५९+	१२५९	१२५९+	१२५९+	१२५९+	१२५७
ख) परिचारिका x	२९८०	२९८०	२९८६	२९८६	२९९९	२९८०	४६०६	४६०६	४७०६	३५८८	३९२५	४६५५	४६५५	७३१५	९१४६	१००९९	११६३७
ग) कविराज +++	१९८	२४०	२४०	२७०	२४०	१९३	२४९	२४९	२९०	२९०	२०१	२११	२११	२०३	३८७	३८७	३८७
घ) वैद्य	११९	१३०	१३०	१४४	१४४	१६८	१९७	१९७	२१९	२१९	१९५	२१०	२१०	२९४	३५४	३५४	३५४
ड) स्वास्थ्य सहायक (हे. अ. अ. हे. व.)	११८६	११८६	११८६	३४६१	३४६१	११६८	४४९२	५०९२	५१५२	५१९२	५२९५	५२९५	५२९५	५२९५	५२९५	७४९१	७४९१
च) स्वास्थ्य कार्यकर्ता (मा.शि.का.)	१४३३७	१९४६१	२०४४२	२०४४२	२०४४२	२४०००	२४००	२४००	३१८७	३१९०	३१९०	३१९०	३१९०	३१९०	३१९०	३१९०	३१९०
छ) स्थानीय स्वास्थ्य कार्यकर्ता (ग्रा. स्वा.का.)	३०००	३०००	४०१५	४०१५	४०१५	४०१५	४०१५	४०१५	४०१५	४०१५	४०१५	४०१५	३९८५	३९८५	३९८५	३९८५	३९८५
ज) अन्य स्वास्थ्य कार्यकर्ता (तालीम प्राप्त सुडेनी, महिला स्वा. स्वयंसेविका)	-	-	-	-	-	-	११०४९	१३०८९	५५१०९	५९७१९	६०६२७	६२५४६	६२५४६	६२५४६	६२५४६	६२५४६	६२५४६

* प्रथम आठ महिनाको

आ.व. २०५१/५२ देखिका तथ्याङ्कहरू सरकारी क्षेत्रको मात्र ।

+ दरवन्दी अनुसार

++ अंचल आयुर्वेद औषधालय र जिल्ला आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र ।

+++ अधिकृत कविराज समेत (आ.व. २०५५/५६ देखि स्थायी कविराज र वैद्यहरू समावेश गरिएको) ।

आ.व. २०५३/५४ देखि केही स्वास्थ्य चौकी र उपस्वास्थ्य चौकीहरूको स्तर वृद्धि गरि प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र स्थापना गरिएकोले स्वास्थ्य चौकी र उपस्वास्थ्य चौकीहरूको संख्या फरक देखिन आएको हो ।

x परिचारिकाको हकमा नेपाल नसिङ्ग परिषदमा दर्ता भएको नर्स तथा अ.न.मी. हरू समावेश गरिएको छ ।

स्रोत : स्वास्थ्य मन्त्रालय ।

डोल्पा, मुगु, कालीकोट, रोल्पा स्वास्थ्य केन्द्रलाई विस्तारगरी जिल्ला अस्पतालको रूपमा संचालन गरिएको ।

तालिका १२.६ : खानेपानी तथा ढल निकास सुविधाको बिस्तार

विवरण	इकाई	२०४६/४७	२०४७/४८	२०४८/४९	२०४९/५०	२०५०/५१	२०५१/५२	२०५२/५३	२०५३/५४	२०५४/५५	२०५५/५६	२०५६/५७	२०५७/५८	२०५८/५९	२०५९/६०	२०६०/६१	२०६१/६२*
क) खानेपानी तथा ढल निकास विभागबाट थप गरिएको ग्रामीण क्षेत्र																	
क) नयाँ आयोजनाबाट थप लाभान्वित जनसंख्या	हजारमा	८८२	४५४	६८०	६८५	६९१	८११	८००	७५६	७०७	३७४	५२५	४६६	६४	१२३.४	१९०	४२
ख) सुधार बिस्तारबाट थप लाभान्वित जनसंख्या	"	-	-	-	५	८	२	५	१४	-	-	-	-	-	-	-	-
ग) कुल उपलब्ध पानी	हजार लिटर प्रति दिन	३९७००	२०४३०	४८८७५	३५८२०	४६९४८	५४४७१	५४०६७	३४६५०	३१८१५	२००११	२८२७१	२५१६४	२८७६	५५५२	८५५०	१८९०
शहरी क्षेत्र																	
क) लाभान्वित जनसंख्या	हजारमा	-	-	१०	५२	१८	४८	४०	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ख) उपलब्ध पानी	हजार लिटर प्रति दिन	-	-	८११	१४०९६	१७३६	४६०८	३८८०	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ख) नेपाल खानेपानी संस्थान बाट थप गरिएको																	
क) उपलब्ध पानी	हजार लिटर प्रति दिन	१०३००	५०००	८०००	४२६०	१६०००	३३००	५५००	५५००	३००	७०००	३०००	१४८०	७०००	५०००	३०००	-
ख) लाभान्वित जनसंख्या	हजारमा	५७	२७	१५०	४०	८१	३४	६९	५५	४५	४३	१९	१५	५०	३३	२०	-
ग) आधुनिक ढल निकास सुविधा	कि.मि.	४	६	९	७	५	२.८४	४.३१	१२	०.४६	१०	७	५	१०	२.९६	१	-

* आठ महिनाको अनुमानित

स्रोत: खानेपानी तथा ढल निकास विभाग र नेपाल खानेपानी संस्थान ।